

**EHL-İ SÜNNET
HADİS
İMAMLARI**

**KÜTÜB-İ SİTTE
VE
DİĞERLERİ**

EBUBEKİR TANRIKULU

**Allahım! Bu Kitabı okuyanın, okutanın veya okunmasına
sebeb olanların, İmanını Sen koru. Bizi nurlu yolundan ayırma.**

**Bizi affına ve rızana erdir. Bütün hayırlı işlerimizde bizi
başarıya ulaştır. Şüphesiz herşeyi hakkıyla bilen, hidayete
erdiren, herşeye gücü yeten Sensin.**

**Allahım! Bizi, Habibin Hz.Muhammed
Mustafa(s.a.v)Efendimizin ve onun ashabının, sıddık veli
kullarının yolundan ayırma. Kendi dostluğuna seçtiğin
kullarınla iki cihanda beraber eyle. Âmin.**

Yazar: Ebubekir TANRIKULU

Tashih: EBTNUR-Y.ERDOĞAN

Kapak: Yılmaz ERDOĞAN

Baskı Yeri: ANKARA-2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	4
İMAM-I BUHÂRÎ (R.A)	7
İMAM-I MÜSLİM -MÜSLİM b. HACCÂC (R.A).....	44
İMAM TİRMİZİ(R.A).....	63
İMAM NESÂÎ (R.A).....	85
İBN MÂCE (R.A).....	116
EBU DAVUD (R.A).....	131
İMAM-I MALİK (R.A)	151
İMAM DÂRİMÎ (R.A)	172
İMAM-I AHMED BİN HANBEL (R.A).....	185
İMAM NEVEVÎ (R.A)	199
İMAM TABERÂNÎ (R.A)	245
İMAM BEYHAKÎ (R.A)	270
İMAM DEYLEMÎ (R.A).....	307
İMAM DÂREKUTNÎ (R.A)	318
HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ (R.A)	329

ÖN SÖZ

***Euzübillahimineşşeytanirracyım Bismillahirrahmanirrahiym
İlahi ente maksudi ve rıdake ve likaike matlubi.***

***Elhamdulillahi Rabbil alemiyn vessalatü vesselamu ala
rasulina Muhammedin ve ala alihi vesahbihi ecmaiyn.***

Allah’a hamd, Rasulü Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v.) ve ona uyanlara salât ve selam olsun.

Allah’u Zülcelalin mahlûkat içerisinde yarattığı en şerefli varlık insanoğludur. İnsanında en şerefli Müslüman olanıdır.

Rabbimize sonsuz hamdu sena olsun ki, bizleri İslam’la şereflendirdi, ahir zaman nebisi Hatemül enbiya Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ya ümmet kıldı, şerefli bir milletin evladı olarak Müslüman bir anadan babadan Müslüman bir vatanda vücuda getirdi. Rabbimize nekadard hamdetsek azdır. Bundan mahrum olarak dünyaya gelebilir, İslamı Hak ve hakikatı bulmamız zor olabilir, belki ebediyyen karanlıklarda kalanlardan olabilirdik. Rabbimize sonsuz hamdüsenalar olsun ki Mümin ve Müslümanız.

Allah’u Zülcelalin ilk insan Hz. Âdem (a.s.)’dan son peygamber Hz. Muhammed Mustafa’ya (s.a.v.) kadar gelip geçen bütün peygamberler insanları tevhid dini İslama çağırmışlar, insanın dünyada ve ahirette mutlu olmasını istemişler, ilahi ahlak esaslarını öğretip örnek olmuşlardır.

Şüphesizki bu yüce dine hizmette, sevgili peygamberimizin mübarek bir emaneti olan hadislerini bir araya getirip derleme, tasnif, sahihini, zayıfını, uydurmasını birbirinden ayıran, büyük bir hassasiyetle gece gündüz, yaz, kış, uzak, yakın demeden Allah rızası ve onun şanlı elçisinin şefaatine mazhar olma aşkı ve Müslümanlara hizmet gayesiyle büyük fedakârlık yapmış Hadis imamlarımızında büyük bir payı vardır.Onların bu ihlaslı,aşk ve şevk dolu gayretleri sayesinde bugün,Hak Din İslamı ve Onun Şanlı Peygamberi Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)yı daha iyi tanıyor ve Ona Ümmet

olmanın bahtiyarlığını yaşıyoruz.Rabbim bizleri Onun yolundan ayırmasın.Amin.

Sevgili Peygamberimiz(s.a.v)Veda Haccında ashabına, bütün Müslümanlara seslenirken; ***“Size iki emanet bırakıyorum, Biri Allah ’ın Kitabı Kur’an-ı Kerim diğeri, benim Sünnetim. Kim bunlara sahip olursa, bunlarla amel ederse yolunu şaşırmas dalalete düşmez.”*** buyuruyordu. ***(İ.Malik, Muvatta***

Peygamber varisi olan, âlimler, veliler, mürşidi kâmillerde aynı görevi yapmışlar kıyamete kadarda insanları Hak’ka davete devam edeceklerdir.

Dünya kurulduğundan bu yana iki davete sahne olmuştur. Biri Hakkın daveti diğeri ise Batılın daveti. Hakkın daveti ilk insan ilk peygamber Hz.Adem(a.s)ile başlamış son peygamber Hatemül Enbiya Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)ile tamamlanmıştır.

Allah’u Zülcelalin insanlığın kurtuluşu, mutluluğu, dünyevi, uhrevi saadeti için gönderdiği din ise İslam’dır. Bugünde yanında insanlığın kurtuluşu İslam’dadır. Her devirde İslam’a inanan yaşayanlar olduğu gibi, inanmayan kabul etmeyen karşı çıkanlarda olmuştur. İnananlar Peygamberlerin safında yerini almış, inkâr edenlerde Nefis ve Şeytanın safında yerlerini almışlardır. Allah’u Zülcelâl’in bütün mahlûkata, ins ve cinne gönderdiği, Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)le tamamladığı ve razı olduğunu bildirdiği, ondan başka bir din, başka bir kitap, başka bir peygamber göndermeyeceğini haber verdiği Son Din İslam, son Kitap Kur’an’son elçi Hz.Muhammed Mustafa(s.a.v)’dır. Bu şerefli dine iman eden bu uğurda malıyla canıyla mücadele eden gökteki yıldızlar gibi ışık saçıp örnek olan, Rabbimizin ve Elçisinin methine layık olan nice Mümin ve Müslüman bahtiyarlar vardır. Rabbim cümlesine rahmetiyle muamele eyleyip Cennet-i A’la’daki derecelerini yüce, bizleride şefaatlerine mazhar kılıp, cennette komşu eylesin. Âmin.

Bu yüce dine hizmet eden, şu gök kubbede hoş bir seda bırakan, gönüllerde taht kurmuş, Allah’u Zülcelalin sevdiği ve sevdirdiği, Peygamber(s.a.v)Efendimizin mübarek hadislerini bir araya toplayan, kırkı kırk yararcasına dikkat ve titizlikle davranan, Müslüman ümmetin Kur’an-ı Kerimden sonra enbüyük desteği, müracaat ettiği uyduğu, hayatına tatbik ettiği, başucu kaynağı

Kütüb-i Sitte ve diğer Hadis Kitaplarını yazan, mübarek hadisleri bir araya getiren, Peygamber varisi, âlim, veli, hafız, güzel insanlardan, iz bırakan, güzel örnek olanlardan bahsedeceğim.

Hiç şüphe yokki bu şerefli ümmet içinde, yağmurun toprağa düşmesi ile ölü toprağın nebat fişkırması gibi, Hakk'ın izni ile ölmüş kalpleri diriltlenlerde mevcuttur.

Dinimiz bize bu yolu göstermiş ve sorumluluklarımızı bildirmiştir. Bu mutluluğa erişebilmemiz, görevlerimizi yerine getirmeye bağlıdır. Müslüman'a düşen, dini ve milli görevlerini doğru olarak öğrenmek ve bunları Allah'ın rızasına uygun bir biçimde yapmaya çalışmaktır.

Maalesef günümüzdede itikadı bozuk, ameli bozuk Küfrün, Şeytanın borazancılığını yapan, mezhepsiz, meşrepsiz, Siyonistlerin, Haçlıların siyasi, ekonomik etkisi altında kalarak Avrupalı müsteşrik, oryantaliseride sollayarak, ashab-ı kirama, mezhep imamlarına, hadis imamlarına, mutasavvıf büyük islam âlimlerine dil uzatan, ümmetin inancını, birliğini bozmaya çalışanlar eksik olmamıştır. Bu ihanetlerin faturasını ümmeti Muhammed çok acı ödemiştir, hala da ödeemektedir. Onun için; Ehl-i Sünnet vel Cemaat yolunda olan gerçek, adil idareci ve yöneticileri, mezhep, meşrep, tasavvuf ehlini, sevmek onların nasihatlerine kulakvermek, onların yolunda bulunmak, insana hem dünya, hemde ahiret saadetini kazandıracaktır.

Bugün buna her zamankinden daha fazla ihtiyacımız vardır. Hak'la Batılın, İnsanla Şeytanın, Karanlıkla Aydınlığın, iyi ile kötünün bu mücadelesinde safımızı yerimizi bilmemiz şarttır. İlme irfana, ahlak ve adalete, ehliyet ve liyakate büyük önem vermek lazımdır. İnsanlığın özellikle Müslümanların dünyevi ve Uhrevi kurtuluşu, Allah'a ve Resulü Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v)ya, Kur'an ve Sünnete bağlı şuurlu yaşamaya bağlıdır. Bu Ehl-i Sünnet Hadis, fıkıh, tefsir, mutasavvıf âlimlerimizi örnek alarak Sıratı Müstakimden şaşmamak lazımdır. Rabbim cümlemizi itikadı, ameli düzgün kullarından eylesin. Kendine kul, Habibine şuurlu ümmet, Ecdadına layık şuurlu evlad eylesin. Bizleride şu gök kubbede hoş bir seda bırakanlardan eylesin. Amin.

Hizmet bizden muaffakiyyet âlemlerin Rabbi olan Allah'ü Azimüşşandandır.

Ebubekir Tanrıkulu
Diyanet İşleri Başkanlığı
Emekli Uzmanı

İMAM-I BUHÂRÎ (R.A)
(D.H.13 Şevval 194, M.20 Temmuz Cuma, 810.Buhara-
V.H.256.M.1 Eylül Cuma 870. Buhara)

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmi'u's-şahîh* adlı eseriyle tanınmış büyük muhaddis,alim,veli..

Künyesi; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî.

Hicri;13 Şevval 194,Miladi;20 Temmuz 810,tarihinde Cuma günü Buhara'da doğdu. Dedesinin dedesi olan Berdizbeh Mecûsî idi. Onun oğlu Mugîre, Buhara Valisi Cu'feli Yemân vasıtasıyla müslüman oldu. Buhârî bundan dolayı Cu'fî nisbesiyle de anılmıştır. Dedesi İbrâhim hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber babası İsmâîl'in Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübârek gibi âlimlerden hadis öğrenen bir kişi olduğu bilinmekte ve Buhârî henüz çocukken vefat ettiği, hadise dair bazı kitaplarının oğluna intikal ettiği anlaşılmaktadır. Annesinin ise duası makbul dindar veli bir kadın olduğu zikredilmektedir. Ailesi hakkında bütün bilinenler, Ahmed adında bir oğlu olduğu, evinde birkaç câriyesi bulunduğundan ibarettir.

Hız. Muhammed'in (s.a.v) vefatından 178 yıl sonra dünyaya gelen Buhârî, hadisleri halk içinden duyduğu ve kendi araştırmaları ile toplamıştır. Oluşturduğu hadis eserleri sayesinde İslam içerisinde *Kur'an-ı Kerim*'in yanında, hadis düsturunu (kuralını, kaidesini) oluşturan kişi olarak bilinir. Buhârî'nin kendi ifadesine göre hadis bilgisi aldığı hocalarının sayısı binden fazladır. Hadis yazdığı şeyhlerine ait senetleri de bildiğini, senedi zayıf rivayetlere itibar etmediğini belirtmiştir.

Müslümanlar için Kur'an-ı Kerim ne kadar önemli ve değerli ise, en az onun kadar Peygamber (aleyhisselatu vesselam) sözü olan hadisler de, öneme ve değere sahiptir. Allah Teâlâ ve Rasulü bir işte hükmünü belirttikten sonra, müminlere o hükme uymanın dışında bir davranışın düşmeyeceğini öğretir ilahi kelam bize. Rasul Muhammed Mustafa'nın söz, fiil ve takrirlerinden oluşan hadisler, Kerim Kitabımız Kur'an'dan sonra ikinci ve vazgeçilmez dayanağımız olma özelliği taşımaktadır.

İslâm dininin iki ana kaynağı vardır. Birincisi; kitapların en güzeli olan Allah (c.c.)'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim, ikincisi; yolların en güzeli, en pakı olan Rasûlullah (s.a.v.)'in yolu, sünnet-i seniyyesidir. Dinimizin ikinci temel unsuru olan Rasûlullah (s.a.v.)'in sünnetinin, hadislerinin asırlar boyunca dillerde dolaşmasını sağlayan; hayat-ı insaniyeyi aydınlatan bu güzel nuru hiç sönmeden kıyamete kadar muhafaza eden Rabbu'l-âlemindir. Allah (c.c.), Rasûlü'nün hadislerini sahih yollarla sonraki nesillere ulaştırmaları için ümmet içerisinde bazı zatları seçip onları üstün meziyetlerle donatmıştır. İşte bu zatların en önde geleni, muhaddislerin incisi İmam Buhârî Hazretleri'dir. Hadis ilmine derinlemesine ehemmiyet veren ilk dönem Müslüman âlimlerimiz, büyük çaba ve titizlik göstererek bu Peygamber (s.a.v) sözlerinin bize kadar sağlam ve sağlıklı bir şekilde ulaşmasının gayretini vermişlerdir. Tarihimizde kendisini bu yola adayan pek çok muhaddis âlimimiz olmuştur. İçlerinden en meşhuru, "sahih hadis" usulünü belirleyen, geliştiren ve bu usul çerçevesince hadisleri tasnif eden **İmam Buhârî** (rahmetullahi aleyh)'dir. Elimizdeki mevcut kaynaklarda geçen hadis-i şeriflerin çoğunluğunda onun büyük emeği, el emeği göz nuru vardır. Küçük yaşta babasını kaybeden Buhari, ilk tahsiline doğum yeri olan Buhara'da başladı. Duası makbul salih bir

hanım olan annesi, onun ve kardeşinin yetişmesi için gayret sarf etti. On yaşından itibaren hadis âlimlerinin derslerine devam etti.

Kuvvetli zekâyâ ve hafızaya sahip olan İmam-ı Buhari, işittiği hadis-i şerifi hemen ezberliyordu. Onunla hadis-i şerif dinleyenler yazdığı halde, o, yazma ihtiyacını duymuyordu. Muhammed bin Selam el-Bikendi, İbrâhim bin el-Eşâs, Ebu Âsım eş-Şeybani, Abdurrahman bin Muhammed bin Hammad, Hâlid bin Mahled, Ebu Nasr-il-Ferâdisi, Abdân bin Osmân el-Mervezi, Ali bin el-Medini, Ahmed bin Hanbel, Yahya bin Main, İshak bin Raheveyh, Süleyman bin Harb, Abdullah bin Zübeyr el-Hamidi (r.aleyh) gibi hocalar elinde yetişti.

Öğrencileri arasında da en meşhurları şunlardır; Ebu İsa et-Tirmîzî, Muhammed b. Nasru'l Mervezî, İbni Ebi Dâvud, Müslim b. Haccac ve en-Nesâî. Sâlih Cezere, İbn Huzeyme gibi muhaddislerdir.

Buhari, takvası, ilmi, dirayeti, duruşu, hadislere hâkimiyeti ve dini anlamadaki kabiliyeti ile İslam ümmeti içinde özel yer edinmiştir. O 62 yaşında vefat ettiğinde asırlar sonrasına sarkacak muhteşem bir eser bırakmıştır. Her hadisi altın tartan bir terazi hassasiyetiyle eserine alacak ve hadisleri yazmadan evvel mutlaka gusul abdesti alacaktır. Takvası aşkın bir mümindir. Okuduğu bir kitabı kapattığınızda, kitabın tümünü ezbere tekrar edecek kadar müthiş bir hafızaya sahipti. Hadisleri ileten zayıf ravileri tenkit ettiğinde, yaygın olan yalancı, uydurmacı, gibi tenkit sözleri kullanmamış, bu adamdan hadis alınmamış, sükût edilmiş gibi zarif bir dil kullanmıştır. Eleştirinin edebini öğretmiştir.

Bu muhteşem insanın hafızası, hadisler hakkında ulu orta konuşan insanlara ders niteliğindedir.

Buharî, on sekiz yaşına kadar sahabe ve tabiinin fetvalarını topladı. “*Târîhü'l-Kebîr*” adlı eserini Peygamberimizin(s.a.v) kabrinin başında yazdı. Mekke ve Medine’den başka Bağdat, Basra, Kûfe, Kahire, Nişabur, Belh, Merv, Askalan, Dimeşk, Hums, Rey gibi o dönemin bilim merkezlerini dolaşarak binden fazla hadis bilgininden hadis ve başka dini bilgileri öğrendi. On sekiz yaşında “*Kitâbu Kadâya’s-Sahabe ve’t-Tâbiin*” ile “*et-Târîhü'l-Kebîr*” adlı eserlerini yazdı.

İMAM BUHARİ’NİN HADİS ÖĞRENMEYE BAŞLAMASI

Memleketindeki hocalarından ders aldıktan sonra, o günün belli başlı ilim merkezleri olan Şam, Basra, Hicaz, Kufe, Bağdat ve Mısır’da tahsiline devam etmiştir. Bu amaçla altı yıl da Hicaz’da kaldı. Ders

aldığı hoca sayısının bini bulduğu ifade edilir. **Ezberlediği hadis** sayısı ise kendi ifadesiyle, **yüz bini sahîh**, toplam **üç yüz bindir**.

On yaşlarında iken hadise karşı derin bir ilgi duymuş ve hadis ezberlemeye başlamıştır. Muhammed b. Selâm el-Bîkendî, Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî gibi Buharalı muhaddislerden hadis öğrenmiş, On bir yaşlarında iken hocası Dâhilî'nin rivayet sırasında yaptığı bazı hataları tashih etmesiyle dikkatleri çekmişti.

On altı yaşına geldiği zaman İbnü'l-Mübârek ve Vekî' b. Cerrâh'ın kitaplarını tamamen ezberlemişti. Bu sırada annesi ve kardeşi Ahmed ile birlikte hacca gitmiş, Hac sonrası onlar memleketlerine döndükleri halde Buhârî Mekke'de kalmış ve Hallâd b. Yahyâ, Humeydî gibi âlimlerden hadis tahsil etmişti. Daha sonra bu maksatla ilim merkezlerini dolaşmaya devam etmiş, Bağdat'a sekiz defadan fazla gitmiş ve her seferinde **Ahmed b. Hanbel** ile görüşüp ondan faydalanmıştır. Basra'ya dört beş defa gitmiş, orada Ebû Âsım en-Nebîl, Ensârî diye tanınan Basra kadısı Muhammed b. Abdullah ve Haccâc b. Minhâl gibi muhaddislerden istifade etmiştir.

Mekkî b. İbrâhim, Kuteybe b. Saîd vb. âlimlerden hadis dinlemek için Belh'e birkaç defa gitmiş ve Belhliler'in isteği üzerine onlara kendilerinden ilim tahsil ettiği **1000 hocadan** birer hadis yazdırdı. Dımaşk'ta Ebû Müshir'den hadis öğrendi. Humus'a gitti. Kûfe'ye birçok defa seyahat ederek Âdem b. Ebû İyâs, Ubeydullah b. Mûsâ, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn gibi muhaddislerden hadis dinledi. Medine'de İsmâil b. Ebû Üveys, Merv'de Abdân b. Osman, iki defa gittiği Mısır'da Saîd b. Ebû Meryem, Abdullah b. Yûsuf ve Asbağ b. Ferec gibi hocalardan hadis tahsil etti. İlk defa 209'da (824), son olarak da 250'de (864) gittiği ve beş yıl süreyle hadis okuttuğu Nişâbur'da Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî gibi hadis hâfızlarından faydalandı.

Kırk yıl kadar süren ilim yolculuğu sonunda Buhara yakınlarındaki Hartenk'e yerleşmiş ve Bir Ramazan Bayramı gecesi h. 256.M.1 Eylül Cuma 870) yılında 60'lı yaşlarda iken vefat etmiştir.

Hadis edebiyatı tarihi içinde bir dönüm noktası kabul edilen **Sahih-i Buharî** sadece sahîh yani güvenilir hadisleri toplamak maksat ve gayretinin sonucudur.

Hadis öğrenmek ve nakletmekle kalmadı, şiirle de ilgilendi. Ancak fazla şiir yazmadı.

Buhârî'nin oğlu gibi sevip ilgilendiği kâtibi Muhammed b. Ebû Hatim, onun ok atmayı çok sevdiğini, yanında bulunduğu uzun yıllar boyunca attığı oklardan sadece ikisinin hedefe isabet etmediğini ve bu konuda kimsenin onunla boy ölçüşemeyeceğini söylemektedir. Bazı kitaplarda yer alan ahlâkî beyitleri ise onun şiir zevkini yansıtmaktadır.

HADİS YAZDIĞI MUHADDİSLERİN SAYISI BİNDEN FAZLAYDI

Buhârî kendilerinden hadis yazdığı **muhaddislerin sayısının 1080** olduğunu söyler. (*Zehebî, A' lāmü'n-nübelâ, XII, 395*).

Tek nüshası İrlanda'da bulunan (Chester Beatty, nr. 5165/1, 11 varak) İbn Mende'ye (ö. 395/1005) ait Tesmiyetü'l-meşâyiḥ ellezîne yervî 'anhüm el-İmâm Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî adlı eserde, Buhârî'nin el-Câmi'u's-şâḫîḥ'te rivayette bulunduğu hocalarından **309 muhaddisin** adı, yaşadıkları şehirler ve ölüm tarihleri verilmektedir (A. J. Arberry bu risâleyi tanıttıktan sonra söz konusu muhaddislere ait listeyi İngilizce olarak yayımlamıştır [bk. bibl.]). Ancak el-Câmi'u's-şâḫîḥ'teki rivayetlerin Buhârî'nin derlediği yüz binlerce hadisin pek az bir bölümünü teşkil ettiğini de gözden uzak tutmamalıdır. Meşhur talebesi Firebrî, el-Câmi'u's-şâḫîḥ'i Buhârî'den **90.000 talebenin** dinlediğini söylemektedir.

Buhârî'nin uzun seyahatleri sonunda derlediği hadislerle geniş bir kütüphane meydana getirdiği ve seyahatleri esnasında kitaplarını imkân nisbetinde yanında taşıdığı anlaşılmaktadır. Cârîyesinin, odasında adım atacak yer bulunmadığından şikâyet etmesi, bir gece uyumayıp o güne kadar yazdığı hadisleri hesapladığını ve senedleri muttasıl **200.000 hadis kaydetmiş** olduğunu söylemesi de bunu göstermektedir. (*Zehebî, A' lāmü'n-nübelâ, XII, 411, 412, 452*).

BUHARİ HAZRETLERİ'Nİ İMTİHAN EDEN HADİSCİLER

Yazdığı hadislerin kitaplarda kalmayıp onları **hâfızasına naksettiğini** gösteren en iyi örneklerden biri Bağdat'ta verdiği imtihandır. O, hadis tedvin (toplayıp bir araya getirmek) ve tasnifinin (sınıflandırmak) altın çağı denilen bir zaman diliminde yaşadı. Hadis ilminde geniş bilgisi, metin ve ravi zincirindeki kusurları çözmesi, cerh ve tadil (ravinin güvenilir olup olmadığını araştırma) yönünden ravilerin değişik hallerini bilmesi, sahih hadisi illetli, yani kusurlu olanından

ayırt etmesi, onun içinde muazzam bir titizlik yoluna gittiğinin bilgisini veriyor bize. Bu titizliği, kendisini ve eserini büyük şöhrete ulaştırmıştır. Titiz olmasındandır ki, hadis ile onun adı özdeşleşmiş bir duruma gelmiştir; günümüzde de bu durum geçerliliğini korumaktadır. Ve güzeller güzeli bu âlimin sözkonusu bu şöhreti, sahih hadisleri tercih etme yönünde önemli bir çıkırın açılmasına vesile olmuştur.

İbn Adî'nin rivayetine göre, Buhârî'nin Bağdat'a geldiğini duyan muhaddisler **100 hadisin sened ve metinlerini birbirine karıştırarak** bunları on kişiye verdiler ve onlara Buhârî toplantı yerine gelince bu hadisleri sırayla sormalarını söylediler.

İmam Buhari Bağdat'a gelir. **Buhari'nin** hadis ilmindeki büyük dehası hem halk ve hem de âlimler arasında biliniyordu. O sırada İslam âleminde İmam Buhari'nin adı o kadar yayılmıştı ki, insanlar onu görmek için sokaklara dökülüyorlardı. Özellikle Buhari'nin hafızası dilden dile aktarılıyordu. Onun bir defa duyduğu herhangi bir metni asla unutmadığı biliniyordu. Bağdat'taki hadis âlimleri fırsatını bulmuşlardı. İmam Buhari'nin hadis âlemindeki bu şöhretini test etmek istiyorlardı. On hadis âlimi, bir araya geldi. Aralarında şöyle bir plan yaptılar: Dediler ki "her birimiz değişik konularda 10 hadis ezberleyelim. On hadis belirleyelim. Bu hadislerin başındaki rical (hadisi birbirinden alan âlimlerin isim listesini) ve altındaki metinleri karıştıralım. Bir hadis metnindeki listeyi, diğer hadis metninin başına koyalım. Böylece Buhari'nin bunları anlayıp anlayamayacağını görmüş oluruz."

Bu anlaşılması son derece zor, hassasiyet isteyen bir işti. Böylece değişik konularda (Mesela abdest, alışveriş, yemek adabı, helal-haram, namaz, dua, borçlanma gibi) 100 hadis tespit edip Buhari'ye sorulacaktı. Buhari'nin bunları birbirinden ayırt edemediği görülecekti. İmam Buhari, ilim meclisine geldi. Binlerce insan onu görmek için toplanmıştı. On hadis âlimi ise, hazırladıkları oyun ile bu tartışılmaz hadis hazinesini imtihana tabi tutup bu büyük âlimin durumunu öğreneceklerdi. **İmam Buhari'nin** oturmasından sonra birinci âlim söze başladı ve birinci hadisi aktardı. Hadisin başındaki listeyi değiştirmişti. Listede ayrıca yer yer oynamalar yapılmıştı. Buhari, bu hadisi dinledi. Ve tek bir cümle cevap verdi: **La edri "Böyle bir hadis bilmiyorum."** Bağdatlı âlim ikinci hadisi aktardı. Buhari'nin cevabı yine aynıydı "bilmiyorum." Nihayet on hadisi sırayla sordu. Büyük imam kendisine aktarılan bu hadisleri not etmiyor, yazmıyor.

Sadece kulağıyla dinliyordu. Buhari'nin hepsine verdiği cevap aynıydı "bilmiyorum."İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve nihayet onuncu hadis âlimi söz aldı. Böylece değişik konularda yüz hadisi Buhari'ye sordular.

Bu takdim saatlerce sürdü. Buhari birbirine karıştırılmış, ustaca oynanmış, yerleri değiştirilmiş bu 100 rivayetin her birine tek bir sözle cevap verdi: "Bilmiyorum."Ortalık derin sessizliğe büründü. Âlimler Buhari'nin yaptıkları ince planı anladığının endişesi içindelerdi. Halk ise neler döndüğünü bilmiyordu. Kısa bekleyişten sonra İmam Buhari o on âlime döndü ve "soracağınız bitti mi" diye sordu. "Evet" dediler.

Bunun üzerine İmam Buhari birinci âlime döndü ve şöyle dedi: Siz birinci hadiste bana şöyle bir senet (hadisi peygamberimizden alan ilerciye ulaştıran uzun isim listesi) ve o senedin altına şöyle bir metni ilettiniz. Sizin bu rivayetinizdeki şu şu isimler yanlışdır. Orada olmamalıdır. Hadisin doğru listesi ile doğru metni şöyledir.

İkinci hadiste bana şu rivayeti okudunuz. Orada şu şu isimler olmamalıydı. Doğrusu ise şu şu isimlerin ilettikleri şu metindir. Buhari önce on hadisi on kişinin kendisine sorduğu sırayla ve yanlış olarak ilettiği haliyle okuyor ve sonra da hadisin doğru varyantını iletiyordu. Bu hal on kişinin 100 hadisini iletinceye kadar sürdü. Takdim yine saatlerce sürdü.

Buhari o âlimlerin her birine dönüyor. Sen şu sırada şu hadisi söyledin, yanlış şudur, doğrusu ise şudur diyordu. Yani 1'den 100'e kadar olan bütün yanlış rivayetleri bir defa dinlemiş ve aynı anda ezberlemişti.

Bu şu demektir: Buhari kendisine okunan 100 sahtelik bir kitabı bir defa dinlemiş ve sonra kendisine okuyan kişiye dönerek, kitabı baştan aç ben sana tümünü satır satır tekrarlayacağım. Sen de kitaptan takip et demek istemiştir. Bu yapılanın anlamı budur.

Mubarekferi (V: 1342) ve Ebul Hasan en-Nedvi derler ki: İmam Buhari'nin, bu müthiş âlimin tahrif ve tahrip edilmiş rivayetlerle doğru olanını birbirinden ayırması şaşılacak bir şey değildir. Çünkü o Buhari'dir. Çünkü o özel bir insandır. O Allah'ın gönderdiği özel insanlardan biridir. Ama bizi dehşete düşüren ve adeta felç eden durum şudur: Buhari on kişinin kendisine okudukları 100 hadisi bir defa dinledi. Sonra o adamlara dönerek 100 hadisi, hem de onların okudukları sırayla, okudukları yanlış haliyle onlara tekrar etti. Hiçbir

not almadan defter ve kalem kullanmadan yaptı bunu. İşte bu olağanüstü bir haldir. Bunu normal görmek mümkün değildir. Bu müthiş olayın adı İmam Buhari'dir. Başkaca söze gerek var mı? Şimdi hadisler hakkında şüphe estirmeye çalışarak, oryantalistlerin Türkiye ayağını oluşturanların bunları düşünüp ibret alması gerekmez mi? Anlayacak olana yeter elbette. Akıl edene ve anlayana. Veya nasibi olana. (*Abdülislam el-Mubarekfuri, Siyretül İmam el-Buhari. Darü's -selefiyye, 1987*)

Hadisler bizim olmazsa olmazımızdır

Hiç şüphe yok ki hadisler Yüce Allah'ın bu ümmete verdiği en büyük nimetlerden birisidir. Birçok peygamber hakkında çocukluk, peygamberlik öncesi dönemi ile peygamberlik dönemi ait çok kısıtlı bilgi varken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatına ait her dönem apaçık ortaya konmuştur.

*Peygamberimizin(s.a.v) hayatına dair her ayrıntı, 23 yıllık müthiş mücadele, sahabe tarafından kelime kelime ezberlenmiş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Hadisler yazılmamış olsaydı bile bugün her birimizin hafızasında peygamberimize ait bu sözler, eylemler ve hareketler dipdiri halde yer alacaktı. Çünkü Peygamberimize ait her ayrıntı, o kadar konuşulmuş o kadar anlatılmış ki inkârı mümkün olmayan bir bilgi ve kültür haline gelmiştir. Biz buna **yaşayan sünnet** olarak nitelendiririz.*

Peygamberimizin(s.a.v) oturması, kalkması, uyuması, yürümesi, konuşmaları, fetvaları, sözleri, gülümsemesi, yemek yeme tarzı, arkadaşlarıyla ilişkileri, insanlarla irtibatı, özetle; ona ait her şey hadis kapsamı içindedir. (Bir kısmı sünnet kapsamı içinde olmasa bile)... 23 yıllık muhteşem ve apaçık yaşantı; böyle evden eve, sokaktan sokağa, bahçeden bahçeye, camiden camiye aktarılmış hayatımıza yansımıştır.

Hadis rivayeti için büyük yolculuklar **-rihle-** yapılmış. Hz. Peygamber'e(s.a.v) ait hiçbir söz tarihin hafızasına terk edilmemiştir. Sonra hadis rivayet eden ravilerin de durumu göz önde tutulup yüzbinlerce rivayetten birkaç bin rivayet ayıklanıp önümüze getirmiştir. Hadisler bizim hayatımızın pusulası olmuştur. Mesela namaz kılan hanginiz namazdaki secdeyi, rükûu, ayakta duruşu, kaç rekât kılacağınızı tartıştınız. Hiçbiriniz! Peki, bunların hangi şekli Kuran-ı Kerim'de var. Hangisinin detaylı bilgisi var. Kutsal kitapta. Hiçbirisi.

Kuran-ı Kerim namazı emreder, rükû et, secde et der ama nasıl yapılacağını ayrıntısını Hz. Peygamber'e(s.a.v) bırakır. **Cebrail(a.s)** de Hz. Peygamber'e bunları anlattırdı. Uygulamasını anlattırdı. Yaptırdı. İşte hadis dediğiniz vakıa budur. Kuran'ı anlamaya yönelik bu detaylar hadislerde vardır. Ve bu hadisler, peygamberimizin hayatından birebir aktarılmıştır. Tıpkı bir duvarcı ustasının duvarı nasıl yapacağını çırağına göstermesi gibi.

BUHARİ VE MİHNE OLAYI

Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk oluşuyla ilgili olarak **Mu'tezile** tarafından ileri sürülen görüş, devletin de destek vermesiyle İslâm âlemini zor durumda bırakmıştır. **Ahmed b. Hanbel, muhafazakâr âlimler için bir imtihan vesilesi** (fitne) olan bu olay karşısında büyük bir azim ve sebatla direnmiş, sonunda devletin desteğini çekmesi üzerine Mu'tezile davayı kaybetmiştir. Buna rağmen konu büsbütün kapanmamış, İslâm âleminde sürüp giden bu tartışmalardan Buhârî de zarar görmüştür.

İmam Müslim'in belirttiğine göre Buhârî Nîşâbur'a gittiğinde halk kendisine çok itibar etmiş, onu iki üç günlük mesafede karşılamıştır. Nîşâbur'un tanınmış muhaddisi Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî halka Buhârî'yi karşılamasını tavsiye etmiş, ileri gelen âlimlerle birlikte kendisi de bizzat karşılamaya gitmiş ve talebelerine ona hiçbir kelâm meselesini sormamalarını tenbih etmiştir. Buna gerekçe olarak da Buhârî kendi görüşlerinin aksine bir fikir beyan edecek olursa aralarında ihtilâf çıkacağını, o takdirde Horasan'daki bütün Hâricî, Râfîzî, Cehmî ve Mürcîî grupların kendilerine düşman olacağını söylemiştir.

Yine Müslim'in belirttiğine göre Buhârî'nin kaldığı ev ziyaretçilerle dolup taşmış, şehre gelişinin ikinci veya üçüncü günü bu ziyaretçilerden biri ona Kur'an'ın mahlûk olup olmadığını sormuş, onun da, **"Fiillerimiz mahlûktur; bir sözü ifade edişimiz de (Kur'an metnini okuyuşumuz) fiillerimizdendir"** demesi üzerine orada bulunanlar arasında büyük bir ihtilâf çıkmıştır. Buhârî'nin Kur'an okumayı mahlûk saydığını iddia edenlerle bu iddiaya katılmayanlar kavgaya tutuşmuş, bunun üzerine ziyaretçiler ev halkı tarafından dışarı çıkarılmıştır.

Bu konuda kendisine anlatılanları nakleden İbn Adî'ye göre ise Buhârî'yi kıskanan bir muhaddis onun Kur'an mahlûktur görüşünü benimsediğini iddia ederek hadis talebelerini hocalarının kanaatini

öğrenmeye teşvik etmiş, ancak Buhârî bu konuda fikrini soran kişiye cevap vermek istememiş, fakat onun üç defa ısrarla sormasından sonra, **“Kur’an Allah kelâmıdır, mahlûk değildir; ancak kulların fiilleri (Kur’an’ı okuyuşları) mahlûktur; bu konuda soru sormak ise bid‘attır”** diye cevap vermiş, bunun üzerine ortalık karışmıştır.

Sübki’nin kanaatine göre muhaddis Zühli, Kur’an metnini telaffuz etmenin mahlûk olduğunu söyleyenlerin kendileriyle konuşulmaması gereken birer bid‘atçı, bizzat metnin mahlûk olduğunu söyleyenlerin ise kâfir sayılacaklarını belirtirken Buhârî’ye muhalefet etmeyi düşünmemiştir. Eğer Zühli Buhârî’ye muhalefet etmiş ve mahlûk olan dudaklardan çıkan sözün kadîm olduğunu ileri sürmüştse büyük bir günah işlemiştir. Zira gerek Zühli ve Ahmed b. Hanbel, gerekse diğer büyük imamlar bu kabil münakaşalara dalmanın doğru olmayacağını ifade etmek istemişlerdir. Anlaşılan odur ki, bu konuda Halku ef’âli’l-‘ibâd adıyla bir de müstakil eser kaleme almış olan Buhârî bu ve benzeri itikadî konuları gerektiğinde konuşulacak meseleler olarak kabul etmektedir. Bu olaylardan sonra muhaddis Ahmed b. Seleme Buhârî’yi ziyaret ederek Zühli’nin Nîşâbur’da belli bir yeri olduğunu, onun görüşlerine kimsenin karşı çıkamadığını söyledi ve bu durumda ne tavsiye edeceğini sordu. Buhârî de, **“Ben işimi Allah’a havale ediyorum; şüphesiz Allah kullarının her halini görür” (el-Mü’min 40/44)** meâlindeki âyeti okuyarak Nîşâbur’a bir menfaat elde etmek için gelmediğini, kendisini kıskanan Zühli’nin dedikodularına son vermek için hemen ertesi gün şehri terkedeceğini bildirdi (Buhârî’nin halku’l-Kur’ân meselesiyle ilgili görüşleri için bu maddenin “Akaide Dair Görüşleri” bölümüne bakınız).

Buhârî Nîşâbur’dan sonra Merv’e gitti. Kendisini yolda karşılayan şehrin tanınmış muhaddis ve fakihi Ahmed b. Seyyâr görüşlerinin isabetli olduğunu, fakat halkın anlayamayacağı konulara girmemesi gerektiğini söyledi. Buhârî de kendisine iyi bildiği bir mesele sorulduğu zaman susmasının mümkün olmadığını ifade etti. Daha sonra Merv’den Buhara’ya geçti.

DEVLET ADAMLARINDAN UZAK DURDU

Buhârî kendisinden ilim tahsil etmek isteyen herkese bildiğini esirgmeden vermesine rağmen devlet adamlarından uzak durur, onların saraylarına gitmeyi ilmi küçük düşüren bir davranış olarak kabul eder ve bu uğurda her zorluğa katlanmayı göze alırdı.

İmam-ı Buhari hazretleri, Mısır'dan Maverâünnehr'e kadar tanınmış ilim merkezlerinde hadis ve çeşitli ilimler okuttu. Binlerce talebe yetiştirdikten sonra Nişabur'a oradan da Buhara'ya döndü. Bir müddet Buhara'da kalıp, hadis ve ilim öğretmekle meşgul oldu. Bir rivayete göre Buhara valisi çocukları için özel ders verilmesini, buraya kimsenin girip, dersi dinlememesini istedi. Buhari cevabında; ""Ben ilmi, sultan kapısına götürüp zelil etmem. Eger ilmi istiyorsan, mescidde, yahud evimdeki ilim meclisinde hazır bulun. Ben, birçok kimseleri hadis-i şerif dersinden men edip, bir-iki kişiye ders veremem. Bu sözümü kabul etmezsen, beni kürsüde ders vermekten men et. Böylece Allah (c.c.) katında mâzur olayım" diyerek reddetmesi üzerine. Bu durum valiyle arasının açılmasına sebep oldu. Buhara'dan ayrıldı. Allah'ı Teâlâya, şikâyet yoluyla valinin verdiği sıkıntıyı arz etti. Duası kabul olup, aradan bir ay geçmeden vali azledildi, zindana atıldı. Vâli bir merkebe bindirilip;"Kötü işler yapanın sonu işte budur" diye bağrılarak şehirde dolaştırıldı. Vâlinin sözlerine uyararak, İmâm-i Buhârî'ye çeşitli ezâ ve cefalarda bulunan kimselerin de her birine insanların ders ve ibret alacakları çeşitli belalar isabet etti. (*İslâm Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, c.3.122.*)

BUHARİ HAZRETLERİ'NİN VEFATI

Bu olaylardan sonra Semerkandlılar kendisini Semerkanta davet ettiler. Giderken yolda, Semerkandlılardan bir kısım insanların isteyip, bir kısmının istemediği haberini alınca, Hartenk köyünde kaldı. Fakat orada hastalandı ve Semerkant'a gidemedi. İşin iç yüzünü öğrenmek istemişti. İnsanların bu hâlimden kalbi daraldı ve canı çok sıkıldı. Orada artık hayata karşı arzusu ve bağlılığı kalmayan Buhârî, Teheccüd namazından sonra ellerini açıp; "***Yüce Rabb'im, yeryüzü bütün genişliğine ragmen bana dar gelmeye başladı, al beni yanına. Şeklindeki niyazlarının üzerinden bir ay geçmeden ruhunu teslim etti.***" Elbisesi çıkarılıncaya kadar garip bir şekilde terledi. Sonra vasiyeti icabı 3 parça bezle kefenlendi. 870 yılının Ramazan bayramı gecesi Semerkant'tan 72 km uzaklıkta olan Hartenk'de vefat etti. Kabri oradadır. Ertesi gün (1 Eylül 870 Cuma) orada toprağa verildi. Rabbim rahmetiyle muamele eylesin. Cennetteki derecesini a'li eyleyip bizlerde şefeatine erenlerden eylesin. Âmin..(*İlk üç asırda İslâm Coğrafyasında hadis. Dr. S. Kemal Sandıkçı. Diy. İşl. Baş. Yay.1991, Ankara. 453.*)

Buhârî hazretlerinin vefatında, cenazesine yetişmek için uzak şehirlerde çırpınanlar, atlar kiralamış, bu sırada binek yetişmemesi üzerine bir atın sadece kirası satış fiyatından birkaç misli fazlasına yükseldiği görülmüştür. Yahya b. Cafer el-Bikendi diyor ki: "Eger kendi ömrümden Buhârî'nin ömrüne ilâve edip onun hayatını uzatmaya gücüm yetseydi, bunu mutlaka yapardım. Çünkü benim ölümüm, bir adamın ölümü, o'nun ölümü ise ilmin yok olmasıdır.

Vefatından bir kaç gün sonra mübarek kabrinden misk kokusu tütmeye başladı. Bu hal günlerce devam etti. Geceleri ise kabrine, bilezik şeklinde bir nur iniyordu. Görenler hayret ettiler. Mezarına hücum edip toprağından götürmeye başladılar. Öyle ki kabir açılacak hale geldi. Bunun üzerine mezarı bekleyecek bir bekçi tuttular.

İslâm'a büyük fedakârlıklarla hizmet eden bu güzide imam, ilim yoluna sülûk eden ilim erbabına çok büyük bir örnek olmuştur. Hele de bir hadîs-i şerifi dinlemek için şehirden şehre, ülkeden ülkeye yapmış olduğu seyahatler sinesindeki Allah ve Peygamber aşkının ne kadar büyük bir yer tuttuğunun bir alametidir.

Rabbim cümlemizi şefaatlerine nail eylesin!

İMAM BUHARÎ'NİN AHLAK VE FAZİLETİ

Buhârî hazretleri orta boylu olup zayıf ve ince bir yapıya sahipti. Birçok güzel huyu yanında az konuşması, başkalarının sahip olduğu imkânlarla özenmemesi gibi özellikleri de vardı. Yiyip içmeye önem vermezdi. İmam-ı Buhari hazretleri, çok cömert olup, herkese iyilik ederdi. Fakirlere çok sadaka verir, talebelerinin ihtiyaçlarını bizzat karşılardı. Bayram günleri hariç bütün yılını oruçla geçirirdi. Haramlardan ve şüphelilerden daima kaçır, gıybetten çok korkardı. ***"İsterim ki Rabbime kavuştuğumda hiç gıybet etmemiş olayım ve böyle bir şey için kimse beni aramasın"*** buyururdu. Gecenin ilk saatlerinde biraz uyur, sonra kalkar ilim ve ibadetle meşgul olurdu. Kur'an-ı kerimi üç günde bir defa hatmederdi. Onun **cömertliğini**, dünya malına değer vermediğini ve yardım severliğini gösteren davranışları pek çoktur. 25.000 dirhem alacaklı olduğu birine karşı gösterdiği müsamaha dikkat çekicidir. Uzun zamandan beri borcunu ödemeyen bu şahıstan bazı idareciler vasıtasıyla alacağını tahsil etmesini tavsiye edenlere, ***"Ben onlardan yardım istersem onlar da benden işlerine geldiği gibi fetva vermeme isterler; dünya için dinimi satamam"*** demiştir. Fakat bazı dostları ona

rağmen bu konuyu yöneticilere söylediler. Buhârî bunu haber alınca ilgililere mektup yazarak borçluya bir kötülük yapılmamasını istedi ve onunla her yıl kendisine 10 dirhem ödemek üzere anlaşma yaptı. Buhârî'nin dünya işleriyle ilgilenmediği, şahsî işlerini bir adamının yürüttüğü kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Buhârî'nin ahlâkî faziletleri, tenkit ettiği râviler hakkındaki son derece mutedil ve insaflı sözlerinde de görülür. Bir râvi için kullandığı en ağır cerh ifadeleri, o kimsenin güvenilemeyecek kadar zayıf (münkerü'l-hadîs) olduğunu, muhaddislerin onun hakkında fikir beyan etmediğini (seketû an-h) söylemekten ibarettir. Hadis uydurmakla tanınan kimseler hakkında bile yalancı (kezzâb) ifadesini pek nâdir kullanmıştır. Gıybetten sakınarak kimseyi çekiştirmedeğini söylemesi ve **“Allah’u Teâlâ’nın beni gıybetten dolayı hesaba çekmeyeceğini umarım”** demesi bu konudaki titizliğini göstermektedir. Bir gün hadis okuturken âmâ olan talebesi Ebû Ma’ser bir hadisten pek hoşlanmış olmalı ki başını, elini sallamaya başladı. Onun bu haline tebessüm eden Buhârî, daha sonra bu tebessümü ile Ebû Ma’ser’e haksızlık ettiğini düşünerek ondan helâllik istedi.

HADİS VE FIKIH İLİMLERİNDE DERİN BİLGİSİ VARDI

Buhârî’yi yakından tanıyan bilginlerin takdîrîkâr ifadeleri, onun ilmî kişiliği ve otoritesi hakkında fikir vermektedir. Hocası Nuaym b. Hammâd ile muhaddis Yakûb b. İbrahim ed-Devraki; *“Buhârî bu ümmetin fakihidir”* derlerdi. Basralı hocalarından Bûndâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Buhârî gibi bir bilgin görmediğini ifade eder ve Buhârî Basra’ya gelince onunla iftihar ettiğini söylerdi. Hadis ve fıkıh (İslam hukuku) konularındaki derin bilgisiyle tanınan hocası İshak b. Râhûye muhaddislere, *“Bu gençten hadis yazınız”* diye öneride bulunduktan sonra, eğer Buhârî Hasan-ı Basrî zamanında gelmiş olsaydı hadis ve fıkıh çok iyi bildiği için herkesin ona başvurmak zorunda kalacağını söylerdi. Yine Basralı hocalarından ve *“emîrû’l-mü’minîn fi’l-hadîs”* lakabını almış nâdir muhaddislerden biri olan Ali b. Medînî’ye, *“Buhârî sadece senin yanında tevazu gösteriyor”* dediler. İbnü’l-Medînî de, *“Siz ona bakmayın, onun gözleri kendi gibi birini daha görmemiştir”* karşılığını verdi. Diğer bir hocası olan Amr b. Ali el-Fellâs ise onun bilmediği hadise hadis denilemeyeceğini söylerdi. İmam Müslim, Buhârî’ye hitaben, *“Sana ancak seni çekemeyenler*

kızabilir. Dünyada senin bir benzerinin bulunmadığına şahadet ederim” diyerek ona duyduğu derin sevgiyi dile getirmiştir. İbn Huzeyme ise, *“Şu gök kubbenin altında Resûlullah’ın hadislerini Buhârî’den daha iyi bilen ve daha iyi ezberlemiş olan birini görmedim”* derdi. Hocalarından Muhammed b. Selâm el-Bikendî ile Abdullah b. Yûsuf et-Tinnisî hadis kitaplarını ona tashih ettirmişlerdi. Humeydî de hadise dair bir konuda muhaddislerden biriyle anlaşmazlığa düşünce henüz on sekiz yaşında olan öğrencisi Buhârî’yi hakem tayin etmişti.

İMAM BUHARİ’NİN HADİSÇİLİĞİ

Hicrî ilk üç asırda hadise hizmetleriyle tanınan önemli şahsiyetler arasında Buhârî’nin **ön planda gelmesinin sebebi**, sahih hadisleri ilk defa bir araya getirmesinin yanında hadis ilmindeki tartışmasız otoritesidir. **Yüz binlerce rivayet arasından en sahih olanları seçmedeki** metodunu Müslim’in aynı adlı çalışmasındaki farklı metoduyla mukayese ederek onu Buhârî’ye tercih etmek isteyenler fazla taraftar bulamamışlardır.

Rivayetlerde her âlimin göremediği ince kusurları (ilel) farketme hususunda Müslim’den de ileride olduğu, senedleri meydana getiren şahısların hem aynı zamanda yaşama, hem de birbiriyle uzun müddet görüşme şartını uygulama hususunda hiçbir muhaddisin onunla boy ölçüşemediği kabul edilmiştir.

Bunlardan başka hadislerden elde ettiği fikhî görüşlerini bab başlıklarında göstermeye çalışması, bir hadisin ihtiva ettiği birkaç hükmü ilgili yerlerde zikretmek için onu tekrardan kaçınmaması gibi ilmî özellikleri sebebiyle **el-Câmi’u’s-şâhîh**, diğer hadis kitaplarına tercih edilmiştir. Bütün muhaddisler gibi Buhârî de eserlerine aldığı hadisleri hangi prensiplere göre seçtiğini kaydetmemiştir. Onun bu prensipleri (şartlar) daha sonra eserleri incelenmek suretiyle tesbit edilmiştir. Bununla beraber Buhârî bazı râviler hakkında tenkitte bulunurken bir kısım prensiplerinden söz etmiştir. Meselâ İbn Ebû Leylâ’dan söz ederken, sadûk* olmakla beraber hadisin sağlamı ile çürüğünü birbirinden ayıramadığı için ondan ve onun gibilerden hadis rivayet etmediğini belirtmiştir. (*Tirmizî, “Şalât”, 152*).

HADİS YAZARKEN DİKKAT ETTİĞİ HUSUSLAR

Birinden **hadis yazarken onun ismini, künyesini, nisbesini ve hadisi nasıl öğrendiğini mutlaka** sorduğunu, aldığı cevaplar sonunda eğer o kişiyi yeterli bulursa ondan hadis rivayet ettiğini, aksi halde onun

şeyhinden yazdığı asl*ı gördükten sonra hadislerini yazdığını ifade etmekte, fakat bazı hadis talebelerinin ne yazdıklarına ne de nasıl yazdıklarına dikkat etmediklerinden yakınmaktadır (*Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ, XII, 406*).

Buhârî'nin rivayetteki titizliğine rağmen çoğu kendi hocası olan bazı zayıf râvilerden hadis almasının sebebini anlamak kolay değildir. Kendilerinden Müslim'in rivayette bulunmayıp sadece **Buhârî'nin hadis aldığı muhaddislerin sayısı 435'tir**. Bunlardan zayıf olmaları sebebiyle tenkit edilenler seksen kadardır. Şüphesiz Buhârî bu muhaddislerin her biriyle bizzat görüşmüş, rivayetlerini gözden geçirmiş ve onların hadislerini çok defa bir konuyu desteklemek üzere kullanmıştır

Buhârî'nin yakın talebeleri, kendisinin kitaplarını yazarken malzemeleri önce ayrıntılı olarak tesbit ettiğini, meydana getirdiği hacimli eseri üzerinde uzun süre titizlikle çalışarak son şeklini verdiğini söylemektedirler. İbn Hacer onun “Kitâbü'l-İ'tisâm”ı el-Edebü'l-müfred’de yaptığı gibi önce müstakil bir kitap olarak yazdığını, daha sonra onu ihtisar ettiğini düşünmektedir. (*Fethu'l-bârî, XIII, 246-247*).

Bizzat Buhârî'nin bütün kitaplarını üçer defa yazdığını söylemesi, (*İbn Hacer, Taglîku't-ta'lik, V, 418*), onun eserlerini yazdıktan sonra talebelerine okuttuğunu, bu sırada **bazı konuları ilâve edip bazılarını çıkardığını, daha sonra eserini ikinci ve üçüncü defa aynı şekilde okutup tashih ettiğini göstermektedir**. Nitekim bazı kitaplarının farklı nüshalarında bunu görmek mümkündür.

Henüz yirmi yaşına basmadan ve kendi ifadesiyle “**Hız. Peygamber'in kabri başında mehtaplı gecelerde**” yazdığı **et-Târîhu'l-kebîr** onun ilk eserlerinden biridir. Çok erken bir devirde yazdığı bu kitabın bir rivayetini gören Ebû Zür'a er-Râzî onda bazı hatalar tesbit etmiş, İbn Ebû Hâtim er-Râzî de bunun üzerine Beyânü hata'i Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî fî Târîhih adlı eserini kaleme almıştı. Buhârî'nin talebelerinden Muhammed b. Süleyman b. Fâris ed-Dellâl'ın aynı esere ait nüshasını gören Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Zür'a ile İbn Ebû Hâtim'in sözünü ettikleri hatalardan bazılarının bu nüshada yer almadığını tesbit etmiştir.

Aynı şekilde **Hatîb el-Bağdâdî'nin Muvazézihu evhâmi'l-cem'** ve't-tefrîk, adlı eserinde işaret ettiği bazı hataların Buhârî'nin talebelerinden Muhammed b. Sehl b. Kürdî'nin rivayet ettiği nüshada

bulunmadığı görülmektedir. Bu sonuncu nüshanın, et-Târîhu'l-kebîr'in Buhârî tarafından üçüncü defa tashih edilmiş nüshalarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Târîhu Bagdâd'da nakledildiğine göre (II, 7), 230'da (844-45) vefat eden İshak b. Râhûye'nin, talebesi Buhârî'nin et-Târîhu'l-kebîr'ini eline alarak Emîr Abdullah b. Tâhir'e, "Sana bir hârîka göstereyim mi?" dediği, eserin bu tarihten, 252'de (866) vefat eden ve Bündâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr'a varıncaya kadar (Buhârî, I, 49) birçok değişik râviyi ihtiva ettiği dikkate alınırsa Buhârî'nin hayatının ileri bir safhasına kadar eserini devamlı surette yenileyip ikmal ettiği anlaşılır.

Akaide Dair Görüşleri. *el-Câmi 'u's-şâhih* ile *Halku ef'âli'l-ibâd* adlı kitaplarının incelenmesinden, ayrıca *el-'Akide (et-Tevhîd)*, *Ahbabü's-şifât*, *Kitâbü'l-Îmân* gibi akaide dair bazı eserler telif etmesinden anlaşıldığına göre Buhârî, ünlü bir muhaddis olmasının yanı sıra itikadî konularla da yakından ilgilenerek Selef inancına aykırı görüşler ileri süren Cehmiyye, Mu'tezile, Havâric ve Şîa mezheplerini tenkit eden, böylece Ehl-i sünnet mezhebinin oluşumuna katkıda bulunan ilk Sünnî âlimlerdendir. Ana İslâmî ilimlere ilişkin özlü bilgiler ihtiva eden temel bir kaynak niteliğindeki *el-Câmi 'u's-şâhih*'inde "Kitâbü't-Tevhîd" ("Kitâbü't-Tevhîd ve'r-red 'ale'l-Cehmiyye ve gayrihim"), "Kitâbü'l-Kader", "Kitâbü'l-Fiten", "Kitâbü'l-Îmân", "Kitâbü Bed'i'l-halk" bölümlerine yer vererek bab başlıklarında ilgili âyetlerden başka, görüşlerini tercih ettiği ashap ve tâbiînin açıklamalarını sıraladıktan sonra bu hususu hadislerle teyit etmesi; diğer "sünen" ve "câmi" türü hadis literatüründe yer almayan "Kitâbü't-Tevhîd'de sıfat, zât-sıfat ilişkisi, esmâ-i hüsnâ, tekvin-mükevven, meşîet-irade, rü'yettullah konularına, "Kitâbü'l-Îmân'da imanın tarifi, unsurları, iman-amel ve iman-günah münasebetine ilişkin konulara girmesi, onun akaid problemleriyle yakından ilgilendiğini açıkça göstermektedir.

Mihne devrinin yaşanmasına sebep olan Mu'tezile'nin ve dolayısıyla kelâm ilminin aleyhinde meydana gelen ortamın tesiriyle olmalıdır ki hemen hemen bütün hadis âlimleri, Kur'an ve Sünnet'te bulunmayan veya bunlarda yer almakla birlikte ayrıntılarına girilmemiş olan bir itikadî meselenin münakaşa konusu haline getirilmesini bid'at telakki etmişlerdir. Buna karşılık Buhârî, naslara aykırı birtakım inançların ortaya çıkması halinde Kur'an ve Sünnet'e uygun olan görüş

ve inancın belirlenip savunulması maksadıyla itikadî problemlerin tartışılmasını gerekli görmüştür. Nitekim yaşadığı devirde nazik bir mesele haline gelen ve yaratılmış bir varlık olan insana ait fiillerin bile kadîm kabul edilmesini gerektirecek tarzda yoruma tâbi tutulan “mes’eletü’l-lafz” (Kur’an’ı telaffuz edişin yani Kur’an okumanın mahlûk olup olmadığı) konusunu hadis âlimlerinin şiddetli muhalefetlerine rağmen münakaşa etmekten çekinmemiştir. Ona göre bütün dinî konularda olduğu gibi akaid alanında da hadisler Kur’an’dan sonra ikinci kaynaktır ve müteşâbih âyetlerin gerçeğe uygun olarak te’vil edilebilmesi için hadislerden faydalanmak zaruridir. Mu‘tezile’nin itikadî konularda hataya düşmesinin asıl sebebi hadislere itibar etmemesidir. Hadislerin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek de neticede Kur’an’ı yanlış anlamaya götürür.

Buhârî, genel çerçeveye itibariyle Selef akîdesine bağlı olduğu ve kıyası kabul etmediği halde naslarda sınırları çizilen bir akıl yürütmeyi câiz görür. (*Buhârî, “İ’tişâm”, 12; a.mlf., Halku ef’âli’l-ibâd, s. 154*). Nitekim aklî dengesini kaybetmiş bir sarhoşun sarfettiği sözlerin hukukî bir değer taşımadığına hükmetmesi de (*Sübkî, II, 222*) onun akla verdiği değeri gösteren bir delil kabul edilmelidir. Özellikle *Halku ef’âli’l-ibâd* adlı eserinde yaptığı nakillerden anlaşıldığına göre akaid konularında Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Fudayl b. İyâz, Süfyân b. Uyeyne ve Nuaym b. Hammâd’ın görüşlerini benimseyerek onlardan etkilenmiştir. Buhârî’nin akaide dair görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür:

1. İlâhî Sıfatlar. Zât-ı ilâhiyenin isimleri, sıfatları ve fiilleri vardır. Zâtı gibi O’ndan ayrılmayan isimleri, sıfatları ve fiilleri de kadîmdir. Bunların dışında kalan her şey yaratılmış olduğundan zât, isim, sıfat ve fiil açısından O’na benzeyen hiçbir varlık yoktur. (*Buhârî, “Tevhîd”, 42; a.mlf., Halku ef’âli’l-ibâd, s. 206*).

Zira Kur’ân-ı Kerîm’de Allah, zâtına (nefsine) “şey” kavramını nisbet etmiş (el-En‘âm 6/19), ilim, sem‘, basar, kudret, irade, kelâm gibi sıfatları bulunduğunu bildirmiş (*meselâ bk. en-Nisâ 4/166; Fâtır 35/11; ez-Zâriyât 51/58*), Hz. Peygamber(s.a.v) ile ashabı da zât, isim ve sıfat kelimelerini kullanarak bunları Allah’a nisbet etmişlerdir.

Allah’ın zâtından ayrılmayan (bâin olmayan) sıfatlarının bulunması O’nun yaratıklara benzetilmesini gerektirmez; aksine bu sıfatların zâtтан nefyedilmesi durumunda teşbih kaçınılmaz bir şekilde

gerçekleşir. Zira bu takdirde Allah görme, işitme, konuşma, yaratma gibi üstün nitelikleri bulunmayan putlara ve diğer cansız varlıklara benzetilmiş olur. İlâhî isimler yaratıkların isimleri gibi sonradan ortaya çıkmış değildir. Çünkü Hz. Peygamber bu isimlerle Allah’a dua etmiş ve istiâzede bulunmuştur. *(Buhârî, “Tevhîd”, 13; İbn Kayyim, s. 91).*

Kelâm Allah’a ait sıfatlardandır. Zira Kur’an’da ve hadislerde Allah’ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu, Kur’ân-ı Kerîm’in de Allah kelâmı olduğu ve kelâmının nihayeti bulunmadığı bildirilmekte, âhirette de O’nun kullarıyla konuşacağı haber verilmektedir. O kendine has bir kelâmı konuşur, kelâmını yakında olana da uzakta olana da aynı şekilde duyurur, fakat onun konuşması başka hiçbir konuşmaya benzemez. Yaratıkların sesi ve kelâmı ise harflerden oluşmuştur. *(Buhârî, “Tevhîd”, 33, 36, 37, 38; a.mlf., Halku ef’âli’l-ibâd, s. 130-133, 146, 192-194).*

Kur’ân-ı Kerîm Allah kelâmı olup mahlûk değildir. Zira kelâm Allah’ın zâtından ayrılmayan bir sıfattır. Kur’an’ın Allah kelâmı olduğu âyet ve hadislerle sabittir, ashap ve tâbiînin âlimleri de bu hususta farklı bir görüş beyan etmemişlerdir. Kur’an’ı okuma (lafzû’l-Kur’ân) ve yazmaya gelince bunlar kullara ait fiillerdir. Çünkü muhtelif âyet ve hadislerde kulların Kur’an’ı okumalarından söz edilmekte ve bu fiil kendilerine nisbet edilmektedir. Ayrıca hadislerde Kur’an’ı yazmanın kulların fiillerinden olduğuna işaret edilmektedir. *(Buhârî, Halku ef’âli’l-ibâd, s. 158-160, 200-201).*

Şüphe yok ki kulların kendileri gibi fiilleri de mahlûktur. Okuma ile yazma fiilleri okunan ve yazılardan ayrı şeyler olduğuna göre Kur’an’ı okuma ve yazma fiili de mahlûktur. Okunan ve yazılan şeyler ise (Allah’ın zâtı ile kâim kelâm) mahlûk değildir. Nitekim “Allah” lafzını söyleyen ve yazan insanın bu fiilleri mahlûktur, fakat Allah (yazılan) mahlûk değildir. İmam Buhârî’ye göre, “Kur’an’ı telaffuz edişin de mahlûk olmadığı” şeklinde taraftarlarınca Ahmed b. Hanbel’e atfedilen görüş onun bu husustaki gerçek kanaatini yansıtmaz. Çünkü bu rivayetler asılsızdır. Bu konuda âlimler arasında Ahmed b. Hanbel’e ait olarak bilinen şey şundan ibarettir: Kur’an Allah kelâmıdır ve mahlûk değildir, diğer her şey mahlûktur. Buhârî Cehmiyye’nin, her şeyi Allah’ın yarattığını, “Allah’ın kelimesi” diye nitelendirilen Hz. İsâ’nın yaratılmış olduğunu ve Allah’tan “muhtes” âyetlerin geldiğini (ez-Zümer 39/62; en-Nisâ 4/171; eş-Şuarâ 26/5) söyleyerek “şey” ve

aynı zamanda Allah kelâmı olan Kur'an'ın yaratılmış bulunduğunu ileri sürmesini de isabetsiz bulmuştur. Çünkü ona göre Ebû Ubeyde'nin de belirttiği gibi Cehmiyye söz konusu âyetleri yanlış mânalandırmıştır. Allah her şeyi yaratmakla beraber bütün yaratıkları "ol" (kûn) kelâmıyla yaratmıştır. Şu halde bu söz yaratılmışlardan öncedir ve kadîmdir; zira Allah'ın sıfatıdır. Hz. İsâ da "ol" kelimesiyle yaratıldığı için "Allah'ın kelimesi" diye nitelendirilmiştir, yoksa gerçekten Allah'ın kelimesi değildir; dolayısıyla Hz. İsâ'nın mahlûk olması Allah'ın kelâmının mahlûk olduğu sonucunu doğurmaz. Ayrıca Arap dilinde müennes (dişi) varlıklar için kullanılan "kelime" lafzının erkek olan Hz. İsâ hakkında gerçek anlamda kullanılması dil kaideleri bakımından da imkânsızdır. Üçüncü delil olarak Cehmiyye tarafından öne sürülen ve Kur'an-ı Kerim'de âyetlerin bir sıfatı olarak zikredilen "muhtes" kelimesi de Kur'an'ın yaratılmış olduğu anlamında değil âyetlerin Hz. Peygamber'e ve kavmine sonradan nâzil olduğu mânasındadır.

Tekvin Allah'ın fiili ve aynı zamanda sıfatı olduğundan kadîmdir. Buhârî bu hususu açıklığa kavuşturmak için fiil, mef'ul, fail ile vasıf ve sıfat tabirlerini tahlil etmektedir. Fiil bir işi veya nesneyi meydana getirmek (ihdas), mef'ul meydana getirilen şey (hades), fail ise işi veya nesneyi meydana getirendir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi yarattığı belirtilmektedir. Gökler, yeryüzü ve diğer yaratıklar "mef'ul"dür. Failin fiili olmadan mef'ul meydana gelemez. Yaratmak (tekvin) Allah'ın fiili olup onunla nitelenmiştir, mef'ul (mükevven) fiilden ve failden ayrı bir şey olup yaratılmıştır. Şu halde tekvin mükevveninden ayrıdır. Vasıf (niteleme) "Şu uzun bir adamdır" ifadesinde olduğu gibi konuşan birinin anlatımıdır. Bu sözde geçen "uzun" ise nitelenen adamın sıfatıdır. Bunun gibi "Allah yaratıcıdır" denilince bunu söyleyen Allah'ı yaratıcılıkla nitelemiş olur (vasıf), yaratıcılık ise Allah'ın sıfatı olup vasfetme olayından ayrı bir şeydir. Sonuç olarak kulun sıfatı olan vasıf mahlûktur, buna karşılık Allah'ın sıfatı olan yaratmak mahlûk değildir. *(Buhârî, Halku ef'âli'l-ibâd, s. 210-212).*

Buhârî naslarda geçen yed, vech, nefis, ayn, istivâ gibi kavramları Allah'ın sıfatları kabul eder. Bunlardan vech mülk yani ilâhî saltanat, istivâ ise Allah'ın arşa yükselmesi anlamına gelir. Zira bu konuda ashâbın açıklamaları mevcuttur. Diğerleri hususunda herhangi

bir izah yapılmadığından mânalarını kavramak imkânsızdır. (*Buhârî, Halku ef'âli'l- 'ibâd, s 127, 134; İbn Kayyim, s. 90-93*).

Allah'ın dünyada görülemeyeceği, âhirette ise sadece müminlerce görüleceği âyet ve hadislerle sabittir. (*Buhârî, "Tevhîd", 24; a.mlf., Halku ef'âli'l- 'ibâd, s. 214*).

2. Kader. İnsanlar sadece Allah tarafından haklarında önceden takdir edilip yazılan fiilleri yerine getirirler. Hidayet-dalâlet, saadet-sekavet, hatta akıllı ve aptal olmak dâhil her şey kadere göre cereyan eder. Birçok âyet ve hadis bunu açıkça ifade etmektedir. (*Buhârî, "Kader", 1-16; a.mlf., Halku ef'âli'l- 'ibâd, s. 138*).

Kulların fiillerini yaratan Allah, bu fiilleri işleyen ve kazanan (iktisap eden) ise kullardır. Kul fiilinin yaratıcısı olamaz, çünkü bütün yaratıkları ve onların yaptıklarını yaratan Allah'tır (Ra'd Suresi,16; Fâtır Suresi,3; Sâffât Suresi,96). Nitekim Kur'an'da insanların açıkça söylediklerini veya kalplerinde sakladıklarını Allah'ın bildiğine, çünkü bunları O'nun yarattığına işaret edilmiştir (Mülk Suresi,13-14). Kul fiilinin yaratıcısı kabul edildiği takdirde Allah'a eş koşulmuş olur. (Fussilet 41/9; Buhârî, "Tevhîd", 40). Mu'tezile'nin, ilâhî fiillerin hâdis olduğunu savunurken insanlara ait ihtiyarî fiillerin kendi irade ve kudretlerinin eseri olup Allah tarafından yaratılmamış olduğunu iddia etmesi müslümanların ashap devrinden itibaren öğrendikleri bilgilere aykırı düşmektedir. (*Buhârî, "Tevhîd", 56; a.mlf., Halku ef'âli'l- 'ibâd, s. 137-141, 212*).

3. Nübüvvet. Gaybdan haber vermek ve insanlara tabiatüstü bazı olaylar (mücizeler) göstermek peygamberlik alâmetlerindendir. Çünkü gaybı bilmek de yaratmak da sadece Allah'a mahsustur. Hz. Peygamber'in büyük fetihler yapılacağını, müslümanlar arasında iç savaşların çıkacağını, Sâsânî ve Bizans imparatorluklarına son verileceğini, yahudilerin müslümanlar tarafından mağlûp edileceğini önceden haber vermesi ve bunların aynen gerçekleşmesi onun peygamber olduğunu gösteren alâmetlerdendir. Yine onun, ayı parmağı ile iki parçaya ayırması (inşikâku'l-kamer), az miktardaki suyu çok sayıda insanın ihtiyacına cevap verecek şekilde arttırması, bir ekmek parçasını yetmiş kişiyi doyuracak ölçüde çoğaltması, yağmur fırtınasını dua ile durdurması, üzerinde hitabette bulunduğu hurma kütüğünün inlemesi gibi tabiatüstü hadiseler göstermesi peygamber olduğunun

diğer bazı alâmetleridir (*Buhârî, “Menâkıb”, 25; Ahmed İsâm el-Kâtib, s. 689, 696-708*).

4. Âhiret Halleri. Başta kıyamet alâmetleri olmak üzere kabir azabı veya nimeti, haşır, hesap, mîzan, sırat, cennet ve cehennem hakdır ve bunlara iman etmek farzdır. Kur’an’da cennet nimetlerinin hiçbir zaman tükenmeyeceği ve sürekli olarak devam edeceği (Sâd Suresi,54; Ra’d Suresi,35) açıklandığı halde Cehmiyye cennetin eninde sonunda yok olacağını iddia etmiştir ki bu iman kavramıyla bağdaşamayacak bir görüştür. (*Buhârî, Halku ef’âli’-ibâd, s. 121-122*).

5. İman ve Günah. İman kalpteki inancı dil ile ifade edip gereğini yerine getirmekten ibarettir. İlâhî buyrukları yerine getirmekle artar, isyanla azalır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de imanın kalbî bir fiil olduğuna işaret edilerek cennetin amellerle kazanılacağı belirtilmiştir. (Bakara Suresi,225; A’râf Suresi,43). Hadislerde de iman amel olarak nitelendirilerek her amelin niyetle (kalpte oluşmasıyla) gerçekleştiği ima edilmiş, ayrıca namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, cihad yapmak gibi fiillerin imandan olduğu açıklanmıştır. Bu sebeple iman Mürcie’nin iddia ettiği gibi sadece kalbin tasdikinden, Cehmiyye’nin öne sürdüğü gibi kalpte meydana gelen bilgidен, Kerrâmiyye’nin zannettiği gibi dil ile ifade etmekten ibaret değildir. Kâmil iman “tasdik”, “ıkrar” ve “amel” unsurlarını yerine getirmekle gerçekleşir. Bununla birlikte ilâhî buyruklara isyan ederek günah işleyen kimse kâfir olmaz, sadece imanı eksik olan günahkâr bir mümin haline gelir. Çünkü âyetlerde isyan edenlerden mümin diye söz edilerek şirkin dışındaki günahların affedilebileceği bildirilmiştir (Nisâ Suresi,48, 116; Hucurât Suresi,9). Hadislerde de iman edenlerin eninde sonunda cennete girecekleri, günah işleyenlerin de nankörlük veya cehalet içinde bulundukları haber verilmiştir. (*Buhârî, “İmân”, 21-22; Aynî, I, 233, 239, 243*); ancak büyük günah işleyen kimse fâsık olur. Ehl-i kitap’tan ve Mecûsiler’den daha sapık inançları benimseyen Cehmiyye’nin ise tekfir edilmesi gerekir. Bu fırkayı tekfir etmemek İslâm akaidini bilmemek demektir.

Görüldüğü gibi Buhârî akaid ve kelâm ilminin temel problemlerinden ilâhiyat, nübüvvet ve âhiret konularını naslardan hareketle belirlemeye çalışmış, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’den sonra Ehl-i sünnet akaidine ilişkin esasların çerçevesini çizip savunan âlimler arasına girmiştir. Onun özellikle ilâhiyat ve

nübüvvet konularında yaptığı özlü açıklamalar dikkat çekicidir. Zât, isim, sıfat ve fiil ayrımı yaparak sıfatlarla birlikte ilâhî isim ve fiillerin zâtın ayrılmadığına, yani bunların zâtla kâim ve dolayısıyla kadîm olduğuna işaret etmesi, “tekvin” ve “mükevven”in birbirinden ayrı şeyler olup tekvinin kadîm, mükevvenin mahlûk olduğuna dikkati çekmesi, kulların fiilleri, kader, kelâm sıfatı, halku’l-Kur’ân, rü’yetullah konularını nasları ince tahlillere tâbi tutmak suretiyle delillendirmesi, Ehl-i sünnet ilm-i kelâmının erken dönem ürünlerinden kabul edilmelidir. Nübüvvetin ispatını daha sonra kelâmcılarca “haberî” ve “hissî” mucizeler diye adlandırılan iki grup delile dayandırması, mucize kavramına ve nübüvvetin delillerine ilişkin çekirdek bilgiler sayılabilecek mahiyettedir. Âhiret hallerinden kabir azabı veya nimetinin mevcudiyeti, cennet ve cehennem elan yaratılmış olduğu üzerinde durması da kayda değer hususlardandır. Onun, imanın artıp eksileceğini kabul etmesine karşılık büyük günah işleyeni tekfir etmemesi, ameli imanın aslından değil kemalinden bir cüz saymasına bağlanmalıdır. İman konusunu işlerken amel üzerinde ısrarla durması da Mürcie, Cehmiyye ve Kerrâmiyye akımlarını reddetmeye yönelik olmalıdır.

Buhârî’nin kelâm problemleri içinde en çok meşgul olduğu ve etrafında çeşitli spekülasyonların meydana geldiği asıl konu halku’l-Kur’ân meselesidir. Onun bu husustaki görüşü eserlerinde açık seçik bir şekilde işlenmesine rağmen bazı kaynaklarda iki zıt görüş haksız olarak kendisine nisbet edilmiştir. Bunların birincisinde Buhârî’nin Kur’an’ın mahlûk olduğuna, ikincisinde ise yazılması ve okunması dâhil hiçbir şeyi ile mahlûk olmadığına inandığı öne sürülmüştür. (*Ṭabaḳâtü’l-Ḥanâbile*, I, 277-279; *İbn Hacer*, IX, 54).

Halbuki bu iddialar Buhârî’nin kendi eserlerinde yer alan görüşlerine uymadığı gibi âlimler arasında ona ait olarak bilinen yaygın görüşlere de aykırıdır. Nitekim Zehebî, Sübkî, İbn Hacer, Aynî gibi meşhur âlimler Buhârî’nin, “Kur’an Allah kelâmı olup mahlûk değildir, kulların fiilleri ise mahlûktur, Kur’an’ı okuma da kulların fiillerindendir” demiş olduğunu kaydederler. (*A’lâmü’n-nübelâ*, XII, 454; *Ṭabaḳât*, II, 230; *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 55). Öyle görünüyor ki Kur’an’ı okumanın dahi mahlûk olmadığını iddia eden bazı Hanbelîler Buhârî gibi büyük bir otoriteyi kendi saflarında göstermek istemişler ve ona ait olan, “Ben, Kur’an’ı okuyuşum mahlûktur demedim, kulların

fiilleri mahlûktur dedim” sözünün ikinci cümlesini atıp sadece birinci cümlesini nakletmek suretiyle gerçek görüşünü tahrif etmişlerdir. Buhârî’nin, “Ben, Kur’an’ı okuyuşum mahlûktur demedim” tarzında bir beyanda bulunması ise mâzur görülmelidir. Çünkü onun, devrin nazik meselesi haline gelen halku’l-Kur’ân konusundaki görüşünden dolayı yaşadığı bölgeden ayrılmaya mecbur bırakıldığı bilinmektedir. Bu sebeple üstü kapalı ifadeler kullanması ve, “Ben sadece kulların fiillerinin mahlûk olduğunu söylüyorum, kim benden bundan başkasını naklederse yalancıdır” demesini normal karşılamak gerekir. Ona atfedilen diğer görüşün durumu da aynı mahiyettedir. Muhtemelen bazı hadisçilerle (Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî’ye uyanlar) bir kısım Hanbelîler, Buhârî’nin “Kur’an’ı okuma ve yazma fiilleri mahlûktur” şeklindeki görüşünü tahrif etmişler ve onun Allah kelâmı olan Kur’an’ın mahlûk olduğuna inandığını ileri sürmüşlerdir.

Buhârî’nin halku’l-Kur’ân konusundaki görüşü, diğer hususlarda olduğu gibi, daha sonra Ehl-i sünnet’e ait “kelâm-ı lafzî” ve “kelâm-ı nefsî” ayırımına öncülük etmiş, mantıkî temelden yoksun olan Hanbelî görüşünün zayıflamasında etkili olmuştur. Nitekim Buhârî’nin çağdaşı olan Müslim b. Haccâc ve İbn Kuteybe gibi ünlü hadis âlimleri onun görüşünü benimsemişlerdir. (*Zehebî, A’lâmü’n-nübelâ’, XII, 410; İbn Kuteybe, s. 63-64*). Buhârî, tekvin sıfatı, büyük günah işleyenlerin tekfir edilemeyeceği ve imanla İslâm’ın aynı şey olduğu hususunda Ebû Hanîfe’ye, imanın artıp eksilebileceği konusunda Ahmed b. Hanbel’e uymuştur. Ayrıca onun sıfatların ispatı ve Cehmiyye’nin tenkidi noktalarında Ahmed b. Hanbel’den faydalandığını söylemek mümkündür; her ikisinin kullandığı delillerin benzerlik arzemesi bunu teyit etmektedir. Allah’ın arşın üstünde istivâsı ve imanın artıp eksilmesi meselelerinde ise itikadî konuların çoğunda öncülük yaptığı Mâtürîdiyye ile Eş’ariyye kelâmcılarından farklı düşünmüştür.

Fıkıh İlmindeki Yeri. Büyük bir hadis imamı olarak şöhret bulan Buhârî aynı zamanda bir fakihdir. Ancak hadis ilmindeki yüksek seviyesi sebebiyle bu yönü ikinci planda kalmıştır. Hayatı ve ilmî şahsiyetinden bahseden tabakat kitaplarında kendisinin “fakihlerin efendisi”, “bu ümmetin fakihî” ve “Allah’ın yarattığı kullar içerisinde en fakih olanı” diye nitelendirildiği nakledilir. Bazı müellifler ise mukayese yolu ile bir değerlendirme yaparak Buhârî’yi, hocaları Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye’den daha fakih sayarlar. (*İbn*

Hacer, Hedyü's-sârî, II, 237). İbn Kuteybe de kendisine fetva soran bir adamı Buhârî'ye gönderirken ona, "İşte Ahmed b. Hanbel, İbnü'l-Medînî ve İshak b. Râhûye, Allah bu üçünü de sana gönderdi" diyerek Buhârî'ye danışmakla bu üç âlime danışmış sayılacağına işaret etmiş, onun fıkıh ilmindeki bilgi ve kabiliyetinin seviyesini dile getirmiştir. **(Sübkî, II, 222; İbn Hacer, a.g.e., II, 236).**

Buhârî fıkıh ilmindeki bu üstün mevki sebebiyle dört mezhebin mensupları tarafından sahiplenilmiştir. Hanbelî fakihlerinden İbn Ebû Ya'lâ onu Hanbelî fakihlerin birinci tabakasından, Tâceddin es-Sübkî ise Şâfiî fakihlerin ikinci tabakasından saymaktadır. Abdullah b. Yûsuf, Saîd b. Anber ve İbn Bükeyr'den *el-Muvaţta* 'ı rivayet ettiği için Buhârî Mâlikîler'ce kendi mezheplerine mensup kabul edildiği gibi, Hanefî fakihî İshak b. Râhûye'den ders almış olması sebebiyle de Hanefîler tarafından kendi mezheplerine bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak onun birçok meselede İmam Şâfiî'ye muvafakat etmesi, Şâfiî mezhebine mensup olarak şöhret bulmasına sebep olmuştur. Fakat Keşmîrî ile bir grup hadis ve fıkıh âlimine göre Buhârî ne belli bir mezhebe intisap eden mukallid, ne de herhangi bir mezhebin sınırları içinde ictihadda bulunan "mezhepte müctehid"dir. Eğer fıkıh "şer'î-amelî hükümleri tafsîlî delillerinden istinbat ederek bilmek" ise Buhârî bu tarife göre tam bir fakih ve bir "mutlak müctehid"dir. Zira Kitap ve Sünnet'e en geniş çerçevede vâkıf olmuş ve hükümleri doğrudan o kaynaklardan elde etmiştir. Sahâbe, tâbiîn ve daha sonra gelen müctehid imamların görüşlerine vâkıf olması da onu bu hususta daha güçlü kılmıştır. *el-Câmi'u's-şâhih*'indeki bab başlıklarını tesbit ederken herhangi bir mezhebe bağlı kalmamış, yalnızca naklettiği nasları dikkate alarak hüküm çıkarmıştır. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye muvafakat ettiği yerler, Şâfiî'ye muvafakat ettiklerinden daha az değildir. **(Keşmîrî, I, 58).**

Meselâ Buhârî, abdesti sadece iki çıkış mahallinden çıkan şeylerin bozduğunu kabul ederek tenasül organına veya kadına dokunmak sebebiyle abdest almanın vâcip olmadığını söylemiş **(Buhârî, "Vudû", 36)**, böylece Ebû Hanîfe'ye muvafakat ederken Şâfiî'den ayrılmıştır. Buna karşılık başkasının câriyesini gasbedenle ilgili olarak verdiği hükümle Ebû Hanîfe'nin kanaatine ters düşmüştür **(Buhârî, "Hiyel" 9; krs. Kâsânî, VII, 152).**

Bütün âlimler, Buhârî'nin telif ettiği eserler ve verdiği fetvalar yoluyla büyük bir fikhî miras bıraktığı hususunda ittifak etmişlerdir. Söz

konusu eserleri içinde en önde gelenin *el-Câmi 'u's-şahîh* olduğu bilinmektedir. Bu eser başlı başına bir fıkıh ve fetva hazinesi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Buhârî tarafından konulan bab başlıkları fikhî görüşlerini yansıtmaları bakımından apayrı bir önem taşır. Bu sebeple, “Buhârî’nin fikhî bab başlıklarındadır” denilmiştir.

İbn Hacer’in tesbit ve değerlendirmesine göre Buhârî, *Şahîh*’inde fikhî bilgi ve inceliklerin bulunmasına özen göstermiş, bundan dolayı rivayet ettiği naslardan birçok hüküm çıkarmış ve bu hükümleri ilgili kitâbın (ana bölümün) muhtelif babları arasına uygun bir şekilde serpiştirmiştir. Bunu yaparken gerekli yerlerde ahkâm âyetlerini zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Aslında *el-Câmi 'u's-şahîh*’i telif ederken Buhârî’nin takip ettiği hedef, koyduğu prensipler çerçevesinde hadis nakletmenin yanında bunlardan ve ilgili âyetlerden hükümler çıkarmak olmuştur. Bu sebeptendir ki birçok babda rivayet ettiği hadislerin isnadını başka yerde vermiş olduğundan tekrar kaydetmeyerek yalnızca Hz. Peygamber’den nakilde bulunan kimsenin adını ve hadisin ilgili kısmını zikretmekle yetinmiştir. Bu ve benzeri durumlarda Buhârî’nin esas amacı, bab başlığı olarak ele aldığı mesele için bir delil getirmek olmuş ve zaten mâlûm olan bu hadislere yalnızca işarette bulunmakla yetinmiştir. Bazan bir babda sadece bir hadis kaydedilmesinin, bazan da konu ile ilgili olarak hadis bulunmayıp onun yerine bir Kur’an âyeti zikredilmesinin sebebi budur. (*Buhârî, “Mezâlim” 6, 7*).

Böyle durumlarda Buhârî’nin, bab başlığı şeklinde ortaya koyduğu hükmün delilinin hadis değil Kur’an olduğunu belirtmek istediği anlaşılmaktadır. Hatta bazan da bab başlığının altında hiçbir şey kaydedilmemiştir. (*Buhârî, “Mükâteb”, 1, “Cihâd”, 174*).

Buhârî’nin *el-Câmi 'u's-şahîh*’ine koyduğu bab başlıklarının hem muhaddisler hem de fakihler için taşıdığı önem dolayısıyla bu eser üzerine yapılan şerhlerde konu itina ile işlendiği gibi aynı mevzuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî’ye ait *Fethu'l-bârî* ile onun mukaddimesi mahiyetinde olan *Hedyü's-sârî* bu hususta ilk hatırlanacak kaynaklardır. Hadis ve fıkıh alanında otorite kabul edilen Hanefî âlimi Bedreddin el-Aynî’ye ait *‘Umdetü'l-kârî*’de ise özellikle bab başlıkları ile ilgili fikhî konular derinlemesine incelenmiş, gerekli yerlerde birçok mesele tartışmaya açılmıştır. Şehâbeddin el-Kastallânî *İrşâdü's-sârî* adlı şerhinde, Muhammed

Enver el-Keşmîrî de *Feyzü'l-bârî*'de aynı metodu takip etmişlerdir İbn Hacer'e göre Buhârî'nin fıkıh alanındaki kudreti sadece bab başlıklarında değil aynı zamanda babların düzenlenmesinde de görülmektedir. Hocası Ebû Hafs Ömer b. Reslân el-Bulkînî'nin bu konudaki görüşlerini nakleden İbn Hacer (*Hedyü's-sârî, II, 224-227*), bu üslûp ve metottan etkilenmiş olarak *Fethu'l-bârî*'de benzeri değerlendirmeleri ihmal etmemiştir. Meselâ “Kitâbü's-şalât”ın başlangıcında sözü edilen tertip ve tanzimin fikhî cephesi hakkında ileri sürdüğü mütalaalar dikkate değer. (*Fethu'l-bârî, III, 3-4*).

Buhârî, diğer imamların hüküm çıkardığı şer'î kaynaklardan faydalanmakla birlikte onun genelde takip ettiği metot, hadisleri ihtiva ettikleri fikhî hükümleri esas almak suretiyle bablara ayırmak, bu bablarda yer alan meseleleri Kur'an, hadis ve sahâbe fetvalarına dayandırmaktır.

Bazı araştırmacılara göre bu metodun belli başlı üç özelliği vardır. 1. Fikhî hükme temel teşkil eden esas kaynağın sıhhatine güven duymak; 2. Sahâbe ve tâbiîn tarafından varılan ya da onlar tarafından teyit edilen hükmün doğruluğuna inanmak; 3. Ehliyetli bir fakihin önüne bir hükmün âyet ve hadisle ilgisi hususunda yeni ufuklar açmak.

Buhârî sadece kendi görüşünü zikretmekle yetinmemiş, bazı durumlarda muhalif görüşleri de kaydetmiş ve onlarla tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Bu durumlarda karşı görüşü savunan kişi veya mezhebin adını anmak yerine “bazı insanlar, insanlardan biri” tabirini kullanmıştır. Bu şekilde vârit olan itirazların birçoğu Ebû Hanîfe'ye yönelik olduğu için Hanefî mezhebi mensupları bu tabiri, imamlarının lâıyk olduğu makama yakışmayan bir ifade olarak değerlendirmişler, hatta bu konuyu ciddi bir mesele gibi ele alan bir grup Hintli Hanefî âlimi *Ba'zu'n-nâs fî def'i'l-vesvâs* (Hind 1892) adıyla bir kitap telif etmiştir. Söz konusu eser, Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelttiği itirazlara verilmiş cevaplar mahiyetindedir. Bu konuda kaleme alınan diğer bir kitap da *Keşfü'l-iltibâs 'ammâ evredehü'l-Buhârî 'alâ ba'zi'n-nâs*'tır. Daha sonra Mevlânâ Muhammed Nezâr Hüseyin ed-Dihlevî bu kitaba cevap vermek ve dolayısıyla Buhârî'yi savunmak maksadıyla *Ref'u'l-iltibâs 'an ba'zi'n-nâs* adını verdiği bir eser kaleme almıştır. (*Hind 1311*). Hüseyin Abdülmecid Hâşim de kaynaklarda son derece nâzik ve saygılı bir kişi olduğu kaydedilen Buhârî'nin söz konusu tabirinin Hanefî âlimlerin

zannettiği gibi bir anlam taşımayıp tam aksine Ebû Hanîfe'ye saygıyı ifade ettiğini ileri sürmektedir. (*el-İmâmü'l-Buhârî: muhaddişen ve fakîthen*, s. 192-193).

Hadis ilminin ve hadis âlimlerinin önderi olan İmam-ı Buhari hazretleri, yüz binlerce hadis-i şerifi ezberlemişti. Hadis-i şerifleri metinleri ve senetleriyle ezbere bilirdi. Hadis-i şeriflerin ravilerini çok inceler dinin emirlerine uymayan, edeplerini gözetmeyen, ahlakında bir kusur olanların rivayet ettiği hadis-i şerifleri almazdı. Hadis-i şerifin metnini ezberlediği gibi, o hadis-i şerifi rivayet eden kimselerin, künyelerini, doğum ve ölüm tarihlerini, ahlak ve yaşayışlarını, kimden rivayette bulunduklarını, o raviden başka kimlerin hadis-i şerif aldığını öğrenir ve ezberlerdi. Bir kimse hadis rivayetinde ve ravilerin senedinde hataya düşse, hemen İmam-ı Buhari hazretlerini bulup sorar ve doğrusunu öğrenirdi. Gittiği her yerde, etrafı hadis-i şerif almak ve öğrenmek isteyenlerle dolup taşardı. İmam-ı Buhari hazretlerinin hadis ilmindeki rumuzu "**H**" harfidir. Aynı zamanda tefsir ve kelam ilimlerinde de üstad olan İmam-ı Buhari hazretlerinin tefsire dair bildirdiği rivayetler tefsir âlimlerinin eserlerini süslemektedir. Kelam ilmine dair eserler de yazmıştır.

Maruz Bırakıldığı Haksızlıklar ve İstikameti

Büyükleri büyük yapan, ilmî şahsiyetleri, emek ve eserleri kadar çıktıkları çileler, mücadeleleri ve sergilemiş oldukları müstakim duruşlarıdır. İmam Buhârî Hazretlerinin akıbeti de maatteessüf buna uygun olmuştur. İmam Ahmed b. Hanbel (*Rahimehullâh*)'ın maruz kaldığı **halku'l-kur'ân** fitnesi bu sefer M'utezile eliyle değil, kendisini nispet ettiği ekole sahip kimseler eliyle tersinden hortlatılmış ve İmam Buhârî Hazretleri hedef haline getirilerek haksız bir şekilde zulme maruz bırakılmıştır.

Birileri âhir ömründe, muhtelif sebeplerle onun kadrini tenkis etmeyi amaçlamışsalar da, ilâhî adalet tecelli etmiş ve İmam Buhârî Hazretleri'nin hakkı teslim edilerek ümmetin sağlam kulp olarak gördüğü bir şahsiyet; ümmetin, peygamberiyle arasındaki en kuvvetli bağ olmuştur. İnaniyoruz ki, Mü'minler yeryüzünde var olduğu müddetçe, onun kadri ve kıymeti aynen böylece kıyamete kadar tasdik edilecektir. (*M. Mustafa el-A'zamî, Buhârî, DİA, c.VI; Mehmed Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, Ötüken Neşriyat, c.I*)

Büyük hadisçiler İmam Buhari'yi anlatıyor

İMAM MÜSLİM: "Sana kin besleyen ancak hasedinden besler. Dünyada senin bir benzerin olmadığına şahadet ederim. Sen alnından öpülecek bir büyüğümüzsün." Kalkar ve İmam Buhari'nin alnını öper.

İMAM DARİMİ: Bir gün Abdullah b. Abdirrahman ed-Darimi'ye "Yalancı, nefsi kendisine ihanet ettiği için yalan söyler" hadisini sordular ve Buhari'nin bu hadise sahih dediğini söylediler. Darimi şöyle dedi: "Buhari benden daha derin görüşlüdür. Çünkü onun işi gücü hadistir. Bense hastayım. Başka işlerim de var. O, Allah'tan (gelen kabiliyetle) Kuran'daki emir ve yasakları iyi anlamıştır. Allah'ın Peygamberinin dilinden emreder, yasakladıklarını da çok iyi bilir. Buhari ne diyorsa doğrudur.

ALİ FELLAS: Amr b. Ali el-Fellas'ın talebelerinden biri Buhari'ye bir gün bir hadis sorar. Buhari "bilmiyorum" cevabını verir. El-Fellas'ın adamları bunu duyunca "Demek Buhari'nin bilmediği hadis de varmış" diyerek sevinirler. El-Fellas'a giderek durumu haber verirler. Onun söylediği şu sözler Buhari'nin hadis ilmindeki otoritesinin en özlü ifadesinden başka bir şey değildir: "Buhari'nin bilmediği hadise hadis denmez."

Hâtıb el-Bağdâdî, İmam Buhârî'nin, Bağdat'ta bulunduğu sırada şöyle bir olayla karşılaştığını bildiriyor: Bir grup hadisçi, imtihan etmek maksadıyla yüzden fazla hadisin metinlerini ve rivayetlerinde yer alan kişileri içinden çıkılmaz şekilde birbirine karıştırarak Buhârî'nin önüne getirirler. Buhârî onları okur ve karşısındakilere bütün bunların doğru şekillerini hiç bocalamadan yazdırır. Bunu gören hadisçiler hayrette kalarak Buhârî'ye saygı ve bağlılıklarını arz ederler.

Bağdatlı hadisçilerden Musa b. Harun el-Hammâl onun hakkında şöyle demiştir: "Bütün İslâm âlemi ikinci bir Buhârî meydana getirmek için bir araya gelseler, yine de bir başka Buhârî meydana getiremezler."

İmam Buhârî'nin en büyük eseri "Câmiu's-Sahîh" isimli eseridir ki, bu kitap "Sahîh-i Buhârî" diye meşhur olmuştur. O, bu büyük eseri hazırlayışından bahsederken şöyle demiştir: "Bir gün, muhaddis İshak b. Rahûye'nin meclisinde bulunuyorduk. Dostlardan birisi bana; 'Ne olurdu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini bir araya toplayan özet bir kitap yazsaydınız!' dedi. Bu istek kalbimde yer etti ve

topladığım 600.000 hadisten seçmeler yaparak Sahîh’imi vücuda getirdim.”

Sahîh-i Buhârî, İmam Buhârî Hazretleri’nin en büyük ve en meşhur eseridir. İslâm âlimleri ittifakla şöyle demişlerdir: “Kur’ân-ı Kerim’den sonra en sahih kitap, Sahîh-i Buhârî’dir.” O, bu kitabını Mescid-i Haram’da yazmıştır. Her hadisi yazmadan önce gusledip Kâbe’de makamın arkasında iki rekât namaz kılarak istihareye yatmış ve kitabına sahih olduğuna kesin bir şekilde inandığı hadisleri almıştır. Kitabının müsveddesinin temize çekilmesini ise Medîne-i Münevvere’de sevgili Peygamberimiz’in Ravzası’nda yapmıştır. Bizzat buyurdu ki: “Câmiu’s-Sahîh’i 600.000 hadis arasından seçtim. Her bir hadisi kitaba koymadan önce gusûl edip, iki rekât namaz kıldım. İstihare edip sonra yazdım. Bunları yapmadan hiçbir hadis-i şerif almadım. Sahîh’i 16 yılda tamamladım. Kitapta 7.275 hadis mevcuttur. Sadece sahih hadisleri bildirdim. Bununla beraber kitaba yazılmayanlar daha fazladır.”

Sahîh’te hadisler konularına göre kitaplara, her kitap da kendi arasında baplara ayrılmıştır. Eserde, ihtilaf edilmeyen hadislere yer verilmiş, râvilerin güvenilir olması hususunda titiz davranılmıştır. Râviler birbirine bağlanarak ilk kaynağa kadar götürülmüştür. Hadisleri titiz ölçülere vurduktan sonra sahih kabul edip, uymayanları reddetme çıkırını açan İmam Buhârî Hazretleri olmuştur. Ondan sonra gelen âlimler bu yolu takip ederek sahih hadisleri zayıf ve uydurma olanlarından ayırmaya devam etmişlerdir. Sahih hadis kitabı yazarlar çok olmakla beraber İmam Buhârî hadis kabulünde kendisine has bir metotta tek olması hasebiyle İslâm ümmeti arasında müstesna bir şöret ve güven kazanmıştır. Eserin adına “Sahîh” denmesinin sebebini ise şöyle anlatır: “Rüyamda sevgili Peygamberimiz’i gördüm. Karşılarında oturuyor ve elimdeki yelpazeyle mübarek yüzlerini serinletiyordum. Rüyamı anlattığım bazı büyük zatlar bu rüyamı; ‘Sen Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’in gerçek hadislerini, sanki O’nun sözleriymiş gibi uydurulan yalan sözlerden ayıracaksın.’ diye yorumladılar. Bu rüyadan sonra daha çok çalışarak sahih hadisleri topladım. Bu sebeple kitabıma da Sahîh adını verdim.”

Büyük muhaddislerden biri olan İmam Nesâî, Buhârî’yi bizzat görüştüğü şeyhler arasında saydıktan sonra şöyle demiştir: “O, sika, inanılır, akıllı bir muhaddistir. İslâm tarihinde ilk defa sahih kitap yazar

odur.” Bazı âlimler onun için şöyle derler: “Buhârî, Allah (c.c.)’nın veryüzünde yürüyen âyetlerindendir.”

Necm b. El-Fazl diyor ki: “Rüyamda Hz. Peygamber (s.a.v.)’i gördüm. Bir köyden çıkmış gidiyordu ve arkasından İmam Buhârî de O’nu takip etmekteydi. O bir adım atınca Buhârî de bir adım atıyor ve ayağını Rasûlullah (s.a.v.)’in ayağını bastığı yere basıyordu. Kitabını da her bakımdan O’na nispet ediyordu.”

İmam Buhârî Hazretleri ince yapılı, uzun boylu idi. Sert yaratılışlı değildi. Yumuşak huyluydu. İlim konusunda çok dikkatliydi. Dayanaksız konuşmak istemezdi. Başkaları hakkında gayet yumuşak bir dil kullanırdı. Rical bilgisi herkesten çok olmasına rağmen cerh ettiği (zayıflığını ortaya koyduğu) râviler hakkında bile aşağılayıcı tabirler kullanmazdı. Yalancılığı bilinen birisi için “fîhi nazar / bunda ihtilaf vardır”, “seketû anhu / güvenilirliği konusunda âlimler sustular” derdi. Onun bir adam hakkında en ağır sözü “münkerü’l-hadis / hadisi alınmaz” demesidir.

İmam Buhârî Hazretleri’nin ibadetteki ihlâs ve huşuu çok fazlaydı. O kadar ki; namaz kılarken bir eşek arısı kendisini tam 17 defa sokmuştu da haberi olmamıştı. Çünkü arının soktuğunu namazda hissetmemişti. Kendisine, babasından çok mal kalmıştı. O parayla, talebelerinin nafakasını sağlar ve fukaraya sadaka verirdi. Ayrıca herkese iyilik ederdi. Bununla beraber kendisi çok az yer; günde 2–3 bademle iktifa eylerdi. Dört sene hiç yemek yemeyip, sadece ekmekle idare etti. Sonra hastalandı. Tabipler dediler ki: “Bu hastalık, yalnız kuru ekmek yemekle meydana gelmiştir.” Bunun üzerine tekrar bademe başladı. Ehl-i takva olan babası hâl-i hayatında şöyle demişti: “Mallarıma bir dirhem haram veya şüpheli kazancın karıştığını bilmiyorum.” Bu sebeple o, yiyeceklerini daima baba malıyla temin ederdi.

İmam Buhârî Hazretleri çok cömert; mürüvvet, ihtiyat ve verâ sahibiydi. Bayram günleri hariç bütün seneyi oruçlu geçirirdi. Gecenin ilk saatlerinde biraz uyur, sonra kalkıp ilim ve ibadetle meşgul olurdu. Şüpheli şeylerden kaçır, bilhassa gıybetten çok çekinirdi. Sık sık şöyle buyururdu: “İsterim ki Rabbime gıybet etmeden kavuşayım. Böyle bir haktan dolayı kimse beni aramasın.” Üç günde bir Kur’ân’ı hatim ederdi. Hatim sonunda herkese dua eder ve “Kur’ân-ı Kerim hatmi sonunda yapılan dua makbuldür.” derdi.

Büyük Hadis Otoritelerinden Bazılarının Buhârî'yle İlgili Sözleri

- “Şu gök kubbenin altında Buhârî’den daha iyi hadis bilen bir insan görmedim”(Muhammed b. İshâk)
- “Ey hadis ilmiyle uğraşanlar! Buhara’lı şu gencin etrafında toplanın ve muhtaç olduğunuz her şeyi ondan öğrenin.”(İshâk b. Rahûyeh)
- “Buhârî’nin göğsünde bir tüy olmayı isterdim.”(Abdullah b. Hammâd)
- “Hadis bilgini Müslim’i, Buhârî’nin dizi dibinde küçük bir çocuk gibi bir şeyler öğrenmeye çalışırken gördüm.”(Hafız Muhammed b. Yakup)

İMAM BUHARİ’NİN ESERLERİ

1. el-Câmi‘u’s-şâhîh*. En büyük ve en meşhur eseridir. **Sahih-i Buhari** ismiyle de tanınır.İslam âlimleri söz birliğiyle; **"Kur'an-ı kerimden sonra en sahih kitap Sahih-i Buhari'dir"** buyurmuşlardır. İmam-ı Buhari bu kitabı Mescid-i Haram’da yazdı. Her hadis-i şerifi kitabına yazmadan önce istihare yapmıştır. Gusledip, Kâbe’de makâmın gerisinde iki rekât namaz kılıp, koyduğu sağlam usûllere göre sahih olduğu kesin olarak belli olan hadis-i şerifleri yazmıştır. Bu kitabı müsveddeden temize çekme işini de Medine-i münevverede Peygamber Efendimizin(s.a.v) kabri şerifi ile minberi arasında bulunan Ravda-i Mutahherada yaptı. Bu eserini nasıl yazdığını kendisi şöyle anlatmıştır: **"Câmi-us-Sahih kitabına her hadis-i şerifi koymadan önce gusledip, iki rekât namaz kılıp, istihare yaptım. Ondan sonra hadis-i şerifi kitaba koydum. Bunları yapmadan hiçbir hadisi yazmadım. Bu kitabı on altı yılda tamamladım."**

Kütüb-ü Sitte adı verilen altı sahih hadis kitabının en başta geleni olan Sahih-i Buhari’nin, Ali el-Yünûni tarafından el yazmasıyla çoğaltılan metni muteber olmuştur. Bu nüshanın aslı Kâhire’de Akboğa Medresesi Kütüphanesindedir. Sahih-i Buhari’nin birçok şerhleri ve baskıları yapılmıştır. 1894’te Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından Mısır’da yaptırılan iki cilt baskısı pek nefis, ciltlenmiş, altın tuğra ve nukûş ile süslenmiştir. Bu baskı Bulak’ta Emiriyye Matbaasında yapıldı. Zeynüddin Ahmed Zebidi, mukarrer rivayetleri birleştirerek Buhari-i Şerif Tecrid-i Sarih ismiyle kısaltılmıştır.

Buhârî, halk arasında Şahîh-i Buhârî diye şöhret bulan bu eseri **600.000 kadar hadis arasından seçerek on altı yılda meydana getirdiğini**, her bir hadisi (veya babı) yazmadan önce mutlaka boy abdesti alarak iki rek‘at namaz kıldığını söylemiştir. Eserini Buhara’da yazmaya başlamış, çalışmasına Mekke, Medine ve Basra’da devam etmiştir. Yeryüzünde hiçbir esere gösterilmeyen bir ihtimama mazhar olan ve İslâm dünyasında üzerine yüzlerce inceleme ve şerh kaleme alınmış bulunan el-Câmi‘u’s-şahîh, İstanbul, Mısır, Hindistan ve Avrupa’da birçok defa basılmıştır. Câmiu's-Sahîh; İslâm'ın ilk dönemlerinde hadislerin Kur'an'la karışması söz konusu olduğundan hadislerin yazılması yasaktı. Sonraları Kur'an-ı Kerîm, kitap haline getirilip, çoğaltıldı oria bir şeyin karışması engellendi. Sahabe nesli bütünüyle vefat etmiş, İslâm ülkeleri genişlemiş, değişik düşünceler ortaya çıkmıştı. Bu tür nedenlerle hadislerin toplanmasının yararlı olacağına inanıldı ve hadislerin tedvinine başlandı.

Hadislerin toplanmasına Tabiun döneminde başlanmıştır. İmam Mâlik (179 h./195) Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerine Sahabe ve Tabiun kavillerini ekleyerek Muvatta'yı tasnif etmiştir. İmam Mâlik'ten sonra da hadis konusunda çalışmalar yapıldı.

Buhârî'nin Câmiu's-Sahîhi meydana getirmesi iki sebebe dayanmaktadır. Bunların birincisi, hocasının kendisinden böyle bir istekte bulunması, ikincisi de kendisinin görmüş olduğu bir rüyadır.

Buhârî, sahih adıyla anılan ve içerisine sadece kendince sahih olduğu sabit olan hadisleri koyduğu kitabını yazmakla hükümlerin kaynaklarını bulmada önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. İmam Buhârî ayrıca bu eserle kendisinden önce yaşamış mezhep imamlarının dayandığı temellerin sağlam olduğunu, hiç birinin kişisel görüşle fetva vermediğini ortaya koydu. Ondan sonra gelen muhaddisler, hadis çalışmalarının sınırlarını az çok belirlemiş oldular. İlim adamları Buhârî'nin eserine büyük önem verdiler. Özellikle sahih hadis konusunda onun eserinin ortaya koyduğu gerçekleri ve şartları kabul ettiler, örnek aldılar. O, hadiste odak ve hareket noktası olarak değerlendirildi.

Buhârî, bu eseri meydana getirirken çok titiz davrandı. Eserine aldığı hadisleri, altı yüz bin hadisin içinden seçti. Sahih hadislerin dışında kalan diğer hadisleri eserine almadı. Eserin kabarmasını önlemek için sahih hadislerin bile bir kısmını almamıştır. Câmiu's-Sahih'te yer alan hadislerin sayısı yedibinikiyüzetmişbeştir. Bazı hadisler değişik

kitaplarda geçmektedir. Mükerrerler çıkarıldıktan sonra geriye kalan hadis sayısı dört bin'dir.

Câmiu's-Sahih'te hadisler konularına göre kitaplara, her kitap da kendi arasında bâblara ayrılmıştır. Eserde, üzerinde ihtilaf edilmeyen hadislere yer verilmiş, râvilerin güvenilir olması hususunda titiz davranılmıştır. Râviler birbirine bağlanarak ilk kaynağa kadar götürülmüştür. Hadisleri bazı titiz ölçülere vurduktan sonra sahih kabul edip, uymayanları reddetme çıkırını açan Buhârî olmuştur. O'ndan sonra gelen âlimler bu yoldan giderek sahih hadisleri zayıf ve uydurma olanlarından ayırmaya devam etmişlerdir. Sahih hadis kitabı yazarlar çok olmakla beraber Buhârî kadar titizliği ileri götüren olmamıştır. Hadis kabulünde kendine has çok dar bir yolda tek olması onun İslâm ümmeti arasında müstesnâ bir şöhret ve güven kazanmasına sebep olmuştur.

Sahih'in nerede telif edildiği hususunda değişik görüşler vardır. Buhârî, hadis almak için gittiği her yerde eserini telif çalışmıştır. Hayatı seyahatlerle ve ilim yolunda geçen bir insanın onaltı yıllık çalışmasının mahsulü olan bu eserin telifini bir yere bağlamak mümkün değildir.

Câmiu's-Sahih'te yer alan kitap (bölüm) sayısı doksanyedi, bâbların sayısı üçbindört yüzelli kadardır. Üç râvili hadislerin sayısı da yirmi ikidir. Değişik senetle gelen hadisler Sahih'te yer almaktadır. Ancak aynı senet ve aynı metinle birden fazla yerde zikredilen hadislerin sayısı yirmi üç kadardır. Kur'an'dan sonra ana kaynak olan Buhârî'nin Sahih'i ile Müslim'in eserine Sahih adı verilmektedir. İkisine birden "Sahihayn " denilir. Diğer dört hadis kitabına da "Sünen ", altı hadis kitabının tümüne birden "Kütübü Sitte" denilmektedir. Buhârî'nin bu eserine ait birçok şerh yazılmış ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. En meşhur şerhleri, Aynî'nin Umdetu'l-Kari, Askalani'nin Fethu'l-Barî ve Kirmânî'nin Kevâkibü'd-Derârî, adlı eserleridir.

2. et-Târîhu'l-kebir*. Buhârî'nin el-Câmi'u's-şâhîh'ten önce yazdığı bu kitap sahasının ilk eserlerinden biri olup burada ashtapan kendi şeyhlerine gelinceye kadar 13.000'e yakın râvinin güvenilirlik derecesini tesbit etmiştir. et-Târîhu'l-kebir Haydarâbâd'da Dârü'l-maârifî'l-Osmâniyye tarafından **dört büyük cilt (sekiz cüz) halinde basılmıştır (1361-1364).** Ayrıca Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye ve Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye tarafından eserde geçen şahısların ve hadislerin fihristi hazırlatılarak Beyrut'ta iki cilt halinde yayımlanmıştır (1407/1987).

3. et-Târîhu'l-evsať. et-Târîhu'l-kebîr'in bir muhtasarı olduđu anlaşılmakla beraber **eserin tam olarak günümüze geldiđi bilinmemektedir.** Çok eksik bir nüshası Hindistan'da mevcuttur (Bankipûr 12/32, nr. 687, 56 varak).

4. et-Târîhu's-şagîr. et-Târîhu'l-kebîr'in bir hulâsası olup râvileri et-Târîhu'l-kebîr'deki gibi **alfabetik olarak değil vefat tarihlerine göre** ele almakta ve onlar hakkında diğer eserlerinde rastlanmayan bilgiler vermektedir. Eser Muhammed el-Ca'ferî tarafından Allahâbâd'da (1324, taşbaskı) ve Ahmedâbâd'da (1325), Mahmud İbrâhim Zâyed tarafından da Kahire'de (1396-1397/1976-1977) iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, Yûsuf el-Mar'aşlî tarafından içindeki hadislerin fihristi yapılarak Beyrut'ta yeniden basılmıştır (1986).

5. Kitâbü'd-Du'afâ'i's-sagîr. İbrâhim ismiyle başlamakta ve **418 râviyi ihtiva etmektedir.** Buhârî'nin daha önce zikredilen kitaplarına nisbetle oldukça küçük hacimli olup alfabetiktir. Eser Agra'da (1323), Allahâbâd'da (1325), Bûrân ed-Danâvî'nin tahkikiyle Beyrut'ta (1404/1984), Abdûlazîz İzzeddin es-Seyrevân tarafından el-Mecmû' fî'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn adıyla ve Nesâî ile Dârekutnî'nin ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn adlı eserleriyle birlikte Beyrut'ta (1405/1985) ve Mahmûd İbrâhim Zâyed'in tahkikiyle Nesâî'nin Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn'i ile birlikte yine Beyrut'ta (1406/1986) yayımlanmıştır.

6. Kitâbü'l-Künâ. et-Târîhu'l-kebîr'i tamamlayıcı mahiyette olan bu eser, isimlerinden çok künyeleriyle tanınan **1000 kadar râvi hakkında kısa bilgiler** vermektedir. Kitabın sonunda Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî'nin eseri tanıtan bir yazısı bulunmaktadır. İbn Ebû Hâtim er-Râzî'nin Beyânü ğaťa'i Muhammed b. İsmâ'îl el-Buĥârî fî Târîĥih adlı eseriyle birlikte Haydarâbâd'da basılmıştır (1360).

7. et-Târîĥ fî ma'rifeti ruvâti'l-hadîs ve nakaleti'l-âsâr ve temyîzi sikâtihim min du'afâ'ihim ve târîĥi vefâtihim. Bu eser de Buhârî'nin diğer tarih kitaplarına nisbetle oldukça küçük hacimli olup **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde** bir nüshası bulunmaktadır (Medine, nr. 524, 18 varak).

8. et-Tevârîĥ ve'l-ensâb. Bazı önemli şahsiyetler hakkında bilgiler ihtiva eden eserin diğer kitaplarda olduğu gibi belli bir metodu

yoktur. **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi**'nde bir nüshası mevcuttur (III. Ahmed, nr. 2969, vr. 382^a-399^b).

9. el-Edebü'l-müfred*. el-Câmi' u'ş-şahîh'te bulunmayan güzel ahlâka dair bazı hadisleri de ihtiva eden ve **644 bab içinde 1322 hadisi toplayan** eser Hindistan'da (1304), Agra'da (1306), İstanbul'da (1306, 1309), Kahire'de (1346, 1349) ve Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin tahkikiyle yine Kahire'de (1375/1955) yayımlanmıştır.

10. Halku ef'âli'l-'ibâd*. Kulların diğer fiilleri gibi Kur'an'ı telaffuz edişlerinin de mahlûk olduğunu ortaya koymak maksadıyla yazılan eser Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî tarafından Delhi'de (1306), Ali Sâmî en-Neşşâr ile Ammâr et-Tâlibî tarafından 'Akâ'idü's-selef adlı eser içinde (1970), daha sonra müstakil olarak Beyrut'ta (1404/1984) yayımlanmıştır.

11. Ref'u'l-yedeyn fi'ş-şalât. Namazda rûkûa varırken ve rûkûdan kalkarken tekbir almanın sünnet olduğuna dair olan eser, Urduca tercümesiyle birlikte Kalkûta'da (1256), Tenvîrû'l-'ayneyn bi-ref'i'l-yedeyn fi'ş-şalât adıyla Delhi'de (1299), Hayrû'l-keîâm fi'l-kırâ'ati hâlfe'l-imâm ile birlikte Kahire'de (1320) ve Ahmed eş-Şerîf tarafından Kurretü'l-'ayneyn bi-ref'i'l-yedeyn fi'ş-şalât adıyla Küveyt'te (1983) basılmıştır.

12. Kitâbü'l-Kırâ'ati hâlfe'l-imâm. Ehl-i re'y*'in görüşlerinin aksine farz namazlarda imamla beraber cemaatin de Kur'an okumasının gerekli olduğunu ileri süren eser, Hayrû'l-keîâm fi'l-kırâ'ati hâlfe'l-imâm adıyla ve Urduca tercümesiyle birlikte Delhi'de (1256), Kahire'de (1320) ve Beyrut'ta (1985) yayımlanmıştır.

Buhârî'nin bunlardan başka el-'Akîde (et-Tevhîd) (Sezgin, I, 259), Ahbârü'ş-şifât (Sezgin, a.y.), Kazâya'ş-şahâbe ve't-tâbi'in, et-Tefsîrû'l-kebîr (et-Târîhu'l-kebîr, VIII, 232, 265; Brockelmann, III, 179), Kitâbü'l-'Atîk (et-Târîhu'l-kebîr, II, 95, 169), el-Eşribe, el-Hibe, el-Vuhdân (sadece bir hadis rivayet eden sahâbîlere dair), el-Mebsût, el-'Îlel, el-Fevâ'id, el-Î tişâm, Kitâbü Ashâbî'n-nebî (et-Târîhu'l-kebîr, II, 60), Esmâ'ü's-sahâbe, Kitâbü'l-Îmân (et-Târîhu'l-kebîr, II, 158), Birrû'l-vâlideyn, el-Câmi' u'ş-şagîr, el-Câmi' u'l-kebîr (el-Câmi' u'ş-şahîh'i bu eserden meydana getirdiği düşünülebilir) gibi eserleri bulunduğu, hocalarının adlarını yazdığı bir Meşyeha'sı olduğu eserlerindeki ifadelerinden ve kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Buhârî'nin üç râvi ile Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerini ihtiva eden es-Sülâsiyyât daha sonraları tertip edilmiştir. Onun el-Câmi' u's-şâhîh'teki bazı "kitâb"ları önce müstakil olarak yazdığını, bunları daha sonra yeniden gözden çirerek eserine birer bölüm olarak aldığını tahmin etmek güç değildir. Daha çok et-Târîhu'l-kebîr'de görülen es-Sahîh, el-Müsned, el-Müsnedü'l-kebîr, el-Muhtasar gibi kitap isimleriyle de el-Câmi' u's-şâhîh'i kastetmiş olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, I, 49; II, 60, 95, 158, 169; III, 1; VIII, 232, 265. Tirmizî, "Şalât", 152. Hafîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 4-34. Nevevî, *Mâ Temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li-Şahîhi'l-Îmâmî'l-Buhârî* (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd), Beyrut, ts. (*Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye*). Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 391-471.a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 555. Sübkî, *Tabakât*, II, 213-235. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 274-275; IX, 47-55.a.mlf., *Taglîku't-ta'lik* (nşr. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazakî), Beyrut 1405/1985, V, 384-442.a.mlf., *Hedyü's-sârî* (Sa'd), II, 242, 250-252.a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hafîb), XIII, 246-247, 261. Keşfü'z-zunûn, I, 48-49, 89, 133, 227, 238, 287, 522, 541, 564, 571, 722; II, 1087, 1392, 1402, 1420, 1448, 1449, 1453, 1469, 1471, 1581, 1684. Tokadî, *Miftâhu's-Şahîhâyın*, İstanbul 1313, s. 5-6. Serkîs, *Mu'cem*, I, 534-537. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 41, 46, 49, 53, 61, 86, 98, 121, 128, 129, 144, 147. Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 178-179. Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 256-259. Hüseyinî Abdülmecîd Hâşim, *el-Îmâm el-Buhârî: muhaddîsen ve fakîthen*, Kahire, ts. (*Mısru'l-Arabiyye*). Yûsuf el-Kettânî, *Rubâ'iyâtü'l-Îmâmî'l-Buhârî*, Rabat 1404/1984, s. 44-49. Abdülganî Abdülhâlîk, *el-Îmâmü'l-Buhârî ve şahîhuh*, Cidde 1405/1985. A. J. Arberry, "The Teachers of al-Bukhârî", *IQ* (1967), V; XI, nr. 1-2, s. 34-49. Kasım Kufralı, "Buhârî", *İA*, II, 771-772. J. Robson, "al-Bukhârî", *EF* (Fr.), I, 1336-1337. C. Brockelmann – Muhammed Fuâd Abdülbâkî, "el-Buhârî", *DMİ*, III, 419-426. Abdülkayyûm, "el-Buhârî", *UDMİ*, IV, 120-124.

Buhârî, "Îmân", 1-15, 18, 19-22, 27, 28, 30, 35, 37, 38, 40, 41, "Bed'ü'l-halk", 7-10, "Kader", 1-16, "Rikâk", 52, 53, "Cenâ'iz", 1, 87, 88, "Enbiyâ", 49, "Menâkıb", 25, "İ'tisâm", 5, 7-9, 12, "Tefsîr", 3/1, 28, "Fezâ'ilü'l-aşhâb", 2-6, "Tevhîd", 1, 4, 7, 9-10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 40, 42, 47, 55, 56, 58.a.mlf., *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 158.a.mlf., *Halku ef'âli'l-ibâd* ('Akâ'idü's-selef içinde), s. 121-123, 127, 130, 131-141, 145-149, 152-155, 158-161, 163-167, 169, 192-194, 199-201, 204, 205, 206, 210-212, 214. İbn Kuteybe, *el-İhtilâf fi'l-lafz* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1349, s. 63-64. İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 277-279. Zehebî, *el-'Ulûv li'l-'aliyyi'l-gaffâr*,

Kahire 1388/1968, s. 137-138.a.mlf., *A 'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 410, 412, 454-460.İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyûşi'l-İslâmiyye*, Amritsar 1896, s. 90-93.Kirmânî, el-Kevâkibü'd-derârî, Beyrut 1401/1981, I, 70, 111, 121, 141, 176.İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 53, 54, 55.Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 38, 125, 133, 137-138, 145, 209-212, 217-218, 228, 233, 239, 243, 274-275, 314, 317, 318; XX, 336-337, 364.Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, Beyrut, ts. (*Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî*), I, 38.Dihlevî, *Şerhu terâcimi ebvâbi Şahîhi'l-Buhârî*, Haydarâbâd 1323, s. 3, 7-8, 11, 124, 126. 'Aķâ'idü's-selef, nâşirin mukaddimesi, s. 32-36.Ahmed İsâm el-Kâtib, *Aķîdetü't-tevhîd*, Beyrut 1403/1983, s. 171, 173, 191, 208-209, 212, 214, 437-500, 689, 693-708.Abdülmecîd Hâşim el-Hüseynî, "el-Câmi'u's-şahîh", Tİ, V, 92, 93, 95.Buhârî, "Mezâlim", 6, 7, "Mükâteb", 1, "Hıyel", 9, "Cihâd", 174, "Vudû", 36, "Hayız", 7.Hafîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 16, 19, 22.İbn Ebû Ya'lâ, *Tabaķâtü'l-Hanâbile*, I, 271-279.Kâsânî, *Bedâ'i'*, VII, 152.Nevevî, *Tehzîb*, I, 68-69.a.mlf., *Mâ Temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li-Şahîhi'l-İmâmî'l-Buhârî* (nşr. Ali Hüseyin Ali Abdülhamîd), Beyrut, ts. (*Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye*), s. 51-52.İbn Kesîr, el-Bidâye, XI, 26.Kirmânî, el-Kevâkibü'd-derârî, Beyrut 1401/1981, *Mukaddime*, I, 11.İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Sa'd), I, 7, 13; II, 224-227, 234, 236, 237.a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Sa'd), II, 220; III, 3-4.Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 132.Siddîk Hasan Han, *Avnü'l-bârî li-halli edilleti'l-Buhârî*, Haleb 1404/1984, I, 14.Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1357/1938, I, 278, ayrıca bk. *Mukaddime*, I, 33, 40, 57, 58.Hüseynî Abdülmecîd Hâşim, el-İmâmü'l-Buhârî: muhaddişen ve fakîthen, Kahire, ts. (Mısrü'l-Arabıyye), s. 165-185, 192-193.Rifat Fevzi Abdülmuttalib, *Kütübü's-sünne*, Kahire 1399/1979, I, 55, 57.Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris, *Fıkhü'l-İmâmî'l-Buhârî*, Amman 1409/1989, I, 49-67, 71-75, 82-83, 96-97.)

İMAM-I MÜSLİM -MÜSLİM b. HACCÂC (R.A)
(D.M.821-H.206. Nişabur-V.M. 875-H.261.Nişabur)

9. yüzyılda Abbasi Devleti zamanında, yaşamış, İslam literatüründeki altı meşhur hadis kitabından ikincisi olan Camiu's Sahih veya bilinen adıyla Sahih-i Müslim'in müellifi, büyük İslam hadis âlimi, Veli.

İsmi, Müslim bin Haccâc bin Müslim el-Kuşeyri en-Nişaburi, künyesi Ebul-Hüseyn'dir. Emevi Devleti Nişabur'u alınca buraya yerleşen Araplar'ın Beni Kuşeyr kabilesine mensuptur

DOĞDUĞU YER

Abbasi Devleti zamanında,821 (H.206) senesinde Nişabur'da doğdu. Babası Haccâc da hadîs rivayet eden büyük âlimlerdendi. Kendisinin, bezzâz olduğu yani bugünün tâbiriyle manifaturacılık yaptığı kaynaklarda belirtilir.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

İlk eğitimini,Bir eğitimci olan babasından almış,çevredeki diğer âlimlerden faydalanmış, on iki yaşında hadis öğrenmeye başlamıştır. *İmam Müslim, İmam Buhârî'nin talebesidir.* Zamanının büyük hadis âlimlerinden hadis-i şerif dinlemek ve öğrenmek için, Hicâz, Irak, Şam ve Mısır'ı dolaşmış, Yahyâ bin Yahyâ en-Nişaburi, Ahmed bin Hanbel, Kuteybe bin Sa'id, Ebu Bekr bin Ebi Şeybe, Osman bin Ebi Şeybe, imam-ı Şafii hazretlerinin talebelerinden Harmele bin Yahyâ gibi büyük

âlimlerden hadis-i şerif dinleyip, rivayette bulunmuştur. Ondan da; Ebu İlsâ et-Tirmizi, Yahya bin Said, Muhammed bin Mahled, Mekki bin Abdan ve daha başka âlimler, hadis-i şerif bildirmişlerdir. Bağdat'a birkaç defa gelen imam-ı Müslim hazretlerinden Bağdat âlimleri de hadis-i şerif dinleyip rivayette bulunmuşlardır. En son 872 senesinde Bağdat'a gelmiştir.

Eğitiminde Önce Nîşâbur'da *el-Muvatta*'ın râvilerinden Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî ile İshak b. Râhûye gibi muhaddislerden istifade etmiştir. İki yıl sonra haccetmek üzere Hicaz'a gitti. Medine'de İsmâil b. Ebû Üveys, Mekke'de Ka'nebî, Saîd b. Mansûr ve diğer bazı âlimlerden faydalandı. 230 (845) yılından önce hadis tahsili için seyahate çıktı. Arkadaşı ve talebesi Ahmed b. Seleme ile Basra'ya giderek Ali b. Nasr el-Cehdamî'den, oradan Belh'e geçerek Kuteybe b. Saîd'den rivayette bulundu. Ardından Bağdat'a gidip Ahmed b. Hanbel ve Ahmed b. Menî' gibi âlimlerden faydalandı. Daha sonra da defalarca Bağdat'a gitti. Kûfe'de Ahmed b. Yûnus'tan hadis öğrendi; birkaç defa gittiği Rey'de *el-Câmi'u's-şahîh*'ini baştan sona kendisine okuyarak tenkitlerini aldığı Ebû Zûr'a er-Râzî ve İbn Vâre ile hadis müzâkere edip onlardan rivayette bulundu. 250'den (864) önce Mısır'a geçti ve Har mele b. Yahyâ'dan hadis rivayet etti.

Gezdiği yerlerde kendilerinden faydalandığı diğer hocaları arasında İbn Nümejr, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Şeybe, Ebû Sevr, Ebû Hayseme Zühayr b. Harb, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Müsennâ, Bûndâr lakabıyla tanınan Muhammed b. Beşşâr, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de vardır. On beş yılda kaleme aldığı *el-Câmi'u's-şahîh*'te sadece 220 hocasından rivayette bulunmuştur.

Hatîbu'l-Bağdâdî: "İmam Müslim, Buhârî'nin yolundan gitti. Onun ilmine hasr-ı nazar etti ve onu örnek aldı" der.

ÖĞRENCİLERİ

Müslim'in önde gelen talebeleri arasında Ebû İlsâ et-Tirmizî, İbn Huzeyme, Ebû Avâne el-İsferâyînî, İbn Sâid el-Hâşimî, Degûlî, İbn Ebû Hâtîm, İbn Mahled el-Attâr gibi muhaddisler bulunmaktadır. İbn Halfûn, *el-Mu'lim bi-esmâ'i şüyûhi'l-Buhârî* ve *Müslim* adlı eserinde Buhârî ve Müslim'in hocalarından 506 zatın rivayetleri hakkında bilgi vermiştir.

ÖZELLİĞİ

Müslim, râviler hakkındaki tenkit ve değerlendirmelerine güvenilen cerh ve ta'dîl âlimlerinden biridir. Onun sika bir hadis hâfızı olduğunu söyleyen İbn Ebû Hâtım babasının Müslim hakkında “sadûk” dediğini belirtmiş, İbnü'l-Ahrem de Nîşâbur'dan üç önemli kişiye yetiştğini, bunların Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Müslim b. Haccâc ve İbrâhim b. Ebû Tâlib olduğunu ifade etmiştir. Elbise veya kumaş ticareti yaptığı için “bezzâz” diye anılan ve dükkânında talebelerine hadis rivayet eden Müslim servet sahibiydi. Yardım etmeyi sevdiğinden “Nîşâbur'un cömerdi” diye anılır; onu yakından tanıyanlar hayatında kimseyi çekistirmedığını ve incitmediğini söylerlerdi.

Hocalarına karşı son derece saygılı idi. Buhârî Nîşâbur'a gelince onun derin bilgisine hayran kalmış ve kendisinden hiç ayrılmamıştır. Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyen Buhârî'ye karşı bazı devlet adamları ve âlimler cephe alınca Müslim onu savunmuştur. Hatta konuya yönelik tartışmalardan hiç hoşlanmayan ve Kur'an'ı telaffuz etmenin ve yazmanın bile mahlûk olmadığı görüşünde olan hocası Zühîlî'nin, bir derste Buhârî'nin, “Kur'an'ı benim telaffuzum mahlûktur” sözünü tekrar edip “Kim bu görüşte ise meclisimizde bulunmasın” (*Zehebî, XII, 460*) sözleriyle Buhârî'ye cephe aldığını gören Müslim oradan ayrılmış, Zühîlî'den yazdığı bütün hadisleri onun evine göndermiş ve bir daha kendisiyle görüşmemiştir. (*Hatîb, XIII, 103*)

Hem Zühîlî'den hem Buhârî'den çok faydalanan Müslim, hocaları arasındaki anlaşmazlıkta Buhârî'nin tarafını tutmakla beraber *el-Câmi'u's-şahîh*'inde her iki hocasından da rivayette bulunmamıştır.

Müslim'in Zühîlî ile anlaşmazlığa düşmesinin ilim çevrelerinde pek uygun karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim hadis hâfızı Ebû Kureyş, Ebû Zür'a'ya Müslim'i kastederek, “Bu zat 4000 sahih hadisi bir araya getirdi” dediğinde Ebû Zür'a, “Geri kalan sahihleri niye toplamamış?” diyerek tepki göstermiş, Müslim'i hocası Zühîlî'ye ters düştüğü için eleştirmiştir. (*Zehebî, XII, 570-571*)

Müslim'in diğer ehl-i hadîs gibi Selef akîdesini benimsediği, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine meyli bulunmakla beraber fıkıh mezheplerinden hiçbirine mensup olmadığı bilinmektedir. Onun daha çok Şâfiî olarak tanınması, muhtemelen *el-*

Câmi 'u 'ş-şahîh'’in bab başlıklarını tertip ederken Nevevî’nin kendi mezhebinin bazı görüşlerini yansıtmış olması sebebiyledir.

İmam-ı Buhari ile Nîşabur’da görüşmüş, onun ilim meclisine devam etmiştir. İmam-ı Müslim, imam-ı Buhari ile bir hadis-i şerifin müzakeresini yaparken; İmam-ı Buhari, hadis-i şerifin senedinde, onun bilmediği bir illeti gösterince, imam-ı Müslim ayağa kalkarak Buhari’nin alnından öpmüş ve methte bulunmuştur. İmam-ı Buhari hazretleri için; “Sana buğzedenler, ancak hasedinden buğzeder. Dünyada bir benzerin olmadığına şahadet ederim” demiştir.

Hadis-i şerif öğrenmek ve öğretmek için pek çok seyahat yapan İmam-ı Müslim hazretleri, ömrünün son yıllarını Nîşabur’da geçirmiş, orada hadis-i şerif dersi vermiş ve ticaretle meşgul olmuştur.

İmamı Müslim Sahihinde hadisleri fıkhn ilgili kısımları ile sıkı bir bağ oluşturup sıralamıştır. Muhtelif hadisler ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Hadisleri rivayet edenlerin her birini sırasıyla ve isimleri anılarak Peygamber Efendimizden nakledilen hadislerinin nakilcilerinin gösterilmesi olarak bilinen isnatlara çok dikkat etmiştir. Böylece hadis nakli ve kendilerine dayandırılan isimler üzerinde titizlikle durmuş ve büyük önem vermiştir.

Hadis ilmine bir çeşit giriş mahiyetini teşkil eden kısım ekleyen İmam Müslim’in Sahihi elli iki kitaptan müteşekkil olup, hadisin mutat konuları yer almıştır. İslam’ın beş şartı, nikâh, kölelik, alış-veriş, veraset kuralları, kurban, örf ve adetler, peygamberler, sahabe, kader ve kelam vs.

İMAM-I MÜSLİMİN FAZİLETİ

İmam Müslim yaşadığı devrin en başta gelen hadîs âlimlerinden biridir. Şüphesiz bunda Buhârî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye gibi meşhur muhaddislere talebelik yapmış olmasının büyük payı vardı. İbnu’l-Ahram: “Şu şehrimiz (Nisâbur) üç büyük muhaddîs yetiştirmiştir: Muhammed İbnu Yahya (ez-Zühlî), İbrahim İbnu Ebî Tâlib ve Müslim” der. Bündâr da: “Hâfızlar dörttür: Ebu Zür’a, Muhammed İbnu İsmail el-Buhârî, ed-Dârimî ve Müslim” demiştir. Şeyhlerinden Muhammed İbnu Abdilvehhâb el-Ferrâ’nın da: “Müslim, halkın âlimlerinden ve ilim dağarcıklarından biridir. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum” dediği belirtilir.

Onun tebarüz ettiği ilim dalları şunlardır:

1. Hadis ilmi: Bu ilimle kastedilen, hadislerin siyak ve sibakları, senedleri, metinleri, naslarının ezberi, ihtilaf ve ziyâdelerinin bilinmesi, sahihinin çürüğünden ayrılması, merfû, mevkuf ve maktu olanlarının layıkıyla bilinmesidir.

2. Rical (Râviler) İlmi: Hadisçinin senedleri tanıma ve ayırıştırma sürecinde başvurduğu temel ilimdir. İmam Müslim bu ilmi iyi bilirdi. Hemen bütün râvilerin isim, künye, lakap, nisbe, biyografi ve ölüm tarihlerine tahkik sahibine yakışır seviyede vâkıftı. Bu alanda pek güzel telifleri de vardır.

3. Cerh ve Ta'dîl İlmi: Râvilerin durumlarının tesbit ve tenkidini konu alan ilimdir. Sahihi çürükten, güçlüyü zayıftan ayırmak isteyen her hadisçi bu ilmi çok iyi düzeyde bilmelidir. İmam Müslim bu ilim dalının en iyileri arasındaydı. Râviler hakkında kana atlar belirtmiş, kiminin adaletine hükmederken kimini de cerh etmiştir. Sahîh adlı şaheserinin giriş bölümünde bununla ilgili bazı hususlara yer vermiştir. Mekî b. Abadan ve diğerleri, cerh ve ta'dile dair tespitlerini dinleyip nakletmişlerdir.

4. Hadis illetleri (İlel): Hadis ilimlerinin belki en zor ve çetrefil olanıdır. Bu ilim dalında söz sahibi olabilmek çok güçlü bilgiye ve keskin bir tefekkür gücüne ihtiyaç duyar. İmam Müslim, erken dönem uleması arasında bu ilmin sayılı simalarından biridir. Hadislerin illetleri üzerinde tespit ve değerlendirmelerde bulunmuş çok faydalı eserler kaleme almıştır.

Tefsir İlmindeki Mevkii: İmam Müslim, İlm-i tefsire bihakkın vâkıf, müfessirlerden ma'dûddur. Vâkıâ tefsire dâir müstakîl bir eser vücûde getirmiş olduğunu bilmiyoruz. Fakat hadîs'e âid yazdığı muhalled kitablari, rivayet tarikiyle yazılan tefsirlerin pek kıymetli menba'larından bulunmaktadır. Bu kitablarda tefsiri tenvir edecek birçok âhâdîs-i şerife mûndericidir. Maahâzâ (El-Cârniû's-Sahîh) unvanlı eserinde (Kitâbü't-Tefsîr) nâmiyle bir kısım-ı mahsûs da vardır. Tefsîr'e âid bir rivayetini teberrûken kaydediyoruz :

İmam Müslim, Alî b. Hucr es-Sa'diyy'den, o da iki vâsita ile Enes b. Mâlik'den şöyle rivayet ediyor: Hz. Enes(r.a) dedi ki; Bir gün Resûlû'llah salla'llahu aleyhi ve sellem Mescid'de aramızda bulunurken hafif bir uykuya dalar gibi oldu, müteakiben mütebessim olarak mübarek başını kaldırdı, **“Yâ Resûlâ'llah! Gülümsemene sebep ne oldu?” diye sorduk. “Az evvel bana bir sûre nazil oldu.” diyerek (Sûre-i Kevser) i tilâvet etti, sonra da :“Bilir misiniz (Kevser) nedir?” diye sordu. “Allah ve Resulü bilir” dedik.**

Buyurdu ki : “O, bir ırmaktır; Rabbim Teâlâ onu bana va’d etti. Onda çok hayır vardır. O, bir havuzdur; Kıyamet günü ümmetimin üzerine gelir -toplanırlar. Bardakları yıldızlar sayısındadır. Derken onlardan birer takımları -gelmekten- men’ edilir. Yâ Rabbî! Onlar benim ümmetîmdendir, derim. Hemen Hitâb-i İzzet vârid olur ki : Sen bilmezsin, onlar senden sonra neler ihdas ettiler neler!..”

Muhaddisler Arasındaki Mevkii:

İmâm-ı Müslim, hadîs ilminde müteferrid bir üstâzdır. Hafızasını binlerce ahâdis-i şerîfe ile tezyin etmişti. (Câmiu’s-Sahîh), (Sahîhü’l-Müslim) veya (El-Müsnedü’s-Sahîh) denilen meşhur kitabını üç yüz bin hadis arasından intihâb ettiği sahîh, müsned hadislerle vücûde getirmiştir. Bu kitapda mükerrerler hesaba katılmazsa, geriye dört bin hadîs-i şerif kalmaktadır.

(Es-Sahîhayn) denildi mi, bununla Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim kastedilir. Bâzı zevat, Sahîh-i Müslim’i, Sahîh-i Buhârî üzerine tercih etmektedir, İbn-i Ukayde’den : İmâm-ı Buhârî mi, yoksa İmam Müslim mi daha hafızdır? diye sorulmuş, o da: Muhammed Buhârî de âlimdir, Müslim de âlimdir, diye cevap vermiş, fakat tekrar tekrar sorulunca demiş ki : “İmâm-ı Buhârî ehl-i Şâm hakkında bâzan galata ma’rûz kalır. Çünkü onların kitaplarını alıp mütâlâa etmiş, çok kerre bir râvînin bir yerde ismi, diğer bir yerde de künyesi yazılmış olduğundan İmâm-ı Buhârî bunları başka başka zât zanneylemiştir. İmam Müslim ise, onun ilel hususunda galata ma’rûz kalması pek azdır. Zîrâ o, yalnız müsned olan hadisleri yazmış, makatı’ ve merâsil denilen hadîsleri yazmamıştır.”

Fakat ekseriyyetin kanâatine göre Sahîh-i Müslim, tertîb ve hadislerin tarîklerini ziyâde ve noksansız olarak telhis ve râvîlerin lâfızlarındaki ihtilâflara tenbîh i’tibârıyla pek muntazam, bî-nazîr ise de Sahîh-i Buhârî kıdem, esânîdin yüksekliği ve şâir muhaddislere bir rehberlik vazifesi görmüş bulunması i’tibârıyla bütün hadis kitaplarına râcihtir.

Hattâ İmâm-ı Nevevî, Sahîh-i Müslim Şerhi mukaddimesinde diyor ki: **“Ulemâ ittîfak etmiştir ki, Kur’ân-ı Kerîm’den sonra kitapların en sahihi, Sahîhü’l-Buhârî ile Sahîh-i Müslimdir.”** Ümmet bunları telâkki bi’l-kabûlde bulunmuştur. Bu iki kitabın en sahihi, zahir ve gâmız maârif ve kavâid i’tibârıyla en kesîri ise Sahîh-i Buhârî’dir. Müslim’in Buhârî’den müstefîd olduğu ve hadîs ilminde onun nazîri

bulunmadığını i'tirâf eylediği sabittir. Bunlar, Buhârî'nin müreccah olduğunu gösterir; mezheb-i muhtar da budur. Her ne kadar Ebû Alî el-Hüseyin en-Nîsâbûrî ile Mağrib şüyûhundan bâzıları kitâb-ı Müslim'in esahhiyyetine kail olmuşlar ise de, İmâmü'l-Eimme Muhammed b. İshâk İbn-i Huzeyme derdi ki : “Ben gök kubbesi altında Resûl-i Ekrem salla'lahu aleyhi ve sellem Hazretlerinin hadislerine Muhammed b. İsmâîl-i Buhârî'den daha âlim bir zât görmedim.” İmâm-ı Buhârî'nin bu ulüvv-i kadrini kendisinin üstâzları bile böyle bir lisân-ı tebcil ile i'tirâf ederlerdi.

VEFATI

Ömrünün son yıllarında Nişâbur'a döndü. Müslim b. Haccâc 25 Receb 261'de (5 Mayıs 875) Nişâbur'da 57 yaşında vefat etmiştir. Vefat sebebiyle ilgili olarak şu vak'a anlatılır: Bir gün kendisi için akdedilen bir müzakere meclisinde İmam Müslim'e bir hadîs sorulur, fakat bilemez. Aramak üzere evine çekilir. Kitaplarını karıştırmaya başlar. Bu sırada eve bir sepet hurma gelir. İmam Müslim, hem arar hem hurmadan ağzına arada bir atar. Bu hâl üzere sabahı eder, hurma biter, hadîs de bulunur. Bazı terâcim yazarları Müslim'in bu sebeple öldüğünü söylemiştir.

Şehrin dışındaki Nasrâbâd Kabristanı'na defnedildi. Bugünde Kabrinin ziyaretgâh olduğu belirtilmektedir.

Hocası Bündâr o devirde dört büyük hadis hâfızı bulunduğunu söylemiş, bunların Rey'de Ebû Zür'a er-Râzî, Nişâbur'da Müslim, Semerkant'ta Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ve Buhara'da Buhârî olduğunu belirtmiştir.

ESERLERİ

1) Sahih-i Müslim: Kütüb-i Sitte'nin ikincisi olup, Buhari'nin Sahih'inden sonra gelir. Hadis ilminde Müslim (M) harfî ile gösterilir. Bu hadis kitabını yazması 15 yıl sürmüştür. Yaklaşık 300.000 hadis içerisinden seçerek oluşturduğu eserini 864 yılında tamamlamıştır. Onun eseri hocası İmam Buhârî'nin eseriyle birlikte Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir kaynak kabul edilmiştir. *el-Câmi'u's-şâhih*. *Şâhih-i Müslim* diye de bilinen eser sahih hadislerden tekrarlarıyla birlikte 12.000 (farklı sayımlara göre 7275 veya 7582), tekrarsız 4000 (veya 3033) hadisi ihtiva etmektedir. En belirgin özelliği, bir hadisin güvenilir rivayetlerinin tamamını çeşitli senetlerle bir araya getirmesidir. *Şâhih-i Buhârî* ile birlikte Kur'an-ı Kerim'den sonra en

güvenilir iki kaynak kabul edilmiş ve bu iki kaynak *Şahîḥayn* diye anılmıştır. Üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan eser birçok defa basılmıştır. (*Kalkûta* 1265; *Bulak* 1290; nşr. *Mehmed Zihni Efendi, I-VIII, İstanbul 1329-1332*; nşr. *Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Kahire 1955-1956*).

İmam-ı Müslim'in bu eseri üzerine çok şerhler yazılmıştır. Abdül Gafur ibni İsmâil el-Fârisî'nin yaptığı *El-Mefhum fi Şerhi Garibi Müslim* adlı şerhi, Ebul-Kâsım İsmâil bin Muhammed'in *Şerhu Müslim* adıyla yaptığı şerh ve Muhyiddin Ebu Zekerîyya Yahya en-Nevevî'nin *El-Minhâc fi Şerhi Sahih-i Müslim* adıyla yaptığı şerh gibi daha birçok şerhi vardır.

2. *Kitâbü't-Temyîz*. Muhaddislerin hadis tenkidindeki metotlarını ele alan eserin bir kısmı kaybolmuş, geri kalan kısmını Muhammed Mustafa el-A'zamî geniş bir mukaddimeyle birlikte yayımlamıştır (Riyad 1395/1976, 1402/1982, 1410).

3. *et-Tabaḳât (Tabaḳâtü't-tâbi'in, Tabaḳâtü'r-ruvât, Esmâ ü'r-ricâl)*. Sahâbe ve tâbiîn râvilerinden 2246 kişinin Medineliler, Mekkeliler, Kûfeliler, Basralılar, Şamlılar (Suriyeliler) ve Mısırlılar sıralamasına göre dizildiği eser Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd b. Selmân tarafından neşredilmiştir (Riyad 1411/1991).

4. *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ' (el-Esâmî ve'l-künâ, el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Künâ)*. Rivayet zincirinde isimleriyle tanınan râvilerin bazı senedlerde künyeleriyle anılması veya künyeleriyle bilindiği halde isimleriyle zikredilmesi yüzünden ortaya çıkan karışıklığı gidermek amacıyla yazılan eserin Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan nüshasını Mutâ'et-Tarâbîşî geniş bir mukaddimeyle birlikte tıpkıbasım olarak yayımlamış (Dımaşk 1404/1984), Abdürrahîm Muhammed el-Kâşgarî bunun üzerinde yüksek lisans çalışması yaptıktan sonra (1400, el-Câmiatü'l-İslâmiyye ed-dirâsâtü'l-ulyâ) eseri neşretmiştir (I-II, Medine 1404/1984).

5. *el-Münferidât ve'l-vuḥdân (el-Efrâd)*. Kendilerinden sadece bir râvinin rivayette bulunduğu bazı sahâbe veya tâbiîn râvileriyle ilgili olan bu küçük çaplı eser Buhârî'nin *ed-Du'afâ'ü's-sağîr* ve Nesâî'nin *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*'ü ile birlikte yayımlanmış (Agra 1323; Haydarâbâd 1325), eser üzerinde Hüseyin Ali Hasan Battî yüksek lisans çalışması yapmış (1404, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûlî'd-dîn), Abdülgaḥfâr Süleyman el-Bündârî ve Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından da neşredilmiştir (Beyrut 1988).

Müslim'in *el-Evḥâd*, *el-Vuḥdân* ve *Men leyse lehû illâ râvin vâḥid* adlarıyla anılan eserleri de muhtemelen bu kitaptır.

6. Ricâlü 'Urve b. ez-Zübeyr ve cemâ'atün mine't-tâbi'în ve gayrihim. Eserin Hatîb el-Bağdâdî'nin hattıyla olan Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki nüshasını (*Mecmua*, nr. 55, vr. 140-147) *Sekîne eş-Şihâbî tıpkıbasım* olarak yayımlamıştır (MMLADm., LIV/1 [1399/1979], s. 107-145).

7. el-Müsnedü'l-kebîr 'ale'r-ricâl ('alâ esmâ'i'r-ricâl, 'ale's-şahâbe). Günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen eseri Ebû Avâne el-İsferâyînî'nin ihtisar ettiği belirtilmekte (*Kays Âl-i Kays*, II/1, s. 235), *Muhtaşaru Ebî 'Avâne* adlı çalışmanın (*DİA*, X, 100) bu eser olduğu anlaşılmaktadır.

8. İntihâbü Müslim 'alâ Ebî Aḥmed el-Ferrâ'. Müslim'in, hocası Ahmed el-Ferrâ'nın rivayetlerinden seçip derlediği bu çalışmayı İbn Hacer el-Askalânî kendi hocalarından okumuş ve eserin rivayeti hakkında bilgi vermiştir. (*el-Mu'cemü'l-müfheres*, s. 333).

Müslim'in günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen diğer eserleri de şunlardır: *el-Akrân*, *el-Câmi'u'l-kebîr 'ale'l-ebvâb (el-Câmi' 'ale'l-ebvâb)*, *Efrâdü's-Şâmiyyîne mine'l-ḥadîs 'an Resûlillâh*, *el-Evḥâd*, *Evhâmü'l-muḥaddişîn*, *Evlâdü's-şahâbe ve men ba'dehüm mine'l-muḥaddişîn*, *el-İḥve ve'l-eḥavât*, *el-İlel ('İlelü'l-ḥadîs)*, *el-İntifâ' bi-ühûbi (cülûdi)'s-sibâ'*, *Kitâbü (Kitâbü ḥadîsi) 'Amr b. Şu'ayb*, *Ma'mer b. Râşid*'in bazı rivayetlerini tenkit ettiği *Kitâbü'l-Ma'mer*, *Ma'rifetü ruvâtî'l-aḥbâr (Kitâbü'l-Ma'rife)*, *Meşâyiḥu Mâlik (Müsnedü ḥadîsi Mâlik)*, *Meşâyiḥu's-Sevrî*, *Meşâyiḥu Şu'be* (son üç eser *Ma'rifetü [Tesmiyetü] şüyûhi Mâlik ve Süfyân ve Şu'be* adıyla da anılmaktadır.), *el-Muḥadramûn*, *el-Müfred*, *cerh ve ta'dîle dair Ruvâtü'l-i'tibâr*, *Su'âlâtühû Aḥmed b. Ḥanbel (es-Su'âlât 'an Aḥmed b. Ḥanbel)*, *et-Târîḥ*, *Tafzîlü's-sünen (Tafzîlü'l-ḥadîs 'an Resûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem)*, *et-Târîḥ*, *Zikru evlâdi'l-Hüseyn*.

Müslim b. Haccâc'ın hayatı ve *el-Câmi'u's-şahîḥ*'in metodu üzerinde müstakil çalışmalar yapılmıştır. Mahmûd Fâhûrî'nin *el-İmâm Müslim b. Haccâc* (Beyrut-Halep 1399/1979, 1405), Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân'ın *el-İmâm Müslim b. Haccâc şâhibü'l-Müsnedi's-şahîḥ ve muḥaddişü'l-İslâmi'l-kebîr* (Dimaşk 1414/1994) ve *el-İmâm Müslim b. Haccâc ve menhecühû fi's-Şahîḥ ve eşeruhû fi 'ilmi'l-*

ḥadîs (I-II, Riyad 1417/1996), Hamza Abdullah el-Milibârî'nin *'Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fî tertîbi eḥâdîsi Mûsnedihi's-şâḥîḥ* (1418/1997), Muhammed Abdurrahman Tavâlibe'nin *el-İmâm Müslim ve Menhecühû fî Şahîhihi* (Amman 1421/2000) bunlardan bazılarıdır. İbn Hacer el-Askalânî *'Avâlî Müslim: Erba'üne ḥadîs müntekât min Şahîhi Müslim (el-Erba'üne'l-âliye li-Müslim 'ale'l-Buhârî fî Şahîhayhimâ)* adlı eserinde *Şahîhayn*'da bulunmakla beraber Müslim'in Buhârî'ye göre bir râvi ile âlî olarak rivayet ettiği kırk hadisi derlemiş ve bunları âlî oluş nevilerine göre sıralamıştır (nşr. Muhammed el-Meczûb, Tunus 1393/1973; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985). Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî de Dârekutnî'nin *Kitâbü't-Tetebbu'* adlı eserinde *Şahîh-i Müslim*'deki doksan beş hadise yönelttiği tenkitleri ve Kâdî İyâz, Nevevî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi muhaddislerin bu tenkitlere verdikleri cevapları *Beyne'l-imâmeyn Müslim ve'd-Dârekutnî* adlı yüksek lisans tezinde incelemiş (1396/1976, Câmîatü Ümmî'l-kurâ ed-dirâsâtü'l-ulyâ), daha sonra bu çalışmasını yayımlamıştır (Riyad 1420/2000).

Kütüb-i Sitte içerisinde yalnızca Müslim'de bulunan mukaddimede Müellif Sahih'inde izlediği metodunu açıklamıştır. Müslim, Sahih'inin mukaddimesinde, hadisleri üç grupta tasnif ettiğini açıklamıştır:

1. Bellediğini sağlam belleyen hâfızların rivayet ettiği hadisler;
2. Halleri kapalı, belleyiş ve sağlamlıkta orta derecede bulunanların rivayet ettiği hadisler;
3. Zayıf ve metruk kimselerin rivâyet ettiği hadisler.

Müslim, kitabının ana kısmını birinci grubun teşkil ettiğini ifade eder. İkinci grubu birinci gruba destek olarak alır. Üçüncü, tamamen merdûdur.

Müslim, bir hadisin bütün tariklerini (isnadlarını) müteaddid isnadlarla ve muhtelif lafızları ile hep bir araya topladığı ve kendince o hadîs, fıkıhın hangi bâbına ait ise, toptan oraya dahil ettiği gibi; bu toplama esnasında ilk önce güvenilir olan hafızların rivâyetlerini dercedip mestur, hıfz ve güvenirlilikte orta halli olan râvilerin naklini sonraya, zayıflar ve metruklerin tabi olarak ve şahit göstermek yolu ile rivayetlerini de daha sonraya bırakır ki; aranan hadis hem daha kolay bulunur, hem de gerek senedler ve gerek metinler hep birden gözönünde

tutulup istinbat edilecek hüküm kolayca istinbât edilir. (*Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, "Mukaddime ", s. 219).*

Müslim'in üstünlüğü hakkında Hâkim'in şeyhi Ebu Ali en-Nisâburî:"Gök kubbenin altında Müslim'in kitabından daha sahih hiç bir kitap yoktur" demiştir. Onun bu sözünün gerekçesi, ondaki merfu hadislere hiç bir kimsenin sözünün karışmamış olmasıdır.

"Müslim kitabını ikâmet ettiği yerde, kaynaklarının yanı başında ve şeyhlerinin hayatta bulunduğu bir sırada meydana getirmiştir. Hadislerinin arasında başka söz serdinden kaçınmıştır. Kitabın uslûbuna, siyâkına gayret gösteriyor; Buhârî gibi, muhtelif bablarda hadisleri parçalamağa mecbur kalacak şekilde ahkâm istinbâtına çalışmıyor; muhtelif hadis zincirlerini bir yerde toplayabiliyor; mevkuf hadislere ehemmiyet vermeyip sadece müsnedlerle ilgileniyordu." (*Fuat Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1956, s. 198-199).*

Müslim'in, bazı hadisleri birden fazla yerde topladığı da olmuştur. Sahih-i Müslim'de tekrarlanan hadislerin sayısı 137'dir. Mükerrer isnadla gelen tek metin için senedlerin değiştiği noktalara bir (Ha) harfi koymak suretiyle bu durumu belirtir.

Bir hadisin metninin benzeri, yukarıdaki sıralamaya göre daha aşağı derecedeki ravilerden oluşan senedlerle gelmişse, o senedleri verdikten sonra, metin yerine "mislehu" veya "nahvehu" demekle iktifa eder. "Bu meseleyi bilmek Sahih-i Müslim ile meşgul olacaklara pek lâzımdır. Bu kitapta metnin makamına hâkim olmak üzere "mislehu" ile "nahvehu" lafızlarına pek çok tesâdüf edilir." (*Ahmed Naim, a.g.e., s. 473).*

İmam Müslim, rivayet edilen lafzı aynen edâya büyük itina gösterir. Ravilerin bir harfte de olsa ihtilaflarını kaydeder. Halbuki Buhârî, mana ile rivayeti tecviz ettiği için, buna o kadar riayet etmez.

Müslim'de talik yolu ile, yani, müellifin kendi hocasından başlamak üzere senedden bir veya daha fazla râviyi ya da bütün senedi atlayarak hadisi en yukarıdaki raviden, cezm sıgalarından biriyle zikretmek suretiyle sadece 17 hadis rivayet olunmuştur. Bu tür hadislere muallak denilmektedir. Buhârî'de bulunan taliklerin sayısı ise 1341'dir.

Sahih-i Müslim, Şeyh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin taksimine göre, hadis kitaplarının birinci tabakasına dâhildir. Bu tabaka, hadis kitaplarından Buhari, Müslim ve Muvatta'ya münhasırdır. Bu üç kitap Mütevatir,Sahih ve Hasen hadisleri ihtivâ etmektedir. (*Dihlevî,Hüccetullahil-Bâliğa;Kahire(t.y),I,s. 133*)

Tertip Tarzı:

Hadisleri, İmam Müslim, prensip olarak konularına göre tanzîm etmiştir. Ancak, bu işi yaparken, bir hadisin bütün farklı senet ve metinlerini bir arada toplamayı ön plana almıştır. Bu tarzdan üç mühim netice hâsıl olmuştur:

1- Bir hadisi tam olarak ihata ve kavrama imkânı: Hadîsleri anlamada bu husus ehemmiyetli bir noktadır. Bir rivayet tek başına alınınca mübhem noktalar taşıdığı gibi, o konuya giren müfredâtın tamamına da şamil olmaz. O mübhemliğin giderilmesi, konuya giren diğer ferdlerin yakalanmasında en sâlim yol hadise, daha doğrusu o konuya giren başka hadîslere müracaattır. İşte İmam Müslim, konuyla ilgili, kendi şartlarını taşıyan hadîsleri bir arada kaydeder. Bir misal vermek gerekirse, Müslim’in Kitâbu’l-Kader bölümünde, insanın ana karnında yaratılışını anlatan hadîste, kırkıncı gün rahme inen melek, Rabbi’nin emriyle, çocuğun kaderiyle ilgili olarak, Abdullah İbnu Mes’ud’un rivâyetinde çocuğun rızkını, ecelini, amelini cennetlik veya cehennemlik olacağını yazar. Huzeyfe İbnu Esid rivâyetinde bunlardan başka “kız veya erkek olacağı” “eseri” de yazılır. Bir başka vecihte, rahime inen meleğin göz, kulak, deri, et ve kemikleri yaratıp şekillendirdiği de belirtilir. Bir başka vecihte, çocuğun sağlam veya sakat olacağının, ahlâk durumunun da o zaman yazıldığı belirtilir.

Aynı baba giren müteakip hadîslerde “Kaderimiz anne karnında yazıldı ise niye çalışıyoruz. kadere tevekkül etmemiz gerekmez mi?” gibi sorular, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından verilen cevapları buluruz: Bu kolaylık Buhârî’de mevcut değildir.

2- Tekrarların asgariye düşmesi: Hadîslerde, çoğunluk itibariyle, birden fazla meseleye temas edildiği için, fikhî konulara göre tanzîm edilen kitaplarda tekrar kaçınılması zor bir durumdur. Nitekim Buhârî, fikhî espiyi ön planda tuttuğu için çok sayıda hadîsi tekrar etmek zorunda kalmıştır. Tekrar, fıkıh nazarıyla kaçınılmaz ve faydalı ise de, hadîs tekniği açısından bir kusurdur. Bir kısım mahzurlar getirir. İşte İmam Müslim, bu meselede oldukça başarılı olmuş ve Buhârî ile mukayesede lehine kaydedilen bir fazîlet elde etmiştir.

Bu meseleye temas eden bazılarının “Müslim’de tekrar yok” gibi mübalağalı ifâdeye yer verdiği görülür. Ancak bu ifâde hakikati aksettirmez. Gerçi İmam Müslim, kitabının Mukaddime kısmında tekrarlardan imkân nisbetinde kaçtığını belirtir. Ancak “Hiç tekrara yer

vermedim” demez. Nitekim Muhammed Fuat Abdlbaki merhum, Müslim’e yaptığı tahkiki neşirde tekrarları tesbîte ayrı bir itina sarfeder ve onları teker teker göstermeye ehemmiyet verir. Şu halde onun açıklamasına göre, Müslim’de 137 hadîs mükerrerdir. Bunlardan bir kısmı aynı bölümler (kitap) içinde tekrar edilirken, 71 adedi farklı kitaplarda tekrar edilmektedir. Mezkûr baskıda, zaman zaman hadîslerdeki msteselsil rakamların sırayı birden kaybettiğı görülür. Sıraya uymayan o rakam, hadîsin ilk geçtiğı yerde aldığı numaraya delalet eder ve bu hâl o hadîsin mükerrer olduğunu gösterir.

3- Hadîslerin taktî’e (bölünmeye) uğramadan tam olarak verilmesi: Buhârî, bir hadîsi ikinci sefer tekrar ederken, hadîsin bu yeni babı ilgilendiren kısmı alır, bâbı ilgilendirmeyen kısmı terkeder. Kitabın hacmini artırmaktan (tatvîl) kaçınmak için başvurulmuş bu ameliyeye hadîşçiler taktî’ (bölme, kesme) derler. Bu, çoğunluk tarafından her ne kadar câiz görülmüşse de câiz görmeyenler de mevcuttur ve bunu Buhârî hakkında bir kusur bilirken, buna yer vermeyen Müslim’i de tafdîl etmişlerdir.

İmam müslim Hadîs Sevkinde Titizliğı:

İmam Müslim, turk’un bir araya getirilmesindeki imtiyazından başka, hadîsleri sevkde gösterdiği hassâsiyetle de temâyüz eder. Hadîsleri, nasıl işitti ise onu aynen muhâfazayı esâs alır. Aynı hadîsi birkaç şeyhten farklı şekillerde dinledi ise, aradaki fark tek bir harf bile olsa onu korur ve belirtir. Öncelikle kaydettiğı metin kime aitse “ve’l-Lafzu li-flânin” diyerek o zâtın ismini kaydeder. Sonra da benzer kısımları bertaraf ederek, her bir râviye ait farklılıkları teker teker açıklar.

Asla bağılılık Müslim’i -yukarıda açıkladığımız üzere- taktî’e yer vermemeye sevkettiğı gibi, hadîsleri mâna ile rivâyet etmekten de uzak tutmuştur. Âlimler ekseriyet itibâriyle rivâyet-i bi’l-mânâ’yı câiz görür ise de, câiz görmeyen de vardır ve teâruz durumunda lafzen rivâyet, mânen rivâyete tercih edilir. Dolayısıyla, lafzen rivâyeti prensip edinmesi de Müslim’e imtiyaz kazandıran bir husus olmuştur. Bu mümtaz yönleriyle Müslim’i tâkib edenler olmuştaysa da, İbnu Hacer’in belirttiğıne göre onun derecesine ulaşamamışlardır.

Muhtevada Seçkinlik:

İmam Müslim, Mukaddime kısmından sonra kitaba hadîsten başka bir söz koymamaya da gayret etmiştir. Öyle ki, bir babtan diğerine

geçerken bu yeni babta işlenecek konuyu hatırlatan bab başlığı (tercüme) şöyle dursun “bâbun” kelimesini bile koymaktan kaçınmıştır. Bunu, bilerek, kasıtlı yaptığını kendisi açıklar.

İslâm âlimleri, Ebu Ali en-Neysâbü’rî’nin: “Gök kubbesi altında Müslim’in kenden daha sahîh kitap görmedim” sözü ile emsâli ifadeleri, belirtmeye çalıştığımız tertip güzelliği ve muhtevadaki seçkinlikle te’vîl ederek kabul ederler.

Rical’de Titizliği:

Müslim’in mua’an’an rivâyeti bazı şartlarla muttasıl kabul etmekle birlikte, ricâl hususunda titiz davrandığı belirtilir. Zehebî ve İbni Hacer’in müştereken kaydettiklerine göre İbnu Ukde, Buhârî’nin Şamlılarla ilgili rivâyetlerde zaman zaman galat yaptığını, çünkü Buhârî’nin Şamlılarla ilgili rivâyeti kitaptan yaparak, bir şahsı, bir yerde künyesiyle zikrederken, ikinci bir yerde -ayrı bir şahıs zannederek- ismiyle zikrettiğini, halbuki Müslim’in, rivâyeti, kişinin kendisinden yazdığını, ilel hususunda da nâdirenen galatına rastlandığını çünkü, müsned rivâyetleri yazıp munkati ve mürselleri almadığını dile getirerek, bu açıdan Müslim’in efdaliyetini tebâruz ettirmiştir.

İmam Müslim Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Sahîh-i Müslim’in muhtelif neşirleri mevcuttur. En mükemmel neşrini son devir Mısır muhaddislerinden merhum Muhammed Fuad Abdûlbaki yapmıştır. Bu tahkikli bir neşir olup, hadîsler, bablar ayrı ayrı numaralanmıştır. Numaralamada, kısaca Concordence diye bilinen Mu’cemu’l-Müfehres li-Elfâzi’l-Hadîs’in-Nebevî adlı fihriste, Müslim’le ilgili numaralamayı esas alır. Hadîsleri baştan sona kadar müteselsilen numaraladığı gibi, bir de her bölümün (kitâb) hadîslerini kendi içinde müstakillen numaralar. Hadîsin önündeki iri rakamlarla yazılan ilk numara bölüm içindeki numarasıdır, bunu takiben daha küçük puntolarla parantez içerisindeki numaralar, baştan itibaren verilen müteselsil numaradır. Birinci rakam Concordence ile uyuşan rakamdır. Bu baskının mühim bir hususiyeti, hadîs metninde geçen garîb kelimelerin, bazı tabirlerin, mefhumların dipnotta açıklanmış olmasıdır. Bu açıklamalar Nevevî şerhinden alındığı için, bu şerhin özetlenmesi mahiyetini arzeder ve Müslim’den istifâdeyi fevkalâde kolaylaştırır.

Yine bu neşrin diğer mühim bir tarafı fihristler cildidir. Beşinci cilt muhtelif fihristleri ihtiva eder.

1- Kitaplar ve bablara göre mevzu fihristi.

2- Hadîslerin müselsel rakamlara göre fihristi: Hangi numaralı hadis, hangi kitapta yer alır, râvisi kimdir belirtilir.

3- Mükerrer hadîsler fihristi: Hangi hadîsler, nerelerde tekerrür ediyor, gösterilir.

4- Sahâbe râvilerin alfabetik sırayla tanzim edildiği ve rivâyetlerinin nerelerde geçtiği gösterilir. Ayrıca o hadis Buhârî’de var mı, varsa numarası belirtilir.

5- Kavlî hadislerin alfabetik sırayla tanzim edilerek hangi sayfada geçtiğini gösteren fihrist. Hadîsin yerini bulmada fevkalâde kolaylık sağlayan bir fihrist. Ancak zaman zaman bazı atlamalar mevcuttur.

6- Bazı garîb kelimelerin yerlerini gösteren fihrist.

7- Dipnotlarda açıklanan bazı tabîr ve mefhumlar ve bunların yerini gösteren fihrist.

8- Sahîh’te geçen 54 kitabın alfabetik fihristi.

9- Müslim’in hayatı ve Sahîh’in tanıtılması.

Bu fihrist cildi 608 sayfadır ve büyük bir emeğin mahsulüdür. Bu hizmeti sunan Muhammed Fuad Abdülbâkî’ye Allah’tan rahmetini bol kılmasını dileriz.

Müslim’in Şerhleri:

İmam Müslim üzerine birçok şerh yapılmıştır. Keşfu’z-Zünun’da 15 kadarı zikredilir. Fuat Sezgin’in Târihu’t-Türas’ında 30’a yakın şerhin ismi verilir. Bunlardan bazıları mühimdir.

1- **El-İkmâl fî Şerhi Müslim:** El-Kâdı İyâz el-Yahsubî (544/1149) tarafından yapılan bir şerhtir. Kadı İyaz bu şerhle, Muhammed İbnu Ali el-Mâzerî’nin (v. 536/1141) el-Mu’lim bi-Fevaidi Kitab-ı Müslim adındaki şerhini ikmal etmiştir.

2- **El-Müfhim li-mâ Eşkele min Telhîs-i Kitabî Müslim:** Ebu’l-Abbâs Ahmed İbnu Ömerel-Kurtubî’nin (v 656/1258) şerhidir. İmam Müslim önce telhis edilmiş sonra da şerhedilmiştir.

3- **İkmâlu İkmâlî’l-Mu’lim:** Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Halîfe el-Mâlikî (v. 827/ 1423) bu şerhte Mâzirî, Kadı İyaz, Kurtubî ve Nevevî’nin şerhlerini yeni ilavelerle birleştirmiştir.

4- **el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim İbni’l-Haccâc:** Bu şerh, kısaca Nevevî diye bilinen Ebu Zekeriya Yahya İbnu Şeref en-Nevevî

(v. 676/1277) tarafından yapılmıştır. Bugün ençok mütedâvil olan Müslim Şerhî budur.

İmam Müslim dilimize merhum Mehmet Sofuoğlu tarafından tercüme edilmiş, merhum Ahmed Davudoğlu tarafından da hem tercüme hem de şerhedilmiştir (rahmetullahi aleyhima).

Sahîheyn'in Mukâyesesi:

Sahîheyn bazı noktalarda birbirine benzerse de bazı noktalarda ayrılırlar, bunları kısaca belirtelim:

1- Sıhhat Nokta-i Nazarından: Bu açıdan Buhârî'nin üstünlüğü kabul edilmiştir.

* Buhârî, bir hadisin mevsul olması için Lika'yı şart koştuğu halde, İmam Müslim muâsara'yı yeterli bulur. Müslim'le Buhârî arasındaki en mühim farkı teşkîl eden bu meseleyi daha önce açıkladık, burada hatırlatmakla iktifa ediyoruz.

Ancak, sıhhat meselesinde, Buhârî'nin üstünlüğünü te'yid eden birkaç hususu daha belirtmede fayda var:

* Sahiheyn'in ricâlinden toplam 210 kişi cerhe mâruz kalmıştır. Zayıf oldukları ileri sürülen bu ravilerden 32'si hem Buhârî ve hem de İmam Müslim 'in ricâli arasında yer alırken 78'inde Buhârî, 100'ünde de İmam Müslim teferrüd eder. Yâni İmam Müslim 'in cerhedilen râvisi daha çok. İbnu Hacer: "Cerh, isnadı yaralayıcı çeşitten olmasa bile, cerh edilmeyenlerden almak, cerh edilenlerden almaktan daha iyidir" der.

* Şu da bilinmeli ki, Buhârî'nin, teferrüd ettiği zayıfların çoğu, Buhârî'nin bizzat tanıdığı şeyhleridir. Yani bazıları onları zayıf addetmiş olsa bile Buhârî, şahsen tanıdığı, ahvâlini yakından bildiği için bu çeşit cerhin ehemmiyeti kalmamaktadır. Halbuki İmam Müslim 'in cerhedilen râvileri çoğunluk itibariyle Müslim'in temâs ettiği kimseler değil, daha önceki tabakalara mensup kimselerdir. Müslim'in onları şahsen tanıması mümkün değildir, dolayısıyla bunlar hakkındaki cerh muteberlik kazanmaktadır.

* Buhârî'nin, Müslim'e nisbetle teferrüd ettiği râvilerin sayısı 430, İmam Müslim 'in Buhârî'ye nisbetle teferrüd ettiği râvilerin sayısı 620'dir. Burada görülen fark da Buhârî lehine bir durumdur.

* Buhârî, Hâzimi'nin taksiminde ikinci tabakaya mensup râvilerden mutâbaat niyetiyle hadîs alırken, İmam Müslim bu tabakadan usûl hadîsi almaktadır.

2- Tertîb nokta-i nazarından: Bu açıdan İmam Müslim ‘in üstünlüğü kabul edilir. Buhârî, hadisleri, hadîste mevcut olan fıkıh adedince kitabında, taktî ederek (bölerek) tekrâr ederken, İmam Müslim kitabının en uygun yerinde kaydeder, nâdiren tekrara yer verir. İmam Müslim ‘in esâs gâyesi, fıkıh yapmak değil, hadislerin senedlerini bir araya getirmektir. Bir hadîsin muhtelif turûk ve metinleri hakkında bilgi edinmek Buhârî’de pek çok müşkilâtla ancak imkân dâhiline girerken, bu, Müslim’de pek kolaydır. Çünkü bir hadisin ne kadar tarîk ve farklı metni var ise hepsini bir arada kaydeder.

3- Fıkıh Nokta-i Nazarından: Bu hususta Buhârî üstündür. Buhârî, daha önce belirttiğimiz üzere bâbları fikhî mülâhaza ile tanzim etmiş, terâcim denen bâb başlıklarında bilhassa fıkıh beyanına gayret göstermiş, bablar arasında mantukî bir irtibat da gözetmiştir. İmam Müslim ‘de fıkıh mülâhazası olmamıştır. Buhârî’de fıkıh öylesine galebe çalar ki, bâzı âlimler onun müstakil bir müctehid olduğuna hükmeder.

İmam Müslim, kitâbını tertibde fikhî mülâhazadan o kadar uzak durmuştur ki, bablara başlık bile koymamıştır. Elimizdeki hal-i hâzır matbu İmam Müslim nüshalarındaki bab başlıkları bilâhare, Nevevî tarafından konmuştur. İmam Müslim ‘in bu davranışı, kitâbına, “Mukaddime’den sonra hadîs’ten başka bir şey koymamak” arzu ve prensibinden ileri gelir. Bazı kaynaklarda gelen ve Müslim’i diğer bütün hadîs kitaplarına tafdîl edici sözleri, bazı Mağrib ulemâsının, Müslim’in Sahîh’indeki bu durumu nazar-ı itibara alarak sarfedilmiş olduğunu, İbnu Hacer tahkîke dayanarak ortaya koyar. **(Hadis Tarihi, Abdulvahid Metin)**

İMAM-I MÜSLİ’İN (rahmetullahi aleyh), Sahîh-i Müslim’de bildirdiği hadîs-i şerîflerden bâzıları:

“Cehennem, nefsin arzu ettiği, Cennet ise, nefsin sevmeyişi şeylerle kuşatılmıştır.”

“Kardeşini güler yüzle karşılamaktan ibaret bile olsa, hiç bir iyiliği hor görme.”

“Bir müslümanın diktiği ağaçtan veya ekdiği ekinden; insan, hayvan ve kuşların yedikleri şeyler, o müslüman için sadaka olur.”

“Allahü teâlâ, kulunun yemek yedikten sonra yahut bir şey içtikten sonra kendisine hamdetmesinden razı olur.”

“Mü'minler birbirini sevmekte, birbirine acımakta, birbirini korumakta bir vücûd gibidir. Vücûdun herhangi bir uzvu rahatsız olursa, diğer azaları da bu yüzden humma ve uykusuzluğa tutulurlar.”

“İnsanlara merhamet etmeyen kimseye, Allahü teâlâ merhamet etmez!”

“Ana ve babasının ihtiyarlık zamanlarında, bunlardan birine veya her ikisine yetişip de (bunlara lâayık oldukları hümet ve saygıda bulunmadıklarından dolayı) Cennet'e giremeyen kimsenin burnu yerlerde sürünsün” diye üç defa tekrarlamışlardır.

“Kuşkusuz sadaka, Rabbin hoşnutsuzluğunu giderir (Allah'ın kişiye huzurlu bir hayat bağışlamasına vesile olur, işlenen kötülöklere mukabil başa gelebilecek kötölöklere de kefareet olur) ve kötü bir şekilde ölmeyi (Allah'ın izniyle) önler.”

“Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez.”

“Kim, Cuma günü abdest alırsa; ne güzel yapmıştır. Kim de guslederse, daha değerli bir iş işlemiş olur.

“Sabah namazının iki rekat sünneti dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır”

“Ben (Cabir bin Semure), Rasullullah (Sav) ile her iki bayram namazını ezansız ve kametsiz olarak sadece bir kere veya iki kere kılmadım birçok defa kıldım.”

“Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa, yaptığı herbir hayır en az on mislinden, yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sadece misliyle yazılır. Bu hal, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder.”

“Hayatım yed'inde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem oğlu (İsa Aleyhisselam)'ın adil bir hakim olarak sizin içinize inmesi muhakkak yakındır. O, salibi (haçı) kırarak, domuzu öldürecek, çizmeyi kaldıracaktır. (O zaman) mal o kadar çoğalıp taşacak ki, hiç kimse mal kabul etmez olacaktır.”

BİBLİYOGRAFYA

Müslim b. Haccâc, eṭ-Ṭabaḳât (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd b. Selmân), Riyad 1411/1991, neşredenin girişi, s. 93-136. Kitâbü't-Temyîz (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Riyad 1402/1982, neşredenin girişi, s. 151-158. Hafîb, Târîhu Bağdâd, II, 29; XIII, 100-104. İbn Halfûn, el-Mu'lim bi-esmâ'i şüyûhi'l-Buḥârî ve Müslim (nşr. Ebû Abdurrahman Âdil b. Sa'd), Beyrut

1421/2000.Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 460, 557-580.Terâcimü'l-e'immeti'l-kibâr aşhâbi's-sünen ve'l-âşâr (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1413/1993, s. 137-147.İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 126-128.el-Mu'cemü'l-müfehres (nşr. M. Şekkûr el-Meyâdinî), Beyrut 1418/1998, s. 159-160, 174, 333.Keşfü'z-zunûn, I, 175, 202, 485, 555; II, 1099, 1159, 1160, 1387, 1399, 1405, 1453, 1464, 1469.Brockelmann, GAL, I, 166-168; Suppl., I, 265-266.Sezgin, GAS (Ar.), I/1, s. 263-277.Mahmûd Fâhûrî, el-İmâm Müslim b. Haccâc, Beyrut-Halep 1399/1979.Kays Âl-i Kays, el-Îrânîyyûn, II/1, s. 218-237.Cezzâr, *Medâhîlû'l-mü'ellifin*, I, 104.Sâlihîyye, el-Mu'cemü's-şâmil, V, 97-100.Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, el-İmâm Müslim b. el-Haccâc, Dumaşk 1414/1994.Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, el-İmâm Müslim ve Menhecühû fî Şahîhih, Amman 1421/2000, s. 5-99.Abdünnebî Fâzûl, "et-Ta'rîf bi'l-imâm Müslim ve bi'l-kağâye'l-kelâmiyye fî Şahîhih", Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-'ulûmi'l-insâniyye bi-Fâs, sy. 7 (aded hâs bi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye), Dârülbeyzâ 1412/1991, s. 257-285.İdrîs Hammâdî, "Mevkıfû'l-imâm Müslim mine'l-huşûme beyne'l-muhaddişîn ve ehli'r-re'y", a.e., s. 287-337.A. J. Wensinck, "Müslim", İA, VIII, 821-822.G. H. A. Juynboll, "Muslim b. Hadjdjâdj", EI² (Fr.), VII, 691-693.Mücteba Uğur, "Ebû Avâne el-İsferâyînî", DİA, X, 100.

İMAM TİRMİZİ(R.A)
(D.H.209-m.824- Özbekistan –Tirmiz. V.H. 13 Receb 279-
M. 9 Ekim 892.Tirmiz)

Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî
***Kütüb-i Sitte*'den *el-Câmi 'u's-şahîh*'in müellifi,**
muhaddis, büyük âlim, veli.

Muhammed bin İsa et-**Tirmizi**, H.209 (m. 824) senesinde, Özbekistan sınırları içinde bulunan Tirmiz (veya Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde) doğdu. Kütüb-i Sitte adıyla bilinen meşhur altı hadis kitabından es-Sünen'in müellifi olan İmam Tirmizî, Kendisinin belirttiğine göre Merv'den gelip Tirmiz'e yerleşen bir aileye mensuptur. Benî Kays Aylân kabilelerinden Benî Süleym'e nisbetle Sülemî nisbesiyle de anılır.279'da (m. 892) de vefat etti.

EĞİTİM HAYATI VE HOCALARI

Buhara'nın güneyinde, Ceyhun nehri kıyısındaki bu yerleşim yeri dönemin önemli ilim merkezlerinden biriydi. Hafızlık eğitimini ve temel dinî tahsilini ailesinin yanında tamamlayan Tirmizi, 840'lı yılların sonunda kelimenin tam manasıyla kendini hadis ilmine adamıştır. Sadece doğduğu coğrafya ile yetinmemiş, o çağlarda İslam dünyasında hızla yaygınlaşan ilim yolculuklarına çıkmış, âlimleriyle meşhur Önce

Tirmizî’de, daha sonra Horasan, Irak ve Hicaz bölgelerinde, İmam Buhârî, İmam Müslim ve Ebû Dâvûd gibi zamanın en önemli âlimlerinden ders almıştır. Sonradan gözlerini kaybetmesine rağmen hizmet etmekten talebe yetiştirmekten geri kalmamış son nefesine kadar İslama hizmet aşkıyla yaşamıştır. Gözlerinin görmemesine karşın müthiş derecede güçlü bir hafızaya sahipti. Bu yüzden “Hafızu’l-Meşhur” lakabıyla bilinirdi.

Hadis ilminde en yüksek dereceye ulaşanlara özgü olan "Hafız" ünvanına sahip ender kişilerdendir.

Kütüb-i Sitte imamlarının her birinin hocası olan İbnü’l-Müsennâ, Bündâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî, Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Eşec el-Kindî, Fellâs, Ya’kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Muhammed b. Ma‘mer el-Kaysî el-Behrânî ve Nasr b. Ali el-Cehdamî’den faydalandı. Diğer hocaları arasında İshak b. Râhûye, Kuteybe b. Saîd, Hennâd b. Serî, Ali b. Hucr, Ahmed b. Menî‘, Tirmizî’nin Bağdat’a gitmediği, dolayısıyla Ahmed b. Hanbel’den istifade etmediği anlaşılmaktadır. (*el-Câmi’u’s-sahîh, nşr. Ahmed M. Şâkir, neşredenin girişi, I, 83*)

İmâm-ı Tirmizî, hadis ilminden başka, fıkıh ve tefsîr ilminde de "İmam" vasıflı bir âlimdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler ile Kur’ân-ı kerîmin tefsîri husûsunda mühim hizmetler yapmıştır.

BUHÂRÎ HAZRETLERİ’NİN TALEBESİ OLMASI

İlim tahsili için muhtemelen Mısır ve Suriye’ye de gitmemiştir. Tirmizî, uzun süre **Buhârî’nin talebesi oldu**, ondan pek çok hadis rivayet etti ve fikhü’l-hadîsi öğrendi. (*Zehebî, Tezkiretü’l-huffâz, II, 634*). Kendi ifadesine göre hadislerdeki illetler, râviler ve isnadlar konusunda Irak ve Horasan bölgelerinde Buhârî’den daha üstün bir âlim bulunmadığı için hocasından bu konularda da büyük ölçüde yararlandı (*el-İtel, V, 738*)

Ayrıca Buhârî’nin **et-Târîhu’l-kebîr’i Tirmizî’nin** ile konusunda en çok faydalandığı kitaplardan biridir. Buhârî de Tirmizî’nin ilmini ve zekâsını takdir etmiş, el-Câmi’u’s-sahîh dışında ondan bir (veya iki) hadis rivayet etmiş, Tirmizî’nin naklettiğine göre kendisine, **“Aslında benim senden faydalandıklarım senin benden faydalandıklarından daha çoktur”** demiştir. (*İbn Hacer, IX, 389*)

Tirmizî’nin Buhârî’den çok faydalanmasına ve kendisinden pek çok hadis öğrenmesine rağmen el-Câmi’u’s-sahîh’inde ondan hiç

hadis almaması, İmam Müslim ile (“savm”, 4) Ebû Dâvûd’dan (“Vitr”, 11) birer hadis rivayet etmesi bu üçünün genellikle aynı hocalardan hadis nakletmesiyle açıklanmaktadır. İmam Müslim de Buhârî gibi ondan sadece bir hadis almıştır.

Tirmizî, illel konusunda Buhârî’den sonra en çok Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ile Ebû Zûr’a er-Râzî’nin görüşlerinden yararlandı. İbn Halfûn el-Endelûsî, Şüyûhu Ebî ‘Îsâ et-Tirmizî adlı eserinde onun hocalarını tesbit etmiştir .(*Ziriklî, VI, 36*)

Tirmizî’nin sika bir muhaddis olduğu hususunda âlimlerin icmâ etmesi onun hadis rivayetinde eriştiği güveni, en önde gelen âlimler için kullanılan **“imam”** lakabıyla anılması da hadis ilmindeki üstün yerini göstermektedir. **Tirmizî el-Câmi’u’s-sahîh**’i tamamladıktan sonra onu Horasan, Irak ve Hicaz bölgelerindeki âlimlere gösterdi, onların takdir ve tasviplerini aldı. (*İbn Hacer, IX, 389*)

Doğu İslâm dünyasındaki şöhretine rağmen İbn Hazm’ın Tirmizî hakkında “meçhul” terimini kullanması onun el-Câmi’u’s-sahîh’i ile el-‘İlel’ini görmediğini ortaya koymakta, bu eserlerin V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında Endülüs’te yeterince tanınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte İbn Hazm’ın diğer bazı önemli şahsiyetler için meçhul ifadesini kullanmasına bakarak onun bu konuda kasıtlı davrandığı da ima edilmektedir (a.g.e., IX, 388).

TALEBELERİ

Tirmizî’nin pek çok talebesi arasında Ebû’l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb el-Mahbûbî, Ebû Saîd Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (Şâşî eş-Şemâ’ilü’n-nebeviyye’nin de râvisidir), Ebû Zer Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed et-Tirmizî, Ebû Muhammed Hasan b. İbrâhim el-Kattân, Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah et-Tâcir, Ebû’l-Hasan el-Fezârî el-Câmi’u’s-sahîh’i rivayet etmekle ünlüdür. Diğer talebelerinden muhaddis Hammâd b. Şâkir en-Neseî ile Mekhûl b. Fazl en-Neseî de anılabilir.

VEFÂTI

Tirmizî **13 Receb 279**’da (9 Ekim 892) Tirmiz’e bağlı Buğ köyünde **vefat etti**; onun Tirmiz şehrinde vefat ettiği de ileri sürülmüştür.

TİRMİZİ HAZRETLERİ’NİN TAKVÂSI

Tirmizî, yaşadığı devirde fıkıh mezhepleri yaygınlaştığı için her bir mezhebin belli başlı görüşlerini o mezhebin imamının önde gelen

talebelerinden öğrenme fırsatı bulmuş, diğer Kütüb-i Sitte imamları gibi o da hiçbir mezhebe intisap etmemiştir. *(Mübârekfûrî, I, 352)*

el-Câmi‘u’s-sahîh’e aldığı fikhî hadislerin ardından o hadisle ilgili naklettiği diğer görüşler ve kendisinin bu görüşler arasında yaptığı tercihler fıkıh konusundaki derin bilgisini gösterdiği gibi kuvvetli hâfızasını ve üstün zekâsını da ortaya koymaktadır. Nitekim Zehebî de Tirmizî’nin kuvvetli hâfızasına işaret etmek üzere, onun Mekke’ye giderken, daha önce rivayetlerini iki cüz halinde yazdığı bir şeyh ile görüşmesi sırasında bu hadisleri ve başkalarını adı zikredilmeyen bir şeyhe ezberden okuduğuna dair bir rivayete yer vermiştir. *(Tezkiretü’l-huffâz, II, 635)*

Tirmizî’den bir asır sonra vefat eden Hâkim el-Kebîr’in naklettiğine göre hocalarından biri Buhârî’nin vefatının ardından Horasan bölgesinde Tirmizî gibi ilmi, güçlü hâfızası, zühd ve takvâsı ile tanınan bir başka âlimin kalmadığını, onun takvâsı sebebiyle gözlerini kaybedinceye kadar ağladığını söylemiştir. Bu tür rivayetler ve daha başka olaylar Tirmizî’nin doğuştan âmâ olduğu iddiasının aksini göstermektedir. Tirmizî’nin çok duygulu bir insan olduğu, kendisine söz getirebilecek her davranıştan uzak durduğu, dünya malına değer vermediği ve bütün gayretiyle âhiretini imar etmeye çalıştığı bilinmektedir.

Tirmizî, zamanın evliyasından olup, herkes tarafından övülmüştür. İnce manaları açıklama ve izah hususunda üstad, hadis ilminde ise sika (sağlam, güvenilir) bir âlimdi. Sözleri kıymetli olup, hilmi (yumuşaklığı) pek ziyade, şefkati çok ve ahlakı pek güzeldi. Peygamberimizin mübarek ahlakı onda görüldü.

Buyurdu ki: “Ahirette kurtulmak, ibadet ve amelin çok olmasıyla değil, amellerin ihlaslı ve şartlarına uygun yapılması iledir.”

“Müminin neşesi yüzünde, hüznü kalbindedir.”

“Nefsin, sende olduğu halde, Allahü teâlâyı tanımak istiyorsun. Halbuki nefsin, daha kendisini bile tanımamıştır. Rabbin nasıl tanısin?”

“Kanaat nedir?” diye sorulunca, “İnsanın kısmetine düşen rızıkına razı olmasıdır” cevabını vermişti.

Kendisine; “İmanın gitmesine en çok sebep olan günah nedir?” diye sordular. Buyurdu ki: “Üç günah vardır: Birincisi, iman

nimetine kavuştuğuna şükretmemek; ikincisi, imanın gitmesinden korkmamak; üçüncüsü, müminleri incitmek ve onlara eziyet etmek. Biliniz ki, haksız yere bir Müslümanı incitmek, Kâbe'yi yetmiş defa yıkmaktan daha büyük günahtır. Resulullah efendimiz sallallahü aleyhi ve sellem böyle buyurmuştur.”

İlmî Kişiliği

Tirmizî'nin sika bir muhaddis olduğu hususunda âlimlerin icmâ etmesi onun hadis rivayetinde eriştiği güveni, en önde gelen âlimler için kullanılan “imam” lakabıyla anılması da hadis ilmindeki üstün yerini göstermektedir.

Şemail konusu bugünkü karşılığı ile Hz. Peygamber'in (s.a.v) kişilik özelliklerini ele alır. Bu anlamda siyer ilminin ana başlıkları içinde kendine yer bulur. **Tirmizî'nin Hz. Peygamber(s.a.v)'in Şemaili ile ilgili ilk eser telif eden âlim** olması hadis konusunda ortaya koyduğu kriterlere uygun olarak bu alanda da hassas olduğu kanaatini doğurur. Kitabında pek az sayıda zayıf rivayeti kullanması, Hz. Peygamber'in (s.a.v) tanıtılmasında sahih rivayetlere yer vermesi bu konuyu ne kadar ciddiye aldığını gösterir. Bu hassasiyet, Tirmizî'nin hadiste olduğu gibi siyer alanında da ciddi bir tavır içinde olduğunu gösterir. Kendisinden sonra Şemail alanında birçok eser telif edilmiştir. Bu durumda kendisi örnek alınmıştır. Siyer ilminde bu alanda öncülük yapmış denebilir.

TİRMİZİ HAZRETLERİ'NİN HADİSÇİLİĞİ

Tirmizî hadis ilminde önde gelen âlimlerden biridir. İbn Hibbân bir muhaddiste bulunması gereken öğrendiği hadisleri derleme, tasnif etme, ezberleme ve müzakere etme vasıflarının Tirmizî'de bulunduğunu söylemiştir. Zehebî de el-Câmî'u's-sahîh'in onun hadis ilminde imam ve güçlü bir hâfıza sahibi olduğunu, ayrıca fıkı çok iyi bildiğini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Tirmizî, hadislerin sıhhatini zedeleyici mahiyette, tesbit edilmesi son derece zor gizli kusurları mükemmel şekilde bilen çok az sayıdaki hadis âlimlerinden biridir. İlel sahasında meydana getirdiği eserlerle güçlü bir hadis tenkitçisi olduğunu ispat etmiştir. Bu yetkinliği sebebiyle Tirmizî, eserine almak istediği bir konuya dair sahih hadis bulamadığı durumlarda bazı zayıf hadisleri

almakta sakınca görmemiş, fakat bunların senedlerini tenkit ederek râvilerinin ne ölçüde güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bazı âlimler onun hem ilel hem cerh ve ta'dîl sahasındaki otoritesi sebebiyle eserinin sahîhayn'dan sonra üçüncü sırada yer alması gerektiğini söylemiştir.

Hadisleri seçerken bir fakihin o hadisi delil olarak kabul etmesine özellikle dikkat ettiğini söyleyen Tirmizî, iki hadis dışında eserindeki bütün rivayetlerin kendisiyle amel edilen hadis niteliği taşıdığını ileri sürmüştür. (*el-İlel*, V, 736)

Tirmizî'nin hadis ilmine olan hizmetlerinden biri de hasen terimine kazandırdığı özel anlamdır. Bu terim, II. (VIII.) yüzyılda sözlük anlamında kullanılırken kelimeyi ilk defa Tirmizî terim şeklinde kullanmaya başlamıştır. Bir kısım âlimler hasen kelimesine isnad ve metinle ilgili bir terim şeklinde Tirmizî'den önce de rastlandığını, Tirmizî'nin hasenin tarifini yaparak el-Câmi'u's-sahîh'inde bu tür hadislere çokça yer verdiğini ifade etmiş, bazıları da önceleri hadisler sıhhat açısından sahîh ve zayıf olmak üzere ikiye ayrılırken Tirmizî'nin haseni ilk defa terim halinde kullanmak suretiyle hadisle ilgili üçlü taksimi başlattığını belirtmiştir (*DİA*, XVI, 374-375).

Tirmizî, eseri hakkında şöyle der: "Ben bu Câmi'u'l-Kebîr'i yazıp bitirince onu ilkin Hicaz âlimlerine gösterdim. Hepsi de beğendiler. Daha sonra alıp Irak âlimlerine götürdüm. Onlar da ağız birliğiyle eseri övdüler. Nihâyet Horasan diyârı âlimlerine takdîm ettim. Onlar da memnun oldular, bilâhare eseri ilim âlemine sundum. Bu eser kimin evinde bulunursa orada konuşan bir Peygamber vardır." (*Abdulaziz bin Şah Veliyyullah Dehlevî, Büstanu'l-Muhaddisin*, çev. Ali Osman Koçkuzu, Ankara 1986, 197)

Endülüs bilginlerinden birisi, Tirmizî'nin eserinin özelliklerini ve değerini yazdığı bir şiirle şöyle anlatır: "Tirmizî'nin kitabı bir ilim bahçesidir. Çiçekleri âdetâ gökteki yıldızların parlaklığını aksettiriyor. O eser sâyesinde hadisler vuzuha kavuşur. Güzel lafızlara meydana konulmuş, âdetâ resim gibi yerli yerince tanzim edilmiştir."

"Hadislerin en yüksek nevî sahihlerdir. Onlar nurlu yıldızlar hâlinde her yanı aydınlatırlar. Hadislerin sahihini hasenleri takip eder. Sonra garîbler gelir. Hadislerin sahihi sakiminden ayrılmıştır. Tirmizî onları tek tek işaretleriyle ilim

erbabına açıklamıştır. Bu hadisleri, sahih eserler hâlinde sıraya dizmiş, onları ciddî akıl sahipleri de beğenip seçmişlerdir. Onu beğenenler; fakihlerin ve bilginlerin en önde gelenleri fazilet erbâbının, doğru yola gidenlerin en üstünleridir."

"Tirmizî'nin kitabı böylece enfes bir eser; ilim erbabının takdir ettiği, okuyup konuştuğu bir çalışma olmuştur. Onlar, ruhlarına en yüksek faydayı bahşeden en kıymetli bilgileri, Tirmizî'nin kitabından iltibas etmişlerdir."

"Ondan, biz de hadisler yazdık; eseri biz de rivayet ettik. Bu işi, Cennet ırmağının suyundan kana kana içmek niyetiyle gerçekleştirdik."

"Düşünce, mânâ denizine daldı. Oradan en doğru mânâlara ulaştı. Rahman olan Allah, Ebû İsmâ et-Tirmizî'yi bu şerefli işinden dolayı hayır üstüne hayır vererek mükâfatlandırınsın." (*Abdülaziz bin Şah Veliyyullah Dehlevî, a.g.e., 198*)

TİRMİZÎ HAZRETLERİ'NİN ESERLERİ

1-el-Câmi' u's- sahih. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inin büyük bir kısmı ile Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin el-Câmi' u's-sahi'h'lerini müsned tertibine koyarak Câmi' u'l-mesânîd ve'l-ekbâb adlı yedi ciltlik kitabını meydana getirmiştir. (*Brockelmann, GAL, I, 662; Suppl., I, 917; Abdülhamîd el-Alûcî, s. 89-90*)

Birçok şerhi ve muhtasarlari bulunan eserin pek çok neşri arasından Delhi'de (1269, 1270) ve Bulak'ta (I-II, 1292) yapılan, daha sonra ilk iki cildi Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire 1356), III. cildi Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire 1356), IV ve V. ciltleri İbrâhim Utve Avd (Kahire 1382/1962) tarafından hazırlanan neşirleri anılabilir. Eseri Beşşâr Avvâd Ma'rûf da el-Câmi' u'l-kebîr adıyla yayımlamıştır (I-VI, Beyrut 1996). el-Câmi' u's-sahi'h üzerine hazırlanan yüksek lisans tezlerinden Mûsâ Sekr Boks el-Endonîsî'nin el-Metrûkûn ve mervîyyâtühüm fî Kitâbi'l-Câmi' li'l-İmâm et-Tirmizî (1394, Câmiatü Ümmi'l-kurâ eş-şerîa ed-dirâsâtü'l-ulyâ eş-şer'îyye), Hasan b. Gânim b. Dahîl el-Gânim'in, er-Ricâlû'llezîne tekelleme fihim et-Tirmizî fî Câmi'ihî: Tecdîden ve tahkîkan (1400, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn) adlı çalışmaları zikredilebilir. Mahmûd Nassâr, el-Câmi' u's-sahi'h'in zevâidini Yûsuf b. Abdurrahman

el-Mizzî'nin Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf'ından faydalanarak et-Tasrîh bi-zevâ'idü'l-Câmi'i's-sahîh Süneni't-Tirmizî adıyla yayımlamış (I-II, Beyrut 1421/2000), Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin hatmü'l-Câmi'i'l-İmâm et-Tirmizî adlı risâlesini Arabî Dâiz el-Firyâtî neşretmiştir. (*Likâ'ü'l-'aşri'l-evâhir bi'l-Mescidi'l-harâm, IV/46 [Beyrut 1423/2002], s. 47-88*).

2-eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye. Sahasında ilk çalışma olan eser bu konuda yazılanların en mükemmeli kabul edilmiş, içindeki hadislerin büyük çoğunluğu sahih, önemli bir kısmı hasen, pek azı zayıf rivayetlerden meydana gelmiştir. Üzerinde birçok şerh, hâşiye, ihtisar çalışması yapılan, çeşitli dillere tercüme edilen ve çeşitli taş baskıları yapılan eseri İzzet Ubeyd ed-De'âs neşre hazırlamış (Humus 1388/1968; Beyrut 1406/1985), Semîh Abbas da eseri Evsâfû'n-nebî adıyla yayımlamıştır (*Kahire 1985; Beyrut 1985*).

3-el-İlelü'l-kebir. Tirmizî'nin el-Câmi'u's-sahîh'ten önce kaleme aldığı eser el-İlelü'l-müfred ve İlelü't-Tirmizî el-kebir adlarıyla da anılır. Âlimler, "Tirmizî bunu el-İlel'de rivayet etmiştir" ifadesiyle bu kitabı kastederler. Nûreddin İtr eser hakkında önemli bilgiler nakletmiştir (el-İmâmü't-Tirmizî, s. 426-437; ayrıca bk. KİTÂBÜ'L-İLEL). Aslı bilinmeyen eserin Ebû Tâlib el-Kâdî tarafından fıkıh bablarına göre tertip edilen şekli yayımlanmıştır. (nşr. *Hamza Dîb Mustafa, I-II, Amman 1406; nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî v.dğr., Beyrut 1409/1989*).

4-el-İlelü's-sağır. el-Câmi'u's-sahîh'in sonunda elli birinci kitap şeklinde yer alan bölüm bu adla anılmaktadır. Müellif çalışmasında el-Câmi'u's-sahîh'te takip ettiği usulü, kaynaklarını, eserde geçen râvileri ve terimleri açıkladığı için eser el-Câmi'u's-sahîh'in mukaddimesi mahiyetindedir. İbn Receb el-Hanbelî el-İlelü's-sağır'ı, Tirmizî'nin metinlerini zikretmeden bu metinleri ilâvelerle genişletip ve eksiklerini tamamlamak suretiyle Şerhu İleli't-Tirmizî adıyla şerhetmiştir (nşr. Subhî Câsim el-Humeyd, Bağdat 1396/1976; nşr. Nûreddin İtr, I-II, Dımaşk 1398/1978; nşr. Subhî es-Sâmerrâî, Beyrut 1985; nşr. Hemmâm Abdürrahîm Saîd, Zerkâ 1987; nşr. Kemâl Ali Ali el-Cemel, Mansûre 1998). Mübârekfûrî de eseri Şifâ ü'l-gilel fî şerhi Kitâbi'l-İlel adlı çalışmasında şerhetmiş ve eser Tuhfetü'l-ahvezi'nin X. cildinin sonunda yayımlanmıştır (Kahire 1384/1964, X, 458-530). Mücteba Uğur, "Muhammed b. İsa et-Tirmizî'nin Kitâbü'l-

İlel'i" adıyla bir makale yazmıştır. (*Diyanet İlmî Dergi*, XXXVI/3 [Ankara 2000], s. 45-66).

5-Tesmiyetü ashâbi'n-nebî (Kitâbü Esmâ'i's-sahâbe, Tesmiyetü ashâbi Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem). Sahâbe adlarının sadece ilk harfine göre alfabetik düzenlenen esere aşere-i mübeşşere ile başlanmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut iki nüshasına göre (Şehid Ali Paşa, nr. 2840/2; Lâleli, nr. 2089/1) kitapta 730 sahâbînin adı zikredilmektedir. Aynı nüshalardan faydalanarak eseri Ali Yardım ("Tesmiyetü ashâbi'n-nebî 'aleyhisselâm", DÜİFD, sy. 2 [1985], s. 247-342) ve Âmir Ahmed Haydar (Tesmiyetü ashâbi Resûlillâh, Beyrut 1406/1986, 1410/1990) yayımlamıştır.

6-Kitâbü't-Târîh. İbnü'n-Nedîm'in bu adla, Sem'ânî'nin ise et-Tevârih adıyla kaydettiği bu eser hakkında bilgi bulunmamaktadır.

7-Kitâbü'l-Esmâ' ve'l-künâ. İbn Hacer'in bu eseri gördüğü anlaşılmaktadır (Tehzîbü't-Tehzîb, IX, 389).

8-ez-Zühhd. İbn Hacer eserden söz etmekte, fakat onu görmediğini belirtmektedir (a.g.e., a.y.)

RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERDEN ÖRNEKLER

1-) Ubade İbnu's-Samit el-Ensari (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular: "Kim Allah'tan başka ilah olmadığına Allah'ın bir ve şeriksiz olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve Resûlu (elçisi) olduğuna, keza Hz. İsa'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup, Hz. Meryem'e attığı bir kelimesi ve kendinden bir ruh olduğuna, keza cennet ve cehennem hak olduğuna şahadet ederse, her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır." Müslim'in bir başka rivayetinde şöyle buyrulmuştur: "Kim Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederse Allah ona ateşi haram kılacaktır." (*Buhari, Enbiya 47; Müslim, İman 46, (28); Tirmizi, İman 17, (2640).*

2-) Ebu Sa'id İbnu Malik İbni Sinan el-Hudri (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular: "Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse ateşten çıkacaktır." Ebu Sa'id der ki: "Kim (bu ihbarın ifade ettiği hakikatten) şüpheye düşerse şu ayeti okusun: "Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz..." (Nisa, 40). (*Tirmizi Sıfatu Cehennem 10, (2601). Tirmizi hadis için "sahihdir" demiştir*

3-) Ebu Zerr (Cündeb İbnu Cünade el-Gıfari) (radiyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Bana Cebrail aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ölürse cennete girer" müjdesini verdi" dedi. Ben (hayretle) "zina ve hırsızlık yapsa da mı?" diye sordum. "Hırsızlık da etse, zina da yapsa" cevabını verdi. Ben tekrar: "Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim. "Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) dördüncü keredinde ilave etti: "Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir". *(Buhari, Tevhid 33; Müslim, İman 153, (94); Tirmizi, İman 18, (2646)*

4-) Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattab (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine: "Gazveye çıkmıyor musun?" diye sorar. Abdullah şu cevabı verir: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'i işittim, şöyle buyurmuştu: "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kabe'ye hacetmek, Ramazan orucu tutmak". *(Buhari, İman 1; Müslim, İman 22 (...); Nesai, İman 13, (9, 107-108); Tirmizi, İman 3, (2612).*

5-) Yahya İbnu Ya'mur haber veriyor: "Basra'da kader üzerine ilk söz eden kimse Ma'bed el-Cüheni idi. Ben ve Humeyd İbnu Abdirrahman el-Himyari, hac veya umra vesilesiyle beraberce yola çıktık. Aramızda konuşarak, Ashab'tan biriyle karşılaşmayı temenni ettik. Maksudımız, ondan kader hakkında şu heriflerin ettikleri laflar hususunda soru sormaktı. Cenab-ı Hakk, bizzat Mescid-i Nebevi'nin içinde Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anh)'la karşılaşmayı nasib etti. Birimiz sağ, öbürümüz sol tarafından olmak üzere ikimiz de Abdullah (radiyallahu anh)'a sokuldu. Arkadaşımın sözü bana bıraktığını tahmin ederek, konuşmaya başladım: "Ey Ebu Abdirrahman, bizim taraflarda bazı kimseler zuhur etti. Bunlar Kur'an-ı Kerim'i okuyorlar. Ve çok ince meseleler bulup çıkarmaya çalışıyorlar." Onların durumlarını beyan sadedinde şunu da ilave ettim: "Bunlar, "kader yoktur, herşey hadistir ve Allah önceden bunları bilmez" iddiasındalar." Abdullah (radiyallahu anh): "Onlarla tekrar karşılaşırsan, haber ver ki ben onlardan beriyim, onlar da benden beridirler." Abdullah İbnu Ömer sözünü yeminle de te'kid ederek şöyle tamamladı: "Allah'a kasem olsun, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve hepsini de hayır yolunda harcasa kadere inanmadıkça, Allah onun hayrını kabul etmez." Sonra Abdullah dedi ki:

Babam Ömer İbnu'l-Hattab (radiyallahu anh) bana şunu anlattı: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in yanında otuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları siyah bir adam yanıma çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı: Ey Muhammed! Bana İslam hakkında bilgi ver! Haz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmen, namaz kılman, zekat vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir." Yabancı: "-Doğru söyledin" diye tasdik etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik. Sonra tekrar sordu: "Bana iman hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır." Yabancı yine: "Doğru söyledin!" diye tasdik etti. Sonra tekrar sordu: "Bana ihsan hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmeden de O seni görüyor." Adam tekrar sordu: "Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bu sefer: "Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla birşey bilmiyor!" karşılığını verdi. Yabancı: "Öyleyse kıyametin alametinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu açıklamayı yaptı: "Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir - Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur- davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir." Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. -Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'la karşılaştım" şeklindedir- Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Ey Ömer, soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun? dedi. Ben: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince şu açıklamayı yaptı: "Bu Cebrail aleyhisselamdı. Size dininizi öğretmeye geldi." Ebu Davud, bir başka rivayette "Ramazan orucu"ndan sonra "cünüblükten yıkanmak" maddesini de ilave eder. Yine Ebu Davud'un

bir başka rivayetinde şu ziyade vardır: "Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (levh-i mahfuza kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz levh-i mahfuza geçmemiş) şu anda yeni başlanacak olan bir işi mi?" Resûlullah (aleyhissalatu vesselam): "Olap bitan bir işi" dedi. Adamcağız -veya cemaatten biri- yine sordu: Öyleyse niye çalışılsın ki? Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu açıklamada bulundu: "Cennet ehli olanlara cennetliklerin ameli müyesser kılınır, ateş ehli olanlara da cehennemliklerin ameli müyesser kılınır." Benzer bir hadisi, Buhari (rahimehullah) Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'den kaydeder. Bu hadise Tirmizi hariç diğerlerinde de rastlanır. Mevzubahis rivayette, "şehadette bulunman" yerine "Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmaman" ifadesi de yer alır. Bu hadiste ayrıca "Yalın ayak, üstü çıplak kimseler halkın reisleri olduğu zaman" ziyadesi de mevcuttur. Şu ziyade de mevcuttur: (Kıyametin ne zaman kopacağı), Allah'tan başka hiçkimse tarafından bilinmeyen beş gayıptan (mugayyebat-ı hamse) biridir buyurdu ve şu ayeti okudu: "Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı o bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez..." (Lokman, 34), Bir başka rivayette "üstü çıplaklar" tabirinden sonra "sağır ve dilsizler arzın melikleri (kralları) oldukları zaman" ziyadesi vardır. Nesai'nin Sünen'inde şu ziyade mevcuttur: "Dedi ki: Hayır, Muhammed'i hakikatle birlikte irşad ve hidayet edici olarak gönderen zat'a yemin olsun, ben o hususta (kıyametin ne zaman kopacağı hususunda) sizden birinden daha bilgili değilim. O gelen de Cibril aleyhisselamdı. Dihyetu'l-Kelbi suretinde inmiştir." (*Buhari, İman 37. Müslim, İman 1, (8); Nesai, İman 6, (8, 101); Ebu Davud, Sünnet 17, (4695); Tirmizi, İman 4, (2613).*)

6-) Enes İbnu Malik (radiyallahu anh) anlatıyor: Biz mescidde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'le birlikte otururken, devesine binmiş olarak bir adam girdi ve mescidin avlusuna devesini ihıp bağladıktan sonra: "Muhammed hanginizdir?" diye sordu. Biz: "Dayanmakta olan şu beyaz kimse" diye gösterdik. -Nesai'deki Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'ın rivayetinde: "Şu dayanmakta olan hafif kırmızıya çalan renkteki kimse" diye tasvir mevcuttur.- Adam: "Ey Abdulmuttalib'in oğlu! diye seslendi. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam): "Buyur seni dinliyorum" dedi. Adam: "Sana birşeyler

soracağım. Sorularımda aşırı gidebilirim, sakın bana darılmayasın" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Haydi istediğini sor!" Adam: "Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına soruyorum: Seni bütün insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Kasem olsun evet!" Adam: "Allahu Teala adına soruyorum: Gece ve gündüz beş vakit namaz kılmanı sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Adam: "Allah adına soruyorum, senenin şu ayında oruç tutmanı sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Adam: "Allahu Teala adına soruyorum: Bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı Allah mı sana emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Bu soru-cevaptan sonra adam şunu söyledi: "Getirdiklerine inandım. Ben geride kalan kabilemin elçisiyim. Adım: Dımam İbnu Sa'lebe'dir. Benu Sa'd İbni Bekr'in kardeşiyim." (Bunu beş kitap rivayet etmiştir. Metin Buhari'den alınmıştır). Müslim'in rivayetinde şöyle denir: "Bir adam geldi ve şöyle dedi: "Bize senin gönderdiğin elçi geldi ve iddia etti ki sen Allah tarafından gönderildiğine inanmaktasın." Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Doğru söylemiş" dedi. Adam tekrar: "Öyleyse semayı kim yarattı?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah!" dedi. Adam: "Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah!" dedi. Adam: "Peki semayı yaratan, arzı yaratan ve dağları diken Zat adına söyler misin, seni peygamber olarak gönderen Allah mıdır?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" dedi. Adam: "Elçin iddia ediyor ki biz gece ve gündüz beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mudur?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Doğru söylemiştir!" Adam: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" dedi. Adam sonra zekatı, arkasından orucu, daha sonra da haccı zikretti ve bu şekilde sordu. Ravi der ki: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) de her sualde "Doğru söylemiş" diye cevap veriyordu. Adam (son olarak) sordu: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" Adam sonra geri döndü ve ayrılırken şunu söyledi: "Seni hakla gönderen Zat'a kasem olsun, bunlar üzerine hiç bir şey ilave etmem, bunları eksiltmem de." Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Bu

kimse sözünde durursa cennetliktir!" buyurdu. (Buhari, İlm 6; Müslim, İman 10, (12); Tirmizi, Zekat 2, (619); Nesai, Siyam 1, (4, 120); Ebu Davud, Salat 23, (486).

7-) Abdullah İbnu Abbas'ın rivayetine göre, bir kadın, kendisine küpte yapılan şıra (nebiz) hakkında sordu. Kadına şu cevabı verdi: "Abdulkays kabilesinin heyeti Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e geldiği vakit: "Bu gelenler kimdir?" diye sordu. "Rebialılar" diye kendilerini tanıttılar. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Merhaba, hoş geldiniz. İnşallah bu ziyaretten memnun kalır, pişman olmazsınız" buyurdu. Misafirler: "Biz uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kafir Mudarlılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize kesin, açık bir amel emret, onu geride bıraktıklarımıza da öğretilim. Ve bizi cennete götürsün" dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) de onlara dört emir ve dört yasakta bulundu: Önce tek olan Allah Teala'ya imanı emretti ve sordu: "İman nedir biliyor musunuz?" "Allah ve Resülü daha iyi bilir!" dediler. Açıkladı: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan orucu tutmak, harpte elde edilen ganimetten beşte birini ödemenizdir." Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) onlara şu kapları (şıra yapmada) kullanmalarını yasakladı: Hantem (topraktan mamul küp), dübba (su kabağından yapılmış testiler), nakir hurma kökünden ayrılan çanak, müzeffet -veya mukayyer- (içi ziftle -katranla- cilalanmış kap). (Buhari, İman 40, İlm 25, Mevakitu's-Salat 2, Zekat 1, Farzu'l-Hums 2, Mevakib 4, Meğazi 69, Edeb 98, Haberi'l-Vahid 5, Tevhid 56, Müslim, İman 23, 24, 25 (17); Ebu Davud, Eşribe 7, (3692); Tirmizi, İman 5, (2614); Nesai, İman, 25, (8, 120).

8-) Hz. Ali (kerremallahu vechehu) diyor ki: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdu: "Kişi dört şeye inanmadıkça mü'min olmuş sayılmaz: Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed olduğuma, beni (bütün insanlara) hakla göndermiş bulunduğuna şahadet etmek, ölüme inanmak, tekrar dirilmeye inanmak, kadere inanmak" (Tirmizi, Kader 10, (2146).

9-) Abbas İbnu Abdilmuttalib (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in şöyle söylediğini işittim: "İmanın tadını, Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslam'ı, peygamber

olarak Muhammed'i seçip razı olanlar duyar."(*Müslim, İman 56, (34); Tirmizi, İman 10, (2625).*

10-) Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) buyurdu ki: "Kim bizim namazımızı kılar, bizim kiblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Müslümandır".(*Hadisi Nesai tahrir etmiştir. Ancak, Buhari, Ebu Davud ve Tirmizi tarafından da rivayet edilmiş olan uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Bak: Tirmizi, İman 2, (2611); Ebu Davud, Cihad 104, (2641). Nesai, İman 9, (8, 105). Buhari, Salat 28.)*

11-) Ebu Hüreyre anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) buyurdu ki: "İman, yetmiş küsur -bir rivayette de altmış küsur- şubedir. Haya imandan bir şubedir." Bir rivayette şu ziyade vardır: "Bu şubelerden en üstünü "Lailahe illallah" sözüdür, en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi kenara çıkarmaktır".(*Buhari, İman 3; Müslim, İman 57-38, (35-36); Ebu Davud, Sünnet 15, (4676); Tirmizi, İman 6, (2617); Nesai, İman 16, (8, 110); İbnu Mace, Mukaddime 9, (57).*

12-) Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: "Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan herşeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslam'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak." Nesai'nin kaydettiği bir diğer rivayette "bu ikisi dışında kalan" tabirinden sonra şu ziyade vardır. "Allah için sevmek, Allah için buğzetmek".(*Buhari, İman 9, 14, İkraah 1; Müslim, İman 67, (43); Tirmizi, İman 10, (2626); Nesai, İman 3, (8, 96); İbnu Mace, Fiten 23, (4033).*

13-) Yine Hz. Enes (radiyallahu anh)'in rivayetine göre Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez." Nesai'nin rivayetinde "...hayır şeylerden" ziyadesi mevcuttur.(*Buhari, İman 6; Müslim, İman 71, (45); Nesai, İman 19, (3, 115); Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3517); İbnu Mace, Mukaddime 9, (66).*

14-) Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir".(*Tirmizi, İman 12, (2629); Nesai, İman 8, (8, 104, 105).*

15-) Ebu Saidi'l-Hudri (radiyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in şöyle dediğini rivayet etti: "Bir kimsenin mescide alakasını görürseniz, onun mü'min olduğuna şahadet edin, zira Cenab-ı Hakk şöyle buyuruyor: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inananlar imar ederler" (Tevbe 18).(Tirmizi, Tefsir, Sûre 2, (3092).

16-) Ubadetu'bnu's-Samit (radiyallahu anh) anlatıyor: Biz, bir seferinde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: "Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fahişasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin" buyurdu. Bir diğer rivayette "...Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedaki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlerle sadık kalır, ahbine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır" buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik." Nesai, bir başka rivayette "...karşılığını Allah'tan alacaktır" ifadesinden sonra şu ziyadeyi kaydeder: "Kim bunlardan birini işler, sonra da dünyada cezalandırılırsa, çektiği bu ceza onun için kefaret ve o günahı temizlenme olur." Buhari, Müslim, Muvatta ve Nesai'de gelen bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: "Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, hoş şartlarda olsun nahoş şartlarda olsun, aleyhimize kayırmaların yapılıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun itaat etmek, idareyi elinde tutanlara karşı iktidar kavgası yapmamak, nerede olursak olalım hakkı söylemek, Allah'ın emrini yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim." Bir başka rivayette şu ifadeye rastlanmaktadır: "...İktidar sahibine karşı onda, Allah'ın kitabında gelmiş bulunan bir delil sebebiyle te'vil götürmeyen açık bir küfür görülmedikçe iktidar kavgası yapmamak..."(Buhari, İman 11; Müslim, Hudud 41, (1709); Nesai, Bey'a 17, (7, 148); Tirmizi, Hudud 12, (1439).

17-) İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e kulak vermek ve itaat etmek şartıyla biat ederken "Gücünüzün yettiği şeylerde" diyordu.(Buhari, Ahkam 42; Müslim, İmaret 90, (1867); Nesai, Bey'at 18, (7, 148); Tirmizi, Siyer 37, (1597); Muvatta, Bey'at 1, (2, 982); İbnu Mace, Cihad 43, (2874).

18-) Ümeyme bintu Rukayka (radiyallahu anh) dedi ki: "Ensar'dan bir grup kadınla Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e gelip kendisine: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftira atmamak, sana meşrû emirlerinde isyan etmemek şartları üzerine biat ediyoruz" dedik. Hemen ilave etti: "Gücünüzün yettiği ve takatınızın kafi geldiği şeylerde". Biz: "Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim" dedik. Süfyan merhum der ki: Kadınlar, biatı (erkekler gibi) musafaha ederek yapmayı kastedmişlerdir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Ben kadınlarla müsafaha etmem, benim yüz kadına toptan söylediğim söz her kadın için ayrı ayrı söylenmiş yerine geçer" buyurdu. (*Muvatta, Bey'a 2, (2, 982); Tirmizi, Siyer 37, (1597).*)

19-) Amr İbnu Ebi'l-Ahvas (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'le birlikte Veda haccı'nda bulundum. Orada Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) irad ettiği hutbede önce Allah Teala'ya hamd ü sena, hatırlatma ve tavsiyelerden sonra şöyle devam etti: "Hangi gün (bu günden) daha (mukaddes ve) haramdır? Bu soruyu üç kere tekrarladı. Cemaat: "el-Haccu'l-Ekber günü" diye cevap verdi. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) devam etti: "Öyle ise bilin ki, kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, birbirinize, bu ayınızda, bu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır, mukaddestir. Bilin ki herkesin cinayetinden kendisi sorumludur. Hiçbir babanın cinayetinden oğlu sorumlu tutulmaz. Haberiniz olsun ki, Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bu sebeple, bir Müslümana, bizzat kendisi helal kılmadıkça kardeşinin hiçbir şeyi helal değildir. Bilin ki cahiliye devrinden kalan bütün faizler mülğadır, terkedilecek ve alınmayacak. Faize verilen paranın sadece sermaye kısmını yani aslını alacaksınız, -böylece ne zulüm ve haksızlık etmiş ne de zulme ve haksızlığa uğramış olacaksınız- Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib'in faizi hariç. Zira onun tamamı mülğadır, terkedilmiştir. Haberiniz olsun ki, cahiliye devrinden kalan bütün kanlar da terkedilmiştir. (intikam peşine düşülmeyecek). İlga ettiğim ilk cahiliye kanı da el-Haris İbnu Abdü'l-Muttalib'in kanıdır. Haris, Benu Leys'ten tuttuğu bir süt anneye bebeğini emzirtiyordu. Çocuğu Hüzeyl adında birisi (bir kavga sırasında attığı bir taşla kazaen) öldürmüştü. Sakın ha, kadınlara da iyi muamele yapın. Çünkü onlar yanınızda esir durumundadır. Onlara iyi muamelenin

dışında (terketmek dövmek gibi) bir başka şey yapmak hakkına sahip değilsiniz. Ancak açık bir çirkinlikte bulunulursa o hariç. Çirkin iş yapmaları halinde, önce yataklarını ayırın, (yine de devam edecek olurlarsa) yaralamıyacak şekilde dövün. Bundan sonra itaat ederlerse, (onların yaptığına ayırma-dövme gibi muamelelere) zulmen devam etmek için bir yol (bir bahane) aramayın. Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız var. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlarınız üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yiyecek ve giyeceklerinde iyi davranmanızdır. Haberiniz olsun, şeytan şu beldenizde kendisine ebediyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun kılacak (menfi neticeler hasıl edecek)tır.(*Tirmizi, Fiten 2, (2610); Tefsir 2, (3087); Müslim, Hacc, 194, (1218).*

20-) Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor; Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Her çocuk fitrat üzerine doğar" buyurdu ve sonra da "Şu ayeti okuyun" dedi: "Allah'ın yaratılıştaki verdiği fitrat..." (Rum; 30). Sonra Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) sözünü şöyle tamamladı: "Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?" Dinleyenler: "Ey Allah'ın Resûlu, küçükken ölenler hakkında ne dersiniz (cennetlik mi, cehennemlik mi?) diye sordular. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu cevabı verdi: "(Yaşasalardı) nasıl bir amel işleyeceklerdi Allah daha iyi bilir." Bir başka rivayette: "Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayıncaya kadar şu din üzere olmasın" buyurulmuştur.(*Buhari, Cenaiz 80, 93; Müslim, Kader 22, (2658); Muvatta, Cenaiz. 52, (1, 241); Tirmizi, Kader 5, (2139); Ebu Davud, Sünnnet 18, (4714).*

Tirmizî(r.a)Hazretlerinin'pekçok kerâmeti görüldü.

Tirmizî hazretleri çok sayıda kitap yazdı. Bâzıları yazdığı kitapları beğenmediler. Bunun üzerine o yazdığı kitapları Ceyhun Nehrine attı. Büyük balıklar kitapları alıp muhâfaza ettiler. İki sene kadar sonra kitapları istedi. Balıklar kitapları suyun yüzüne çıkardılar. Kitaplara bakıldığında hiç suya düşmemiş gibi, hattâ bir noktası dahi

bozulmamış görüldü. Kitaplarını beğenmeyenler gelip kendisinden özür dilediler ve tövbe ettiler.

Zamânında zâhid olduğunu söyleyen birisi Tirmizî'nin büyüklüğüne inanmaz ve îtirâz ederdi. Hakîm-i Tirmizî'nin evinden başka bir şeyi yoktu. Dünyâda sâhib olduğu tek şey bu küçük ev olup onun da kapısı yoktu ve girişinde bir perde asılıydı. Bir ara evinden ayrılıp bir yere gitmişti. Dönüşünde kaldığı yere bir köpeğin girip yavruladığını gördü. Belki yavrularını alıp buradan çıkar diye birçok kere kulübesine gitti geldi. O gece, onun büyüklüğünü inkâr eden kişi rüyâsında Peygamber efendimizi gördü. Resûlullah efendimiz ona; "Ey kişi! Evine giren bir köpeği çıkarmak için, kendiliğinden çıkar diye köpekten ricâda bulunarak, seksen defâ gelip giden bir zâtla kendini eşit mi tutuyorsun? Eğer ebedî saâdete kavuşmak istiyorsan, git onun hizmetine kavuş." buyurdu. Bunun üzerine, bu kişi Hakîm-i Tirmizî'nin huzûruna geldi özür dileyerek affına sığındı ve ölünceye kadar hizmetinden ayrılmadı.

Tirmizî hazretleri Hızır aleyhisselâmla görüşürdü. Lâkin uzun bir zaman Hızır aleyhisselâmı görememişti. Bir gün, temiz yeni elbiseler giymiş, sarığını sarmış câmiye giderken bir mesele yüzünden kendisine kızan bir kadının evinin önünden geçiyordu. Kadın, çocuğunun kirli elbiselerini yıkamış, leğen de pis su ile dolmuştu. Hakîm-i Tirmizî'yi evinin önünden geçerken görünce, leğendeki suyu olduğu gibi üzerine attı. Her tarafı necâset ve idrarlı su ile ıslandı. Bunun üzerine Hakîm-i Tirmizî hazretleri hiçbir şey söylemediği gibi, başını kaldırıp bakmadı bile. Biraz sonra Hızır aleyhisselâm geldi ve; "Sen bu hakâret ve kötülüğe katlanıp, sabredip hiçbir şey söylemediğin için bizi gördün." buyurdu.

Sünnet-i seniyyeye tam uyan, ilmiyle âmil, ümmet-i Muhammed'in büyüklerinden bir zât olan Tirmizî, herkesin dili ile öğülmüş, medhedilmiştir. İnce mânâları açıklama ve îzâh husûsunda bir üstâd, hadîs ilminde ise sika (sağlam, güvenilir) bir âlimdi. Sözleri kâmil, hilmi (yumuşaklığı) pek ziyâde, şefkati çok ve ahlâkı pek güzeldi. Peygamber efendimizin mübârek ahlâkı onda görülürdü. Meşhûr Keşf-ül-Mahcûb kitabının sâhibi Hucvurî; "Tirmizî çok büyük, mübârek bir zâttır. Benim yanımda öyle bir kıymeti vardır ki, kalbim tamâmen ona bağlanmıştır. Benim üstâdım onun için "Muhammed bin Ali, tek olan iri bir incidir. Cihanda eşi az bulunur." buyurdu." demiştir.

Çok kıymetli ve mânâlı sözlerinden dolayı, Hakîm-i evliyâ (velîlerin hikmetli söz söyleyenlerinden) ismi verilmiştir.

Hikmetli sözleri

Birgün kendisine; "İsâr nedir?" diye sordular. Cevâbında; "Başkalarının lezzetini ve rahatlığını, kendi lezzet ve rahatlığına tercih etmektir." buyurdu.

"Şükür nedir?" diye sordular. Cevâbında; **"Şükür; gönlünün, nimet veren Allah'ı Teâlâ'ya tam bağlı olmasıdır."** buyurdu. Huşu sâhibi olanların kimler olduğu sorulduğu zaman: "Huşû sâhibi olanlar; arzu ateşi sönen, kalbindeki arzu ve maksaddan tad alma dumanı sükûnet bulan, kalbi İslâmiyete hürmet ve tâzim nurları saçan, böylece nefsin arzuları ve şehvetleri ölen, fakat kalbi ve rûhu dirilen; bunun için de âzâları ve bedeni, huşû' ve sükûnet içinde bulunanlardır." cevâbını verdi.

Kendisine, **"Îmânın gitmesine en çok sebep olan günah nedir?"** diye sordular.

Buyurdu ki: **"Üç günah vardır: Birincisi; îmân nîmetine kavuştuğuna şükretmemek. İkincisi; îmânın gitmesinden korkmamak. Üçüncüsü; müminleri incitmek ve onlara eziyet etmek. Biliniz ki, Peygamber efendimiz; "Haksız yere bir Müslümanı incitmek, Kâbeyi yetmiş defa yıkmaktan daha büyük günahdır." buyurdular.**

Allah'ı Teâlâ'nın sevgili kullarından soruldukta; "Evliyâyı küçük görmek, Allah'ı Teâlâ'yı tanımanın azlığından ileri gelir. Her makâmın kendisine has bir ehli vardır. Kim bir makâma çıkmak arzu ettiği halde, o makâmın ehline yâni o makamdakilere hürmet etmezse, o makamdan hâsıl olacak bereketten mahrum olur. Ayrıca ulaştığı makam, yavaş yavaş o kimseyi helâke sürükler." Çünkü yolda yürürken düşen bir kimsenin düşmesi ile, bir binânın beşinci katından düşmek arasında çok fark vardır. Kalbin kıymetini ve vaktin ehemmiyetini şu sözleriyle beyân etti ve: "Kalbin ve vaktin, sana bir sermayedir. Fakat sen kalbini kötü zanlarla (Allah'ı teâlânın sevgisinden başka şeylerle) doldurdun. Vaktini de mâlâyânî, boş ve faydasız şeylerle geçirdin. İflâs etmiş, sermayesini kaybetmiş olan bir kimse, nasıl kâr edebilir?" buyurdu.

"Kalblerin kemâli, Allah'ü Teâlâ'dan korkmaktaki kemâl ile, nefslerin itminâna kavuşması (azgınlık ve taşkınlıktan kurtulması) da, takvânın (haramlardan uzaklaşmanın) kemâli iledir."

"Dünyâ; hükümdarlar için gelin, zâhidler için aynadır. Hükümdarlar onunla güzelleşir, zâhidler ise âfetlerine bakarak ondan uzaklaşıp terk ederler."

"Allah'ü Teâlâ'nın kullarına ve dînine hizmet edecek olanların, tevâzu ve teslimiyet sâhibi olması şarttır."

"Nefsin, sende mevcut olduğu hâlde, sen Allah'ü Teâlâ'yı tanımak istiyorsun. Halbuki senin nefsin, daha kendisini dahi tanıması değildir, Rabbini nasıl tanıyacaktı?"

"İslamiyet'in, Müslümanlığın aslı şu iki şeydir: Allah'ü Teâlâ'nın yapmış olduğu iyilik ve ihsânı görmek (ona göre şükretmek), diğeri ise hicrân, yâni âhirette çok fecî ve acıklı bir hâle düşmek korkusu."

"Allah'ü Teâlâ kullarının rızıkına kefil olmuştur. Kullarına da tevekkül etmeyi emretmiştir. O hâlde insanlar, Allah'ü Teâlâ'nın kefil olduğu şeyle uğraşmayıp, teklif ettiği şeylere, yâni O'nun dînine hizmete koşmalıdırlar."

"Kimin arzusu din, yâni âhiret olursa; bu hayırlı düşüncesi hürmetine, dünyevî işleri de âhiret işi hâline gelir. Bir kimsenin düşüncesi de dünyâ olursa; niyetinin bozukluğu sebebiyle, âhiret işleri de dünyâ işi hâline gelir."

Kendisine nefsin kötülüğünden sorulduğunda o; "Şeytanın insana, gâfil olduğu bir zamanda yaptığı zarar, yüz aç kurdun, bir koyun sürüsüne yaptığı zarardan daha fazladır. İnsanın nefsinin kendisine yaptığı zarar da, yüz şeytanın yaptığı zarardan fazladır." buyurdu.

"Allah'ü Teâlâ'nın zikri ve O'na ibâdetle öyle meşgûl olmalı ki, O'ndan herhangi bir şey istemeye fırsat kalmamalıdır."

"Her kim, haram bir kuruşu alacaklısına iâde ederse, nübüvvetten bir nûra kavuşur." buyurdu.

Tirmizî; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli pekçok eser telif etmiştir. Bu hususta kendisi şöyle anlatır: "Yazdığım kitapları, bana isnâd edilsin, bunun kitapları denilsin diye telif etmedim. Fakat haller beni kaplayıp, kendimden geçtiğim zamanlar, telif ile teselli bulurdum." Böylece yazdığı eserleri, Allahü teâlânın yardımı ile telif ettiğini beyân buyurdu.

O HÂLDE ATMADIN

Ebû Bekr Verrâk anlatır: Tirmizî bana cüzler ve bir risâle vererek: "Al bunları Ceyhun Nehrine at." buyurdu. Bunları aldım, fakat atmaya gönlüm râzî olmadı, götürüp evime gizleyerek yanına geldim. "Attın mı?" diye sordu ve: "Ne gördün?" dedi. "Hiçbir şey görmedim." dedim. "O halde onu atmadın, tekrar git ve onu suya at." dedi. Hemen geri döndüm. Fakat hem atmanın acısı, hem de göreceğim şeylerin heyecanı beni şaşırtmıştı. Evden cüzleri ve risâleyi aldım, suya attım. Derhal su ikiye ayrıldı. Kapağı açık bir sandık meydana çıktı. Attığım cüzler ve risâle içine düştü ve sandığın kapağı kapandı, su da eski hâlini aldı. Tirmizî'nin yanına geldim ve gördüğüm şeylerin hepsini anlattım. "Tamam şimdi atmışsın." buyurdu. "Efendim bağışlayınız. Allah'ü Teâlâ'nın hakkı için bu işin sırrını bana anlatınız." dedim. Cevâbında; "Büyüklerin ilmine (tasavvufa) dair bir risâle telif etmiştim. Onun ince mânâlarını keşf ve idrakten akıl âcizdi. Bunu, kardeşim Hızır aleyhisselâm benden istedi. O sandığı onun emri ile bir balık oraya getirdi. Allah'ü Teâlâ da suya, bu sandığı ona ulaştırması için emir verdi."

buyurdu.

BİBLİYOGRAFYA

Tirmizî, el-Câmi'u's-Şaḥîḥ (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1356/1937, neşredenin girişi, I, 75-91. el-İlel (es-Sünen içinde, nşr. İbrâhim Atve İvaz), Kahire 1382/1962, V, 736, 738.
İbn Hibbân, es-Şikât, IX, 153.İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, s. 325.Sem'ânî, el-Ensâb (Bârûdî), I, 459-460.Mecdüddin İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-uşûl (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, I, 193.İbnü'l-Esîr, el-Lübâb, I, 213.Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, II, 633-635.A'lâmü'n-nübelâ', XIII, 270-277.İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, IX, 387-389.Mübârekfûrî, Muḥaddimetü Tuhfeti'l-aḥvezî (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1386/1967, I, 335-355.Brockelmann, GAL, I, 662; Suppl., I, 917.Sezgin, GAS, I, 154-156.Abdülhamîd el-Alûcî, Mü'ellesfâtü İbni'l-Cevzî, Bağdad 1385/1965, s. 89-90.Nûreddin İtr, el-İmâmü't Tirmizî ve'l-muvâzene beyne Câmi'ihî ve beyne's-Şaḥîḥayn, Kahire 1390/1970.Ziriklî, el-A'lâm (Fethullah), VI, 36.Addâb Mahmûd el-Hameş, el-İmâmü't-Tirmizî ve menhecühû fî kitâbihi'l-Câmi', Amman 1423/2003, I, 65-144.Selman Başaran, "Tirmizî ve İbn Mace'yi İbn Hazm'ın Mechul Olarak Vasıflandırması", UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, II/2, Bursa 1987, s. 19-24.A. J. Wensinck, "Tirmizî", İA, XII/1, s. 388-389.G. H. A. Juynboll, "al-Tirmidhî", EI² (Fr.), X, 587.Mücteba Uğur, "Hasen", DİA, XVI, 374-375.Ahmed Pâketçî, "Tirmizî", DMBİ, XV, 233-246.

İMAM NESÂİ (R.A)

(D.H. 214 - M. 830. Horasan-Nesa.-V.H 303-M.915.Filistin-Remle)

Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (r.a) Hazretleri, Kütüb-i Sitte'den biri olan es-Sünen'in müellifi, Büyük hadis ve fıkıh âlimi.

DOĞDUĞU YER, KÜNYESİ

Künyesi Ebu Abdurrahman; ismi, Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinân bin Bahr bin Dinar'dır. İmam-ı Nesai diye meşhurdur. Aslen Horasan'ın Nesa şehrinde dir. 830 (H. 214) yılında orada doğdu. 915 (H.303)te Filistin'in Remle şehrinde vefat etti. Mekke'de vefat ettiği veya Hariciler tarafından şehit edildiği de bildirilmektedir. Hadis ilminde imamdı, yani üç yüz binden fazla hadis-i şerifi ravileriyle birlikte ezbere bilirdi. Yazdığı Süneni Sagir'i, Kütüb-i Sitte adı verilen altı büyük hadis kitabından biridir. Hadis ilminde rumuzu sin (S)'dir.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Nesâî'nin asrı büyük muhaddislerin var olduğu ve Hadis öğrenmek için uzun seyahatlerin yapıldığı bir dönemdir. Nesâî de bu seyahatlere katıldı. Büyük muhaddislerden ilim aldı, ilim verdi. İstişarelerde bulundu. İlmî ve fazileti ile tanındı. Hadisteki yetkisiyle şöhret buldu. Hadis öğrenme ve öğretme yolunda yaptığı yolculuklar, ölümüne kadar kesintisiz devam etti. Parmakla gösterilir hale geldi. Yerine göre bir öğrenci, yerine göre Allah yolunda gazaya çıkmış bir mücahid, yerine göre mücahidlerin öğretmenliğini yaptı.

İlim tahsiline Horasan'da başlayan İmam-ı Nesai; Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Irak, Şam, Mısır, Hicaz (Mekke ve Medine) ve Cezire (bugünkü Cizre civarı) âlimlerinden ders aldı. Mısır'da yerleşti. On beş yaşında Kuteybe bin Said'e talebe olup, bir sene iki ay yanında kaldı. İshâk bin Râhaveyh, Hişâm bin Ammâr, İsâ bin Hammâd, Hüseyin bin Mansur Sülemî, Amr bin Zûrâre, Muhammed bin Nasr-i Mervezi, Süveyd bin Nasr, Ebu Kureyb, Muhammed bin Rafii, Ali bin Hucr, Ebu Yezid Cermi, Ebu Dâvud Süleymân Eş'as, Yunus bin Abdila'lâ, Muhammed bin Geylân, İbn Râhûye, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Menî', Ali b. Hucr, Hişâm b.

Ammâr, Duhaym, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî, Fellâs, Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr, İbnü'l-Müsennâ, Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Bezzâr, Ebû İshak el-Cûzcânî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî gibi muhaddisler de onun hocalarıdır.

Hayatının daha sonraki dönemlerinde muhaddislerden faydalanmaya devam etti. Buhârî ve Müslim'in hocaları olan âlimlerden istifade ettiği gibi aradığı şartları taşımaları halinde Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi akranından da hadis rivayet etti. Onun hadis yanında Sûsî gibi âlimlerden Kur'an ilimleri ve kıraat okuduğu, böylece 450 kadar âlimden faydalandığı anlaşılmaktadır. *(Tefsîrû'n-Nesâ'î, neşredenlerin girişi, I, 37)*

Hadis ilminde zamanının bir tanesi olan imam-ı Nesai, Mısır âlimlerinin en fakihiydi. Haramlardan sakınmakta ve ibadetlere düşkünlükte eşi yoktu. Her yaptığı iş, her söylediği söz, Allahü teâlânın rızası içindi. İmam-ı Nesai'nin hadis-i şerif rivayetinde ravilere koyduğu şartlar, Buhari ve Müslim'den daha sıkıydı. Hadis ravilerinin güvenilir olup olmamasındaki tespitlerine bütün âlimler itibar ederlerdi.

Sıfatları: Güzel bir fiziğe sahipti. Açık renk tene sahip yüzü kandil gibi nurlu biriydi. Heybetli ve vakur bir görünümü vardı.

Heybet ve vakarının nedenleriyle ilgili olarak şöyle denmiştir: Nesâî, yeme-içmesine, giyim kuşamına ve cinaile yaşantısına itina gösterirdi. Helal nebîz içer, kendisi için alınıp beslenen tavukları yerdî. Yeşil renkli Nubi hırkaları giyer ve "Gözlerin ferini artırmak için yeşile bakma ihtiyacını böyle telafi ediyorum" derdi.

Kadılığı: Rivayete göre Mısır ve Humus'ta kadılık görevinde bulunmuş ve bu görevi liyâkatla yerine getirmiştir.

Yolculukları:

Nesâî islam topraklarının doğusuna batısına bir çok yolculuk yapmış, gittiği her yerde hadis hafızları ve şeyhleriyle görüşmüştür.

Ziyaret ettiği beldeler: 1-Horasan, 2, Irak, Bağdat, Küfe, Basra, 3- Cezire; Harran, Musul ve havalisi, 4-Şam, 5- Anadolu serhat beldeleri, 6-Hicâz, 7-Mısır.

Nesâî, bütün bu yolculuklarının ardından Mısır'da istikrar bularak oraya yerleşmiştir.

İlimleri:

Nesâî, şer'î ilimlerin genelinde bilgi sahibi bir âlimdi. Rivayet ve dirayet ilimlerini kendinde cem etmişti. Kıraat ilmini imamlarından,

hadis ilmini ehlinden almıştı. Çok çeşitli dallarda bilgi ve hüner sahibiydi.

1. Hadis ilmi: Bu alanda parmakla gösterilen imamlardandır. Bu alanda Buhârî ve emsali âlimlerle mukayese edilirdi. Kendisi, hadis sahasında tâbi olunacak rehberlerden, uyulacak imamlardandı. Hadis tarîklerini, râvilerin hâllerini, siyak ve sibakı iyi bilir, tahkik ve ayıklama yapardı. Bu ilimde çok güzîde eserler telif etmiştir.

2. Cerh ve Ta'dîl ilmi: İmam Nesâî bu ilim dalında eşsiz bir bilgi, tedkik ve tahkik sahibi idi. Râvilerin durumlarını cerh ve ta'dîl ibarelerinin en açık ve güzelleriyle belirlerdi. Bu tespitleri, ilim ehlinin büyük bölümü tarafından itimâda şayan görülür, en üst mertebede değerlendirilirdi. Böyle kabul görmesinin sebebi, râvilerin tenkidinde Buhârî ve Müslim'den çok daha ağır şartlar aramasıydı. Bu nedenledir ki Nesâî, cerh ve ta'dilde katı davrananlar arasında sayılır. Onun ta'dîl ettiklerine sıkıca sarılmak gerekirken cerh ettiklerine dikkat ve ihtiyat ile yaklaşmak gerekir. Ebû Yala el-Halîl şöyle der: Cerh ve ta'dîl konusunda söyledikleri itimâda şayandır.

3. Hadis İletleri (tîel): Bu ilmin ana aleti, hadis rivayet tarîklerine vâkıf olmaya, ihtilafları ayrıştırma ve râvilerin derecelerini iyi bilmeye dayanır. Nesâî, bu dalda geniş bilgi sahibiydi. Bu nedenledir ki Hadis İletleri ilminde imam sayılmıştır. O, bu ilmin derinlerine nüfuz etmiş, kapalı yönlerini müdrik ve gizli kalan açıklanması zor sırları çok iyi bilen bir âlimdi.

4. Fıkıh İlmi: Dârekutnî şöyle der: O, çağında Mısır ehlinin büyük fakîhi idi. el-Hâkim ise şunu söylemiştir: Nesâî'nin hadis fıkıhı konusun da söylediği birçok söz vardır. Onun Sünen adlı eserini inceleyen biri, sözlerinin güzelliği karşısında şaşkınlıktan kendini alamaz

Bu iki büyük imamın, Nesâî'nin fıkıh bilgisiyle ilgili şahâdetlerini gördük. Nitekim bir süre bulunduğu kadılık görevi de onun fıkıh bilgisinin gücünü göstermektedir. Ancak bilinen mezhep imamlarından hangisine müntesip olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Şâfiîler onu Şâfiî sayarlar. Belki de Mısır'da bulunması ve Şâfiî'nin bazı öğrencileriyle karşılaşp onlardan rivayetlerde bulunması sebebiyle böyle denilmiştir. Fakat bu, tek başına şâfi sayılması için yeterli değildir.

TALEBELERİ

İmam-ı Nesai hazretlerinden; Ebu Bişr Devlâbi, Ebu Ali Nişâburi, Hamza bin Muhammed Kesâsi, Ebu Bekr Ahmed bin İshâk, Muhammed bin Abdullah bin Hayyuye, Ebul-Kâsım Taberani, Fakih Ebu Cafer Tahavi ve daha birçok âlim ilim tahsil edip, hadis-i şerif rivayet etti.

Hocalarından öğrendiği hadislerin senedinde eğer İbn Lehîa gibi kendisinin zayıf kabul ettiği muhaddisler varsa bu rivayetlerin senedi âlî olsa da onları hiçbir eserinde rivayet etmemiştir. Nesâî'nin şöhreti duyulunca hadis talebeleri ondan istifade etmek üzere Mısır'a gelmeye başladı. Kendisinden oğlu Abdülkerîm ile Kâsım b. Sâbit, Ebû Bişr ed-Dûlâbî, Tahâvî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ukaylî, tefsir âlimi Nehhâs, Ebû Ali en-Nîsâbûrî, Ebû Saîd İbn Yûnus, İbn Hibbân, Hamza el-Kinânî, Taberânî, İbnü's-Sünnî, İbn Adî hadis rivayet etti.

İmam-ı Nesai hazretleri, ilk önce yazdığı Sünen-i Kebir'inde, hadis-i şeriflerin kaynakları ve toplanması hakkında bilgiler verip, şartlarına uyan hadis-i şerifleri yazdı. Bu eserine, kendisi Müctenâ adını vermesine rağmen Sünen-i Sagir adıyla meşhur oldu. Şimdi, daha çok Sünen-i Nesai adıyla bilinmektedir. Bu kıymetli eser, altı meşhur hadis kitabından biri olarak Müslümanların baş tacı oldu.

İmam-ı Nesai hazretleri, ömrünün sonuna doğru Şam'a gitti. Orada Hazret-i Ali'yi kötüleyen haricilerden bazı kimseler gördü. Bunun üzerine Hazret-i Ali ve Ehli Beyt-i Nebevi'yi öven Kitab-ül-Hasâis fi Fadli Ali bin Ebi Tâlib ve Ehli Beyt adlı eserini yazdı. Bu eserindeki hadis-i şeriflerin çoğunu Ahmed bin Hanbel hazretlerinin rivayetlerinden aldı. Bu kitabını niçin yazdığını bilmeyen bazı kimseler; "Şeyhayn'ın yani Ebu Bekir ve Ömer'in üstünlüklerini niçin yazmadın?" dediler. Bunun üzerine; Fedâil-üs-Sahabe adlı Eshab-ı kirâmın üstünlük ve faziletlerini anlatan kitabını yazdı, Müsned-i Ali, Müsned-i Mâlik ve Duafâ ve'l-Metrukin adlı kitaplar, onun pek kıymetli eserleri arasındadır. Sonuncusu, basılmıştır.

VEFATI

İmam Nesai heybetli yapılı, güzel ve nurlu yüzlü, sıhhatli bir şahıstı. Cihada iştiraki severdi. Savm-ı Davûd'a devam ederdi. Gece ibadetinden, teheccüdden hiç geri kalmazdı. Humus'ta yaptığı kadılıktan herkes hoşnut kalmıştı.

Ömrünün son zamanlarını Mısır'da, Hadis ve ilim öğretmek için oradan çıktı. Şam'a uğradı. Şam Ümeyye Camiinde münazaralara katıldı. Kendisine Ümeyye hanedanı ile ilgili sorular soruldu. İmam Dârakutni'nin ifadesine göre, orada rahatsızlandı. Kendisini deve sırtında Hicâz toprağına yetiştirmelerini istedi. İsteğini yerine getirdiler. 303 (915-916) yılının Şa'ban ayında Mekke'de vefat etti ve Safa ile Merve arasına gömüldü.

İmam Nesâî bereketli bir ömrün ardından Hicrî 303 Şaban ayının on üçüncü pazartesi günü dünyadan göçmüştür.

Vefat ettiğinde 88 yaşında idi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Talebesi Ebû Saîd İbn Yûnus'un belirttiğine göre Nesâî Zilkade 302'de (Mayıs-Haziran 915) Mısır'dan ayrıldı, 13 Safer 303'te (28 Ağustos 915) Filistin'deki Remle'de vefat etti ve Kudüs'te defnedildi. Zehebî, titiz bir hadis hâfızı olan İbn Yûnus'un verdiği bu bilgiyi daha güvenilir kabul etmekte, Safedî ve Tâceddin es-Sübkî gibi biyografi yazarları da bu görüşe katılmaktadır. Zehebî, İbn Yûnus'un sözünü sahih saymış ve gerekçe olarak da "İbn Yûnus dikkatli bir hafız ve Nesâî'den hadis dinlemiş bir arkadaşındır. Kendisini daha iyi tanırdı" demiştir.

Kaynaklarda Nesâî'nin Humus ve Mısır'da kadılık yaptığı, devlet adamlarıyla karşılaşmamaya dikkat ettiği, güzel elbiseler giydiği, ayrıca ibadete düşkün olduğu, sık sık hacca gittiği ve cihadı hiç ihmal etmediği, gün aşırı oruç tuttuğu belirtilmektedir.

İMAM-I NESÂÎ'NİN ŞAHSİYETİ

Nesâî'den uzun yıllar hadis okuyan Şâfiî âlimi İbnü'l-Haddâd el-Kinânî hocasının hadis ve fıkıh bilgisine, dindarlığına hayran kaldığı için ondan başkasına talebelik etmeye gerek görmemiştir. (*Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XV, 446*)

Hadis hâfızı Ebû Ali en-Nisâbü'rî Nesâî'den rivayette bulunurken, "Hadiste otorite olan Ebû Abdurrahman en-Nesâî bize şöyle rivayet etti" diye söze başlar, müslümanların imamlarından dördünü gördüğünü belirterek önce Nesâî'nin adını zikrederdi.

Dârekutnî'ye Nesâî ile İbn Huzeyme'den hangisinin rivayetini tercih ettiği sorulduğu zaman Nesâî'nin, yaşadığı çağda hadisle meşgul

olan herkesten ileride bulunduğunu, ona kimseyi tercih edemeyeceğini ifade etmiş ve es-Sünen’ini “sahih” diye nitelemiştir. (*İbn Nukta, s. 141*)

Hadis hâfızı Sa’d b. Ali ez-Zencânî’ye bir râvi hakkında görüşü sorulduğunda onun sika olduğunu söylemiş, fakat kendisine o râviyi Nesâî’nin zayıf kabul ettiği bildirilince Nesâî’nin râviler hakkındaki şartlarının Buhârî ve Müslim’in şartlarından daha ağır olduğunu belirtmiştir. Zehebî bu olayı naklettikten sonra Zencânî’nin haklı olduğunu, çünkü Nesâî’nin Buhârî ve Müslim’in sahihlerindeki bazı râvileri “leyyin” kabul ettiğini söylemiştir.

Ebû Abdullah İbn Mende, sahih rivayetleri derleyen ve illetli rivayetleri ayıran dört muhaddis bulunduğunu belirterek Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin adını saymıştır. Nesâî’yi hadis tenkidi alanında Buhârî ve Ebû Zür’a er-Râzî seviyesinde kabul eden Zehebî râvileri değerlendirme konusunda onun Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce’den daha önde geldiği ve hâfızasının Müslim’inkinden daha güçlü olduğu kanaatindedir.

Tâceddin es-Sübkî, hocası Zehebî’nin bu görüşünü babası Takıyyüddin es-Sübkî’ye naklettiği zaman onun Zehebî’ye hak verdiğini belirtmektedir. (*Ṭabaḳāt, III, 16*)

Hâkim en-Nîsâbûrî’ye göre Nesâî’nin fikhü’l-hadîs konusunda da isabetli değerlendirmeleri vardır. Onun hadis terimlerini titizlikle kullandığını gösteren şu olay önemlidir: Mısırlı muhaddis ve kâdılkudât Hâris b. Miskîn ile aralarında bir anlaşmazlık çıkınca Nesâî ilmine değer verdiği bu âlimin derslerini huzurunda takip edememiş ve hocanın göremeyeceği yerlerde oturarak onu dinlemeye devam etmişti. Bu rivayetleri hocalarından bizzat duyduğu diğer rivayetler gibi “haddesenâ” ve “ahberenâ” lafızları ile nakletmemiş, onları, “Kâle’l-Hâris b. Miskîn kırâeten aleyhi ve ene esmau” diye rivayet etmiştir. (*İbn Nukta, s. 143*)

Nesâî’nin hilâfet konusunda Hz. Ali’ye muhalefet eden Muâviye b. Ebû Süfyân ve Amr b. Âs gibi sahâbîlere soğuk yaklaşması onun Şîî olduğu yolunda bazı değerlendirmelere meydan vermiştir. Ancak Nesâî’nin Hz. Ali’yi Hz. Ebû Bekir ve Ömer’den üstün tutmaması bu iddianın isabetsiz olduğunu göstermektedir. Fezâ’ilü’ş-şahâbe adlı eserinde Amr b. Âs’ın faziletiyle ilgili bir hadise yer vermesi (nr. 196) kendisinin bu konuda mutedil bir muhalefet içinde olduğunu göstermektedir.

Nesâî'nin Ehl-i sünnet inancına sahip bulunduğu onun es-Sünen'indeki "el-Îmân ve Şerâ'i'uhû" bölümünde ve diğer eserlerinde açıkça görülmektedir. Nitekim onun, halku'l-Kur'ân tartışmaları çerçevesinde ele aldığı **"Muhakkak ki ben Allahım, benden başka ilâh yoktur, bana kulluk et"** (Tâhâ Suresi,14) âyetine mahlûk diyenin kâfir olduğunu söyleyen Abdullah b. Mübârek ile aynı görüşü paylaştığını belirtmesi de bunu teyit etmektedir. (Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XIV, 127)

Dîmaşk'ta Hz. Ali karşıtlarının çok olduğunu görünce Haşâ'î işu emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib radıyallâhu 'anh adlı eserini kaleme alması (a.g.e., XIV, 129) bu konudaki tartışmalara sebep olmuşsa da daha sonra Fezâ'ilü's-şâhâbe'yi yazması onun taraf tutmadığını göstermektedir.

Endülüslü tarihçi İbn Beşkûvâl'in Nesâî'nin biyografisine dair bir cüzü bulunduğu kaydedilmektedir. Ebû Muhammed Fâlih eş-Şiblî, el-Müstahrec min muşannefâtî'n-Nesâ'î fi'l-cerh ve't-ta'dîl adlı çalışmasında (Ahsâ 1412) Nesâî'nin eserlerine dayanarak onun cerh ve ta'dîldeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır. Nesâî'nin bu yönü üzerindeki en kapsamlı araştırmayı Kâsım Ali Sa'd, Menhecü'l-Îmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâ'î fi'l-cerh ve't-ta'dîl isimli kitabıyla yapmış (I-V, Dubai 1422/2002), bu çalışmasında Nesâî'nin sika dediği, cerh ettiği, meçhul saydığı yahut cerh, ta'dîl veya meçhul sayılmasında tereddüt gösterdiği râvileri sıralamış ve onun hakkında geniş bilgi vermiştir.

Hadîs ilminde zamanının bir tanesi olan İmâm-ı Nesâî, Mısır âlimlerinin en fakîhi idi. Haramlardan sakınmada ve ibâdetlere düşkünlükte eşi yoktu. Her yaptığı iş, her söylediği söz, Allahü teâlânın rızası içindi, İmâm-ı Nesâî'nin hadîs-i şerîf rivâyetinde râvilere koyduğu şartlar, Buhârî ve Müslim'den daha sıkıydı. Cerh ve ta'dîline (hadîs râvilerinin güvenilir olup olmamasındaki tesbitlerine) bütün âlimler i'tibâr ederlerdi.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinin üstünlüğü hakkında birçok âlimin sözleri vardır. Bunlardan, zamanında hâfız-ı Horasan diye meşhûr olan Ebû Ali Nişâbûrî, "Ebû Abdurrahmân Nesâî'nin hadîste imamlığına kimse itiraz etmez" derken, fakîh Mensûr ve Ebû Ca'fer Tahâvî de; "Nesâî, müslümanların imâmlarındandır" dediler. Ebû Bekr İbni Haddâd'ın İmâm-ı Nesâî'den başkasından

hadîs-i şerîf rivâyet etmeyip, “Allahla benim aramda delîl olarak ondan râzıyım” dediğini Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî nakletmekte ve “Nesâî asrının en âlimi idi” demektedir. Hâfız Muhammed bin Muzaffer de hocalarından şöyle nakleder: “Zamanında Mısır’da, gece ve gündüz Nesâî’nin ibâdetteki gayretlerinden bahsedilirdi. Emîrle birlikte cihâda gider, savaşlarda kahramanlıklar gösterirdi. Müslümanların canlarını allah için nasıl feda ettiklerine dâir hâdiseleri de kitaplarına yazardı.”

İmam Nesai, Şafîî mezhebine bağlı olmasına rağmen mutlak müctehid mertebesinde idi. Hadisçiler arasında üçüncü yüz yılın müceddidi sayılmıştır. İbni Kesir bu konuda şöyle der: “Yazmış olduğu eserlerden anlaşılıyor ki hıfzı sağlam, doğruluğu kesin, imanı güçlü, ilim ve irfanı geniş birisi idi”

Hadis rivayetinde çok titizdi.

Menkıbeleri:

Nesâî, sahih itikâd sahibi bid'atlardan uzak bir âlimdi. Eserleri bunun açık kanıtlarıdır. Davranış bakımından düzgün, gece gündüz ibâdetine düşkün, Hz. Dâvud(a.s) gibi günâşırı oruç tutan bir âlimdi. Hac ve cihada devam eder, devlet adamlarından uzak durarak hâlini ıslah etmekle meşgul olurdu. Müslümanların hayrına bir iş için olmadıkça saray kapısına varmazdı. Ümmete karşı dürüst ve samimi, halkın hâlini düzeltmek için çalışan bir insandı.

Söylediklerimizin daha iyi anlaşılabilmesi için onunla ilgili iki olayı nakletmek faydalı olacaktır.

1- Arkadaşı Muhammed b. Mûsâ el-Me'mûnî anlatır: Bir topluluğun Ebu Abdurrahman en-Nesâî'nin el-Hasâis li-Ali (r.a) adlı eserini yadırgadıklarını, çünkü Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in (r.anhümâ) faziletlerine dâir eser yazmadığını söylediklerini duymuştum. Bunu kendisine anlattığımda şöyle dedi:-Şam'a gittiğimde, Hz. Ali (r.a) aleyhinde olur olmaz konuşanların hayli fazla olduklarını gördüm. Bunun üzerine o eseri yazdım. Dileğim Yüce Allah'ın bu insanlara Hz. Ali ve Ehli Beyt hak kında doğru yolu göstermesiydi.

Bu yanlış anlaşılmayı önlemek için çok geçmeden Fezâilü's sahabe adlı eserini kaleme aldı.

2- Bir defasında Müslümanların fidyeleri için Mısır Emîri il sefere çıkmıştı. Burada tam bir yiğitlik ve fide konusunda var olan sünnetin uygulayıcısı olarak davranmıştı. Bununla birlikte Emîrin meclislerine gitmezdi. Haricîler tarafından şehit edilinceye kadar bu tutarlılığını sürdürmüştür.

Çilesi:

Birçok büyük imam gibi, İmam Nesâî de haset ve gıybet ehlinin zehirli oklarından kurtulamamış, şî olduğu yönünde tamamen haksız bir suçlamayla sıkıntılı günler yaşamış ve bu iftira yüzünden şehit olmuştur.

Olayın aslı şöyledir: İmam Nesâî Şam'a vardığı zaman halkın Hz. Muaviye(r.a)'ye tamamen meylederek Ali b. Ebî Tâlib'e (r.a) yüz çevirdiklerini görmüştü. Onların Ehli Sünnete aykırı bu eğilimlerini biraz olsun düzeltebilmek için Hz. Ali(r.a)'nin fazilet ve menkıbelerini anlatan bir kitap yazmaya karar verdi. Böylesine hâlis bir niyetle el-Hasâis li-Ali kitabını kaleme aldı. Hakkında Şîlik dedikodusu çıkartmaması için de hemen arkasından Fezâilu's-sahâbe adlı daha geniş bir eser yazdı. Ancak o eserde de Hz.Muâviye(r.a)'nin faziletlerine yer vermedi. Buna karşın aleyhinde bir şey de söylemeyip susmayı tercih etmişti.

İbn Asâkir, Ebû Ali el-Hüseyn b. Ebî HilâTe isnâd ettiği şu ri-vayeti nakleder: Ebu Abdurrahman en-Nesâî'ye, Allah Resûlü'nün (s.a.v) ashabından Hz.Muaviye b. Ebî Süfyân(r.a)'ın durumu sorulunca şöyle dedi: **"İslam, kapısı olan bir ev gibidir. İslam'ın kapısı sahabedir. Sahabeye eziyet eden kimse, tıpkı girmek için kapıya yüklenen gibi İslam'ı hedef almıştır." Ardından şöyle demiştir: "Muaviye'yi hedef alan, ancak sahabeyi hedef almıştır."**

Hafız Dârekutnî ise bu olayı hasetle açıklamaktadır. Ebû Abdurrahman en-Nesâî, yaşadığı devirde Mısır'ın en büyük fakîhi idi. Sahih hadisleri en iyi o bilirdi. Râvilerin hâllerine en vâkıf olan da kendisiydi. Böyle bir makama ulaştığı için onu çekemediler. Ramle'ye vardığında Hz.Muâviye(r.a)'nin faziletleri hakkında soru sordular. Cevap vermeyip susmayı tercih edince onu camide dövdüler. Yanındakilere: "Beni Mekke'ye götürün" dedi. O hâlde deve sırtında Mekke'ye yetiştirdiler. Orada şehit olarak ruhunu teslim etti.Dârekutnî'nin anlatısında, şehrin adı Dimeşk değil Ranile olarak

geçmektedir. Bu, yaşanan acı olayın özü üzerinde fazla değişikliğe yol açmaz. Neticede her ikisi de Şam diyarının şehirlerindendir.

ESERLERİ

Nesâî'nin eserlerinin önemli bir kısmı, es-Sünenü'l-kübrâ'daki bazı bölümlerin müstakil birer kitap halinde yayımlanmasıyla meydana gelmiştir.

1. es-Sünen*. el-Müctebâ diye de anılan, 5758 hadis ihtiva eden, sünenler arasında en az zayıf hadis içerdiği kabul edilen eser Delhi'de taş baskısı olarak neşredilmiş (1256/1840), Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından Süyûtî'nin şerhi ve Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî'nin hâşiyesiyle birlikte yayımlanmıştır (I-IX, Beyrut 1409/1988).

2. es-Sünenü'l-kübrâ. es-Sünen'in de kaynağı olan ve 11.770 hadis ihtiva eden eseri Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî ve Seyyid Kesrevî Hasan neşretmiştir (I-VI, Beyrut 1411/1991; bk. es-SÜNEN).

3. 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle. Duası makbul bir insan olarak tanınan Abbâsî kumandanı Bedr el-Hamâmî'nin isteğiyle yazılmış ve müellif 500 dinarla taltif edilmiştir. Hz. Peygamber'in günlük dua ve zikirleriyle bu konudaki tavsiyelerini içeren kitap türünün günümüze ulaşan ilk örneği olup es-Sünenü'l-kübrâ'da yer alan 1141 (veya 1149) rivayeti ihtiva etmektedir (bk. AMELÜ'L-YEVM ve'L-LEYLE). Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf'ında da yer alan eseri, hadislerin diğer kaynaklardaki yerlerini gösterip sıhhat dereceleri hakkında bilgi vermek suretiyle Fârûk Hamâde (Rabat 1399, 1405/1985; Riyad 1401/1981; Beyrut 1987), Merkezü'l-hidemât ve'l-ebhâsi's-sekâfiyye (Beyrut 1406/1986) ve el-Müntekâ min 'Ameli'l-yevm ve'l-leyle adıyla ihtisar ederek Abdullah Ömer el-Bârûdî (Beyrut 1985) yayımlamıştır. Naim Erdoğan'ın Gündüz ve Gece İbadetleri ismiyle tercüme ettiği eseri Yusuf Özbek neşretmiştir (İstanbul 1996).

4. eḏ-Ḍu'afâ' ve'l-metrûkûn. Rivayetleri kabul edilmeyen 706 (veya 675) zayıf râvinin "zaîf, metrûkü'l-hadîs, leyse bi-sika" gibi kısa ifadelerle değerlendirildiği yarı alfabetik bir eserdir (Agra 1323, taşbaskı; Haydarâbâd 1325, Müslim b. Haccâc'ın el-Münferidât ve'l-vuḥdân'ı ve Buhârî'nin eḏ-Ḍu'afâ'ü's-şagîr'i ile birlikte, nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed, Halep 1396/1976-77, Buhârî'nin eḏ-Ḍu'afâ'ü's-şagîr'i ile birlikte; nşr. Bûrân ed-Dannâvî – Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1405/1985: el-

Mecmû‘ fi’ð-du‘afâ‘ ve’l-metrûkîn adıyla ve Dârekutnî’nin aynı adlı ve Buhârî’nin eð-Du‘afâ‘ü’s-şagîr adlı eserleriyle birlikte).

5. Kitâbü’t-Tefsîr (Tefsîrû’n-Nesâ’î). es-Sünenü’l-kübrâ’nın 82. kitabından ibaret olan bu eserde Nesâî sûrelerin bazı âyetleri hakkındaki rivayetleri bir araya getirmiştir. Eser, Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî ile Seyyid b. Abbas el-Celîmî tarafından bu rivayetlerin tanınmış hadis kaynaklarındaki yerleri gösterilmek suretiyle Tefsîrû’n-Nesâ’î adıyla yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1410/1990). Ahmed Zikito el-Mağribî’nin Câmiatü’l-İskenderiye’de (ed-Dirâsâtü’l-İslâmiyye külliyyetü’l-âdâb) Menhecü’n-Nesâ’î fi’t-tefsîr ma’a tahkîki’l-Fâtîha adıyla bir yüksek lisans tezi hazırladığı belirtilmektedir (Aḥbârü’t-türâşi’l-‘Arabî, sy. 31 [1407/1987]). Mustafa Meral Çörtü, en-Nesâî ve Tefsîr el-Kur’an el-Azîm’i ismiyle bir doktora çalışması yapmıştır (1990, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

6. Fezâ’ilü’l-Kur’ân. es-Sünenü’l-kübrâ’nın aynı adlı bölümündeki 126 rivayeti Fârûk Hamâde (Mağrib 1400/1980; Beyrut 1413/1992, 2. baskı) ve Semîr el-Hûlî (Beyrut 1405/1985) tahkik ederek neşretmiştir.

7. Fezâ’ilü’s-şahâbe. es-Sünenü’l-kübrâ’nın “Menâkıb” bölümündeki altmış kadar sahâbî ile ensarın ve Hz. Meryem ile Âsiye’nin faziletlerine dair 284 rivayet Fârûk Hamâde tarafından yayımlanmıştır (Fas 1404/1984; Beyrut 1405/1984).

8. Haşâ’îşu emîri’l-mü’minîn ‘Alî b. Ebî Tâlib raḍıyallâhu ‘anh (el-Haşâ’îş, Haşâ’îşü ‘Alî, Kitâbü’l-Haşâ’îş fî fazli ‘Alî b. Ebî Tâlib). Hz. Ali ile ailesinin faziletlerine dair 194 (veya 188) rivayeti ihtiva etmektedir (Kahire 1308, 1404/1984; Necef 1369/1949, nşr. Muhammed Hâdî el-Emîn, Necef 1389/1969; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1403/1983 [Tehzîbü Haşâ’îşu emîri’l-mü’minîn ‘Alî b. Ebî Tâlib adıyla], nşr. Muhammed Bâkır el-Mahmûdî, Beyrut 1983; nşr. Ahmed Mîrîn el-Belûşî, Küveyt 1406/1986; nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Beyrut 1407/1987; Huveynî eseri Tehzîbü Haşâ’îşü’l-İmâm ‘Alî adıyla da yayımlanmıştır, Beyrut 1404/1984). Naim Erdoğan’ın Hadislerle Hz. Ali adıyla tercüme ettiği eseri Yusuf Özbek yayıma hazırlamıştır (İstanbul 1992).

9. Kitâbü’l-Cum’a. 108 hadis ihtiva etmektedir (Bulak 1987; nşr. Mecdî es-Seyyid İbrâhim, Riyad 1407/1987; nşr. Ebû Hâcer Muhammed Saîd Zağlûl, Kahire 1408/1988).

10. Tehzîbü Kitâbi'l-İsti'âze. es-Sünen'in "Kitâbü'l-İsti'âze" bölümündeki 104 hadis mükerrerleri ve sahâbe dışındaki râvileri çıkarılarak, belli başlı kaynaklardaki yerleri gösterilip kısaca açıklanarak neşredilmiştir (nşr. Hasan Abdülhamîd, Kahire 1409).

11. el-İmâme ve'l-cemâ'a. es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı ismi taşıyan bölümünden ibarettir (nşr. Alâeddin Ali Rızâ, Riyad 1415/1995).

12. 'İşretü'n-nisâ'. es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı adlı bölümünü Amr Ali Ömer (Kahire 1988), Ebû Hâcer Muhammed Saîd Zağlûl (Kahire 1989) ve Muhammed Ali Kutub (Sayda 1992) tahkik edip yayımlamıştır.

13. Kitâbü't-Tıbb li'n-nisâ' (nşr. Ebû'l-Fidâ Sâmi et-Tûnî, Kahire 1411/1990).

14. Kitâbü'n-Nu'ût. es-Sünenü'l-kübrâ'nın aynı adlı bölümünü Abdülazîz b. İbrâhim eş-Şehvân yedi nüshasını karşılaştırarak Kitâbü'n-Nu'ût el-esmâ' ve's-şifât adıyla yayımlamıştır (Riyad 1419/1998).

15. el-Cerh ve't-ta'dîl. İbn Hacer el-Askalânî bazı kitaplarında bu esere atıfta bulunmaktadır (Tehzîbü't-Tehzîb, I, 97, 419; Lisânü'l-Mîzân, II, 300).

16. Cüz' fîhi meclisân min imlâ'î Ebî 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî en-Nesâ'î (el-Emâlî). Kırk yedi hadisi ihtiva etmektedir (nşr. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Cîze 1414/1994).

17. Cüz' min hadîş 'ani'n-nebî (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 107, vr. 310^a-321^a).

18. el-Künâ (el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Esâmî ve'l-künâ). Nesâî'nin oğlu Abdülkerîm'in rivayet edip İbn Müferric'in bablara göre düzenlediği eser eski kaynaklarda zikredilmekle birlikte Fârûk Hamâde onun günümüze ulaşmış olduğunu bilmediğini söylemektedir ('Amelü'l-yevm ve'l-leyle, neşredenin girişi, s. 28-30). Abdülazîz ed-Dihlevî, eserin bazı bölümlerinin el-Müntekâ adıyla bir araya getirildiğini belirterek sonuncu rivayeti zikretmektedir (Bustânü'l-Muhaddisîn, s. 129).

19. Tesmiyetü fuğahâ'i'l-emşâr (min aşhâbi Resûlillâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ve min ba'zihim min ehli'l-Medîne) (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mecmû'atü'r-resâ'il fî 'ulûmi'l-hadîş içinde, Medine 1389/1969, s. 5-10; nşr. Meşhûr Hasan Mahmûd

Süleymân, Zerkâ/Ürdün 1408/1987, Şelâşü resâ'il hadîsiyye li'l-İmâm en-Nesâ'î içinde; Beyrut 1987; Riyad 1415/1994).

20. Tesmiyetü men lem yervi 'anhü ğayrû racülin vâhid. Yirmi beş râvinin sadece adının verildiği bir çalışmadır (bir önceki kaynakta zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır).

21. et-Tabakât. Müellifin, başlangıçtan kendi zamanına kadar gelen bazı güvenilir ve zayıf râvileri zikrettiği eserin küçük bir parçası günümüze gelmiştir (Tesmiyetü fukahâ'i'l-emşâr'da zikredilen risâlelerle birlikte yayımlanmıştır).

22. Zikrû men haddese 'anhü'bnü Ebî 'Arûbe ve lem yesma' minh (Mecmû'atü'r-resâ'il fî 'ulûmi'l-hadîs içinde, Beyrut 1405).

23. Tesmiyetü's-şüyûh. Nesâî'nin 196 hocasının adını ve onlar hakkındaki değerlendirmelerini ihtiva eden risâleyi Kâsım Ali Sa'd yayımlamıştır (Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, sy. 38 [Riyad 1423], s. 121-241).

Nesâî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları şunlardır: Mu'cem, et-Temyîz (et-Temyîz fî'l-cerh ve't-ta'dîl, Esmâ'ü'r-ruvât ve't-temyîz beynehüm), Taşnîf fî ma'rifeti'l-işve ve'l-eḥavât mine'l-'ulemâ' ve'r-ruvât, Müsnedü hadîsi Mâlik b. Enes, Müsnedü hadîsi'z-Zührî bi-'ilelihî ve'l-kelâm 'aleyh, Müsnedü hadîsi Şu'be b. Haccâc (Kitâbü'l-İğrâb), Müsnedü hadîsi Süfyân b. Sa'îd eş-Şevrî, Müsnedü hadîsi İbn Cüreyc, Müsnedü hadîsi Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Müsnedü 'Alî b. Ebî Tâlib, Müsnedü Manşûr b. Zâzân el-Vâsîfî, Menâsikü'l-hac, Şüyûhu'z-Zührî. Ayrıca es-Sünenü'l-kübrâ'dan istinsah edilen bazı bölümler Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır. (*Elbânî, s. 420-424*).

Heysemî, Keşfü'l-estâr 'an zevâ'idî'l-Bezzâr adlı kitabında Nesâî'nin es-Sünen'i dışındaki rivayetlerini, Mecma'u'l-bahreyn fî zevâ'idî'l-Mu'cemeyn'inde ise onun es-Sünenü'l-kübrâ, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, et-Tefsîr gibi eserlerinde bulunup da Kütüb-i Sitte'de yer almayan rivayetlerini de bir araya getirmiştir. Kâsım Ali Sa'd, ünlü bir hadis münekkidi olan Nesâî'nin hadis râvilerinin cerh ve ta'dîli konusundaki görüşlerini başta kendi eserleri olmak üzere ilgili kaynakları taramak suretiyle tesbit etmiş ve çalışmasına Menhecü'l-İmâm Ebî 'Abdirrahmân en-Nesâ'î fî'l-cerh ve't-ta'dîl ve cem'i akvâlihî fî'r-ricâl adını vermiştir (I-V, Dübey 1422/2002). Seyyid Kesrevî Hasan da Nesâî'nin ferd rivayetleri ile Kütüb-i Hamse'ye olan zevâidini

İs'âdü'r-râ'î bi-efrâd ve zevâ'idî'n-Nesâ'î (I-II, Beyrut 1419/1998), es-Sünen'i ile es-Sünenü'l-kübrâ'daki mürsel rivayetlerini de Takrîbü'n-nâ'î min merâsîli'n-Nesâ'î (Beyrut 1418/1998) adıyla yayımlamıştır.

El-Müctebâ:

Nesâî, önce es-Sünenü'l-Kübrâ'yı te'lif etmiştir. Bunda sahîh ve ma'lûl hadîsler karışık olarak bulunuyordu. Bunu Remle Emîri'ne takdim edince Emîr: "İçinde yer alan bütün rivâyetler sahîh mi?" diye sorar. Nesâî: "Hayır, kitapta sahîh, hasen ve hasene yakın olan rivâyetler var" cevabını verir. Bunun üzerine Emîr: "Bana, sahîh olanları öbürlerinden ayırır!" der. Bu istek üzerine Nesâî, es-Sünenü's-Suğra'yı te'lif eder ve buna el-Müctebâ Mine's-Sünen adını verir. Bugün, Sünenü Nesâî deyince el-Müctebâ kastedilir.

El-Müctebâ, diğer sünenlerle mukâyese edilince içerisinde, zayıf hadîs en az olanıdır. Bu sebeple, bir kısım âlimler, el-Müctebâ'yı Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabı saymıştır. Makdîsî'den naklen İbnu Hacer, Zehebî, Katip Çelebi, Sübkî, gibi meseleye temas eden bütün âlimler, Hafız Ebu Alî'nin şu sözünü kaydederek: "Nesâî'nin rical hususundaki şartı, Müslim'in ve Buhârî'nin şartından daha şiddetlidir". Ancak bu şartın ne olduğunu hiç biri belirtmez. Şu kadar var ki, Nesâî, Buhârî ve Müslim'in hadîs aldığı bir kısım râvilerden hadîs almamıştır. Sindî, bu sebeple, şartının Sahîheyn'den sıkı olduğunun söylendiğini ifâde eder."

Kendisi der ki: "Ben Sünen'i cemetmeye azmedince hakkında, içime şüphe düşen bir kısım râvilerden hadîs alma hususunda Allah'tan istihârede bulundum. Netîcede, terklerinde hayır olduğu kanaatine vardım."

Nesâî, kitabını tanzîm ederken, râvinin terkinde ittifak olup olmadığına bakmıştır. Terkinde ittifak olmadıkça hadîs almıştır. Bu hususta o da Ebu Dâvud gibi düşünmektedir: Muhtelefun fih râvinin hadîsi makbuldür, zira bir babta zayıf rivâyet, re'yü'r-ricâl'den evlâdır. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den olma ihtimâli mevcuttur.

Tertîbi:

Nesâî'nin el-Müctebâ'sı, sünen tarzında bir te'liftir. Hadîsler fikhî bablara göre tasnîf edilmiştir. 51 aded ana bölüm vardır. Her bölüm, diğer sünenler gibi, tâli bablara ayrılır. Bab başlıklarında (terâcim) fikhî hüküm belirtilir. Hükümü te'yid eden hadîsler kaydedilir.

Nesai, tertipte Müslim'in yolunu tutar. Yani hadîslerin turûkunu bir araya getirmeye ehemmiyet verir, hadîslerin illetini göstermeyi birinci plâna alır. Bu sebeple bir hadîsin birçok turûkunu verdiği vâkit, şayet varsa, önce galat bulunan tarîki kaydeder. Arkadan ona muhalefet eden sahîhi kaydeder. El-İmâm Ebu Abdillâh İbnu Reşîd, Nesai 'nin kitabını, Buhârî ve Müslim'in medotlarını birleştirici olarak tavsîf ederken çokça ilâle beyan etme yönüyle arzettiği hususiyete de dikkat çeker. İbâdet ve ahkâmla ilgili bahîslerden başka diğer kitaplarda rastlanmayan ana bölümlere yer verildiği görülür: İhbâs, Nuhl, Rukbâ, Umre, Hayl gibi. Diğer taraftan Fitene, Kıyâme, Menâkıb ve Kur'an'a dâir bölümler yer almaz.

Şerhleri:

El-Müctebâ'yı çok kısa bir surette Celâleddin es-Suyûtî şerhetmiştir. Ebu'l-Hasan Muhammed İbnu Abdillâh es-Sindî (1138/1725), okuyucunun i'rabında ve zabtında müşkilat çekeceği kelimelerin, garîblerin şerhini yapmak maksadıyla Suyûtî'nin şerhi üzerine bir hâşîye ilâve etmiştir.

Siracüddin Ömer İbnu Ali İbnu Mülakkin (804/1401) Sahîheyn, Ebu Dâvud ve Tirmizî'ye olan zevâidini tek cilt halinde şerh etmiştir. El-Mücteba, Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin hâşîyesi ile birlikte matbudur. El-Mücteba dilimize de tercüme edilmiştir.

İMAM-I NESAI (R.A)'NİN SÜNEN-İ SAGİRİNDE RİVAYET HADİSLERDEN BİR BÖLÜM

“Besmele ile başlanmayan mühim işlerde, hayır ve bereket bulunmaz.”

“Size bir hediye verildiğinde ona misliyle mukâbele de bulun. Eğer buna gücünüz yetmiyorsa, onu karşılayacak derecede kendisine duâ ediniz.”

“Allah'ı Teâlâ bu dîni, âhuretten nasîbi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir.”

İmân yönünden mü'minlerin en fazîletlisi kimdir? diye soruldu. Resûlullah (aleyhisselâm): “Ahâki güzel olandır” buyurdu.

“Aman! Aman! Fahîş (müstehtecen ve çirkin) sözlerden kaçınınız, zira Allah'ı Teâlâ çirkin sözleri ve fahîş konuşmaları sevmez.”

“Ashâbıma ihsân edin, sonra onları ta'kib edenlere (Tabiîne) hürmet edin. Sonra yalancılık yayılır. Hattâ yemîn

teklif edilmeden adam yemîn eder, şehâdeti istenmeden şehâdette bulunur.”

“Yırtıcı, aç iki kurdun salıverildikten bir koyun ağılına (sürüsüne) verdikleri zarar; şeref, mal ve mevki sevgisinin, müslüman kişinin dinine verdiği zarardan daha fazla değildir.”

“Allah’u Teâlâ üç kişiye buğz eder. Bunlar yaşlandığı hâlde zinâ edenler, verdiğini başa kakan cimriler ve kibirlenen fakîrlerdir.”

“Cimrilikle îmân bir kalbde toplanmaz.”

“Üç şeyden uzak olduğu hâlde ölen Cennete girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır.”

“Mü’minlerin, îmân yönünden en kâmilî, ahlâkı en güzel ve ailesine karşı en çok lütüfkâr davranamıdır.”

“Arş-ı a’zamın etrâfında nûrdan kürsüler vardır. Bu kürsülere öyle kimseler oturacak ki, elbiseleri ve yüzleri nûr gibi parlayacaktır. Bunlar, Peygamber de değil, şehîdler de değillerdir. Fakat, Peygamber ve şehîdler onlara gıpta edecektir.” Resûlullah (aleyhisselâm): “Bunlar kimlerdir?” diye sorulunca, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm): “Onlar Allah için birbirini sevenler, Allah için buluşup oturanlar ve Allah için birbirini ziyâret edenlerdir” buyurdu.

“Gördüğü iyilikleri gizleyip, gördüğü kötülükleri teşhir eden kötü komşudan Allaha sığın.”

“Sizden biriniz aksırdığı zaman “Elhamdülillah” desin. Yanında bulunan “Yerhamükellah” desin, Aksıran da “Yagfirullahü lî ve leküm” desin.

“Yoksullara verilen bir sadaka, mahremlere verilen ise, iki sadakadır.”

“Annene, babana, kızkardeşine, kardeşine ve sırasıyla diğer yakınlarına iyilik et.”

“Bir kavim arasında isyan edenleri düzeltebilecek kimseler var iken, buna susarlarsa, Allahü teâlânın azâbı hepsine birden göndermesi pek yakındır.”

“Nice oruç tutanlar var ki, tuttukları oruçtan, açlık ve susuzluktan başka kârları yoktur.”

“Arş-ı a’zamın altında ve Cennet hazinelerinden olan bir ameli sana öğreteyim mi? O “Lâ havle velâ kuvvete illâ billah” sözüdür. Bir kul bunu söyleyince, Allah’u Teâlâ “Kulum İslâm oldu ve teslim oldu” buyurur.”

“Ezan ile ikamet arasında yapılan duâ red olunmaz.”

“Cum’u günleri benim üzerime çok salevât getirin.”

“Tövbe ve istiğfara’ devam eden kimseye, Allah’u Teâlâ her sıkıntıdan bir kurtuluş ve her darlıktan bir genişlik verir ve ummadığı yerden kendisini rızıklandırır.”

“Gece kalkan ve ailesini de kaldırarak beraberce namaz kılanlar, karı-koca zikredenlerden sayılırlar.”

“İpek ve altın, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir.”

“Nice namaz kılanlar var ki, onların namazdan nasîbi; yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir.”

“Şüphesiz namaz kılan sağa sola iltifât etmediği müddetçe, Allah’u Teâlâ’da ona iltifât eder.”

“Kıyâmet günü küçük çocuğa “Cennete gir” denir. Çocuk Cennet kapısı önünde durur ve “Ancak anne ve babamla Cennete girerim” der ve ısrar eder. O zaman, “Anne ve babasını da beraber Cennete koyun” denir.”

“Kişiye, bakmakla mükellef olduğu kimseye bakmaması, günah olarak yetişir.”

“Üç kişiye acıyın: Cahiller arasında âlime, zengin iken fakîr düşene ve kabile arasında hatırlı iken i’tibârını kaybedene.”

“Allah’u Teâlâ’nın bu ümmete yardımı, ancak zayıfların duâ, ihlâs ve ibadetleri sayesinde.”

“Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter.”

“Allah’u Teâlâ, amellerden yalnız hâlis niyetle ve rızası istenerek yapılanı kabûl buyurur.”

“Ben sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim.” Anne-baba çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi, Peygamberimiz (aleyhisselâm) de ümmetini âhîret ateşinden korur.

“Mü’minin öldürülmesi, Allah katında dünyânın yok olmasından daha büyük bir iştir.”

“Allah’u Teâlâ yanında amellerin en sevimlisi, vaktinde kılınan namazlardır. Sonra ana-babaya (ana-baba hakkına) riâyettir. Sonra Hak yolunda cihâd etmektir.”

“Dul kadının, yoksul kimsenin işine koşan bir müslüman; Allah yolunda cihad eden veya geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutan kimse gibidir.”

“Biliniz ki, sizden bir kimse yoktur ki, ona vârisinin malı, kendisinin malından daha sevimli olmasın. Senin malın, takdim ettiğin, ya'nî hayatta iken meşrû sûrette sarf ettiğindir. Vârisinin malı da, sonraya bıraktığındır.”

“Beş vakit namazı Allah'ı Teâlâ kullarına farz etmiştir. Eksiksiz olarak erkân ve âdabına riâyette o namazları kılan kimseyi, Allahü teâlânın Cennete koyacağına va'di vardır.”

KÜTÜB-İSİTTEDE DİĞER HADİS ÂLİMLERİYLE MÜŞTEREK YAYINLANAN HADİS-İ ŞERİFLER

1-Yine Ebu Sa'id (radiyallahu anh) hazretleri der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular: ***"Bir kul İslam'a girer ve bunda samimi olursa, daha önce yaptığı bütün hayırları Allah, lehine yazar, işlemiş olduğu bütün şerhleri de affeder. Müslüman olduktan sonra yaptıkları da şu şekilde muamele görür: Yaptığı her hayır için en az on misli olmak üzere yediyüz misline kadar sevap yazılır. İşlediği her bir şerh için de, -Allah affetmediği takdirde- bir günah yazılır."***(Buhari hadisi talik olarak kaydeder (İman 31), Nesai, İman 10, (8, 105).

2-Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattab (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine: *Gazveye çıkmıyor musun?"* diye sorar. Abdullah şu cevabı verir: *"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'i işittim, şöyle buyurmuştu: "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kabe'ye haccetmek, Ramazan orucu tutmak".*(Buhari, İman 1; Müslim, İman 22); Nesai, İman 13, (9, 107-108); Tirmizi, İman 3, (2612).

3- Yahya İbnu Ya'mur haber veriyor: ***"Basra'da kader üzerine ilk söz eden kimse Ma'bed el-Cüheni idi. Ben ve Humeyd İbnu Abdirrahman el-Himyeri, hac veya umra vesilesiyle beraberce yola çıktık. Aramızda konuşarak, Ashab'tan biriyle karşılaşmayı temenni ettik. Maksadımız,***

ondan kader hakkında şu heriflerin ettikleri laflar hususunda soru sormaktı. Cenab-ı Hakk, bizzat Mescid-i Nebevi'nin içinde Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anh)'la karşılaşmayı nasib etti. Birimiz sağ, öbürümüz sol tarafından olmak üzere ikimiz de Abdullah (radiyallahu anh)'a sokuldu. Arkadaşımın sözü bana bıraktığını tahmin ederek, konuşmaya başladım: "Ey Ebu Abdirrahman, bizim taraflarda bazı kimseler zuhur etti. Bunlar Kur'an-ı Kerim'i okuyorlar. Ve çok ince meseleler bulup çıkarmaya çalışıyorlar." Onların durumlarını beyan sadedinde şunu da ilave ettim: "Bunlar, "kader yoktur, herşey hadistir ve Allah önceden bunları bilmez" iddiasındalar."

Abdullah (radiyallahu anh): "Onlarla tekrar karşılaşırsan, haber ver ki ben onlardan beriyim, onlar da benden beridirler." Abdullah İbnu Ömer sözünü yeminle de te'kid ederek şöyle tamamladı: "Allah'a kasem olsun, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve hepsini de hayır yolunda harcasa kadere inanmadıkça, Allah onun hayrını kabul etmez."

Sonra Abdullah dedi ki: Babam Ömer İbnu'l-Hattab (radiyallahu anh) bana şunu anlattı: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanı mıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı:

Ey Muhammed! Bana İslam hakkında bilgi ver! Haz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir." Yabancı: "-Doğru söyledin" diye tasdik etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik.

Sonra tekrar sordu: "Bana iman hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır." Yabancı yine: "Doğru söyledin!" diye tasdik etti.

Sonra tekrar sordu: "Bana ihsan hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) açıkladı: "İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor."

Adam tekrar sordu: "Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bu sefer: "Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla bir şey bilmiyor!" karşılığını verdi.

Yabancı: "Öyleyse kıyametin alametinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu açıklamayı yaptı: "Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir -Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur- davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir."

Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. -Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'la karşılaştım" şeklindedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun? dedi. Ben: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince şu açıklamayı yaptı: "Bu Cebraîl aleyhisselamdı. Size dininizi öğretmeye geldi."

Ebu Davud, bir başka rivayette "Ramazan orucu"ndan sonra "cünüblükten yıkanmak" maddesini de ilave eder.

Yine Ebu Davud'un bir başka rivayetinde şu ziyade vardır: "Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (levh-i mahfuza kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz levh-i mahfuza geçmemiş) şu anda yeni başlanacak olan bir işi mi?"

Resûlüllah (aleyhissalatu vesselam): "Olup biten bir işi" dedi. Adamcağız -veya cemaatten biri- yine sordu: Öyleyse niye çalışılsın ki?

Hız. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu açıklamada bulundu: "Cennet ehli olanlara cennetliklerin ameli müyesser kılınır, ateş ehli olanlara da cehennemliklerin ameli müyesser kılınır."

Benzer bir hadisi, Buhari (rahimehullah) Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydeder. Bu hadise Tirmizi hariç diğerlerinde de rastlanır.

Mevzubahis rivayette, "şehadette bulunman" yerine "Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmaman" ifadesi de yer alır. Bu hadiste ayrıca "Yalın ayak, üstü çıplak kimseler halkın reisleri olduğu zaman" ziyadesi de mevcuttur. Şu ziyade de mevcuttur: (Kıyametin ne zaman kopacağı), Allah'tan başka hiçkimse tarafından bilinmeyen beş gayıptan (mugayyebat-ı hamse) biridir buyurdu ve şu ayeti okudu: "Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı o bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez..." (Lokman, 34), Bir başka rivayette "üstü çıplaklar" tabirinden sonra "sağır ve dilsizler arzın melikleri (kralları) oldukları zaman" ziyadesi vardır. Nesai'nin Sünen'inde şu ziyade mevcuttur: "Dedi ki: Hayır, Muhammed'i hakikatle birlikte irşad ve hidayet edici olarak gönderen zat'a yemin olsun, ben o hususta (kıyametin ne zaman kopacağı hususunda) sizden birinden daha bilgili değilim. O gelen de Cibril aleyhisselamdı. Dihyetu'l-Kelbi suretinde inmiştir."(Buhari, İman 37. Müslim, İman 1, (8); Nesai, İman 6, (8, 101); Ebu Davud, Sünnet 17, (4695); Tirmizi, İman 4, (2613).

4-Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz mescidde Hız. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'le birlikte otururken, devesine binmiş olarak bir adam girdi ve mescidin avlusuna devesini bağladıktan sonra: "Muhammed

hanginizdir?" diye sordu. Biz: "Dayanmakta olan şu beyaz kimse" diye gösterdik.

-Nesai'deki Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ın rivayetinde: "Şu dayanmakta olan hafif kırmızıya çalan renkteki kimse" diye tasvir mevcuttur.- Adam: "Ey Abdulmuttalib'in oğlu! Diye seslendi.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam): "Buyur seni dinliyorum" dedi. Adam: "Sana birşeyler soracağım. Sorularımda aşırı gidebilirim, sakın bana darılmayasın" dedi.

H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Haydi istediğini sor!" Adam: "Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına soruyorum: Seni bütün insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?"

H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Kasem olsun evet!" Adam: "Allah'ı Teâla adına soruyorum: Gece ve gündüz beş vakit namaz kılmanı sana Allah mı emretti?"

H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Adam: "Allah adına soruyorum, senenin şu ayında oruç tutmanı sana Allah mı emretti?"

H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Adam: "Allahu Teala adına soruyorum: Bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı Allah mı sana emretti?"

H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah'a kasem olsun evet!" Bu soru-cevaptan sonra adam şunu söyledi: "Getirdiklerine inandım. Ben geride kalan kabilemin elçisiyim. Adım: Dımam İbnu Sa'lebe'dir. Benu Sa'd İbni Bekr'in kardeşiyim." (Bunu beş kitap rivayet etmiştir. Metin Buhari'den alınmıştır).

Müslim'in rivayetinde şöyle denir: "Bir adam geldi ve şöyle dedi: "Bize senin gönderdiğin elçi geldi ve iddia etti ki sen Allah tarafından gönderildiğine inanmaktasın." H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Doğru söylemiş" dedi. Adam tekrar: "Öyleyse semayı kim yarattı?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah!" dedi.
Adam: "Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?" dedi.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Allah!" dedi.
Adam: "Peki semayı yaratan, arzı yaratan ve dağları diken Zat adına söyler misin, seni peygamber olarak gönderen Allah mıdır?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" dedi.
Adam: "Elçin iddia ediyor ki biz gece ve gündüz beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mudur?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Doğru söylemiştir!" Adam: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" dedi.
Adam sonra zekatı, arkasından orucu, daha sonra da hacı zikretti ve bu şekilde sordu.

Ravi der ki: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) de her sualde "Doğru söylemiş" diye cevap veriyordu. Adam (son olarak) sordu: "Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Evet!" Adam sonra geri döndü ve ayrılırken şunu söyledi: "Seni hakla gönderen Zat'a kasem olsun, bunlar üzerine hiç bir şey ilave etmem, bunları eksiltmem de." Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Bu kimse sözünde durursa cennetliktir!" buyurdu.(Buhari, İlm 6; Müslim, İman 10, (12); Tirmizi, Zekat 2, (619); Nesai, Siyam 1, (4, 120); Ebu Davud, Salat 23, (486).

5- Talha İbnu Ubeydillah haber veriyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e Necid ahalisinden bir adam geldi. Saçları karışık. Kulağına sesinin mırıltısı geliyordu, ancak ne dediğini anlayamıyorduk. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e iyice yaklaşıncı gördük ki, İslam'dan soruyormuş. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Gece ve gündüzde beş vakit namaz" demişti ki adam tekrar sordu: "Bu beş dışında bir borcum var mı?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Ramazan orucu da var" deyince

adam: Bunun dışında oruç var mı? diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Hayır!" Ancak dilersen nafile tutarsın" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ona zekatı hatırlattı. Adam: "Zekat dışında borcum var mı?" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Hayır, ama nafile verirsen o başka!" dedi. Adam geri döndü ve gider ayak: "Bunlara ilave yapmayacağım gibi noksan da tutmayacağım" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) da: "Sözünde durursa kurtuluşa ermiştir" buyurdu. Veya "Sözünde durursa cennetliktir" buyurdu. Ebu Davud'da "Kasem olsun kurtuluşa erer, yeter ki sözünde dursun" şeklinde te'kidli olarak gelmiştir. (Buhari, İman 34; Müslim, İman 8, (11); Nesai, Siyam, 1, (4, 120); Ebu Davud, Salat 1, (391); Muvatta, Kasru's-Salat fi's-Sefer 94, (1, 175).

6-Abdullah İbnu Abbas'ın rivayetine göre, bir kadın, kendisine küpte yapılan şıra (nebiz) hakkında sordu. Kadına şu cevabı verdi: "Abdulkays kabilesinin heyeti Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e geldiği vakit: "Bu gelenler kimdir?" diye sordu.

"Rebialılar" diye kendilerini tanıttılar. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Merhaba, hoş geldiniz. İnşaaallah bu ziyaretten memnun kalır, pişman olmazsınız" buyurdu. Misafirler: "Biz uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kâfir Mudarlılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize kesin, açık bir amel emret, onu geride bıraktıklarımıza da öğretelim. Ve bizi cennete götürsün" dediler.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) de onlara dört emir ve dört yasakta bulundu: Önce tek olan Allah'ı Teâla'ya imanı emretti ve sordu: "İman nedir biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler.

Açıkladı: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan orucu tutmak, harpte elde edilen ganimetten beşte birini ödemenizdir."

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) onlara şu kapları (şıra yapmada) kullanmalarını yasakladı: Hantem (topraktan mamul küp), dübba (su kabağından yapılmış testiler), nakir hurma kökünden ayrılan çanak, müzeffet -veya mukayyer- (içi ziftle -katranla- cıalanmış kap). (Buhari, İman 40, İlm 25, Mevakitu's-Salat 2, Zekat 1, Farzu'l-Hums 2, Mevakib 4, Meğazi 69, Edeb 98, Haberi'l-Vahid 5, Tevhid 56, Müslim, İman 23, 24,

25 (17); Ebu Davud, Eşribe 7, (3692); Tirmizi, İman 5, (2614); Nesai, İman, 25, (8, 120).

7- Eş-Şerrid İbnu's-Süveyd es-Sakaî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, annem bana kendisi adına mü'mine bir cariye azad etmemi vasiyet etti. Benim yanımda, Sûdanlı (nûbi) siyah bir cariye var, onu azad edeyim mi?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Çağır, onu (göreyim)" dedi. Çağırdım ve geldi. Cariyeye sordu: "Rabbin kim?" Cariye: "Allah!" dedi, tekrar sordu: "Ben kimim?" Cariye: "Allah'ın elçisisin!" cevabını verince Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Bunu azad et, zira mü'minedir" buyurdu.(Ebu Davud, Eyman 19 (3283); Nesai, Vesaya 8, (6, 251).

8- Muaviye İbnu'l-Hakem es-Sülemi anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e gelip: "Bir cariyem var, çoban olarak çalıştırıyor, koyunlarımı otlatıyordum. Yakınlarda bir koyunumu yitirdi. Ne oldu? Diye sorunca, kurt kaptı dedi. Koyunun kaybolmasına üzuldüm. İnsanlığım icabı cariyenin suratına bir tokat vurdum. Bu davranışımın kefareti olarak bir köle azad etmeyi adadım. Onu azad edebilir miyim?" diye sordum.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) cariyeye: "Allah nerede?" diye sordu O: "Göktedir" deyince, "Pekala ben kimim? dedi. Cariye: "Sen Allah'ın Resûlüsün" cevabını verince, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bana yönelerek: "Bunu azad et, zira mü'minedir" buyurdu.(Müslim, Mesacid 33, (537); Muvatta, İtk 8, (2, 776); Nesai, Sehv 20 (3, 18); Ebu Davud, Eyman 19 (3282).

9-Behz İbnu Hâkim İbni Mu'aviye İbni Hayde el-Kuşeyri babası tarikiyle dedesinden şunu rivayet ediyor: "Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, ben sana gelirken, seni ve dinini benimsemeyeceğim diye şunların (ellerinin parmaklarını göstererek) adedinden fazla yemin ettim. Meğerse Allah ve Resûlünün öğrettiği dışında hiçbir şey anlamayan bir kimseymişim. Şimdi Allah rızası için senden soruyorum. Allah seninle bizlere ne gönderdi?"

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "İslam'ı dedi. "Pekâlâ, dedim, İslam'ın alametleri nedir?"

Şu cevabı verdi: "Kendimi Allah'a teslim ettim, başka şeyleri terk ettim" demen, namaz kılman, zekat vermendir. Her Müslüman bir başka Müslümana haramdır. İki Müslüman birbiriyle kardeştir ve birbirlerine yardımcıdırlar. Bir kimse Müslüman olduktan sonra

***müşrikleri terkedip, Müslümanlara karışmadıkça hiçbir ameli (Allah katında) makbul değildir.*"(Nesai, Zekat 72, (5, 82).**

10-Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) buyurdu ki: "Kim bizim namazımızı kılar, bizim kıblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Müslümandır".***(Hadisi Nesai tahrir etmiştir. Ancak, Buhari, Ebu Davud ve Tirmizi tarafından da rivayet edilmiş olan uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Bak: Tirmizi, İman 2, (2611); Ebu Davud, Cihad 104, (2641). Nesai, İman 9, (8, 105). Buhari, Salat 28.***

11-Ebu Hüreyre anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) buyurdu ki: "İman, yetmiş küsur -bir rivayette de altmış küsur- şubedir. Hayâ imandan bir şubedir." Bir rivayette şu ziyade vardır: "Bu şubelerden en üstünü "Lailahe illallah" sözüdür, en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi kenara çıkarmaktır."***(Buhari, İman 3; Müslim, İman 57-38, (35-36); Ebu Davud, Sünnet 15, (4676); Tirmizi, İman 6, (2617); Nesai, İman 16, (8, 110); İbnu Mace, Mukaddime 9, (57).***

12-Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor: "Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan herşeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslam'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak." Nesai'nin kaydettiği bir diğer rivayette "bu ikisi dışında kalan" tabirinden sonra şu ziyade vardır. "Allah için sevmek, Allah için buğzetmek."***(Buhari, İman 9, 14, İkrah 1; Müslim, İman 67, (43); Tirmizi, İman 10, (2626); Nesai, İman 3, (8, 96); İbnu Mace, Fiten 23, (4033).***

13-Yine Hz. Enes (radiyallahu anh) bildiriyor; Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz" Nesai'nin bir rivayetinde "...malından ve ailesinden daha sevgili..." denmektedir.***(Buhari, İman 8; Müslim, İman 70, (44); Nesai, İman 19,(8,114, 115).***

14-Yine Hz. Enes (radiyallahu anh)'in rivayetine göre Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez." Nesai'nin rivayetinde "...hayır şeylerden" ziyadesi mevcuttur.***(Buhari, İman 6; Müslim, İman 71, (45); Nesai, İman 19, (3, 115); Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3517); İbnu Mace, Mukaddime 9, (66).***

15-Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir." (Tirmizi, İman 12, (2629); Nesai, İman 8, (8, 104, 105).

16-Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anh) hazretleri, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhacir de Allah'ın yasakladığı şeyi terkedendir." Sahiheyne ve Nesai'de gelen bir başka hadiste şöyle denir: "Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, İslam'da hangi amel daha hayırlıdır?" Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): "Yemek yedirmen, tanıdık tanımadık herkese selam vermen" dedi. (Buhari, İman 4; Müslim, İman 64, (40); Ebu Davud, Cihad 2, (2481); Nesai, İman 9, (8, 105). (Metin Buhari'ye aittir).

17-Ubadetu'bnu's-Samit (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz, bir seferinde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: "Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fiilini işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin" buyurdu.

Bir diğer rivayette "...Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairededeki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sadık kalır, ahbine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır" buyurdu.

Biz de bu şartlarla biat ettik." Nesai, bir başka rivayette "...karşılığını Allah'tan alacaktır" ifadesinden sonra şu ziyadeyi kaydeder: "Kim bunlardan birini işler, sonra da dünyada cezalandırılırsa, çektiği bu ceza onun için kefarettir ve o günahı temizler." "

Buhari, Müslim, Muvatta ve Nesai'de gelen bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: "Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, hoş şartlarda olsun nahoş şartlarda olsun, aleyhimize kayırmaların yapıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun itaat etmek, idareyi elinde tutanlara karşı iktidar kavgası yapmamak, nerede olursak olalım hakkı söylemek, Allah'ın emrini

yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim."

Bir başka rivayette şu ifadeye rastlanmaktadır: "...İktidar sahibine karşı onda, Allah'ın kitabında gelmiş bulunan bir delil sebebiyle te'vil götürmeyen açık bir küfür görülmedikçe iktidar kavgası yapmamak..." (Buhari, İman 11; Müslim, Hudud 41, (1709); Nesai, Bey'a 17, (7, 148); Tirmizi, Hudud 12, (1439).

18-Avf İbnu Malik el-Eşca'i (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in huzurunda yedi veya sekiz veyahut dokuz kişiydik. "Allah Resûlü'ne biat etmiyor musunuz?" dedi.

Ellerimizi uzatarak: "Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dedik. Şu cevabı verdi: "Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- "Halktan hiçbir şey istemeyin" buyurdu.

Avf İbnu Malik İlâveten der ki, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'i benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye "Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı." (Müslim, Zekat 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesai, Salat, 5, (1, 229); İbnu Mace, Cihad 41, (2867).

19-İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'e kulak vermek ve itaat etmek şartıyla biat ederken "Gücünüzün yettiği şeylerde" diyordu. (Buhari, Ahkam 42; Müslim, İmaret 90, (1867); Nesai, Bey'at 18, (7, 148); Tirmizi, Siyer 37, (1597); Muvatta, Bey'at 1, (2, 982); İbnu Mace, Cihad 43, (2874).

20-Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'in zevce-i paklerinin hane-i saadetlerine bir gurub erkek gelerek Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın (evdeki) ibadetinden sordular.

Kendilerine sordukları husus açıklanınca sanki bunu az bularak: "Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kim, biz kimiz? Allah O'nun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir (bu sebeple O'na az ibadet de yeter) dediler.

İçlerinden biri: "Ben artık hayatım boyunca her gece namaz kılacağım" dedi.

İkincisi: "Ben de hayatımca hep oruç tutacağım, hiç bir gün terk etmeyeceğim" dedi.

Üçüncüsü de: "Kadınları ebediyen terkedip, onlara hiç temas etmeyeceğim" dedi.

(Bilahere durumdan haberdar olan) Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) onları bularak: "Sizler böyle böyle söylemişsiniz. Hâlbuki Allah'a yemin olsun Allah'tan en çok korkanınız ve yasaklarından en ziyade kaçınanınız benim. Fakat buna rağmen, bazan oruç tutar, bazan yerim: namaz kılarım, uyurum da; kadınlarla beraber de olurum. (Benim sünnetim budur), kim sünnetimi beğenmezse benden değildir" buyurdu.(Buhari, Nikâh 1; Müslim, Nikah 5, (1401); Nesai, Nikah 4, (6,60).

NE DEDİLER

İmam Nesâî'nin ilim, imamet ve fazileti, gerek hocaları ve Öğrencileri, gerekse daha sonraki Müslüman ulemâ tarafından kesin bir dille ikrar ve beyan edilmiştir. İşte onlardan bazıları:

1-Me'mûn el-Mısırî: Fidyе yılı Nesâî ile birlikte Tarsus'a gittik. Orada, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. İbrahim Murabba', Ebu'l-Âzân, Keylece gibi hadis imamlarından bir topluluk bir araya gelerek kimin şeyh seçileceğini istişare ettiler. Sonunda Ebû Abdurrahman en-Nesâî'nin seçilmesi üzerinde ittifak ettiler.

2- Öğrencisi Ebu Ali en-Nisâbûrî: Müslümanların imamlarındandı. "Hiç tartışmasız hadiste imamdı."

3- Öğrencisi Ebu Bekir el-Haddâd eş-Şâfî: Yüce Allah ile aramda hüccet olmak üzere ondan razı oldum.

4- Öğrencisi Mansûr b. İsmail el-Fakîh ile Ebû Ca'fer et-Tahâvî: Müslümanların imamlarından bir imamdı.

5- Hafız Ebû Saîd b. Yûnus: Hadiste imam, sika, sebt ve hâfız idi.

6- el-Kâsım el-Mutarraz: İmamdır, imameti hak etmiştir.

7- Dârekutnî: Ebû Abdurrahman, kendi devrinde bu ilimde zikredilenlerin hepsinin önünde görülmüştür.

Hamza es-Sehmî anlatıyor: Bir defasında Dârekutnî'ye sorulmuştu: "Ebû Abdurrahman en-Nesâî ve İbn Huzeyme hadis naklettiklerinde, hangisini üstün tutarsın?"

Dârekutnî şöyle cevap verdi: Elbette Ebû Abdîrrahman. Çünkü zamanında onun dengi ve üstüne çıkarılacak kimse yoktu. Vera' bakımından da emsali yoktu.

Yine Dârekutnî şöyle demiştir: Devrinde Mısır'ın en büyük fakihî, hadis ve rical ilmini en iyi bilendi.

8- el-Halîlî: Sağlam bir hafızdır. Diğer hafızlar ondan razı olmuş, hıfzı ve kavrayışı üzerinde ittifak etmişlerdir. Cerh ve tadil konusundaki hükümleri itimâda şayandır.

9- İbn Nokta: Dalının imamlarından bir imamdı.

10- el-Mizzî: Önde gelen imamlardan, sağlam hafızlardan meşhur âlimlerden biridir.

11- Zehebî: Anlayış, kavrayış, basiret, râvî tenkidi ve güzel;- Meriyle tam bir ilim deryası idi.

"Bütün hafızlar ondan hadis dinlemeye gitmişlerdir. Bugün bir emsali kalmamıştır."

"Üçüncü asrın başında Nesâî'den daha güçlü bir hafız yok: Hadisi, illetlerini, râvîlerin durumlarını Müslim'den, Eb: Dâvud'dan ve Ebû İsa'dan daha iyi bilirdi. Bu konuda ancak Buhârî ve Ebû Zur'a onunla boy ölçüşebilirlerdi."

11- İbn Kesîr: Devrinde imam, akranlarının üstünde bir âlimdi. Sünen-i Nesai Ehl-i Sünnet hadis literatüründe en güvenilir hadis kaynakları olarak kabul edilen altı kitaptan (Kütüb-i sitte) biridir. Müellifi, Ebu Abdîrrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinan bin Bahr el-Horasanî'dir. İmam Nesâî olarak meşhurdur. Eseri de bu isme nisbetle Sünen-i Nesâî olarak anılır. Rivayetlere göre, Nesâî önce 'Es-Sünen'ül Kübra' adıyla büyük bir hadis külliyyatı yazmıştı. Bir hükümdar kendisine "Kitabındaki hadislerin tamamı sahih midir?" diye sorunca Nesâî "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerin hükümdar kitaptaki sahih hadisleri ayırmasını istedi ve Nesâî bunları 'El Mücteba' adını verdiği başka bir kitapta topladı. Bu kitap 'Sünen-i Nesâî' adıyla meşhur oldu.

Sünen-i Nesâî, çoğu âlimler tarafından Kütüb-i Sitte'nin içinde Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim'den sonra üçüncü en güvenilir kitap olarak kabul edilmiştir. Kitapta 53 bölümde toplam 5724 hadis vardır. Diğer hadis külliyyatlarında bulunmayan İhbâs, Nuhl, Rukba ve Umra gibi konuları içeren bölümler Nesâî'nin süneninde mevcuttur. Ayrıca

diğer hadis mecmualarında bulunan Fitne, Kıyamet, Binek Vasıtaları ve Tefsîr bölümleri de Nesâî'de mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA

Nesâî, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle (nşr. Fârûk Hamâde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 11-90; a.mlf., Tefsîrü'n-Nesâî (nşr. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî – Seyyid b. Abbas el-Celîmî), Beyrut 1410/1990, neşredenlerin girişi, I, 28-108; a.mlf., Fezâ'ilü's-şahâbe (nşr. Fârûk Hamâde), Mağrib, ts. (Dârü's-sekâfe), s. 174; Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, V, 281-282; İbn Nukta, et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 140-143; Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, I, 328-340; Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, II, 698-701; a.mlf., A'lâmü'n-nübelâ', XIV, 125-135; XV, 446; a.mlf., Târîhu'l-İslâm: sene 301-320, s. 105-109; Sübkî, Tabakât, III, 14-16; İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, I, 36-39, 97, 419; a.mlf., Lisânü'l-Mizân, II, 300; İbn Tağrıberdî, en-Nücümü'z-zâhire, III, 188; Abdülazîz ed-Dihlevî, Bustânü'l-Muhaddisîn (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 129, 200-201; Brockelmann, GAL, I, 170-171; Suppl., I, 269-270; Sezgin, GAS, I, 167-169; Elbânî, Mahtûfât, s. 420-424; Kays Âl-i Kays, el-Îrânîyyûn, II/1, s. 333-341; Cezzâr, Medâhilü'l-mü'ellifin, IV, 1748-1750; Kettânî, er-Risâletü'l-müstetrafe (Özbek), s. 49, 87, 114, 187, 203, 224-227, 245, 290, 316, 349, 424, ayrıca bk. İndeks; A. J. Wensinck, "Nesâî", İA, IX, 198-199; a.mlf., "al-Nasā'ī", EI² (Fr.), VII, 970. Tabakât-üş-Şâfiyye cild-3, sh. 14. Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 77. Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 239

İBN MÂCE (R.A)
(D.H. 209.M.824.Kazvin. V.H. 273.M.887.Kazvin-İran)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, Hadis âlimlerinin büyüklerinden olup, Kütüb-i Sitte denilen altı sahih hadis-i şerif kitabından Sünen-i İbni Mâce adlı eserin müellifi, hadis hâfızı, âlim, veli.

DOĞUM YERİ VE AİLESİ

Adı: Muhammed b. Yezîd.

Şöhreti: İbn Mâce. Mâce, babası Yezîd'in lakabıdır.

Künyesi: Ebû Abdullah

Nisbesi: er-Rabat; Arap kabilelerinden Rebî'a'ya velâ bağıyla nisbeti.

el-Kazvînî: Acem diyarının büyük şehirlerinden Kazvin'e men-subiyetinden gelmektedir. Genel olarak bu nisbe ile tanınmıştır.

İbn Mâce bizzat kendisi doğum tarihi olarak H. 209 yılını zikretmiştir. M. 824 -H.209 tarihinde Abbasi Devleti zamanında İran'ın Kazvin'shhrinde doğduğu için Kazvini adıyla bilinir. İbni Mace diye meşhur oldu.

İbn Mâce, Kazvin'in itibarlı ve saygın hanelerinden birinde yetişmiştir. Üç kardeşi olduğu zikredilmiştir ki bunların künyeleri Ebû Bekir, Ebû Abdullah ve Ebû Muhammed Hasan b. Yezîd b. Mâce'dir. Tercih edilen görüşe göre Mâce babasının ismidir. Kelime farsça kökenlidir. Firûzâbâdî Kamusunda Mâce'nin babasına ait bir lakap olduğunu söylemiştir.

İbn Mâce'nin isminin okunuşu hadisçiler arasında ihtilaflı bir konudur. Bazıları İbn Mâceh şeklinde okumuşlar. Bazı hadisçiler de İbn Mâcete şekliyle söylemişlerdir. Türkçe'de kelimenin sonundaki yuvarlak te harfi okunmadığından dilimizde bu hadisçinin ismi ibn Mâce olarak meşhur olmuştur.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Hicri üçüncü (Miladi dokuzuncu) asrın önde gelen hadisçilerindendir. Geleneğe uyarak on beş yirmi yaşlarında Kazvin'de öğrenim hayatına başlamıştır. Bilinen odur ki İbn Mâce hocası Ali b. Muhammed et-Tanâfisî'nin halkasına katılmıştır. O, fazilet ehli, sika ve rivayeti bol bir âlimdi. İbn Mâce ondan çok hadis dinlemiştir. Hocası, et-Tanâfisî (h. 233), vefat etmiştir.

Memleketinde çok sayıda hadis âlimi bulunduğundan, bunların çoğunun ilminden ve bilgisinden istifade imkânı buldu. Bu sahadaki eğitimini tamamlamak ve hadis öğrenmek maksadıyla çok saydı beldeyi dolaştı. Böylece Irak, Basra, Küfe, Bağdat, Mekke, Sam, Mısır ve Rey gibi İslam dünyasının önemli yerlerini görmüş oldu. Söz konusu beldelerde bulunan vebeldesinin önde gelenleri arasında yer alan çok sayıdaki âlim ve hafızdan hadis ilmiyle ilgili dersler aldı. Bu alanda önemli bir birikime sahip oldu. Bu faaliyetleri neticesinde zamanın en önemli ve önde gelen hadis âlimi olarak anılmaya başlandı. Hakkında bilgi sahibi olanlar, ilminden istifade etmek maksadıyla kendisine müracaat ettiler.

İbn Mâce birçok hadis şeyhinden ilim almıştır. Onlardan bazıları: Kazvin de, Ali b. Muhammed et-Tanâfisî, Ebu Hucr Amr bin Râfi', Küfe'de Ebu Bekir bin Ebu Şeybe ile Osman bin Ebu Şeybe'den, Basra'da Muhammed bin Beşşar ile Abdullah bin Muaviye el-Cumahi'den, Vâsıt'ta Ahmed ibn Sinan el-Kattan'dan, Mısır'da Muhammed bin Rumh, Ebu Tahir bin Serh ile Yunus bin Abdülala'dan, Humus'ta Muhammed bin Musaffa ile Ebû't-Taki Hişam bin Abdülmelik'ten, Dımaşk'ta Hişam bin Ammar ile Duhaym'dan, Bağdat'ta Ebu Hayseme Zübeyr bin Harb'den, Mekke ve Medine'de Mus'ab bin Abdullah ez-Zübeyrî ile Ebu Mus'ab ez-Zührî'den ders alıp hadis öğrendi. Bunlarındışında da muhtelif kişilerin ilminden istifade etme yoluna gitti. Cebbâre b. el-Muğallis, Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyri, Suveyd b. Saîd, Yezîd b. Abdullah el-Yemâmî, Bişr b. Muâz el-Akdî, Humeyd b. Mes'ade, Ebû Huzâfe es-Sehmî, Dâvud b. Reşîd,, , Ebû Saîd el-Eşec, ve diğerleri.Rabbim cümlesine rahmet etsin.

Yolculukları:

İbn Mâce, hadis öğreniminde çağında yaygınlaşan geleneği benimseyerek uzun yolculuklara çıktı. Bu meyanda İslam âleminin belli merkezlerini ziyaret etti. Bu yolculuklarının sonunda da Kazvin şehrine dönerek orada istikrar buldu.

Bulunduğu şehirler: 1. Horasan; Nisâbur vd. 2. Rey, 3. Irak: Bağdat, Küfe, Vâsıt ve Basra, 4. Hicaz; Mekke ve Medine, 5. Suriye; Şam, Humus, 6. Mısır, gibi zamanının ilim merkezlerine giderek, hadis-i şerif ve onunla alakalı ilimleri tahsil etti. Gittiği bu merkezlerde büyük hadis âlimleriyle karşılaşarak, onlardan istifade etti. Leys, İbrâhim bin el-Münzir, Muhammed bin Abdullah bin Numeyr ve daha başka

âlimlerden hadis-i şerif öğrendi. Hadis ilminde yüksek dereceye ulaştı. Ebû'l-Hasan el-Kattân, Ahmed bin Ravh el-Bağdâdi, Muhammed bin İsa el-Ebheri gibi âlimler ondan hadis-i şerif rivayet ettiler.

Zamanındaki ve daha sonraki asırlarda yetişen hadis âlimlerince sika (güvenilir) olduğu bildirilen İbni Mace, Sünen-i İbni Mace'yi telif etti. Bu kıymetli eser, hadis-i şerif fihristlerinde ve mu'cemlerde, (MC) harfleriyle gösterilmektedir. Tefsir ilminde de derin âlim idi. Tefsir-i Kur'an adlı eseri de çok kıymetlidir.

TALEBELERİ

İbn Mâce, çok sayıda talebe de yetiştirdi. Muhammed bin İsa el-Ebherî, Ebû'l-Hasan el-Kattân, Süleyman bin Yezîd el-Kazvinî, Ahmed bin İbrahim el-Kazvinî, İshak bin Muhammed el-Kazvinî gibi tanınmış isimler, İbn Mâce'den ders alanlardan bir kaçıdır.

Kendisinden Ali b. İbrâhim el-Kattân, Süleyman b. Yezîd el-Fâmî, Ebû Ya'lâ el-Halîlî'nin dedesi Ahmed b. İbrâhim el-Halîlî, Muhammed b. İsa el-Ebherî rivayette bulundular.

İlimleri:

İbn Mâce, ilimler arasında özellikle hadis ilmine ilgi göstermiş ve bir muhaddis olarak öne çıkmıştır. Tabîî ki hadis ilminde uzmanlaşmak başka ilim dallarına da nüfuz etmeyi beraberinde getiriyordu. Nitekim İbn Mâce de bundan payını almış, şer'î ilimler sahasında farklı ilim dallarında uzmanlaşmıştır.

1- Hadis İlmî: Sünen adlı eseri incelendiğinde İbn Mâce'nın zî kadar zengin bir hafızaya, hadislerin tarîkleri ve metinleri konusunda geniş bilgiye sahip olduğu görülür. Onun bu büyük esen. hemen bütün bâbları içeren ve maksadlarını ziyadesiyle yence getiren bir çalışmadır. Bâblarla ilgili hadis seçimleri, bu alandaki tecrübe ve bilgi birikimini yansıtmaktadır. O, eserinin bfc bâblarında lafız ve tarîk bakımından en münasip olan hadislere yer vermiştir.

2- Fıkıh İlmî: Bu ilme özel bir ilgi gösterdiğine dair bir kant bulunmamakla beraber Sünen adlı eserinde izlediği metod, güçlü bir fıkıh bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Onun kitabı ahkâm hadislerinin kapsam ve tertibi bakımından en güzel kaynaktır. Hüküm ve meseleler kısa ve özlü ifadelerle beyan ediktir.

3- Tefsir İlmî: Zehebî ve diğerleri onu Müfessir olarak nitelemişlerdir. Hafız el-Mizzî de Tehzîbu'l-kemâl adlı eserinde Hafız Ebû Ya'lâ el-Kazvinî'den nakille bunu kaydetmiştir.

4- Tarih İlmi: Hafız İbn âhir el-Makdisî şöyle der: "Kazvin'de bulunduğum sırada onun yazdığı, sahabe devrinden kendi zamanına kadar yaşamış kişiler ve beldeleleri ele alan bir tarih kitabını gördüm." İbn Kesîr söz konusu eserin tam bir tarih kitabı olduğunu söylemiştir. Şu halde İbn Mace tarih ilminde de bir uzman ve imamdır.

VEFATI

Hicri 273 yılı Ramazan ayının yirmibirinci pazartesi günü Hak'km rahmetine kavuşmuştur. Vefat ettiğinde 64 yaşındaydı. Salı günü defnedilmiştir. Kardeşleri Ebû Bekir, Ebû Abdullah ve oğlu Abdullah tarafından toprağa verilmiştir. Namazını kardeşi Ebû Bekir kıldırmıştır. *(Zehebî, Terâcimü'l-e'immeti'l-kibâr, s. 159)*

HAKKINDA SÖYLENENLER

Büyük imamlar, tahkik ve tenkit ehli âlimler İbn Mâce'nin hadis alanında imamlığına, mütedeyyin bir zât olduğuna şahadet etmişlerdir.

1. Hafız el-Halîlî: Büyük bir sikadır. Üzerinde ittifak edilmiştir. Rivâyetiyle amel edilir. Hadis bilgisi ve hafızı tamdır.

2. Hafız el-Mizzî: Hafızdır, Kitâbu's-Sünen ve diğer faydalı eserlerin müellifidir. Bir çok yolculukta bulunmuştur.

"Devrinde Kazvin'in hafızıdır." "ilmi geniş, özü sözü doğru ve tenkit ehli bir hâfızdır

Yahyâ b. Zekeriyâ et-Tarâikî ile Muhammed b. Esved el-Kazvî'nin onun için yazdıkları mersiyeler günümüze gelmiştir. *(Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, II, 50-53)*

Menkıbeleri:

Kaynaklar onunla ilgili fazla bilgi içermemektedir. Bununla birlikte salah ve takva sahibi, sahih, itikad, zühd ve vera' ehli bir âlim olduğu iyi bilinir. Halkın inançlarını hurafe ve bid'atlardan arındırarak Selefîn temiz akidesine çekmeye çalışırdı. Usûl ve furû'da sünnete uyar, ondan ayrılmazdı.

Eserinin Kazvin başta olmak üzere bütün İslam âleminde revaç bulması, Müslümanların ona ne kadar saygı ve muhabbet beslediklerinin açık delilidir.

ESERLERİ

İbn Mâce, birçok beldeve şehirleri dolaşıp çok sayıdaki âlimden ilim tahsil ettikten sonra, birikimlerini kaleme aldı. En meşhur eseri olan "es-Sünen"i vücuda getirmek için çok sayıda hadis toplayarak buraya derc etti. Hadis ilminin bütün disiplinlerine vakıfolması hasebiyle imam

ve otorite olarak kabul edildi ve bunun neticesinde yazdığı eser büyük itibar gördü.

1. es-Sünen. 4341 hadis ihtiva etmekte, bunlardan bin kadarı zayıf sayılmaktadır. Eser Delhi’de taş baskısı olarak (1282/1865), ayrıca Muhammed Fuâd Abdülbâkî (I-II, Kahire 1373/1953) ve Muhammed Mustafa el-A‘zamî (I-IV, Riyad 1404/1984, iki cildi fihrist) tarafından neşredilmiştir. Bn Mâce’nin, Es-Sünen en önemli eseridir. Kütüb-ü Sitte’nin altıncısıdır. Eser yüz elli bölümden müteşekkildir.

İbni Mâce, hâfıza ve hadis ilmindeki bigisiyle hadis imamlarının övgüsüne mahzar olmuş, kendisinin sika (güvenilir) ve hüccet olduğu üzerinde ittifak edilmiştir. İbni Mâce, fıkıh bölümlerine göre düzenlediği Sünen isimli kitabı ile şöhret kazanmıştır. Ancak bu kitap, hicri altıncı asrın başlarına kadar Kütüb-i Sitte arasında yer almamıştır. Bu döneme kadar hadisciler nazarında asıl olan, Buhârî ve Müslim’in Sahihleri ile Nesâî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin Sünenleri olmak üzere beş hadis kitabı vardı. Ebû’l-Fazl ibni Tâhir el-Makdisî’nin bu beş kitaba tahsis ettiği Etraf adlı eserine ibni Mâce’nin Sünen’ini de eklemesinden ve Altı İmamın Şartları (Şurûtu’l-Eimmeti’s-Sitte) adlı eserini telif etmesinden sonra, ibni Mâce’nin Sünen’i de muteber kitaplar arasında zikredilmeğe başlamıştır. Ez-Zehebî’ye göre Sünen, 32 kitap ve 1500 bâbdan (bölümden) dan oluşan ve bütün bölümlerde muhtelif sayılarda taksim edilmiş 4000 hadis vardır.

İbn Hallikân O’nun hakkında "hadis ilminde imâm ve hadis ilimleri ile ilgili bütün disiplinlerde otorite sahibiydi" demiştir. (*İbn Hallikân, Vefâyâtü’l-A‘yân, III, 407*)

İbn Mâce’nin tefsir ve tarih ilimlerinde de geniş bilgisi vardır. Kur’ân tefsiri ile ilgili bir eseri ve güzel bir tarih kitabı vardır (*Ebü’l-Ferec İbnu’l Cevzî, el-Muntazam, V, 90*).

İbn Mâce’nin Sünen’i diğer sünenler arasında tertibinin güzelliği ve zevâidinin çokluğu ile temâyuz etmiştir. İbn Mâce’nin en önemli meşhur eseridir. Bu eserde hadisler fıkıh bablarına göre tertip edilmiştir. Eserin mukaddime bölümünde ise sünnete ittibanın önemi bidat’tan sakınmanın gereği ve bu meselelere tealluk eden konularla ilgili hadisler bir araya getirilmiştir. Bundan dolayı da "Sünen" grubundan kabul edilmiştir.

İbn Mâce bu eserini telif ettiğinde dönemin büyük hadis tenkitçisi Ebû Zur’a er-Razî’ye sunmuştur. Ebû Zur’a Sünen hakkında

şunları söylemiştir: "Bu kitap halkın eline geçerse mevcut hadis kitaplarının çoğunun yerini alacağını zannediyorum" ibn Mâce'nin eserindeki zayıf hadisler için Ebû Zur'a "isnadı zayıf olan hadislerin otuzu geçmeyeceğini ümit ediyorum" demiştir.

İbn Mâce'nin Sünen'inde 37 kitap, 1515 bab ve 4341 hadis vardır. Bu rakam Sünen'in M. Fuâd Abdülbakî'nin tahkîki ile basılan baskısındaki rakamlamaya göredir. Sünen'de bulunan hadislerin 3002 tanesi Kütüb-i Sitte'nin diğer beş kitabında mevcuttur. Bu beş eserde bulunmayıp yalnız ibn Mâce'nin eserinde bulunan zevâid'in miktarı 1339'dur. Bu hadislerin sıhhat derecesi de şöyle tesbit edilmiştir. Ricali sıkı ve isnâdı hasen olanlar 199 tane, isnadı zayıf olanlar 613 tanedir. Münker, mekzûb veya isnadı çok fazla olması Sünen'in değerini artırmaktadır. Belki de Dârimî (ö. 255)'nin eserinin yerine Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olmasının en büyük sebebi İbn Mâce'nin Sünen'indeki bu diğer beş hadis kitabında bulunmayan hadislerin sayısının çokluğuudur.

İbn Mâce'nin eserini Kütüb-i Sitte'den ilk kabul eden İmam Muhammed b. Tâhir el-Makdisîdir. Makdisî "Şurutu'l-Eimmeti's-Sitte" isimli eserinde altıncı eser olarak İbn Mâce'nin eserini almış ve bu dönemden sonra bu şekilde yaygınlaşmıştır. Zehebî ibn Mâce'nin eseri hakkında "güzel bir kitaptır. Vâhi hadisleri onun güzelliğini gidermese daha iyi olurdu. Ancak bunlar da fazla değildir." (*Zehebî, a.g.e, II, 189*).

Sünen'in meşhur ravileri şunlardır: Ebu'l-Hasan el-Kattân, Süleyman b. Yezid, Ebû Ca'fer Muhammed b. İsa ve Ebû Bekr Hâmid el-Eherî'dir.

2. Târîhu'l-hulefâ'. İslâm tarihi konusunda yapılan ilk çalışmalardan biri olan ve İbn Mâce'nin et-Târîh'inin bir bölümü olduğu sanılan eserde Hz. Ebû Bekir(r.a)'den Abbâsî Halifesi Abdullah b. Ali Müstekfî-Billâh'a (944-946) kadar geçen halifelerin biyografileri ele alınmıştır.

Mütevekkil-Alellah'a kadar olan halifeleri İbn Mâce'nin, Müktefî-Billâh'a kadar olanları İbn Mâce'den bu eseri rivayet eden Ömer b. Hafs es-Sedûsî'nin zeyil mahiyetinde yazdığı bilinmekte ve daha sonraki beş halifeyi de Ebû Bekir eş-Şâfiî ile Ebû Ali İbn Şâzân el-Bağdâdî'nin ilâve ettiği anlaşılmaktadır.

Eserin zeylinde Müstâîn-Billâh'tan itibaren günlük olaylar hakkında verilen bilgilerin diğer tarih kitaplarında pek bulunmadığı

kaydedilmektedir. Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir tarafından istinsah edilen ve Târîhu Medîneti Dımaşk'ının kaynaklarından biri olan eser, Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki nüshası (Mecmua, nr. 40) esas alınarak önce Mecelletü Mecma'i'l-luğati'l-'Arabiyye bi-Dımaşk'ta (LIV/2 [1399/1979], s. 395-454), ardından müstakil olarak (Beyrut 1406/1986) yayımlanmıştır.

3. Sülâsiyyât. es-Sünen'de Hz. Peygamber(s.a.v)'den üç râvi ile rivayet edilen beş hadisi Abdülhamîd Şânûha Buhârî, Tirmizî ve Dârimî'nin Sülâsiyyât'ı ile birlikte yayımlamıştır. (Beyrut 1405/1985)

Ali Rızâ Abdullah ve Ahmed Bezre, bu dört muhaddisin sülâsiyyâtına Abd b. Humeyd ve Taberânî'ninkileri de ilâve ederek bunları neşretmişlerdir. (Dımaşk-Beyrut 1406/1986)

. Sülâsiyyat, hadis kitabıdır. Bu eser, Buhari, Tirmizi ve Darimi'nin eserleriyle birlikte yayınlanmıştır.

4. Tefsîr. Mizzî, hacimli bir çalışma olduğu kaydedilen bu eserden yapılan bir seçmenin iki cüzünü gördüğünü söylemektedir. Tefsir, önemli eserlerinden bir tanesidir. Hacimli bir tefsir kitabıdır.

5. et-Târîh. Kâtib Çelebi'nin Tevârîhu Kazvîn başlığı altında diğer Kazvin tarihleriyle birlikte zikrettiği ve İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) Kazvin'e gittiğinde gördüğünü belirttiği eserde ashaptan İbn Mâce'nin zamanına kadar olan râviler yaşadıkları şehirlere göre tasnif edilmiştir. Et-Tarih, sonraki dönemlerde dikkat çeken eserlerden bir tanesidir. (M.Yaşar Kandemir; "İbn Mâce", TDVİA., 20. C., s. 161.)

YAZDIĞI ESERLERİN ÖZELLİĞİ

Kütüb-i Site'nin altıncı kitabı olarak kabul edilen eser, bazı âlimler tarafından babların fikhî bakımdan güzel sıralanması ve içinde mükerrer rivayetlerin bulunmaması sebebiyle diğer hadis kitaplarından daha kullanışlı görülmüştür.

Sünnete önem verme, bid'atlardan, re'y ve kıyastan, sapkın fırkalardan kaçınma, iman, kader, önde gelen bazı sahâbîlerin değeri ve ilmin fazileti konularında 266 (veya 262) hadisin yer aldığı uzun bir mukaddime ile başlayan eser Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin neşrine göre otuz yedi kitap, 1513 bab ve 4341 hadis; M. Mustafa el-A'zamî neşrine göre ise otuz iki kitap (Zehebî de bu görüştedir; bk. A'lâmü'n-nübelâ', XIII, 280), 1515 bab ve 4397 hadis ihtiva etmektedir.

Kendisinden nakledildiğine göre İbn Mâce eserini Ebû Zür'a er-Râzî'ye sunmuş, o da beğendiği eserin zamanla birçok hadis kitabını

gölgede bırakacağını söylemiş, ancak otuz kadar hadisin isnadını zayıf bulmuştur.

V. (XI.) yüzyıl âlimlerinden Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin eserlerinde Sünen-i İbn Mâce'den söz edilmemesi onun da diğer sünenler gibi İslâm dünyasında bu asırdan sonra yaygınlaştığı kanaatini uyandırmakta. (*Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, III, 1132*), öte yandan eseri İbn Hazm'ın görmemesi onun bu yüzyılda Endülüs'e henüz ulaşmadığını ortaya koymaktadır.

Daha önceleri Şahîhâyn ile Sünen-i İbn Mâce dışındaki üç sünen el-Uşûlû'l-hamse diye anılırken bilindiği kadarıyla ilk defa İbnü'l-Kayserânî VI. (XII.) yüzyılın başlarında, el-Uşûlû'l-hamse'de bulunmayan birçok hadisi ihtiva etmesi dolayısıyla bunlara İbn Mâce'nin es-Sünen'ini ilâve ederek Kütüb-i Sitte adını vermiştir.

İbn Mâce'nin eserinin Kütüb-i Sitte'ye dahil edilip edilmemesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu sebeple Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr gibi âlimler Mâlik'in el-Muva'tta'nı, daha başkaları da Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî'nin es-Sünen'ini İbn Mâce'nin eserine tercih etmişlerdir.

es-Sünen'in günümüze ulaşmasını sağlayan yegâne râvisi, İbn Mâce'nin talebeleri arasında en meşhuru olan hadis hâfızı Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim el-Kattân el-Kazvînî'dir. Eserin diğer râvileri içinde nüshaları erken bir zamanda kaybolan Süleyman b. Yezîd el-Kazvînî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Îsâ el-Muttavvî el-Ebherî ve Ebû Bekir Hâmid el-Ebherî bulunmaktadır.

ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

es-Sünen üzerinde daha çok şerh ve hâşiye türünde çalışmalar yapılmış olup bilinen en eski şerhi Moğultay b. Kılıç'ın el-İ'lâm bi-sünnetihî 'aleyhisselâm adlı beş ciltlik tamamlanmamış eseridir. Bunun müsvedde halinde iki ciltlik müellif nüshası Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 362, hicrî 737 tarihli), müellif nüshasından istinsah edilen üç ciltlik bir diğer nüshası Bankipûr'dadır (Kettânî, s. 404). Muhammed b. Hasan ez-Zebîdî'nin Mâ ted'û ileyhi'l-hâce 'alâ Süneni İbn Mâce'si de günümüze ulaşmıştır (nüshaları için bk. Sezgin, I, 288). Süyûtî'nin Mişbâhu'z-zücâce 'alâ Süneni İbn Mâce adlı şerhi es-Sünen'in Delhi 1282 (1865) tarihli baskısının hâmişinde yer almaktadır.

Diğer çalışmalar arasında Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî'nin Kifâyetü'l-hâce fî şerhi İbn Mâce adlı şerhi / hâşiyesi (Kahire 1313; I-II, Beyrut, ts., [Dârü'l-cîl], Şerhu Süneni İbn Mâce el-Ğazvînî ismiyle) mevcut olup bu çalışma Halîl Me'mûn Şiha'nın es-Sünen neşriyle de basılmıştır (I-IV, Beyrut 1416/1996). Eserin en son şerhlerinden biri, Safâ ed-Davî Ahmed el-Adevî'nin İhdâ'ü'd-dîbâce bi-şerhi Süneni İbn Mâce'sidir (I-V, Bahreyn 1422/2001).

es-Sünen'in yayımlanan ilk dört cildinde sadece 266 hadisın şerhedildiğı Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ'nın Meşâriku'l-envârî'l-vehhâce ve metâli'u'l-esrârî'l-behhâce fî şerhi Süneni'l-İmâm İbn Mâce adlı eserinin (Riyad 1427/2006) tamamlandığı zaman oldukça geniş bir şerh olacağı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Vahîdüz zamân Han'ın Ref'u'l-'acâce'si (Kahire 1313, Hintçe tercümesiyle birlikte), Abdülğanî b. Ebû Saîd ed-Dihlevî el-Müceddedî'nin İncâhu'l-hâce adlı hâşiyesi (Delhi 1273, 1282), Muhammed b. Abdullah Pencâbî Hazârevî'nin Miftâhu'l-hâce'si (Lucknow 1315), Süyûtî'nin eserinin özeti mahiyetinde olan Dimnâti'nin Nûrû Mişbâhi'z-zücâce 'alâ Süneni İbni Mâce'si (Kahire 1299) ve Sıbt İbnü'l-Acemî'nin, el-Havâşî (Ta'lik) 'alâ Süneni'l-hâfız İbn Mâce'si (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 496) zikredilebilir. Eser üzerindeki en son hâşiyelerden biri de Muhammed el-Hafîd b. Abdüssamed Kennûn'un İthâfü zi't-teşevvuk ve'l-hâce ilâ kırâ'ati Süneni İbni Mâce adlı eseridir. (*tashih: Abdüssamed el-Aşşâb, I-VII, Mağrib 1421-1426/2000-2005*).

Bunlardan başka İbnü'n-Ni'me diye bilinen Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Halef el-Endelüsî ve Hanbelî fakihî Mes'ûd b. Ahmed el-Hârisî'nin de (İzâhu'l-meknûn, II, 28) es-Sünen'i şerhettikleri kaydedilmekte, Demîrî'nin beş cilt kadar olduğu belirtilen ed-Dîbâce adlı tamamlanmamış bir şerhinden söz edilmektedir. (*Kesfü'z-zunûn, II, 1004*)

Haydar Hatiboğlu eseri Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve şerhetmiştir. (*I-X, İstanbul 1982-1983*).

Eser hakkında zevâid ve ricâl türü çalışmalar da yapılmış olup İbnü'l-Kattân el-Mağribî'nin Ziyâdâtü Ebi'l-Hasan el-Ğattân 'alâ Süneni İbn Mâce'si (*nşr. Mîsfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, Riyad 1412/1991*), Heysemî'nin Zevâ'idü İbn Mâce 'ale'l-Kütübi'l-ğamse'si (*Âsafîye Ktp., nr. 632/1, hadis, nr. 410*) ve İbnü'l-Mülakkın'ın, es-Sünen'in Kütüb-i

Sitte'ye dahil diğer beş esere olan zevâidini şerhetmek üzere kaleme aldığı Mâ temessü ileyhi'l-hâce 'alâ Süneni İbn Mâce'si (*Edirne Selimiye Ktp., nr. 487*) bunlardan bazılarıdır. Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî'nin Mişbâhu'z-züccâce fî zevâ'idî İbn Mâce adlı eseri, Sünen-i İbn Mâce'de bulunduğu halde Kütüb-i Hamse'de yer almayan hadisleri ihtiva etmektedir. (nşr. *Mûsâ Muhammed Ali - İzzet Ali Atıyye, I-II, Kahire, ts.; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-II, Beyrut 1986; nşr. Muhammed Müntekâ el-Kişnâvî, I-IV, Beyrut 1403*).

Zehebî el-Mücerred fî esmâ'i ricâli Süneni İbn Mâce'sinde İbn Mâce'nin kitabında olup da Şahîhayn'dan birinde rivayetleri yer almayan râvileri tabakalar halinde zikretmiştir. Eseri neşreden Bâsim Faysal el-Cevâbire (Riyad 1409/1988), onun elde bulunmayan yazmasındaki isimleriyle Zehebî'nin belirtmediği isimleri el-Müstedrek adıyla alfabetik olarak eserin sonuna eklemiş, ayrıca Fihrisü esmâ'i'l-mücerred fî esmâ'i ricâli Süneni İbn Mâce'yi kaleme almıştır. (*Riyad 1409/1988*).

es-Sünen üzerinde daha farklı çalışmalar da yapılmıştır. Tabip filozof Abdüllatîf el-Bağdâdî'nin eserin muhtelif kitaplarından derlediği ve öğrencisi Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî'ye okutup şerhettiği, onun da yeniden düzenlediği Kitâbü'l-Erba'în et-tıbbiyye el-müstahrece min Süneni İbn Mâce ve şerhuhâ adlı çalışması bunlardan biridir. (nşr. *Abdullah Kennûn, Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûfâtî'l-'Arabîyye, XVIII [1392/1972], s. 81-158; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1405/1985*)

Muhammed Abdürreşîd en-Nu'mânî, Sünen-i İbn Mâce'ye mukaddime mahiyetinde Mâ temessü ileyhi'l-hâce li-men yutâlî'u Sünene İbn Mâce adlı bir eser yazmış, bunu Abdullah İbrâhim el-Ensârî, Muhammed Hüseyin ed-Dihlevî'nin Ref'u'l-iltibâs 'alâ ba'zî'n-nâs'ı ile birlikte yayımlamış (*Devha 1404*), eser ayrıca Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından el-İmâm İbn Mâce ve kitâbühû es-Sünen adıyla neşredilmiştir. (*Beyrut 1419*).

Nâsirüddin el-Elbânî, Şahîhu Süneni İbn Mâce (*I-II, Beyrut 1406/1986; I-II, Riyad 1408/1988*) ve Za'îfü Süneni İbn Mâce (*Beyrut 1409/1988; Riyad 1408; 1417/1997*) adıyla iki eser kaleme almıştır. Elbânî es-Sünen'deki hadislerden 3503'ünü sahih, 948'ini zayıf, otuz dokuzunu mevzû olarak değerlendirmiştir. Züheyr Şâvîş bu çalışmanın bir fihristini yayımlamıştır. (*Fehârisü Şahîhi ve Za'îfi Süneni İbn Mâce, Beyrut*

1408). Robson'un "*The Transmission of Ibn Maga's- 'Sunan'*" adlı makalesini (JSS, III [1958], s. 129-141) Musa Erkaya Türkçe'ye çevirmiştir (Dinî Araştırmalar, VIII/23 [2005], s. 287-298)

Tefsir Ve Hadis İlmindeki Mevkii:

İbn-i Mâce bir müfessirdir, büyük bir muhaddisdir, sikadır, celâlet-i kadri hususunda ittifak vardır. (Kütüb-i Sitte) denilen en mu'teber altı hadis kitabının biri de bu zâtın (Sünen-i İbn-i Mâce) unvanlı muhalled eseridir. Bu muazzam eser, dört bin hadîs-i şerifi ihtiva etmekte ve Kütüb-i Sitte'nin altıncısı sayılmaktadır.

Meşhur muhaddis Ebû Ya'lâ el-Halîl demiştir ki : "*İbn-i Mâce sikadır, büyüktür, müttefekun-aleyhdir, muhteccün-bihdir, ma'rîfet ve hıfz sahibidir.*"

Hafız Zehebî de diyor ki : "*Sünen-i İbn-i Mâce bir güzel kitabdır. Eğer hadd-i zâtında çok bulunmayan bazı vâhî hadisler safâsını ihlâl etmemiş olsaydı..*"

Bu kitapda isnadı zaîf ahâdisin nihayet otuz kadar olduğu mervîdir. Kabûl-i âmmeye mazhar olan bu mübarek kitabdaki ahâdis-i şerife'den beşini teberrüken kaydediyoruz:

1- *Sizin hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreten kimselerdir.*

2- *Hayırlılarınız kadınları için hayırlı olanlarıdır.*"

3- *Hayır bir âdetdir; şer ise hasmâne bir inadcılıktır. Allahu Teâlâ da her kime hayır dilerse, onu dîn hususunda fakahet ve ilm ü irfan sahibi kılar.*"

4- *Malda zekatdan başka bir hak yoktur. Yâni zekâtı verilen bir maldan müstehak olamaz.*"

5- *Şüphesiz ki, Allahu Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz; fakat sizin ancak kalblerinize ve amellerinize bakar.*"(Tezkiretü'l-Huffâz, Tehzîbü't-Tehzîb, Câmiu's-Sağîr, A'lâm.Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi (Tabakatü'l-Müfessirin), Bilmen Yayınevi)

Sünen Üzerine Yapılan Çalışmalar:

İbnu Mace'yi, Muhammed Fuad Abdalbaki merhum, tahkik ederek neşretmiştir. Bu baskıda bablar, hadîsler numaralanmış, Küttüb-i Sitte takımının diğer beş kitabına ziyade olan hadîsler belirtilmiş, bunların sıhhat durumları hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ayrıca, izaha muhtaç garîb kelimeler ve ibâreler dipnotlar halinde açıklanmıştır. Gerek senet ve gerekse metnin tamâmen harekelenmiş bulunduğu bu neşrin sonuna, hadislerin baş kısmını esas alarak alfabetik bir fihrist konmuştur. Böylece aranan bir hadîs derhal bulunabilmektedir. Muhakik ayrıca, -ikinci cildin sonundâ- İbnu Mâce ve Sünen'i hakkında bilgi verir.

İbnu Mâce'nin Sünen'inde mevcut olan ziyâde hadîsleri Ahmed İbnu Ebi Bekir el-Bûsîrî (v. 840/1436), Kitâbu Zevâidi İbni Mâce adlı bir te'lifde toplamıştır. Bu ziyadeleri Sirâcuddin Ömer İbnu Ali 8 ciltte şerhetmiştir.

Suyûtî: Misbâhu'z-Zücâce âlâ Sünen-i İbni Mâce; Mevlevî Abdulganî ed-Dehlevî: İncâu'l-Hâce; Ebu'l-Hasen Muhammed İbnu Abdi'l-Hâdî es-Sindî de Hâşiye adlı kısa şerhlerde bulunmuşlardır. Bunlar matbudur. İbrahim İbnu Muhammed el-Halebî (v. 841/1437), Muhammed İbnu Musa ed-Demîrî (808/1405), Sirâcuddin Ömer İbnu Alî İbni Mulakkin (804/1401) gibi başkaları da muhtelif şerhler yapmışlardır. İbnu Mâce'nin Sünen'i de Türkçeye tercüme edilmiştir.

İBN-İ MACE(R.A)HAZRETLERİNİN BİLDİRDİĞİ HADİS-İ ŞERİFLERDEN BİR DEMET

“Allah’u Teâlâ, annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra babalarınıza iyilik etmenizi emrediyor. Sonra en yakın akrabaya, ondan sonra en yakınlık derecesine göre iyilik etmeyi size emrediyor.”

“Allahü teâlâ, merhameti yüz parça etti. Doksandokuzunu kendi katında alıyordu. Yeryüzüne bir tek parça indirdi. Bu bir parça yüzünden mahlûkât (yaratıklar) birbirine merhamet ederler. Hattâ at,

isâbet etmesi korkusundan, ayağını yavrusundan kaldırır, onu muhafaza eder.”

Resûlullah (aleyhisselâm) Sürâka İbni Cu'sûm'e şöyle buyurdu: “Sana sadakaların en büyüğünü göstereyim mi?” “Sürâka: Evet Yâ Resûlallah, dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz: “Sana dönmüş olan, senden başka da kendisine bakacak kimsesi olmayan, kızıdır.”

“Müslümanlar hakkında en hayırlı ev, içinde yetime ihsân olunan evdir. Müslümanlar hakkında en kötü ev, yetime kötülük yapılan evdir. Ben ve yetimin bakıcısı, Cennette şu iki gibiyiz.” Resûlullah (aleyhisselâm) iki parmağını gösteriyordu.

“Kimin, henüz bülûğa ermemiş üç çocuğu vefât ederse, Allahü teâlâ onu ve çocuklarını rahmeti ve ihsânı ile Cennete koyar.”

Hazreti Ali (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullahın (aleyhisselâm) son sözü şu oldu: “Namaza iyi yapışın, namaza iyi yapışın. Sahip olduğunuz kölelerin hakları husûsunda Allahü teâlâdan korkun.” (Onlara iyi muâmelede bulunun.)

Ebû Berze el-Eslemî (radiyallahü anh) şöyle bildirmiştir: “Ey Allahın Resûlü! Cennete koyacak bir ameli bana gösterir misiniz?” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz “İnsanların yolundan, zarar veren şeyleri gider” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurmuşlardır: “Gülmeyi azalt, çünkü çok gülmek kalbi öldürür.”

“Söylemediğim sözü bana isnâd edip, uyduran, Cehennemdeki yerine hazırlansın.”

“Bir kimseye müslüman kardeşi danışır da, bu danışılan, danışan kardeşine doğru olmayanı gösterirse, kardeşine hainlik etmiş olur.”

Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Ey Allahın kulları! Allah’u Teâlâ güçlüğü kaldırdı. Ancak, bir insana gıybet etmek sûreti ile tecâvüz eden kimse müstesnadır. (Böyle bir kimse günahkâr olur.) işte bu kimse mahrûm olup, helak olandır.”

Resûlullaha (aleyhisselâm) “Ey Allah’ın Resûlü tedâvi olalım mı?” diye sordular. Peygamber efendimiz: “Evet, ey Allahın kulları! Tedâvi olun. Çünkü Allahü teâlâ her hastalık için bir ilaç yaratmıştır. Ancak bir hastalık müstesnadır. Onun ilâcı yoktur” buyurdular. “Nedir o, ey Allahın Resûlü?” diye

sorduklarında, Resûlullah (aleyhisselâm) “İhtiyârlıktır” buyurdular. Yine, “Ey Allahın Resûlü! İnsana ihsân edilen şeylerin en hayırlısı hangisidir?” diye sordular. Peygamber efendimiz “Güzel ahlâktır” cevâbını verdiler.

Resûlullaha (aleyhisselâm), “İnsanı en çok Cennete hangi şey koyar?” diye soruldu. Resûlullah efendimiz “Takvâ (Allah korkusu) ve güzel ahlâk” buyurdu.

“İnsan hasta kardeşini ziyârete gittiği zaman yahut sıhhati yerinde olan kardeşini ziyâret ettiği zaman, Allah’u Teâlâ şöyle buyurur: Yaşayışında iyi ve hoş Olsun. Âhîret yolculuğundaki yürüyüşün de hoş olsun. Cennette bir konak sahibi olsun.”

“İnsanlar arasına karışıp, onların eziyet ve sıkıntılarına sabreden mü’min, insanlara karışmıyan, onların eziyet ve sıkıntılarına sabır ve tahammül göstermiyen kimseden daha hayırlıdır.”

“Üç kimsenin duâsı kabûl olur. Mazlûmun duâsı, misâfirin (yolcunun) duâsı, babasının çocuğa duâsı.”

“Allâhum! Bana her hayırlı işte yardım et. Aleyhime olan şeylerden beni koru. Bana yardım ihsân eyle. Üzerime kimseyi musallat etme. Hidâyete, doğru yola uymayı bana kolaylaştırıp, hayır sebeblerini bana hazırla.”

“Müslümanın, müslüman üzerinde dört hakkı vardır: Hastalandığı zaman onu ziyâret eder. Öldüğü zaman cenâzesinde bulunur. Kendisini da’vet ettiği zaman, da’vetini kabûl edip gider. Aksırdığı zaman, ona Yerhamükellâh der.”

“Kim, elinde et ve yemekten kalma yağ bulunduğu halde, onu yıkamadan uyur ve ona bir zarar dokunursa, kendisinden başkasını kınamasın.”

“Beş şey sünnetdir: 1. Bıyığı kısaltmak, 2. Tırnakları kesmek, 3. Kasıkları tıraş etmek, 4. Koltuk altlarını yolmak, tıraş etmek, 5. Misvak kullanmak.”

“Haya (utanma hissi) îmândandır, îmân ise sahibini Cennete götürür. Kötü söz cefâdandır (kötülüktendir). Cefâ ise sahibini Cehenneme götürür.”

“Sizin hayırlıklarınız, Kur’ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreten kimselerdir.”

“Sizin hayırlıklarınız, kadınları için hayırlı olanlarınızdır.”

“Allahü teâlâ, her kime hayır dilerse, onu dinde fakîh, ilim ve irfan sahibi kılar.”

“Şüphesiz, Allahü teâlâ, sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak, kalblerinize ve amellerinize bakar.”(*Mu’cem-ül-müellifin* cild-12, sh. 115. *Vefeyât-ül-a’yân* cild-4, sh. 279. *Tehzîb-üt-tehzîb* cild-9, sh. 530. *Tezkîret-ül-huffâz* cild-2, sh. 236. *Şezerât-üz-zeheb* cild-2, sh. 164. *Miftâh-üs-se’âde* cild-2, sh. 129, 139, 290, 294, 296, 300. *El-A’lâm* cild-7, sh. 144. *Kâmûs-ül-a’lâm* cild-1, sh. 663)

BİBLİYOGRAFYA

İbn Mâce, es-Sünen (nşr. M. Mustafâ el-A‘zamî), Riyad 1403/1983, neşredenin girişi, I, 13-15; a.mlf., *eş-Sülâsiyyât* (nşr. Ali Rızâ Abdullah - Ahmed Bezre), Dimaşk-Beyrut 1406/1986, neşredenlerin girişi; *Zebîdî, Tâcü’l-‘arûs* (nşr. Hüseyin Nassâr), Beyrut 1369/1969, IV, 221; *Hatîb, Târîhu Bağdâd*, VII, 453; *İbnü’l-Cevzî, el-Muntazam*, V, 90; *Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, et-Tedvîn fî aḥbâri Ḳazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, II, 49-53; *İbn Hallikân, Vefeyât*, IV, 279; *Safedî, el-Vâfi*, V, 220; *Mizzî, Tehzîbü’l-Kemâl*, I, 150; *Zehebî, Tezkîretü’l-huffâz*, II, 636-637; a.mlf., *A’lâmü’n-nübelâ’*, XIII, 277-281; a.mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 271-280*, s. 467-469; a.mlf., *Terâcimü’l-e’immeti’l-kibâr* (nşr. Fehmî Sa’d), Beyrut 1413/1993, s. 159; *İbn Kesîr, el-Bidâye*, XI, 52; *İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 530-532; *İbn Tağrıberdî, en-Nücümü’z-zâhire*, III, 70-71; *Dâvûdî, Ṭabaḳâtü’l-müfessirîn* (Lecne), II, 273-274; *Keşfü’z-zunûn*, I, 300, 349; II, 1004; *Dihlevî, Bustânü’l-muhaddisîn*, s. 201-202; *Siddîk Hasan Han, el-Hıṭṭa fî zikri’s-şihâhi’s-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 255; Brockelmann, *GAL*, I, 171; Suppl., I, 270; Sezgin, *GAS*, I, 147-148; *Kays Âl-i Kays, el-Îrânîyyûn*, I/I, s. 79-84; *Suhaib Hasan Abdul Ghaffar, Criticism of Hadith Among Muslims with Reference to Sunan Ibn Maja*, London 1986, s. 137; “*İbn Mâce*”, *İA*, V/2, s. 766; J. W. Fück, “*Ibn Mâdja*”, *Eİ²* (Fr.), III, 880; *Ahmed Pâketçî, “İbn Mâce”*, *DMBİ*, IV, 556-561.

İbn Mâce, es-Sünen (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1373/1953, neşredenin girişi, II, 1519-1520; a.e. (nşr. M. Mustafa el-A‘zamî), Riyad 1403/1983, neşredenin girişi, I, 15-16; *Zehebî, Tezkîretü’l-huffâz*, II, 636; III, 1132; a.mlf., *A’lâmü’n-nübelâ’*, XIII, 278-280; *İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX, 531-532; *Keşfü’z-zunûn*, II, 1004; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 82; *Îzâhu’l-meknûn*, II, 28; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 287-288; *Ziriklî, el-A’lâm* (Fethullah), IV, 33; *Sa’dî el-Hâşimî, Ebû Zûr’a er-Râzî ve cühûdühû fî’s-sünneti’n-nebeviyye*, Medine 1409/1989, III, 1010-1020; *M. Abdürreşîd en-Nu’mânî, el-İmâm İbn Mâce ve kitâbühü es-Sünen* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1419, s. 177-180, 192-222; *Kettânî, er-Risâletü’l-müstetrafe* (Özbek), s. 404-405; *Osman Güner, “İbn Mâce’nin Süneni ve Kütüb-i Sitte’deki yeri”*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Samsun 1996, s. 191-207; *İsmail L. Çakan, “Bûsîrî, Ahmed b. Ebû Bekîr”*, *DİA*, VI, 468; *M. Yaşar Kandemir, “Moğultay b. Kılıç”*, a.e., XXX, 230.

EBU DAVUD (R.A)
(D.H.202-M. 817.Sicistan-AFGANİSTAN
V.H. 275.M.889. Basra-IRAK)

Kütüb-i Sitte adı verilen büyük hadis kitaplarının Buhârî ve Müslim'den sonra gelen Sünen'in müellifi olan büyük muhaddis. "İmam", "Şeyhu's-Sünne", "Mukaddemu'l-Huffâz" ve "Muhaddisu'l-Basra" gibi ünvanlara sahip olan âlim velî.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Tam adı, Ebû Dâvûd Süleyman b. El-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmrân el-Ezdî es-Sicistânî'dir. Büyük dedelerinden İmrân, Sıffin'de Hz. Ali(r.a)nin yanında şehid düşmüştür. Oğlu Ebû Bekr Abdullah da meşhur bir muhaddistir.

Ebu Davud künyesiyle meşhur olup, Sicistânî nisbesiyle bilinir.

Kaynaklara göre ailesinin aslen Yemen'in Ezd kabilesine mensup olduğu için Ezdî lâkabıyla anıldığı gibi, doğum yeri olan Sicistan'dan ötürü de Sicistanî lâkabıyla da tanınır. "İmam", "Şeyhu's-Sünne", "Mukaddemu'l-Huffâz" ve "Muhaddisü'l-Basra" gibi ünvanlarla da anılır.

H.202.M.817 yılında Afganistan yakınlarındaki bir bölge olan Sicistan'da doğdu. M.889 -H.275'de Basra'da vefat etti.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Zengin bir ailenin evladı olarak ilk ilik tahsiline Sicistan'da başladı. Ebû Dâvûd, hadis ilimlerinin altın çağında, III. asırda yaşadı. Hadis ilmine olan merakı ve bu ilmi öğrenmek maksadıyla, on sekiz yaşından itibaren seyahate çıktı.

Nişabur, Kûfe, Horasan, Arabistan, Mezopotamya, İran, Suriye ve Mısır'a ilim yolculukları yapmıştır. Önce Bağdat'a oradan da Basra'ya geçti. En çok faydalandığı hocası kabul edilen Basralı hadis hâfızı Müslim b. İbrâhim el-Ezdî başta olmak üzere Tebûzekî, Ârim el-Basrî ve Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî gibi muhaddislerden hadis okudu. Daha sonra diğer önemli ilim merkezlerini dolaşmaya başladı. Çoğu Buhârî ve Müslim'in de hocası olan birçok âlimden istifade etti. Mekke'de Ka'nebî ve Süleyman b. Harb, 221'de (836) Kûfe'de Hasan b. Rebî' el-Becelî, Ahmed b. Yûnus el-Yerbûî, Halep'te Ebû Tevbe el-Halebî, Harran'da Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, 222'de (837) Humus'ta Hayve b. Şüreyh b. Yezîd ve Yezîd b. Abdürabbih, Dımaşk'ta Hişâm b.

Ammâr, Horasan'da İshak b. Râhûye, Belh'te Kuteybe b. Saîd (240/854), Mısır'da Ahmed b. Sâlih vb. hadis hâfızlarından, ayrıca Ali b. Medînî, Saîd b. Mansûr ve Yahyâ b. Maîn(233/847), **Ahmed b. Hanbel (241/855)**, gibi tanınmış muhaddislerden hadis öğrendi. İbn Hacer el-Askalânî onun 300 kadar hocası olduğunu söylemektedir.), Mekke, Küfe, Halep, Harran, Humus, Dimeşk, Horasan, Belh, Mısır gibi muhtelif beldeleri dolaşarak buralarda bulunan hadis âlimi ve Hâfızlarının birikimlerinden, ilimlerinden faydalanarak, ezberledikleri hadisleri öğrenmeye çalıştı. Bazı kaynaklarda, ilminden istifade ettiği hocaların sayısı üç yüz olarak verilmektedir.

Ebû Ali el-Gassânî, Ebû Dâvûd'un hocalarını *Tesmiyetü şüyûhi Ebî Dâvûd Süleymân es-Sicistânî (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2089, vr. 74-98)* adlı risâlesinde bir araya getirmiştir.

Ebû Dâvûd, 230 (844-45) yılında doğan ve sonraları İbn Ebû Dâvûd adıyla tanınmış bir hadis hâfızı olan oğlu Abdullah'ı seyahatlerinin bir kısmında yanına alarak erken bir yaşta hadis öğrenmesini sağladı. Kardeşi Muhammed b. Eş'as da bu seyahatlerinde onlara arkadaşlık etti.

Muhtelif zamanlarda gittiği Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'in ilim meclislerine uzunca bir süre devam ederek bazı önemli fıkıh ve usûl-i fıkıh konularını ondan öğrendi; daha sonra bunları *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adıyla bir araya getirdi (aş.bk.). Ahmed b. Hanbel'in de ondan bir hadis rivayet ettiği, hatta *es-Sünen*'i inceleyip beğendiği söylenir. Eğer bu rivayet doğru ise Ebû Dâvûd *es-Sünen*'i kırk yaşına gelmeden kaleme almış demektir. Hocaları içinde en çok hadis toplayıp ezberleyen muhaddisin Yahyâ b. Maîn, hadislerin fikhını en iyi anlayanın Ahmed b. Hanbel, hadislerdeki gizli kusurları (illet) en iyi bilen Ali b. Medînî olduğunu söylerdi.

Ebû Dâvûd tahsil hayatı boyunca muhtelif şehirlerde uzun süre kaldı; bu arada Tarsus'ta yirmi yıl ikamet etti. Memleketi olan Sicistan'a döndükten sonra da Herat'ta ve Bağdat'ta bulundu. Bağdat'ta iken Halife Mu'temid-Alellah'ın kardeşi Emîr Ebû Ahmed Muvaffak b. Mütevekkil, Ebû Dâvûd'un evine giderek zenci hareketi yüzünden Basra'nın yakılıp yıkıldığını, halkının başka yerlere göç ettiğini, eğer Basra'ya gelip yerleşirse İslâm âleminin dört bir yanından ona gelecek talebeler sayesinde Basra'nın yeniden canlanacağını söyledi. Ebû Dâvûd emîrin bu ricası üzerine Basra'ya yerleşti. Zenci hareketi 868-

883 yılları arasında devam ettiğine göre (İA, XIII, 521) Ebû Dâvûd'un ölümünden beş altı yıl kadar önce Basra'ya yerleştiği söylenebilir.

Ebû Dâvûd Sicistanlı olmasına rağmen, Basra'ya geliş sebebini, hizmetçisi Ebû Bekir bin Câbir şöyle anlatır: Ben Ebû Dâvûd ile beraber Bağdâd'da bulunuyordum. Bir gün akşam namazını kılmıştık. Bu sırada kapı çalındı. Açtım, Emîr-ül-mü'minin Ebû Ahmed el-Muveffak idi. İzin isteyip içeri girdi. Ebû Dâvûd onu karşıladı. Sonra münâsip bir yere oturttu. Hoş geldin deyip, hâl hatır sorduktan sonra, geliş sebebini öğrenmek istedi. Emîr-ül-mü'minin üç isteği olduğunu söyledi. Ebû Dâvûd, onların neler olduğunu sordu.

Emîr-ül-mü'minin şöyle anlattı: “Birincisi zât-ı âliniz Basra'ya göçecek, orada yerleşeceksiniz. Bununla, bütün ilim talebelerinin Basra'ya gelmesini temin edeceğiz. Böylece, Basra, ma'mur bir memleket olacak. Biliyorsunuz. Zenc isyanı oldu. Bu yüzden şehir çok perişan olup, insanlar oradan soğudu.

İkincisi, çocuklarıma, Sünen kitabınızı okutacaksınız.

Üçüncüsü, çocuklarıma, husûsî olarak rivâyette bulunacaksınız. Çünkü bizim çocuklarımızın diğer çocuklarla beraber oturmaları uygun değildir” dedi. Bunun üzerine Ebû Dâvûd, “Yok, böyle olmaz, ilimde herkes eşittir. Şunun çocuğu, bunun çocuğu diye fark yapılmaz” dedi. Ebû Davud'un (radıyallahü anh) bu sözü üzerine halifenin çocukları ile diğer çocuklar, beraber ders okumaya başladılar. Halifenin isteği üzerine Basra'ya gelen Ebû Dâvûd hazretleri, oraya ilim ve irfan ışıklarını saçmış, sünnet-i seniyyeye büyük hizmetlerde bulunmuştur.

TALEBELERİ

Burada ve başka yerlerde kendisinden pek çok muhaddis faydalandı. Oğlu Abdullah başta olmak üzere Ebû Îsâ et-Tirmizî, İbn Ebû'd-Dünyâ, bir rivayete göre Nesâî, Abdân el-Ahvâzî, Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî, Ebû Bişr ed-Dûlâbî, Ebû Bekir el-Hallâl ve Ebû Avâne el-Îsferâyînî gibi muhaddis ve âlimler ona talebelik ettiler. Basralı talebelerinden Muhammed b. Ahmed el-Lü'lûî ile Ebû Bekir İbn Dâse kendisinden *es-Sünen*'i rivayet edenlerin en tanınmışlardır.

Âlimler, Ebu Davud'u birçok yönüyle övmüş, takdir etmiştir, hadis bilgisi, anlayışı, fıkhi bilgisi, vera ve dindarlığı, ilminde itkanı ayrı ayrı dile getirilmiştir.

Ebu Davud, Ehi-i hadis âlimlerinin başını çekenlerden olması hususiyetiyle, nazarında, zayıf hadis, fukahanın kıyasından evladır. Bu

anlayışından dolayıdır ki, bir babta, başka hadis yok ise, zayıf hadis rivayet etmekten çekinmemiştir. Bunu böyle yaparken, terki hususunda ulemanın ittifak ettiklerinden hadis almamıştır, O şöyle der; "Sünenimde metrukul hadis olan (ravisi çok zayıf olan) kimseden hadis rivayeti almadım, Kitapta münker bir rivayet varsa, durumunu bildirdim. Bu konuda başka bir rivayet olmadığı için bunu aldım."

Ebû Dâvûd hadis ilminde taklide karşı olmuş, tahkike yönelmiştir. İslâm dünyasında yüzyıllarca okutulan "Kitâbü's-Sünen" onun araştırmacılığına, münekkidliğine (tenkidçiliğine) en güzel örnektir. Kitâbü's-Sünen, hadis ilimlerinde en çok sözü edilen Kütüb-i Sitte'nin üçüncüsüdür. Tirmizî ve Nesâî onun talebeleri arasında yer alır. Ebû Dâvûd'u, Şâfiî veya Hanbeli mezhebine tâbi gösterilmesine rağmen, müstakil bir muhaddis olarak görmek daha doğru olur (Mübârekruri, Mukaddimetu Tuhfetu'l-Ahvezî, I, 352), Sünen'ini gerçekte Ahmed b. Hanbel okumuş ve onaylamıştır; ama bu onun Hanbeli olduğunu göstermez. Ebû Dâvud dâima hadisle uğraşmış, mezhebî bir mensubiyeti îmâ eden beyânına rastlanmamıştır. Sünen'i, beşyüzbin hadis arasından seçtiği dörtbinsekizyüz hadisi ihtiva eder.

Ebû Dâvûd 'un Bir Uyarısı:

Ebû Dâvûd bir kaç hadîsin ehemmiyetini belirtmek için şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan 500 bin hadîs yazdım. Onlar arasından, sâdece şu kitabıma koyduklarımı seçtim. "müslümanın din; hayatı için dört hadisin yeterli olduğunu" belirtmiştir. Ancak, kişiye, dinini doğru kılması için bu hadîslerden dört tânesi yeterlidir.

Birincisi: "Ameller niyetlere göredir..." hadîsidir.

İkincisi: "Kişinin müslümanlığının kemâli mâlâyânî'yi(boş, gereksiz şeyler) terketmesine bağlıdır" hadîsidir.

Üçüncüsü: "Mü'min kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe (kâmil) mü'min olamaz" hadîsidir.

Dördüncüsü: "Helâl belli, haram bellidir. Helâl olanlar açıklanmıştır, haram olanlar da açıklanmıştır. Bu ikisi arasında (durumu açık olmayan) şüpheli şeyler vardır. Bunların (haram mı helal mı olduğunu) çokları bilemez. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur. Kim şüpheli şeyi işlerse harama düşer. Tıpkı, sürüsünü, yasak koruluğun etrafında güden çoban gibi.)

Koyunları her an koruluğa kayabilir. Bilesiniz! Her melikin bir koruluğu olduğu gibi, (Allah'ın da bir koruluğu vardır.) Allah'ın koruluğu haramlardır. Bilesiniz! Vücutta bir et parçası vardır, bu sıhhatli oldu mu vücudun tamamı sıhhatlidir, bozuldu mu, vücudun tamamı sıhhatini kaybeder. İşte bu parça kalptir” hadîsidir”. (Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, XIII, 210)

Tefsir Ve Hadîs İlimlerindeki Mevkii :

Ebû Dâvûd, Kur'ân'ın hakayıkına bihakkın muttali' bir zât olduğu cihetle şüphe yok ki, İlm-i Tefsîr'e büyük bir vukuf sahibi idi. Tefsîr'e dâir (Kitâbü's-Sünen) ünvanlı meşhur eserinde bir hayli ma'lûmat vardır. Ez-cümle cedelden, Kur'ân-ı Mübîn'deki müteşâbihâta ittibâ'dan nehy için tahsis ettiği bâbda Ka'nebî'den, o da üç vâsıta ile Hz. Âişe(r.anha)'den şöyle rivayet ediyor:

Âişe-i Şiddîkâ(r.anha) demiştir ki: ***“Resûlu'llah salla'llahu aleyhi ve sellem âyet-i kerîmesini okudu ve buyurdu ki: “Ondan - Kitâb-ı İlâhî'den- müteşâbih olanlara ittibâ' edenleri gördüğünüz zaman -biliniz ki- Allah'ı Teâlâ'nın Kalblerinde eğrilik bulunanlar) diye tesmiye ettiği kimseler işte onlardır; artık onlardan kaçınız.”***

Yâni: Kur'ân-ı Kerîm'deki muhkemâtı bırakıp da müteşâbih âyetlere tâbi' olanlar, onları kendi düşüncelerine göre te'vîle çalışanlar, yanlış bir harekette bulunmuş olacakları cihetle onlara uymaktan hazer etmelidir.

Hadîs'e gelince: Şüphe yok ki, Ebû Dâvûd, pek yüksek bir muhaddisdir. Zehebî merhum, bu büyük zât hakkında, “Seyyidü'l-Huffâz” demektedir.

Muhaddislerden Mûsâ b. İbrahim demiştir ki : “Ebû Dâvûd, dünyâda hadîs için, âhiretde de Cennet için yaradılmıştır. Ben ondan efdal bir zât görmedim.”

Ebû Dâvûd, beş yüz bin hadîs-i şerîf ile hafızasını tezyin etmiş bulunuyordu. Bunlardan intihâb ettiği dört bin sekiz yüz hadîs-i sahih iîe (Sünen-ı Ebî Dâvûd) denilen meşhur kitabını vücûde getirmiştir. Bu kitab bilhassa ahkâm-ı fıkhiyye için pek mu'teber bir merci'dir. Ebû Dâvûd, bu kitabını İmâm-ı Ahmed b. Hanbel'e arz etmiş, o büyük müctehidin istihsânını celb eylemiştir.

VEFATI

Ebû Dâvûd(r.a)Hazretleri, H. 16 Şevval 275.M. 21 Şubat 889 tarihinde, arkasında on dokuz eser bırakarak Basra'da yetmiş

üç yaşında vefat etmiştir. Cenaze namazını Abbas b. Abdilvâhid el-Hâşimî kaldırmış ve Süfyân es-Sevrî(r.a)Hazretlerinin kabrinin yanına defnedildi.

Fazîleti:

Ulema, Ebû Dâvûd ‘u birçok yönüyle övmüş, takdir etmiştir. Hadîs bilgisi, hıfzı, anlayışı, fıkıh bilgisi, verâ ve dindarlığı, ilminde itkânı ayrı ayrı dile getirilmiştir. İlmiyle âmel eden âlimlerden olduğu bilhassa belirtilir. Hâl ve hareketlerinde istikâmetinin doğruluğunu ifâde etmek için bâzı âlimler şöyle derler: “Ebû Dâvûd yaşayışında, ahvalinde, huy ve tavırlarında Ahmed İbnu Hanbel’e benzerdi. Ahmed de bu hususlarda Vekî’e benzerdi. Vekî de Süfyân’a benzerdi. Süfyân ise Mansur’a benzerdi. Mansur İbrâhim en-Neha’î’ye, İbrahim de Alkame’ye benzerdi. Alkame ise Abdullah İbnu Mes’ud’a benzerdi. Alkame demiştir ki: İbnu Mes’ud yaşayışında, ahvâlinde huy ve tavırlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a benzerdi”.

Ebû Dâvûd, hadîsi metniyle, senetleriyle illetleriyle çok iyi bilirdi. Onun bu ilimdeki yüksek derecesini ifâde için, Muhammed İbnu İshâk es-Sağânî ve İbrahim el Harbî: “Hz. Dâvud’a demir yumuşatıldığı gibi Ebû Dâvûd ‘a da hadîs yumuşatılmıştır” demişlerdir.

Mûsâ İbnu Harun takdirlerini ifade için “Ebû Dâvûd dünyada hadîs, âhirette de cennet için yaratılmıştır” der. Hadîsi iyi bilirdi. Bu sebeple Sünneti, mevzu ve şiddetli zayıflara karşı korumuştur.

Ebu Abdillâh İbnu Mende, onun bu hizmetini şöyle dile getirmiştir: “Hadîs tahric edip sahîhleri illetli olanlardan, hatâlıları da doğrulardan ayıran dört kişi var: Buhârî, Müslim, bunlardan sonra da Ebû Dâvûd ve Nesâî gelir.

Ebu Bekr el-Hallâl takdirde daha da ileri giderek: “Zamanının el-İmâmu’l-Mukaddem’i” (en önde giden İmâm) diye vasıflandıracaktır.

El-Hakîm Ebu Abdillâh da: “Ebu Dâvud, asrında ehlü’l-hadîs’in rakipsiz imamıdır” der.

Hadîs rivayetindeki hayranlarından meşhur **mutasavvıf Sehl İbnu Abdillâh et-Tüsterî**, Ebû Dâvûd ‘u ziyâret eder ve: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hadîslerini rivâyet eden dilinî çıkar, onu öpeceğim” der. Ebu Davut çıkarır, o da öper.

HADİSCİLİĞİ

Birçok hadis âliminin belirttiği gibi Ebû Dâvûd hadislerin zayıfını sağlamından ayırma, rivayetlerdeki ince kusurları tanıma ve hadis râvilerini tenkit etme hususlarında tanınmış bir âlimdir. Râvileri tenkit ederken kesin bilgi sahibi olmadığı kimseler hakkında görüş bildirmekten sakınırdı. Onların güvenilir olmadığına dair ileri sürülen genel ifadelere önem vermez, hangi sebeplerle cerh edildiklerinin açıkça söylenmesini isterdi. Hadis rivayetinde yetersiz ve liyakatsiz bulunduğu kimselere karşı hiç müsamaha göstermez, yakını bile olsa tenkit etmekten çekinmezdi. Nitekim oğlu Abdullah hakkında bilinmeyen bir sebeple yalancı dediği ileri sürülmektedir. (*Zehebî, Mîzânü'l-i'üdâl, II, 433*)

Şahîh-i Buḥârî'de iki rivayeti bulunan Ya'kûb b. Humeyd b. Kâsib'in değersiz bir kişi olduğunu göstermek üzere onun rivayetlerinin yazılı olduğu kâğıtlarla kitaplarını kapladığı rivayet edilir. (*a.g.e., IV, 451*)

Bir hadisin senedinde kopukluk bulunmadığı ve râvilerinin zayıflığı hakkında fikir birliğine varılmadığı takdirde onu kitabına almakta mahzur görmeyen Ebû Dâvûd, hayatı boyunca yazdığı 500.000 hadis arasından bu özelliklere sahip 4800 rivayeti seçerek *es-Sünen*'e almıştır.

Hadîs Almada Prensibi:

Ebû Dâvûd, ehl-i hadîs'in başını çekenlerden olması hususiyetiyle, nazarında zayıf hadîs fukahânın kıyasından evlâdır. Bu sebeple bir babta, başka rivâyet yoksa zayıf hadîsi tahrîç etmekten çekinmez. Bu durumda zayıfın terki kıyâsa gitmek mânâsına gelir. Ancak, şurası da muhakkak ki, terki hususunda ulemânın ittifak ettiklerinden hadîs olmamıştır. Şu açıklamayı yapar: "Sünen'imde metrûku'l-hadîs olan kimseden hadîs rivâyeti almadım. Kitapta münker bir rivâyet varsa durumunu bildirdim. Bu mevzuda başka rivayet olmadığı için bunu aldım."

Ebû Dâvûd 'un zayıf hadîsi kıyastan üstün tutma prensibini aydınlatan bir rivâyeti İbnu Hazm, el-Muhalla'da, İmâm'ın oğlu Abdullah'tan kaydeder: "Babama, "bir beldede, sahîh hadîsi, sakım hadîsten temyiz etmeden rivayette bulunan bir ehl-i hadîsle bir ehl-i reyden başkasını bulamayan bir kimsenin başına bir iş gelse, ehl-i reye mi, yoksa ehl-i hadîse mi müracaat etmeli?" diye sordum. Babam cevaben: "Ehl-i hadîse müracaat etsin, ehl-i reye değil. Çünkü zayıf hadîs reyden daha kavîdir" dedi."

Devrin hadis hâfızlarından İbrâhim b. Uvreme el-İsfahânî ile hadis hâfızı ve fakih Ebû Bekir b. Sadaka, hiç kimse hakkında kullanmadıkları övgü ifadelerini Ebû Dâvûd için kullanmışlardır.

Mûsâ b. Hârûn, onun hadis için yaratıldığını ve ondan daha faziletli birini görmediğini söylemiştir. Talebesi Ebû Bekir el-Hallâl de hocasından, devrinin önde gelen imamlarından biri ve hadislerin sağlamlık derecesini anlayıp kaynağına inme hususunda en yetkili otorite diye söz etmiştir.

Hâkim en-Nisâbü'rî'ye göre Ebû Dâvûd asrın hadis imamı idi. Muhammed b. Mahled'e göre de 100.000 hadisi rahatlıkla müzakere edebilirdi. *Târîhu Herât* müellifi İbn Yâsîn ise onu, en ince kusurlara varıncaya kadar rivayetleri çok iyi bilen büyük bir muhaddis ve son derece müttaki bir kimse olarak tanıtmıştır.

İbn Hibbân'a göre Ebû Dâvûd fıkıh ve hadisteki bilgisi, hâfıza gücü ve takvâ bakımından en büyük âlimlerden biriydi. Ebû Abdullah İbn Mende, hadislerin sağlamını sakatından, doğrusunu yanlışından dört muhaddisin ayırabildiğini söyleyerek sırasıyla Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin adını verirdi.

es-Sünen'i tasnif ettikten sonra İslâm dünyasında şöhreti artan Ebû Dâvûd, hadis ilmindeki otoritesi yanında fıkıh bilgisiyle de dikkati çekmiştir. Herhangi bir mezhebi taklit etmediği halde İbn Ebû Ya'la (Tabakâtü'l-Hanâbile, I, 159), Ebû İshak eş-Şîrâzî (Tabakâtü'l-fukahâ', I, 171) ve Ebû'l-Yümn el-Uleymî (el-Menhecü'l-aḥmed, I, 256-258) onu Ahmed b. Hanbel'in talebesi olan Hanbelî fukahası, Sübkî de (Tabakât, II, 293-296) Şâfiî fukahası arasında saymışlardır.

Ebû Dâvûd, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra sünneti ön planda tutma konusunda Selefîyye'nin metodunu benimsemiştir. Hayat tarzı bakımından Hz. Peygamber(s.a.v)'e benzetilen Ahmed b. Hanbel(r.a)'i kendisine örnek aldığı ve zâhidâne bir hayat sürdüğü belirtilmektedir. İlmi her şeyin üstünde tuttuğu için -Buhârî'nin de yaptığı gibi- Emîr Ebû Ahmed el-Muvaffak b. Mütevekkil'in, kendi çocuklarına özel olarak *es-Sünen*'i okutması teklifini reddetmiş, onlar da diğer hadis talebeleriyle birlikte ayrı bir bölmede Ebû Dâvûd'un derslerine devam etmişlerdir.

Ebû Dâvûd'un güzel sözleri:

“Baş olma sevdası gizli şehvettir”; “Sözün hayırlısı kulağa izinsiz girendir”; “Giyeceğe ve yiyeceğe değer vermeyen kimse vücudunu rahat ettirir.”

BİLDİRDİĞİ HADİS-İ ŞERİFLERDEN BİR DEMET

“İnsanın dinî, arkadaşının dîni gibidir. Herkes, kiminle arkadaşlık ettiğine baksın.”

“Bilmediklerinizi sorunuz. Cehâletin ilâcı sormaktır.”

Ümm-i Ferve haber veriyor, Resûlullah (aleyhisselâm) hangi amelin efdal olduğu soruldu. “Amellerin efdali, vaktinin evvelinde kılınan namazdır” buyurdu.

“Cum’a günleri bana çok salevât okuyunuz. Bunlar bana bildirilir”

Öldükten sonra da bildirilir mi, denildiğinde: “Toprak, Peygamberlerin vücûdunu çürütmez. Bir mü’min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân, sana selâm söyledi ve duâ etti der.”

“Muhakkak ki, Allahü teâlâ, lütuf sahibidir, (kullara kolaylık diler, güçlük dilemez) yumuşak hareket etmeyi müddetçe, melekler, kötü söz söyliyene kendi sözünü geri çeviriyorlardı. Fakat o da, (kendisine kötü söz söylenen) kötü sözü söyliyenin sözünü kendisine iade edince, melekler kalktı, gitti.”

“Bir kimseye, üç günden fazla bir mü’minle dargın durması helâl olmaz. Üç gün geçince mü’min kardeşine gidip, onunla buluşsun ve selâm versin. Eğer yanına gittiği şahıs selâmını alıp mukâbele ederse, her ikisi de sevâbta ortak olurlar. Eğer selâmı almazsa, selâm veren, dargınlık günahından kurtulur.” (Selâmı almıyan günahı yüklenir.)

“Kardeşi ile bir sene konuşmayıp, dargın duran, onun kanını akıtmış (onu öldürmüş) gibidir.”

“Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, bizden değildir.”

“Kişi güzel ahlâkı ile, geceyi ibâdetle geçirenin derecesine ulaşır.”

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: “Nefsime yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, siz müslüman olmadıkça Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe, kâmil müslüman olamazsınız. Selâmı aranızda yayın ki, birbirinizi seversiniz. Kin beslemekten sakının. Çünkü o, tıraş edip kazıyıcıdır. Size saçları tıraş eder, demiyorum. Fakat o, dîni kazıyıp siler.”

Hazreti Muâviye'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz buyurdu: “İnsanlardaki ayıpları araştırırsan, onları ifsâd eder, bozarsın.”

Ebû Mes'ûd el-Ensârî (radıyallahü anh) bildirdi. Birisi Resûlullah efendimize geldi. “Bana bir şey oldu. Yürüyecek durumum yok. Bir hayvana bindirirseniz de gitsem” dedi. Resûlullah efendimiz, “Seni bindirecek bir şeyim yok. Fakat falancaya git. Belki o seni bir şeye bindirip gönderir” buyurdu. Sonra Resûlullah efendimiz bunu Eshâb-ı kirama anlattı ve şöyle buyurdu: “Kim hayırlı bir işe delâlet ederse, (sebeup olursa) o hayırlı işi işliyenin ecir ve sevâbı kadar mükâfat vardır.”

Yezîd bin Sâib haber verdi. Resûlullah efendimiz, “Sizden biriniz arkadaşının eşyasını, ne şaka ve ne de ciddî olarak almasın. Biriniz arkadaşının değneğini aldığı zaman onu kendisine geri versin.”

“Her ma'rûf (iyilik) sadakadır.”

Enes (radıyallahü anh) bildirdi. Muhacirler (r.anhüm) “Ey Allahın Resûlü! Ensâr (r.anhüm) bütün sevâbları alıp götürdü. Bize bir şey kalmadı” deyince, Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: “Hayır, siz onlar için duâ ettiğiniz ve onları, size verdikleri sebebiyle, övdüğünüz müddetçe, size de sevâb vardır” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: “**İnsanlara teşekkür etmiyen, Allaha şükür etmiş olmaz.**” (Ni'mete vasıta olana duâ ve medih yapılınca, sevâb kazanılır. Bu duâ ve medih, ni'mete vesîle olana teşekkür demektir. Bu teşekkür, Allahü teâlâyâ şükür yerine geçer.)

İbn-i Ömer rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: “**Hepiniz birer çobansınız. Hepiniz, emrinde ve eli altında olanlardan mes'ûlsünüz. Devlet reîsi de bir çobandır. O, emri altındakilerden mes'ûldür. Kişi ailesi üzerinde bir çobandır. Kadın kocasının evinde bir çobandır. Hizmetçi de efendisine âit mal üzerinde bir çobandır.**”

Resûlullah efendimiz Eshâb-ı kirama (r.anhüm) “**Siz başpehlivanı ne olarak kabûl ediyorsunuz?**” diye buyurunca, Onlar: “Erkeklerin yenemediği kimse olarak biliyoruz” dediler. Peygamber efendimiz “**Hayır, hakîkatte o gazâb ânında nefsine sahip olandır**” buyurdu.

Avf bin Mâlik bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu: “Ben ve meşakkat ve geçim darlığından dolayı yanakları moraran kadın (kocasından dul kalıp, çocuğuna sabreden, evlenmeyen kadın) Cennette şu iki parmak gibi birbirimize yakınız.”

“Cibrîl komşuyu çok tavsiye etti. O kadar ki, neredeyse komşunun komşuya mirasçı olacağını zannettim.”

Ebû Sa’îd el-Hudrî rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Bir kimsenin üç kızı veya üç kızkardeşi olur da onlara iyi muâmele ederse, mutlaka cennete girer.”

Ebû Bekr rivâyet etti. Resûlullah efendimiz şöyle buyurdu: “Dünyâda, Allahü teâlânın, acele olarak cezasını vermeğe, (âhirette ayrıca azâbı olmakla beraber) Sıla-i rahmi terk etme ile azgınlık ve taşkınlıktan daha lââyık bir günah yoktur.”

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim rızkının bol olmasını ve ömrünün uzamasını severse, sıla-i rahm yapsın.”

Bekir bin Haris (radiyallahü anh) “Yâ Resûlallah! Kime iyilik edeyim?” diye sordu. Resûlullah efendimiz, “Annene, sonra babana, kızkardeşine, erkek kardeşine ve bunları takip eden akrabana (iyilik etmen) vâcib bir haktır” buyurduktan sonra, yakın akrabaları da ilâve buyurdular.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki; “Kul vefât ettiği zaman, bütün amellerinin sevâbı da kesilir. Bunlardan üç amel müstesnadır. (Bunların sevâbı kesilmez) Birincisi, Sadaka-i câriye, ikincisi, kendisinden faydalanılan ilim. Üçüncüsü, kendisine, duâ eden sâlih evlât.”

Ebû Ubeyd’in (radiyallahü anh) şöyle anlattığı işitilmiştir. Biz Resûlullah efendimizin yanında bulunuyorduk. Birisi, “Ey Allahın Resûlü! Annem ve babam vefât ettikten sonra, kendilerine yapabileceğim bir iyilik kaldı mı?” diye sordu. Resûlullah efendimiz: “Evet şu dört şey vardır: Onlara hayır duâda bulunup, Allahü teâlâdan onların af ve mağfiretini dilemek. Vasıyyetlerini yerine getirmek. Onların dünyâda iken sevdiği arkadaşlarına ikramda bulunmak. Akrabalığın kendilerinden geldiği akrabaya iyilik etmek.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti. Resûl-i ekrem efendimiz buyurdular ki: “Şu üç kimsenin duâsı makbûldür. Bunda asla

şüphe yoktur. Bunlar mazlûmun duâsı, yolcunun duâsı, ana-babanın çocuklarına duâsı.”

Abdullah bin Amr (radiyallahü anh) anlattı. Cihada gitmek için biri Resûlullahın yanına geldi. Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) ona: “Anan baban hayatta mı?” diye suâl ettiler. O şahıs da “Evet hayattadır” diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) “Madem ki, böyle müslüman ana ve baban var. Onlara iyilik ve ihsânda bulunmak için çalış” buyurdular.

Abdullah bin Âmir anlattı: Ana ve babasını terk edip ağlatan ve hicret etme husûsunda, Resûlullah (aleyhisselâm) bî’at eden biri, Peygamber efendimize geldi. Resûlullah efendimiz ona buyurdu ki: “Ana-babana dön, ağlattığın gibi onları güldür ve ferahlandır.”

Muâviye bin Hayde anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) “Yâ Resûlallah! Kime iyilik edeyim?” dedim. “Annene” buyurdu. “Kime iyilik edeyim?” dedim. “Annene” buyurdu. “Kime iyilik edeyim?” dedim. “Annene” buyurdu. “Kime iyilik edeyim?” dedim. “Babana, sonra en yakına, ondan sonra en yakınına” buyurdu.

Şekl bin Humeyd anlattı: “Ey Allahın Resûlü! Bana faydalanacağım bir duâ öğret” dedim. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm): “Allahım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve şehvetimin şerrinden bana afiyet ve ihsân eyle de” buyurmuştur.

Hazreti Ömer’in (radiyallahü anh) bildirdiğine göre, Resûlullah (aleyhisselâm) “Şu beş şeyden; tenbellikten, cimrilikten, yaşlılığın kötülüğünden, kalbin fitnesinden ve kabir azâbından, Allahü teâlâya sığınır.”

Enes bin Mâlik’in rivâyet ettiğine göre, Resûlullah efendimiz, şu duâyı çok söylerdi: “Allahım! Bize dünyâda da âhirette de güzellik ver. Bizi Cehennem azâbından koru.”

Abdullah bin Ömer (radiyallahü anh), Resûlullahın duâlarından birisinin şöyle olduğunu haber verdi: “Allahım! Ni’metinin yok olmasından, ihsân ettiğin afiyetin değişmesinden, ansızın azâbının gelmesinden, gazâbına sebep olacak şeylerin hepsinden sana sığınırım.”

Muâz bin Cebel’den (radiyallahü anh) rivâyet edildi. O şöyle anlattı: Peygamber efendimiz elimden tuttu. “Ey Muâz” buyurdu. Ben “Buyurun” dedim. “Ben seni seviyorum” buyurdular. “Vallahi ben de sizi seviyorum” dedim. “Sana her namazın peşinden söyleyeceğin ba’zı

sözler öğreteyim mi?” buyurunca, “Evet” dedim. Resûlullah efendimiz, “Allahım! Seni anmak (Kur’ân-ı kerîmî okuyup onunla amel etmek) ni’metine şükretmek ve sana güzel ibâdet etmek üzere bana yardım et de.” buyurdu.

Abdullah bin Ömer’den (radiyallahü anh) bildirildiğine göre, Resûlullah efendimiz şöyle duâ buyururlardı: “Allahım! Ben senden dünyâda da âhirette de, af ve afiyet isterim. Allahım! Ben dînîm ve ehlim husûsunda senden afiyet isterim. Ayıplarımı ört, korkumu gider, önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, yukarımdan da beni muhafaza eyle. (Yerin göçmesiyle de) altından helak olmaktan sana sığınırım.”

Ebû Bekr (radiyallahü anh), Resûlullahın (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu bildirmişti: “Kederli olanın yapacağı duâlar şunlar: Allahım! Senin rahmetini umuyorum. Beni biran olsun nefsimi bırakma! Benim bütün hâlimi düzelt. Senden başka ilâh yoktur.”

Nu’mân bin Beşîr bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki; “Gerçekten duâ ibâdetdir.” Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu: “Bana duâ ediniz. Duânızı kabûl edeyim” (Mü’minûn-60).

Belî kabilesinden birisi rivâyet etti. Babamla beraber Resûlullah (aleyhisselâm) geldim. Resûlullah (aleyhisselâm) yanımda, babama gizlice bir şeyler söyledi. Sonra ben babama, Resûlullah (aleyhisselâm) sana ne söyledi, diye sordum. “Bir işi yapmak istediğin zaman, Allahü teâlâ sana o işten bir çıkış kapısı gösterinceye veya yaratıncaya kadar yavaş hareket et ve temkinli ol” buyurdu, dedi.

“Âhirete âit işlerin dışındaki işlerde acele etmemek hayırlıdır.”

Habbet-üt-Temîmî’nin babası Resûl-i ekrem efendimizden (aleyhisselâm) şöyle duydu: “Baykuşlarda uğursuzluk diye bir şey yoktur. En doğru yorum, hayıra yormaktır. Göz değmesi haktır ve gerçektir.” Ebû Sa’îd (radiyallahü anh) haber verdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: “Sizden biriniz esnediği zaman, elini ağzına koysun. Çünkü şeytan ağzına girer.”

Muâviye (radiyallahü anh) bildirdi: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Kişi, Allahü teâlânın kullarının kendisi için ayakta dikilmesine sevinirse, ateşten bir eve hazırlansın.”

Abdullah bin Amr rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu: “İki kişi arasına oturmak sûretiyle aralarını ayırmak, kimseye helâl olmaz. Müsâdeleriyle olursa müstesnadır.”

Şa’bî’den rivâyet edildi. Birisi, Abdullah bin Amr’a geldi. Abdullah’ın yanında da ba’zı kimseler vardı. Bu zât, Abdullah’a doğru giderken, ona mâni oldular. Bunun üzerine Abdullah, “Onu bırakın” dedi. Sonra adam Abdullah’ın yanına oturdu. “Resûlullahtan (aleyhisselâm) duyduğun bir şeyi bana haber ver” dedi. Abdullah bin Amr hazretleri de, “Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu işittim: “Müslüman o kimsedir ki, müslümanlar, onun dilinden ve elinden zarar görmezler. Muhacir de, Allahü teâlânın yasakladığı şeyleri terk edendir.”

Abdullah’dan rivâyet edildi. Resûl-i ekrem şöyle buyurdu: “İnsanlar üç kişi, olduğu zaman, üçüncüyü yalnız bırakıp, iki kişi aralarında gizli konuşmasınlar.”

Süleym bin Câbir rivâyet etti. Peygamber efendimize gittim. “Ey Allahın Resûlü! Bana nasîhat ver” dedim. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: “Allahü teâlâdan kork ve takvâya sarıl. Kuyudan su çekmek isteyen, senin kovandan, onun su kabına su boşaltman yahut kardeşinle gülyüzle konuşman şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği küçük görme. Elbiseni yere sarkıtmaktan sakın. Çünkü bu kibirdendir. Allahü teâlâ bunu sevmez. Eğer bir kimse, senden bildiği bir şeyle seni ayıplarsa, sen onu, hakkında bildiğin bir şeyle ayıplama. Seni kötileyeni bırak. Söylediğinin günahı ona âittir. Onun mükâfatı ise senindir, insan, hayvan veya başka bir şey olsun, hiçbir şeye kötü söz söyleme”buyurdu. Süleym (radıyallahü anh) der ki, “Ondan sonra ne bir insana, ne bir hayvana, hiçbirisine kötü söylemedim.”

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) haber verdi. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: “Elinde, et ve yemekten kalma, yağ bulaşığı olduğu halde, onu yıkamadan yatıp uyuyan kimseye bir zarar dokunursa, kendisinden başkasını kınayıp, ayıplamasın.”

Câbir bin Abdullah rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular: “Kapıları kilitleyin. Su kırbasını bağlayın. Kapıları örtünüz. Lâmbaları söndürünüz. Çünkü, şeytan kilitli kapıyı açmaz, Bağlı çözmez ve kabı açmaz.”

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: “Beş şey, peygamberlerin seçtiği sünnetlerdendir.

1. Bıyık kısaltmak, 2. Tırnakları kesmek, 3. Kasıkları tıraş etmek. 4. Koltuk altlarını yolmak, 5. Misvak kullanmak.” (Misvak, Arabistan’da bulunan, Erak ağacının dalından bir karış uzunlukta kesilen parçadır)

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti. Peygamber efendimiz buyurdu ki: “Şunlara bir yüzle, bunlara bir yüzle gelen iki yüzlü kimse, insanların en kötülerindendir.”

“Güçlü olmak, insanları yenmekle değildir. Gerçek güçlü ve kuvvetli olan, öfke zamanında nefesine sâhib olandır.”

ESERLERİ

1. es-Sünen. Sahihinden zayıfına kadar İslâm hukukuyla ilgili 4800 hadisi topladığı, bunlardan ileri derecede zayıf olanları belirtmeye özen gösterdiği bir eser olup İslâm dünyasında büyük rağbet görmüştür. Muhtelif şerhleri bulunan *es-Sünen* Kahire’de neşredilmiş (1280), daha sonra da pek çok baskısı yapılmıştır.

2. el-Merâsîl. 544 mürsel hadisi ihtiva eden ve sahasının ilk ve orijinal eseri olan kitap, bilindiği kadarıyla ilk defa Alî es-Sünnî et-Trablusî tarafından senedleri zikredilmeksizin neşredilmiş (Kahire 1310), daha sonra senedleriyle birlikte muhtelif baskıları yapılmıştır.

3. Mesâ’ilü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel. el-Mesâ’ilü’llei hâlefe ‘aleyhe’l-İmâm Ahmed b. Hanbel adıyla da bilinen eser, Ahmed b. Hanbel’e sorulan bazı soruların Ebû Dâvûd tarafından kaydedilen cevaplarından ibarettir. Fıkıh bablarına göre tertip edilen kitap Muhammed Behcet el-Baytâr tarafından neşre hazırlanmış ve Reşîd Rızâ’nın takdim yazısıyla yayımlanmıştır (Kahire 1353).

4. İcâbâtühû ‘alâ su’âlâtî Ebî ‘Ubeyd Muhammed b. ‘Alî b. ‘Osmân el-Âcurrî. Râvilerin cerh ve ta’diline dair talebesi Ebû Ubeyd el-Âcurrî’nin sorularına verdiği cevapları ihtiva eden ve Âcurrî tarafından derlenen eser beş cüzden meydana gelmektedir. İbn Hacer’in *Tehzîbü’t-Tehzîb*’de çok faydalandığı bu eserin Köprülü Kütüphanesi’ndeki üçüncü cüzü (nr. 292, 30 varak) Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî tarafından yayımlanmıştır (Medine 1403). Dördüncü ve beşinci cüzleri Biblioth  que Nationale’de bulunan (nr. 2085, 68 varak) eserin birinci ve ikinci cüzlerinin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

5. Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî. Risâle fî vaşfi te’lîfihî li-kitâbi’s-Sünen adıyla da anılan risâle, bir müellifin kendi eserini tanıtır ve benzerleriyle karşılaştırması ve o devirde pek âdet

olmayan bir usulü ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Eserin Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki yegâne nüshasını (Hadis, nr. 348, vr. 188^a-191^a) ilk defa Zâhid Kevserî (Kahire 1369), daha sonra da Muhammed Lutfi es-Sabbâğ (Beyrut 1394, 1405) yayımlamışlardır.

6. Kitâbü'z-Zühhd. Mağrib hattıyla yazılmış bir nüshası Fas'ta Karaviyyîn Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 80/133).

7. Tesmiyetü ihve ellezîne ruviye 'anhümü'l-hadîş. *Tesmiyetü'l-ihve min ehli'l-emşâr* adıyla da bilinen risâle Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir. (*Mecmua*, nr. 129, vr. 216^a-223^b).

8. Kitâbü'l-Ba's ve'n-nüşûr. Brockelmann bu eserin Dımaşk'ta bulunduğunu söylemektedir (GAL [Ar.], III, 189).

9. Kitâbü'l-Ğader. Günümüze gelip gelmediği bilinmeyen eser, *er-Red 'alâ ehli'l-ğader* ve *er-Red 'ale'l-ğaderiyye* adlarıyla da anılmaktadır.

Ebû Dâvûd'un bunlardan başka *Nâsihu'l-Ğur'an ve mensûhuh*, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, *et-Teferrüd fi's-sünen*, *Fezâ'ilü'l-enşâr*, *Müsnedü Mâlik*, *ed-Du'a*, *İbtidâ'ü'l-vahy*, *Ahbârü'l-havâric*, *Mâ teferrede bihî ehlü'l-emşâr* ve *el-Âdâbü's-şer'iyye* adlı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Ebû Dâvûd hakkında müstakil bazı eserler kaleme alınmış ve ilmî araştırmalar yapılmıştır. Ebû Ahmed el-Cellûdî'nin (ö. 302/914-15) *Ahbâru Ebî Dâvûd* adlı bir eseri vardır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, I, 316). Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Muhammed Sîrân Efendi el-Endonîsî'nin *el-Metrûkûn ve'l-mechûlûn ve merviyâtühüm fi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî* adıyla yaptığı yüksek lisans tezi basılmıştır (Mekke 1396/1976). Takıyyüddin el-Mezâhirî en-Nedvî, *Ebû Dâvûd el-imâm el-hâfız el-fakîh* adlı araştırmasında (Ayn 1978) Ebû Dâvûd'un hayatını ve ilmî şahsiyetini incelemiştir. Muavvad b. Bilâl el-Avfî, yine Ümmülkurâ Üniversitesi'nde *Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve eşeruhû fi 'ilmi'l-hadîş* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Mekke 1400/1980). Muhammed Lutfi es-Sabbâğ'ın da *Ebû Dâvûd hayâtühû ve Sünenühû* adlı bir çalışması bulunmaktadır (Beyrut 1405/1985).

SÜNEN-İ EBU DAVUD

İmam Ebu Davud'un daha başka esrieri olmasına rağmen, onun ismini ebedi-leştiren, Sünen'idir. Bu eser, birçok İslam ülkesindeki muhtelif mezheplerin âlimlerince, standart bir hadis kitabı olarak hüsnü kabul görmüş ve çokça okutulmuştur, okutulmaktadır. Ebu Davud

Sünen'in hadislerini seçerken, ahkâm hadisleriyle yetinmiştir. Bu sebeple Sünen ve diğer hadis müellifleri arasında, ahkâm hadisler sahasında ilk eser veren kimse olmuştur.

İmam Nevevi, Sünen'e yaptığı şerhte şöyle der; *"Fıkıhla olsun başka şeyle olsun, İslami mevzularla meşgul olan herkesin Ebu Davud'un Sünen'ine ilgi ve alaka göstermesi, onu iyi bilmesi gerekir. Zira onun ipindeki hadislerle delil getirilir ve hadisleri ayırmak da kolaydır."*

İmam Gazzalî şöyle der: " Bu kitapta bulunanlar, bir müctehide ahkâm hadisleri hususunda yeterlidir."

SÜNEN'İN ÖZELLİKLERİ

Müellif kitabın özelliklerini Mekkelilere yazdığı mektubunda da özel olarak şöyle dile getirir: " Siz, benden Sünen kitabındaki hadisleri soruyor ve bunlar bu konuda bildiğin hadislerin en sıhhatli olanları mı? Diyorsunuz ve benden açıklama istiyorsunuz. Sorularınızı dikkatle inceledim. Eserin imamının en sahih hadislerden müteşekkil olduğuna emin olabilirsiniz. Ancak, bir hadis, iki ayrı sahih senedle rivayet edilmiş olur da, birinin daha kuvvetli, diğerinde ravisinin hıfzı daha kuvvetli olursa, bu durumda çoğu kere hıfzı kuvvetli olanı seçtim.

- Bir konuda birçok sahih hadis var olsa da bir bab başlığı altında bir veya iki hadis aldım,

- Çoğu kez hadisleri kısalttım. Zira hadisi bütün uzunluğuyla verseydim, duyan ve okuyanlardan bir kısmı, konuya ait hükmü belirleyen kısmının neresi olduğunu bilemezdi.

- Kitabımda, ulemanın, terkinde ittifak ettikleri ravinin hadisini almadım,

- Aynı konuda kendisinden başka, ona benzer herhangi bir hadis bulamadığımdan dolayı münker (zayıf bir ravinin, güvenilir bir raviye muhalif olarak zikrettiği) bir hadise yer vermişsem onun münker olduğunu mutlaka açıkladım.

- Hakkında bir şey söylemediklerim, sahihtir, (ihticac veya itibar olunabilir.)

- Kitabımdaki hadislerin sayısı 4800 kadardır. (500.000 hadisten seçilmiştir.) Bunlardan 600 kadarı mürseldir. (Tabi'inin, Sahabeyi atlayarak Hz. Peygambere (s.a.v) izafe ettiği hadistir.)

• Sünen'e sadece ahkâm hadislerini aldım. Zühd ve amellerin faziletleri ve diğer faziletlerle ilgili konuları işlemedim. Bu konularla ilgili sahih bir hadis olmasına rağmen onları kitabıma almadım.

Ebu Davud. Gerekli gördüğü yerde, şahıs tanıtması yapar, cerh ve tadilde bulunur. Zayıf hadisleri belirtirken gerekçe gösterir. Yerler (mekânlar) hakkında bilgi verir. Hadisin sebab-i vurudunu bildirir. Hadis ıstılahlarını yer yer kullanır.

İmam Zehebi, Sünen'deki hadisleri altı guruba ayırır:

- Buhari ve Müslim'in birlikte tahrir ettikleri hadisler, bunlar kitabın yarısını teşkil eder.

- İki imamdan birisinin kitaba aldığı hadisler,

- Buhari ve Müslim'de olmamasına rağmen, senedi iyi olan, illetli ve şaz olmayan hadisler.

- İsnadı sahih olan ve ulemanın kabul ettiği hadisler

- Ravideki hafıza noksanlığı sebebiyle isnadı, zayıf kabul edilen hadisler. (Bu hadisler hakkında Ebu Davud, çoğu kere sükût eder.)

- Ravisinin zaafi çok açık olan hadisler ki bu tür hadislerin zaafiyetini Ebu Davud genellikle açıklar.

Bu durum, Ebu Davud'un, fakihlerin delil olarak kullandıkları ahkâm hadislerini bir araya toplamak gayesinin tabii bir sonucudur. Çünkü ona göre, aşırı derecede zayıf olmayan bir hadis. REY ve KIYASTAN ÖNDE GELİR.

Farklı Nüshaları:

Ebû Dâvûd 'un Sünen'ini, kendisinden tahammül edip rivâyet izni olan yedi kişi mevcuttur. Bunlardan dört tânesi ulema arasında yaygınlık kazanmıştır. Nüshalar arasında bazı farklar mevcuttur.

Bu nüshalar şunlardır.

1- Ebu Ali Muhammed İbnu Ahmed İbn-i Amr el-Lü'lü'î (333/944) nüshası: Bu nüsha en ziyade şöhet ve yaygınlık kazanan nüshadır. Bilhassa Meşrik memleketlerinde yazılmıştır. El-Lü'lü'î, Sünen'i, Ebû Dâvûd 'dan bir kaç sefer dinleme fırsatı bulmuştur. Son defa, müellifin vefat ettiği sene olan 275'te dinlemiş olması, bu nüshaya ayrı bir itibâr kazandırmıştır.

2- Ebu Bekr Muhammed İbnu Bekr İbni Abdirezzâk İbni Dâse et-Temmâr (v. 346/957) nüshası: Kısaca: İbnu Dâse nüshası diye bilinir. Bu nüsha Mağrib beldelerinde şöhet yapmıştır. İbnu Dâse nüshası el-Lü'lü'î nüshası'na muhteva itibariyle benzerlik arzeder.

Farklı yönleri bir kısım takdîm ve te'hirlerdir. Hadîslerin ziyâde-noksanlığı söz konusu değildir.

3- Ebu İsa İshâk İbnu Mûsa İbn-i Sâ'id er-Remlî (320/932) nüshası. Bu da er-Remlî nüshası olarak yâdedilir. Bu zât, Ebû Dâvûd 'un verrâkı (hususî kâtibi) dir. Bunun rivayeti tertîb itibâriyle İbnu Dâse nüshasına benzer.

4- İbnu'l-A'râbî nüshası. Daha çok sûfî olan Ebu Sa'id Ahmed İbnu Muhammed İbni Ziyâd İbni'l-A'râbî'nin (vefat tarihi 340/951) dir. Bunun nüshası diğerlerine nazaran eksik bir nüshadır.

Ebû Dâvûd Üzerine Çalışmalar:

Sünenü Ebî Dâvud el-Münzirî [Ebu Muhammed Abdülaziz İbnu Abdilkavî (v. 656/1258)] tarafından ihtisar edilmiştir. İhtisarin ismi el-Müctebâ'dır, bir kaç baskısı mevcuttur. İbnu Kayyîm el-Cevziyye (v. 751 / 1350) Sünen üzerine bir tehzîb çalışması yapmıştır. Tehzîbu Süneni Ebî Dâvud adını taşıyan bu eser de basılmıştır.

Belli başlı şerhleri şunlardır:

1- Me'âlimü's-Sünen: İlk Buhârî şârihi diye daha önce takdim ettiğimiz Ebu Süleyman el-Hattâbî (v. 388) tarafından yapılmış muhtasar bir şerhtir, matbudur. Hattâbî'nin Me'âlimü's-sünen'i, genellikle hadislerde geçen nâdir kelimelerin ve hadisin mânasının açıklandığı, ihtiva ettiği fikhî sonuçların belirtildiği bir çalışma olup eser aynı zamanda ilk hadis şerhi olarak bilinmektedir. Nüshalarının önemli bir kısmı İstanbul'daki kütüphanelerde kayıtlı olan eserin belli başlı baskıları şunlardır: nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, I-IV, Halep 1339-1343, 1932-1934; nşr. İzzet Ubeyd ed-De'âs – Âdil es-Seyyid, I-V, Humus 1389-1394/1969-1974; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Muhammed Hâmid el-Fıkî, I-VIII, Kahire 1367-1369

2- Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebî Dâvud: Ebu't-Tayyîb Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî tarafından te'lif edilmiştir. 14 ciltlik bir şerh olup açıklamaları son derece basit, yabancılar için anlaşılması kolaydır. Hadîs metninde geçen kelimeler lügat gibî açıklanır. Bir kaç kere basılmıştır.

3- El-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud: Mahmud Muhammed Hattab es-Subkî (1352/ 1933) tarafından yapılmıştır. Hadîslerden dört mezhebin ne gibi hükümler çıkardığı belirtilen geniş muhtevalı bir şerhtir, ne var ki, Sünen'in tamamı aynı şekilde bitirilememiş, yarıda kalmış bir şerhtir.

4- Mirkātu's-Su'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvud: Suyûti'nin şerhidir. Süyûti'nin Mirkātu's-şu'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvud'unu (nüshaları için bk. a.g.e., I, 151) Dimnâtî Derecâtü Mirkâti's-şu'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvud adıyla ihtisar etmiştir. (Kahire 1298).

5- Bezlu'l-Mechûd fi Hallî Ebî Dâvud: Bu şerh Hanefî mezhebini esas alır. Halil Ahmed es-Sehârenfûrî (v. 1346/1927) te'lif etmiştir. Muhammed Zekerîyya el-Kandehlevî tâlikte bulunmuştur. 20 cilttir, matbudur.

Ebû Dâvud 'a bunlar dışında, Nevevî, İbnu Mulakkin, Kutbuddîn Ebu Bekr İbnu Ahmed el-Yemenî, Veliyyüddin Ebu Zür'a Ahmed İbnu'l-Hâfız Ebî'l-Fadl Zeyniddîn el-İrâkî, Alaeddin Moğoltay İbni Kılıç. Şihâbuddin İbnu Raslân, Bedruddîn el-Aynî ve Sindî gibi muhtelif âlimler tarafından çoğu yarım kalmış başka şerhler de yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Ebû Dâvud, es-Sünen (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-fıkr), neşredenin girişi, I, 3-16; a.e.: Süneni Ebî Dâvud Terceme ve Şerhi (trc. Hüseyin Kayapınar – Necati Akdeniz), İstanbul 1987, İsmail L. Çakan'ın Mukaddime'si, I, s. XXX-LVI; Hafîb, Târîhu Bağdâd, IX, 55-58; Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XV, 307-308, 538-539; Keşfü'z-zunûn, II, 1004-1006; Siddîk Hasan Han, el-Hıttâ fî zıkrî's-şihâhî's-sitte, Beyrut 1405/1985, s. 211-218; Sezgin, GAS (Ar.), I, 150-152, 294; M. Reşâd Halîfe, Medresetü'l-î-hadîs fî Mısr, Kahire 1403/1983, s. 154-163; Sâlih Yûsuf Ma'tûk, Bedrüddîn el-Aynî ve eşeruhû fî 'ilmi'l-î-hadîs, Beyrut 1407/1987, s. 184-193; Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Ebû Dâvud hayâtühü ve Sünenüh, Beyrut-Dimaşk 1405/1985; İsmail L. Çakan, Hadîs Edebiyatı, İstanbul 1989, s. 77-86, 162-164; Kettânî, er-Risâletü'l-müstetrafe (Özbek), s. 3-4, 22, 29-30; Abdülhamîd Birişık, "Mahmûd Hasan Diyûbendî", DİA, XXVII, 367. Ebû Dâvud, Sünen (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1988, nâşirin mukaddimesi, I, 720. Hafîb, Târîhu Bağdâd, IX, 55-59. Şîrâzî, Tabakâtü'l-fukahâ', I, 171. İbn Ebû Ya'lâ, Tabakâtü'l-Hanâbile, I, 159. Nevevî, Tehzîb, II, 224-227. Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XIII, 203-221. Mîzânü'l-i'tidâl, II, 433; IV, 451. Sübkî, Tabakât, II, 293-296. İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, IV, 169-173. Uleymî, el-Menhecû'l-aşmed (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd – Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1403/1983, I, 256-258. Keşfü'z-zunûn, II, 1387, 1004-1006, 1402, 1458. Brockelmann, GAL (Ar.), III, 185-189. Bedrân, Tehzîbü Târîhi Dimaşk, VI, 246-247. M. Abdurrahman el-Mübârekfûrî, Muqaddimetü Tuhfeti'l-aşvezi, Kahire 1386/1967, I, 352-353. Sezgin, GAS, I, 149-152, 165. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, ez-Zer'â ilâ teşânîfi's-Şî'a, Beyrut 1403/1983, I, 316. Nüveyhiz, Mu'cemü'l-müfessirîn, I, 215. Kays Âl-i Kays, el-İrânîyyûn, II/1, s. 244-254. Şeşen, Fihrisü mahfûfâtü'l-tıbbî'l-İslâmî, I, 157. "Ebû Dâvud es-Sicistânî", Âlemü'l-kütüb, V/2, Kahire 1984, s. 759. Vahid Çabuk, "Zenc", İA, XIII, 521-522.

İMAM-I MALİK (R.A)
(D.H.90 -M. 709 Medine-V.H. 179 M.795. Medine)

Büyük Hadis, fıkıh âlimi, muhaddis, Mezhep imamı veli,Muvatta hadis kitabının yazarı.

Bu güzel insan Cennet ile müjdelenmiş olan Ehl-i sünnet vel-cemaatin dört büyük hak mezhebinden biri olan Maliki mezhebinin reisidir. Adı, Malik bin Enes'tir. H.90 -M. 709 senesinde Medine'de doğdu. H. 179 M.795'de yine Medine'de vefat etti. Eshab-ı kiramdan olan dedesi **Malik ibnu** Ebu Amr'dır. Soyu Yemen kabilelerinden "Beni Esbah" kabilesine ve Himyerîlerden bir hükümdâr hanedanına dayanır. Dedelerinden biri Medine'ye yerleşmişti. Ashâb-ı kiramdan olan dedesi Ebû Amr'dır.

Tebe-i tabiinden olan imam-ı Malik, ilim ve hadis rivayetiyle meşgul olan bir ailede ve çevrede yetişmiştir. Dedesi Malik, babası Enes ve amcası Süheyl, hadis rivayeti yapmışlardır. Yaşadığı muhit, Peygamber efendimizin yaşamış olduğu ve İslam'ın hükümlerinin vaaz edildiği ve çok ilim ehlinin bulunduğu Medine-i münevvere idi.

Şemali ve Kişiliği

İmam Malik(r.a), heybetli biriydi. Uzun boylu, iri yapılı, sarışın, mavi gözlü biriydi. Gür sakalları vardı. Saçı sakalı aktı. Bıyıklarını uzatır, kısaltmaz dı. Temiz giyimliydi, ince ve beyaz renk kumaşı tercih ederdi. Giysisini sık değiştirir, sarığını çenesinin altından geçirip omuzlarından aşağı sarkıttı. Misk ve güzel koku sürünmeyi severdi. İmam Mâlik refah ve bolluk içinde büyümüştür. Dış görünümüne Özen gösterir, her konuda kendine dikkat ederdi. Güzel ahlak ve edebinin yanı sıra vakur ve heybetli görüntüsüyle insanlar üzerinde saygın bir izlenim bırakırdı. Bulunduğu her mecliste izzet ve itibâr görürdü.

Takva ve vakarı bu heybetine manevi bir hava da katıyordu. Hafızası çok güçlüydü. Çoğu zaman dinlediklerini bir dinlemede ezberleyebiliyordu. Züht ve takvasıyla ün kazanmış biriydi. İlmi öğrenme ve öğretme işinde herhangi bir maddi çıkar gözetmemiş sadece Allah'ın rızasını aramıştı. İlmin bir nur olduğunu ancak bu nurun sadece kalbini takva ve ihlasla doldurmuş kimselerin gönüllerine

yerleşebileceğini söylerdi. İhtilafı mevzularda insanlarla tartışmaya girmekten kaçınır ve bu tür tartışmaların kin ve nefret sebebi olacağını söylerdi. Onun döneminde yaşamış pek çok ilim adamı kendisinden övgüyle söz etmişlerdir.

İlim Tahsili

Önce Kur'an-ı kerimi ezberledi. Kendisinin isteği ve ailesinin yardım ve teşvikiyle ilim öğrenmeye başladı. Bu hususta kendisine en çok annesi ilgi göstermiştir. Annesine, ilim tahsiline gitmek istediğini söyleyince, ona en güzel elbiselerini giydirerek sarığını sarıp: "Şimdi git, oku, yaz" demiştir. Ayrıca oğluna zamanın meşhur âlimi Rabi'at'ur Rey'in yanına gitmesini, ondan ilim ve edep öğrenmesini söylemiştir. Bu teşvik üzerine Rabi'a bin Abdurrahman'ın derslerine devam edip, genç yaşta re'ye dayanan fıkıh ilmini öğrendi Diğer âlimlerin de derslerine devam etti ve bilhassa yanından hiç ayrılmadığı hocası Abdurrahman bin Hürmüz'ün derslerinden çok istifade etmiştir.

Bu hocası hakkında şöyle derdi: "İbni Hürmüz'ün derslerine onüç sene devam ettim. Ondan öyle ilimler öğrendim ki, bunların bir kısmını hiç kimseye söyleyemiyorum. O, bid'at ehlini red bakımından ve insanların ihtilaf ettikleri şeyler hususunda onların en bilgili idi."

Hocaları:

İmam Mâlik, sahabenin ilmini taşıyan tâbiünden bir topluluğa yetişmiş ve onların ilmini öğrenmiştir. Bunlar arasında en güzideleri Abdullah b. Ömer'in (r.a) azatlısı Nâfi idi. İmam şöyle derdi: 'Nâfi, İbn Ömer'in ilmini oğullarından daha fazla yaymıştır."

Mâlik'in Nâfi katında çok özel bir yeri vardı. Nitekim o, bu hususta şunu anlatmıştır: "Henüz çok küçük yaşta Nâfi'in halkasına gitmeye başladım. Buna rağmen oturduğu yerden inip yanımda oturur ve bana hadis naklederdi."

Nâfi dışındaki hocalarından bazıları şunlardır: 1. Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, 2. Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr, 3. Yahya b. Saîd el-Ensârî, 4. Abdullah b. Dinar, 5. Zeydb. Elsem Mevlâ Ömer (ra), 6. Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, 7. Abdullah b. ebî Bekr b. Hazm, 8. Saîd b. Ebî Saîd ei-Makbirî, 9. Mevlâ Ebû Bekr (ra).

Hadis Aldığı Kişiler

İmam Malik ilim tahsilinde hadis öğrenimine büyük önem vermiştir. Bu amaçla birçok kişiden hadis dinlemiştir. Hadis dinlediği kişilerin başta gelenleri ise şunlardır: Abdullah ibnu Ömer'in kölesi Nafi Muhammed ibnu'l-Munkedir, Ebu'z-Zubeyr, İbnu Şihab ez-Zuhri, Amir ibnu Abdillah, Abdullah ibnu Dinar. Bunlardan Nafi ibnu'l-Muktedir'den aynı zamanda Hz. Ömer (r.a.)'in ve Abdullah ibnu Ömer'in fetvalarını öğrenmiştir.

Malik ibnu Enes, ilim hayatında Medine dışına pek çıkmadığından ve diğer bazı muhaddisler gibi ilim seyahatlerinde bulunmadığından kendilerinden hadis aldığı kişiler genellikle Medineliler.

Kendilerinden hadis naklettiği kişilerin sika (güvenilir), züht ve takva sahibi olmalarına dikkat ettiği gibi aynı zamanda hadis ehlinde olmalarına da dikkat ederdi. Bu konudaki hassasiyetini şu sözleriyle dile getirmiştir: "(Mescidi Nebevinin sütunlarını göstererek) Şu sütunların dibinde, "Peygamber (s.a.v) şöyle dedi" diyen yetmiş kişiye rastladım. Bunların hiçbirinden bir şey almadım. Bunlar belki beytulmal kendilerine emanet edilecek kadar güvenilir kişilerdi. Fakat onların hiçbirini buna (kendilerinden hadis alınmaya) ehil değillerdi."

İlimdeki Metodu ve Yeri

İmam Malik, hocalarından İbnu Şihab ez-Zuhri ve Rabia ibnu Abdirrahman'a ders verip veremeyeceğini sormuş ve onların olumlu cevap vermelerinden sonra ders ve fetva vermeye başlamıştır. Onun bu hareketi bir tür icazet alma niteliği taşıyordu.

Malik ibnu Enes, bir hadis âlimi olmasının yanı sıra aynı zamanda ünlü bir fıkıh âlimi ve mezhep imamıydı. Kitap ve sünnetten hüküm çıkarmada ün kazanmıştı. Bunun yanı sıra cerh ve ta'dil ilminde yani ravilerin rivayetlerinde ne derece güvenilir olduklarının belirlenmesinde, kimlerin rivayetlerinin delil olup kimlerininkinin olamayacağının tespitinde de maharetli ve ge-niş bilgi sahibiydi. Hatta cerh ve tadel ilminin birçok kuralının onun tarafından konulduğu nakledilir.

İlmi çalışmalarını genellikle Medine'de yürüttüğünden İmamı Dari'l-Hicre (Hicret Yurdunun İmamı) diye anılır. Hadisleri ve sahabilerden nakledilen söz ve fiilleri (eserleri) tasnifatının yanı sıra fıkhi konularda fetva vermekle de meşgul oldu. Fetva verirken yavaş ve dikkatli hareket eder, mesele üzerinde etraflıca düşünürdü. Bazen soru soran kişiyi geri gönderir konu üzerinde araştırma yaparak bir neticeye vardıktan sonra görüş bildirirdi. Resulullah (s.a.v)'ın sünnetinden sapacağı veya farazi meseleleri gündeme getirmede bir aşırılığın kapısını açabileceği korkusuyla vukua gelmemiş farazi meseleler hakkında görüş bildirmekten kaçınırdı. Nitekim sonraki dönemlerde ilim adamları bazen farazi meselelerle ilgili görüşler beyan etmekten vukua gelmiş konularla ilgilenmeye vakit bulamayacak kadar bu konuda ileri gitmişlerdir.

Kendi Medine'den çıkmadıysa da hacc için Hicaz'a giden ve bu vesileyle Medine'yi ziyaret eden pek çok ilim adamıyla görüşmüş, onlarla ilmi meselelerde sohbetler yapmıştır. Bu çerçevede İmamı Azam Ebu Hanife'yle de görüşmeleri olmuştur. Onun dışında da çağının ileri gelen pek çok ilim adamıyla görüşme ve fikir alış verişinde bulunma fırsatı elde etmiştir.

İmam-ı Malik, muhitindeki bütün âlimlerden faydalanmış ve ilim uğrunda büyük fedakârlık göstermiştir. Bu hususta her türlü zorluğa katlanmış ve herşeyini harcamış, hatta tahsil uğruna evini dahi satmıştır. Kendisi şöyle demiştir: "Öğle vakti Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah'ın azatlısı olan Nafi'ye giderdim ve kapısında beklerdim. Nafi', Hazret-i Ömer'den nakledilen ilimleri ve onun oğlu Abdullah'ın ilmini biliyordu. Güneşten ve şiddetli sıcağın korunmak için hiç bir gölge bulamazdım. Nafi', dışarı çıkınca edeple selam verirdim ve onu kırmadan arkasından içeri girip, "Abdullah bin Ömer şu meselelerde ne buyurmuştur?" diye sorardım. O da suallerimi cevaplandırırdı."

İmam-ı Malik, Nafi' vasıtasıyla Hazret-i Ömer'in ve oğlu Abdullah'ın ilimlerini öğrendi. Ayrıca İbni Şihab ez-Zühri'den ve Said bin el-Müseyyib gibi Tabiin'lerden ilim öğrenmiştir. Bu hocalarından da ders almak için üstün bir gayret ve edep gösterirdi.

İmam-ı Malik şöyle anlatmıştır: "Bir bayram günüydü. Bayram namazını kıldıktan sonra, bugün İbni Şihab'ın boş vakti olur diyerek evine gidip kapısının önüne oturdum. Hizmetçisine kapıda kim var bak dediğini duydum, o da kumral yüzlü talebeniz var deyince, onu derhal içeri al demesi üzerine beni içeri aldılar.

Biraz bekledim, ibni Şihab yanıma gelip bana "Herhalde evine gitmeden buraya geldin, yemek yemedin değil mi?" dedi. Daha ben hayır demeden yemek hazırlanmasını emredince, "Yemeğe ihtiyacım yok" diye mukabelede bulundum. Bunun üzerine, öyleyse söyle bakalım ne istiyorsun dedi. Bana hadis-i şerif öğretmenizi istiyorum efendim deyince, yazı yazacak sahifelerini çıkar dedi. Ben de çıkardım ve bana kırk tane hadis-i şerif rivayet etti. Biraz daha rivayet etmesini isteyince, şimdilik bu kadar yeter" dedi.

İmam-ı Malik, Cafer-i Sadık hazretlerinden de ilim almış, onun sohbetinde bulunmuştur. Bu hususta kendisi şöyle anlatır: "Cafer bin Muhammed'e giderdim, o çok yumuşak ve güler yüzlü idi. Yanında Resulullah anılınca yüzü sararırdı. Onun meclisine uzun zaman devam ettim. Her görüşümde ya namaz kılar ya oruçlu olur veya Kur'an-ı kerim okurdu. Abdestsiz hadis-i şerif rivayet etmezdi. Manasız sözleri hiç ağzına almazdı. O takva sahibi, zahid, abid ve âlimlerdendi. Yanına geldiğim zaman yaslandığı yastığını alır, mutlaka bana ikram ederdi."

Bir gün hocası Ebu'z Zinad'a hadis rivayet ederken rastlamış ve halkasına katılmamıştır. Daha sonra hocası bizim halkımıza niçin oturmadin? diye sorunca şu cevabı vermiştir: "Yer dardı, oturamadım. Peygamber efendimizin hadisini ayakta dinlemek, edepsizlik olur diye ayakta dinlemek istemedim."

Netice itibariyle imam-ı Malik, ilmini imam-ı Zühri'den, Yahya bin Said'den, Muhammed ibni Münkedir'den, Hişam bin Amr'dan, Zeyd ibni Eslem'den, Rabi'a bin Abdurrahman ve daha birçok büyük âlimlerden almıştır. Üçyüzü Tabiinden, altı yüzü de onların talebelerinden olmak üzere dokuzyüz hocadan hadis-i şerif aldı. Ayrıca; Eshab-ı kiramın büyüklerinden Hazret-i Ömer'in, Hazret-i Osman'ın, Abdullah bin Ömer'in, Abdurrahman bin Avf'ın, Zeyd bin Sabit'in fetvalarını ve vahyin gelişine şahit olan, Peygamber efendimizi görüp

Onun hidayet nurundan aydınlanarak, Ondan öğrendiklerini nakleden diğer Eshabın fetvalarını ve kendisinin yetişemediği Tabiinin fetvalarını da öğrenmiştir. Akaide dair bilgileri ve diğer bütün ilimleri öğrenip, zamanının en büyük âlimlerinden olup; icthad derecesine yükselmiştir.

Peygamber (s.a.v)Efendimiz; “Öyle bir zaman gelir ki, insanlar her tarafı ararlar, Medine’deki âlimden daha âlim bir kimse bulamazlar” buyurdu. Süfyan ve Abdullah ibni Ömer’in azatlısı olan Nafi ve Zühri, Medine’deki âlimden maksat imam-ı Malik’tir dediler. Bu hadis-i şerifte, onun geleceği ve üstünlüğü bildirilmiştir.

İmam-ı Malik hazretleri, tahsilini tamamlayıp ilimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra ders vermeye, hadis rivayet etmeye ve fetva vermeye başladı. Bu işe başlamadan önce de zamanında bulunan büyük âlimlerle ve faziletli kimselerle istişare yapıp, onların da muvafakatını aldı.

Bu hususta kendisi şöyle demiştir: "Her isteyen kimse hadis rivayet etmek ve fetva vermek için mescide oturamaz, ilim erbabı ve mescitte itibarı olan kişilerle istişare etmesi gerekir. Eğer onlar, kendisini bu işe ehil görürlerse o zaman oturup ders ve fetva verebilir. Ben, ilim sahiplerinden yetmiş kişi, benim bu işe ehil olduğuma şahitlik etmedikçe, mescide oturup ders ve fetva vermedim."

Kendisinin ehil olduğuna dair yetmiş âlimin şahadetinden sonra ilk önce Peygamber efendimizin mescidinde ders vermeye başladı. Hazret-i Ömer'in oturduğu yere oturur ve Abdullah bin Mesudun oturduğu evde otururdu. Böylece onların yaşadığı yerde ve çevrede, bulunurdu. İmam-ı Malik de imam-ı a'zam gibi derslerini mescitte verirdi.

El-Vakıdi der ki: "İmam-ı Malik mescide gelir, beş vakit namazda ve cenaze namazlarında bulunurdu. Hastaları ziyaret eder, gerekli işlerini görür, sonra mescide gidip otururdu. Bu sırada talebeleri etrafına toplanıp ders alırlardı. Daha sonra rahatsızlığı sebebiyle evinde ders vermeye başladı."

İmam-ı Malik hazretlerinin hadis-i şerif dersleri ve vuku bulmuş meselelerle ilgili dersleri yani fetva işleri olmak üzere iki türlü ders meclisi vardı. Günlerinin bir kısmını hadis-i şerif öğretmeye, bir kısmını

da sorulan meselelere fetva vermek için ayırırdı. Derslerini evinde vermeye başladıktan sonra evine ders için gelenlere sordururdu, eğer fetva için gelmişlerse dışarı çıkıp fetva verirdi. Sonra gidip gusledir, yeni elbiselerini giyer, sarığını sarar, güzel kokular sürünürdü. Kendisine bir de kürsü hazırlanırdı. Bundan sonra gayet güzel bir kıyafetle hoş kokular sürünmüş olarak, huşu' içerisinde derse gelenlerin yanına çıkardı. Hadis-i şerif dersi bitinceye kadar öd ağacı yakılır, güzel bir koku yayılırdı.

Hac mevsimi hariç, diğer zamanda, Medinelilerden isteyen herkes onun dersine gelirdi. Dersleri tamamen evinde vermeye başlayınca, hac mevsiminde dersini dinlemek isteyen o kadar çok olurdu ki, gelenleri evi almazdı. Bunun için önce Medinelileri kabul eder, bunlara hadis rivayeti ve fetva verme işi bitince, sonra sırasıyla diğerlerini içeri alırdı. Hasen bin Rebi' der ki: "Bir defasında imam-ı Malik'in kapısında idim, onun çağırıcısı önce Hicazlılar içeri girsinler diye çağırdı. Onlar çıkınca Şamlılar girsin diye çağırdı. Daha sonra Iraklılar girsin diye çağırdı. Yanına giren en son ben oldum."

Akidesi: İmam Mâlik, istikâdının sıhhat ve istikâmeti noktasında tam bir Ehli Sünnet imamı idi. O, Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın Kelâmı olduğunu, mahlûk olmadığını söylerdi. Sıfatları, hiçbir tefsire tâbi tutmaksızın olduğu gibi görüp anlardı. İlminin her yerde olduğunu, hiçbir yerin O'nun ilmi dışında kalamayacağını savunurdu. Kıyamet günü müminlerin Allah'ı gözleriyle göreceklerine (ru'yetu'llah) inanırdı. Ona göre iman, söz ve fiil olup ibadetle artar, günahlarla eksilirdi. Peygamber'e (s.a.v) söven kimse, tevbe teklif edilmeksizin öldürülürdü. Sahabenin tafdîli meselesinde Ebu Bekir ve Ömer'in (r.anhüma) ümmetin en hayırlıları olduklarına inanır, Kaderiye mensuplarının arkasında namaz kılmayı ve onlarla evlenmeyi caiz görmezdi.

Takva ve ibadeti: Bu konuda örnek bir Müslümandı. Çok fazla nafile namaz veya oruç tutmazdı. Ama vera' sahibi, Allah'ın koyduğu sınırlara harfîyen riâyet eden biriydi. Her yerde hakkı söyler, iyiliği emredin kötülükten sakındırır dı. Çok Kur'an okur, iffet ve istikâmetten ayrılmazdı.

Öğrencisi Abdullah b. Vehb anlatıyor: Bir defasında Mâlik'in kız kardeşine "Evde en çok neyle meşgul olduğun" sorulmuştu. Şu cevabı verdi: Mushaf ve tilâvet.

İlimde edep ve vera'ı: İbn Vehb şöyle demiştir: "Mâlik'in edebine dair anlattıklarımız, ilminden öğrendiklerimizden fazladır."

Kuteybe b. Saîd: Ders için evine gittiğimizde, yanımıza süslenmiş, gözleri sürmelenmiş, kokular sürünmüş ve en güzel elbisesini giymiş halde çıkardı. Halkanın baş tarafına oturduktan sonra hizmetlisine seslenip yelpaze getirtir ve her birimize bir tane verirdi.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) sünnetine duyduğu saygıdan ötürü sadece abdestli hâlde hadis naklederdi. Ders odasında şilteler ve yastıklar sağa sola serpiştirilmiş hâlde durur, Kureyş, Ensâr ve halktan gelenleri burada ağırlardı. Meclisinde daima vakar ve hilm havası hâkim olurdu. Onurlu ve heybetli bir insandı. Bulunduğu mecliste kavga gürültü ve ağız dalaşı olmaz, boş konular konuşulmazdı. Ne kadar çok sorulsa da siyer dışında cevap vermezdi. "Bilmiyorum" kelimesi, en çok kullandığı ifadeydi. Bunu tavsiye ederek şöyle derdi: "Bilmiyorum" âlimin kalkanıdır. Onu ihmâl ettiğinde helake düçar olabilir.

Heysem b. Cemîl anlatıyor: Duyduğuma göre Mâlik'e kırk sekiz mesele sorulmuş, onlardan otuz ikisine "Bilmiyorum" diye karşılık vermiş! "La havle velâ kuvvete illâ billâh" demedikçe hiçbir konuda fetva vermezdi.

Vakar ve heybeti: Öğrencisi Ebû Mus'ab anlatıyor: İnsanlar, Mâlik'in kapısına yığılır, kalabalıktan birbirlerini ezecek gibi olurlardı. Fakat halkasına oturduklarında birbirlerine başlarını bile çevirmezlerdi. Sultanlar ve emirler bile ondan çekinirlerdi. Konuşması, "Evet, -ya da hayır" şeklinde olur, hiç kimse "Bu söylediğinin kaynağı nedir?" diye sormazdı.

Yine o anlatıyor: Bir soruya cevap vermediğinde o soru tekrar sorulmazdı.

Öğrencisi İmam Abdurrahman b. Mehdî şöyle der: "Mâlik'ten daha heybetli ve aklen daha kâmil birini görmedim."

Tavırları: Halife Mehdî Medine'ye geldiğinde Mâlik'e iki ya da üç bin altın göndermişti. Ardından er-Rebî yanına gelerek "Müminlerin

Emiri, Bağdat'a giderken kendisine refakat etmeni istiyor" demişti. Bunun üzerine şöyle dedi: "Allah Resulü (s.a.v) buyurdu ki: Buseler, Medine onlar için daha hayırlıdır," Parası da olduğu gibi duruyor!

Mâlik şunu anlatmıştır: Mehdî (bir rivayette Reşîd) bana üç hususta danıştı. İlki Muvatta' adlı eserimi Kâbe'ye astırmak ve insanları onunla amel etmeye zorlamaktı. Bunu şöyle diyerek geri çevirdim: Sahabe dahi furûda ihtilaf etmişler ve hepsi kendine göre isabet etmiştir. Minberi kaldırmaya gelince, insanları Allah Resulü'nün (s.a.v) bir hatırasından mahrum etmeyi uygun görmem. Nâfi'i imam yapmana gelince, o kıratı imamdır. Mihrapta kendisinden farklı bir şey sâdır olması muhtemeldir. Bu cevaplarım üzerine "Allah seni muvaffak kılsın ey Ebu Abdullah" diyerek ayrıldı.

İmam-ı Malik hazretleri, derslerinde vakar ve ciddiyet sahibi olup, lüzumsuz sözlerden tamamen uzak kalırdı. Bu hususu, ilim tahsil edenler için de şart koşardı. Bir talebesi şöyle dediğini nakleder: "İlim tahsil edenlere vakarlı ciddi olmak ve geçmişlerin yolundan gitmek gerekir, ilim sahiplerinin, bilhassa ilmi müzakereler sırasında kendilerini mizahtan uzak tutmaları gerekir. Gülmemek ve sadece tebessüm etmek, âlimin uyması gereken adabdandır."

Yine bir talebesi şöyle der: "İmam-ı Malik, bizimle oturduğu zaman sanki bizden biri gibi davranırdı. Konuşmalarımıza çok sade bir şekilde katılırdı. Hadis-i şerif okumaya ve anlatmaya başlayınca onun sözleri bize heybet verirdi, sanki o, bizi, biz de onu tanı mıyorduk."

İmam-ı Malik hazretleri elli sene müddetle ders ve fetva vermek suretiyle, insanların müşküllerini çözmüş ve kıymetli talebeler yetiştirmiştir. Onun talebelerinin her biri memleketlerinin müracaat edilen âlimleri ve rehberi olmuşlardır.

İmam-ı Malik hazretleri, Tefsir, Hadis ve Fıkıh ilminde büyük bir âlim idi. Tefsir ilminde, âyet-i kerimelerden binlerce dini hüküm çıkaran büyük bir müfessir ve müctehid idi. Tefsir ilminde "Garib-ül Kur'an" adlı bir eseri vardır. Bu eseri kendisinden Halid bin Abdurrahman el-Mahzumi rivayet etmiştir.

Hadis ilminde ise pek meşhur bir âlim ve muhaddistir. Amir bin Abdullah ibni Zübeyr bin Avvam, Nuaym bin Abdullah, Zeyd bin

Eşlem, Nafi' Mevla ibni Ömer, Seleme bin Dinar, Kadı Şüreyk bin Abdullah Nehai, Salih bin Keysan, İmam-ı Zühri, Safvan bin Selim ve daha çok sayıda hadis âliminden hadis-i şerif rivayet etmiştir. Görüşüp, hadis-i şerif rivayet ettiği âlimlerin sayısı dokuzyüz civarındadır. Hadis ilminde hüccet olduğuna dair ittifak vardır. Yazmış olduğu "Muvatta" adındaki hadis kitabı çok muteber ve kıymetli bir eserdir.

İmam-ı Malik hazretlerinin rivayet ettiği hadis-i şerifler ayrıca Kütüb-i sitte denilen meşhur altı hadis kitabında yer almıştır.

Emevi devletinin parlak ve çöküş devrinde Abbasi devletinin kurulup geliştiği ve hâkimiyeti elde ettiği bir devirde yaşayan İmam-ı Malik, çok hadiselerle şahit olmuş, bozuk fırkalara karşı Ehl-i sünnet itikadını savunmuş, insanların doğru yola kavuşması hususunda büyük hizmetler yapmıştır. Hicaz'da hadis öğrenme, dini sualleri sorma ve fetva hususunda büyük bir müracaat mercii olan imam-ı Malik pek çok âlim yetiştirmiştir.

Zerkani, (Muvatta kitabını şerh ederken diyor ki, (imam-ı Malik, meşhur mezhep imamıdır. Yükseklerin yükseğidir. Aklı kâmil, fadlı aşikârdır. Resulullahın hadis-i şeriflerinin vârisidir. Allah'ın kullarına, Onun dinini yaydı. Dokuzyüz âlimle sohbet ve istifade etti. Kendisi yüz bin hadis-i şerif yazdı. Onyediy yaşında ders vermeye başladı. Dersinde bulunanlar, hocalarının derslerinde bulunanlardan çok idi. Hadis ve fıkıh öğrenmek için kapısına toplanırlardı. Kapıcı tutmak zorunda kaldı, önce talebesine, sonra halktan herkese izin verir, içeri girerlerdi. Helaya üç günde bir giderdi. "Helada çok bulunmaktan hayâ ediyorum" derdi. (Muvatta kitabını yazınca, kendi ihlasından şüphe etti. Kitabı suya koydu. "Eğer ıslanırsa, bu kitap bana lazım değildir" dedi. Hiçbir yeri ıslanmadı.

Abdurrahman bin Enes, hadis ilminde, şimdi yeryüzünde Malik'den daha emin kimse yoktur. Ondan daha akıllı bir şahıs görmedim. Süfyan-ı Sevri, hadiste imamdır. Fakat sünnette imam değildir. Evza'i, sünnette imamdır. Fakat hadiste imam değildir, imam-ı Malik, hadiste de, sünnette de imamdır derdi. Yahya bin Sa'id, imam-ı Malik, Allahü teâlânın kullarına yeryüzünde hüccetidir, derdi.

İmam-ı Şafii, "Hadis okunan yerde, Malik, gökteki yıldız gibidir, İlmî ezberlemekte, anlamakta ve korumakta, hiç kimse, Malik gibi olamadı. Malik ile Süfyan bin Uyeyne olmasalardı, Hicaz'da ilim kalmazdı" derdi.

Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel'e sordu: Zühri'nin talebeleri arasında en kuvvetli hangisidir? Malik, her ilimde daha kuvvetlidir buyurdu. Abdullah ibni Vehb diyor ki, Malik ve Leys olmasalardı, hepimiz sapıttırdık. Evza'i, imam-ı Malik'in ismini işitince, o, âlimlerin âlimi, Medine'nin en büyük âlimi ve Haremeyn'in müftisidir derdi.

Süfyan bin Uyeyne, imam-ı Malik'in vefatını işitince, "Yeryüzünde bir benzeri kalmadı. Dünyanın imamı idi. Hicazın âlimi idi. Zamanının hücceti idi. Ümmet-i Muhammedin güneşi idi. Onun yolunda bulunalım" dedi.

Mus'ab diyor ki, babam, Abdullah bin Zübeyr'den işittim; Malik ile Mescid-i nebevi'de idik. Biri gelip, Ebu Abdullah Malik hanginizdir dedi. Gösterdik. Yanına gidip selam verdi. Boynuna sarılıp, alnından öptü. Rüyada Resulullahı burada oturuyor gördüm. (Malik'i çağır) buyurdu. Sen geldin. Titriyordun. (Rahat ol ya Eba Abdullah! Otur, göğsünü aç) buyurdu. Açınca her yere güzel kokular yayıldı dedi. İmam-ı Malik ağıladı ve rüyanın tabiri ilimdir dedi.

İmam-ı Şafii ile imam-ı Ahmet bin Hanbel, imam-ı Malik'in sohbetinde bulunmuşlardır. Onun ilminden çok istifade etmişlerdir. Bunların, imam-ı Malik'in talebesinden olması, onun şeref ve üstünlüğüne kâfidir, en büyük vesikadır.

Kendisinden daha birçok kimseler ilim öğrenip, her biri memleketlerinin âlimi ve insanların rehberi olmuştur. Bunlardan bazıları şu zatlardır; Muhammed bin İbrahim bin Dinar, Ebu Haşim ve Abdülaziz bin Ebi Hazım. Bunların her biri dinde ehli içtihat sahibi idiler. Osman bin Hakem, Abdurrahman ibni Halit, Muin bin İsa, Yahya bin Yahya, Abdullah bin Mesleme-i Ka'buni, Abdullah bin Vehb... gibi daha nice talebesi vardır. Bütün bunlar, hadis ilminde mümtaz âlim olan imam-ı Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Ahmed ibni Hanbel, Yahya ibni Main ve diğer hadis âlimlerinin üstadlarıdır. Celaleddin

Süyuti, imam-ı Malik'den hadis rivayet eden 993 zatın isimlerini elifba sırasıyla (Kitabü tezyinil memalik bi menakıbis Seyyid İmam Malik) adlı kitabında yazmıştır.

İmam-ı Malik hazretleri, herhangi bir dini meselenin hükmünü tayin için, Kur'an-ı kerime, hadis-i şeriflere, ümmetin icmâna ve lüzum olduğunda kıyasa müracaat ederdi. Ayrıca Medine ehlinin ittifâklarını da, icmâdan başka, müstakil bir delil kabûl ederdi.

İmam-ı Malik'in bu usullere göre ictihad ederek çıkardığı hükümlere, rivayet yolu veya Hicaz âlimlerinin yolu denir ki, bu yolun imamı, imam-ı Malik'dir. O, ictihadlarıyla müslümanların işlerinde ve amellerinde uyacakları bir yol gösterdi, bu yola Maliki Mezhebi denilmiştir. Ehl-i sünnet itikadından olan müslümanlardan, amellerini, yani ibadet ve işlerini bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Maliki" denir.

Allahü teâlâ, bütün müslümanlardan tek bir îmân istemektedir. İslâmiyette, imânda, i'tikâdda tefrikaya, ayrılığa izin verilmemiştir. Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin inandığı ve bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın naklettiği gibi îmân eden müslümanlara "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" veya kısaca "Sünnî" denir. Sünnî müslümanlara, mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimleri tarafından, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde hükmü açıkça bildirilmemiş olan ba'zı ibâdetlerin ve günlük muâmelelerin tarifinde ve yapılışında gösterilen ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yollara amelî mezhebler (veya fikhî mezhebler) denilmiştir. Mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimlerinin aralarındaki böyle ictihâd ayrılıklarına dînin sahibi izin vermiş ve bu hâl her zaman ve her yerde müslümanların İslâmiyete dosdoğru uymalarını temin ederek, müslümanlar için rahmet olmuştur. Nitekim hadîs-i şerîfte "Âlimlerin mezheblere ayrılması rahmettir" buyuruldu.

İmâm-ı Mâlik, talebelerinin ve kendisine suâl soranların, dinî mes'elelerdeki müşküllerini hallederken, ortaya koyduğu ve takip ettiği usûller, Mâlikî mezhebinin temel kaideleri olmuştur. Mezhebin hükümlerini ortaya koyarken takip ettiği usûl; diğer bütün müctehidlerin usûlüne benzemekle beraber, ba'zı farklılıkları davardı.

Bütün müctehidler, bir işin nasıl yapılacağını Kur'ân-ı kerîmde açık olarak bulamazlarsa, hadîs-i şerîflere bakarlar, bunlar da da bulamazlarsa, bu iş için (icmâ) var ise, öyle yapılmasını bildirirler. İcmâ, Eshâb-ı kiramın ve onlardan sonra gelen Tabiîn denilen âlimlerin bir mes'eledeki sözbirliğine denir. Bir işin nasıl yapılması lâzım olduğu icmâ ile de bilinmezse, müctehidler kendileri kıyasta bulunarak ictihâd ederler, mes'elenin dînî hükmünü bildirirler. Kıyas, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde, hakkında açık bir hüküm bulunmayan bir işi, açık hüküm bulunan diğer bir işe benzeterek hükme bağlamaktır.

İmâm-ı Mâlik (radiyallahü anh) bu dört delilden başka, Medîne-i münevverenin o zamanki halkının sözbirliğini de senet kabûl ederdi. Bu âdetleri, babalarından, dedelerinden ve nihâyet Resûlullahtan (aleyhisselâm) görenek olarak gelmiştir, derdi. Bu senedin, kıyastan daha üstün olduğunu söyledi. Fakat diğer üç mezhebin imamları, Medine halkının âdetini, dînî hükümlere senet, vesîka olarak almadı. İmâm-ı Mâlik'in ictihâd usûlüne (Rivâyet yolu) denir. Onun mezhebi daha çok Afrika'nın kuzeyinde yayılmıştır. Eskiden Hicaz ve Endülüs (İspanya) bölgelerinde yaygındı.

Mâlikî mezhebinde en meşhûr fıkıh kitabı (Et-Tefrî' fi'l-furu') ve (El-İhkâm-ül-fusûl) kitaplarıdır. Bunlar Arapça'dır.

Sünnete Bağlılığı ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e Saygısı

İmam Malik sünnete son derece bağlı biriydi. Hz. Peygamber (s.a.v)'e de ileri derecede saygılıydı. Yaşlandığı zamanlarda bile Medine'de herhangi bir hayvana binmez ve: "Allah'ın peygamberinin metfun olduğu bu şehirde ben hayvana binmem" derdi. Hadis rivayet edeceği zaman önce abdest alır, temiz ve yeni elbiseler giyer, güzel kokular sürünür sonra büyük bir saygı ve vakar içinde hadisi naklederdi.

İmam-ı Malik hazretlerinin menkıbelerinden ve sözlerinden bir kısmı şunlardır:

İmam-ı Şafii buyuruyor ki:"Âlimler anıldığı zaman imam-ı Malik onlar arasında parlak bir yıldız gibidir. Benim üzerimde minneti ve ihsanı ondan çok olanı yoktur."

Çilesi:

Medine Valisi, imam-ı Malik'ten, bir ictihadından vaz geçmesini istedi. İmam Mâlik, zorlama altındaki kimsenin boşamasının geçersiz olduğu söyler ve bunu hadis ile delillendirirdi. Kendisi bundan men edilmesine rağmen aynı fetvayı vermeye devam etti. Bunun üzerine Medine emîri Ca'fer b. Süleyman onu kırbaçlattı. Her vuruşta, "Ya Rabbi, onları affet, çünkü onlar bilmiyorlar" diyordu. Nihayet bayılıp düştü. Sonra ayılınca da: "Şahit olunuz, ben hakkımı beni döğenlere helal ettim" dedi.

O kadar ki kolu çıktı. Sonra saçı başı tıraş edilerek bir katıra bindirildi ve "Haydi fetvandan vazgeçtiğini haykır" dendi.. Bunun üzerine şöyle haykırdı: "Beni tanıyan tanımıştır. Beni tanımayanlara söyleyim: Ben Mâlik b. Enes'im. Zorlama altındaki kişinin talâkı geçersizdir!" Bu durum Ca'fer'e bildirilince "Çabuk yetişin ve katırdan indirin" diye haber saldı. Halife, valinin cezalandırılması için kendisinden izin isteyince ona: "Hayır, ben onu affettim" buyurdu.

O günden sonra yerinden kalkacağı zaman bir kolunu diğeriyle tutardı.

Yaşadığı bu çile, onu ne Rabbinin ne de halkın gözünde düşürmediği gibi daha da yükseltti. Çünkü o, hak uğrunda işkenceyi göze almış yiğit bir âlimdi.

Hazret-i İmam, ilim bakımından ne kadar yüksek ise, ahlak, zühd, takva ve kerem bakımından da öyle yüksek idi. İmam-ı Malik, ilimde ve dinde çok edepli idi. Din bilgisine hürmet ve tazimi şaşılacak derecede fazlaydı.

Ebu Abdullah Mevla'l-Leyseyn şöyle anlatmıştır: "Rüyamda, Resulullahı gördüm. Mescitte ayakta duruyordu, insanlar da etrafını sarmıştı. İmam-ı Malik de önünde duruyordu. Resulullahın önünde misk dolu bir kap vardı. O miskten avuç avuç alıp, İmam-ı Malik'e veriyordu. O da insanlara dağıtıyordu." Bunu Ebu Abdullah'dan nakleden Matraf; "Bu rüyayı imam-ı Malik'in ilimdeki üstünlüğüne ve sünnet-i seniyyeye bağlılığına yordum" demiştir.

Zehebi, (Tabakatül Huffaz) kitabında İmam-ı Malik'i şöyle anlatır: "Uzun bir ömür, yüksek bir mertebe, parlak bir zihin, çok geniş bir ilim, keskin anlayış, sahih rivayet, diyanet, adalet, sünnet-i seniyyeye tâbi, fıkıhta, fetvada kaidelerin sıhhatinde önde gelen bir zat idi. Fetva vermede aceleciliği sevmez, çok kere "Bilmiyorum" derdi. Ve "İlim kalkanı bilmiyorum demektir" buyururdu.

İmam-ı Malik (rahimehullah)'dan hikmetli sözler

-İlim fazla mesele bilmek ve sormak değildir. Ancak ilmin belirgin bir vasfı vardır ki, o da aldatıcı dünyadan uzaklaşarak ebedilik yurduna dönüşü sağlamasıdır.

-İlim azaldığı zaman zulüm ve işkence; Peygamber, sahabe ve tabiin izleri azaldığında ise kişisel arzular ortaya çıkar.

-Sünnet Nuh (a.s.)'ın gemisi gibidir. Kim binerse kurtulur, kim de ondan geri kalırsa boğulur.

-Bir kimse İbrahim en-Nehai'nin sözünü Ömer b. Hattab'ın sözüne tercih ederse, bundan dolayı tevbe etmesi gerekir. Peki ya İbrahim en-Nehai ve benzerlerinin sözünü, Resulullah'ın (sas) sözüne tercih ederse, ne demeli?

-İnsanların sözü hem alınır hem de reddedilir. Ancak şu kabrin sahibi Muhammed (s.a.v.)'in sözü başka... O reddedilmez.

-Değerli bir kişi de olsa bir kişinin söylediği her söze uyulur diye bir şey yoktur.

-Malik bin Enes Hazretleri ilmiyle amel eden yüksek bir veliydi. Buyurdu ki: "İlim öğrenmek isteyen kimsenin vakarlı ve Allah-u Teâlâ'dan korkması lazımdır. İlim çok rivayet etmek değildir. İlim bir nurdur. Allah-u Teâlâ bu nuru sevdiği mümin kullarının kalbine koyar." Bir defasında da: "Eğer elimde imkân olsaydı, Kur'an-ı kerimi kısa aklıyla, kendi görüşüne göre tefsir edenin boynunu vururdum." buyurdu.

Bir gün Halife Harun Reşit dedi ki: "Ya İmam senin kitaplarını çoğaltıp, her yere göndereceğim. Herkesin senin mezhebine uymasını emredeceğim."

İmam-ı Malik hazretleri buyurdu ki: "Ya halife, hadis-i şerifte; "Ümmetimin âlimlerinin farklı içtihatları rahmettir"

buyuruluyor. Bu farklı içtihatlar Allah'ı Teâlânın rahmetidir. Hepsi hidayet üzeredir. Müslümanları bu rahmetten mahrum bırakmak yanlışır." Bunun üzerine halife bu arzusundan vazgeçti.

Harun Reşid, imam-ı Malik hazretlerinden her gün evine gelip, oğlu Emin ile Memuna ders vermesini istedi. İmam-ı Malik hazretleri Halifeye buyurdu ki: "Ya halife, uygun olanı çocuklarınızın bizim eve gelip gitmesidir. Allah'ı Teâlâ, sizi daha aziz etsin! İlmi aziz ederseniz aziz olursunuz; zelil ederseniz zelil olursunuz, İlim bir kimsenin yanına gitmez, o ilmin yanına gelir." Bunun üzerine halife, imam-ı Malik'ten özür diledi ve her gün çocuklarını İmama göndererek ders aldırttı.

Malik bin Enes hazretleri ilmiyle amel eden yüksek bir veliydi. Buyurdu ki: "İlim öğrenmek isteyen kimsenin vakarlı ve Allah'ı Teâlâdan korkması lazımdır. İlim, çok rivayet etmek değildir. İlim bir nurdur. Allah'ı Teâlâ bu nuru sevdiği mümin kullarının kalbine koyar." Bir defasında da; "Eğer elimde imkan olsaydı, Kur'an-ı kerimi kısa aklıyla, kendi görüşüne göre tefsir edenin boynunu vururdum" buyurdu.

İnsanlara hayırlı ve güzel işler yapmalarını tavsiye ederdi. "Kendisine hayrı olmayan kimsenin başkasına hayrı olmaz. İnsan kendisi için hayır işlemez, kendisine iyilik yapmazsa, insanlar da ona hayır ve iyilik yapmaz" buyurarak, Peygamber efendimizin; (Kişinin malayaniyi (faydasız şeyleri) terk etmesi, Müslümanlığının güzelliğindendir) hadis-i şerifini rivayet ederdi. İnsanların her sözünün kendisinin leh ve aleyhinde olduğunu bildirerek Peygamber efendimizin; (Bir kişi bir söz söyler de o sözden dolayı Cehennem ateşine düşeceği hatırına gelmez. Bir kimse de bir söz söyler, bu sözden dolayı Allah'ı Teâlâ'nın kendisini Cennete koyacağı aklına gelmez) hadis-i şerifini rivayet ederdi.

Müslümanlar arasında Allah'ı Teâlâ'nın rızasına uygun sevgi ve muhabbetin bulunmasının gerektiğini bildirerek; (Müsafaha ediniz, aranızdaki kin gider. Birbirinize hediye veriniz ki, sevişirsiniz ve aranızdaki düşmanlık gider) hadis-i şerifini naklederdi.

Kibirli ve kendini beğenen kimselerden hoşlanmazdı. "Bir kimse kendini övmeye başlarsa, değeri düşer" buyururdu.

İmam-ı Malik hazretlerinin Peygamber efendimize karşı olan sevgi, saygı ve edebi sınırsızdı. Resulullah efendimizin ismi anıldığı zaman, rengi değişir, yüzü sararırdı. Bu durum orada bulunanlara ağır gelirdi. Bir gün ona bu husus söylenince, buyurdu ki: "Eğer siz benim gördüğümü görseydiniz, bu hâlîmi hoş karşılardınız. Ben, Muhammed bin Münkedir'i gördüm. O hâfızların efendisi idi. Ona ne zaman bir hadis-i şerif sorulsa ağlamaya başlardı. Cafer bin Muhammed, güler yüzlü bir zattı. Yanında Resulullah anıldığı zaman yüzü sararırdı. O, Resulullahtan bahsettiği zaman mutlaka abdestli olurdu."

İmam-ı Malik hazretlerinin Medine-i münevvere de hayvana bindiği görülmemiştir. "Resulullah efendimizin mübarek kabrinin bulunduğu bir yerde hayvan üzerinde nasıl gezebilirim" buyururdu.

İmam-ı Malik hazretleri insanlara hadis-i şerif okuttuğu sırada bir hadis-i şerifi rivayet edeceği zaman abdest alır, sarığını ve elbisesini giyer, sakalını tarar, iki rekat namaz kılar, güzel kokular sürünür, her haliyle bedenini süsler, sonra meclisin baş tarafına vakarlı bir şekilde otururdu. Başını önüne eğdi ve hadis-i şerifi okurdu. Ona böyle yapmasının sebebi sorulunca; "Resulullahın hadis-i şerifine saygı göstermek için böyle yapıyorum. Eğer âlimler ilme karşı böyle saygı gösterirlerse, Allah'ü Teâlâ da insanlar yanında onların derecesini yükseltir ve devlet adamlarının kalbinde heybetli ve vakarlı kılar. Ey ilim talep etmek isteyen kimse! Sen de ilme saygı göster. Kim ilme tevazu gösterirse, Allah'ü Teâlâ onu yükseltir. Çünkü kim Allah'ü Teâlâ için tevazu ederse, Allah'ü Teâlâ onun derecesini yükseltir" buyurdu.

Malik bin Enes hazretleri, kendisinden nasihat isteyen zeki ve anlayışlı bir kimseye; "Allah'ü Teâlâ'dan kork. Allah'ü Teâlâ'nın sana lütfettiği nuru günah işlemek suretiyle söndürme" buyurdu.

Bir kimse gelip imam-ı Malik hazretlerinden bâtın (kalp) ilimleriyle ilgili bilgi sordu. İmam-ı Malik hazretleri bu kimsenin sualini hoş karşılamadı ve ona; "Bâtın ilmi zahir ilmini öğrendikten sonra öğrenilir. Zahiri ilimleri öğrenip onunla amel eden kimseye Allah'ü Teâlâ bâtın ilmini açar. Bâtın ilmi ancak kalbin açık olup nurlanması ile elde edilir" buyurup, suali soran şahsa dönüp; "Sen açık ve zahir olan

şeylere sarıl. Bilinmeyen yollara girmekten sakın. Bildiklerinle amel et. Bilmediklerini, anlayamadığın şeyleri bırak" buyurdu.

İmam-ı Malik hazretleri devlet adamlarına gerekli nasihatte bulunur, hatalarını söylemekten çekinmezdi. Ancak hiçbir suretle kimseyi devlete karşı ayaklanmaya teşvik etmezdi. Fitne ve fesada asla razı olmazdı. Derslerinde fitne ve fesadın karşısında olduğunu her vesileyle anlattı. İmam-ı Malik hazretleri halifelerle, idarecilerle münasebetini kesmedi. Onlara vaaz ve nasihatlerde bulunup, hayır tavsiye etti. Âlimleri de halifeleri ve idarecileri doğru yolu anlatmaları için teşvik etti. Onlara buyurdu ki: "Allah'ı Teâlâ'nın, kalbine ilim ve fıkıh koyduğu her Müslümana ve her kişiye, elinde kuvvet olan idarecilerin yanına gelip onlara hayır tavsiye etmesi, onları kötülükten sakındırması borçtur. Çünkü onlara bu vazifenin yapılmasıyla dünyanın yüzü değişir ve faziletli bir dünya doğar."

Talebelerinden biri ona; "İnsanlar sizin devlet adamlarıyla çok sık görüştüğünüzü söylüyorlar, size yakıştıramıyorlar" deyince, imam-ı Malik hazretleri; "Bunu bilerek yapıyorum. Çünkü bunu yapmasam layık olmayan biriyle görüşür, işleri ona danışırlar. Eğer onlarla gidip görüşsem, bu şehirde Peygamber efendimizin sünnetlerinden işlenip, tutulan kalmaz" buyurdu.

Medine-i münevvere deki Mescid-i Nebide hadis-i şerif rivayet ediyordu. Bu mecliste halife Harun-ür-Reşid de vardı. İmam-ı Malik hazretleri; (Âlim ilmini umumdan başkasına tahsis eylese, o ilimden umum ve havas (seçilmişler) istifade edemez) hadis-i şerifini rivayet etti. Harun-ür-Reşid insanlar arasında bu hadis-i şerifi yüksek sesle söyledi. Bunun üzerine hadis-i şerif okumak ve öğrenmek isteyenler, mescide koştular. Mescid tamamen doldu. İmam-ı Malik hazretleri; (Allah için tevazu edeni, Allah'ı Teâlâ yükseltir) hadis-i şerifini rivayet etti. Harun-ür-Reşid oturduğu yüksek yerden indi. Hadis-i şerif dinleyen talebe ile beraber oturdu, sonra kitabı okudu.

Buyururdu ki; "İnsan kendisi için hayır işlemez, kendisine iyilik yapmazsa, insanlar da ona hayır ve iyilik yapmaz."

"Mescide giren münafıklar, kafesteki serçe kuşlarına benzer. Kafesin kapısı açılır açılmaz uçarlar, kaçarlar."

"Kendisine hayrı olmayan kimsenin, başkasına hayrı olmaz."

İmam-ı Mâlik'in (radiyallahü anh) rivâyet ettiği ve Muvattâ adlı meşhûr eserine yazdığı hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Bir kişi bir söz söyler de, o sözden dolayı Cehennem ateşine düşeceği hatırına gelmez. Bir kimse de bir söz söyler, bu sözden dolayı Allah'ın kendisini Cennete koyacağı aklına gelmez."

"Allah yolunda cihada çıkan kimse geri dönünceye kadar hiç usanmadan, yılmadan nafil oruç tutan ve nafil namaz kılan kimse gibidir."

"Kişinin mâlâya'nîyi (faydasız şeyleri) terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindendir."

"Her dînin bir ahlâkı vardır. İslâmın ahlâkı da hayadır."

"Bir kişi Resûlullah'a (aleyhisselâm) gelip; Yâ Resûlallah bana hayatıma uygulayacağım bir kaç kelime öğret. Unutacağım çok şey olmasın deyince Resûlullahı (aleyhisselâm) "Hiç bir şeye kızma" buyurdu.

"Müsâfaha ediniz (tokalaşınız) aranızdaki kin gider. Birbirinize hediye veriniz ki, sevişirsiniz ve aranızdaki düşmanlık gider."

Buyurdu ki: "İnsan kendisi için hayır işlemez, kendisine iyilik yapmazsa, insanlar da ona hayır ve iyilik yapmaz."

"İlim çok rivayet etmek değildir. İlm bir nûrdur. Allah'u Teâlâ bu nûru mü'min kullarının kalbine koyar."

"Mescide giren münafıklar, kafesteki serçe kuşlarına benzer. Kafesin kapısı açılır açılmaz uçarlar, kaçarlardı."

"Bir kimse kendini övmeğe başlarsa değeri düşer."

"İlim öğrenmek isteyen kimsenin vakarlı ve Allahtan korkar halde olması lâzımdır."

"Kendisine hayrı olmayan kimsenin, başkasına hayrı olmaz."

"Eğer elimde imkân olsaydı, Kur'ân-ı kerîmi kısa aklıyla, kendi görüşüne göre tefsîr edenin boynunu vururdum."

Onun fazilet ve makamının büyüklüğü herkesin teslim ettiği bir hakikattir. İslam ümmeti bu konuda hem fikirdir. Ulaştığı

zirveyi beyan etmek anlamında hocaları ve öğrencilerinden bazılarının şahadetlerini zikretmek istiyoruz:

1- Süfyân b. Uyeyne: Mâlik, Hicaz ehlinin âlimi ve devrinin hüccetidir. Biz Mâlik'in yanında neyiz ki. Onun ancak eserlerine tâbi olabiliriz. Bir şeyhe baktığımızda, eğer Mâlik ondan bir şey yazmışa biz de yazarız.

2- İmam Şafî: Mâlik hocamdır. İlmimi ondan aldım. Âlimler zikredildiğinde Mâlik onların arasında bir yıldızdır.

3- Abdurrahman b. Mehdî: Hadisin sıhhati konusunda hiç kır şeyi Mâlik'ten üstün tutmam.

4- Evzâ'î Mâlik'i andığı zaman şöyle derdi: Âlimlerin âlimi, Haremeyn'in müftüsü.

5- Yahya b. Sâid el-Kattân: O, uyulması gereken bir imamdır. Günümüzde hadisçe Mâlik'ten daha sahihi yoktur. O, hadiste bir imamdır.

6- Yahya b. Maîn: Mâlik, Yüce Allah'ın halk üzerindeki hüccetlerinden biriydi.

7- Nesâî: Yüce Allah'ın, Peygamberinin (s.a.v) ilmi üzerindeki eminleri şu üç kişidir: Şu'be, Mâlik ve Yahya b. Kattan

ESERLERİ

"Muvatta" adındaki hadis kitabı çok kıymetlidir. Muvatta'yı kırk senede meydana getirmiştir. Çok âlimler bunu şerh etmiştir. Bu şerhlerinin en meşhuru "el-Müdevvene" adlı eserdir. Bu kitap, hadis-i şerifleri fıkıh konularına göre içine almış olup, yazılan ilk hadis kitabıdır. Bu kitapta ayrıca imam-ı Malik'in ictihad ettiği fıkhi mevzular da bulunmaktadır. Çeşitli tarihlerde basılmıştır. Biri, Yahya bin el-Leysi'nin rivayeti; diğeri de imam-ı a'zâmın talebesi Muhammed Şeybani tarafından yapılan iki rivayeti vardır. Bu eserinden başka Abdullah bin Abdülhakim Mısri tarafından rivayet edilen "Kitab-üs-sünen" adlı fıkha dair bir eseri, kadere, kazai hükümlere dair ve fetvalarını bildiren "Risale fil fetva" gibi eserleri vardır.

Vefatı

İmam Malik ibnu Enes, h. 179 (m. 795) yılında, 85 yaşındayken yirmi iki gün devam eden bir hastalığın ardından Medine'de Rebîül-

evvel ayında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Beyaz kumaşa kefenlenmesini ve namazının sünnete uyularak cenaze mahallinde kıldırılmasını vasiyet etti. Namazını Emîr Abdullah b. Muhammed el-Hâşimî kıldırıldı. Yine o cenazenin önünde yürüdü ve nâşını taşıyanlara katıldı. Bakî mezarlığına defnedildi.

İMAM DÂRİMÎ (R.A)
(D.H. 181,M.797, Semerkand. V.H. 255, M.869'Merv)

Meşhur Hadîs hafızı, fıkıh ve tefsir, Kütüb-i Tis'a adıyla bilinen meşhur dokuz hadis kitabından biri Sünen'in (Müsned) müellifi olan Ehl-i Sünnet âlimi, veli.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Adı: Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed. **Künyesi:** Ebû Muhammed.

Nisbesi:

- 1- et-Temîmî; mensup olduğu kabileye nispetidir.
- 2- ed-Dârimî; Temim oğullarından Dârim b. Mâlik'e nispetidir.
- 3- es-Semerkandî; ikâmet ettiği belde olan Semerkand'a nispetidir. Maveraünnehr'in meşhur şehirlerinden biridir. Temim kabilesinin Dârim koluna mensuptur. Doğum tarihiyle ilgili olarak kendisi şöyle demiştir: Ben, İbn el-Mübârek'in vefat ettiği h. 181 yılında doğmuşum. Hicri 181,Miladi 797, târihinde Semerkand'da doğdu, Hicri 255, miladi 869'da Bağdâd'da vefât etmiştir.

İbadet ve zühdle dolu bir çevrede yetişti. Hadis öğrenimi için, kendi beldesindeki tahsilini tamamladıktan sonra, dönemin yaygın âdeti üzere İslâm âleminin belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Bu arada Hicaz, Mısır, Şam, Irak ve Horasan'a ilim yolculukları yaptı. Pek çok sayıda âlimden istifade etti, Ahmed bin Hanbel onun hocalarından biridir.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

İbadet ve zühdle dolu bir çevrede yetişti. Hadis öğrenimi için Hicâz, Mısır, Şam, Irak ve Horasan'a ilim yolculukları yaptı. Pek çok sayıda âlimden istifade etti, Ahmed bin Hanbel onun hocalarından biridir. Tahsil esnasında zamanının pek çok âliminden ilim aldı. Sadece Sünenine rivayetlerini aldığı hocalarının sayısı 250 civarındadır.

Bunlar arasında:*Abd bin Humeyd,Abdurrezzâk,Ahmed bin Hanbel,Haccâc bin Minhâl,Ebu Bekr bin Ebi Şeybe,Ebu'l-Velîd et-Tayâlisi,Ebu Ubeyd el-Kasım bin Sellâm,Hâlid bin Mahled,Halife bin Hayyât,Hammâd bin Zeyd,El-Humeydî,Muhammed bin Yûsuf el-Firyâbî,Musedded, en-Nadr bin Şumeyl,Sâid bin Mansûr,Vehb bin Cerir ve Yezîd bin Hârûn.. Yala b. Abîd, Ca'fer b. Avn, Bişr b. Ömer ez-Zehrânî, Muhammed b. Bekr el-Bersânî, Osman b. Ömer b. Fâris,,*

Saîd b. Âmir ed-Dabe'î, el-Esved b. Âmiri, İshâk el-Hadremî, Ebû Âsim, Ubeydullah b. Mûsâ, Ebul-Muğîre el-Hûlânî, Ebû Müshir el-Gassânî, Muhammed b. Yûsuf el-Feryâbî, Ebû Nu'aym, Zekeriya b. Adî, Yahya b. Hassan, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Duhaym, Halife b. Hayât ve diğerleri. Gibi meşhur hadisciler vardır

İmam Darimi, hadis ilminin bir kolu olan cerh ve ta'dil ilminde de görüşüne ittiba edilen bir önder âlim idi. Hocası Ahmed bin Hanbel onun görüşüne dayanarak Yahya el-Hımmânî'den rivayeti terk etmişti. Tirmizi'de, Sünen'inde kaydettiği cerh ve ta'dil ile ilgili bilgilerin bir kısmım ondan aldığım belirtir. Bunlardan birinde bir ravi hakkında Buhari ile Darimi'nin görüşlerinden Darimi'ninkini kabul ettiği görülür.

İmam Darimi böylece bir taraftan bilgilerini çevresine aktarmış, diğer taraftan eserler kaleme almış ve bu çalışmalarıyla hadis ilminin Semerkand'da neşrinde ve oradaki hadisle alâkalı yanlış bilgilerin tashihinde büyük hizmeti geçmiştir. Zamanının mühim siyasi ve itikadî meselelerinden biri olan “Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı” meselesinde o da imtihana çekilmiş, ancak cevap vermekten kaçınmıştı.

İmam Darimi'nin, Ahmed ve İshak'a bağlı bir müctehid olduğu söylenir. Ancak Sünen'inde bazı hadislerden sonra belirttiği görüşlerinden anlaşıldığına göre o, belli bir mezhebe bağlı olmayan bir müctehid idi. Darimi'nin en meşhur ve günümüze ulaşan tek eseri Sünenidir.

TALEBELERİ

İmam Darimi bir ara Bağdad'a gidip orada hadis öğretti. İbni Ebi Hatim'de ondan Reyde hadis yazdığını kaydeder. Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Neseî, Ebu Zur'a, Ebu Hatim, Baki bin Mahled, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel gibi meşhur âlimler de onun öğrencileri oldular. Buhari Sahih'inin dışındaki eserlerinde, Müslim Sahih'inde, Ebu Davud ve Tirmizi, Sünen'lerinde, Neseî Sünen'inin dışındaki eserlerinde ondan hadis rivayet etmişlerdir.

DARİMİ HAZRETLERİ'NİN ŞAHSİYETİ

Dârimî son derece zeki, yumuşak huylu, güvenilir bir kimse idi. **Ahmed b. Hanbel** onun kanaatkârlığını anlatırken, “**Ona servetler sunuldu, fakat iltifat etmedi**” derdi. Tefsir ve fıkıh sahalarında da otorite olmakla beraber daha çok hadis ilmindeki geniş bilgisi ve titizliğiyle tanınmış, hicrî III. yüzyılda hadis ilminin merkezi haline

gelen Horasan bölgesinde yetişen âlimlerin önde gelenlerinden biri olmuştur.

Mısır ve Şam gibi bölgelerde çağdaşı olan **Buhârî**'nin henüz bilinmediği sıralarda o tanınmaktaydı. Dârimî cerh ve ta'dîl* ilminde de görüşüne itibar edilen bir âlim olup Ahmed b. Hanbel ile Ebû Hâtîm er-Râzî onun hadis tenkidi konusunda otorite olduğunu ifade etmişlerdir.

Nitekim Ahmed b. Hanbel Dârimî'nin görüşüne uyararak Yahyâ el-Himmânî'den rivayeti terketmiştir. **Tirmizî** de es-Sünen'inde yer alan cerh ve ta'dîl ile ilgili bilgilerin bir kısmını Dârimî'den aldığını belirtmiştir. Böylece gerek hadis öğretimi faaliyetleriyle, gerekse kitap telifi çalışmalarıyla hadis ilminin Semerkant'ta yayılmasında ve bu ilimle ilgili bazı yanlış bilgilerin düzeltilmesinde onun büyük hizmeti geçmiştir. Zamanının önemli siyasî ve itikadî meselesi haline gelen halku'l-Kur'ân* konusunda Dârimî de sorguya çekilmiş, fakat herhangi bir cevap vermemiştir. Dârimî'nin Hanbelî olduğu ileri sürülmüşse de es-Sünen'inde bazı hadislerden sonra belirttiği görüşlerinden onun herhangi bir mezhebe bağlı olmayan bir müctehid olduğu anlaşılmaktadır.

İlimleri:

Yüce Allah, sözü dinlenen ve rehber kabul edilen bir imam olması için Dârimî'ye ilim kapılarını açmıştı. Hadis ilminde derin bilgi sahibi olmuştu. Hadislerin illetlerini iyi bilen, hadis tenkidine vâkıf bir hafızdı. Müsned adlı kıymetli eserini inceleyenler bunu yakinen göreceklerdir.

Hafız Recâ şöyle der: Allah Resûlü'nün (sav) hadisini Abdullah b. Abdurrahman'dan daha iyi bilen birini tanımıyorum.

Dârimî fıkıhta da tam bir derya idi. Fıkıh mezhepleri arasında tercihlerde bulunur, hükümlerin inceliklerini iyi bilirdi.

Kaynaklar Dârimî'nin tefsir âlimi olduğunu ve ayetlerin hüküm ve inceliklerini iyi bildiğini de kaydetmişlerdir.

Bu meydana Muhammed b. İbrahim b. Mansûr eş-Şîrâzî şöyle demiştir: "O, tam anlamıyla müfessirdi."

Menkıbeleri:

Dârimî, her anlamda zamanın ender değerlerinden biriydi. Çok geniş bir ilim ve güçlü bir tefekküre sahipti, ilmi amel etmek için öğrenmiş, ilmi ve ameliyle Örnekrfûinuştı. İlimde güvenilirlik, vera', takva, zühd ve ibâdet düşkünlüğüyle halkın saygı ve sevgisini

kazanmıştı. Dirfdarlık, hoşgörü ve tevâzuda örnek gösterilen bir insandı.

Bir defasında Sultan kendisini Semerkand Kadılığı görevine getirmek istemiş, fakat Dârimî bu görevi geri çevirmişti. Sultan ısrar edip onu zorla kadı yapınca, tek bir davaya baktıktan sonra istifa etmiş ve istifası kabul edilmişti.

Yüce Allah Semerkand halkını onunu ilminden istifade ettirmiş, o da bulunduğu belde ve civarında Allah Resûlü'nün (sav) sünnetini yaymaya ve bid'atlar karşısında müdafaaya devam etmişti.

Bu ihlas ve gayretleri sebebiyle Allah tarafından Müslümanlara sevdirilmiş, zühd ve tevazudan asla ayrılmamıştır.

VEFATI

Bu mübarek zatın, vefatından evvelki son sözleri şunlar oldu:

“Gün batıyor ve ben gidiyorum. Sevgiliye gitmek ne hoş! Beş şeye dikkat ediniz: Edeb, takva, zühd, hilm ve Resulullah (s.a.v)Efendimizin Sünnet-i seniyyesini yaymak.”

İmam Dârimî, h. 8 Zilhicce 255.Miladi,17 Kasım 869 tarihinde Merv'de Tevriye günü ikindi namazından sonra vefat etmiştir. Arifeye rastlayan cuma günü defnedilmiştir. Vefat ettiğinde 75 yaşındaydı. Künyesinden anlaşıldığına göre Muhammed isimli bir oğlu vardı.

İshâk b. Ahmed b. Halef anlatıyor:

Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin yanında oturuyorduk. Abdullah b. Abdurrahman'ın vefat haberinin yazılı olduğu bir mektup getirildi. Mektubu okuduktan sonra başını eğdi, sonra kaldırdı ve bir dize söyledi. Yanaklarından yaşlar süzülüyordu.

HAKKINDA SÖYLENENLER

Ahmed bin Hanbel hazretleri birisine, Dârimî'ye (Abdullah bin Abdurrahmân'a) iyi yapışınız. Ondan ayrılmayınız dedi. Bunu bir kaç defa tekrar etti. O, -hadiste- imamdır.

Muhammed bin Abdullah bin Numeyr: “O, ezberde ve vera'da (şüphelilerden sakınmada) bizden üstündür. Bu husûsta o bizi geçti.”

Muhammed bin İbrâhîm bin Mansûr eş-Şirâzî: “Dârimî, akıllı ve dindarlığı çok olan bir zâttır. Hilm (sabr), zühd (şüphelilere düşme korkusuyla, mübahların çoğunu da terk etme) ve ibâdeti darb-ı mesel hâline gelmiştir.”

İbn-i Hibbân: “Semerkand’da Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesinin yerleşip yayılmasında çok büyük yardımı olmuştur. Orada insanları sünnet-i seniyyeye da’vet etti. Sünnet-i seniyyeye uymayanlara mâni oldu.” Sağlam hafızlardandır. Dinde vera' ehlidir. Hadîşleri hıfzedip toplayan ve tasnif edenler arasındadır. Beldesinde sünneti yaymış ve halkı sünnete davet etmiştir. Onu müdâfaa etmiş ve muhalefet edenlerle mücadele etmiştir.

Hatîb: “O, hadîs husûsunda sika (güvenilir) doğru bir âlimdir. Zamanın sultânı, Semerkand’a kadı olmasını ona teklif etti. O bunu kabûl etmedi. Çok ısrar edince, bir da’vâya bakıp, istifâsını verdi.”

İshâk bin Ahmed bin Halef el-Buhârî: “Biz Muhammed bin İsmail’in (İmâm-ı Buhârî) yanında idik. Bu sırada kendisine Abdullah bin Abdurrahmân’ın (Dârimî) vefâtını bildiren bir mektûb geldi. Bunun üzerine başını eğdi. Sonra kaldırıp, istircâ yaptı (İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn)’u okudu. Gözlerinden yaşlar yanaklarına doğru akmaya başladı.”

Dârimî hazretleri hadîs-i şerîf ilminde olduğu gibi tefsîr ve fıkıh ilimlerinde de derin bir âlim idi.

Hafız Muhammed b. Beşşâr: Dünyanın hafızları şu dört kişidir: Rey’de Ebû Zur’a, Nisâbur’da Müslim, Semerkand’da Abdullah b. Abdurrahman ve Buhara’da Muhammed b. İsmail.

Hâfız Ebû Saîd el-Eşec: Abdullah b. Abdurrahman imamımızdır.

Muhammed b. Abdullah el-Mahremî: Ey Horasanlılar! Abdullah b. Abdurrahman aranızda olduğu sürece başkasıyla oyalanmayın.

Recâ b. Mürçî: İbn Hanbel’i, İshâk b. Râheveyh’i, İbn el-Medînî’yi ve eş-Şâzkûnî’yi gördüm. Abdullah b. Abdurrahman’dan daha kuvvetli hafız görmedim.

Ebû Hatim er-Râzî: Muhammed b. İsmail Irak’a girenlerin en âlimiydi. Muhammed b. Yahya Horasan’a girenlerin en âlimiydi. Muhammed b. Elsem vera' bakımından en üstünü, Abdullah b. Abdurrahman ise hıfz bakımından en güçlüsüydü.

Ebû Hâmid b. eş-Şarkî: Horasan beş tane hadis imamı çıkarmıştır: Muhammed b. Yahya, Muhammed b. İsmail, Abdullah b. Abdurrahman, Müslim b. el-Haccâc ve İbrahim b. Ebî Tâlib.

ed-Dârekutnî: Meşhur sikadır.

el-Hâkim: Önde gelen hadis hâfızlarındandır.

Hañb el-Bağdâdî: Hadis için yolculuk eden, hıfz, cem ve tasnif ile bilinenlerdendi. Güvenilirlik, doğruluk, vera' ve zühd ile tanınırdı.

Zehebî: Hâfiz imamdır. Hadiste önde gelen kişilerdendir.

ESERLERİ

1. es-Sünen. Eser *el-Müsned* diye de anılır. Kaynaklarda *el-Müsnedü'l-câmi'*, *el-Câmi'u's-şahîh* adlarıyla geçen eserler de bu olmalıdır. Bab başlıklarında fikhî görüşlerini belirtmesi, bir hadisi ihtiva ettiği konulara göre çeşitli bölümlerde tekrarlaması gibi özellikleriyle *Şahîh-i Buñârî*'yi andıran eser Kanpûr (1293), Haydarâbâd (1309), Delhi (1337), Dimaşk (1349) ve Beyrut'ta (1407/1987) basılmıştır.

Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî'nin (ö. 255/869) bilinen sünenlerin en eskisi olan eseri.

Muhtevası ve şekil özelliklerinden dolayı el-Muşannef, el-Câmi'u's-şahîh ve el-Müsned adlarıyla da anılmaktadır. Dârimî'nin öğrencilerinden İsâ b. Ömer tarafından rivayet edilen eser bir girişle yirmi üç kitaptan ve 1373 babdan meydana gelmektedir. Eserde 304 mükerrer rivayetle birlikte 3506 hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin 1319'u mevkuf ve maktû, 1883'ü merfûdur. Merfû hadislerin 242'si Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. Bu hadisler genellikle makbul sayılmakla birlikte aralarında zayıf, hatta az sayıda mevzû hadislerin bulunduğunu söyleyen âlimler vardır. Bizzat müellif rivayet ettiği bazı hadislerin zayıf olduğuna işaret etmiştir. Az sayıdaki hadisin tenkide uğraması, ayrıca eserde âlî rivayetlerin yer almasından dolayı İbnü's-Salâh, Alâî ve İbn Hacer el-Askalânî, bu eseri İbn Mâce'nin es-Sünen'i yerine Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olmaya daha lâayık görmüştür.

Eserin giriş kısmında Hz. Peygamber'in bazı hususiyetleri hakkındaki rivayetlerden sonra sünnete uymanın gerekliliğı, fetva vermenin zorluğu, ilmin ve âlimin önemi, hadis öğrenim ve öğretiminde titizlik gösterilmesi, hadislerin yazılması gibi konuları içeren rivayetlere yer verilmiştir. Ardından tahâret, namaz, zekât, oruç, hac konularıyla başlayıp diğer konulardaki bölümler içinde merfû, mevkuf ve maktû hadisler zikredilmiştir. Bab başlıklarında veya hadisin arkasından bazı görüşlerin ileri sürüldüğü, senedlerdeki mühmel râviler, hadisin sıhhat durumu ve muhtevası hakkında açıklamalar yapıldığı, birden çok konu ihtiva eden hadislerin ilgili yerlerde tekrar edildiğı veya hadisin içerdiği konulara göre parçalara ayrılarak her parçanın ilgili bölümde

nakledildiği görülmektedir. Bunların yanında aynı veya benzer başlıklar kullanılması, aynı bölümlerde aynı hadislerin verilmesi bakımından Dârimî'nin bu eseriyle Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin el-Câmi' u's-şâhih'leri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Tahkiksiz baskıları da olan es-Sünen'i Muhammed Sıddîk Hasan (Kanpûr 1293), Muhammed Ahmed Dehmân (baskı yeri yok, 1349), Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî (I-II, Kahire 1382/1962; Faysalâbâd 1404/1984), Fevvâz Ahmed Zemerlî ile Hâlid es-Seb' el-Alemî (I-II, Beyrut 1407/1987), Mustafa Dîb el-Bugâ (I-II, Dimaşk 1412/1991) ve Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (I-IV, Beyrut 1421/2000) tahkik ederek neşretmiştir.

es-Sünen tarih boyunca ilmî değerine uygun bir ilgi görmemiştir. Bunda az sayıda hadis içermesi yanında eserin sonlarına doğru bazı düzensizliklerin bulunması ve muhtemelen tam tertip edilememesi etkili olmuştur. Eser yine de her dönemde okunmuş, birçok hadis derlemesine dâhil edilmiş ve hakkında müstakil eserler yazılmıştır.

İbn Hacer el-Askalânî, el-Efrâdü'l-hisân min Müsnedi'd-Dârimî ve el-Ebdâlü'l-'avâlî ve'l-muvâfakâti'l-hisân adıyla çalışmalar yapmış ve İthâfû'l-meherre bi-e'râfi'l-'aşere içinde es-Sünen'e de yer vermiştir. (bk. *İBN HACER el-ASKALÂNÎ*).

Eseri Muhammed Naîm Atâ el-Hallû'l-müdellet 'ale'd-Dârimî (Luknov 1332, sadece bir cildi yayımlanmış) ve Nebîl b. Hâşim b. Abdullah el-Gamrî Fethû'l-mennân Şerhu'l-Müsnedi'l-câmi' (I-X, Beyrut 1419/1999) adıyla şerhetmiş,

Abdullah Aydınli açıklama ve dipnotları ekleyerek Türkçe'ye çevirmiştir (I-VI, Sünen-i Dârimî, İstanbul 1994-1996). Eser hakkında Ahmet Yıldırım Dârimî ve Sünen'i (1990, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Seyfûrrahman Mustafa Zevâ'idü'd-Dârimî 'ale'l-Kütübî's-sitte mine'l-eḥâdîşi'l-merfû'a (Ümmü'l-kurâ Üniversitesi, Mekke 1397/1977; Dimaşk 1403/1983) adlarıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Abdurrahman Dimaşkıyye ve Mîrfet Fâhûrî Tertîbü eḥâdîşi ve âşâri Süneni'd-Dârimî'yi (Riyad 1407/1987) ve Ahmed Abdülkâdir er-Rifâî Fehârisü eḥâdîşi ve âşâri Süneni'd-Dârimî'yi (Beyrut 1409/1988) hazırlamıştır. Ayrıca İbnü'n-Nûr Muhammed b. Abdullah'ın "Şûlâsiyyâtü'd-Dârimî" (eş-Şûlâsiyyât, nşr. Ali Rızâ Abdullah - Ahmed el-Bizra, Beyrut 1986, s. 49-62) ve Abdülhamîd

Şânûha'nın Tahricü Şulâsiyyâtî'l-Buhârî, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Dârimî (Beyrut 1405/1985) adlı çalışmaları vardır.

2. es-Şulâsiyyât. Dârimî'nin es-Sünen'deki üç râvili (şulâsiyyât) yirmi üç hadisin bir araya getirildiği bu eseri Abdülhamîd Şânûha Tahricü Şulâsiyyâtî'l-Buhârî, et-Tirmizî, İbn Mâce, ed-Dârimî adlı kitap içinde yayımlamıştır (Beyrut 1985). Ali Rızâ Abdullah ve Ahmed Bezre de adı geçen dört şulâsiyyâta Abd b. Humeyd ile Taberânî'ninkileri de ilâve ederek altı şulâsiyyâtı bir arada yayımlamışlardır (Dımaşk 1406/1986). Bu neşirde Dârimî'nin es-Şulâsiyyât'ında on beş hadis bulunmaktadır.

Dârimî'nin bunlardan başka et-Tefsîr ve Kitâbü's-Sünne adlı iki eserinin daha olduğu kaydedilmektedir. Hediyyetü'l-ârifîn'de (I, 441) Dârimî'ye nisbet edilen Kitâbü Şavmi'l-müstehâzati'l-mütehayyire onun değil Ebû'l-Ferec ed-Dârimî'nindir. (bk. Nevevî, II, 344, 459; Keşfü'z-zunûn, II, 1434).

DARİMÎ HAKKINDA ESERLER

Dârimî hakkında, Ezher Üniversitesi'nde, Muhammed Abdullah Muhammed Adl ed-Dârimî ve cühûdühü fi'l-hadîs adıyla bir doktora tezi (1973), Ümmü'l-kurâ Üniversitesi'nde Seyfürrahman Mustafa Zevâ'idü'd-Dârimî 'ale'l-Kütübî's-sitte mine'l-eḥâdişi'l-merfû'a (1397/1977), Ahmet Yıldırım da Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dârimî ve Sünen'i (1990) adıyla birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

DARİMİNİN İLK HADİSİ

Sünen türünde eser meydana getiren ilk muhaddislerden olan ve Buhârî (v. 256/869), Müslim (v. 261/874), Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî gibi meşhur muhaddislere hocalık yapan Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, eserine "mukaddime" bölümüyle başlamıştır.

Hadis ilminde sika ve sadûk bir muhaddis olarak kabul edilen Dârimî'nin mukaddime'de yer verdiği ilk konu (bâb), **"kıyamet gününde müslümanların, islam Dini'ni kabul etmeden önceki davranışlarından dolayı hesaba çekilip çekilmeyecekleri"** sorusuna cevap niteliği taşıyan hadislerin yer aldığı konudur.

Bu konu altında naklettiği (tahric) ilk hadis, dolayısıyla Sünen'in de ilk hadisi, Abdullah b. Mes'ûd'un(r.a) rivayet ettiği şu hadistir: **"Bir kişi Hz. Peygamber(s.a.v)'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsan, kıyamette, Müslüman olmadan önce yapmış olduğu**

amellerinden sorumlu olacak mı? Diye sordu. Peygamber buna şu cevabı verdi: Müslüman olduktan sonra, islam dinini güzelce yaşayan kimse, cahiliye döneminde yaptıklarından sorumlu tutulmayacaktır. Ancak dinini güzelce yaşamazsa, Müslüman olmadan önceki ve Müslüman olduktan sonraki davranışlarından sorumludur".

Dârimî bu hadisi sahîh kabul edilen şu sened ile nakletmiştir: Dârimî'nin hayatı, hadis ilmindeki yeri ve Sünen'i hakkında geniş bilgi için bkz: *Nebîl b. Hâşim, Seyyid Ebû Âsım, Fethu'l-Mennân Şerh ve Tahkîk-i Kitâbî'd-Dârimî Ebî Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân, el-Mektebetü'l-Mülkiyye, Beyrut 1999, 1/11-92; Aydınlı, Abdullah, Sünen-i Dârimî, Madve Yay., İstanbul 1994; Yıldırım, Ahmet, Dârimî ve Sünen'i (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniv. Sosyal Bil. Enstitüsü, Bursa 1990. Râzî, Dbn Ebî Hâtîm, Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl, Dâru Dhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1953, 5/99; Bağdâdî, Ebû Bekr Hafîb, Târîhu Bağdad, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, trs., 10/29-31; Dbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, Tehzîbu't-Tehzîb, Dâru Dhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1993, 3/191-193. Sünbül el-Mekkî, Muhammed Said, Risâletü'l-Evâil (el-Evâilü's-Sünbüliyyeh), Ta'lik: Abdülhakî'l-İlâhî Âbâdî el-MekkîHabiburrahman el-'A'zamî, Haz: Zeynü'l-Âbidîn el-'A'zamî, Mektebetü Dâri'l-Ulûm, Keşmir 1935, s. 13-14.*

Müslim şârihlerinden Suyutî (v. 911/1505)'ye göre ise islâmî güzelce yaşamaktan maksat, zahiriyle bâtınıyla yani kalben ve bedenlen hakiki bir Müslüman olmaktır. 'İslâmî güzel yaşamamak'tan maksat ise, İslam Dinini sadece görünüşte kabullenmek, dinin emirlerine isteksizce boyun eğmek, itiraz etmemek ve dine kalben girmemiş olmaktır. Bu davranışın adı da münafıklıktır".(Beğavî, Hüseyin b. Mesûd, Şerhu's-Sünneh, thk: Şuayb el-Arnâût-Muhammed Züheyr eş-Şâvîs, elMektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, 1/58. 21 Nebîl b. Hâşim, Fethu'l-Mennân, 1/205-206.)

Bu görüşler ışığında Dârimî'nin, 'İslam Dinini güzel bir şekilde yaşayabilmenin anahtarı bu kitaptadır' demek için sözkonusu hadisi ilk hadis olarak nakletmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla kendi niyetinin de iyi bir Müslüman olabilmek ve İslam Dinine bu şekilde hizmet edebilmek olduğunu ima etmiş olabilir.

Öte yandan hadisin İslam Dinini kabul edenler için yeniden doğuşun simgesi olduğuna, dolayısıyla insanların hayatlarında yeni bir sayfa açmalarının vesilesi olabileceğini de ima etmiş olabilir. Ayrıca İslam dinini kabul eden kişinin geçmişte yaptığı hatalarının günahının silinmesinin yine kendi elinde olduğunu, bu sebeple o günahların psikolojik baskısından kurtulmasının kolay olduğunu vurgulamak istemiş olabilir.

Netice itibariyle Dârimî, Sünen'de yer alan hadislerin gereğince amel etmenin geçmişte yapılmış hatalardan kurtulmanın iyi bir vesilesi olabileceğine dikkat çekmek istemiş olabilir. Diğer taraftan Dârimî Sünen'ine, Abdullah b. Mes'ûd'un(r.a) bir hadisiyle başlamıştır. Zira Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber(s.a.v) tarafından küçük yaşta âlim olarak isimlendirilen ilk sahâbîdir. Ayrıca Peygambere çok yakın birisi olup 70 sureyi bizzat Peygamberin ağzından duyarak ezberlediği ve Peygamberle birlikte birçok sahâbînin övgüsüne mazhar olduğu belirtilmektedir.

Dolayısıyla Dârimî, ilk hadisi, ilk âlim sahâbî olarak nitelendirilen Abdullah b. Mes'ûd'(r.a)un naklettiği hadislerden tercih etmek istemiş olabilir.

RİVAYET ETTİĞİ HADİSİ ŞERİFLERDEN BİR DEMET

“Ümmetimin helaki, kötü âlim ve câhil âbiddendir. Kötü âlimler insanların en kötüsü, iyi âlimlerde insanların en iyisidir.”

“Allah’u Teâlâ, mahlûkâtı (yarattığı varlıkları) yaratmadan bin sene önce, Tâhâ ve Yâsîn’i okumuştur. Melekler Kur’ân-ı kerîmi duydukları zaman: “Ne mutlu bu Kur’ân-ı kerîm, kendilerine inen ümmete, ne mutlu bu Kur’ân-ı kerîmi taşıyan, içine alan boşluklara, ne mutlu bu Kur’ân-ı kerîmi okuyan dillere” demişlerdir.”

“Ey Muhacirler! Siz çoğalrsınız. Fakat Ensâr şimdiki durumlarından fazla çoğalmazlar. Ensâr, benim has vekîllerim ve sırdaşlarımdır. Ben onların yanında kaldım. Onların ihsân sahibi olanlarına ikram edin. Kusurlarını da bağışlayın. Sonra bir kul, dünyâ ve Allah’u Teâlânın katında olanlar arasında serbest bırakıldı. O da Allah’u Teâlânın katında olanı tercih etti.”

(Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bu mübârek sözü ile kendisini kast ettiğini anlıyan Hazreti Ebû Bekir (radiyallahü anh) ağlamaya başladı.) Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, (aleyhisselâm)“Dur, şu mescide açılan bütün kapıları kapayın, sadece Ebû Bekir’inki açık kalsın. Çünkü ben Ebû Bekir’den daha üstün ve beraberliğe daha layık birisini bilmiyorum.”buyurmuşlardır.

Ali bin Ebî Tâlib (radiyallahü anh) “Ben Mekke-i mükerrermede Resûlullah efendimiz ile dolaşırdım. Mekke-i mükerrermenin kenar semtlerinden birinden dışarı çıktım. Resûlullah efendimizin karşısına gelen her ağaç ve taş, “Selâm senin üzerine olsun, ey Allah’ın resûlü” diyerek selâmlardı.”

“İnsanlar, diriltildikleri zaman, kabirden ilk kalkanları ben olacağım. Mahşere geldikleri zaman, önlerine düşüp onları ben getireceğim. Sustukları zaman onların hatîbi ben olacağım. Hapsedildikleri zaman onlara ben şefaât edeceğim. Kerâmetten ya’nî af ve mağfiretten Ümidlerini kestikleri zaman onlara ben müjde vereceğim. Anahtarlar, o gün benim elimde olacak. Ben Rabbime, Âdemoğullarının en kıymetlisiyim.”

Ebû Hureyre(r.a) rivâyet ediyor: “Kendisinden faydalanılmayan ilim, Allah yolunda sarf edilmeyen hazine gibidir.”

“Rû’yâyı ancak âlime veya sâlih bir kimseye tâbir ettiriniz.”

“Emâneti güvendiğine ver. Sana hıyânet edene verme.”

“Bir kadın kocasından yatağını ayırırsa, dönünceye kadar melekler ona la’net eder.”

Abdullah bin Ömer(r.a)’den rivâyet ettiği hadîs-i şerîf: “Zulûmden sakınınız. Zirâ zulûm, kıyâmet gününde zulûmler olur.”

“Rahmâna (Allah’u Teâlâya) ibâdet ediniz, selâmı yayınız, yemek yediniz ki Cennete giresiniz.”

Ebu Uname (r.a) şöyle demiştir:“Kur’ân okuyunuz. Sizi şu asılı duran mushaflar aldatmasın! Çünkü Allah, içinde Kur’ân’ı belleyip saklayan bir kalbe asla azâb etmeyecektir.”

Mesruk (r.a) şöyle demiştir: Kişiye ilim olarak, Allah’tan korkması yeter. Cahillik olarak da ilmini beğenmesi (ilmi ile böbürlenmesi) yeter.

Muaz bin Cebel(r.a) şöyle demiştir: İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek; Kur’an göğüslerinde elbiselerinin dürüldüğü gibi dürülecek. İnsanlar Kur’anı çokça okuyacak fakat bir lezzet ve halavet (tatlılık) bulamayacaklar. Emrolundukları şeylerde kusur ettiklerinde;“Allah Gafur ve Rahimdir” diyecekler, yasakları işlediklerinde “Biz şirk koşmadıkça Allah affeder” diyeceklerdir.

“Onların bütün işleri ümit etmektir, korkuları yoktur.”

“Kurtlar koyun postu giyerek (yani yoldan sapmış kişiler İslam âlimi suretinde) insanları aldatacaklar, (iyiliği emretmeyip kötülüğü yasaklamayan) yağcı, içlerinde en faziletliileri olacak.”

Enes (r.a) Rasulullah (s.a.v)’ı anarak şöyle demiştir:“Medine’ye girdiği gün onu görmüştüm. Rasulullah (s.a.v)’ın yanımıza geldiği bu günden daha güzel, daha aydınlık hiçbir

gün görmedim. Vefat ettiği gün de onu görmüştüm. Rasulullah (s.a.v)'ın vefat ettiği bu günden daha kötü ve daha karanlık hiçbir gün görmedim.

Ebu'd Derda (r.a) dedi ki: "Kimin ilmi artarsa korku ve endişesi de artar."

"Bana (kıyamette); "Ne öğrendin?" denilmesinden endişe edip korkmuyorum, fakat bana; "Ne işledin?" denilmesinden endişe ediyorum."

Ebu Ubeyde bin Muhammed bin Ammar bin Yasir(r.a) şöyle demiştir: Ben Rubeyye binti Afra'ya bize Rasulullah (s.a.v)'i vasıflayın dedim. O da şöyle dedi: "Yavrucuğum! Onu görseydin, güneşi doğarken görmüş olurdun."

Rasulullah(s.a.v); "Allah'ı zikretmeyi çoğaltır, boş sözleri azaltırdı. Namazı uzatır, hutbeyi de kısa tutardı." Fakir ve muhtaçlarla beraber yürümekten utanmazdı ve onların ihtiyaçlarını karşılardı."

Şa'bî şöyle demiştir: "İlmin süsü sahibinin ağırbaşlılığıdır."

Hız.Aişe (r.anha)validemiz dedi ki: "Kadınların şerlisi erkekler için süslenen, erkeklerin şerlisi de kadınlar için süslenen böylece insanları fitneye düşürenlerdir."

Ebu Bekir (r.a)'ın torunu tabiin büyüklerinden Kasım bin Muhammed der ki: "Kişinin Allah'ın üzerindeki hakkını bildikten sonra cahil olarak yaşaması, bilmediği şeyi söylemesinden daha hayırlıdır."

"Öyle insanlarla karşılaşacaksınız ki Kur'an'ı arkalarına attıkları halde, sizi Allah'ın kitabına çağırdıklarını iddia edecekler." (*El-A'lâm cild-4, sh. 95.Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 29.Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 294.Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 534.Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 130.Miftâh-üs-se'ade cild-2, sh. 145, 366.Mu'cem-ul-müellifin cild-6, sh. 71*)

BİBLİYOGRAFYA

Tirmizî, 'İlel (Sünen içinde), Kahire 1352/1968, V, 738.İbn Ebû Hâtim, el-Cerh ve't-ta'dîl, V, 99.Hafîb, Târîhu Bağdâd, X, 29.Zehabî, Tezkiretü'l-huffâz, II, 534-536.a.mlf., A'lâmü'n-nübelâ', XII, 224-232.İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, V, 294.Nevvî, el-Mecmû', II, 344, 459.İbn Receb el-Hanbelî, Şerhu 'İleli't-Tirmizî (nşr. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut 1405/1985, s. 45.Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirîn, I, 237.Keşfü'z-zunûn, I, 522; II, 1008, 1426, 1434, 1682.Hedîyyetü'l-ârifîn, I, 441.Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, el-İnşâf (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1983, s. 113.Dihlevî, Bustânü'l-muhaddisîn, s. 92.Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifîn, VI, 71.M. Zubayr Sıddîqî, Hadîs Edebiyatı Tarihi (trc. Yusuf Ziya Kavakcı), İstanbul 1966, s. 108.Sezgin, GAS, I, 114-115.Abdülhamîd Şânûha, Tahricü şülâsiyyât, Beyrut 1985, s. 51-74.İsmail L. Çakan, Hadîs Edebiyatı,

İstanbul 1985, s. 80-84. Kâmil Miras, "Abdullah Dârimî", İTA, II, 247-248. Moh. Ben Cheneb, "Dârimî", İA, III, 485-486. J. Robson, "al-Dârimî", EI² (Fr.), II, 164.

Dârimî, es-Sünen, Kanpûr 1293, Mevlevî Ebû'l-Feth Muhammed Abdürreşîd'in girişi, s. 7-10; a.e. (trc. Abdullah Aydınlı), İstanbul 1994, tercüme edenin girişi, I, 56-65; Şemseddin es-Sehâvî, Fethu'l-muğîs (nşr. M. Abdülmuhsin el-Ketbî), Kahire 1388/1968, I, 84; Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtih (nşr. Sıdkî M. Cemîl el-Attâr), Beyrut 1412/1992, I, 72; Emîr es-San'ânî, Tavzîhu'l-eskâr (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-selefiyye), I, 37, 39; Abdülazîz ed-Dihlevî, Bustânü'l-Muhaddisîn (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 92; Leknevî, el-Ecvibetü'l-fâzıla (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 76; Sıddîk Hasan Han, el-Hıttâ fî zikri's-şihâhi's-sitte, Beyrut 1405/1985, s. 166; I. Goldziher, Études sur la tradition islamique (trc. L. Bercher), Paris 1952, s. 322-325; M. Zubayr Sıddîqî, Hadîs Edebiyatı Tarihi (trc. Yusuf Ziya Kavakcı), İstanbul 1966, s. 108-109; Sezgin, GAS, I, 114-115; İsmail L. Çakan, Hadîs Edebiyatı, İstanbul 1989, s. 92-94.

İMAM-I AHMED BİN HANBEL (R.A)
(D.H.164-M.781 Bağdat. V.H. 241-M.855. Bağdat)

Büyük hadis, fıkıh âlimi, veli, mutasavvıf, muhaddis, Ehl-i Sünnet Mezhep imamı.

Bu güzel insan Cennet ile müjdelenmiş olan Ehl-i sünnet vel-cemaatin dört büyük Hak mezhebinden biri olan Hanbeli mezhebinin reisidir. **H.**164-M.781 senesinde Bağdat'ta doğdu.H. 241-M.855'de Bağdat'ta vefat etti. Aslen Basralı'dır. Babasının ismi Muhammed bin Hanbel'dir. İmamın künyesi; Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi şeklindedir.

Dedesı, Emeviler devrinde Serahs valiliği yaparken, babası da Abbasi ordusunda görev aldı. Babası daha o çok küçük yaşıta iken vefat etmiştir. Onun yetişmesi ile annesi ilgilenmiştir.

İlim Tahsili

Önemli bir ilim merkezi olan Bağdat'ta küçük yaşıta iken ilim tahsiline başlamış, Burada çok değerli hadis âlimleri, kıraat âlimleri, tasavvufta yetişmiş büyük zatlar ve diğer ilimlerde yetişmiş kıymetli âlimler bulunuyordu. Önce Kur'an-ı kerimi ezberledi. Bundan sonra lügat, hadis, fıkıh, Sahabi ve Tabiin rivayetlerini öğrendi.

Emsali arasında ciddiyeti, takvası, sabrı, metanet ve tahammülü ile meşhur olmuştur. Bu hali, henüz 15-16 yaşlarında iken temas kurduğu âlimlerin dikkatini çekmiştir. Heysem bin Cemil onun hakkında, daha o sırada şöyle demiştir: "Bu çocuk yaşarsa, zamanındakilerin ilimde hücceti (rehberi) olacaktır."

İlk önce İmam-ı A'zam hazretlerinin talebesi olan İmam-ı Ebu Yusuf'tan fıkıh ve hadis ilminde ders almıştır. Bundan sonra da üç sene Huşeym'in derslerine devam etmiş, ondan hadis-i şerif dinlemiştir. Bundan başka Bağdat'ta bulunan meşhur âlimlerden Huşeym b. Beşir, Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Said el-Kattan, Abdurrahman b. Mehdi'den ders aldı. Ayrıca, İmam-ı Şafii'den de ders aldı. Birçok âlimden ders alırken; İmam Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai başta olmak üzere tanınmış hadis âlimleri de kendisinden ders aldılar.

Hadis öğrenme konusunda her türlü fırsatı değerlendirirken bu amaçla birçok merkeze gitti. Küfe, Basra, Mekke, Medine, Dimaşk, Halep, Cezire gibi beldelere bazen bir kaç kez gitti. Çoğu zaman yol parası bulmakta güçlük çekti. Hadis öğrenmek maksadıyla Yemen'e gidebilmek için, kervancıların yanında deve bakıcılığı yaptı. Beş kez yaya olarak hacca gitti. Bu yolculuktaki en önemli maksatlarından birisi Hicaz'daki âlimlerden hadis öğrenmekti. Kırk yaşına gelinceye kadar eğitimine ara vermeden devam etti. Çok güçlü bir hafızaya sahip olması, çok sayıda hadisi rivayet ettiğinden dolayı, bazen etrafında hadis dinlemek maksadıyla bulunanların sayısı beş bine kadar ulaştı.

İmam-ı Ahmed, ilim öğrenmek için pek çok İslam beldesini dolaştı ve bu uğurda pek çok meşakkate katlandı. Kitap çantalarını sırtında taşırdı. Bir seferinde onu tanıyan biri ezberlediği hadis-i şerifin ve yazdığı notlarının çokluğunu görerek: "Bir Kufe'ye, bir Basra'ya gidiyorsun! Ne zamana kadar böyle devam edeceksin?" deyince, Ahmed bin Hanbel hazretleri "Hokka ve kalem ile mezara kadar..." diyerek cevap vermiştir.

İmam-ı Ahmed'in kuvvetli hafızasının yanında dikkati çeken bir vasfı da, işittiği bütün hadis-i şerifleri yazmaya çok önem vermesiydi.

İmam-ı Ahmed, din ilimlerini öğrenip, bilhassa tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde yüksek seviyeye ulaşmıştır. Zamanında yaşayan, Zünnuni Mısri, Bişr-i Hafî, Seriyi Sekati, Maruf-ı Kerhi gibi birçok büyük evliya ile de görüşmüş, onlarla sohbet etmiştir. Yezit bin Harun, Cerir ibni Abdülhamid, Velid bin Müslim, Veki' bin Cerrah, imam-ı Ebu Yusuf, İbrahim bin Sad, Yahya bin Said Kettan, Süfyan bin Uyeyne, fıkıh ilminde hocası Muhammed bin İdris Şafii, Abdürrezzak bin Hemmam'dan ve daha nice âlimlerden ilim okudu. Sonra tekrar Bağdat'a döndü. Bundan sonra ilmini yayıp, insanlara çok faydalı oldu.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, daha önceki yıllarda fetvalar vermekle beraber, ders ve fetva verme işine, kırk yaşında başlamıştır. Bundan sonra hadis rivayetinde ve fetvada başvurulacak önemli bir kaynak olmuştur. Çünkü o, ilmi ve üstün ahlakı ile çok sevilip, meşhur olmuştur.

İki çeşit ders halkası (meclisi) vardı. Biri, talebelerine verdiği muntazam dersler, diğeri, hem talebelerinin, hem de halktan isteyenlerin katıldığı dersler idi. Onun ilim meclisine pek çok kimse katılırdı. Bazı rivayetlere göre, dersini dinleyenlerin sayısı beş bini bulmuştur. İmam-ı Ahmed hazretlerinden ders alıp, ilim öğrenen talebenin çokluğu, ondan hadis-i şerif rivayet edenlerin ve fıkhi meseleler nakledenlerin pek çok sayıda olmasından da anlaşılmaktadır. Onun meclisine gelip, derslerini dinleyenlerin bir kısmı, sadece ondaki üstün hallere ve yüksek ahlaka hayran kaldığı için sohbetine katılmıştır. Böylece bir kısmı hem ilmini hem ahlakını alırken, bir kısmı da onun yaşayışına göre yaşamak, onu tanımak, ahlak ve edep hususunda yaptığı vaaz ve nasihatten istifade etmek için huzuruna geliyordu.

İmam-ı Ahmed hazretlerinin meclisinde, derslerinde vakar, ciddiyet, tevazu ve gönül huzuru hâkim idi. Dinleyenlere ve katılanlara saadet vesilesi olan derslerini, ikindiden sonra Bağdat'ta büyük bir mescitte verirdi.

Ders meclisine daima kitaplarıyla, yazıp kaydettikleri ile çıkardı. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olmasına rağmen, hadis-i şerif rivayet ederken, yanındaki yazdıklarına bakardı. Kitabından okur, talebelere yazdırırdı. Derslerinde hadis-i şerif rivayetinden başka, bir de fıkhi meseleler hakkında verdiği cevaplar yer almakta idi. Ondan ders alıp, ilimde yetişenlerin sayısı 900 civarındadır.

İlimdeki üstünlüğü

İmam-ı Ahmed hazretleri, hadis ilminde zamanın en büyük âlimidir. Üçyüzbinden fazla hadis-i şerifi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Kendisinden pek çok âlim, hadis-i şerif nakletmişlerdir. İlim ve amelde öncü, Ehl-i sünnet olan dört imamın dördüncüsü idi.

İmam-ı Şafii hazretleri buyurdu ki: "Bağdat'tan ayrıldığım zaman, orada Ahmed bin Hanbel'den daha âlim, daha fakih, haramlardan ve şüphelilerden kaçan kimseyi bırakmadım."

Ebu Davud Sicistani şöyle demiştir: "İki yüz meşhur âlimle karşılaştım. Ahmed bin Hanbel gibisini görmedim. O hiç bir hususta insanların daldığı dünya işlerine dalmazdı. Ancak ilimden bahis açılınca konuşurdu."

Ebu Zür'a da, "İlmin her dalında Ahmed bin Hanbel'in bir benzerini görmedim. Onun ilimde ulaştığı dereceye, başkası ulaşamamıştır" demiştir.

Menha bin Yahya da şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel, her hayrı kendisinde toplamıştı. Çok âlim gördüm, fakat ilimde, vera'da ve zühdde, onun gibi üstün birine rastlamadım."

İmam-ı Ahmed hazretleri büyük bir müfessir, yüksek bir muhaddistir. Tefsiri yüz yirmi bin hadis-i şeriften meydana gelmiştir. Eserleri, müfessirler için birer feyz kaynağıdır. Bunun için kendisi "Üstad-ül müfessirin" unvanıyla anılır. Birçok muhaddis yetiştirmiştir.

Yaşadığı devir, yazılan hadis-i şeriflerin toplandığı bir devirdi. Bu devirde yetişen hadis âlimlerinin en meşhurdur. Bütün hadis-i şerifleri okudu, inceledi. Otuz bin hadis-i şerifi içine alan "Müsned" adlı eserini yazdı.

Rebi' bin Süleyman, imam-ı Şafii'nin şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Ahmed bin Hanbel, sekiz şeyde imamdır; hadis ilminde, fıkıh ilminde, Kur'an ilminde, lügat ilminde, fakrda, zühdde, vera'da, tasavvufta ve sünnette."*

Hanbeli mezhebi

Ahmed bin Hanbel hazretleri bu mezhebin imamıdır. O, içtihatlarıyla Müslümanların Allah'ı Teâlâ'nın rızasına kavuşmaları için, amellerinde uyacakları bir yol göstermiştir. Onun gösterdiği bu yola "Hanbeli mezhebi" ve Ehl-i sünnet itikadında olan müslümanlardan, amellerini bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Hanbeli" denir.

İmam-ı Ahmed hazretlerinin talebelerinin ve kendisine sual soranların müşküllerini hallederken ortaya koyduğu ve takip ettiği usuller, Hanbeli mezhebinin temel kaideleri olmuştur. İmam-ı Ahmed hazretleri, dini müşküllerin hallinde sırasıyla şu kaynaklara, başvurmuştur:

1- Kitap ve Sünnet: Bütün müçtehitler gibi Ahmed bin Hanbel hazretleri de bir işin nasıl yapılacağını Kur'an-ı Kerimde açık olarak bulamazsa, hadis-i şeriflere bakar, bunlarda bulunursa ona göre hüküm verirdi.

2- İcma ve Sahabe Kavli: Hadis-i şeriflerde de açıkça bulamadığı bir iş için, icma var ise, öyle yapılmasını bildirirdi. İcma, Ashab-ı kiramın hepsinin aynı suretle yapması veya söylemesi demektir. İcmaya sözbirliği de denir. Ashab-ı kiramdan sonra gelen Tabiinin de icmasını delil, senet kabul etmiştir. Sahabe kavli (söz, ictihadı) bulunan bir meselede, kendi ictihadına göre hüküm vermezdi. Sahabenin sözüne göre hüküm verirdi. Hatta sahabe sözü bulamadığı hususlarda, Tabiinin büyüklerinden olan müctehidlerin ictihadını, kendi re'yine tercih ederdi.

3- Bir mesele hakkında, Sahabe veya Tabiine ait bir re'y (ictihad) bulamazsa, zayıf ve Mürsel hadislerle amel eder, ona göre hüküm verirdi. Zayıf hadisin de, sahih hadisin bir çeşidi olduğunu göz önünde tutardı.

4- Kıyas: Hadis-i şeriflerin birbirini kuvvetlendirmesine bakarak kendine has bir usulle içtihatla bulunurdu.

Hanbeli mezhebinde birçok âlimler yetişmiştir. Bu âlimlerin başında İmam-ı Ahmed hazretlerinin kendi oğulları Salih ve Abdullah gelmektedir. Ebu Bekir el-Esrem, Abdülmelik el-Meymuni, Ebu Bekir el-Merkezi, Harb bin İsmail, İbrahim bin İshak el-Harbi gibi âlimler, imam-ı Ahmedin bizzat kendisinden fıkıh ilmini öğrenmişlerdir. Bu mezhebin esasını yaymak hususunda üstün gayret gösteren âlimlerden biri de Ebu Bekir el-Hallal'dır. Seyyid Abdülkadir Geylani hazretleri de, Hanbeli mezhebinin esaslarını yayan âlimlerdendir. Oğlu Salih, çeşitli kimselere yazdığı (Mektuplar)'la babasının mezhebini yaymıştır. Seyyid Abdülkadir Geylani hazretlerinin, "Fütuhul-Gayb" ve "Gunyetüt-talibin" kitapları ile Abdurrahman el-Ceziri'nin "Kitab-ül-Fıkhı alel-Mezahibil-Erbaa"sında, bu mezhebin esasları en geniş şekilde açıklanmaktadır. "el-Mugni", "el İkna", "Bülugul-Emani" adındaki eserler de Hanbeli fıkhı üzere yazılmıştır.

Çilesi

İslam âlimleri ve din büyüklerinin büyük ekseriyetinin uğradığı sıkıntı ve işkencelerden o da nasibini aldı. Bağdat'ta mutezile fırkasına mensup olanlar, Kur'an-ı Kerim mahlûktur diyerek, bu yanlış itikatlarına Abbasi halifesi Memunu da inandırdılar. Mu'tezile Mezhebi

mensuplarının tesirinde kalan Abbasi halifesi Me'mun zamanında çok büyük işkencelere uğradı. İslam'ın özüne aykırı fikirlere katılmadığı ve Mu'tezile müntesiplerinin fikirleri doğrultusunda görüş beyan etmediğinden hapse atıldı. 28 ay hapsedtiler. Bütün bu baskı ve işkencelere rağmen, o, "Kur'an-ı Kerim, Allah'ı Teâlâ'nın kelimidir. Mahlûk değildir" diyerek, Ehl-i sünnet itikadını bildirdi.

Halifenin kendisiyle görüşmek istemesi üzerine, Bağdat valisi İshak b. İbrahim tarafından zincire vurulmuş bir şekilde, Tarsus'a doğru yola çıkarıldı. Ancak, Tarsus'a varmadan halifenin öldüğü haberi geldi. Bunun üzerine geri getirilerek Bağdat'ta tekrar hapsedildi.

Yeni halife Mu'tasım da aynı politikayı devam ettirdi. Halife, başkadısı Ahmed b. Ebu Duad ve güvendikleri kişiler, fikirleriyle Ahmed b. Hanbel'i susturamadıklarını görünce işkence yapılması emrini verdi. Çünkü kesinlikle fikirlerinden, doğru bildiklerinden taviz vermedi. "İmam-ı Ahmed ibni Hanbel gibi bir mücahid-i ekber, Kur'ân'ın birtek meselesi için hapiste pek çok azap verilmiş ve şekvâ etmeyerek, kemâl-i sabırla sebat edip o meselelerde sükût etmemiş, şiddetli kamçı darbelerine rağmen fikirlerinden vazgeçmemiştir. Uygun ifadeler kullanmak kaydıyla serbest bırakılma teklifini de reddetti. Bunun üzerine işkencelerin dozu arttırıldı ve bizzat halife nezaretinde yapıldı. Bir ara halife onu serbest bırakmak istediye de, başkadı, fikirlerinden dolayı dinden çıktığını ve Hanbel'in serbest bırakılmasının uygun olmayacağını iddia ederek mani oldu.

İki buçuk yıla yakın devam eden büyük işkencelerden sonra serbest bırakıldıysa da gözaltında bulundurulmaya devam ettirildi. Yanlış fikirlerin okulda ders olarak okutulmaya başlanmasıyla galeyana gelip ayaklanmak isteyen halkı, isyandan vazgeçirerek sabretmelerini tavsiye etti. Buna rağmen, halk ile görüşmesi ve halifenin bulunduğu yerde ikamet etmesi yasaklandı. Hatta Cuma namazlarına gitmesine bile izin verilmedi.

Halife Mütevekkil, halife olunca, mutezile fırkası mensuplarını saraydan uzaklaştırdı. Fıkıh ve hadis âlimlerine hürmet ve yakınlık gösterdi. Böylece İmam-ı Ahmed hazretleri, yapılan baskı ve

işkenceden kurtuldu. Yaptığı hizmetlerle, zamanındaki ve sonraki asırlardaki insanlara rehber oldu.

Halife Mütevekkil, kendisi hakkında ileri sürülen bazı iddiaların asılsız çıkması üzerine Hanbel'in gönlünü almak maksadıyla bazı hediyeler verdi. Halifeye kızgın olduğundan değil de haram karışmış olduğu gerekçesiyle hediyeleri kabul etmek istemedi. Fakat başına daha büyük belaların açılmasından korkan yakınlarının isteği üzerine kabul etti. Ancak, aldığı hediyelerin tamamını ihtiyaç sahiplerine dağıttı. Bundan sonra halifenin hiçbir hediyesini kabul etmeyeceğini kesin bir dille ifade ettiği halde kendisinden habersiz ailesine maaş bağlandı. Halifenin verdiklerini alan oğullarına gücendi. Bundan sonra kendi evlatlarının hiçbir lokmasını yemedi. Kadılık görevinin kabul eden oğlu Salih'e de kırıldı.

VEFATI

M.31 Temmuz 855 Cuma günü Bağdat'ta vefat ederek Hakk'ın rahmetine kavuştu. Cenazesinde yaklaşık altmış bini kadın olmak üzere sekiz yüz bine yakın insan toplandı. Ömrü boyunca hiç kimsenin yardımını kabul etmedi. Reddettiği büyük ikramların başkaları tarafından kabul edildiğini söyleyen oğlu Salih'e; ***"Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha sürekli."*** (Tâhâ Suresi, 131) ayetini okuyarak, Allah'ın vereceği rızkın daha hayırlı olduğunu söyledi.

Ahmed bin Hanbel vefat ederken eliyle işaret edip, hayır olmaz dedi. Oğlu, babacığım bu ne haldir? Dedi. "Şeytan, benim elimde can ver diyor, ben de "Hayır olmaz! Hayır, olmaz!" diyorum" dedi. "Bir nefes kalıncaya kadar tehlike vardır. Şeytanın aldatmasından emin olmak yoktur" buyurdu.

Vefat haberi, bütün Bağdat halkını ağlattı. Cenaze namazını kılmak üzere çevreden gelenlerle birlikte, binlerce insan toplanmıştı. Bağdatlılar evlerinin kapısını açıp, cenaze namazı için abdest almak isteyen gelsin, diye bağırdılar. Cenaze namazı kılınıncaya, kuşlar tabutu üzerinde uçuşup, kendilerini tabuta vurdular. O gün Yahudi ve

Hristiyanlardan pek çok kimse, bu hadiseyi görerek Müslüman oldu. Ağlayıp, bağırarak, kelime-i şهادet getirdiler.

Muhammed bin Huzeyme şöyle anlatır: Ahmed bin Hanbel'in vefat haberini İskenderiye'de iken duydum. Çok üzülmüştüm. İmamı rüyamda salına salına yürüdüğünü görüp kendisine: Ey İmam; bu ne biçim yürüyüş böyle? ." Nereye gidiyorsun? Dedim. Cennete gidiyorum, Dünyada Allah'ı Teâlâ'nın dinine hizmet edenlerin, Cennetteki yürüyüşleri böyledir buyurdu. Ben; Allah'ı Teâlâ sana nasıl muamele etti? Diyesordum, İmam hazretleri: Allah'ı Teâlâ beni mağfiret etti. Başıma bir taç, ayağıma altından iki ayakkabı giydirdi ve (Ey Ahmed! Kur'an-ı kerime mahlûk demediğin için, bu iltifatlara kavuştun. Ey İmam, Süfyan-ı Sevri'den sana ulaşan dualar var, onlarla dünyada dua ettiğin gibi, şimdi de dua et) buyurdu. Bu emir üzerine: "Ey âlemlerin Rabbi olan Allah'ım, bizleri af ve mağfiret eyle. Bizlere sual sorma" diye dua ettim. Bu duadan sonra, (Ey Ahmed, işte Cennet, gir oraya) buyurdu ve ben de Cennete girdim."

Menkıbeleri ve methi

İmam-ı Şafii, Hanbel Hazretlerine ders veren hocalarındandır. İbn Hanbel, çok sevdiği ve her sabah seher vakti kendilerine dua ettiği altı kişiden biridir. İmam-ı Şafii onun hakkında; Bağdat'ta ondan daha faziletli, müttaki, alim ve fıkıh alim bir kimse görmedim, ifadelerini kullanmıştır. "Bir milyon hadisi hıfzına alan" imam olarak tarif eder.

İmam-ı Hanbel, yazdığı her hadisle amel etmeye özel gayret gösterdi. Çalışmasının büyük ekseriyetini hadis ilmine vakfetti. Ona göre fıkıhçı sayılabilmek için iyi bir hadis alimi olmalı, en az dört yüz bin hadisi ezbere bilmeli, sıhhatinden emin olmadığı rivayetlerle amel etmemelidir. Hadis rivayet edenlerin dürüstlüğüne özel önem vererek, emin olmadığı nakilcilerden hadis rivayet etmemeye çalıştı. Topladığı hadisleri vefatından sonra, oğlu Abdullah ve talebesi Ebu Bekir el-Katii tarafından kitap haline getirildi.

İmam-ı Hanbel, velilerin keramet göstermesinin mümkün olduğunu ancak, harikulade olay gösteren her kişinin veli olduğuna hükmedilemeyeceğini söyler. Ona göre kimin veli olduğunu bilmek

mümkün değildir. Çok sayıda Ashab-ı Kiramdan kerametın meydana gelmeyişini, imanlarını kuvvetlendirmek için vasıtaya (keramete) muhtaç olmadıklarının delili olduğuna hükmeder.

Yahya bin Main şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel gibi bir zat daha görmedim. Elli sene onunla sohbet ettim. Kendinde bulunan üstünlüklerden hiç biriyle asla kendini methetmedi."

Oğlu Abdullah: "Babam her gece Kur' an-ı kerimin yedide birini okur, her yedi günde bir hatim ederdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra biraz istirahat eder, sonra kalkıp sabaha kadar ibadet ve taatla meşgul olurdu. Giydiği elbiseyi en ucuz kumaştan yaptıırırdı. Çok kere az şey yer, "Ölecek olan kimse için, bunlar çok bile" derdi demiştir.

Gece namazını hiç bırakmazdı. Halka daima kolaylık yollarını gösterir, ağır vazifeleri yüklemeydi. Acıktığı zaman bir şey bulamazsa, kimseyi rahatsız etmez, bir şey istemezdi. Çoğu zaman ekmeğine sirke katık olurdu. Yolda yürürken, hızlı adımlarla yürürdü. Onu daha çok, mescitte, cenaze namazında ve hasta ziyaretinde görürlerdi. Beş haccın üçüne yürüyerek gitti.

Seleme bin Şebib'den şöyle nakledilmiştir: "Bir gün Ahmed bin Hanbel'in huzurunda oturuyor idik, içeriye bir zat girip, "Ahmed bin Hanbel kimdir?" dedi. Biz susup bekledik. "Ahmed bin Hanbel benim, ne istiyorsun?" dedi. Gelen zat dedi ki, "Dörtüyz fersah uzaktan geliyorum. Cuma gecesi uyumuştum. Rüyamda biri gelip, bana Ahmed bin Hanbel'i biliyor musun dedi. Hayır tanıımıyorum dedim. Bağdat'a git, onu sor ve bulunca, Hızır aleyhisselam sana selam söyledi de. Semavattaki melekler ondan razıdır. Çünkü o, nefesine asla uymadı, Allahü teâlâya itaat hususunda çok sabırlı davrandı" dedi. Ahmed bin Hanbel "Maşaallah, la havle vela kuvvete illa billah" dedi. Sonra o zata, "Başka bir söyleyeceğin ve ihtiyacın var mı?" dedi. "Hayır sadece bunun için geldim" dedi ve o gün Bağdat'tan ayrıldı.

Nadr bin Ali şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel'in işi, hep ahiret ile ilgili idi. Dünya menfaatleri ona yöneldi, fakat o kabul etmeyip, geri çevirdi."

İmam-ı Ahmed hazretlerinin, yevmiye ile çalışan bir işçisi vardı. Akşam talebesine, bu işçiye ücretinden fazla ver, dedi. Talebe,

ücretinden fazla para verdi, işçi almadı ve gitti. Hazret-i İmam, arkasından yetiş, şimdi alır, dedi. Dediği gibi, işçi parayı aldı. Hazret-i imama sebebi sual edildiğinde buyurdu ki: "O zaman böyle bir şey aklından geçiyordu... Şimdi ise bu düşünce onda yok oldu. Alması tevekkülünü bozmayaçığı için aldı."

Taberani hazretleri şöyle nakleder: Zamanın meşhur bir falcısı vardı. Fal baktırmak isteyenler her taraftan gelir kendisini bulurlardı. Bu şahıs falcılığı meslek haline getirmişti. Daha sonra hastalandı. Yirmi sene iyileşemedi. Biri ziyaretine gelmişti. Halini görünce "Senin iyileşmenin tek yolu var, o da zamanımızın en büyük âlimlerinden ve evliyasından biri olan Ahmed bin Hanbel hazretlerinin dua etmesidir" dedi. Bu falcı da annesini gönderip, dua etmesini istedi. Annesi evine varınca dedi ki: "Oğlum yirmi senedir hasta yatmaktadır. Bunun iyileşmesi için sizden dua istemeye geldim." "Herkes iyileşmek için oğluna gelirdi. Senin oğlun da, herşeyi bildiğini zannederdi. Kendi hastalığını tedavi etmeyip de, seni bana mı gönderdi?" dedi. Kadının çok ısrarı karşısında dayanamayıp, falcılığı bırakması şartıyla dua edeceğini söyledi. Hazret-i imamın bu sözü üzerine falcılığı bıraktı. Tevbe istigfar etti ve sıhhate kavuştu.

ESERLERİ

1- El-Müsned; En meşhur hadis kitabıdır. 700 bin hadis arasından seçilmek suretiyle oluşturulan ve 30 bin hadisi ihtiva eder, hadis külliyatları arasında en hacimli iki külliyattan birisidir.

2- Kitabü's-Sünne; Kader, deccal, melekler, rü'yettullah, kürsi ve ahirete ait fikirlerini ihtiva eder.

3- Kitabü'z-Zühhd; İki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde başta Peygamber Efendimiz (asm) olmak üzere büyük peygamberlerin takvalarından söz eder. İkinci bölümde ise on dokuz büyük sahabe ve on altı tabiin hakkında bilgi verilmektedir.

4- Kitabü'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical; Hadis rivayet edenler hakkındaki görüş ve düşüncelerini ihtiva eder.

5- El-Mesa'il; Fıkıh, akaid, ve ahlak ile ilgili olarak talebeleri ve başkaları tarafından kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları ihtiva eder .

6) Kitab-üs-Salat

7) Kitab-ül-Vera vel-İman

8) Fedail-üs-Sahabe

9) Et-Tefsir

10) En-Nasih vel-Mensuh

11) Et-Tarih

12) Vücubat-ül-Kur'an

13) Kitab-ür-Reddi ale'l-Cehmiyye vez-Zenadıkā

14) El-Cerhu vet-Ta'dil.(*M. Yaşar Kandemir; "Ahmed b. Hanbel",*

TDVİA, II. C. s. 77-79).

İmam-ı Ahmed İbni Hanbel (rahimehullah)'dan hikmetli sözler:

-Allah Resulü'nün ashabının hepsinin iyiliklerini saymak ve kötülüklerinden söz etmemek, aralarında çıkan anlaşmazlıkları körüklememek de sünnettendir Allah Resulü'nün ashabından herhangi birine dil uzatan kimse bidatçı olup pis ve kaba bir Rafızı'dır. Allah onun ne nafiyesini ne de farzını kabul etmeyecektir.” (*es-Sunne sf: 77/7*)

-Yemeği din kardeşleriyle sürur içinde, fakirlerle ikram ve cömertlikle, diğer insanlarla da mürüvvat içinde yemek lazımdır.

-Kulun kalbini ıslah etmesi için iyilerle beraber olması kadar faydalı bir şey yoktur. Yine kulun fasıklarla beraber olup onların işlerine dikkat ve nazar etmesi kadar zararlı bir şey yoktur.

-İlim insanlara ekmek ve su kadar lazımdır. İlim, rivayet ve kuru malumat çokluğu değildir. İlim, faydalı olan ve kendisiyle amel edilen şeydir.

-Sizde olmayan meziyetlerle sizi metheden kimsenin, sizde olmayan kötülüklerle de bir gün kötüleyeceğini unutmayınız.

-Günahlar imanı zayıflatır.

-Kibir taşıyan kafada akla rastlayamazsınız.

-Her şey için kerem vardır. Kalbin keremi Allah-u Teâlâ'dan razı olmak, kadere rıza göstermektir.

-İstediklerini vermediğiniz zaman kızan, kırılan veya küsen arkadaş, gerçek arkadaş değildir.

-İnsanların ahmak sınıfı, kendilerinin methedilmesinden hoşlananlarıdır.

-İnsana az bir mal yetiştir. Çok mal ise kâfi gelmez.

Ahmed bin Hanbel hazretlerine bir gün “Tevekkül nedir?” diye sordular, “İnsanlardan istemeyi ve onlara yalvarmağı terk etmektir”. Tevekkül, her şeyi Allah’tan bilmek ve rızık O’nun verdiğine inanmaktır.”

-Tevekkül, bütün işlerinde Allah-u Teâlâ’ya teslim olmak, başa gelen her şeyi O’ndan bilip katlanabilmektir.Buyurdu.

Ahmed İbni Hanbel’e birgün yine sordular: “Her gün sabahtan akşama kadar câmide ibadet edip, Allah’u Teâlâ benim rızkımı nereden olsa gönderir, diyen kimse, nasıl bir adamdır?” Cevabında: “Bu kimse câhildir. İslâmiyetten haberi yoktur. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; “Allah’u Teâlâ benim rızkımı, süngümün ucuna koymuştur.” Ya’nî rızkım cihad ile gelmektedir.”

İhlâs nedir? Sorusuna, “Amellerin âfetlerinden kurtulmaktır.” Tevekkül nedir? Sorusuna, “Rızkın Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır” cevâbını vermiştir.

Zühd nedir? Sorusuna “Zühd üç türlüdür; câhilin zühdü, haramları terk etmektir. Âlimlerin zühdü, helâl olanların fazlasından sakınmaktır. Âriflerin zühdü, Allahü teâlâyı unutturan şeyleri terk etmektir.”Buyurdu.

Ahmed bin Hanbel’in oğlu Abdullah, “Babam fütüvvet nedir? Sorusuna; korktuğun şey (Cehennem) için, arzu ettiğin şeyi (hevâ ve hevesi) terk etmektir, diye cevap verdi” demiştir.

-Bir kimse sadık bir arkadaşını kaybederse kendisi için zillettir.”

-Hüsn-i zannı olanın hayatı hoş geçer.”

-Yalan söylemek emniyeti giderir.”

-Meziyet, fazilet, ilim ve irfan tamamlığı iledir.”

-Ayıplardan uzak arkadaş arayanlar arkadaşsız kalır.”

**AHMED BİN HANBEL(R.A) HAZRETLERİNİN
MÜSNEDİNDE RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERDEN BİR
DEMET**

“İki kişi birbiriyle sevişir de sonra araları açılırsa, bu ancak birisinin işlediği bir günah sebebiyle olur.”

“Bile bile bir dirhem gümüş kıymetinde faiz yemek, otuz zinadan daha çok günahtır.”

“Kişinin günahları çoğaldığı zaman, günahlarına keffâret için, Allah’u Teâlâ onu geçim sıkıntısına düşürür.”

“Bize en sevimli ve ahirette en yakın olanınız, ahlâkı güzel olanınızdır. En sevimsiz ve en uzak olanınız da, çok konuşup, hezeyan eden, ağzını yayararak konuşan, konuşmasında kendisini öven ve lüzumsuz sözler söyleyen kibirlilerdir.”

“Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunanı, Allah’u Teâlâ yüzü üstü Cehenneme atar.”

“Dünyâyı seven, âhiretine zarar eder, âhiretini seven, dünyâsını zararlandırır. Bu böyle olunca, siz bâkiyi fâni üzerine (âhireti) tercih ediniz.”

“Faziletlerin en üstünü, sana gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve kötülük edene iyilik etmendir.”

“Îmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir.”

“Kim bir musîbetle karşılaşır ve Allahın emir ettiği gibi “İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn” dedikten sonra, Allahım, bu musîbetle beni mükâfatlandır ve bunun ardında bulunan hayırlısını bana ver, dese, Allah’u Teâlâ onun istediği gibi yapar.”

Ahmed bin Hanbel, Abdullah İbni Ömer’den nakleder: Sa’d (radıyallahü anh) abdest alırken, Resûlullah (aleyhisselâm) gördü. “Yâ Sa’d! Suyu niçin isrâf ediyorsun?” buyurdu. Abdest alırken de isrâf olur mu dedik te: “Büyük nehirde de olsa, abdestte fazla su kullanmak isrâf olur” buyurdu.

“Rükû ile secde arasında belini ve sırtını doğrultmayan kimseye, kıyâmet gününde Allah’u Teâlâ bakmaz.”

**“İnsanların en fenâ hırsızı, namazından çalandır.”
(Namazın rükû’ ve secdesini tam yapmıyandır)**

“Kıyâmet günü Arş-ı a’zamin etrâfında, bir takım insanlar için kürsüler kurulacaktır. Bunların yüzleri, ayın on dördü gibi parlayacaktır. İnsanlar feryâd ederken, onlar feryâd etmez, insanlar korkarken, onlar korkmazlar. Onlar korku ve kederleri olmayan, Allahın gerçek dostlarıdır” buyurdu. Bunların kim olduğu sorulunca: *“Onlar, Allah için seven kimselerdir”* buyurdu.

“Bütün çocuklar, Müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyaya gelir. Bunları sonra anaları, babaları, Hristiyan, Yahudi ve dinsiz yapar.”

“Bir kimse mâni yok iken üç Cuma namazı kılmazsa, Allah’u Teâlâ kalbini mühürler, yani iyilik yapamaz olur.”

“Cum’a günü bir an vardır ki, mü’minin o anda yaptığı duâ reddolmaz.”

(Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 161. Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 72. Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 412. Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 4. Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 431. Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 96. Mu’cem-ül-müellifin cild-2 sh. 96. Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 290. Kâmûs-ul-a’lâm cild-1 sh. 788. Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh. 36. Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 121, cild-7, sh. 84. El-bidâye ve’n-nihâye cild-10, sh. 325. Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 195. Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 232. Hidâyet-ül-müvaffikîn sh. 63. Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 70. Mir’ât-ül-cinân cild-2 sh. 132. Zehebî, Mukaddimet-ül-Müsned sh. 82. En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 304. Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel (İbn-i Cevzî)

İMAM NEVEVÎ (R.A)

(D.H.631.M.1234.Neva-Suriye. V.H.676.M. 1277.Neva. Suriye)

Şeyhülislam, Hafızu'l-Kur'an, İmam, Muhyiddin lâkabiyle tanınmış, Şafii âlimlerinin büyüklerinden Muhaddis, hafız, veli, Büyük Ehl-i Sünnet âlimi.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Adı Ebû Zekerıyyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî en-Nevevî'dir. *Hicri 631 yılı Muharrem ayının ortalarında Miladi Ekim 1233 de Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesinde bulunan Nevâ köyünde doğdu.* Köyüne nisbetle en-Nevevî veya en-Nevâvî, o bölgeye nispetle el-Havrânî, dedelerinden Hizâm'a nisbetle de el-Hizâmî diye anıldı. Kendisinin Nevevî nisbesini kullandığı, yazılarında görülmektedir. Adı Yahya olanlar, baba oğul iki peygamberin hâtırasına hürmeten Ebû Zekerıyyâ diye künyelendikleri için, o da geleneğe uyarak, hiç evlenmediği halde, bu künyeyi aldı.

İmam Nevevi, Şafii âlimlerinin büyüklerinden, künyesi Ebû Zekerıyya'dır. İslâm dinine olan hizmetlerine bakarak kendisine, dini ihya eden kimse anlamında Muhyiddin lakabı verilmiştir.

Babası Şeref bin Mür'î bin Hasan bin Hüseyin bin Muhammed bin Cum'a ibn-i Hüzzamünnevevi'dir. İmam nevevi (rahmetullahi aleyh) ümmeti muhammedin göz bebeği gibi önemli âlimlerindendir. İmam nevevi hadis âlimidir. Fıkıh âlimidir. Zühd ve takva örneği bir âlimdir.

İmam Nevevi karmaşık bir döneme denk gelen 45 yıllık hayatında Moğol İstilalarına, bir taraftan Haçlı Seferlerine direndi. Sakin bir dönem içerisinde verilen eserler ile bu kadar çalkantı ortasında verilen eserlere göre ne kadar donanımlı olduğunu anlamak zor değildir. Özellikle islam hukuku alanında adaleti yönlendiren eserler vermesi onun hayata bakış açısını yansıtır. Fıkıh ve Hadis olarak iki bölüme ayrılan bu kitapların günümüzde hala okunuyor olması oldukça önemlidir.

Babası Şeref İbni Mürî, mütevazı dükkânında çalışan, çevresinde dürüstlüğü ile tanınan zahit ve muttaki bir kimseydi.

Bu fani dünyada sadece 45 yıl yaşamış, ama bu 45 yıl günümüzde nice âlimlerin elde edemediği ilim ile doldurulmuş. Zühd içerisinde takvayla yaşamış. Rabbim ona engin rahmetiyle muamelede

bulunsun. Feyzi bereketinden bu dünyada faydalanmayı bizlere nasip etsin.

24 Receb 676'da (21 Aralık 1277) Nevâ'da doğduğu yerde vefat etti.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Babası anlatır: “Oğlum yedi yaşına basmıştı. Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi yatağında uyuyordu. Biz bu geceyi ihyâ etmek için Kur’ân-ı kerîm okuyorduk. Oğlum gece yarısına doğru uyandı ve “Babacığım! Evimizi dolduran bu nûr nedir?” diye sordu. Biz hiçbir şey göremiyorduk. O zaman anladım ki, bu gece Kadir gecesidir, oğlum ileride Allah’u Teâlânın sevdiği kullarından olacaktır.”

Nevevî on yaşına basınca, babasının dükkânında çalışmaya başladı. Fakat o ticaretle uğraşmayı sevmiyor, arkadaşlarıyla oynamayı da arzu etmiyordu. Kur’ân’ı Kerim’i hıfzetmişti.

Evliyâullahdan mübarek bir zât olduğu rivayet edilen, daha sonraları da Nevevî'nin mânevî mürşidi olan Yâsîn İbni Yûsuf el-Merâkeşî (veya Zerkeşî) o sıralarda Nevâ'ya geldi. Çocukların “birlikte oynayalım” diye zorlamasına rağmen onlardan kurtulup Kur’ân okumaya çalışan Nevevî, bu büyük zâtın dikkatini çekti. Nevevî'nin hocasına giderek, bu çocuğun ileride önemli bir âlim ve büyük bir zâhid olacağını tahmin ettiğini, onunla özel surette meşgul olmasını istedi. Fakat Kur’ân muallimi ona, "sen müneccim misin?" diye çıkışarak tavsiyesini dikkate almadı. Ben de; “Hayır. Ancak Allahü teâlâ beni böyle konuşturuyor. Konuşana değil, konuşturana ve söylenilene bak” dedim. Bunu babasına da söyledim ki, iyi yetiştirsin.”

Nevevî babasına yardım ederek ve fırsat buldukça çevresindeki âlimlerden temel İslâmî bilgileri öğrenerek on sekiz yaşına kadar memleketinde kaldı. 1251 yılında babası onu Dımaşk'a(Şam) getirerek Revâhiyye medresesine yerleştirdi. Önce tıp okudu, sonra tamamıyla din ilimleri üzerinde çalıştı. Orada Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fihkına dair et-Tenbîh ve el-Mühezzeb adlı eserlerini ezberledi. İki yıl sonra babasıyla birlikte hacca gitti, dönüşte Medine’de bir süre kalarak oradaki âlimlerin derslerine katıldı.

Kütüb-i Sitte’den başka İmam Mâlik’in el-Muvaţta’, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Avâne el-İsferâyînî ve Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî’nin el-Müsned, Dârekutnî’nin es-Sünen, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî’nin es-Sünenü’l-kübrâ,

Begavî'nin Şerhu's-sünne, Humeydî'nin el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn ve Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi' adlı eserlerini çeşitli hocalara okuyarak icâzet aldı.

Medresede talebeye günde sadece bir ekmek veriliyordu. Nevevî bu mütevâzî şartlar altında, tanınmış âlimlerden okumaya ve ders almaya başladı.

Hadis ilmindeki hocaları kendisinden birçok hadis kitabını dinlediği *Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî*, Şaḥîḥ-i Müslim'i okuduğu *Ebû İshak İbrâhim b. Ömer el-Vâsıtî*, on yıl boyunca daha çok Şaḥîḥ-i Buhârî ve Şaḥîḥ-i Müslim hadislerinin şerhi konusunda faydalandığı *İbrâhim b. İsâ el-Murâdî el-Endelüsî* ve *Ebû'l-Ferec İbn Kudâme* gibi muhaddislerdir.

Fıkıh ilmindeki hocaları arasında *İshak b. Ahmed el-Mağribî, Dimaşk müftüsü Ebû Muhammed Abdurrahman b. Nâh b. Muhammed el-Makdisî, Ebû'l-Hasan Sellâr b. Hasan el-İrbîlî, fıkıh usulü okuduğu kadı Ebû'l-Feth Ömer b. Bündâr et-Tiflîsî* ve **gramer okuduğu âlimler** içinde *İbn Mâlik et-Tâî* bulunmaktadır. İzzeddin Ömer Erbili'ye çok hizmet etti. Her gün hocalarından on iki ayrı ilim okurdu. Zamanla, usûl, nahiv, lügat ve benzeri ilimlerin inceliklerine vakıf oldu. *Hâfız Zeyn Hâlid Nablûsî, Radi bin Bürkân, İbni Abdüddâim, Ebi Muhammed İsmâil bin Ebi Yüsr, Abdülaziz bin Muhammed el-Ensari, İmamüddin bin Abdülkerim el-Horasanî, Zeynuddin bin Halef bin Yusuf, Takyeddin bin Ebu'l-Yusuf, Cemaleddin bin Seyrafi, Şemseddin bin Ömer* ve birçok âlimden **hadis ilmini** öğrendi. **Lügat İlmindeki Hocası**, Mısırlı Şeyh Ahmed Efendi Hazretleri'dir. Kısa zamanda, ilimde devrinin en büyük âlimlerinden oldu ve insanlığın saadeti için pek çok kitap yazdı. Şafii mezhebinin esaslarını kitaplarında bildirdi.

Kendisinde ilme karşı öyle bir iştîyak vardı ki, bizzat söylediğine göre, iki yıl boyunca yere uzanıp yatmadı. Uykusu gelince kitaplarına yaslanarak biraz uyuklardı. Onun ilme olan düşkünlüğü darb-ı mesel hâline geldi. Hocalarına gidip gelirken bile, okuduklarını tekrar ederdi. Yıllar sonra yazacağı eserlerde belirttiği gibi, ona göre ilimle uğraşmak, Allah rızasını kazanmak için tutulan en iyi yol ve en üstün ibadetti. İlim tahsili, nâfile oruç, namaz ve zikirden daha faziletliydi.

. Şöyle diyordu Nevevî:

- "Bir kimsenin hocaları, onun dinde babalarıdır. Allah ile irtibatını sağlayan vâsitalardır."

Hicret'in 651. senesinde babasıyla beraber Hacca giderek görevini tamamladıktan sonra tekrar Şam'a dönmüş ve 665. senesinde Hadis Medresesi'nin başkanlığını yapmış, vefat edinceye kadar bu medresede ders okutmuştur.

KENDİSİ DE BİRÇOK ALİM YETİŞTİRDİ TALEBELERİ

Nevevî'ye pek çok âlim talebelik etmiştir. El-Hatip Sadr Süleyman el-Caferi, Şehabeddin Ahmed bin Ca'van, Şehabüddin el-Erdûbi, İbn-i Ebi'l-Fethe, Şemseddin bin Attar, İbn Ferah el-İşbîlî, Bedreddin İbn Cemâa, kadı Ziyâeddin Ali b. Selîm el-Ezraî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, kâdilkudât Şemseddin İbnü'n-Nakîb Muhammed b. İbrâhim ve Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in babası Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer b. Kesîr gibi şahsiyetler vardır.

Bunların en meşhuru İbnü'l-Attâr Alâeddin Ebü'l-Hasan Ali İbni İbrâhim ed-Dimaşkî'dir. Bu âlim, Nevevî'nin ömrünün son altı yılında ondan hiç ayrılmadığı, devamlı hizmetinde bulunduğu için, kendisine "Muhtasarü'n-Nevevî" lakabı verilmiştir. İbnü'l-Attâr, Nevevî'nin hayatını kaleme almış ve yazdığı tercüme-i hâli hocasına kontrol ve tashih ettirmiştir.

Zehebî'nin "hadis âlimlerinin efendisi" diye andığı Nevevî, bir hadis hâfızı, aynı zamanda hadis ilimlerinde tanınmış bir otoriteydi. Sahîh hadisleri olduğu kadar zayıf ve uydurma rivayetleri, râvilerin hâllerini bilirdi. Hadislerde geçen garîb kelimeleri anlamada ve hadislerden fikhî hüküm elde etmede pek mâhirdi.

Şâfiî fıkında devrinin en büyük âlimi o oldu. Bu mezhebin esaslarını, usûl ve fûrûunu, bir meseleye dâir sahâbe ve tâbiîn âlimlerinin neler söylediklerini, hangi noktada birleşip hangi noktada birbirinden ayrıldıklarını ezbere bilirdi. Bir gün İmâm Gazzâlî'nin el-Vasît'inden yapılan bir nakil hakkında kendisiyle münakaşa ettiler. Hâlbuki Nevevî münakaşa etmekten hiç hoşlanmadığı gibi, münakaşa edenleri de sevmezdi.

Şöyle dedi:- "Benimle el-Vasît hakkında münakaşa ediyorlar. Ben o eseri dört yüz defa okudum."

Mezhepte imâmı olan Şâfiî'nin, "Helâl ve haram bilgisinden sonra en değerli ilim tıb ilmidir" demesi sebebiyle, öğrencilik yıllarında

bir ara tıp tahsil etmek istedi. Bu sebeble İbni Sînâ'nın "el-Kânûn" adlı eserini satın aldı. Fakat o günden itibaren pek bunalıp sıkılmaya başladı. Sonunda bu hâlin kendisine tıbla uğraşmaktan geldiğini anlayarak "el-Kânûn"u sattı ve odasında tıbla ilgili ne varsa elinden çıkarmak suretiyle rahatladı.

Nevevî muhtelif medreselerde hocalık yaptı. 1267 yılında Ebû Şâme el-Makdisî'nin vefatıyla boşalan Suriye'nin en mühim eğitim müessesesi olan Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhliğine getirildi. Vefâtına kadar on bir sene müddetle bu görevi devam ettirdi.

HEM HADİS HAFIZI HEM DE HADİS İLİMLERİNDE OTORİTEYDİ

Zehebi'nin "**hadis âlimlerinin efendisi**" dediği Nevevî hem hadis hâfızı idi hem de hadis ilimlerinde otorite sayılıyordu. Sahih hadisleri zayıf ve uydurma rivayetlerden kolayca ayırır, râvilerin durumlarını, hadislerde geçen garîb kelimeleri çok iyi bilirdi; hadislerden fikhî hüküm çıkarmada mahirdi. Şâfiî fıkhında devrinin en büyük âlimi kabul edilmekteydi.

Bu mezhebin esaslarını, bir meseleye dair sahâbe ve tâbiîn âlimlerinin neler söylediklerini, hangi noktada birleşip hangi noktada ayrıldıklarını ezbere biliyordu. Tartışmadan hoşlanmazdı; fakat hocalarının Şâfiî mezhebine veya sünnetin açık hükmüne aykırı bulduğu görüşlerini eleştirmekten çekinmezdi.

İLİM VE GÖREV SORUMLULUĞU TAŞIRDI

Nevevî evliliğin kendisini meşgul edeceği düşüncesiyle hiç evlenmemiştir. Esasen dünya zevklerine ve rahat yaşamaya önem vermezdi. En büyük ibadetin samimi bir niyetle helâlleri ve haramları öğrenmek olduğunu söyleyerek kimseden para almaz, görev yaptığı medreselerden kendisine verilen aylıkla kitap alır, daha sonra bunları o medreseye bağışlardı. Haksızlığa boyun eğmez, doğru bildiğini söylemekten, yöneticileri uyarmaktan çekinmezdi.

Memlûk Sultanı I. Baybars'a çeşitli mektuplar yazmış, bu mektupların bir kısmını âlimlere de imzalatarak ortak bir dilekçe halinde sunmuş, ondan kıtlık yüzünden sıkıntı çeken Dimaşk halkına kolaylık göstermesini, ağır vergilerle onları zor durumda bırakmamasını istemiştir. Moğollar Suriye'ye saldırdığında memleketi savunmak için halkın bir kısım emlâkını elinden almak isteyen ve bu sebeple âlimlerden fetva talep eden halifeye karşı çıkmış, Baybars'a karşı

gösterdiği bu tavrından sonra şöhreti yayılmış ve eserlerine büyük rağbet gösterilmiştir.

Zehebî, Nevevî'nin iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma konusunda benzeri bulunmadığını, azla yetinip basitçe giyinen vakur ve heybetli bir kişi olduğunu söylemekte, talebelerinden İbn Ferah el-İşbîlî de onun ilim ve görev sorumluluğu taşıyan bir âlim olduğunu belirtmektedir. *Harîrîzâde kendisine Şâzeliyye tarikâtının Neveviyye adlı bir kolunu nisbet eder (Tibyân, III, vr. 217^a-221^a).*

FAZİLETİ

Nevevî, Rabbânî bir âlimdi. Dünya hayatında zâhid, vera' sahibi, vakur ve heybetli bir kişi idi. Allah'a itaat dışında adeta bir an dahi geçirmezdi. İyiliği emreder, kötülükten nehyederdi. Yöneticilere öğüt verir, Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmazdı. Bu alanda, Zahir Baybars'a yazıp ona nasihatte bulunup emirler verdiği, öğütler tevcih ettiği risaleleri vardır.

Nevevî orta boylu, kara yağız bir kimseydi. Bir kaç teli ağarmış sık ve siyah sakalı heybetli görünüşüne ayrı bir ağırlık verirdi. Ciddi yüzünde tebessüm az görülürdü. Kılığı kıyafeti devrinin âlimlerinin özel giyim kuşamına hiç benzemezdi. Sırtındaki kaba dokunmuş pamuk elbise ve başındaki küçük sarığıyla onu gören, Dımaşk'ı gezmeye gelmiş Nevâlî bir köylü zannederdi.

Ömrünü ilme nikâhlayan Nevevî hiç evlenmedi. Belki evliliğin kendisini meşgul edeceği, belki de kendisine muhtelif sorumluluklar yükleyeceği kanaatiyle evlenmeyi hiç düşünmedi.

Ahirete duyduğu özlem sebebiyle dünya zevklerine, yiyip içmeye, giyinip kuşanmaya, kısaca söylemek gerekirse rahat yaşamaya değer vermezdi. Günde bir defa geceleyin, sadece bir çeşit yemek yerdi. Sofrasında iki çeşit yiyecek nadiren bulunurdu. Eti, köyüne gideceği zamanlar yerdi. Sadece seher vakti su içerdi. Karla soğutulmuş suyu içmez; rutubeti uyku getirir diye salatalık bile yemezdi. Kebap ve tatlıya zalimlerin yiyeceği diye iltifat etmezdi. Talebeliğinden itibaren kazandığı az uyuma alışkanlığını, fânî ömrü, yeterince değerlendirebilmek için hayatı boyunca uyguladı.

Onun hayatını yazarların hemen hepsinin belirttiğine göre, Dımaşk'ta yetişen meyveleri yemezdi. Bunun sebebini soran talebesi İbnü'l-Attâr'a, Dımaşk'ta pek çok vakıf arazi bulunduğunu, bunların titizlikle idare edilmediğini, ortaklığın meşru bir şekilde

yapılmadığını, dolayısıyla bu meyvelere haram karıştığını söyledi. Babasının getirdiği yiyeceklerle geçimini sağlar, sadece onun getirdiği incirleri yerdi. Bütün bu hâller onun iradesinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

En büyük ibadetin samimi bir niyetle helâl ve haramları öğrenmek olduğunu söyleyen Nevevî, hayatı boyunca kimseden bir kuruş almadı. **Görev yaptığı medreselerden kendisine verilen aylıkla kitap alır, sonra da bunları o medreseye vakfederdi.** Eşrefiyye dârülhadisinden hiç maaş almadı. Onun bu hâli, hak mefhumuna ne büyük önem verdiğini göstermektedir. Nevevî'yi yakından tanıyan bazı âlimler onun bir sahibi gibi, bazıları ise bir tâbiî gibi yaşadığını söylemişlerdir.

İlimle bu kadar çok meşgul olmasına rağmen ibadete, Kur'an okumaya ve Allah'ı Teâlâ'yı zikretmeye geniş zaman ayırırdı. Bir gece sabaha doğru Dımaşk Câmii'nde bir direğe yönelmiş karanlıkta namaz kılıyordu. Allah'ı Teâlâ'nın, zalimler ile onların arkadaşı olan günahkârları cehenneme götürmeleri için meleklerle verdiği **“Onları tutuklayın; çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”** [Sâffât sûresi, 24] emrini, hesaba çekilen kendisiymiş gibi derin bir hüznün ve huşû içinde dakikalarca tekrarlayıp durmuştu.

Yöneticileri Uyarması

Nevevî, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker görevini yerine getirme konusunda benzeri pek az bulunan bir insandı. Haksızlığa boyun eğmez, doğru bildiğini söylemekten, yöneticileri sözlü veya yazılı olarak uyarmaktan çekinmezdi.

Baybars diye bilinen, Mısır ve Suriye'de Memlûk Devleti'ni kurarak on yedi yıl saltanat süren el-Melikü'z-Zâhir Rüküddin el-Bundukdârî'ye Nevevî'nin muhtelif mektuplar yazdığı, hatta bu mektupların bir kısmını ileri gelen âlimlere de imzalatarak müşterek bir dilekçe halinde sunduğu ve kıtlık sebebiyle maddî sıkıntı içinde bulunan Dımaşk halkına kolaylık göstermesini, ağır vergilerle onları zor durumda bırakmamasını istediği bilinmektedir.

Dileği yerine getirilmediği veya isteklerinin aksi yapıldığı zaman bu mektupların sertlik dozunun daha da arttığı, hiçbir tehdidin ve hatta ölümün kendisini yıldırmayacağını sultana hatırlattığı görülmektedir. Fakat bu mektuplarında sultana karşı hiçbir zaman saygısızlık göstermemiştir. Onun dindar bir kimse olduğunu bildiği

için, âyet ve hadislerden pek çok örnekler vererek kendisini iknâ etmeye çalışmıştır.

Nevevî'nin asıl hedefi sultanın halka iyi davranmasını temin etmek olduğu için yumuşak ve yapıcı bir üslûp kullanmayı tercih etti. Bu mektuplarında Allah'ı Teâlâ'nın sultana kısa zamanda büyük zaferler, geniş topraklar nasip ettiğini, din düşmanlarını bozguna uğrattığını söyledikten sonra, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini dinine hizmet etmesi, Müslümanların haklarını gözetmesi, halka şefkat göstermesi, onların zayıflarına sahip çıkması ve tebaasını her türlü zarardan koruması için bu makama getirdiğini, bunları yapmayıp halkın hakkını çiğnediği takdirde Allah'ın huzurunda zor durumda kalacağını hatırlattı. Halkın toprağını elinden almanın dinen câiz olmadığını, bu uygulamayla yetim, dul, yoksul bir çok zavallıya büyük zararlar vereceğini, o güne kadar dinin emirlerinden ayrılmayan sultanın, kendi halkının malını zorla ellerinden almasının doğru olmayacağını belirtti.

Nevevî'nin sultanı bu tarzda uyarması bazı kimseleri telaşa düşürdü. Ona, bu tavrını bırakmadığı takdirde hizmetlerinin engellenebileceğini söylediler. Sultana karşı direnmekten vazgeçmesini istediler. Hiçbir mevkide gözü olmayan Nevevî, bu kimselere de zehir zemberek denen cinsten mektuplar yazarak uyardı, onları dinin buyruklarına uygun yaşamaya dâvet etti.

Haçlılara karşı verdiği savaşlarla ünlü melik Baybars, aslında samimi bir Müslümandı. Bu Kıpçak asıllı Türk sultanı, Moğolların Suriye'ye saldırdığı sıralarda halkın münbit topraklarını, bahçelerini hazineye katmak istemiş, bunun için de Suriyeli âlimlerin fetvasına başvurmuştu. Bazı âlimler korktukları için, bazıları dünyalık elde etmek için sultanın istediği fetvâyı vermişti. Baybars Nevevî'den de fetva istemiş, fakat bu uygulamanın haksızlık olduğuna inanan Nevevî fetvâ vermeye yanaşmamıştı.

Anlatıldığına göre Sultan'ın bu konudaki ısrarları üzerine Nevevî ona şunları söylemişti:

” İyi biliyorum ki, sen bir zamanlar Emîr Bunduktâr'ın kölesiydin. Hiçbir şeyin yokken Allah lutfedip seni melik yaptı. Duyduğuma göre sarayında, eyerlerinin kayışları altından mâmûl bin kölen, çeşit çeşit zinet eşyalarına sahip iki yüz câriyen varmış. Bütün bunları onlardan alıp savaş hazırlığı için kullandığın hâlde devlet

hazinesi yetersiz kalırsa, halkın malına el koymak için o zaman sana fetvâ veririm. Daha sonra Suriye’lilere yüklenen savaş vergilerinin ağırlığından söz ederek bu vergilerin kaldırılmasını, müderrislerin maaşlarının azaltılmamasını istedi.

Nevevî’nin bu pervâsız sözlerine ve istediği fetvâyı vermemesine çok kızan melik:”Şehrimden çık git! Dedi.”

Nevevî:”Baş üstüne! Diyerek Dımaşk’ı terk etti ve Nevâ’ya gitti.”Kendi köyüne gider ve oraya yerleşir. Daha sonra bazı âlimler onu Şam’a getirmek için araya girmesine rağmen o, geri dönmez. Ta ki, Zahir Baybars ölünce tekrar Şam’a döner.

Nevevî huzurundan çıkınca sultan Baybars onun vazifesine son verilmesini ve maaşının kesilmesini emretti. Adamları ona Nevevî’nin bir vazifesi bulunmadığını, dolayısıyla maaş da almadığını, söylediler.

Bunun üzerine Baybars:”Öyleyse ne ile geçiniyor?” Diye sordu.

Babasının gönderdikleriyle,” dediler.

Söylendiğine göre melike Nevevî’yi niçin öldürtmediğini sorduklarında: Bunu istemedim değil. Fakat onu öldürtmeyi her arzu ettiğimde, ikimizin arasında ağzını kocaman açmış bir aslan buna engel oldu. Öldürülmesini emretseydim beni parçalayacaktı, dedi.

Nevevî ile birkaç defa görüşen el-Melikü’z-zâhir, ondan çekindiğini yakınlarına itiraf etmiştir. *(Nevevî 665 (1266-67) yılında, 34 yaşında Eşrefiyye dârülhadişi şeyhi olduğuna göre, bu hâdisenin daha önce meydana geldiği anlaşılmaktadır.)*

Nevevî’nin melik Baybars’a karşı gösterdiği bu yiğit tavrından sonra ünü yayıldı. Eserlerine büyük rağbet gösterildi.

Evet, imam neveviden bahsediyoruz o zamanlar henüz 38 yaşında Baybars gibi bir sultanı takvası sebebiyle, zahidliği sebebiyle, adaletiyle ve cesur sözleriyle aciz bırakıp dize getirmiş.

İmam neveviyi bilmek, Allah’u Teâlâ bu fani âlemde kimin elinden tutuyor bilmek demektir. İmam neveviyi tanımak, Allah’u Teâlâ kime destek veriyor, bu iş çok okumakla diplomayla olur mu bunu anlamak demektir. Modern resmi kurumlarda okumak, ünvan sahibi olmak mı önemli yoksa Allah’ın senin elinden tutup hadi kulum demesi mi önemli. Allah’u Teâlâ’nın bir kulun elinden tutması için o kulun ihlasla (samimi olarak) ilme yönelip Allah rızasını kazanmak için her

şeyden vaz geçerek feda etmek olduğunu ve daha nice fazileti imam nevevide görüyoruz.

VEFATI

İmam-ı Nevevi hazretleri ömrünün sonlarına doğru, üzerindeki emanetleri sahiplerine verip, borçlarını ödedi.

Talebesi İbnü'l-Attâr'ın söylediğine göre, vefatından iki ay kadar önce ziyaretine gelen bir fakir, köylülerden birinin hediye ettiği ibriği Nevevî'ye teslim etti. Hayatı boyunca hiç kimseden bir şey kabul etmeyen Nevevî, ibriğin bir sefer âleti olduğunu söyleyerek aldı. Vefât edeceğini sezmiş olmalı ki, kendisine sefer izni çıktığını söyleyerek hocalarının kabirlerini, şehirdeki tanıdıklarını ziyaret etti ve kitaplarını medreseye vakfetti. Daha sonra Kudüs'e gitti. Mescid-i Aksa'yla Hazreti İbrahim'in (a.s) kabrini ziyaret etti. Bu ziyaretini tamamladıktan sonra asıl köyü olan Neva'ya geri dönerek, Birkaç gün sonra babasının evinde hastalanarak **24 Receb 676',Miladi,21 Aralık 1277'de Nevâ'da doğduğu yerde vefat etti. Seher vakti Mevlâ'sına kavuştu.** Türbesi ziyaret edilmekte, âşıkları mübarek ruhundan feyz almaktadır.

45 yaşında vefat eden Nevevî, "Riyazü's Salihîn" isimli hadis şaheseri başta olmak üzere, 50'ye yakın eser kaleme aldı. Rivayetlere göre, tamamlamadığı bazı eserlerini ise ölümünden hemen önce yıkatmış, kâğıtların israf olmasını istemediği için bunu yapmıştır.

Cenab-ı Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Şefaatten hissedar olan ve emanetlertine sahip çıkanlardan eylesin.(Amin)

BAZI SÖZLERİ

Buyurdu ki:

“İnsanlar Allah’u Teâlâya kulluk, ibadet etmek için yaratılmıştır. İnsanlar saadete kavuşmak için yaratılış gayelerine dikkat etmeli ve dünyaya düşkün olmaktan kaçınmalıdır. Dünya nimetleri geçicidir. Dünya ebedi kalınacak bir yer değildir. Ahirette saadete kavuşmak için bir binek gibidir. Sevinç yeri değil, ayrılık yeridir. Akıllı kimseler bu fani dünyaya düşkün olmayıp kulluk vazifesini hakkıyla yapanlardır.

Gecenin on iki kısmından bir kısmını (bir saat kadar) ihya etmek, bütün geceyi ihya etmek olur. Yaz ve kış geceleri için hep böyledir.”

İlmî Mevkii

Nevevî'nin, çağdaşı olan âlimlerin de kabul ettiği büyük bir ilmi mevkii vardır. Bıraktığı eserlerden hareketle, O'ndan sonra gelen ilim adamları da O'nun bu mevkiiini kabul etmişlerdir.

Şeyh Kutbuddîn el-Yûnînî der ki: "İlim, vera', ibadet, azla yetinmek ve hayatın sıkıntılarına katlanmak hususunda zamanında biricik idi.^{[1][10]} Şeyh b. Farah der ki: "Şeyh Muhyiddin üç mertebeyi elde etmişti. Bu mertebelerin her birisi şayet bir kişide bulunsaydı, hiç şüphesiz bundan dolayı o kişiden feyz almak için yolculuk yapılabilirdi: İlim, zühd ve iyiliği emredip münkerden alıkoymak.

İmam nevevî, sahabe ve tabiinden olmadığı halde sahabe gibi, tabiin gibi bir hayat yaşamış abid bir şahsiyettir. Ayağına kadar gelmiş nice dünya nimetlerine tekme atan, dünyaya tenezzül etmeyen, İslam ümmetinin yedi asırdan beri tüm mezhepler tarafından, bütün fikir ekolleri tarafından benimsenen, hiç kimsenin aşırılığını hatalarını konuşmadığı abit bir insan.

İmam nevevinin kısacık Dünya hayatında ilim deryasına ulaşmasındaki sebeplerden bir tanesi de uykuya olan direnci, ince feraseti ve şüpheli şeylerden kaçınmasıdır. İmam neveviye göre insanlar gece yataklarına çekilince Allah'a ile baş başa kalma zamanıdır. Dolayısıyla gece haddinden fazla uyumamak gerekir. Geceyi Allah'a adayarak taat ile tefekkür ile dua ile ilim tahsil etmek ile sadaka vermek ile ihya etmek lazımdır. İmam nevevi geceleri gerçekten de çok az uyurdu. Talebeleri şahid olup aktarmışlardır, o gece olduğu zaman kitap okur ya da yazardı geceyi hep böyle geçirirdi arada bir uykusu ağır gelip kitapların üstünde daldığı zaman fazla geçmeden geri uyanır ve şöyle derdi Inna lillah ve Inna ileyhi raciun, ömür bitti ey nefsim ömür bitti diye eyvahlanırdı. Ve imam nevevinin geceleri hep böyle geçerdi. Bu arada bu haberleri onun talebesi olan Şafii mezhebinden önemli bir âlim olan ibni attar kitaplarında hocasından bahsederken aktarmıştır. Yani menkıbeler gibi ardı astarı olamayan uydurma şeyler zannedilmesin.

İmam nevevinin midesi de temiz bir mideydi çünkü o midesini değil haram şeylerden, şüpheli şeylerden dahi koruyordu. Daha 18 yaşındayken ilim öğrenmeye gittiği ve ömrünün geri kalanını geçirdiği Şam diyarında yediği şeyler sadece babasının gönderdiği sınırlı şeyler olmuş. O dönemde Şam diyarında birçok yerde vakıf arazileri ve bahçelerinde meyve sebze yetiştiriciliği yapılmıyordu bu sebeple kul

hakkı yetim hakkı olabilir korkusuyla Şam diyarında yetişen üretilen gıdalardan uzak durup memleketinden gelen sınırlı erzak ile idare etmiştir. Sınırlı olan bu erzakı ay sonuna kadar yetirebilmek için maalesef günde bir öğün yemek durumunda kalmıştır. Evet, gerçek manada tertemiz haramlardan korunmuş bir mide! Devletin maşını reddetmiş, hocalık yaptığı için hiçbir talebesinden ücret talep etmemiş, Şam diyarının yiyeceklerinden uzak durmuş ve sadece babası 200 km uzaklıktan ne göndermişse onunla yetinmiş. O çok iyi biliyordu ki rızkı temiz olanın kalbine Allah Teâlâ nur indirir! Ferasetini güçlendirir! İlmini artırır!

İmam nevevi 27 yıllık ilim hayatında 6 yıl talebelik yapmış 21 yıl ise hocalık yapmış. Bu zaman içerisinde 56 ayrı bilim dalında kitap yazmıştır. Kitapların birçoğunu ise ciltler düzeyinde yazmıştır.

Bizler ne yazık ki değil kitap yazmak, okumaktan aciziz. Onunla aramızdaki fark hem takva olarak hem zühd olarak hem taat olarak hem ilim olarak aramızda dünyalar kadar.

Rabbimiz böyle şahıslarla imanın lezzetini tattırdığı gibi bizi de bu yola ihlas ile baş koyan, hayatını bu uğurda feda eden salih kullarından eylesin AMİN

İMAM NEVEVİ’NİN BAZI ÖZELLİKLERİ

İmam Nevevi, yaşadığı hayatla kendisinden sonra gelecek olan Müslüman nesillere örnek olmuştur. İşte onun bazı özellikleri;

Hadislerden fıkhi hüküm çıkarmada mahirdi. Tartışmadan hoşlanmaz; ancak Sünnet’e aykırı bulduğu görüşleri de eleştirmekten asla çekinmezdi.

Geçinmede kanaatkârdı. Nefsi ve dünyevi arzu ve isteklerden geçmişti.

Allahû Teâlâ’dan çok korkardı. Doğru konuşur ve yerinde söylerdi. Gecelerini ibadet ve taatle geçirirdi. İlim tahsilinde gayretli olup, salih ameller yapmakta çok sabırlıydı.

Şam halkının yediği şeylerden yemez, memleketinden, anne ve babasının yanından getirdiği, tam helal olduğunu bildiği şeyleri yedi. Sofrasında iki çeşit yiyecek nadiren bulunurdu. Eti köyüne gideceği zamanlar yedi.

Devlet yöneticilerine emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker’de bulunurdu. Allahû Teâlâ’nın emirlerini bildirir, yasaklarından sakınılması gerektiğini anlatırdı.

Heybetli ve vakarlı bir duruşu vardı. Giyim ve kuşam, yeme ve içmede son derece mütevazı ve kanaatkârdı.

Gençliğinden itibaren kazandığı az uyuma alışkanlığını hayatı boyunca uyguladı. Vefat etmeden önce yanında bulunan emanetleri sahiplerine verdi.

İLME VE ÂLİMLERE ÇOK ÖNEM VERİRDİ

Küçüklüğünden ömrünün sonuna dek ilimle iç içe olmuştur. Bu konuda şunları söylerdi; İlimle uğraşmak, Allah rızasını kazanmak için tutulan en iyi yol ve en üstün ibadettir. İlim tahsili nâfile oruç, namaz ve zikirden daha faziletlidir. Bir kimsenin hocaları onun dinde babalarıdır. Allah ile irtibatını sağlayan vâsitalardır.

ÂLİMLER ONUN HAKKINDA NELER SÖYLEDİLER?

Birçok âlim ona hayranlık duymuş ve onu övmüşlerdir. Onun hakkında bazı âlimler şunları söylemişler: Şeyh Kutbuddîn el-Yûnînî, “İlim, vera, ibadet, azla yetinmek ve hayatın sıkıntılarına katlanma hususunda zamanında tek idi.” Şeyh b. Ferah, “İmam Nevevi üç mertebeyi elde etmişti. Birincisi İlim, ikincisi zühd ve üçüncüsü ise iyiliği emredip kötülükten alıkoymak.” Zehebi ise, “Hadis âlimlerinin efendisidir. Sahih hadisleri, zayıf ve uydurma rivayetlerden kolayca ayırırdı. İyiliği emir kötülüğü nehy etme hususunda benzeri yoktur, azla yetinip sade giyinen vakur ve heybetli bir kişi idi.”

HAKKINDA SÖYLENENLER

Hakkında pek çok alim övgüyle bahsetmişlerdir. Onlardan Şeyh Kutbuddîn el-Yûnînî rahmetullahi aleyh, “İlim, vera’, ibadet, azla yetinmek ve hayatın sıkıntılarına katlanma hususunda zamanında tek idi” der.

İmam Zehebî rahmetullahi aleyh ise onun hakkında, “Hadîs âlimlerinin efendisidir. Sahih hadîsleri, zayıf ve uydurma rivayetlerden kolayca ayırırdı... İyiliği emir kötülüğü nehy etme hususunda benzeri yoktur, azla yetinip sade giyinen vakûr ve heybetli bir kişi idi.” der.

İmam Nevevî Hazretleri’nin, Kütüb-i Sitte’de geçen hadîslerden topladığı Riyâzüs-Salihîn isimli eseri meşhurdur. Sahih-i Müslim’i şerh etmiştir. İbni Kesir, Nevevî’nin bu kitabı hakkında

“Benzeri bir kitap telif olunmamıştır” diye bahsetmektedir.

İmam Nevevi (rahmetullahi aleyh) bir âlim değil sadece. imam nevevi evine çekilip hayatını zikir ile tesbih ile geçirmiş bir abit de değil sadece. İmam nevevi babasından kalan mala tenezzül etmeyen fakir

hayatı yaşayan bir Zahid de değil sadece. İmam neveli yazdığı yazılardan dolayı hapse giren sonra da bu yazdığı yazılardan dolayı özür diliyorum demeyerek sözünün arkasında durup mücadele eden cesur biride değil sadece. Bu saydığımız şeylerin tamamını kendisinde toplamış Allah dostu bir ilim ehlinde söz ediyoruz.

Âlim, abit, zahid, cesur bir insan. Yirmi yıl okumuş yirmi yılda çalışmış, faaliyet göstermiş biri değil, bütün hayatı 45 yıl 3 aydır bu kadar yaşamış bu dünyada. 18 yaşına kadar köyünde sıradan bir genç olarak yaşamış. 18 yaşında ilim öğrenmeye karar vermiş, 45 yaşında vefat etmiş dolayısıyla ilim ile sadece 27 yıl meşgul olabilmiş.

Şöyle bir gerçeği gözden kaçırmamak gerekir imam nevevinin kısacık ilim hayatında ilim ehli olup ve sonrasında yazdığı riyazü's salihin'in İslam dünyasında Kur'an'ı Kerim'den sonra en çok basılıp alınan ve de okunan bir kitaptır. Riyazü's salihinden daha değerli kitaplar var İslam kütüphanelerinde mevcuttur, sahihi Buhari olsun Yahut sahihi müslim olsun bu kitaplar daha üstün ve riyazü's salihin'in aslıdır zaten fakat en derin alimlerden tutun en alt tabakadaki avam halka kadar, tüm çevrelerin hadis kitabı olarak evine soktuğu ve Müslümanlığını geliştirmek için ilk okuduğu kitap riyazü's salihindir. Dini yeni öğrenmeye çalışan ahlakını düzeltmeye girişen biri hadis arayışına girdiği zaman ona ilk olarak imam nevevinin kırk hadisi tavsiye edilir.

İmam neveviniyi sadece Şafii alimleri övmemiştir onun hakkında Hanifi alimleri ve diğer ekollerden alimlerde övgüler, mersiyeler yazmışlardır. Bu neyi gösteriyor bizlere; imam neveli kendinden önceki altı yüz yıllık İslam hayatının ideal bir örneğidir. Kendinden sonra da bu düzeyde, bu kalitede bir âlim görülmemiş. Geldiyse de üzerinde neveli kadar yedi Asra yakın bir zaman geçip bu zamanın her asrında hayırla iyilikle anılıp, ilmi derinliği herkes tarafından onaylanan birisi olmamıştır.

İmam neveli, yaşadığı zamanda haşmetli ve acımasız olan, herkesin korktuğu sultana bile karşı gelmiştir. O sultan öyle bir sultanı ki kendinden önceki sultanı boğarak öldürüp başa geçmiş, eli kılıçlı, öldürmekten zevk alan, ölmekten korkmayan, savaştan başka bir şey düşünmeyen ve bu yüzden Moğolları durdurup onlara büyük kayıplar verdiren, haçlıların üzerine büyük bir hırsıyla gidip onları dize getiren

meşhur cengaver olan Baybars'dır. O dönemde Baybarsdan herkes korkar alimler bile onun emirlerlerini ikiletmeden yerine getirirlerdi.

Ashâb-ı kirâmı andıran bu örnek şahsiyeti tanıtırken Zehebî, zühd ü takvâ bakımından eşsiz, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma hususunda benzersiz bir kimse dedikten sonra, onun azla yetindiğini, basitçe giyindiğini, yemeye içmeye değer vermediğini, bununla beraber vakur ve heybetli olduğunu, kısaca onun Allah'dan, Allah'ın da ondan memnun kaldığını, bu sebeple kendisini cennetinde ağırlayacağını söylemektedir.

Nevevî'nin talebelerinden fakih ve muhaddis İbni Ferah el-İşbîlî (ö. 699/1300), onun üç önemli özelliği bulunduğunu söyledikten sonra, bir kimsede bu özelliklerden sadece biri bulunsa, insanlar ondan faydalanmak üzere, ona dünyanın dört bucağından kalkıp gelirler, diyerek bu üç özelliği şöyle sayar:

- * İlim ve görev sorumluluğu,
- * Dünyaya ve dünya menfaatlerine değer vermemek,
- * İyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmak.

Tâceddin es-Sübkî'nin naklettiğine göre babası Takiyyüddin es-Sübkî (ö. 756/1355), Nevevî'ye derin hayranlık duyardı. Eşrefiyye dârülhadisine Nevevî'den sonra büyük muhaddis Mizzî (ö. 742/1341), onun vefâtı üzerine de Takiyyüddin es-Sübkî şeyh olmuştu. Fıkıh ve hadis sahalarında değerli eserler vermiş ve Şam kadılığı yapmış olan bu âlim, Nevevî'nin Eşrefiyye dârülhadîsinde ders verdiği yerde geceleri ibadet ederken yanağını yere koyar ve “Nevevî'nin ayak bastığı yere belki yüzüm temas eder” diye duygulanırdı.

Yine Tâceddin es-Sübkî'nin anlattığına göre, babası birgün binitiyile giderken yolda halktan cahil, yaşlı bir adama rastladı. Bu ihtiyar, bir zamanlar Nevevî'yi gördüğünü söyleyince, Takiyyüddin es-Sübkî binitinden inerek adamın elini öptü, duasını istedi. Sonra da “Nevevî'yi gören biri benim önümde yürürken ben hayvana binemem” diyerek onu terkisine aldı. Takiyyüddin es-Sübkî, Nevevî'nin evliyâullahdan olduğunu söylerdi.

Nevevî ile iftihar eden ve onun şefaatinı uman yakınları bürgün kendisine:

- Kıyamet günü Arasât meydanında bizi unutma, demişlerdi. Nevevî de:

- Şayet o gün ayağım yer tutarsa, bütün tanıdıklarım benden önce girmeden vallahi cennete girmem, diyerek onların gönlünü almıştı.

Aynı zamanda evliyâ-i Kirâmın büyüklerindendir. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Şam vâlisi, Câmi-i Emevî Kütüphânesi'ndeki kitapları, İran'a nakletmek istediği zaman, ona mâni oldu. Vâli, onu ikna etmek istedi. Vâlinin evinde halı olarak kullanılan kaplan ve yırtıcı hayvan derileri vardı. Nevevî onlara işâret etti. Allahın kudreti ile dirilip, vâliye dışlerini gösterdiler. Vâli ve yanındakiler oradan kaçtılar. Sonra vâli, İmâm-ı Nevevî hazretlerinden özür diledi ve elini öptü.

Ba'zı keşf sahipleri, İmâm-ı Nevevî için, "Kutb olmayınca, ölmedi" demişlerdir. Gâibden ses işitmek, kilitli kapıyı açmak ve benzeri çok kerâmetleri görülmüştür. Bir defasında duvar yarılmış, çok güzel bir şahıs içeri girmiş, dünyâ ve âhîret işleri, evliyâ ile birlikte bulunması hakkında ona çok şeyler söylemiştir.

Birgün İbn-i Nakîb, Nevevî'ye geldi. İmâm-ı Nevevî; "Ey Kâdî'l-kudât, otur" dedi. Biraz sonra İbn-i Nakîb'i Kâdî'l-kudât ta'yin ettiler.

Barizî, Nevevî'yi rü'yâda görüp; "Dâimî oruç için ne dersiniz?" diye sordu, İmâm-ı Nevevî; "Âlimlerin bunda oniki kavli vardır" buyurdu. Uyanınca, bir sene bu mes'eleyi inceledi. Nevevî'nin dediği gibi buldu.

Ebü'l-Hasen Şam'da Nekris hastalığından yatıyordu. Nevevî ziyâretine gitti. Yanına oturup, sabırdan konuşmağa başladı. Konuşukça hastanın ağrıları azar azar geçti. Yanından kalkınca hiçbir şeyi kalmadı.

Pekçok âlim, İmâm-ı Nevevî hakkında; "Asrının kutblarından idi. Haramlardan şiddetle kaçır, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder, dünyâya hiç meyletmezdi. İlimde her sözü birer vesîka, senet idi. Eshâb-ı kirâmın yoluna tam olarak uyan, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymak için hayâtı boyunca çalışan mübârek bir zât idi" dediler. İmâm-ı Sübkî anlatır: "Babam 742 (m. 1341) yılında Dâr-i Hadîs-i Eşrefiyye'de ders okutuyordu. Geceleri salona çıkar, teheccüd namazı kılardı. Zaman zaman yüzünü halılara sürer; "Buraya İmâm-ı Nevevî hazretlerinin mübârek ayakları değmiştir. Bu halılara âşık olmamın,

hayran kalmamın ve yüzümün en şerefli yerlerini bu yaygılara sürmemin sebebi budur” derdi.

İmâm-ı Nevevî hazretlerinin “Riyâz-üs-sâlihîn” isimli eserinden alınan hadîs-i şerîflerden ba’zıları:

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir insan öldüğünde, amelinin sevâbı kesilir. Amel defteri kapanır. Yalnız; sadaka-i câriyesi (çeşme, câmi yapmak, ağaç dikmek gibi), ilmî bir eseri, kendisine duâ eden hayırlı bir evlâdı olan kimsenin amel defteri kapanmaz.”

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) rivâyet etti: Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İlim öğrenmek için sefere çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allahü teâlânın yolundadır.”

Abdullah bin Amr İbni As (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ ilmi, kullarının hafızasından silmek sûretiyle değil, ilim adamlarının ölmesiyle alır. Öyle ki, ortada âlim kalmayınca, halk, kendilerine bir takım câhilleri baş edinirler. Onlara dînî bir mes’ele sorulur da, bilmedikleri hâlde fetvâ vererek hem kendileri dalalete düşer, hem de fetvâ, istiyenleri dalâlete sevk ederler.”

İbn-i Mes’ûd (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Benim sözümü işitiş muhafaza ettikten sonra, işittiği gibi başkalarına nakleden kimsenin, Allahü teâlâ yüzünü ağartsın. Kendisine bildirilen nice kimseler vardır ki, dinleyenlerden daha iyi anlayıp öğrenmiş olurlar.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâyâ hamd-ü sena ile başlanmayan her mühim işin feyzi ve bereketi olmaz.”

Ebû Mûsâ el-Eş’arî (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir kulun çocuğu öldüğü zaman, cenâb-ı Hak meleklerine şöyle buyurur: “Siz kulumun çocuğunu (ruhunu) kabzettiniz değil mi?” Melekler de; “Evet” derler. Cenâb-ı Hak; “Siz onun kalbinin meyvesini kabzettiniz?” buyurunca, melekler; “Evet” derler. Allahü teâlâ; “Kulum ne dedi. biliyor musunuz?” buyurur. Melekler de; “Sana hamdetti. Ve “İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn” dedi” cevâbını verirler. Cenâb-ı Hak; “Öyle ise kulum için Cennette bir ev inşâ edin. Ona Beyt-ül-hamd adını veriniz buyurur.”

Evs bin Evs (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Günlerin en faziletlisi Cum’a günüdür. O günde benim üzerime çok salevât getirin. Zirâ sizin salât ve selâmlarınız (melekler vasıtasıyla) bana arz olunur.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Her kim günde yüz defa “Allahtan başka ilâh yoktur. Yalnız Allah vardır. O’nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O’nundur. Hamd O’na mahsûstur. O, her şeye kadirdir” meâlindeki “La ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh. Lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli-şey’in kadîr” duâsını tekrar ederse, bu duâ o kimse için on köle azâd etmenin sevâbına muâdil olur. Ve ona yüz sevâb yazılır. Ondan yüz günah silinir ve o kimse için o gün akşama kadar şeytanın şerrine karşı bir sığınak olur. Ve hiçbir kimse onun bu duâyı okumasından daha faziletli bir duâ getiremez. Meğer ki, o kimse, bu duâ ve tehlili daha çok okumuş olsun” Ve yine buyurdu ki: “Her kim günde yüz defa “Sübhânallahi ve bihamdihi” derse, günahları denizin köpükleri kadar çok olsa bile affolunur.”

Hazreti Aîşe vâlidemiz rivâyet etti: “Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) en çok ettiği duâ; “Îlâhî! Bize dünyâda ve âhirette iyilik, güzellik ver, ateş azâbından bizi muhafaza buyur” meâlindeki “Allahümme âtinâ fid-dünyâ haseneten ve fil-âhireti haseneten ve kına azâb-en-nâr” idi.”

Ebü’d-derdâ (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyururlardı: “Müslüman bir kişinin, din kardeşi için gıyabında ettiği duâ kabûl olunur. Onun başucunda me’mûr bir melek vardır ki, o müslüman, ne zaman bir din kardeşi için hayır ile duâ, ederse, o melek ona; “Duân kabûl olsun, istediğinin bir misli de senin için olsun” diye duâ eder.”

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ben mi’râca çıkarıldığımda, bir kavmin yanından geçtim. Bunlar bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalıyorlardı. Bunun üzerine; “Yâ, Cibril! Bunlar kimlerdir” dedim. “Bunlar, insanların etini yiyenler (gıybet edenler) onların şeref ve namuslarına dokunanlardır” cevâbını verdi.”

Semûre bin Cündüb (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: Hiçbiriniz diğerine,

Allahü teâlâ sana la'net etsin, Allahü teâlânın gazâbına uğra, Cehennemde yan gibi bedduâlarla la'net etmesin."

İbn-i Mes'ûd (radiyallahü anh) rivâyet etti: Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Olgun müslüman, kimseyi zemmetmez, la'netlemez, haddi aşmaz, hayâsızlık etmez."

Ebü'd-derdâ (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kul herhangi birşeye la'net ederse, o la'net semâya yükselir. Fakat göklerin kapısı bu fenâ söze karşı kapanır, yere iner, onun da kapıları kapanır, Sonra sağa sola başvurur, girecek yer bulamayınca, la'nete müstehak olana gider. Eğer la'nete lâyet değilse, bu defâ la'net edene rûcû eder."

Ebü Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Peygamber efendimiz buyurdu ki: "Sû-i zandan sakınınız! Çünkü sû-i zan, sözlerin en yalanıdır. Müslümanların ayıplarını, kusurlarını araştırmayın. Nefsânî ve dünyevî bir haz peşinde birbirinize karşı öğünmeğe kalkışmayın, birbirinize hased etmeyin. Birbirinize buğz ve düşmanlık edip dargın durmayın. Birbirinizden yüz çevirmeyin. Ey Allahü teâlânın kulları! Allahü teâlânın emrettiği gibi kardeş olunuz. Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu yardımsız bırakmaz. Ona hakaret etmez. (Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) mübârek göğüslerine işâretle); Takvâ işte buradadır. Bir kimsenin şerli olması için, müslüman kardeşini hor görmesi kâfidir. Müslümanın müslüman üzerine; kanı, ırzı, malı haramdır. Muhakkak Allahü teâlâ, sizin bedenlerinize, sûretlerinize ve hâlis olmayan amellerinize bakmaz. Ancak kalblerinize bakar."

İbn-i Mes'ûd (radiyallahü anh) rivâyet etti: Nebiy-yi muhterem efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez." Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) biri; "Yâ Resûlallah! Bir erkek, elbisesinin ve nalınının, güzel olmasını sever. Bu da kibir sayılır mı?" dedi. Resûl-i ekrem; "Şüphesiz yok ki, Allahü teâlâ güzeldir, güzeli sever. Kasdedilen kibir, hakkı tanımamak ve insanları hakîr görmektir." buyurdu.

Abdullah bin Amr İbn-il-As (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Dört huy vardır ki, bunlar her kimde bulunursa, o kimse hâlis münâfık olur. Herhangi bir kimsede bu huylardan biri mevcûd olursa, o huyu bırakıncaya kadar kendisinde nifakdan bir huy bulunur. 1. Kendisine bir şey

emânet edildiği zaman hıyânet eder. 2. Konuşurken yalan söyler. 3. Ahdettiğinde ahdini bozar. 4. Husûmet ederek (yalan yere yemîn ve bâtil sözlerle) haktan ayrılır.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Siz helake sebep olan yedi günahıtan sakınınız.” Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); “Yâ Resûlallah! Bunlar hangileridir?” diye sordular. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Allahü teâlâya şirk koşturmak, büyü yapmak, Allahü teâlânın katlini haram kıldığı kimseyi öldürmek, tefecilik etmek, yetim malı yemek, düşman ile muharebe yapılırken kaçmak, evli ve hiçbir şeyden haberi olmayan namuslu bir kadına zinâ isnad ve iftira etmektir” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kıyâmet gününde halktan ilk sorgulanacak üç kişiden biri, şehid olmuş bir kimsedir ki, huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona ihsân ettiği ni’metleri sayar, o da mazhar olduğu ni’metleri ikrâr eder. Allahü teâlâ; “Bu ni’metlere mukabil ne yaptın?” buyurur. O da; “Yâ Rab! Senin uğrunda savaştım da şehid düştüm” deyince, cenâb-ı Hak; “Hayır, yalan söylüyorsun, sana cesur desinler diye savaştın. Nitekim bu söz de söylenmiştir” buyurur. Sonra verilen emir üzerine yüzü koyun sürüklene sürüklene Cehenneme atılır. İkincisi de, ilim öğrenip öğretmiş, Kur’ân-ı kerîm okumuş bir kimsedir ki, bu da huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona lütuf ve ihsân buyurduğu ni’metleri sayar. O da ni’metleri ikrâr ve i’tirâf eder. Hak teâlâ; “Bu ni’metlere, mukabil ne yaptın?” buyurur. O da; “Yâ Rab! İlim öğrendim ve öğrettim, Kur’ân-ı kerîm okudum” cevâbını verince, Allahü teâlâ; “Hayır, yalan söylüyorsun, ilmi, sana âlim desinler diye öğrendin, Kur’ân-ı kerîmi sana Kâri (Kur’ân-ı kerîmi ezberliyen) desinler diye okudun. Nitekim bu söz de söylenmiştir” buyurur. Verilen emir üzerine yüzükoyun sürüklenerek ateşe atılır. Üçüncüsü de, Allahü teâlânın kendisine imkân verdiği ve her türlü servetten ihsân buyurduğu kimsedir ki, huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona ihsân buyurduğu ni’metleri sayar. O da onları i’tirâf eder. Cenâb-ı Hak; “Bunlara mukabil ne yaptın?” buyurur. O da; “Yâ Rab! Servetimi sırf senin uğrunda, sevdiğin yollarda harcadım” deyince, “Hayır, yalan söylüyorsun. Riyakârsın, bunları sana cömert desinler diye yaptın. Nitekim bu söz de söylenmiştir” buyurur. Sonra emrolunup, o da sürüklene sürüklene ateşe atılır.”

Ebû Saîd el-Hudrî (radiyallahü anh) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Yollar üzerinde oturmaktan sakınıniz.” Eshâb-ı Kirâm; “Yâ Resûlallah! Yol üzerinde oturmamak bizim için zarurîdir. Lüzumlu olan şeyleri orada konuşuyoruz” dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Yol üzerinde oturmaktan vazgeçmiyorsanız, bu yolun hakkını veriniz” buyurdu. Eshâb-ı Kirâm da; “Yâ Resûlallah! Yolun hakkı nedir?” dediler. Efendimiz de (aleyhisselâm); “Haram olan şeylere bakmamak, gelip geçeni rahatsız etmemek, selâm almak, yapılması lâzım olan şeyleri emr, yasaklanmış olan şeylerden de sakındırmaktır” buyurdu.

İbn-i Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Sizden biriniz asla sol eliyle yemesin ve içmesin. Çünkü şeytan sol eli ile yer ve sol eli ile içer.”

Sâib bin Yezîd (radiyallahü anh) rivâyet etti: Birgün mescidde bulunuyordum. Ömer İbn-il-Hattâb (radiyallahü anh) mescidde imiş. Beni yanına çağırıp; “Git şu iki kimseyi bana getir” buyurdu. Ben de gidip onları hazret-i Ömer’in yanına getirdim. Hazret-i Ömer; “Siz nerelisiniz?” diye sordu. “Tâif halkındanız” dediler. Bunun üzerine; “Eğer siz Medîneli olsaydınız, muhakkak her ikinizi de incitecektim” buyurdu. Onlar sebebini sorduklarında; “Her ikiniz de Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidinde seslerinizi yükseltiyorsunuz (mescidin âdabına henüz yabancı olduğunuz için sizi ma’zur gördüm)” buyurdu.

İbn-i Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Herkim, Allahü teâlâ için size sığınırsa, onu koruyun, himâye edin. Allahü teâlâ için birşey isteyene veriniz. Da’vet edenin da’vetine icabet eyleyiniz. Her kimin size bir iyiliği geçmişse ona mukâbelede bulunun. Eğer misli ile mukâbelede bulunmağa gücünüz yetmezse, o kimseye çok duâ ediniz ki, bu sûretle kendisine duâ ile mukâbele etmek istediğinizi anlasın.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Sizden biriniz imamdan önce başını (secdeden veya rûkû’dan) kaldırdığında, Allahü teâlâ, onun başını merkep başına yahut sûretine çevirmesinden korkmaz mı?”

Ebû Bekr (radiyallahü anh) rivâyet etti: “Birgün Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrunda bir kimsenin ismi anılmış ve orada bulunanlardan biri, onu mübalağalı bir sûrette medhü sena etmişti.

Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Yazık sana! Dostunun boynunu kopardın, onu ma’nen mahvettin” buyurdu. Sonra; “Şayet biriniz diğerini mutlaka medh edecek olursa, “Öyle sanırım ki, o şöyle iyidir, böyle iyidir...” desin ve bu sözünde medh ettiği adamda bu sıfatların bulunduğunu zannederek söylesin. Onun iç yüzünü Allahü teâlâ bilir, ona göre hesaba çeker. Sizden biriniz, Allahü teâlâyı şahid tutarak hiçbir kimseye kesin olarak iyidir demesin. Allahü teâlâ onun hâlini sizden iyi bilir” buyurdu.

Huzefye (radyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Hâlis ipek ve atlas elbise giymeyiniz. Altın ve gümüş kapdan su vesaire içmeyiniz. Altın ve gümüş tabaklardan da yemek yemeyiniz.”

Nevvâs bin Sem’ân (radyallahü anh) rivâyet etti: “Bir sabah “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Deccâl’den bahsederken, onu zem ve tahkir etti ve büyük bir belâ olduğunu belirtti. Öyle ki, biz onu Nahl civarında zannettik. Nihâyet O’nun yanına gidince, bizdeki hüznün ve teessürü anladı da; “Size ne oluyor?” buyurdular. Biz de; “Yâ Resûlallah! Sabahleyin Deccâl’den bahis açarak onu çok kötülediniz ve onun büyük bir belâ ve fitne olduğunu belirttiniz. Hattâ biz, onun Nahl denilen mevkide bulunduğunu zannetmiştik” dedik. Bunun üzerine; “Sizin için ençok korktuğum Deccâl’den başkalarıdır. Sizin için Deccâl’den daha çok, başka şerlilerden korkarım. Şayet Deccâl, ben sizin aranızda iken zuhur ederse, yalnız başına onu sustururum ve da’vasını iptal edebilirim. Eğer ben aranızda değil iken çıkarsa, artık herkes kendisini müdâfaa edip onun şerrinden korunmalıdır. Zâten Allahü teâlâ her müslümanı onun şerrinden himâye buyuracaktır. Deccâl, son derece kıvrıkcık saçlı, gözü dışına fırlamış bir gençtir. Ben onu sanki Katan oğlu Abdül-Uzzâ’ya benzetiyorum. Her kim, Deccâl’a yetişirse, ona karşı Kehf sûresinin evvelinden (ve sonundan on âyet) okusun. Deccâl, Şam ile Irak arasındaki yoldan çıkıp, sağa ve sola fesad salacaktır. Ey Allahü teâlânın kulları (îmânda) sebat ediniz” buyurdu. Biz; “Yâ Resûlallah! Deccâl yeryüzünde ne kadar kalacaktır?” dedik. “Kırk gün kalacak. Bir günü bir sene ve bir günü bir ay ve bir günü de bir Cum’a (bir hafta) kadardır. Diğer günleri de sizin günleriniz” gibi olacaktır” buyurdu. Bunun üzerine biz de, “Yâ Resûlallah! O bir sene gibi (uzun) olan günde, bir günün (beş vakit) namazı bize kâfi gelir

mi?” dedik. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Hayır. Kâfi gelmez. Siz ona göre namaz vakitlerini tahmin ve takdîr ediniz (Her yirmidört saati, normal günlerdeki gibi hesâb ederek, zamanında namazlarınızı kılınız)” buyurdu. “Yâ Resûlallah! Deccâl’in yeryüzündeki sür’ati ne kadardır?” dedik. Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm); “Şiddetli rüzgâr önündeki bulut sür’ati gibi mesafe kateder. Bir kavmin yanından geçer. Onları kendisinin ilâhları olduğuna inanmaya da’vet eder. Onlar da ona îmân ve icabet ederler. O da bulutlara emreder, yağmur yağar. Yere emreder (istidrâc olarak) otlar, çayırlar biter. Hayvanlar da mer’adan fevkalâde besili ve sütlü olarak dönerler. Sonra Deccâl başka bir kavme gelir, onları da kendisinin ilâh olduğuna inanmaya da’vet eder. Lâkin onlar bu da’veti kabûl etmeyip, reddederler ve İslâm dîninde sebat ederler. Deccâl onların yanından döner. (Bu defa) o kavimden yağmur kesilir, otlar kurur. (Mer’a olmadığı için, hayvanlar da ölür.) Mal nâmına ellerinde hiçbir şey kalmaz. Deccâl harâb bir yere uğrar oraya; “Definelerini, ma’denlerini çıkar!” diye emredince, bal arılarının beylerini ta’kib ettikleri gibi, defineler de sür’atle Deccâl’i ta’kib ederler. Sonra Deccâl, tam ma’nâsıyla kuvvetli bir genci (ulûhiyyetine îmân etmeğe) da’vet eder. (Kabûl etmediğinden dolayı öfkelenerek) o delikanlıya bir kılıç havale eder ki hedefe atılmış ok gibi sür’atle delikanlının vücûdunu birbirinden uzak iki parçaya böler. (Onu tekrar hayâta kavuşturup) yine ulûhiyyetine îmâna da’vet eder. Delikanlı parıldayan bir çehre ile gülerek; “Bu kimse nasıl ilâh olabilir?” der. Delikanlı bu vaziyette iken, Allahü teâlâ, Meryem’in oğlu Mesih’i gönderir, Îsâ, boyanmış iki hulleyle bürünmüş, ellerini de iki meleğin kanatları üzerine koyarak, Dimeşk’da (Şam’da) Umeyye Câmii’nin minaresine iner. Başını eğince, hamamdan çıkmış gibi tertemiz bir hâlde terler, başını kaldırdığı zaman da, saçından inci taneleri gibi nûrânî damlalar iner. Onun nefesinin kokusunu koklayan bir kâfir muhakkak ölür. O nefes, göz alabildiği yere kadar uzanır. Îsâ, Deccâl’i aramağa koyulur. Nihâyet ona “Bâb-ı Lûd’da (Beyt-i Makdis’e yakın bir beldede) yetişir ve onu öldürür. Sonra Îsâ’nın yanına Deccâl’in şerrinden Allahü teâlânın muhafaza buyurduğu bir kavim gelir. Îsâ, (teberrüken onların) yüzlerini mesheder. (Onların korkularını giderir). Cennetteki derecelerini haber verir. Bu sırada Allahü teâlâ,

Îsâ'ya şöyle vahyeder: “Ben, sana itaat eden bir cemâat meydana getirdim. Hiçbir kimsenin onları öldürmeğe gücü yetmez. O kullarımı Tûr dağında muhafaza et” buyurur.

Cenâb-ı Hak, Ye'cûc ve Me'cûc'ü gönderir. Bunlar, yüksek yerlerden akın edecekler, ilk kâfile Taberiyye gölüne uğrayıp oradan geçecek ve “Vaktiyle burada çok su varmış” diyecekler. Sonra Beyt-i Makdis dağına yürüyecekler ve “Yeryüzündekileri öldürdük (Şimdi sıra göklere geldi), geliniz de gök yüzündekileri de öldürelim” diyecekler ve oklarını göklere doğru atacaklar. Allahü teâlâ onların attıkları okları (İstidrâc olmak üzere veya gökteki kuşlara isâbet ettiğinden) kana boyanmış olduğu hâlde onlara iade edecek Îsâ ve Eshâbı Tûr dağında mahsur kalacaklar. Öyle ki, muhasaranın şiddetinden bir öküz başı, onlardan her biri için, bu günkü paranızla yüz dinardan daha hayırlı olacak. Bunun üzerine Nebiyyullah Îsâ ve Eshâbı, onların belâsından halâs için Allahü teâlâyâ yalvaracaklar. Allahü teâlâ onların duâsını kabûl edip, Ye'cûc ve Me'cûc kabilesinin enselerine, nugaf denilen küçük kurtları musallat eder. Sabahleyin hepsi de Allahü teâlânın kudretiyle tek bir nefes gibi, bir anda helak olurlar. Sonra Îsâ ve Eshâbı Tûr dağından yere inerler. Yeryüzünde onların kokmuş leşlerinin olmadığı bir karış yer bulamazlar.

Îsâ ve Eshâbı, yine Allahü teâlâyâ yalvarırlar da, cenâb-ı Hak, deve boynu gibi kuşlar gönderir. Onlar leşleri alıp Allahü teâlânın istediği yere atarlar. Sonra cenâb-ı Hak, pekçok yağmur indirir ki, hiçbir ev ve çadır, yağmurun inmesine engel olamaz. O yağmur, bütün yeryüzünü ayna gibi tertemiz, yemyeşil bir hâle getirir. Sonra yeryüzüne; “Meyvelerini bitir, evvelki gibi feyz ve bereket ver!” diye emrolunur. İşte o gün bir cemâat, tek nardan yiyip doydukları gibi, onun kabuğu ile de gölgelenirler. Mer'aya gönderilen deve, sığır, koyun ve keçilerin de sütleri bereketli olur. Öyle ki, sağmal devenin sütü, kalabalık bir cemâati, sığırınki bir kabileyi, koyunun sütü de yakın akrabadan bir cemâati doyurur, işte bunlar böylece bolluk içinde huzûrlu bir hayat geçirirken, Allahü teâlâ hoş bir rüzgâr gönderir. Bu latîf rüzgâr onları koltuk altlarından tuttuğu hâlde, her mü'min ve müslümanın rûhları kabzolunur. Ortada en şerli insanlar kalır. O zaman da birbirleriyle boğuşurlar. Merkepler gibi halkın huzurunda alenen zinâ ederler, işte bu fenâ adamlar üzerine de kıyâmet kopar.”

Abdullah bin Amr'ın (radiyallahü anh) rivâyet ettiği başka bir hadîs-i şerîfte de, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “.... İşte bunlar, ahlâksızlıklar içinde yüzerler ve putlara taparlarken rızıkları çoğalır, maişetleri iyileşir, sonra ansızın ölüm borusu (Sûr üflenir) çalınır. Bunu duyan herkes, onun dehşetinden boynunun bir tarafını kaldırıncaya kadar ölür. Bu ölüm borusunu ilk duyan kimse, devesinin havuzunu çamurla ta'mir ederken derhal can verir. Etrâfındakiler de ölürlər. Sonra Allahü teâlâ, çisinti hâlinde hafif bir yağmur gönderir. O yağmurdan, insanların çürümüş cesetleri, kuyruk sokumundaki hurda kemikten yaratılır. Sonra ikinci defa sûra üflenir, insanlar kabirlerinden kalkıp, Allahü teâlânın emrine hazır bir hâlde beklerler. Sonra bunlara; “Ey insanlar! Haydin Rabbinize geliniz!” denir. Meleklerle de; “Bunları Arasat'da hapsediniz! Çünkü bunlar sorumludurlar” buyrulur. Sonra yine meleklerle; “Cehennemlikleri ayırınız!” emri verilir. Kaç tanesinin içinden kaç tane ayrılacağı sorulunca; “Her binden dokuzyüzdoksandokuzunu ayırınız denir. İşte bu hüküm, çocukları derhâl saçları ağarmış ihtiyârlara çevireceği, her hakîkatin apaçık meydana çıkacağı, hesap ve cezanın bütün dehşetiyle hüküm süreceği bir gündür.”

Ebû Sa'îd (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Dünyânın son günlerinde servet o kadar çoğalır ki, halifelerinizden bir halife, parayı iki el ile avuçlarda, verirken saymaz saymaz bile.”

Rifâa bin Râfi' ez-Zükkî (radiyallahü anh) rivâyet etti: Cebrâil aleyhisselâm Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) geldi de; “Yâ Resûlallah! içinizde Bedr kahramanlarını ne derece sayarsınız?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v); Müslümanların en faziletli simaları sayarız” buyurdu. Yahut bunun benzeri olan bir söz söyledi. Cebrâil de (aleyhisselâm); “İşte biz de, meleklerden Bedr'de hazır bulunanları, böylece meleklerin hayırlısı kabûl ederiz” dedi.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti. Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Şüphe yoktur ki, Allahü teâlâ paktır (zâtında ve sıfatlarında ayıp ve kusuru yoktur). Ancak pak olanları kabûl eder. Cenâb-ı Hak, Peygamberlerine neyi emrettiyse, mü'minlere de onu emretmiştir. Allahü teâlâ, Peygamberlere; “Ey Resûller! Pak ve helâl taamlardan yiyiniz, iyi ve hayırlı işler yapınız”, mü'minlere de; “Ey mü'minler! Verdiğimiz pak ve helâl şeylerden

yişiniz!” buyurmuştur.” Sonra Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bununla ilgili olarak; “Allahü teâlânın yolunda sefer yapmış, üstü başı tozlanmış bir kimse, ellerini gökyüzüne uzatarak; “Yâ Rab! Yâ Rab!” diye yalvarıyor. Hâlbuki onun yediğı haram, içtiğı haram, giydiğı haramdır. Böylesinin duâsı nasıl makbûl olur?” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, kıyâmet günü üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır. Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyleyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir.”

Şeddâd bin Evs (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İstiğfar duâlarının en üstünü, kulun, şu yolda af ve mağfiret dilemesidir: “Allahım! Sen benim Rabbimsin, ibâdete lâıık hiçbir ilâh yoktur. Ancak sen varsın, beni sen yarattın, şüphesiz ben senin kulunum. Gücüm yettiğı kadar, ezelde sana verdiğı ahd-ü mîsâk ve va’din üzerinde duruyorum. Yâ Rabbi! işlediğı günahların şerrinden sana sığınıyorum. Bana lütuf ve ihsân buyurduğı ni’metleri ikrâr ve i’tirâf ederim, günahımı da i’tirâf eylerim. Sen beni affet Allahım. Zira senden başka günahları kimse affedemez.”

İşte her kim bu seyyid-ül-istigfâr duâsını (ihlâs ile, sevâb ve faziletine inanarak) gündüz okuyup, o gün akşam olmadan ölürse, o kimse Cennetlik olur. Herkim de sevâb ve faziletine inanarak gece okur da, sabah olmadan ölürse, o kimse de Cennet ehliındendir.”

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ buyurdu ki: “Ey Âdemoğlu! Sen benden ümitli bulundukça, senden meydana gelen günahları mağfiret ederim. Ey Âdemoğlu! Senin günahların gökyüzünü dolduracak dereceyi de bulsa, benden mağfiret dilesen, seni bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Bütün yer dolusu günahlarla gelip de, bana hiçbir şerik (ortak) koşmayarak huzûruma çıkarsan, ben seni bütün yer dolusu mağfiretle karşılarım.”

İbn-i Abbâs (radiyallahü anh) rivâyet ediyor: “İbrâhim aleyhisselâm, İsmâil’in anası Hâcer ve emzirmekte olduğı oğlu İsmâil ile beraber Mekke’ye geldi. Hâcer ile İsmâil’i Beyt-i şerîfin yanında yüksek bir yerde ve Zemzem Kuyusu’nun üzerinde büyük bir ağacın yanına bıraktı. Hâlbuki o târihte Mekke’de hiçbir kimse olmadığı gibi, içecek su da yoktu, işte İbrâhim aleyhisselâm, Hâcer ile

oğlunu burada bıraktı. Yanlarına içi hurma dolu bir sepet ve içi su dolu bir testi bıraktı. Sonra İbrâhim Şam'a gitmek üzere oradan döndü. İsmâil'in anası Hâcer de İbrâhim'in arkasını ta'kib etti ve; "Ey İbrâhim! Görüp görülecek bir ferd, yiyip içecek birşey bulunmayan bir vadiye bizi bırakıp da nereye gidiyorsun?" dedi. Hâcer, bu sözleri tekrarlamışsa da İbrâhim ona iltifât etmeyip yoluna devam etti. Nihâyet Hâcer ona, "Bizi burada bırakmağı sana Allahü teâlâ mı emretti?" diye sordu, İbrâhim aleyhisselâm; "Evet, Allahü teâlâ emretti" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâcer; "Öyleyse Allahü teâlâ bizi zayi etmez, korur" dedi. Sonra oğlunun yanına döndü. İbrâhim aleyhisselâm da ayrılıp gitti. Mekke'nin üst tarafında ve Hâcer ile İsmâil'in gözlerinden kaybolduğu "Seniyye" mevkiine vardığında, yüzünü Kâ'be'ye çevirdi. Sonra ellerini kaldırarak şöyle duâ etti: "Ey Rabbimiz! Ben soyumdan bir kısmını (İsmâil ile onun zürriyetini) hürmeti vâcib olan mukaddes evinin yanına, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Orada namazı dosdoğru kılsınlar diye, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt. Kâ'be'yi ziyârete gelsinler. Onları dışarıdan gelecek her türlü meyvelerle rızıklandır ki, sana şükretsiner." (İbrâhim-37)

Artık İsmâil'in anası, oğlu İsmâil'i emziriyor ve testideki sudan içiyordu. Nihâyet testideki su tükenince, hem Hâcer hem de çocuğu susadı. Hâcer çocuğunu, susuzluktan toprak üstünde yuvarlandığını görünce, yavrunun bu acıklı hâline bakmaktan üzüldü, Onun yanından kalkıp, o muntıkada Kâ'be'ye en yakın dağ olan Safâ tepesini buldu ve bunun üstüne çıktı. Sonra vadiye karşı durup, "Bir kimse görebilirmiyim diye bakıyor, fakat hiç bir kimseyi göremiyordu. Bu defa Safâ tepesinden indi. Vadiye varınca, ayağını çelmesin diye gömleğinin eteğini topladı. Sonra, çok müşkül bir işle karşılaşan bir insan azmiyle koştu. Nihâyet vadiyi geçip Merve mevkiine geldi. Orada da biraz durdu ve "Bir kimse görebilir miyim?" diye baktı, fakat hiçbir kimse göremedi. Hâcer bu sûretle Safâ ile Merve arasında yedi defa gidip geldi."

İbn-i Abbâs rivâyet ediyor ki: Nebiy-yi muhterem (aleyhisselâm); "İşte bunun için halk, Safâ ile Merve arasında sa'y ederler" buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam etti: "Hâcer, son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitti ve kendi kendine hitâb ederek;

“Sus, iyice dinle!” dedi. Sonra dikkatle dinleyince bu sesi evvelki gibi bir defa daha işitti. Bunun üzerine Hâcer, sesin geldiği tarafa bakıp; “Ey ses sahibi, sesini duyurdun. Eğer sen bize yardım edebilecek vaziyette isen, imdâdımıza yetiş, bize yardım et dedi ve böyle der demez (şimdiki) Zemzen Kuyusu’nun bulunduğu yerde bir melek, Cibril aleyhisselâm görüldü. Topuğu ile (Veya kanadıyla) toprağı kazıp suyu (Zemzem’i) meydana çıkardı. Hâcer de taşıp zâyi olmasın diye hemen suyun etrâfını çevirip havuz haline getiriyor bir taraftan da testisini doldurmağa çalışıyordu. Su ise, avuç avuç alındıktan sonra, yeniden fişkırıyordu.”

İbn-i Abbâs (radiyallahü anh) bildirdi ki: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Allahü teâlâ İsmâil’in anasına rahmet etsin! O Zemzem’i kendi hâline bırakmış olsaydı, yahut suyu avuçlamasa idi, muhakkak Zemzem akar bir ırmak olurdu” buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor “Hâcer, bu sudan içti, Çocuğa süt olup emzirdi. Cibril aleyhisselâm Hâcer’e; “Sakın mahvoluruz diye korkmayınız! işte şurası Beytullahın yeridir. O beyti şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki Allahü teâlâ, o beytin ehlini zayı etmez” dedi. Beytullahın mahalli, tepe gibi yerden yüksekçe idi. (Uzun zaman) seller, sağını solunu kazıp aşındırmıştı.

Hâcer bu sûretle yaşarken, günün birinde Cürhüm kabilesinden veya onların ehl-i beytinden bir cemâat, Kedâ’ yoluyla gelip Mekke’nin alt tarafına indiler. Cürhümîler, Zemzem Kuyusu’nun bulunduğu yerde bir takım kuşların dolandığını görünce; “Kuş kısmı, muhakkak bir suyun başında döner, dolaşır. Hâlbuki biz bu vadiye su bulunmadığını biliyorduk; anlayalım” diyerek, oraya, ayağına çevik bir iki kişi gönderdiler. Onlar, orada Zemzem Kuyusu’nu bulunca, dönüp gelmişler, suyun mevcûd olduğunu haber vermişler. Bunun üzerine Cürhümîler de kuyunun yanına gelip, yerleşmişler.”

İbn-i Abbâs rivâyetine devamla, demiştir ki: “Cürhümîler geldiğinde, İsmâil’in anası da su başında idi. Cürhümîler ona; “Bizim de şuraya gelip, civarınızda barınmamıza müsâade eder misiniz?” dediler. Hâcer de; “Evet, inebilirsiniz ve bu sudan istifâde edebilirsiniz. Fakat bu suda mülkiyet iddia edemezsiniz” dedi. Onlar da râzî oldular.”

İbn-i Abbâs (radiyallahü anh) rivâyet ediyor ki: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) sözüne şöyle devam etti: “İsmâil’in anası, kadınlarla muhabbetle sohbet etmeye muhtaç olduğu bir sırada,

Cürhümîlerin gelişi onun arzusuna muvafık oldu. Cürhümîler Mekke civarına yerleştiler. Sonra diğer Cürhümîlere de haber gönderdiler, onlarda gelip Mekke’de ikâmet ettiler. Ev bark sahibi oldular.

Hâcer’in oğlu İsmâil büyüüp, Cürhümîlerden Arabca öğrenmiş, iyi halleriyle Cürhümîler arasında en sevimli bir sima olmuş, takdîrlerini celbetmişti. Sonra bülûğ çağına erişince, Cürhümîler onu kendilerinden bir kızla evlendirdiler. Günün birinde İsmâil’in anası da vefât etti. İsmâil evlendikten sonra, İbrâhim aleyhisselâm, bıraktığı Hâcer’i ve oğlunu görmeğe geldi. İsmâil o sırada evde yoktu, İsmâil’in hanımına; “Nereye gitti?” diye sordu. O da; “Rızkımızı (bir rivâyetde av eti) tedârik etmek üzere gitti” diye cevap verdi. Sonra İbrâhim ona, maişetlerinden ve durumlarından sordu.

İsmâil’in zevcesi; “Gayet fenâ bir hâldeyiz, şiddetli darlık ve sıkıntı içindeyiz” diye şikâyet etti. İbrâhim; “Kocan geldiğinde benden selâm söyle ve ona de ki, kapısının eşigini değıştirsın.” İsmâil avdan geldiğinde, hanımına; “Evimize gelen oldu mu?” diye sordu. O da; “Evet, şu şekilde yaşlı bir adam geldi, seni sordu. Ben de ava çıktığınızı haber verdim. İdare ve maişetimizden sordu. Çok sıkıntılı bir durumda bulunduğumuzu söyledim” dedi. Bunun üzerine İsmâil; “Sana birşey tavsiye etti mi?” diye sordu. Ailesi de; “Evet sana selâm söylememi ve kapının eşigini değıştirsın, dememi tenbîh etti” dedi. İsmâil hanımına; “O gelen ihtiyâr, babamdır. Bana, senden ayrılmamı emretmiştir. Artık sen ailenizin evine gidebilirsin” dedi ve onu boşayıp Cürhümîlerden diğer bir kadınla evlendi, İbrâhim, Allahü teâlânın dilediği bir müddet uzaklaştı da sonra yine geldi. Bu defa da İsmâil’i evde bulamadı. Bunun üzerine İbrâhim, İsmâil’in hanımının yanına geldi. Ona da, İsmâil’in nereye gittiğini sordu. O da, maişetimizi tedârik etmeğe çıktı” dedi. “Ne hâldesiniz, idâreniz, maişetiniz nasıldır?” diye sordu. “Allahü teâlâyâ hamd ve şükür olsun, hayır ve bolluk içinde mes’ûd yaşıyoruz” diye cevap verdi. Bunun üzerine İbrâhim: “Ne yiyor, ne içiyorsun?” diye tekrar sordu. Kadın; “Av eti yiyoruz, Zemzem içiyoruz” dedi. İbrâhim; “Allahım! Bunların etlerini ve sularını mübârek kıl, bereket ihsân buyur” diye duâ etti.”

Râvî İbn-i Abbâs diyor ki Nebiy-yi muhterem (aleyhisselâm); “Hazret-i İbrâhim zamanında, Mekke’de hububat nâmına birşey yoktu. Eğer olsaydı, hazret-i İbrâhim hububat için de duâ ederdi” buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyet ediyor ki: “İbrâhim’in bu duâsı bereketiyledir ki, et ile su, Mekke’den başka muhitlerde, Mekke’deki kadar, hiçbir kimsenin sıhhatine muvafık düşmezdi.”

Buhârî’nin bir rivâyetinde: “İbrâhim Mekke’ye geldi de; “İsmâil nerededir?” diye sordu, İsmâil’in hanımı; “Ava gitti; buyursanız da, yemek yiyip su içseniz” dedi. İbrâhim; “Yiyeceğiniz ve içeceğiniz nedir?” dedi. İsmâil’in hanımı; “Taamımız av eti, meşrûbatımız da Zemzem suyudur” dedi. İbrâhim de “İlâhî! Bunların yiyip içeceklerini mübârek kıl!” diye duâ etti” buyurulmuştur.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor, “İbrâhim, İsmâil’in hanımına hitaben, eşîğini iyice tutsun” diye emretti ve yine Şam’a gitti, İsmâil avdan geldiğinde, haremine; “Evimize gelen oldu mu?” diye sordu. O da; “Evet, güzel yüzlü bir ihtiyâr geldi” dedi ve İbrâhim’i medh-ü sena etti. Sonra hanımı sözüne devamla; “Seni sordu. Ben de haber verdim. Geçiminiz nasıl?” dedi. Ben de; “Hayır ve saadet içindeyiz” dedim. Sonra İsmâil; “Sana bir şey tavsiye etti mi?” diye sordu. O da; “Evet, sana selâm söyledi ve kapının eşîğini iyi tutmanı emreyledi” dedi. Bunun üzerine İsmâil, hanımına; “İşte o zât, babam İbrâhim, aleyhisselâmdır. Sen de evimizin eşîğisin. Babam bana, seni hoş tutup iyi geçinmemi emreylemiş” dedi.

Sonra İbrâhim, Allahü teâlânın dilediği bir müddet daha İsmâil ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondan sonra Mekke’ye geldi. O sırada İsmâil Zemzem kuyusunun civarında büyük bir ağacın altında okunu düzeltmekte idi. İsmâil babasını görünce, hemen kalkıp karşıladı. Her ikisi de çoktan beri hasret çeken bir babanın oğluna, bir oğlun da babasına karşı ne yapmaları lâıksa, o sûretle sevgi ve saygıda bulundular. Sonra İbrâhim oğluna; “Yâ İsmâil! Allahü teâlâ bana şerefli bir iş emretti” dedi. İsmâil de; “Rabbin ne emretti ise o emri yerine getir” diye cevap verdi. İbrâhim; “Oğlum, bu işde sen de bana yardım edeceksin” deyince, İsmâil; “Babacığım! Ben de sana her bakımdan yardım ederim” dedi. Bunun üzerine hazret-i İbrâhim, etrâfında bulunan yüksekçe bir tepeye işâret ederek; “Allahü teâlâ burada bir beyt yapmamı emir buyurdu” dedi.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor “Orada baba oğul, Kâ’be’nin esâsını kurup duvarlarını yükselttiler, İsmâil taş getirir, İbrâhim de bina ederdi. Nihâyet Beyt-i şerîfin binası ilerleyip duvarları epeyce yükselince, İsmâil, (Şimdi Makâm-ı İbrâhim

nâmiyle ziyâretgâh olan) taşı getirdi. Hazret-i İbrâhim de onu ayağının altına (iskele olarak) koydu, üzerinde inşaata devam eyledi. İbrâhim yapar, İsmâil de taş uzatırdı. Binanın yapımı bitirildikten sonra, her ikisi de Allahü teâlâyâ şu meâlde duâ ve niyaz ettiler; “Ey Rabbimiz! Bizden (bu hizmeti) kabûl buyur. Şûphe yok ki, duâmızı duyan, niyetimizi bilen sensin.”

Câbir bin Abdullah (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Cennetlikler Cennette (ihtiyâçları olduğu için değil de, sırf dâimî bir zevk için) yerler ve içerler. Lâkin bunlar abdest bozmazlar, aksırıp sümkürmezler. Onların yedikleri, vücûdlarından ter hâlinde çıkar. Terleri de misk gibidir. Onlar, külfetsizce, nefes aldıkları gibi, sabah-akşam Allahü teâlâyı noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlarıyla tavsif etmekten zevk alırlar.”

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, “Sâlih kullarım için Cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin gönlünden geçirmedeği bir takım ni’metler hazırladım” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Cennete ilk giren bir cemâatin yüzleri, Ay’ın ondördüncü gecesindeki gibi parlaktır. Onların peşi sıra girenler de, en kuvvetli ziya neşreden yıldızlar gibidir. Onların tarakları safi altındandır. Buhurdanlıklarındaki ud, Cennetin ud ağacıdır. Zevceleri de Hûrîlerdir. Onlar, babaları hazret-i Âdem sûretinde yaratılmış bir kimse gibidir. Boyları altmış zrâ’dır (otuz metre kadardır).”

Buhârî ve Müslim’in bir rivâyetine göre: “Onların Cennetteki kapları hep altın ve gümüşdür. Onların teri misktir. Ehl-i Cennetten her birinin iki hanımı vardır ki, vücutlarının güzellik ve letâfettinden dolayı, her birinin baldırındaki kemiğin iliği, etinin üstünden görünür. Onların aralarında ne anlaşmazlık ne de düşmanlık vardır.”

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Cennette bir pazar yeri vardır ki, Cennet sâkinleri oraya gelirler. Kuzey rüzgârı esip onların yüzlerine ve elbiselerine Cennet kokuları saçır. Bu sûretle onların yüzleri daha da güzelleşir. Onlar, güzellikleri artmış oldukları hâlde çarşıdan evlerine

döndüklerinde, aileleri; “Yemîn ederim ki, siz bizden ayrıldıktan sonra hüsn-i cemâlinizi artırmış oldunuz” derler.”

Sehl bin Sa’d (radıyallahü anh) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Şüphesiz Cennet ehli, sizin (dünyâda) semâdaki yıldızları gördüğünüz gibi, Cennette yüksek köşklere uzaktan seyrederek.”

Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre (r.anhüm) rivâyet ettiler Resûl-i ekrem efendimiz buyuruyor ki: “Cennet ehli, Cennete girdiklerinde bir münâdî şöyle nidâ eder: “Şüphesiz ki, siz Cennette ebedî yaşayacak ve hiç ölmeyeceksiniz, hastalanmayacak ve dâima sıhhatli bulunacak, ihtiyârlamayacak, ebedî genç kalacaksınız. Sonsuz ni’metlere mazhar olacak ve hiçbir zaman hüzün ve keder görmeyeceksiniz.”

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Muhakkak sizden biriniz Cennetin en alt tabakasında bulunsa bile, ona; “Gönlünden geçeni temenni et” denir. O da boyuna temenni eder durur. Bunun üzerine ona; “Kalbinden geçenlerin hepsini temenni ettin mi?” diye sorulur. “Evet cevâbını verince, “Muhakkak temenni ettiğin şeyler, bir misli fazlasıyla sana verilecek” denir.”

Ebû Saîd-il-Hudrî (radıyallahü anh) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ hazretleri Cennet ehline; “Ey ehl-i Cennet!” diye hitâb eder. Onlar da; “Lebbeyk, ey Rabbimiz!” diye arz-ı ta’zîmât ederler. Allahü teâlâ da; “Mazhar olduğunuz bu ni’metlerden râzı mısınız?” buyurur. Cennetlikler; “Nasıl râzı olmalıyım ki, sen bize mahlûklarının içinden hiçbirine bahşetmediğin ni’metleri verdin” derler. Cenâb-ı Hak; “Size bundan daha iyisini vereyim mi?” buyurur. Onlar da; “Ey Rabbimiz! Bundan daha iyisi ne olabilir?” diye memnuniyetlerini arzederler. Bunun üzerine Allahü teâlâ; “Size Rıdvânımı inzal edeceğim ve bundan sonra da ebedî olarak size gazâb etmiyeceğim” buyurur.”(Tabakât-üş-Şâfiyye cild-8, sh. 395.El-A’lâm cild-8 sh. 145.Tabakât-ül-huffâz sh. 510.Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1470.El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 278.Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 354.Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 146.Mu’cem-ül-müellifin cild-13, sh. 202.Esmâ-ül-müellifin cild-2, sh. 524)

ESERLERİ

A) Hadis.

1. Riyâzü’ş-şâlihîn*. Nevevî’nin, İslâm ahlâk ve âdâbını öğretmek maksadıyla 1900 güvenilir hadisi on sekiz bölüm halinde

topladığı eser büyük ilgi görmüştür. Şerhlerinden İbn Allân'ın Delfîlû'l-fâlihîn li-turukî Riyâzi's-sâlihîn'i (I-VIII, Kahire 1347/1928), muhtasarlarından Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî'nin Tehzîbü'n-nüfûs fî tertîbi'd-dürûs'u (Kahire 1329/1911, 1986) burada anılabilir. Kitap pek çok defa basılmış olup bunlardan Abdülmecîd Hâşim el-Hüseynî (I-II, Kahire 1970), Ahmed Râtib Hammûş (Dımaşk-Beyrut, 1407/1987), Ali Cum'a Muhammed eş-Şâfî (Kahire 1411/1991) ve Ahmed Abdürrezzâk el-Bekrî (Kahire 1999) neşirleri zikredilebilir. M. Yaşar Kandemir, İsmail L. Çakan ve Raşit Küçük eseri Riyâzî's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri adıyla Türkçe'ye çevirip şerhetmişlerdir (I-VIII, İstanbul 1997-1998).

2. el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc. Şahîh-i Müslim şerhlerinin en önemlilerinden biri olup 674'ten (1275) sonra telif edilmiştir. Eserde hadislerin senedindeki râviler tanıtılmış, metinlerdeki garîb kelimeler açıklanmış, birbirine zıt gibi görünen hadisler hakkında açıklayıcı bilgi verilmiştir. Nevevî'nin hayatının son iki yılında kaleme aldığı bu muhtasar çalışmanın dikkate değer yanlarından biri Müslim'in el-Câmi'u's-sahîh'ine bab başlıkları konmuş olmasıdır. **Bugün matbû Sahîh-i Müslim'lerdeki bab başlıkları Nevevî'ye aittir.** Eserin Ahmed Ali es-Sehârenpûrî'nin tashihiyle taşbaskı olarak (I-II, Hindistan 1273/1857) ve İrşâdü's-sârî'nin kenarında yapılan neşri (I-X, Bulak 1267; Kahire 1325-1326) zikredilebilir. Bu konuda Sa'dûn el-Îsâvî, el-Îmâm en-Nevevî ve menhecühû fî şerhi Şahîhi Müslim (Câmiatü Bağdâd külliyyetü's-şerfa [Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân – Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî, s. 247-248]) ve Yakup Koçyiğit, Muhyiddin en-Nevevî'nin Hayatı, Eserleri ve Sahîh-i Müslim Şerhindeki Metodu (1989, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla birer yüksek lisans tezi, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Süleyman, er-Rudûd ve't-te'akkubât 'alâ mâ veķa'a li'l-Îmâm en-Nevevî fî Şerhi Şahîhi Müslim mine't-te'vîl fî's-sîfât ve ğayrihâ (Riyad 1415/1994) ismiyle bir doktora çalışması yapmıştır (el-Minhâc ve baskıları hakkında geniş bilgi için bk. DİA, VII, 126-127).

3. el-Ezkâr*. Kısaca el-Ezkâr diye tanınan bu eserin tam adı Hilyetü'l-ibrâr ve şî'ârü'l-ahyâr fî telhîsi'd-de'avâti ve'l-ezkâr el-müstehabbeti fî'l-leyli ve'n-nehâr'dır. Nevevî, bir Müslümanın hayatında karşılaşabileceği olayları, yapacağı ibadetleri ve davranışları

göz önünde bulundurarak bunlarla ilgili dua ve zikirleri bir araya getirmiştir. Daha çok İbn Mâce'nin es-Sünen'i dışındaki Kütüb-i Sitte'den seçilen eserde hadisler on dokuz bölüm ve 356 bab halinde bir araya getirilmiştir. Ayrıca eserin sonuna yaygın dualarla ilgili 30 kadar hadis toplamıştır. Riyâzü's-sâlihîn'de yaptığı gibi, bu eserde de, okuyucuya kolaylık olması için hadisleri senedsiz olarak vermiştir.

Nevevî zikir ve dualarla ilgili hadisleri daha çok Buhârî ile Müslim'in Sahih'leri ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünen'lerinden derlemiştir. Topladığı hadislerin çoğunun sahih olduğunu, zayıf hadisleri nâdiren aldığını ve o takdirde hadisin za'fını belirttiğini söylemektedir. Nevevî'den önce bu konuda pek çok âlim eser vermiştir. Fakat onların hepsinden muhtevalı olan el-Ezkâr daha çok kabul görmüştür. Âlimlerin "evi sat, Ezkâr'ı al" demeleri eserin ne kadar beğenildiğini göstermektedir.

Riyâzü's-sâlihîn şârihi İbni Allân es-Siddikî (ö.1057/1647) el-Ezkâr'ı el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye adıyla şerhetmiştir (I-VII, Kahire 1348/1929). Şâfiî fakihlerinden Ahmed İbni Hüseyin er-Remlî (ö. 844/1441) ve Bahrak diye tanınan Muhammed İbni Ömer el-Himyerî (ö.930/1524) el-Ezkâr'ı hulâsa etmişlerdir.

İbni Hacer el-Askalânî el-Ezkâr'ın hadislerinin üçte ikisini (bâbü'l-isti'zân'a kadar Emâlî diye de anılan Netâicü'l-efkâr fî tahrîci ehâdisi'l-Ezkâr adlı eserinde tahrir etmiş, fakat bu çalışmasını tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Üç cilt olan Emâlî'nin birinci cildi Abdülmecid es-Silefî tarafından yayımlanmıştır (Bağdat 1406). İbn Allân'ın el-Fütûhât'ı İbn Hacer'in bu çalışmasını ihtiva etmektedir. Celâleddîn es-Süyûtî'nin eser üzerinde Ezkârü'l-Ezkâr adlı muhtasarı, ayrıca Tuhfetü'l-ebrâr bi nüketi'l-Ezkâr adlı ta'liki (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1410/1990) bulunmaktadır. İbni Tolun diye meşhur tarih ve fıkıh âlimi Muhammed İbni Ali ed-Dımaşkî el-Hanefî'nin (ö. 953/1546) eser üzerinde İthâfü'l-ahyâr fî nüketi'l-Ezkâr adlı bir çalışması vardır. Muhammed Ali es-Sâbûnî el-Ezkâr'dan seçmeler yapmış ve eserine el-Münteka'l-muhtâr fî Kitâbi'l-Ezkâr (Kahire 1986) adını vermiştir.

Muhtelif şerhleri ve muhtasarlari bulunan el-Ezkâr'ın birçok baskısı içinde, Kahire'de (1306, 1312, 1323; nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed 1356; nşr. Muhammed Enver Baltacî 1406) ve Dımaşk'ta (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût 1391/1971; nşr. Ahmed Râtib Hamûş 1404/1983)

neşredilmiş, Abdülhâlık Duran tarafından da el-Ezkâr Tercümesi adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul 1973). ve M. Enver Ahmed el-Baltâcî (Kahire 1406) neşirleri anılabilir. Eserden yapılan pek çok seçme arasında Muhammed Abdülazîz el-Hellâvî'nin ed-Da'vetû'l-müstecâbe mine'l-Ezkâr ve'l-ed'iyetü's-şahîha'sı önemlidir (Bulak 1986).

4. İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik şallallâhu 'aleyhi ve sellem. Nevevî, muhtemelen Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhi olduktan sonra talebelerin kolayca ezberleyebileceği İbnü's-Salâh'ın hadis ilimlerini 65 bölüm hâlinde ele alıp incelediği, bir usûl-i hadîs kitabı hazırlamak istemiş İslâm dünyasında pek az esere nasip olacak şekilde ilgi gören ve üzerinde pek çok çalışma yapılan ve İbnü's-Salâh'ın Muqaddime'sini kısaltıp ona yer yer ilâveler yapmıştır.

İrşâd, Abdülbârî Fethullah es-Selefi tarafından iki cilt hâlinde Medine'de (1408/1987), Nûreddin İtr tarafından da bir cilt hâlinde Dimaşk'ta (1408/1988) yayımlanmıştır.

5. et-Takrîb ve't-teysîr li(fî)-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr. Nevevî, İbnü's-Salâh'ın Muqaddime'sinden ihtisar ettiği İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik'ı yeterince okunmadığı düşüncesiyle bir defa daha kısaltmıştır. Eser bir önceki maddede tanıttığımız İrşâdü tullâbi'l-hakâik'in muhtasarıdır. Zâten bir özetten ibaret olan İrşâd'ı bile okumaya üşenen kimselere kolaylık olmak üzere et-Takrîb'i kaleme almıştır. Usûl-i hadis bilgilerini pek güzel özetlemesi sebebiyle et-Takrîb çok rağbet görmüş, Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), Muhammed İbni Abdurrahman es-Schâvî (ö. 902/1496) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimler tarafından şerhedilmiştir. Süyûtî'nin Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî adlı şerhi pek ünlü olup Kahire'de basılmıştır. Büyük ilgi görmüştür. (1307; nşr. *Abdüvehhâb Abdüllatîf, I-II, Kahire 1385/1966*), (*Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1406/1986*)

William Marçais et-Takrîb'i fransızcaya tercüme etmiş ve Journal Asiatique'de yayımlamıştır (9. seri, XVI-XVIII, 1900-1901).

6. el-Erba'ûne'n-Neveviyye. Kırk hadis diye tanınan bu eser dinin esaslarına dair çoğu Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'den seçilmiş 42 hadisi ihtiva etmektedir. Nevevî bu çalışmayı, kırk hadis derlemeye teşvik eden zayıf rivayete dayandığı için değil, Resûl-i Ekrem(s.a.v)'in, huzurunda bulunanları bulunmayanlara tebliğ etmeye ve hadisleri başkalarına öğretmeye teşvik eden buyruğuna dayanarak

yaptığını söylemektedir. 668 yılında tamamladığı bu eserdeki hadislerin kolayca öğrenilmesi için senedlerini zikretmemiştir.

Abdullah İbni Mübarek (ö. 181/797) ile başlayıp devam eden kırk hadis çalışmaları içinde Nevevî'nin bu eseri hemen her devirde büyük kabul görmüş, muhtevâsı ezberlenmiş ve başta kendisi olmak üzere 40'dan fazla âlim tarafından şerhedilmiştir.

Nevevî bu çalışmasını İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin, dinin esaslarına dair yirmi altı hadis ihtiva eden el-Ehâdişü'l-küllîyye adlı eserine çoğu Şahîh-i Buhârî ile Şahîh-i Müslim'den seçtiği on altı hadisi ilâve ederek meydana getirmiş, ancak hadislerin senedlerini zikretmemiştir. Nevevî'nin bu çalışması hemen her devirde büyük kabul görmüş, başta kendisi olmak üzere kırktan fazla âlim tarafından şerhedilmiştir. (*DİA*, XXV, 468)

Eserin diğer şerhleri arasında Muhammed Hayât es-Sindî'nin Şerhu'l-Erba'îne'n-Neveviyye (nşr. Hikmet b. Ahmed el-Harîrî, Demmâm-Riyad 1415/1995), Hâlid el-Baytâr'ın el-Beyân fî şerhi'l-Erba'îne'n-Neveviyye (Zerkâ 1407), Muhammed Hüseyin Celâlî'nin Şerhu'l-Erba'îne'n-Neveviyye (Beyrut 1407) adlı çalışmaları anılabilir. Erba'üne'n-Neveviyye birçok defa basılmıştır (Bulak 1294; Kahire 1278, 1345, 1350, 1371, 1375, 1390, 1399, 1401, 1410; nşr. Muhammed Reşîd Rızâ, Kahire 1987; nşr. Ahmed Abdullah Bâcûr, Kahire 1412; nşr. Hânî el-Hâc, Kahire 1400; nşr. Hâfız Nezer Ahmed, Mevlânâ Azîz Zübeydî, Lahor 1952; trc. Peres, Cezayir 1950 [Al-Arbain]; G.-H. Bousquet, Cezayir 1955, [Les Quarante hadiths]; Riyad 1389, 1409; nşr. Mustafa el-Buğa – Muhyiddin Mestû, Dımaşk 1397, 1400; nşr. Mahmûd el-Arnaût, Dımaşk 1407; Delhi 1313; nşr. İzzeddin İbrâhim, Delhi 1979; Devha 1976; nşr. Sâdık Füreyğ, Beyrut 1980; nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut 1404; nşr. Ezzeddin İbrahim, Denys Johnson-Davies, Beyrut 1976, 1978, 1980 [Al-Nawawî's Forty Hadîth]; Tanta 1986; Medine 1404, 1411; nşr. Abdullah b. Sâlih el-Muhsin, Medine 1390, 1403, 1409; nşr. Abdüşşekûr Abdülfettâh Fidâ, Mekke, ts.; Cidde 1985; nşr. Muhammed Tâhir, Paris 1401 [Les 40 hadiths: Les traditions du prophète]). Eseri Muhammed Ali Sabrî İtalyanca'ya çevirerek Arapça-İtalyanca (Roma 1982), Alif Einheitssacht Fransızca'ya tercüme edip Arapça-Fransızca (Lyon 1989) olarak yayımlamış, Eric F. F. Bishop da İngilizce'ye çevirmiştir (MW, XXIX [1939], s. 163-177). Kitabın Urduca tercüme ve şerhleri arasında

Muhammed Âşık İlâhî'ye (Riyad 1415/1994), Türkçe tercümeleri arasında Babanzâde Ahmed Naim Bey'e (İstanbul 1341) ait olanı anılabilir. Ayrıca Nâzım Muhammed Sultân'ın Kāvâ'id ve fevâ'id mine'l-Erba'îne'n-Neveviyye adlı şerhiyle (Riyad 1410/1990), Abdurrahman b. Sâlih'in Erba'üne'n-Neveviyye ve'l-fevâ'idü't-terbeviyye (Cidde 1417), Abdülvehhâb Reşid Sâlih Ebû Safiyye'nin Şerhu'l-Erba'îne'n-Neveviyye fî şevbin cedîd (baskı yeri yok, 1409/1988) adlı çalışması zikredilebilir. M. S. Hâlid Alevî eser üzerinde Al-Lari's Commentary to the Arbain an-Nawawi-A Critical Edition with Introduction adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1980, Edinburgh University). Louis Pouzet, Une herméneutique de la tradition islamique: Le Commentaire des Arba'ün al-nawawîya de Muhyî al-Dîn Yahyâ al-Nawawî (m. 676/1277) ismiyle bir çalışma yapmıştır (Beyrut 1982).

7. et-Telhîş şerhu'l-Buhârî. Nevevî Sahîh-i Müslim gibi, Şahîh-i Buhârî'yi de şerhetmek istemiş, fakat "Kitâbü'l-Îmân"dan sonrasını yazmaya ömrü yetmemiştir. Eserin müellif hattından istinsah edilen 105 varaklık bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. (*Kılıç Ali, nr. 243*) Bu çalışma, Kastallânî'nin İrşâdü's-sârî ve Sıddîk Hasan Han'ın 'Avnü'l-bârî adlı Buhârî şerhlerinin bazı bölümleriyle birlikte yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Münîr ed-Dımaşkî, Kahire 1347). 1. et-Telhîş şerhu'l-Buhârî.

8. Mâ temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li-Şahîhi'l-Îmâmî'l-Buhârî. Buhârî, Buhârî'nin hocaları ve öğrencileriyle sahih hadis ve Şahîhâyn'ın değeri hakkında bilgi verildikten sonra bazı hadis terimlerinin tanıtıldığı eser Ali Hasan Ali Abdülhamîd tarafından neşredilmiştir. Beyrut'ta (Dârü'l-kütübü'l-`ilmiyye) neşredilmiştir. (*Beyrut 1405*)

9. el-Hulâşa fî eḥâdîsi'l-aḥkâm (Ḥulâşatü'l-aḥkâm fî [min] mühimmâtî's-sünen ve kavâ'idü'l-İslâm). Nevevî'nin "Kitâbü'z-Zekât"a kadar yazabildiği eser sahih ve hasen hadislerden meydana gelmiş olup her konunun sonunda o bahisle ilgili zayıf hadislerle de - zayıf oldukları belirtilerek- yer verilmiştir. Hüseyin İsmâil el-Cemel hadisleri tahkik edip eseri yayımlamıştır.

Eserin Haydarâbâd el-Mektebetü's-Sa'diyye'deki nüshasından alınan fotokopisi, Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de (mahtûtât nr. 1096) bulunmaktadır. (*I-II, Beyrut 1418/1997*)

10. el-Îcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd. Tıpkı Sahîh-i Buhârî şerhi gibi yarım kalan, “Kitâbü'l-Vuğû”un bir kısmını ihtiva eden eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir. (*Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 200*).

Nevevî’nin derlediği hadislerden seçmeler yapılarak ona nisbet edilen bazı kitaplar da bulunmaktadır. Mustafa Âşûr’un hazırladığı el-Ehâdîşü’l-kudsiyye ile (*Kahire 1978; Tunus 1983; Bulak 1985*) yine onun Nevevî ve İbn Hacer el-Askalânî’nin eserlerindeki hadislerden bir araya getirdiği Zaḥîretü’l-müslim mine’l-Buḥârî ve Müslim (Kahire 1400) bu türdendir. Nevevî’nin, “inneme’l-a-mâlû bi’n-niyyât” hadisini el-İmlâ adıyla hayatının son günlerinde şerhetmeye başladığı, fakat bu çalışmasını tamamlayamadığı söylenmekte, Sehâvî, Nevevî’ye nisbet edilen Kitâbü’l-Emâlî’nin bu eser olabileceğini düşünmektedir. Yine Sehâvî’nin belirttiğine göre Nevevî Câmi’u’s-sünne adını verdiği bir çalışmaya daha başlamış, ancak birkaç yaprak yazabilmiştir. Süyûtî onun Sünen-i Tirmizî’yi ihtisar ettiğini ve eserin müellif hattıyla olan bir ciltlik müsveddesini gördüğünü söylemektedir. (*İbnü’l-Attâr, s. 90*).

B) Fıkıh.

1. Ravzatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttaḥîn. Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî’nin Gazzâlî’nin el-Vecîz’i için yazdığı eş-Şerḥu’l-kebîr’in (Fetḥu’l-‘azîz) muhtasarıdır. Nevevî bu eseri sadece ihtisar etmemiş, aynı zamanda ona iki cilt hacminde ilaveler yapmıştır. İki buçuk yıl süren bu çalışmasını 669 yılında tamamlamıştır. Nevevî’nin el yazısıyla dört cilt tutan bu eser, Şâfîî fıkını en güzel şekilde derlemesiyle ünlüdür. er-Ravza üzerinde 40 kadar Şâfîî âliminin şerh, hâşiye, muhtasar, ta’lîk ve tashih nevinden çalışması vardır. Ravzatü’t-tâlibîn Delhi’de (1307) ve Beyrut’ta yayımlanmıştır. (*I-VIII, 1966-1970*)

Nevevî bu eserdeki isim ve lugatleri açıklamak üzere el-İşârât ilâ mâ vaka’a fi’r-Ravza mine’l-esmâi ve’l-lugât adlı bir eser yazmaya başlamış, Sehâvî’nin pek nefis bulduğu bu eserin Kitâbü’s-Salât’tan sonraki kısmını tamamlamaya ömrü yetmemiştir. (*Dehli 1307; I-XII, Beyrut 1966-1970; nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz, I-VIII, Beyrut 1412/1992*).

2. Minhâcü’t-tâlibîn*. Müellif bu çalışmayı Râfî’nin el-Muharrer adlı kitabını tashih ederek kaleme almış ve kolayca ezberlenebilmesi için özetlemiş bu çalışmayı 19 Ramazan 669 tarihinde tamamlamıştır. (*Kahire 1295, 1308, 1338; Mekke 1306; London 1914; Beyrut, ts.*)

Şafii âlimleriyle talebenin el kitabı mahiyetinde olan ve Elfiyye müellifi İbni Mâlik tarafından “Bugünkü aklım olsaydı, vallahi ezberlerdim” diye medh edilen bu eser üzerine 40’dan fazla şerh yazılmıştır. Eserin ayrıca muhtasarlari, bu muhtasarlari şerhleri bulunduğu gibi, hadislerini tahrir etmek, müşkül görünen i`râbını halletmek ve manzum hâle getirmek maksadıyla da birçok eser kaleme alınmıştır. Eserin kelimelerini açıklamak üzere Nevevî’nin kaleme aldığı küçük hacimli Dekâ’ıku’l-Minhâc da Şerhu Dekâ’ıki’l-Minhâc adıyla yayımlanmıştır.

Minhâcü’t-tâlibîn Kahire’de (1297, 1305, 1308, 1314, 1329) ve Mekke’de (1306) basılmış, ayrıca van den Berg tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Batavia 1882-1884).

Minhâc’ın lafızlarını açıklamak maksadıyla kaleme aldığı Dekâiku’l-Minhâc adlı 33 sayfadan ibaret küçük bir eseri Şerhu Dekâiki’l-Minhâc adıyla yayımlanmıştır. (*Mekke 1353*).

3. el-Mecmû‘ şerhu’l-Mühezzezb. Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin Şâfiî fikhını delilleriyle ortaya koyduğu el-Mühezzezb adlı eserini hadislerini tahkik etmek, her meselede diğeri mezheplerin görüşlerini ortaya koymak suretiyle Nevevî’nin şerhetmeye başladığı, ancak “Kitâbü’l-Bey”i yazmakta iken vefat etmesi yüzünden yarım kalan bir çalışmadır. Âlimlerin son derece mükemmel bulduğu bu büyük eseri, Takıyyüddin es-Sübkî bu çalışmayı tamamlamak istemiş, yirmi cilt halinde neşredilen eserin (Kahire 1385-1398) 10 ve 12. ciltlerine tekabül eden bölümünü yazdıktan sonra onun da vefatı üzerine eser diğeri Şâfiî âlimlerince ikmal edilmiş ve Kahire’de birkaç defa basılmıştır. (*I-IX, 1344-1348, 1349, 1352*). Eserin Nevevî’ye ait mukaddimesi Abdullah Bedrân tarafından Kitâbü’l-‘İlm ve âdâbü’l-‘âlim ve’l-müte‘allim adıyla müstakil olarak neşredilmiştir. (*Beyrut 1413/1993*)

4. Taşhîhu’t-Tenbîh (et-Tenbîh ‘alâ mâ fi’t-Tenbîh, el-‘Umde fi taşhîhi’t-Tenbîh). Nevevî’nin ilk çalışmalarından biri olan eser onun, Şâfiî fikhının muteber beş kitabından ilki kabul edilen Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin et-Tenbîh’i üzerine yazdığı birkaç kitaptan biri olup et-Tenbîh ile birlikte basılmıştır (Kahire 1329). Nevevî, yine aynı eser üzerindeki Tuḥfetü’t-tâlibi’n-nebîh fi şerhi’t-Tenbîh’ini “Kitâbü’s-Salât”a kadar yazabilmiştir. (*İbn Kâdî Şühbe, II, 157*).

5. et-Tenkih fî şerhi'l-Vasîf. Gazzâlî'nin eserinde gördüğü hata ve noksanları tashih ve ikmal etmek üzere kaleme aldığı bir eserdir. (*el-Vasîf fî'l-mezheb, I, 78-80, Nevevî'nin mukaddimesi*)

Bazılarının Nevevî'nin kaybolan kitapları arasında saydığı eserin “Şerâ'itu's-şalât” bahsinin bir kısmını da içeren bir nüshası Ahmed Mahmûd İbrâhim ve Muhammed Muhammed Tâmir'in yayımladığı el-Vasîf fî'l-mezheb içinde basılmıştır. (*I-VII, baskı yeri yok [Dârü's-selâm], 1417/1997*)

6. el-Uşûl ve'z-zavâbiť. Küçük bir risâle olan çalışmada çoğu fıkıhla ilgili bazı meseleler ele alınmıştır. Eser, Muhammed Mazhar Bekâ tarafından *Mecelletü'l-bahşi'l-'ilmî ve't-türâşi'l-İslâmî*'de neşredilmiştir. (*III [Mekke 1400], s. 367-381*)

Muhammed Hasan Heyto da risâleyi önce Küveyt'teki Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûfâtî'l-'Arabîyye'de yayımlamış (XXVIII/2 [1404/1984], s. 425-455), daha sonra kitap halinde basmıştır (*Beyrut 1407/1986, 1409/1988*)

7. el-Îzâh (fî menâsiki'l-hac). Nevevî'nin hacca dair yazdığı altı kitabın en genişidir. Onun bu konuda dört veya beş eser yazdığını, bunlardan birinin Kitâbü'l-Îcâz fî'l-menâsik adını taşıdığını (*nsr. Hüseyin İsmâil, Beyrut 1989*) söyleyenler de vardır. el-Îzâh'ı Semhûdî ve İbn Allân şerhetmiş, İbn Hacer el-Heytemî de eser üzerine bir hâşiye yazmıştır (Kahire 1294, 1323, 1329, 1344, 1969; Beyrut 1419/1999). Kitap Kahire'de (1282 taş baskısı, 1316, 1329), Bombay'da (1291), Mekke'de (1316, 1329) ve Metnü'l-Îzâh fî'l-menâsik adıyla Beyrut'ta (1406/1985) yayımlanmıştır. el-Îzâh'ı geniş açıklamalarla birlikte Kitâbü'l-Îzâh fî menâsiki'l-hac ve'l-'umre adıyla neşreden Abdülfettâh Hüseyin Râveh el-Mekkî, kendi açıklamalarına el-İfşâh 'alâ mesâ'ili'l-îzâh 'alâ mezâhibi'l-e'immeti'l-erba'a ve ğayrihim adını vermiştir (Mekke 1414/1994). Abdülmün'im İbrâhim de el-Îzâh'ın metnini başta Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin Şerhu'l-'Umde'si olmak üzere Hanbelî âlimlerinin fıkıh kitaplarından faydalanarak şerhetmiş ve bu çalışmasına Îzâhu'l-Îzâh bi-ke'lâmi'l-hanâbileti'l-milâh adını vermiştir. (*I-IV, Sayda-Beyrut 1419/1999*) Müellifin Menâsikü'l-mer'e adlı eserini de Sâlih b. Abdurrahman el-Atram Edvâ'ü's-şerî'a dergisinde yayımlamıştır. (*Riyad 1404, XV, 25-75*)

Kadınların haccına dair olan Menâsikü'l-mer'e, Sâlih İbni Abdurrahman el-Atram tarafından “Edvâu's-şerî'a” dergisinde yayımlanmıştır. (*XV, 25-75, Riyad 1404*)

8. el-Mensûrât ve ‘uyûnü’l-mesâ’ili’l-mühimmât (el-Mesâ’ilü’l-mensûre, ‘Uyûnü’l-mesâ’ili’l-mühimme, Fetâvâ’l-Îmâm en-Nevevî). Nevevî’nin bazı fetvaları ile derslerinde açıkladığı fıkıh, tefsir ve hadise dair 362 meseleyi talebesi Alâeddin İbnü’l-Attâr(ö. 724/1324) tarafından derlenerek bablara göre tertip edilmesiyle meydana gelmiştir. Meselelerin 310’u fıkha, 6’sı tefsire, 37’si hadise, 3’ü imana, 6 tanesi de zühde dairdir. 1352 yılında Kahire’de yayımlanan eser, daha sonra Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından yine Kahire’de (1982), Muhammed Haccâr tarafından da Fetâvâ’l-Îmâm en-Nevevî adıyla Medine’de (1405/1985) yayımlanmıştır.

9. et-Taḥkîk. Nevevî’nin, daha çok el-Mecmu‘ Şerḥü’l-Muhezzeb’den faydalanarak “Kitâbü’t-Ṭahâre” bölümünü tamamladığı, “Kitâbü’s-Şalât”tan da “salâtü’l-müsâfir” bahsine kadar gelebildiği yarım kalmış eserlerinden biridir. müteahhirîn âlimlerince onun en güzel fıkıh kitabı kabul edilmektedir. (nşr. *Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut 1413/1992*).

İbnü’l-Mülakkin günümüze geldiği bilinmeyen bu eserin, yukarıda tanıttığımız el-Mecmû’un muhtasarı olduğunu tahmin etmektedir. Ayrıca ele aldığı konular bakımından et-Taḥkîk’e çok benzeyen Mühimmâtü’l-ahkâm da yarım kalmış olup beden ve elbise temizliği bahsine kadar yazılabilmektedir.

10. Mes’eletü’l-ġanîme (Mes’eletü taḥmîsi’l-ġanâ’im). Müellifin son çalışmalarından biridir. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Süleyman eseri The Chester Beatty Library’deki nüshasına dayanarak neşre hazırlamıştır. (İbnü’l-Attâr, s. 78). **11. Âdâbü’l-fetvâ ve’l-müftî ve’l-müstefî** (nşr. *Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dimaşk 1988*).

C) Kur’an.

1. et-Tibyân fî âdâbi ḥameleti’l-Ḳur’ân. Dimaşk halkının Kur’ân-ı Kerîm okumaya ve okutmaya olan aşırı ilgisi, Nevevî’yi bu konuda onlara yardım etmek üzere bu hacmi küçük fakat faydası büyük eseri kaleme almaya sevk etmiştir.

On babdan meydana gelen eserde Kur’an okuyup ezberlemenin fazileti, Kur’an ile meşgul olan kimselere değer vermenin önemi, Kur’an öğretene ve öğrenen kimselerin uyması gereken esaslar, İnsanların Kur’an’a karşı görevleri, belli zamanlarda ve durumlarda okunması sevap olan âyet ve sûreler gibi konular ele alınmış, müellifin Muḥtârü’t-Tibyân (Muḥtârü’l-beyân) adıyla ihtisar

ettiği eser manzum hale getirilmiş, başka dillere çevrilmiş ve birçok baskısı yapılmıştır. Ahmed İbni İmâd el-Akfehsî (ö. 808/1405) Tuhfetü'l-ihvân fî nazmi't-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân adıyla manzum hâle getirmiş, Muhammed İbni Muhammed İbni Muhammed İbni Ebû Saîd el-Îcî de Hadîkatü'l-beyân adıyla Farsça'ya tercüme etmiştir. (*Kahire 1286, 1307, 1353; nşr. Muhammed Haccâr 1985; nşr. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm, Bulak 1408/1988; nşr. Abdülazîz İzzeddin Seyrevân, Beyrut 1984; nşr. Mansûr b. Ya'kûb el-Besâre, Küveyt 1407*). Bu eseri Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî Huccetullâh 'ale'l-'âlemîn adlı çalışmasında. (*DİA, XVIII, 452-453*) özetlemiştir (s. 337-342).

2. Ğaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âtî's-seb' (Îzâhu'l-meknûn, II, 152). 1. Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âtî's-seb'.

Nevevî'nin böyle bir eseri bulunduğunu Bağdatlı İsmâil Paşa söylemektedir (Îzâhu'l-meknûn, II, 152).

D) Dil.

1. Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin et-Tenbîh'i ile şerhettiği el-Mühezzeb, Nevevî et-Tahrîr adlı eserini sadece et-Tenbîh'deki lugatleri ve fikhî terimleri açıklamak maksadıyla yazdığı hâlde, bu eserini et-Tenbîh'de, şerh ettiği el-Mühezzeb'de, ihtisar ettiği Ravdatü't-tâlibîn'de, Şâfiî fikhında önemli yeri olan İmâm Şâfiî'nin talebesi Müzenî'nin (ö. 264/878) el-Muhtasar'ı ile Gazzâlî'nin el-Vasît ve el-Vecîz adlı eserlerinde geçen isimleri, lugat, ıstılah ve fikhî lafızları açıklamak üzere kaleme almıştır. Kitabını daha faydalı hâle getirmek düşüncesiyle bu altı esere bağlı kalmak istemeyen Nevevî, başka eserlerde geçen bazı şahıs, melek ve cin adlarını da kitabına almış, fakat onu temize çekmeye fırsat bulamamıştır. Muhammed adlı şahıslar başta olmak üzere alfabetik sıralanan Tehzîbü'l-esmâ'nın isimlere dair I. cildi Wüstenfeld tarafından (Göttingen 1826, 1832, 1842-1848), daha sonra tamamı iki cilt halinde (Kahire 1927) neşredilmiştir.

2. el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâ'i'l-mübhemât (el-Mübhem 'alâ ħurûfi'l-mu'cem). Nevevî, Hadis ilimlerinin elli dokuzuncusu olarak bilinen "ma'rifetü'l-mübhemât" konusunda Hatîb el-Bağdâdî, müphem isimlerin sahiplerini alfabetik olarak sıralayarak el-Esmâu'l-mübhome fi'l-enbâi'l-muhkeme adlı eserini yazmış, bu eseri ihtisar eden Nevevî eserin tertip tarzını değiştirerek daha kullanışlı olacağı düşüncesiyle rivayetleri sahâbe adlarına göre alfabetik hâle getirmiş ve

birçok ismin okunuşunda farklı kanaatini ortaya koymuştur. el-Mübhem 'alâ hurûfî'l-mu'cem diye de anılan eser, Lahor'da basılmış (1341), daha sonra Hatîb'in el-Esmâü'l-mübheme'sinin son kısmında (s. 531-622) neşredilmiştir. (nşr. *İzzeddin Ali es-Seyyid, Kahire 1405/1984.*)

3. Taḥrîru elfâzî't-Tenbîh (et-Taḥrîr fî [şerḥi] elfâzî't-Tenbîh, Taḥrîrû't-Tenbîh). Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin et-Tenbîh'indeki nâdir kullanılan kelimeleri ve fikhî ıstılahları açıklamak maksadıyla yazılmış olup eserde kelimeler kitapta geçtiği sıraya göre şerhedilmiştir. Şâfiî fakihi Hamza b. Ahmed b. Ali el-Hüseynî'nin eser üzerinde el-İzâḥ 'alâ Taḥrîri't-Tenbîh adlı bir çalışması vardır. Abdülganî ed-Dakr da kitabı tahkik ederek Taḥrîru elfâzî't-Tenbîh ev luğatü'l-fikh adıyla yayımlamıştır (*Dimaşk 1408/1988*).

E) Diğer Eserleri.

1. Maḳâşidü'l-İmâm en-Nevevî (Maḳâşidü'l-İmâm en-Nevevî fi't-tevhîd ve'l-ibâdât ve uşûlî't-taşavvuf, Maḳâşidü'n-Neveviyyeti's-seb'a, adlarıyla da anılan eser akâid, ibadet ve tasavvuf ile ilgili küçük bir risâle olup Beyrut'ta (1280, 1324), Bağdat'ta (ts., Mektebetü'l-Müsennâ) ve Dârü'l-İmân'ın yayın komisyonu tarafından bazı not ve açıklamalarla Beyrut-Dimaşk'ta (1406/1985) yayımlanmıştır.

2. Bustânü'l-ârifîn. Zühd ve ihlâs, dünyanın değersizliği gibi konuların âyet, hadis, İslâm âlimlerinin sözleri, bazı hikâye ve şiirlerle ele alındığı küçük hacimli bir çalışmadır. (*Kahire 1348, 1967, 1987, 1988; nşr. Muhammed Saîd el-Urfî, Halep 1970; nşr. Muhammed Haccâr, Beyrut 1412*)

3. et-Terḥîş fi'l-ikrâmi bi'l-kıyâm li-zevi'l-fazl ve'l-meziyyeti min ehli'l-İslâm 'alâ ciheti'l-birr ve't-tevkîr ve'l-ihtirâm lâ 'alâ ciheti'r-riyâ ve'l-i'zâm. Riyâkârlık ve değerinden fazla büyütme düşüncesi olmadan sırf hürmet etmek maksadıyla faziletli ve değerli Müslümanlar için ayağa kalkılabileceği konusunu işleyen bu eseri Nevevî 666 (1267) yılında tamamlamıştır. Ahmed Râtib Hammûş tarafından Dimaşk'ta (1402/1982), Keylânî Muhammed Halîfe tarafından da Beyrut'ta (1409/1988) yayımlanmıştır.

(Kahire 1329; nşr. Ahmed Râtib Hammûş, Dimaşk 1402/1982; nşr. Keylânî Muhammed Halîfe, Beyrut 1409/1988). Hifnî bu eseri Muhtaşaru Risâleti'n-Nevevî fî mâ yete'allâḳ bi'l-kıyâm li-ehli'l-fazl ve gayri zâlik adıyla ihtisar etmiştir.

4. Muhtaşaru (müntehabü) Ṭabaḳāti'l-fuḳahâ'. 277 âlimin biyografisini ihtiva eden eser İbnü's-Salâh'ın Ṭabaḳātu'l-fuḳahâ'i'ş-Şâfi'yye'sinin muhtasarıdır. Nevevî'nin bazı şahısları ilâve ederek Muhammed ve Ahmed adını taşıyanları başa aldığı, diğer şahısları da alfabetik olarak sıralamaya başladığı, daha sonra Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin tamamladığı eseri Muhyiddin Ali Necîb (Beyrut 1413/1992) ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut 1416/1995) yayımlamıştır.

5. Hizb (Hizbü'l-ḥıfz ve'l-evrâd, Hizbü'l-Îmâmî'n-Nevevî). Bir dua risâlesi olup bir kısmı hadislerde geçen dualar talebeleri tarafından kaleme alınmış ve âlimlerden büyük ilgi görmesi sebebiyle geniş muhitlere yayılmıştır. anılan risale, akşam sabah okunmak üzere Nevevî tarafından tertip edilen bir duadan ibarettir. (*İstanbul 1298, 1302, 1309; Bombay 1299; Bulak 1303*)

Hizb'i şerh eden Faslı muhaddis Ebû Abdullah Muhammed İbni Tayyib eş-Şerakî (ö.1175/1761), giriş mahiyetinde yazdığı on küçük mukaddimede hizbin vird, devamlı okunan dualar ve zikirler anlamına geldiğini, hizblerin ne zaman başladığını, buna niçin ihtiyaç duyulduğunu, İbni Teymiye'nin hizbe karşı olduğunu, fakat âlimlerin hizb ve evrâd okumayı câiz gördüğünü, hizb ve evrâd okumanın şartlarını, her hizbin ayrı bir özelliği ve tesiri bulunduğunu açıklamış, daha sonra da bu hizbi şerh etmiştir. Hizb'i daha başka âlimler de şerhetmişlerdir. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib eş-Şerakî tarafından şerhedilen Hizb'i Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî neşretmiştir. (*Beyrut 1408/1988*).

Osmanlı âlimlerinden Ahmed Feyzi, esere yazdığı şerhine el-Feyzü'l-'alî fî şerhi Hizbi'n-Nevevî adını vermiştir. (*Çorum İl Halk Ktp., nr. 627/3*). Eserin daha başka şerhleri de vardır.

Nevevî bunlardan başka tefsir, hadis, fıkıh, lügat ve Arap diliyle ilgili bazı konuları ele aldığı Tuhfetü tullâbi'l-fezâil, fetva usulüne dair Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî, Mesâilü (Muhtasarı) tahmîsi'l-ganâim, Muhtasarı âdâbi'l-istiskâ, Rü'ûsü'l-(rûhu'l-(?) ('uyünü'l-(?)mesâil, ed-Dekâik, amelü'l-yevm ve'l-leyle, Risâle fî me'ânî'l-esmâi'l-hüsna, Risâle fî ehâdisi'l-hayâ adlı eserleri kaleme almış, Gazzâlî'nin el-Vasît adlı eserine iki cilt hacmindeki Nûket 'ale'l-Vasît'i yazmış, İbnü'l-Esîr'in Üsdü'l-gâbe'sini, Râfîî'nin et-Teznîb'ini, Beyhakî'nin Menâkıbü's-Şâfi'î'sini ihtisar etmiştir.

Kâtip Çelebi onun Mir'âtü'z-zemân fî târîhi'l-a'yân adlı bir çalışması bulunduğunu, eserde dünyanın yaratılışından başlamak üzere önemli olayların muhtasar bir şekilde sıralandığını söylemekte (II, 1648), Selâhaddin Müneccid de bu bilgiyi tekrarlamaktadır (bk. Mu'cemü'l-müerrihîne'd-Dimaşkîyyîn s.114). Eserin günümüze geldiği bilinmediği için, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (ö.654/1256) aynı adı taşıyan meşhur eseriyle karıştırılmış olabileceği hatıra gelmektedir.

6. es-Sîretü'n-nebeviyye. Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât'ın başında yer alan (s. 21-44) Hz. Peygamber'in hayatına dair kısmın müstakil olarak neşredilmesinden ibarettir. Bu çalışmayı Abdür-raûf Ali ve Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Dimaşk 1400/1980), Tehzîbü's-Sîreti'n-nebeviyye adıyla Hâlid b. Abdurrahman b. Ahmed eş-Şâyi' (Riyad 1413/1992) yayımlamıştır.

Nevevî bunlardan başka tefsir, hadis, fıkıh, lugat ve Arap diliyle ilgili bazı konuları ele aldığı Tuhfetü tûllâbi'l-fezâ'il, Muhtaşaru âdâbi'l-istiskâ', Ru'ûsü'l-mesâ'il, ed-De-kâ'ik, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, Muhtaşaru'l-besmele, Risâle fî me'âni'l-esmâ'i'l-hüsnâ, Risâle fî ehâdişi'l-hayâ' adlı eserleri kaleme almış, İbnü'l-Esir'in Üsdü'l-gâbe'sini, Râfîî'nin et-Teznîb'ini, Beyhakî'nin Menâkıbü's-Şâfi'î'sini ihtisar etmiştir. Kâtip Çelebi onun Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân adlı bir çalışması bulunduğunu, eserde yaratılıştan başlamak üzere önemli olayların kısaca anlatıldığını söylemiş (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1648), Selâhaddin el-Müneccid de bu bilgiyi tekrarlamıştır (Mu'cemü'l-mü'errihîne'd-Dimaşkîyyîn, s. 114). Ancak bu eserin Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin aynı adı taşıyan meşhur kitabıyla karıştırılmış olabileceği akla gelmektedir.

Nevevî'nin hayatına dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Alâeddin İbnü'l-Attâr diye bilinen talebesi Ali b. İbrâhim ed-Dimaşkî eş-Şâfiî'nin Tuhfetü't-tâlibîn fî tercemeti'l-imâm Muhyiddîn (Tuhfetü't-tâlibîn fî tercemeti'l-imâm en-Nevevî) adlı çalışması önemlidir (bk. bibl.). İbnü'l-Attâr'ın Nevevî'ye tashih ettirdiği bu eser aynı konudaki çalışmalara kaynak olmuştur.

Daha sonra Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî Tuhfetü't-tâlib ve'l-müntehâ fî tercemeti'l-imâm en-Nevâvî, Kemâleddin İbn İmâmü'l-Kâmilîyye Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Kâhîrî Buğyetü'r-râvî fî tercemeti'l-imâm en-Nevâvî, Şemseddin es-Sehâvî el-Menhelü'l-'azbî'r-ravî fî tercemeti kutbi'l-

evliyâ'î'l-kirâm şeyhi meşâyihî'l-İslâm Muhyiddîn b. Zekerıyyâ en-Nevâvî (nşr. Mahmûd Hasan Rebî', Kahire 1354/1935), Süyûtî el-Minhâcû's-sevî (bk. bibl.), Ali et-Tantâvî el-İmâm en-Nevevî (Dımaşk 1399/1979), Abdülganî ed-Dakr el-İmâm en-Nevevî (Dımaşk 1395/1975, 1407/1987) adlı eserlerini yazmışlardır.

Ahmed Abdülazîz Kâsım el-Haddâd, el-İmâm en-Nevevî ve eşerühû fi'l-hadîs ve 'ulûmihî adıyla yaptığı yüksek lisans çalışmasını daha sonra yayımlamış (Beyrut 1413/1992), İvaz Matar es-Sa'dî de el-Mebâdî'ü't-terbeviyye el-müstenbe'ta mine'l-Erba'îne'n-Neveviyye ismiyle bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1408, Câmîatü Ümmi'l-kurâ). Ayrıca Hasan İbrâhim Abdülâl "el-Mu'allim fi'l-fikri't-terbevî 'inde'l-İmâm en-Nevevî i'dâdühü ve şîfâtühü ve mahârâtü tadrîsihi'l-fa'âl" (Mecelletü Merkezi'l-bühûs, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, II [1404/1983], s. 201-252) ve "Uşûlû'l-bağşi'l-ilmî ve âdâbihî 'inde'l-İmâm en-Nevevî" (Risâletü'l-Halîci'l-Arabî, VIII/24 [1408/1988], s. 35-57), Muhibbüddin Ebû Sâlih "Kırâ'âtü't-terbeviyye 'inde'l-İmâm en-Nevevî" (Mecelletü Külliyyeti'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye bi-Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, V, 1401/1981, s. 621-657), Ali Cemîl Abbas "Cühûdü Ebî Zekerıyyâ fi'l-kısmi'l-lugavî fi kitâbi Tehzîbi'l-esmâ' ve'l-lugât" (*Âdâbü'r-Râfideyn*, XVI, 1986, Musul, s. 105-144) adıyla makaleler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Tâcü'l-'arûs, "nvy" md.; *Gazzâlî*, *el-Vasîf fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhim – M. M. Tâmir), Kahire 1417/1997, I, 72-81; *İbnü'l-Attâr*, *Tuhfetü'l-falibîn fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî* (nşr. Fuâd Abdülmün'im), İskenderiye 1411/1991; a.e. (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân), Riyad 1414; *Zehebî*, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1470-1474; *Kütübî*, *Fevâtü'l-Vefeyât*, IV, 264-268; *Sübkî*, *Tabakât (Tanâhî)*, VIII, 395-400; *İsnevî*, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 476-477; *İbn Kâdî Şühbe*, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 153-157; *Süyûtî*, *el-Minhâcû's-sevî fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî* (nşr. Ahmed Şefik Demo), Beyrut 1408/1988; *Nuaymî*, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 24-25; *Keşfü'z-zunûn*, I, 59, 70, 96-97, 115, 200, 210, 244, 340, 379, 398, 465, 490, 514, 550, 557, 688, 717, 915, 929-930, 936; II, 1039, 1162, 1188, 1613, 1648, 1833, 1859, 1873-1876, 1877, 1912-1913, 2025; *Harîrîzâde*, *Tibyân*, III, vr. 217^a-221^a; *Serkîs*, *Mu'cem*, I, 952; II, 1876-1879; Brockelmann, GAL, I, 496-501; Suppl., I, 680-686; *İzâhu'l-meknûn*, I, 252; II, 152, 199, 425; *Selâhaddin el-Müneccid*, *Mu'cemü'l-mü'errihûne'd-Dımaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 113-114; *Ziriklî*, *el-A'lâm (Fethullah)*, IV, 42, 251; VII, 48; VIII, 149-150; *Abdülganî ed-Dakr*, *el-İmâm en-Nevevî*, Dımaşk 1407/1987, s. 202-203; *Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân – Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî*, *Mu'cemü'l-muşannefâtü'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 52, 112, 144, 188, 205, 247-248, 253, 302, 333, 340, 404; Ahmed Abdülazîz Kâsım el-Haddâd, *el-İmâm en-Nevevî ve eşerühû fi'l-hadîs ve 'ulûmihî*, Beyrut 1413/1992; *Şâkir Mustafa*, *et-Târihu'l-Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1993, IV, 21-22; *Sâlihîyye*, *el-Mu'cemü's-şâmil*, V, 265-276; W. Heffening, "Zum Leben und zu den Schriften an-Nawawî's", *Isl.*, XXII (1935), s. 165-190; XXIV (1937), s. 131-150; a.mlf., "Nevevî", *IA*, IX, 222-223; a.mlf., "al-Nawawî", *IEF* (Fr.), VII, 1043-1044; Eric F. F. Bishop, "The Forty (Two) Traditions of an-Nawawî", *MW*, XXIX (1939), s. 163-177; Khalid Alavî, "Arba'in al-Nawawî and its Commentaries", *IS*, XXIV/3 (1985), s. 349-356; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 126-127.

İMAM TABERÂNÎ (R.A)
(D.H. 260. Safer -M. Aralık.873.Şam-Suriye. V.H. 29 Zilkade
360.M.23 Eylül 971.İsfahan-İran)

Meşhur tefsir, hadis ve fıkıh âlimlerinden.
Mu‘cemleriyle tanınan hadis hâfızı, veli.
DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

İsmi, Süleymân bin Ahmed bin Eyyub bin Mutayr eş-Şâmi el-Lahmi et-Taberani; künyesi Ebul-Kasım’dır. M.873 -H.260 senesi Safer ayında Şam’ın Taberiyye kasabasında doğdu. İsfahan’a yerleşti.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Erken yaşta öğrenim amacıyla Şam’daki Taberiye’ye gittiğinden Taberânî diye şöhret buldu. Yemen’den Şam’a göç eden Lahm kabilesine mensup olduğu için Lahmî nisbesiyle de anıldı. Hadisle uğraşan babasının teşvikiyle on üç yaşında iken Taberiye’de hadis dinlemeye başladı. Hadis tahsili maksadıyla 274 (887) yılından itibaren yaklaşık yirmi beş yıl boyunca pek çok ilim merkezine seyahat etti. Kudüs, Remle, Akdeniz kıyısındaki Kaysâriye, Humus, Halep, Tarsus, Dimaşk, Mısır, Yemen, Mekke, Medine, Bağdat, Basra, Kûfe ve İsfahan onun dolaştığı belli başlı yerlerdir. On yıl sonra tekrar İsfahan’a gitti ve hayatının son altmış yılını burada geçirdi. Taberânî ilim yolculuğu yaptığı elli kadar yeri el-Mu‘cemü’ş-şagîr’de zikreder. (I, 23, 29, 77).

Bu özelliğinden dolayı tabakat müelliflerince “rahhâl-cevvâl” sıfatlarıyla anılan Taberânî seyahatleri sırasında birçok kişiden hadis rivayet etti. el-Mu‘cemü’l-evsat’ta adlarını sıraladığı hocalarının sayısı 2000’e ulaşmaktadır. (*Kettânî, s. 135*)

Hâşim b. Mersed et-Taberânî, Ebû Zür’a ed-Dimaşkî, Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, Mutayyen, Ebû’l-Abbas İbn Süreyc, Nesâî, İbnü’l-Cârûd ve Ebû Avâne el-İşferâyînî, İshâk ed-Debri, İdris el-Attar, Beşir bin Musâ, Hafs bin Ömer, Abdullah bin Mahmud bin Said bin Ebi Meryem, Ali bin Abdülaziz el-Begâvî, Mikdâm bin Dâvud er-Re’yini, Yahya bin Eyyub el-Allât, Ebu Abdurrahman en-Nesai gibi pek çok âlimden ilim öğrendi ve hadis-i şerif rivayetinde bulundu.

Kıraat ilmini Ali b. Abdülazîz el-Begavî ve Ahfeş ed-Dimaşkî’den öğrenmiş, Ali b. Yahyâ b. Abdküye ve Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi âlimlere kıraat hocalığı yapmıştır. (*İbnü’l-Cezerî, I, 311*).

TALEBELERİ

Kendisinden de; *Ebu Huleyfe el-Cemhi, İbni Ukde, Ebu Nuaym el-Hâfız, Ebu Hüseyin bin Fâzişâh, Abdân, Câfer el-Feryâbi, Ebu Abdullah bin Merde el-Hâfız, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebü's-Şeyh, İbn Merdûye, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Cârûdî, İbn Fâris* ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadis-i şerif rivayet etti.

Taberânî'nin hadisle meşgul olan Muhammed adında bir oğlu, Fâtıma adında bir kızı vardı. Güzel ahlâkı, ölçülü konuşması ve talebelerine karşı güzel muamelesiyle bilinen Taberânî, Selef akîdesini benimseyerek hayatı boyunca ehl-i hadîsin düşünce çizgisinden uzak çevrelerle mücadele etmiştir. (*İbn Mende, XXV, 356*)

Ehl-i beyt'e ve Hulefâ-yı Râşidîn'e büyük saygı duyardı. Bir sohbet sırasında İsfahan Valisi İbn Rüstem'in Hz. Ebû Bekir ile Ömer aleyhinde bazı sözler sarfetmesi üzerine oradan ayrılmış ve bir daha yanına uğramamıştır. (*Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, III, 916*).

Taberânî zamanının hadis hâfızı diye nitelenmiş (*İbn Hallikân, II, 407*), hadis, ensâb ve tarih bilgisiyle döneminin en önde gelen âlimlerinden olmuştur.

Şîh hadis hâfızı Ebü'l-Abbas İbn Ukde, Taberânî'nin bir benzerini daha görmediğini söylemiş, Büveyhî Veziri Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd de huzurunda gerçekleşen bir müzakerede Taberânî'nin Ebû Bekir İbnü'l-Ciâbî'ye üstün gelmesi üzerine, “Şu an keşke vezir değil Taberânî olsaydım” demiştir. (*İbn Mende, s. 344, 347*)

Son derece zengin bir rivayet malzemesine sahip olan Taberânî'den talebesi Ebü'l-Abbas eş-Şîrâzî 300.000 hadis yazdığını ifade etmiştir. Kendisine bu kadar çok hadis rivayet etmesinin sebebi sorulduğunda Taberânî bu kadar hadisi toplama uğrunda otuz yıl hasır üzerinde yatmaya katlanarak ilmî seyahatler yaptığını söylemiştir. (*İbn Mende, s. 336*)

Büyük hadis âlimlerinden olan Taberani hazretleri, güvenilir, sağlam, hadiste hüccet, yani üç yüz binden fazla hadis-i şerifi senetleriyle birlikte ezbere bilen unvanına sahiptir. Onun ilmi ve rivayet ettiği hadis-i şerifler, bütün İslam âlemine yayıldı.

İlim tahsili için rahatı terk ederek sade bir hayat yaşadı. Otuz üç sene ilim uğrunda seyahat yaptı. Bu yolda fedakârlıktan kaçınmadı. Her işini Allah'ı Teâlâ'nın rızası için yapar ve insanları Cehennem

ateşinden kurtarmak için çalışırdı. Bu birikimi sayesinde İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden gelen talebelerin en önemli başvuru kaynağı olmuştur. (*Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XVI, 120*)

Çok uzun yaşadığı için dedelerle torunların aynı kaynaktan hadis almalarına ve isnadın Resûlullah(s.a.v)'a daha kısa yoldan ulaşmasına vesile teşkil etmiştir. Taberânî kaynaklarda sika, sebt ve âdil olarak nitelenmiş, onun kuvvetli hâfızasına ve dindarlığına vurgu yapılmış, (*İbnü'l-Cevzî, VII, 54*), hadisin “sıdk ve emânet sıfatlarına sahip süvarileri”nden biri kabul edilmiştir. (*Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, III, 916*)

Hanbelî mezhebine mensup olan ve müfessir olarak da tanınan Taberânî'nin büyük bir tefsir yazdığından söz edilmektedir. (*İbn Ebû Ya'lâ, II, 49-51. Dâvûdî, I, 205*)

VEFATI

Taberânî, İsfahan'a ikinci defa gidişinde şehrin valisi Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Rüstem kendisine büyük ilgi gösterdi ve devlet hazinesinden maaş bağladı. Ölünceye kadar bu maaşla geçindi ve 29 Zilkade 360'ta (23 Eylül 971) 100 yaşlarında vefat etti, Hz. Ömer zamanında burada şehid düşen sahâbî Hamâme ed-Devsî(r.a)'nin yanına defnedildi.

ESERLERİ

107 eserinin bulunduğundan söz edilen Taberânî'nin (İbn Mende, XXV, 359-365) en meşhur kitapları şunlardır:

1. el-Mu'cemü'l-kebîr. Türünün en geniş hacimli örneği olan eserde aşere-i mübeşşereden başlayarak sahâbe adları yarı alfabetik biçimde sıralanmıştır. Az hadis rivayet eden sahâbîlerin bütün rivayetlerini, çok hadis rivayet edenlerin bir veya birkaç rivayetini eserine almayı düşünen Taberânî (el-Mu'cemü'l-kebîr, I, 51), Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'in rivayetlerine eserinde yer verirken Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Âişe'nin rivayetlerini zikretmemiş, Ebû Hüreyre'nin rivayetlerini ise Müsnedü Ebî Hüreyre adıyla ayrı bir kitapta toplamıştır. XIII-XVI ve XXI. ciltlere ait nüshalar bulunamadığı için bu ciltlerin yerine birer fihrist cildi konularak yayımlanan eserdeki rivayet sayısının 60.000 olduğu şeklindeki kayıt (Kettânî, s. 135) doğru olmayıp Selefi neşrinde 21.700 rivayet yer almaktadır (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-XXV, Bağdat 1397-1403/1978-1983, 1404-1410/1984-1990; Musul-Kahire 1405/1984; Beyrut 1414/1993; Riyad 1415/1994; nşr. Muhammed

Habîb el-Hîle, Tâif 1988; eksik kısımları Taberânî'nin diğer kitaplarından ve başkalarına ait eserlerden tamamlamak suretiyle nşr. Ebû Muhammed el-Asyûfî, Beyrut 2007). Eserin eksik ciltlerinden bazıları daha sonra neşredilmiştir (XIII. cilt, kısmen nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Riyad 1415/1994; nşr. Târik b. İvazullah, Riyad 1993; XIII-XIV. ciltler, nşr. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysi, Riyad 1429/2008; XXI. cilt, kısmen nşr. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysi, Riyad 1427/2006). el-Mu'cemü'l-kebîr'in Kütüb-i Sitte'ye olan zevâidleri Heysemî'nin Mecma'u'z-zevâ'id'inde yer almaktadır. Yine Heysemî, eseri el-Bedrü'l-münîr fî zevâ'idî'l-Mu'cemi'l-kebîr adıyla bablara göre tertip etmiş (DÎA, XVII, 293), İbn Balabân da el-Mu'cemü'l-kebîr'deki hadisleri konularına göre düzenlemiştir. Eser üzerine Şaban Soylu tarafından yüksek lisans çalışması yapılmış (İstanbul 1999), Adnân Ar'ûr (Riyad 1990) ve Sa'd b. Hâlid el-Fevzân (Riyad 1990) tarafından eser için ayrıntılı dizinler hazırlanmıştır.

2. el-Mu'cemü'l-evsať. Taberânî'nin, "Bu kitap benim ruhumdur" dediği eserde 2000 kadar hocasına ait 30.000 rivayete yer verildiği söylene de (Kettânî, s. 135), kitaptaki hadis sayısı bundan daha az ve bazı nüshalarda farklıdır (Mahmûd et-Tahhân neşrinde 9485, Târik b. İvazullah neşrinde 9489). Çoğunlukla hocalarının garîb ve ferd rivayetlerini aldığı için Dârekutnî'nin el-Efrâd'ına benzetilen bu eserde aziz ve münker rivayetlerin bulunduğu ifade edilmiştir. Rivayetlerin bir kısmı el-Mu'cemü'l-kebîr'de de mevcuttur (nşr. Muhammed Ahmed İbrâhim, Mısır 1398; nşr. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, I-XI, Riyad 1405-1416/1985-1995; nşr. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, Kahire 1416/1995; nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil, Amman-Beyrut 1999). Heysemî, Mecma'u'l-bahreyn fî zevâ'idî'l-Mu'cemeyn'inde el-Mu'cemü'l-evsať ile el-Mu'cemü's-şagîr'de yer aldığı halde Kütüb-i Sitte'de bulunmayan rivayetleri tesbit etmiştir. Mahmûd et-Tahhân eser hakkında hazırladığı fihristi ayrıca neşretmiştir (Riyad 1416/1995).

3. el-Mu'cemü's-şagîr. Taberânî, bu eserinde alfabetik olarak sıraladığı 1161 hocasının rivayetlerinden birer veya ikişer örnek kaydetmiştir. Eserde ayrıca müellifin hocalarından nerede ve ne zaman hadis dinlediğine, bazı hadislerin sıhhatine dair açıklamalara, râviler hakkında bilgilere, rivayet şekline ve yolculuk yaptığı yerlere dair

ayrıntılara yer verilmiştir (Palabıyık, XIV [2001], s. 199-203). el-Mu‘cemü’s-şagîr’in birçok baskısı yapılmıştır (Delhi 1311; nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1388/1968; Kahire 1968, 1983; Beyrut 1403/1983, 1406/1986, 1995; Mekke 1992). Zehebî bu eserden seçtiği hadislerle el-Erba‘ûnûl-büldâniyye’sini oluşturmuştur (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, el-Mu‘temed, Beyrut 1988, I, 40-121). Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr eseri, çeşitli nüshalarını karşılaştırıp rivayetlerin sıhhat derecesini belirterek er-Ravzü’d-dânî ile’l-Mu‘cemi’s-şagîr li’t-Taberânî adıyla yeniden neşretmiştir (Beyrut 1405/1985). Seyyid Tâlib Hüseyin (Bahâvelpûr İslâm Üniversitesi, ts.) ve Abdülcebbâr Zeydî (1410/1990, Pencap Üniversitesi) el-Mu‘cemü’s-şagîr’in tahkik ve tahrîcini doktora tezi, Sâlih Saîd Muhammed Zehrânî de bir kısmının tahkik ve tahrîcini yüksek lisans tezi olarak (1407/1987, Câmîatü Ümmi’l-kurâ külliyyetü’s-şerfa ve’d-dirâsâti’l-İslâmiyye) hazırlamış, Mahmut Taşkın da bir yüksek lisans tezi yapmıştır (Meşyeha Türü Eserlerin Ortaya Çıkışı ve Taberani’nin el-Mu‘cemü’s-Sagîr’i, 2003, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Abdülazîz Muhammed es-Sedhân kitabın bir fihristini yayımlamış (Riyad 1403/1983), Selâhaddin b. Ahmed el-İdlîbî, Taberânî’nin eserdeki değerlendirmelerini esas alarak küçük bir cerh-ta’dîl kitabı yazmıştır (Mu‘cemü’l-cerh ve’t-ta’dîl min kelâmi’l-hâfız et-Taberânî fi’l-Mu‘cemi’s-şagîr, Mekke 1413/1992). İsmail Mutlu kitabı Türkçe’ye çevirmiştir (Mu‘cemü’s-sagîr Tercüme ve Şerh, I-II, İstanbul 1996).

4. Kitâbü’l-Evâ’il. Tarih boyunca ilk defa yapılan şeylere dair seksen altı rivayeti ihtiva etmektedir (nşr. Muhammed Şekûr b. Mahmûd, Beyrut 1403, 1407; Süyûtî’nin el-Vesâ’il’i ile birlikte, nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl, Beyrut 1406/1986; nşr. Mervân Atıyye, Beyrut 1992).

5. el-Ehâdîsü’t-tıvâl. Uzun metinli doksan dokuz hadisi içermektedir (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, el-Mu‘cemü’l-kebir içinde, Kahire, ts. [Mektebetü İbn Teymiyye], XXV, 189-324; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1992).

6. Mekârimü’l-ahlâk. Çoğunluğu merfû 239 rivayetten oluşmaktadır (nşr. Fârûk Hamâde, Rabat 1399/1979; nşr. Ahmed Şemseddin, Beyrut 1409/1989; İbn Ebû’d-Dünyâ’nın Mekârimü’l-ahlâk’ı ile birlikte, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut

1409/1989). Son kısmı eksik olan eser üzerine Suat Koca, Erken Dönem Mekârim-i Ahlak Literatürünün Ahlak-Değer İlişkisi Bakımından İncelenmesi adıyla bir yüksek lisans tezi yapmıştır (2002, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

7. Fazlû'r-remy ve ta'limih. Altmış rivayeti kapsamaktadır (nşr. Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Gumârî, Mekke 1419). Müjdat Uluçam, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî ve Fadlu'r-Remy ve Ta'limih Adlı Cüz'ü ismiyle yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

8. Kitâbü'd-Du'â'. Eserde Hz. Peygamber'den nakledilen dualara dair 2255 rivayet yer almaktadır (nşr. Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Beyrut 1407/1987; Riyad 1429). Ebû'l-Eşbâl Sagîr Ahmed Şâgîf, el-Müstedrek adlı çalışmasında (s. 105-120) Kitâbü'd-Du'â' yı neşredenini, biyografilerini bulamadığını söylediği seksen kişinin biyografilerinin geçtiği kaynakları göstermiştir (Riyad 1414/1993).

9. Müsnedü's-Şâmiyyîn. Sahâbe adlarına göre alfabetik düzenlenmiştir (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, I-IV, Beyrut 1409-1416/1989-1996).

10. es-Sülâsiyyât. Eserde üç râvi ile Hz. Peygamber'e ulaşan âlî isnadlı rivayetler yer almaktadır (diğer beş sülâsiyyât ile birlikte nşr. Ali Rızâ Abdullah - Ahmed Bezre, Dimaşk-Beyrut 1406/1986).

11. Cüz' fihi tûruku hadîsi "men kezebe 'aleyye" (nşr. Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Gumârî, Beyrut 1417/1997; nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd - Hişâm b. İsmâil es-Sekkâ, Amman 1410/1990; nşr. Abdülhamîd Râif, Beyrut, ts.).

12. Men ismühû Aţâ' min ruvâti'l-hadîs (nşr. Hişâm b. İsmâil es-Sekkâ, Riyad 1405/1985).

13. Kitâbü's-Sünne (kısmen nşr. Abdullah b. Sâlih el-Berrâk, Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, XLVII [Riyad 1425/2004], s. 13-94).

14. ez-Ziyâdât fî Kitâbi'l-Cûd ve's-sehâ (nşr. Âmir Hasan Sabrî, Beyrut 1423/2003).

15. Hadîs li-ehli'l-Başra (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 85/8, vr. 110-126). İbn Merdûye, bu kitaptan yaptığı seçmelerle Cüz' fihi intikâ' min hadîsi ehli'l-Başra'yı oluşturmuştur (nşr. Muhammed Hasan

Muhammed Hasan İsmâil - Müs'ad Abdülhamîd Sa'denî, Beyrut 1426/2005).

Taberânî'nin bugün sadece adları bilinen eserleri dışında yazma halinde bulunan kitapları şunlardır: Cüz' fihi mâ intehâbehû Süleymân li'bnihî Ebî Zer (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 105, vr. 228-236); Cüz' min hadîsihî 'ani'n-Nesâ'î (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 107, vr. 310-320); Ehâdis (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 107/12, vr. 274-279); Erba'atü mecâlis min mecâlisi't-Taberânî (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 252, vr. 113-120). Ebû Zekeriyâ İbn Mende, Cüz' fihi zikrû Ebi'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed e't-Taberânî (Menâkıbü't-Taberânî) adıyla bir risâle kaleme almış (bk. bibl.), burada Taberânî'nin biyografisine, menkıbelerine, rüyalarına, ilmî ve ahlâkî şahsiyetine ve eserlerinin listesine yer vermiştir. Onun il-mî kişiliği üzerinde Mustafa Gündoğdu bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

TABERÂNİ(R.A)HAZRETLERİNİN NAKLETTİĞİ HADİSLERDEN ÖRNEKLER

“Müslümanlar arasında sevgi ve dostluk, atadan evlâda miras kalır.”,

“Kişinin parmakla gösterilir olması, kötülük olarak ona yeter.”,

“Allah İslâm Dini için kolaylıktan hoşlanmış; güçlüğü ise çirkin görmüştür.”,

“Her takva sahibi, Muhammed'in (üzerine rahmet ve selâm olsun) ehl-i beytindendir.”,

“Kişi, hanımının ve çocuklarının rızkını karşılamak için çalışmaya çıkarsa, Allah yolundadır. Yaşlı anne ve babasının bakımını sağlamak için yola çıkarsa, Allah yolundadır. Nefsini harama karşı korumak niyetiyle çalışmaya çıkarsa, Allah yolundadır. Eğer insanlara gösteriş ve başkalarına öğünmek için yola çıkarsa, Allah yolunda değil, şeytanın yönlendirdiği yoldadır.”

Taberânî (radiyallahü anh) anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin amcasının oğlu İbn-i Abbâs şöyle bildirdi: Sıcak bir günde Hz. Ömer(r.a) öğleye doğru Mescid-i se'âdete geldi ve bir köşeye yalnız başına oturdu. Bir müddet sonra Hz.Ebû Bekr (r.a) geldi. Ömer (r.a) ona: “*Senin bu saatte evinden çıkmaya hangi şey sebep oldu?*” Ebû Bekr (radiyallahü anh): “*Açlığımın şiddetli olması*” buyurdu.

Bunun üzerine Ömer (radiyallahü anh): **“Ben de aynı sebeple dışarı çıktım”** diye mukâbele etti. O ikisi konuşmalarına devam ederken, Resûlullah (aleyhisselâm) evinden çıkıp mescide geliyordu. Onları görünce selâm verip: **“İkinizi de bu sıcakta evden çıkaran şey nedir?”** buyurdular. Onlar da: **“Şiddetli açlıktan hâsıl olan sıkıntı...”** diye cevap verdiler.

Resûlullah (aleyhisselâm) tebessüm buyurup ve: **“Vallahi beni de evden çıkaran şey aynı sıkıntıdır”** buyurup tesellide bulundular ve hep birlikte Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin evinin önüne geldiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (radiyallahü anh) Resûlullah efendimiz(s.a.v) için hergün, hurma, süt ve benzeri şeyler hazırlardı. Bugün her nedense geciktirmişti. Daha doğrusu hazırlamış olduğu ilk yemeği çocuklarına yedirmişti. Kendisine âit hurma bahçesinde işleri vardı. Oraya gitmişti. Bahçeden çıkıp eve doğru geliyordu. Resûlullah (aleyhisselâm) ve iki Eshâbı kapıda bekliyorlar, hizmetçisi de onlarla ilgileniyordu.

Resûlullah (aleyhisselâm): **“Ebû Eyyûb nerede?”** buyurdular. O cevâbını vereceği sırada Ebû Eyyûb (radiyallahü anh) geldi ve Resûlullah (aleyhisselâm) ve beraberindekilere selâm verdikten sonra merakla: **“Yâ Resûlallah her zamanki, geldiğiniz vakitte gelmediniz, nasıl olduda erken çıktınız; bir emriniz mi var idi?”** deyince, Resûlullah (aleyhisselâm): **“Doğru söyledin”** buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (radiyallahü anh) durumu kavramakta gecikmedi. Hemen hurma bahçesine gidip, henüz olgunlaşmamış taze hurmadan, olgun taze hurmadan ve kurumaya yüz tutmuş hurmalardan toplayıp getirdi.

Resûlullah efendimiz: **“Neden taze hurmaları kapardın? Bize sâdece kurumaya yüz tutanından getirsen de yeterdi”** buyurunca, Ebû Eyyûb el-Ensârî (radiyallahü anh): **“Bahçemin bu üç çeşit hurmasından yemenizi istedim. Ayrıca sizler için bir hayvan keseceğim”** dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) bunun süt veren bir dişi olmamasını tenbîh ettiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (radiyallahü anh) süt vermeyen dişi bir keçi kesti. Derisini yüzüp hanımına teslim etti ve etin yanında ekmek de pişirmesini tenbîh etti. Et ve ekmek pişirilip getirilince, Resûlullah (aleyhisselâm) bir ekmek alıp içerisine bir miktar et koydular. Ebû Eyyûb’a (radiyallahü anh) uzatarak, **“Bunu kızım Fâtîma’ya ulaştır. Zîrâ onun bugünkü kadar aç kaldığı günü olmamıştır”** buyurdular. Sonra, hep birlikte oturup ikram edilen

yemekleri yediler. Resûlullah (aleyhisselâm): **“Ekmek, et, taze hurma, kuru hurma ve yeni olgunlaşmaya yüz tutmuş hurma!..”** diye buyururlarken mübârek gözleri nemlendi ve **“Canımı kudret elinde tutan Allaha and olsun ki: Bu, kıyâmet günü sorulacağımız ni'mettir?”** buyurdular.

Resûlullahın (aleyhisselâm) bu nasîhatları, yanlarındaki Ashâbının gözlerini de yaşarttı.. Bu hâl üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): **“İşte buna benzer bir ni'mete kavuştuğunuzda, elinizi o ni'mete uzatırken, Bismillah deyin. Doyunca da: “Bizi doyuran ve üzerimize ni'meti indiren ve bunu fadl ve kereminden veren Allaha hamd olsun”** deyin, işte böyle demeniz, o ni'metten size sorulan soruya denk bir cevâp olur” buyurdular.

Sonra Resûlullah (aleyhisselâm) ayağa kalkarak Ebû Eyyûb'a (radiyallahü anh): **“Yarın bize gelmeyi unutma”** buyurdular. Fakat Ebû Eyyûb (radiyallahü anh) bu tenbîhi duymadı. Bunun üzerine Ömer (radiyallahü anh) **“Yâ Ebû Eyyûb, Resûlullah (aleyhisselâm) yarın gelmeni emrediyor”** dedi ve ayrıldılar. Ertesi gün Ebû Eyyûb (radiyallahü anh) Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna geldi. Yanında câriyesini de getirmişti. Resûlullah (aleyhisselâm) Ebû Eyyûb'a (radiyallahü anh), **“Bu câriyene hayırlı tavsiyede bulun. Çünkü bunlar yanımızda bulundukları sürece ancak hayır görüyoruz”** buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (radiyallahü anh) eve dönünce kendi kendine: **“Resûlullahın (aleyhisselâm) câriyem için hayır tavsiyede bulunmamızı emretmesinden maksat, câriyeyi serbest bırakmaktır. Çünkü en hayırlısı da budur”** deyip, câriyeyi âzâd etti.

“Ölüm meleği bir adamın canını almağa gitti. Kalbini yokladı, kalbinde bir şey bulamadı. Çenesini ayırdı baktı ki, dili bir kenarda Kelime-i tevhîd getiriyor. Bu Kelime-i ihlâs sayesinde günahları mağfîret edildi.”

“Ana ve babasının veya bunlardan birinin mezarını her Cum'a günü ziyâret eden kimse, mağfîret edilip iyilerden yazılır.”

“Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter.”

“Ben, kıyâmet gününde yerdeki ağaç ve kum sayılarından daha çok şefaât ederim.”

“Bir kişinin kendi hânesi, ailesi, çocukları, hizmetçileri husûsunda sarf ettiği şey, kendisi için bir sadakadır.”

“Eğer en aşağı derecedeki bir Cennet ehlinin bezek, süs ve zînetleri, bütün dünyânın zînetleri ile karşılaştırılsa, azîz ve celîl olan Allahü teâlânın mü'min kuluna âhiretteki bu ihsânı, bütün dünyâ süs ve zînetlerinden üstün gelirdi.”

“Allah’u Teâlâ kıyâmet günü, Âdem aleyhisselâmı bir milyar insana şefaâtçi kılar.”

“Günahın keffâreti, pişmanlıktır.”

“Günahların öyleleri var ki, onları ancak geçim husûsunda çekilen sıkıntılar yok eder.”

“Üç haslet vardır ki, müslüman olan kimsenin dünyâda se’âdeti cümlesindendir. Bunlar da: Sâlih komşu, geniş ev, kolayca binilir hayvandır.”

“Şüphesiz yok ki, Allahü teâlâ, sâlih müslüman sebebiyle, komşularında olan yüz belâyı defeder.”

Size bir şey emrettiğimde onu yapınız, bir şeyden nehyettiğimde ise ondan elinizden geldiği kadar kaçınız.

“Her mü'min günahı ile eskimiş ve tövbe ile yamanmıştır. Bunların hayırlısı, tövbe hâlinde ölenidir.”

Resûlullaha (aleyhisselâm) îmandan sorulduktan buyurdular ki, “O, sabır ve cömertliktir.”

“Amellerin en makbûlü, yapmasına insanların zorlandığı amellerdir.”

“Sabır bir insan farz edilse, keremli bir adam olurdu. Allahü teâlâ sabredenleri sever.”

“Vâ'iz olarak ölüm yeter.”

“Allah’u Teâlâ: “Ey Cebrâil, iki gözü kör olanın mükâfatının ne olduğunu bilir misiniz?” buyurdu. Cebrâil: “Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Biz ancak bize bildirdiğini bilebiliriz” dedi. Allahü teâlâ: “Onun mükâfatı, ebedi olarak Cennette kalmak ve benim cemâlime bakmaktır” buyurdu.”

Resûlullahın (aleyhisselâm) oğlu İbrâhîm vefât ettiği zaman, mübârek gözleri yaşardı. Bu hâli gören Sahabe (r.anhüm): “Siz bize ağlamayı men etmediniz mi?” dediklerinde, Resûlullah (aleyhisselâm): “Bu gözyaşı, bir merhamet ve acıma neticesidir. Allahü teâlâ kullarından merhametli olanlara rahmet eder” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) bir zâta, “Nasıl sabahladın?” buyurdular. O zât da: “Hayır üzereyim” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) aynı suâli üç defa tekrarladılar ve üçüncü de o zât: “Allaha hamd-ü senalar olsun” deyince, Resûlullah (aleyhisselâm): “İşte senden bu cevâbı bekliyordum, bunun için bu soruyu tekrarladım” buyurdu.

“Kim ki din ve dünyâsında rahat ve huzûr içinde olmak isterse, vera’ bakımından kendisinden üstün ve servet bakımından kendisinden düşük olanlara baksın.”

“Muhakkak Kur’ân-ı kerîm bir zenginliktir ki, onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber de fakîrlik yoktur.”

“Allah’u Teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği vakit, onun günahının cezasını acele ile dünyâda kendisine çektirir.”

“Yedirip şükreden, oruç tutup sabreden gibidir.”

“Allah korkusundan mü’minin kalbi ürperdiği vakit ağacın yaprakları düşer gibi günahları dökülür.”

“Herhangi bir mü’min ki, Allah korkusundan sivrisineğin başı kadar da olsa gözünden bir damla yaş çıkar, sonra sıcaklığı yüzüne değerse, Allah’u Teâlâ onu Cehenneme haram kılar.”

“Fakîrlik, mü’min için, atın yanağındaki dizgin ve alnındaki beyazdan daha süslüdür.”

“Mü’minin dünyâdaki hediyesi yoksulluktur.”

“Sizin herbiriniz şükreden dile, şükreden kalbe sâhib olsun. Bir de âhireti husûsunda kendisine yardımcı olacak bir kadın elde etsin.”

“Azîz ve celîl olan Rabbim, Mekke vadisini altın yapıp emrime verilmesini bana bildirdi. Ben dedim ki: “Ey Rabbim, bunu istemem. Bir gün aç, bir gün tok olarak yaşayayım, bu bana yeter. Acıktığım gün, sana tazarrû’ ve niyazda bulunurum. Doyduğum gün de sana hamd eder ve senada bulunurum.”

“Dört şey zorlukla elde edilir: Susmak ki, ibâdetin başlangıcıdır. Tevâzu, çok zikir ve az varlık ile yetinmektir.”

“Allah’u Teâlâ’ya yönelen kimseye, Allah’u Teâlâ her husûsta yeter ve ummadığı yerden onu rızıklandırır. Fakat dünyâyâ yönelen kimseyi de, dünyâyâ havale eder.”

“Benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız.”

“Kim ki kalbinden sadakat ve ihlâs ile “Lâ ilahe illallah” derse, ona Cennet vâcib olur.”

“Deveni bağla, sonra tevekkül et.”

“Her derdin bir dermanı vardır. Bilen bildi, bilmeyen bilemedi. Yalnız ölümün çâresi yoktur.”

“Siz altınlarınızı ateşle denediğiniz gibi, Allahü teâtâ da kullarını belâlarla tecrübe eder. Kimisi, tam ayar hâlis altının aynı parlaklıkta ateşten çıktığı gibi, parlak çıkar, denemeyi kazanır, kimisi biraz karışık bir kısmı da yanmış ve kararmış olarak tecrübeden çıkar.”

“Allahü teâlâ kulunu sevdiği vakit onu ibtilâ eder, dert verir. Fazla sevdiği vakit onu iktinâ eder, ya’nî mal ve evlâd diye kendisinde bir şey bırakmaz.”

“Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ, rahatlık ve ferahlığı rızâ ve yakînde, gam, keder ve tasayı da, şüphe ve kırgınlıkta kılmuştur.”

“Bir kavmi sevip onlarla dostluk kuran, kıyâmet günü onlarla haşr olacaktır.”

“Bid’at sahibine hürmet eden kimse, İslâmiyeti yıkmağa yardım etmiş olur.”

“Kul, ibâdeti zayıf olduğu hâlde, güzel ahlâkı sayesinde, âhiretin yüksek derece ve şerefli menzillerini kazanır.”

“Kur’ân-ı kerîmi hatim edenin duâsı kabûl olunur.”

“Kötü huy, bağışlanmayacak bir günah, kötü zan ise kokan bir günahdır.”

“Allaha gönül hoşluğu ile ibâdet et. Şayet buna gücün yetmiyorsa, hoşlanmadığın şeyde sabret. Zîrâ böyle yapmanda senin için çok hayır vardır.”

“Müslümanın Müslümanı korkutması helâl olmaz.”

“İyiliklerine sevinen, kötülüklerine üzülen kimse mü’mindir.”

“Çölde yalnız kalan kimse birşey gayb ederse, ey Allah’ın kulları, bana yardım ediniz desin! Çünkü Allah’u Teâlâ’nın sizin göremediğiniz kulları vardır.”

“Allah’u Teâlâ, herşeyi yoktan var etti. Herşey içinden insanları sevdi, kıymetlendirdi. İnsanlar içinden de, seçtiklerini Arabistan’da yerleştirdi. Arabistan’daki seçilmişler arasında da, beni seçti. Beni, her zamandaki insanların seçilmişlerinde, en iyilerinde bulundurdu. O hâlde, Arabistan’da bana bağlı olanları sevenler, benim için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşmanlık etmiş olurlar.”

“Bir kimse namaz sonunda, üç defa sübhâne rabbike âyet-i kerîmesini okursa, yetiştir miktarda sevâba kavuşur.”

“Âdemoğlunun hatâlarının çoğu dilindendir.”

“Hayır olmayan her sözden dilini çek, ancak bu sayede şeytana galebe çalarsın.”

“İnsanlar üç kısımdır; bir kısmı kârda, bir kısmı selâmette ve bir kısmı da helaktedir. Kârda olanlar, Allahı zikredenlerdir. Selâmette olanlar, diline sahip olanlardır. Helâka gidenler ise, bâtil ve boş sözlere dalanlardır.”

“İtirazı terkedin, zîrâ onun hikmeti anlaşılma ve fitnesinden emîn olunmaz.”

“Güzel söz ve yemek yedirmek, Cennete girmenizi kolaylaştırır.”

“Allahtan kork, takvâya devam et, bir kimse senden bildiği bir kusurdan dolayı seni ayıplarsa, sen de bildiğin bir kusurdan dolayı onu ayıplamağa kalkışma, günâhı onun, sevâbı ise senin olur. Ve kimseye kötü söz söyleme.”

“Şeytanın, insanın gözüne çekecek sürmesi, kötü söz söyletmek için ağzına koyup yalatacağı şeyi, koklatmak için burnuna sürecektir kokusu vardır. Ağzına süreceği; yalan, burnuna çektireceği; gazâb, gözüne süreceği; uykudur.”

“Gıybeti dinleyen de, gıybet edenlerden biridir.”

“Kimin yanında bir mü'min (aleyhinde konuşulmakla) zillete düşürülür de, ona, yardıma gücü yettiği halde yardım etmez, onu zilletten kurtarmazsa, kıyâmet günü mahlûkât arasında Allahü teâlâ onu zelil eder.”

“Fâciri anmaktan çekiniyor musunuz? Onun her hâlini açıklayın ki, herkes onu bilsin. Onda olan hâller ile onu anlatınız ki, insanlar ondan kendilerini korusunlar.”

“Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanınızdır: Allah katında en sevimsiz olanınız da, insanlar arasında lâf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalışan ve temiz insanlara kusur arayanınızdır.”

“Ümmetimin hayırlısı, dinde keskin ve titiz davranandır.”

“Kızdığın vakit, sükût et.”

“Gadâbından çekinen kimseden, Allahü teâlâ azâbını men eder. Rabbinden özür dileyenin özrünü Allahü teâlâ kabûl eder. Dilini koruyan kimsenin kusurunu Allah gizler.”

“İlim öğrenmek; çalışmak ve sıkıntıya sabretmekle, hilm; ahlâkı güzelleştirmek ve bu yolda gayret etmekle mümkündür. Hayır isteyeneye hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur.”

“Müslüman, yumuşaklığı ile, gündüz oruç tutan ve gece ibâdet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak gadabı sebebiyle, inatçı zorbarlar seviyesine de düşebilir ve sözü aile efradından başka kimseye geçmez olur.”

“Allah’u Teâlâ, yumuşak tabiatlı ve utangaç olanları, zengin olup iffet sahibi bulunanları, nüfûsu kalabalık olduğu hâlde fakir olup mütteki olanları sever. Çirkin söz söyleyen, ağır tabiatlı, ısrarlı olarak dilenen ahmakları sevmez.”

“Allah’u teâlâ, kıyâmet günü mahlûkâtı mahşer yerinde topladığı zaman, Arş’ın altındaki bir dellâl üç defa “Ey îmân edenler, Allah’u teâlâ sizi affetti. Siz de birbirinizde olan hakkınızı bağışlayın” diye seslenir.”

“Kıyâmet günü insanlar Mevkifte toplandıkları zaman dellal, “İnsanları affedip, mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve Cennete girsinler” diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesap görmeden Cennete girerler.”

“Üç şey vardır ki, mü’min olduğu hâlde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyâmet günü) hangi kapısından isterse Cennete girer ve istediği kadar hûrîlerden kendisine verilir. Bunlar; bilinmeyen, şahidi olmayan ve unutulmuş borcu ödeyenler, her namazı müteâkib on İhlâs okuyanlar ve katilini affedenlerdir.” Bunlardan birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi? diye soruldukta: “Evet, birini yapanlara da aynı mükâfat verilir” buyuruldu.

“Allah’u Teâlâ sertliğe vermediklerini, yumuşaklığı verir. Bir kulunu sevdiği zaman, ona yumuşaklığı nasîb eder. Yumuşaklıktan mahrûm bir aile, Allah sevgisinden mahrûm demektir.”

“Allah’u Teâlâ’nın verdiği ni’metlerin de düşmanları vardır. Bunlar da; Allahü teâlânın kendi fadlından verdiği kimselere hased eden, onları çekemeyenlerdir.”

“İnsanoğlunun üç dostu vardır. Bunlardan biri, ölünceye kadar kendisine arkadaş olur; ikincisi, mezara gidinceye kadar;

üçüncüsü, mahşere kadar kendisinden ayrılmaz. Ölünceye kadar kendisine arkadaşlık eden servettir. Mezara kadar gelen aile efradı ve diğer ahablarıdır. Mahşere kadar kendisine arkadaşlık edecek olan, amelidir.”

“İktisâd eden sıkıntı çekmez.”

“Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren sebeplerdendir.”

“Allah’u Teâlâ’nın bir takım kulları vardır. Allah yolunda harcanmak üzere onlara servet vermiştir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır başkasına verir.”

“Dininde ve dünyâsında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allah’u Teâlâ’nın korudukları müstesna! Allah’u Teâlâ sûretlerinize bakmaz; niyetlerinize ve amellerinize bakar.”

“Şüphesiz Cennet ehli, her saç sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı itibâre alınmayan kimselerdir ki, büyüklerin (makam sahiplerinin) huzûruna girmek isteseler kabûl edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyâcı göğsünde deprenip durur. İşte bunların nûru kıyâmet halkına taksim edilecek olsa hepsine yeterdi.”

“Riyanın azı da şirktir. Allah’u Teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan müttekileri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalbleri hidâyet nûru saçar. Her karanlık, tozlu yollardan bu sayede kurtulurlar.”-

“Kendisinde zerre kadar riya bulunan ameli, Allahü teâlâ kabûl etmez.”

“Âdil hükümdârın bir günü, bir adamın kendi kendine altmış sene (nafile) ibâdet etmesinden daha hayırlıdır.”

“Üç şey helak edicidir: İtaat edilen cimrilik, uyulan hevâ-i nefis, kulun kendini beğenip böbürlenmesidir.”

“Zillete düşmeyecek şekilde tevâzu gösteren, meşrû kazancını meşrû yola sarf eden, düşkünlere acıyan, fakîh ve hikmet ehli ile düşüp kalkan kimseye müjdeler olsun.”

“Dört şey var ki, Allah’u Teâlâ bunları ancak sevdiği kimselere verir: Sükût etmek; bu, ibâdetin başlangıcıdır, Allah’a tevekkül, tevâzu ve dünyâdan meylini kesmektir.”

“Kıyâmet gününde, en ağır azâbı görecektir olan, Allahü teâlânın, ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimdir.”

“Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir.”

“Siz din âlimleri ve fukahâsı çok, okuyucu ve hatîbleri az, soranları az, cevap verenleri çok bir diyar ve zamandasınız. Bu vaziyet karşısında amel, ilimden hayırlıdır. Yakında bir zaman gelecek, âlimler ve fukahâ, azalacak, konuşmalar çoğalacak, soranlar çok olacak, cevap verebilenler az bulunacak, işte o zaman ilim amelden hayırlıdır.”

“Allah’u Teâlâ kıyâmet günü, bütün kullarını ve âlimleri diriltir. Sonra âlimlere: Ey âlimler, ben hâlinizi bilerek, ilmi size verdim, bunu size azâb etmek için vermedim. Kusurlarınızı bağışladım. Buyurun Cennete...”

“İlimden bir mes’ele öğrenmek, bütün varağı ile dünyâdan hayırlıdır.”

“Câhilin cehâletine susması, (öğrenmemesi) âlimin de ilmini saklaması doğru değildir.”

“En güzel hediye; hikmetli bir sözü iyice anlayıp, din kardeşine anlatmaktır. Bu, aynı zamanda bir senelik ibâdete karşılıktır.”

“İlim Çin’de bile olsa öğreniniz.”

“İnsanlar ilim öğrenip ameli terk ettikleri, dil ile sevişip içten husûmet besledikleri ve sılâ-i rahmi terk ettikleri vakit, Allah onlara la’net eder, kulaklarını sağır, gözlerini de kör eder.”

“Müslümanlar, Peygamberlerinden sonra, onun bildirdiği dinde bir bid’at, herhangi bir yenilik yaparsa, bunun benzeri olan bir sünnet, aralarından kalkar.”

“Bid’at sahibi bid’atından vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ tövbesini kabûl etmez.”

“Yeryüzünde, her zaman kırk kişi bulunur. Her biri, İbrâhîm (aleyhisselâm) gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ onun yerine başkasını getirir.”

“Gençlerin en hayırlısı, kendisini yaşlılara benzeten, ihtiyârların en fenâsı da kendisini gençlere benzetendir.”

“Namazını zayi ettiği hâlde Allaha mülâki olan kimsenin, diğer iyiliklerine Allah değer vermez.”

“Kim ki, abdestini güzel alır, namazını vaktinde kılar, rükû’ ve sücûdunu tamamlar, huşû’una riâyet ederse, beyaz ve parlak

olduğu halde yükselir ve benim hakkıma riâyet ettiğin gibi, Allah da seni korusun der. Kim ki abdestini güzel almaz, namazını vaktinde kılmaz, rûkû', sücût ve huşû'una riâyet etmezse, siyah ve karanlık olduğu halde yükselir ve beni zayı ettiğin gibi, Allah da seni zayı etsin der. Tâ ki Allahü teâlânın dilediği yere gittikten sonra bir paçavra gibi dürülür ve kişinin yüzüne çarpılır.”

“Sizden herhangi birisinin, yemek sofrası misâfirinin önünde bulunduğu müddetçe, melekler onun için istiğfar ederler.”

“Din kardeşinin arzu ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günahları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren, Allahı sevindirmiş olur.”

“Muhakkak ki insan, güzel ahlâkı sayesinde, gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olanların derecesine yükselir.”

“Evlenen kimse, dîninin yarısını korumuş olur. Artık diğer yarısında da Allaha karşı gelmekten sakınsın.”

“İki çocuğu ölen kimse, Cehennem ateşine karşı duvardan bir perde ile siperlenmiş olur.”

“Kadını, sırf malı ve güzelliği dolayısıyla alan kimse, malından da güzelliğinden de mahrûm olur. Fakat dindarlığı için bir kadın ile evlenen kimseye, Allahü teâlâ malı da güzelliği de nasîb eder.”

“Her kimin kız çocuğu olur da onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder, gıda verir ve gıdasını güzel verir ve Allahü teâlânın kendisine verdiği ni'metlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennemden kurtarıp Cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur.”

“Lâ ilahe illallah söyleyip, bu Kelime-i tayyibe üzere vefât eden Cennete girer. Allah için bir gün oruç tutup, bu minval üzere vefât ederse Cennete girer. Allah için sadaka verip ömrü bunun üzerine biten Cennete girer.”

“Ramazan-ı şerîf ayında oruç tutup, ardından Şevval ayındanda altı gün oruç tutarsa, bir yıl oruç tutmuş gibi olur” buyurunca, hadîs-i şerîfi rivâyet eden Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretleri, “Bir gününe on gün mü?” diye sordu. Resûlullah (aleyhisselâm) “Evet” buyurdu.

“Yaşadığımız günlerde Rabbinizin nefhaları (rahmet dağıtması) vardır. Onlardan istifâde edin. Cum'a gününde bu günlerden biridir.”

“Gizli sadaka Allahın gadabını söndürür.”

“Helâl (nafaka) taleb etmek, farz üzerine farzdır.”

“Gıybet eden ve dinleyen, günahta ortaklardır.”

“Memleketler, Allahü teâlânın yarattığı yerler, insanlar da Allahü teâlânın kullarıdır. Nerede huzûr, bulursan orada otur ve Allahü teâlâyâ hamd eyle.”

Peygamberimiz (aleyhisselâm) yola çıkmak isteyeneye şu duâyı okurlardı: “Allahü teâlâ seni rahmet ve himâyesine alsın, takvâyı sana azık etsin, günahlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin.”

“Vefâtından sonra beni ziyâret eden, sağlığında ziyâret etmiş gibidir.”

“Yalnız beni görmek maksadıyla ziyâretime gelenler, Allahü teâlânın izniyle şefaati hak etmişlerdir.”

“Cennet bahçelerinde eğlenmek isteyenler, Allahı çok zikretsiner.”

Resûlullah (aleyhisselâm) “Hangi amel daha faziletlidir?” diye sorduklarında şöyle buyurdular “Dilin, Allah Allah derken ölmendir.”

“Lâ ilahe illallah diyenler için mezarlarında vahşet (yalnızlık), mahşer meydanında dehşet yoktur. Sûr’un üflenmesi ânında, başlarındaki toprakları nasıl silkeleyerek kalktıklarını sanki görür gibiyim. Hüznü bizden gideren Allaha hamd ederiz. Muhakkak ki, bizim Rabbimiz, son derece mağfiret edici (gafûr) ve şekûrdur (iyiliklerin mükâfatını verendir).”

“Kim herhangi bir kitapta benim üzerime salevât-ı şerîfe getirirse, ya’nî salevât-ı şerîfeyi kitaba yazarsa, ismim orada kaldığı müddetçe, melekler o kişi için istiğfar ederler.”

“Abdestli olarak uyuyan kişinin rûhu Arş’a yükselir.”

“Îmân, üçyüzotuzüç yoldur. Bu yollardan birine girip şehâdet ile Allaha ulaşan kimse, Cennete girer.”

“Allah katında en faziletli namaz, akşam namazıdır. Misâfir ve mukîm hakkında aynıdır, değişmez. Onunla gündüz namazı sona erer ve gece namazı başlar. Kim akşamın farzını kıldıktan sonra iki rek’at sünnet kılsa, Allahü teâlâ ona Cennette iki köşk inşa ettirir. Dört rek’at kılan kimsenin ise, yirmi veyahut kırk senelik günahı bağışlanır.”

“Gece kıyamına (namazına) devam edin; zîrâ bu sizden önceki sâlihlerin ibâdeti, Allaha yakınlık ve günahlara keffâret olup, insanı bedenî hastalıklardan korur ve günahlardan uzaklaştırır.”

“Yemekten evvel elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir.”

“Üç haslet kendisinde bulunmadıkça kişinin imânı kemâl bulmaz: Kızdığı vakit hiddeti kendisini haktan ayırmamak, memnuniyeti vaktinde bâtıla girmemek, gücü yettiği vakit hakkı olmayan şeyi almamaktır.”

“Kim ki, bir iyiliği niyet eder de, sonra herhangi bir mâni sebebiyle onu yapamazsa, ona tam bir sevâb yazılır.”

“Riyanın en küçüğü dahi şirktir.”

“Çok yaşayıp, ameli güzel olan kimseye müjdeler olsun.”

“Allah’ın yarattıkları üzerinde düşünün, zâtı hakkında düşünmeyin. Zira siz O’nun kadrini takdîr edemez, O’nu anlamağa güç yetiremezsiniz.”

“Mü’minin hediyesi ölümdür.”

Taberânî’nin eserlerinden seçmeler:

Usâme bin Zeyd anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) Benî Mustalak kabilesi üzerine yapılan seferden döndüğünde, Abdullah bin Übey’in oğlu, münâfıkların başı olan babasına karşı kılıcını çekip “Muhammed (aleyhisselâm) insanların en şerefli, en üstünü, ben ise en âdisi, en alçağıyım demedikçe, vallahi bu kılıcı kınına koymam” dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Übey: “Vay Allah’ın belâsı vay! Muhammed (aleyhisselâm) insanların en şerefli, en yükseği, ben ise, en âdisi, en alçağıyım” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) bu hâdiseyi duyunca tebessüm edip, onun hareketini takdîr buyurdular.

“Abdullah İbni Abbâs (radyallahü anh) anlatır: Peygambere (aleyhisselâm) mübârek Eshâbından (r.anhüm) biri gelerek “Ya Resûlallah! Seni o kadar çok seviyorum ki, aklıma gelince sizi hemen gelip görmezsem, canım çıkacak gibi oluyor. Gelip seni görüyorum. Fakat ben âhirette ne yapacağım. Eğer Cennete girersem, muhakkak senden aşağı mertebelerde olacağım. Senden ayrılmak ise, bana çok zor gelecek Ben Cennette de seninle olmak istiyorum” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) hiçbir cevap vermedi. Daha sonra bu husûsta Allahü teâlâ Nisa sûresi altmışdokuzuncu âyet-i kerîmesini nâzil edip meâlen şöyle buyurdu: “Kim Allahü teâlâ ve

Peygamberine (aleyhisselâm) itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle, iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır" buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) hemen o zâtı çağırarak, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak müjdeledi.

Usâme bin Şerik anlatır: Birgün Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında oturuyorduk. Herkesin sessizce oturduğu sırada birkaç kişi gelip, Resûlullah'a (aleyhisselâm) "Allahü teâlâ en çok kimi sever?" diye sordular. Resûlullah da (aleyhisselâm), "Ahlâkı en güzel olanı" buyurdu.

Abdurrahmân bin Haris Sülemî (radiyallahü anh) anlatır: Resûlullahın (aleyhisselâm) yanındaydık Abdest almak için su istediler. Kaptı su gelince, eliyle kaptan su alarak abdest aldı. Resûlullah (aleyhisselâm) işini bitirince kabı alıp içindeki suyu içtik. Resûlullah (aleyhisselâm) bunu görünce: "Niçin böyle yapıyorsunuz?" diye sorduğunda, "Allah ve Resûlünün sevgisi için" diye cevap verdik. Resûlullah da (aleyhisselâm), "Allah ve Resûlünün sizden râzı olmasını istiyorsanız, size verilen emânetleri hakkıyla muhafaza edin. Konuştuğunuzda doğru söyleyin. Komşularınıza iyi muâmele edin" buyurdu.

Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) anlatır: Uhud savaşında "Muhammed (aleyhisselâm) öldü" şayiisi Medine'ye ulaşınca, Ensârdan (r.anhüm) ihrâmlı bir kadın Uhud'da savaş meydanına geldi. Babası, kocası, kardeşi ve evladının cesediyle karşılaştı. "Kim bunlar?" diye sorunca: "Baban, kardeşin, kocan ve çocuğun" dediler. Kadın: "Bana Resûlullahı (aleyhisselâm) gösterin" dedi. Resûlullahın (aleyhisselâm) yerini öğrenince, koşup yanlarına vardı. Elbisesinin ucundan tutarak "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah, sen sağ olduktan sonra, gerisi ne olursa olsun. Benim için hiç mühim değil" dedi.

Katâde bin Nu'mân (radiyallahü anh) anlatır: "Resûlullah'a (aleyhisselâm) bir yay hediye edildi. O da Uhud savaşında bana verdi. Savaşta, Resûlullahın (aleyhisselâm) önüne dikilip, hem müşriklere yayın ipi kopuncaya kadar ok attım. Hem de Resûlullah'a (aleyhisselâm) gelebilecek oklara siper oldum. Yayımın ipi kırılınca ok atamaz olmuştum. Bizim tarafa ne zaman bir ok atılsa, hemen göğsümü

Resûlullahın (aleyhisselâm) önüne gerer, okun hedefine ulaşmasına mani olurdu.”

Muâz bin Cebel (radyallahü anh) anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) gittim. Namaz kılıyordu. Sabaha kadar ayakta durdu, secdeye gitti. Orada rûhunun kabzedildiğini zannettim. Daha sonra bana: “Niçin böyle yaptım, biliyor musunuz?” buyurdu. “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dedim. Üç veya dört defa aynı soruyu tekrarladı ve şöyle buyurdu: “Ben, Allah’ın farz kıldığı namazı kıldım. Sonunda Rabbimin elçisi gelerek: “Ümmetin için ne yapayım?” dedi. “Rabbim daha iyi bilir” deyince, aynı soruyu üç veya dört defa tekrarlayarak “Ümmetin için ne yapayım?” dedi. Ben yine: “Rabbim daha iyi bilir” dedim. Bunun üzerine “Ümmetinden dolayı seni hiç üzmeyeceğim” buyurunca, ben de hemen Rabbime secde ettim. Rabbim, şükredenlere karşılığını verir ve onları sever” buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (radyallahü anh) anlatır: Birgün Resûlullah (aleyhisselâm) Ashâbı ile birlikte yola çıktı. Resûlullah (aleyhisselâm) bir deveye binmişti. Eshâbından (r.anhüm) hiçbir Resûlullahın (aleyhisselâm) önüne geçmiyordu. Muâz bin Cebel (radyallahü anh) : “Yâ Resûlallah! Allah’u Teâlâ bizim canımızı senden önce alsın. Allah göstermesin! Sen önce vefât edersen, senden sonra biz hangi ibâdeti yapalım? Ya Resûlallah! Allah yolunda cihad mı yapalım?” diye suâl etti. Ben de: “Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah!” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) : “Allah yolunda cihad güzel şey! Fakat, insanlar için bundan daha üstünü var” buyurdu. Muâz bin Cebel (radyallahü anh) “Oruç ve sadaka mı?” diye suâl eyledi. Resûlullah (aleyhisselâm) : “Oruç ve zekât da güzel şey! Fakat, insanlar için bunlardan daha üstünü var” buyurdu. Bunun üzerine Muâz bin Cebel (radyallahü anh), bildiği bütün hayırları saydı. Hepsine de Resûlullah (aleyhisselâm) “İnsanlar için bundan daha hayırlısı var” buyurdu. Muâz (radyallahü anh) : “Yâ Resûlallah! İnsanlar için bundan daha hayırlı olan nedir?” diye suâl eyledi. Resûlullah (aleyhisselâm) ağzını işâret ederek: “Susmak, konuşunca da hayır konuşmaktır” buyurdu. Muâz (radyallahü anh) : “Dillerimizle söylediklerimizden hesap sorulacak mı?” deyince Resûlullah (aleyhisselâm), Muâz’ın (radyallahü anh) dizine vurdu. Sonra da: “Annen yokluğuna yansın!” buyurup, daha başka şeyler de söyledi. Daha sonra, “İnsanları Cehenneme yüzüstü düşürecek olan

şey, dillerinden başkası değildir. Kim Allaha ve âhiret gününe inanırsa, ya hayır söylesin, ya da sussun. Hayır konuşun istifâde edin. Şer konuşmayın ki, selâmette olasınız.”

Muâz bin Cebel (radiyallahü anh) anlatır: Abdullah bin Amr’ın (radiyallahü anh) evine uğradım, kapının önüne çıkmış kendi kendine konuşur gibi hareketler yaparken görünce, böyle yapmasının sebebini sordum: “Allah’ın düşmanı olan şeytan, neden beni Resûlullahın buyurduklarını tatbik etmekten alıkoyuyor? Bana “Evinde sıkılıyorsun, İnsanların arasına çıkmıyor musun?” diyor. Halbuki ben, Resûlullahın (aleyhisselâm) “Allah, yolunda cihad edeni korur. Hastaları ziyâret edeni korur. Sabah namazına câmiye gideni korur. Yardım etmek düşüncesi ile idârecilerinin yanlarına gideni korur. Hiç kimsenin gıybetini yapmadan evinde oturanı da Allah korur” buyurduğunu duymuştum. Buna rağmen Allahın düşmanı, beni evimden meclise çıkarmak istiyor” dedi.

Mus’ab bin Umeyr’in kardeşi Ebû Azîz bin Umeyr anlatır. Bedir Savaşında müşriklerin yanındaydım. Savaş neticesinde Resûlullahın (aleyhisselâm) Ashâbı tarafından esîr edildim. Ben, Medîneli Ensârdan bir grubun muhafazasındaydım. Onlar, sabah ve akşam yemeklerinde Resûlullahın emrine uyararak, kendileri yalnız hurmayla yetinirler, bana ise kendi ihtiyaçları olan ekmeği verirlerdi. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm): “Esirlere iyi muâamele edin” buyurmuştu.

İbn-i Abbâs (radiyallahü anh) anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ey Abdûlmuttaliboğulları, sizin için Allahü teâlâdan üç şey diledim. Doğru yolda olanları, o yoldan ayırmamasını, bilgisi olmayanları, bilgili kulmasını da diledim. Bir kimse Hacer-i Esved’le Makâm-ı İbrâhîm arasında durup namaz kılma ve oruç tutsa; eğer, Muhammed’in (aleyhisselâm) Ehl-i Beytine düşmanlık ediyorsa, ölünce Cehenneme, girer.”

Nu’mân bin Beşîr (radiyallahü anh) anlatır: Biz, Resûlullah ile beraber seferde iken, içimizden biri hayvanının üzerinde uyukluyordu. Bir başkası şaka niyetiyle, sadağından okunu aldı. Birden korkarak uyandı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): “Hiç kimseye, müslüman bir kardeşini korkutmak helâl değildir” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radiyallahü anh) anlatır: Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah ile (aleyhisselâm) oturuyorlardı. Bir adam gelip, Hazreti

Ebû Bekr'e kötü sözler söylemeye başladı. Resûlullah da (aleyhisselâm) hayret ve tebessümle onları seyrediyordu. Adam biraz ileri gidince, Hazreti Ebû Bekr, onun sözlerinden bir kısmına karşılık verdi. Resûlullah (aleyhisselâm) üzülerək oradan ayrıldı. Ebû Bekr de (radiyallahü anh) arkasından koşup yetişti. "Yâ Resûlallah! Adam bana kötü söylerken siz orada oturuyordunuz. Adama ben karşılık verince oradan ayrıldınız. Acaba hatâ mı eyledim, sebebini söyleyin de rahatlayayım?" dedi.

Resûlullah (aleyhisselâm): *"Sen, o adamın karşısında susarken, senin yerine ona bir melek karşılık veriyordu. Sen ona cevap vermeye başlayınca, araya şeytan girdi. Ben, ise şeytanla beraber bir arada bulunmam" buyurup, şöyle devam etti: "Yâ Ebâ Bekr! Üç şey vardır ki, Allah'ı Teâlâ asla onları karşılıksız bırakmaz. Kim zulme uğrar da, Allah'ın rızâsını kazanmak için mukâbelede bulunmazsa, Allah'ı Teâlâ o kimseye yardım ederek yükseltir. Her kim Allah'ı Teâlâ'ya yaklaşmak için herkese ihsânda bulunursa, Cenâb-ı Allah o kimsenin zenginliğini artırır. Her kim de zengin olmak için dilencilik yaparsa, Allahü teâlâ, o kimseyi fakîrleştirir"*

Cerîr (radiyallahü anh) anlattı. Resûlullah'ın (aleyhisselâm) huzûruna bir adam geldi. Dizlerinin titrediğini gördüm. Resûlullah (aleyhisselâm) bu zâta: "Titremene hacet yok. Ben kral değilim. Kureyşli, kuru et yiyen bir kadının oğluyum" buyurdu.

Yahudilerin Medine'de ileri gelen âlimlerinden ilen, müslüman olmakla şereflenen Abdullah bin Selâm, Medine çarşısında sırtında odun taşımaktaydı. Kendisine: "Allah seni sırtında odun taşımaya muhtaç etmediği hâlde, bu şekilde dolaşmanın sebebi nedir, diye sorulunca: "Kibrimden kurtulmak istedim. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm), "Kalbinde bir hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse, Cennete giremeyecektir" buyurdu" dedi.

Zeyd bin Erkâm (radiyallahü anh) anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) bir hastalığımda evime teşrîf etti ve "Bu hastalığından sana bir şey olmaz. Fakat, benden sonra yaşadığın takdîrde a'mâ olursan ne yaparsın?" buyurdu. "O zaman sabreder ve sevâbını Allahü teâlâdan beklerim" diye cevap verdim. Resûlullah da (aleyhisselâm): "Bu takdîrde sorgusuz sualsiz Cennete girersin" buyurdu. Resûlullahın vefâtından sonra gözlerim görmez oldu. Bir diğer rivâyette, Zeyd bin

Erkâm'ın (radiyallahü anh) gözlerinin, vefâtına yakın tekrar açıldığı bildirilmektedir.

Hazret-i Ömer anlatır: Resûlullahın (aleyhisselâm) yeni bir elbise giyerken, elbise göğsüne kadar gelince: “Mahrem yerlerimi örten ve dünyâda beni güzelleştiren elbiseyi bana giydiren Allaha hamd olsun. Kuvvet ve irâdesi ile yaşadığım Allaha yemîn ederim ki, yeni bir elbise giyip de, benim söylediğim gibi söyleyen ve sonra da eskilerini Allah rızâsı için bir fakîre giydiren her müslüman, giydirdiği o elbisenin bir ipliği dahi fakîrin üzerinde bulunduğu müddetçe, kendisi hayatta olsun, ölmüş olsun, Allah'ın himâyesinde olur” buyurdu.

Taberânî'nin Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) ba'zı rivâyetleri:

Bir adam, Abdullah İbni Abbâs'ın huzûruna gelerek, “Bana nasîhat eyle” dedi. İbn-i Abbâs (radiyallahü anh) da, “Allahü teâlâyâ hakkıyla kulluk et ve Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı (r.anhüm) hakkında kötü söz söylemekten sakın. Çünkü sen, onların ne kadar yüksek derecelerde olduğunu bilmiyorsun” buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (radiyallahü anh) “Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allaha yemîn ederim ki, yeryüzünde dilden başka uzun zaman hapsedilmeye lâîk bir şey yoktur” buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (radiyallahü anh) : “İnsanlar üç sınıfa ayrılır. Bunlardan birincisi; Allah yolunda cihâd edenlere, malı ve canı ile yardım edenler, ikincisi; iyilikleri emredip, kötülüklerden nehyederek dilleri ile cihâd edenler. Üçüncüsü de; kalbi ile hakîkati tasdîk edip, kötülüğe buğz edenlerdir” buyurdu.

İkrime bin Ebî Cehl (radiyallahü anh) ile birlikte Yemen'de mürtedlere karşı savaşı, Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) Garafe bin Haris (radiyallahü anh) anlatır: Mısır'da Mendukûn adında bir hristiyanı İslâmiyete da'vet ettim. Fakat adam, Resûlullah (aleyhisselâm) hakkında kötü sözler söyledi. Ben de onu bir güzel dövdüm. Vâli Amr bin Âs (radiyallahü anh) hâdiseyi duyunca beni çağırıp: “Biz onlarla andlaşma yapıp, emniyette olduklarını bildirmediğimiz mi?” dedi. Ben de “Onlara, herhalde Resûlullah (aleyhisselâm) hakkında kötü sözler söylesinler diye eman verilmedi. Benim bildiğim, kiliselerine dokunmayacağımıza, ibâdetlerine karışmayacağımıza altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemeyeceğimize, onlara düşman saldırdığında koruyacağımıza,

kendi aralarında diledikleri gibi karar verebileceklerine, bizim kanunlarımıza uymak isteyenler hakkında Allah ve Resûlünün (aleyhisselâm) emrettiği gibi hüküm vereceğimize, arzu etmezlerse mecbûr etmeyeceğimize söz verdik” dedim. Amr İbni Âs (radıyallahü anh) da “Evet doğru söyledin” dedi.(Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 912.El-A'lâm cild-3, sh. 121.Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 407.Mu'cem-ül-müellifin cild-4 sh. 253.Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 49.Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 30.Kıyâmet ve Ahiret sh. 115, 134, 161.Brockelman. Târîh-ül-edeb-il-Arabiyye cild-3, sh. 224)

BİBLİYOGRAFYA

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Kahire, ts. (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 51; a.mlf., *el-Mu'cemü's-şagîr*, Beyrut 1403/1983, I, 23, 25, 27, 29, 58, 77; a.mlf., ed-Du'â' (nşr. Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 13-49; Ebû Zekerıyyâ İbn Mende, *Cüz' fihî zikrû Ebi'l-Kâsım Süleymân b. Aşmed et-Taberânî: Menâkıbü't-Taberânî* (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* içinde), XXV, 329-368; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 49-51; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 54; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 407; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 119-130; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 912-917; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 311; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 73-75; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-müfrehes* (nşr. M. Şekkûr el-Meyâdinî), Beyrut 1418/1998, s. 332; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 204-206; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 30; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 279; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 135; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 393-396; Mustafa Gündoğdu, *Taberânî'nin Hadis İlmindeki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1999), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 116-119; Abdülkadir Palabıyık, “Taberânî ve el-Mu'cemü's-sagîr Adlı Eseri”, *DÜİFD*, XIV (2001), s. 191-203; M. Yaşar Kandemir, “Heysemî”, *DİA*, XVII, 292-293; Abdülkadir Şenel, “İbn Merdûye”, a.e., XX, 184.

İMAM BEYHAKÎ (R.A)

(D.H. Şaban 384.M. 994.Nişabur. V.H. 458.M. 9 Nisan 1066, Nişabur-İran)

Meşhur Şafii fıkıh bilgini, muhaddis. Ehl-i Sünnet âlimi, hafız, veli.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Hadis âlimlerinin ileri gelenlerinden ve Şafii fıkının önemli simalarından olan Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, İsmi **Ahmed bin Hüseyn, künyesi Ebu Bekir**'dir. Nişabur'un Beyhek kasabasından olduğu için Beyheki diye meşhur olmuştur. Beyhek kasabasına bağlı Hüsrevçird köyünde 994 (H. Şaban 384) senesinde doğdu, H. 458- 9 Nisan 1066, Nişabur'da vefat etti. Başta Es-Sünen-ül-Kübra isimli hadis kitabı olmak üzere birçok eseri vardır.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Çocukluğu Beyhak'ta geçti ve ilk tahsilini de burada yaptı. Beyheki zekâsının keskinliği, hafızasının kuvveti, öğrendiği şeyler üzerindeki arzusu ve ilim öğrenmekteki ihlası ile hocalarının dikkatlerini üzerine topladı. On beş yaşında iken hadisöğrenmeye, daha sonra da fıkıh öğrenmeye başladı. Yüzden fazla hocadan hadis öğrendi. İbni Füre'k'ten kalam ilmini, Ebu Ali Rodbari'den tasavvuf ilmini öğrendi. Hadis ilminin en önemli meselelerini **Hâkim en-Nîsâbü'rî'den** öğrendi ve hocaları içinde en çok ondan faydalandı. **Fıkıh ilminde hocası Ebü'l-Feth Nâsır b. Muhammed el-Mervezî'dir.** Büyük âlim oldu, kendisine ilmin minaresi denildi

Muhtelif hocalardan faydalanmak maksadıyla İsfârâyin, Tûs, Hemedan, İsfahan, Rey, Nişâbur, Bağdat, Kûfe, Mekke gibi ilim merkezlerinde zamanın âlimlerinden akli ve nakli ilimleri tahsil etti.

Diğer hocaları arasında ***muhaddis, kelâm ve fıkıh âlimi İbn Fûrek, zâhid ve vâiz Hargûşî, fakih ve muhaddis İbn Mahmiş, mutasavvıf Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû Hâzim el-Abdûyî, muhaddis, fakih ve kelâm âlimi Ebû İshak Rükneddin el-İşferâyînî, muhaddis Ebû Zer el-Herevî, muhaddis ve fakih Ebû Bekir el-Berkânî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır.***

TALEBELERİ

Pek çok âlim yetiştirdi Tanınmış talebeleri arasında, Şeyhülkudât İbnü'l-Beyhakî diye bilinen oğlu İsmâil b. Ahmed, Hafidü'l-Beyhakî diye anılan torunu Ubeydullah b. Muhammed, Mekke

ve Medine fakihî muhaddis Furâvî, Horasanlı muhaddis Zâhir b. Tâhir, muhaddis Ebû'l-Meâlî Muhammed b. İsmâîl el-Fârisî, Şeyhülislam Ebu İsmail el-Ensari, Zahir bin Tahir, Ebu Abdullah el-Feravi, sayılabilir.

Son dönemlerinde Hadisi diğer ilimlere tercih ederek sadece onunla meşgul olmaya başladı.

Kelam ilminde Ehl-i sünnet itikadına büyük hizmetler yaptı. Çeşitli ilimlerde bilhassa hadis, fıkıh ve kelam ilmine ait yüzlerce eser yazdı. Horasan'da hadis ilminde onun izni olmadan, o icazet (diploma) vermeden kimse hadis ilminden söz edemezdi.

İlim ve fazilette yüksek bir zat olan Beyheki hazretleri, devamlı okur, araştırır, tasnif eder, eserlerini öğrencilerine okutur, ilimle meşgul olur, fakirliğe sabreder, halinden hiç şikayet etmezdi. Az yer az içerdi. Kırk dört yaşından sonra vefatına kadar otuz sene bayram günleri hariç devamlı oruç tutmuştur.

BEYHAKÎ(R.A) HAZRETLERİ'NİN ŞAHSİYETİ

Beyhakî dünya malına değer vermeyen zâhid bir âlimdi. İlim tahsili uğrunda ve hayatının daha sonraki devirlerinde çeşitli sıkıntılar çektiği halde bunlardan kimseye şikâyet etmezdi. Maddî imkânsızlık sebebiyle Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenlerine sahip olamadığı rivayet edilir. Hz. Peygamber'in ve ashabın örnek hayatını yaşamaya çalışırdı. İlmî tartışmalarda rakiplerine karşı son derece anlayışlı ve insafli davranırdı.

Beyhekî (radiyallahü anh) kanaatkâr, azla yetinir veher hâlinde selef-i sâlihînin, Ashâb-ı Kirâmın ve Tabiînin yolunu ta'kib ederdi. Birkimse onu gördüğü zaman, asâlet ve takvâsahibi bir zât olduğunu anlardı. Onun yanına gelip oturan ayrılmak istemez, ayrıldığı zaman da hemen onun yanına dönmek isterdi. Çünkü onun hareketi, hâlve davranışları yerinde, konuşmasıgüzeldi. Kendisiyle beraber bulunulacakbir zât idi.

Beyhekî (radiyallahü anh) şüphelilerden tam kaçınarak, takvâ üzere yaşadı. Otuz yıl devam üzere oruç tuttu.

Ebû Hasen Abdülgafûr Nişâbûr târihinin zeylinde: Ebû Bekr Beyhekî, fakih, hadis hafızı ve usûl (Usûl-i hadis ve fikh) âlimidir: Hâfızasının kuvveti ve şüphelilerden kaçınmakta zamanının bir tanesi idi. Haramlardan sakınmak ve öğrendiği şeyleri muhafaza etmekte asrının tekiydi. Hâkim'in (radiyallahü anh) talebelerinin en büyüğü

olup, ondan sonra pekçok âlimden de ilim alarak, öğrendiği ilimlerin üzerine. İlim kattı.

Daha genç yaşta hadîs-i şerîf yazmaya ve ezberlemeye başlamıştı. Sonra fıkıhta da büyük âlim oldu. Aza kanâat, eden, haramlardan' sakınan bir zâtı" buyuruyor.

İmâm-ül-Haremeyn Ebû'l-Meâlî ise; "Hiç bir Şafîî âlimi yoktur ki, ona İmâm-ı Şafîî'nin (bir yardımı olmasın. Fakat Ebû Bekr Beyhekî'nin ayrı bir husûsiyeti vardır. O, İmâm-ı Şafîî'ye mezhebinin yayılması husûsunda, yazmış olduğu kitaplarıyla yardımcı olmuştur" demiştir.

İmâmı Beyhekî, Allah'ı Teâlânın, kendisine ilim verdiği her kimse üzerine, te'lîfin (kitap yazmanın) farz olduğuna inanmış, daha 22 yaşında iken kuvvetli bir azîmle bu işe yönelmiştir. Hakkında kitap yazdığı konuları derinliğine, ince ve itinalı bir şekilde ele aldığı için, büyük âlimler onun eserlerini çok beğenmişler, eserlerine takrizler (medhiyeler) yazmışlar, aklını, zekâsını ve ilmi üstünlüğünü ifâde etmişlerdir. O, seçtiği konularda, evvelâ istihâre yapar, sonra Cenâb-ı Hakdan yardım ister, Allahü teâlâ da ona yardımını ve tevfikini lütfederdi.

Fıkıh konusunda Şafîi fikhına mensup olup üstünlüğünü savunarak bu alanda önemli eserler vücudagetirdi. Bu hizmetinden dolayı Şafîi fikhının yayılmasında çok büyük katkısı oldu. Muhtelif ilimlerdeki derinvukufiyetinden dolayı bazı âlimlere göre, mezhep kurup içtihat edebilecek bir dereceye yükseldi. Ancak, böyle bir şeyeteşebbüs etmedi. Güçlü hafızası ve hadis ilmindeki derin bilgisiyle kendisi ilim âleminde tanındı. Beyhakî, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında devrinin otoritelerinden biri oldu. Onun ilimdeki yerini tespite çalışan âlimler, hem hadis, hem de fıkıhtaki üstün konumuna ve Eşarî kelâmındaki geniş bilgisine özellikle işaret ederler. Ayrıca çeşitli ilimlere vâkıf olduğunu, daha önce benzeri görülmeven eserler verdiğini ve 1000 cüzü bulan eserlerinin hacmi itibariyle de kendinden önceki âlimleri geçtiğini belirtirler.

Çok sayıda eser yazarak benzeri pek görülmeven derecede bir külliyata sahip oldu. Selçuklu sultanıTuğrul Beyin veziri olan Abdülmülk'ün Eş'ari âlimlerine yönelik baskılarından dolayı, kendisi de bu baskılardan etkilendiğinden memleketinden ayrılarak Mekke'ye gitti.

Beyhaki, ömrü boyunca maddi sıkıntı çekmesine rağmen, ilim uğruna her türlü zorluğu göze aldı. Hadis nakillerinde çok titiz davrandı. Kesin emin olmadığı, kaynağından şüphe ettiği nakilleri eserlerine almadı. Yaşantısında Sünnet-i Seniyyeyi ve Ashab-ı Güzinin tarzlarını örnek aldı. Şeyhü'l-Kudat İbnü'l-Beyaki (oğlu İsmail), torunu Ubeydullah bin Muhammed, Furavi, Zahir bin Tahir, Ebü'l-Meali Muhammed bin İsmail el-Farisi'nin aralarında bulunduğu önemli talebeler yetiştirdi.

Beyhakî 406 (1015-16) yılından itibaren eserlerini telif etmeye başladı. Hadis ilmindeki sağlam bilgisi ve güçlü hâfızasıyla kendini kabul ettirdi. Hadislerde mevcut gizli kusurların tesbiti ile birbirine zıtmış gibi görünen rivayetlerin uzlaştırılmasında ve hadislerin fikhını kavramada devrinin otoritesi oldu. Nîşâburlu âlimler kitaplarını, özellikle *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*'ını kendilerine okutmasını rica ettikleri için 441 (104-950) yılında bu maksatla Beyhak'tan Nîşâbur'a gitti. Bu şehre sonraları iki defa daha geldi.

Beyhakî fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında da devrinin otoritelerinden biriydi. Mensubu bulunduğu Şâfiî fikhının üstünlüğünü savundu ve bu alanda değerli eserler verdi. Bu sebeptendir ki İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, her Şâfiî fakihinin İmâm Şâfiî'ye minnet borcu olduğunu, ancak mezhebini ve görüşlerini müdafaa etmek için Beyhakî'nin kaleme aldığı eserler sebebiyle İmâm Şâfiî'nin ona minnettar olması gerektiğini söyler. (*İbn Asâkir*, s. 266)

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında (1040-1063) Vezir Amîdül-mülk el-Kündürî'nin teşvikiyle Eş'arîler aleyhinde şiddetli bir takip başladığı zaman Eş'arî olması sebebiyle Beyhakî de İmâm Kuşeyrî ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî gibi yurdundan ayrılarak Mekke'ye sığındı.

En meşhur eserleri es-Sünenü'l-Kebîr, Delâilü'n-Nübüvve ve Şuâbü'l-İmân'dır.

Hız. Peygamberin (s.a.v) peygamberliğine delâlet eden haberlerin ve bilgilerin toplu olarak bir kitapta toplanmasıyla ortaya çıkan eserlere İslâmî literatürde Delâilü'n-Nübüvve denilmiştir. Bu alanda kaleme alınan çok sayıdaki eser arasında en kapsamlı olanı Beyhakî'ni kaleme aldığı Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sahibi's-Şerîa'dır. Bu eser kaynaklarda kısaca Delâil-i Beyhakî olarak anılmıştır.

Beyhakî, Hz. Peygamber'in nübüvveti ile ilgili en kapsamlı eserlerden biri olan? Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ashâbi sâhibi's-serîa? yı telif etmiştir. Eserde Hz. Muhammed(s.a.)'in nübüvveti konusunu incelenmiştir. Eser, Hz. Muhammed'in sadece mucizelerini değil beşerî ve nebevî bütün hallerini kapsamaktadır. Delâil edebiyatı Beyhakî ile kemâl dönemini yaşamıştır. Beyhakî sonrası dönemde Hz. Peygamber'in üstünlüklerine ağırlık verilmiş ve rivayetleri elemeye daha az seçici davranılmıştır. Delâil'de Hz. Peygamber'in bir mucize anlatılırken destekleyici rivayetler varsa, onlar da belirtilmiştir. Beyhakî aldığı rivayetlerin çoğunluğunda sağlam kaynaklara dayanmıştır. Beyhakî'nin rivayetleri, Rasûlullah'ın hususiyetlerine ve ona mahsus hallere dair yeterli fikir vermektedir. Hz. Peygamber'in sîreti ve mucizeleri ile ilgili olduğu ve ahkâma taalluk etmediği için Delâil'deki hadisler kullanılabilir.

VEFATI

Beyhakî 10 Cemâziyelevvel 458'de (9 Nisan 1066) Nîşâbur'da vefat etti. Cenazesi Beyhak'a nakledilerek doğduğu yer olan Hüsrevçird'de toprağa verildi.

Fikirleri

Kâinatta cereyan eden olaylarda mükemmel bir düzenin müşahade edilmesi, varlık âleminde birbirine zıttınsurların bir arada ve uyum içinde olması, peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin Allah'ın varlığına önemlideliller teşkil ettiğini ve peygamberlerin nakille ortaya koyduklarıyla birlikte destekleyici unsur teşkil ettiğini ifade eder. Kadere inanmayı, Allah'ın ilim, kudret ve irade sıfatlarının bir gereği olarak görmek gerektiğini, kullarının fiilleri de dâhil olmak üzere her şeyin Allah'ın tasarrufunda olduğunu beyan eder.

Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in (s.a.v) en büyük mucizesi olduğunu yazar. Kur'an-ı Kerim'in; felsefe, din, ahlak, astronomi ve fen bilimleri gibi büyük ihtisas gerektiren konuları ihtiva etmesine rağmen, ümmi bir insan aracılığıyla gönderilmesinin aşikâr bir mucize olduğunu, bu muazzam Kitaptan istifade ile sayısız eserin vücud getirilmiş olduğuna dikkati çeker.

Ölüm esnasında, ruhu teslim tarzı ile ölmüş olunan yerin, kabir azabının görülüp görülmeyeceğine dair bir fikir verebileceğini, ahirette hesaba çekilmenin toplu şekilde olacağını, cennette dört makamın mevcut olduğunu yazar.

İman ilahi buyruklara itaat etmekle kuvvet bulur, uymamakla zayıflar. Ancak, bunu imansızlık olarak görmemek gerekir. Allah'a şirk koşulmadığı sürece imansızlıklarına hükmedilmez. Sadece kâmil manada bir iman sahibi olmadıkları söylenebilir. İman ile İslam'ın aynı manaya geldiğini savunur. Kâfirlerin, iman mükellefiyeti ile beraber İslami emir ve yasaklarına uymamaktan da sorumlu tutulacaklarını kaydeder.

Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ilimler üzerinde yoğunlaşarak, icazı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaya çalıştı ve bu noktadaki harikalığını müşahade etti. İlahi sıfatları ispat yoluna giderken kendine özgü bir metot kullanarak, Allah'ın güzel isimlerinden (esma-i hüсна) hareketle ispatlamaya çalıştı.

Eserleri çok ve çeşitli konulara dâirdir. Ba'zısı çok uzun, ba'zısı kısa, ba'zısı da bu ikisi arasındadır. Bu durum, eserlerin mevzûlarına göre değişmektedir.

Sünneti seniyye üzerindeki fevkalâde kıymetli çalışmalarından dolayı, kendisine ba'zı müellifler "Munazzım-üs-Sünne: Sünnetin tanzimcisi" lakabını vermişlerdir.

O, devamlı okur, araştırır, tasnif eder, eserlerini öğrencilerine okuturdu. Kendisini meşgûl edecek bir ticarethânesi, vaktini öldürecek, a'sâbını bozacak, zihin ve fikir açıklığını giderecek bir vazîfesi olmadığından, devamlı ilimle meşgûl olurdu. Fakirliğe sabreder, hâinden herhangi bir şikâyetle bulunmazdı. Sâhib olduğu hâlis ilim, kendisini aşk ve şevk ile sünneti seniyyenin neşrine, dinin tebliğine yöneltiyordu. Yazdığı her harfi, ağzından çıkan her sözü Allah'ı Teâlânın murâkabe ettiğini düşünerek, çok dikkat ederdi. Az yer, az içer, devamlı oruç tutardı. Hattâ 44 yaşından sonra, vefâtına kadar 30 sene devamlı oruç tutmuştur. Bütün çalışmalarında niyetinin temizliği, ilminin genişliği, hıfzının kuvveti göze çarpardı.

Binden ziyâde eser telif eden İmâmı Beyhekî'nin yazdığı kitaplardan ba'zıları şunlardır:

ESERLERİ

Beyhakî bütün eserlerini muhaddislere has metotla her rivayetin senedini zikrederek yazmıştır. Mevzû olduğunu bildiği bir haberi kitaplarına almamayı prensip edinmiştir. Eserlerini şöyle sıralamak mümkündür:

A) Hadisle İlgili Olanlar.

1. *es-Sünenü'l-kübrâ. es-Sünenü'l-kebîr* diye de anılan eser diğer hadis kitaplarında bulunmayan pek çok hadisi, sahâbe ve tâbiîn kavlini muhtelif rivayetleriyle birlikte ihtiva etmekte olup fıkıh bablarına göre yapılan tertibinde Şâfiî fıkıhı ön planda tutulmuştur. İbnü't-Türkmânî'nin Beyhakî tarafından yapılan hadis değerlendirmelerini yer yer tenkit ettiği ve bazı konularda açıklayıcı bilgiler verdiği *el-Cevherü'n-naķî fı'r-reddi 'ale'l-Beyhakî* adlı kitabıyla birlikte on cilt halinde basılmıştır (Haydarâbâd 1344-1355).

2. *el-Medħal ilâ Kitâbi's-Sünen. es-Sünenü'l-kübrâ*'ya giriş mahiyetindeki bu eser Muhammed Ziyâürrahmân el-A'zamî tarafından yayımlanmıştır (Küveyt 1985). A'zamî eserin usûl-i hadîse dair olan birinci cüzünün kaybolduğunu belirtmektedir.

3. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr. es-Sünen ve'l-âşâr* veya *Ma'rifetü's-Şâfi'î li's-sünen ve'l-âşâr* adlarıyla da bilinen kitap Şâfiî fıkıhının dayandığı hadisleri, sahâbe ve tâbiîn sözlerini ihtiva etmekte ve onların güvenilir olduğunu ispata çalışmaktadır. Tâceddin es-Sübkî, bir Şâfiî fakihinin yanında bu kitabın mutlaka bulunması gerektiğini söyler. Hanefî fakih Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-âşâr*'ında Şâfiîler'e yönelttiği tenkitleri haksız bulan Beyhakî bu eserinde, Tahâvî'yi kendi mezhebini esas alıp mezhebine uygun düşen zayıf hadisleri sahih, uygun düşmeyen sahih hadisleri de zayıf göstermekle itham etmektedir. Brockelmann bu eserle *es-Sünenü'l-kübrâ*'nın aynı kitap olduğunu zannetmiştir (*İA*, II, 582). Dört ciltlik eserin I. cildi Seyyid Ahmed Sakr tarafından neşredilmiştir (Kahire, ts.).

4. *es-Sünenü's-suğrâ*. İki cilt hacmindeki eserin 392 varaktan ibaret olan 18. cüzü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 269). Brockelmann *Ma'rifetü's-sünen* ile bu eserin aynı kitap olduğunu ileri sürmüştür (*GAL*, I, 447; *Suppl.*, II, 619).

5. *el-Ķırâ'atü ħalfe'l-imâm*. Namazda kıraatin zaruretine ve imama uyan kimselerin Kur'an okuması icap ettiğine dair hadislerle sahâbe ve tâbiîn sözlerinden 450'sini topladığı bu eser ilk olarak Hindistan'da basılmış (tarihsiz), daha sonra Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1984).

6. *Kitâbü Tahrici eħdâisi'l-Üm*. Eserin İrlanda'da (The Chester Beatty Library) bir nüshası, Kahire'de ise bu nüshanın mikrofilmli

bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL*, I, 447; *Suppl.*, II, 619; Şerif Nâyif, s. 50, dipnot 1).

7. Fezâ'ilü'l-evkât. Receb, şâban, ramazan, şevval, zilhicce ve muharrem ayları ile cuma, pazartesi ve perşembe günlerinin fazileti ve her ay üç gün oruç tutmanın sevabına dair 307 rivayetin toplandığı eser Adnân Abdurrahman Mecîd el-Kaysî tarafından Mekke'de yayımlanmıştır (1410/1990).

B) Akaidle İlgili Olanlar.

1. el-Esmâ' ve's-şıfât. Eserde Allah Teâlâ'nın isimleri kitap, sünnet ve icmâa dayanılarak açıklanmış, bilinen doksân dokuz isminin dışında başka isimleri olduğu da gösterilmiştir. Çeşitli baskıları olan eser son defa İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından iki cilt olarak neşredilmiştir (Beyrut 1405/1985).

2. Delâ'ilü'n-nübüvve. Sahih rivayetlere dayanarak Hz. Muhammed'in herhangi bir insandan farklı taraflarını, peygamberliğini belirten yanlarını, mucizelerini derlediği meşhur eseridir. Abdülmü'tî Kal'acî tarafından yedi cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985).

3. Şu 'abû'l-îmân. el-Câmi 'u'l-muşannef fî beyâni şu 'abî'l-îmân adıyla da anılan eserde, imanın altmış veya yetmiş küsur şubesi bulunduğunu belirten hadisten hareketle bunların nelerden ibaret olduğu âyet ve hadislerin yardımıyla tesbite çalışılmaktadır. Eser Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından iki cildi fihrist olmak üzere dokuz cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1410/1990).

4. el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd. Müellif bu eserde âlemin sonradan yaratıldığına, onu yaratanın benzeri bulunmayan bir ilâh olduğuna, Allah'ın sıfatlarına, kader ve onunla ilgili olarak hidâyet, dalâlet, ecel, rızık gibi meselelere, kabir azabı, şefaât, ba's, hisâb, mîzan, cennet ve cehennem gibi âhiret hallerine, sünnete sarılıp bid'attan kaçınmaya, ülü'l-emre itaate, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu ispata, evliyanın kerametleri, ashap, Ehl-i beyt, aşere-i mübeşşere ve dört halifeye dair selef akîdesini âyet ve hadislerle ortaya koymaktadır. Eseri önce Ahmed Muhammed Mürsî tahkik etmeden (Kahire 1380/1961), daha sonra da Ahmed İsâm el-Kâtib bazı notlarla (Kahire 1401/1981) yayımlamışlardır. Beyrut'taki Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye eseri bir komisyona hazırlatarak neşretmiş (1404/1984), son olarak da Kemal Yûsuf el-Hût güvenilir bir yazmasıyla matbu nüshaları karşılaştırıp elde ettiği metni yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985).

5. *Kitâbü'l-Ğazâ' ve'l-ğader.* Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, nr. 1498) 108 varak hacminde bir nüshası bulunmaktadır (ayrıca bk. Brockelmann, *GAL* [Ar.], VI, 231). Ebû'l-Fidâ el-Eserî tarafından yayımlanan *el-Ğazâ' ve'l-ğader* ise *Şu'abü'l-îmân*'ın konuyla ilgili bölümünün aynen neşriden ibarettir.

6. *Kitâbü'l-Ba's ve'n-nüşûr.* Âmir Ahmed Haydar tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1986).

7. *İşbâtü 'azâbi'l-ğabr (ve su'âli'l-melekeyn).* Âyet, hadis ve selef âlimlerinin sözlerine dayanarak kabir azabının varlığını aklen ve dinen ispat ettiği bu eser Mustafa Saîd Hâlid tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1986).

8. *Kitâb fî hayâtî'l-enbiyâ' fî ħubûrihim.* Kâtib Çelebi'nin *Mâ verede fî hayâtî'l-enbiyâ' (ve) ba'de vefâtihim* adıyla zikrettiği ve 1000 meseleyi ihtiva ettiğini söylediği (*Keşfü'z-ğunûn*, II, 1355) eserini Medine'de bir nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 619).

C) Ahlâkla İlgili Olanlar.

1. *el-Âdâb.* Ana babaya, akrabaya ve diğer insanlara yapılması gereken iyilikler, karşılıklı vazifeler, belli başlı kötü huylar ile nefsi bu huylardan kurtarıp terbiye etmenin yolları ve diğer İslâmî edepler hakkında 1194 hadisın derlendiği eser Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1406/1986).

2. *ez-Zühdü'l-kebîr.* Uzlet, dünyaya önem vermeme, ölüm gelip çatmadan önce hayatı değerlendirme gibi zühd ve takvâ ile ilgili konulardaki hadisleri, muhtelif zâhid ve âlimlerin bu konudaki görüşlerini ihtiva etmektedir. 989 rivayetin senedleriyle birlikte zikredildiği eseri Âmir Ahmed Haydar yayımlamıştır (Beyrut 1408/1987).

3. *el-Erba'ûne's-ğugrâ.* Allah'ın birliği, tevbe, nefsi murakabe, doğruluk, tevekkül, ihlâs, helâl kazanç, iyilik, merhamet, tevazu vb. kırk konuya dair 161 rivayetten meydana gelmektedir. Her konuda mükerrer senedlerle birlikte en az iki, en çok beş altı rivayet bulunmaktadır. Eser Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987). *Keşfü'z-ğunûn*'da (I, 53) *el-Erba'ûn fî'l-ahlâğ* adıyla zikredilen ve 100 hadis ihtiva ettiği belirtilen

kitap da budur. Aynı konuda *el-Erba 'üne 'l-kübrâ* adlı başka bir eserinin daha bulunduğuy kaydedilmektedir.

4. ed-Da 'avâtü 'l-kebîr. Eserde Hz. Peygamber'in bizzat yaptığı veya sahâbîlerden birine öğrettiği dualar bir araya getirilmiştir. Tâceddin es-Sübkî bu eserin bir benzerinin daha bulunmadığını yeminle söyler. Eserin yarısı olduğu belirtilen ve 260 hadisi ihtiva eden bir bölümü Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından rivayetler değerlendirilmek suretiyle yayımlanmıştır (Küveyt 1409/1989). Kaynaklarda Beyhakî'nin bir de *ed-Da 'avâtü 'ş-şagîr* adlı eserinden söz edilmektedir.

D) Şâfiî Mezhebiyle İlgili Olanlar.

1. Menâkıbü 'ş-Şâfiî 'î. Kendisinden önce bu konuda on kadar eser yazılmış olmakla beraber Beyhakî'nin kitabı hepsinden daha mükemmeldir. Eserde Kureyş kabilesine mensup olan İmam Şâfiî'nin asâletine işaret ettikten sonra onun ikinci asrın müceddidi olduğunu, fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve kelâm gibi dinî ilimlerdeki üstünlüğü yanında diğer ilimleri de bildiğini ifade etmekte, zühd ve takvâsını ve diğer faziletlerini dile getirmekte, ailesini ve önemli talebelerini zikretmektedir. Bu arada bazı hadislerde geçen “Kureyşli âlim” ifadesiyle İmam Şâfiî'nin kastedildiğini söyler (I, 26, 54). Bu yorumun doğruluğu bir yana esasen söz konusu hadisler de zayıftır. Eser Seyyid Ahmed Sakr tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1390-1391/1970-1971).

2. Beyânü hağa 'i men ahta 'e 'ale 'ş-Şâfiî 'î. Ma 'rifetü 's-sünen ve 'l-âşâr'da İmam Şâfiî'nin kitaplarını rivayet edenlerin yaptığı yanlışları yeri geldikçe belirten müellif daha sonra bunları müstakil bir kitapta toplamıştır. Ayrıca İmam Şâfiî'nin bazı meselelerde isabetli hüküm vermediğine dair muhtelif kimseler tarafından ileri sürülen iddiaları da cevaplandırmıştır. Eser Halil Molla Hâtır (Riyad 1980) ve Şerif Nâyif Duays tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1402/1983).

3. el-Mebsût. Nuşûsu 'ş-Şâfiî 'î diye de bilinen eserde müellif İmam Şâfiî'ye ait fikhî metinlerin tamamını toplamış ve bunları talebelerine okutmuştur. Bazı kaynaklarda bu kitabın üç cilt olduğu kaydedilirken *Keşfü 'z-zunûn*'da (II, 1581-1582) *el-Mebsût fî fûrû 'i 'ş-Şâfiî 'iyye* başlığı altında bu kitabın Beyhakî'nin en büyük ve en önemli eserlerinden biri olduğu, yirmi cilt hacminde bulunduğu söylenmekte, *Nuşûsu 'ş-Şâfiî 'î* başlığı altında ise (II, 1957) on ciltlik bir

eser olduğu kaydedilmektedir. Eserin Bodleian Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, GAL, I, 447).

4. el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe. Kaynaklarda bu adla zikredilen, fıkıh bablarına göre tertip edilmiş eserin Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 277-278) *Kitâb fî beyâni ihtilâfî'l-Îmâmi'l-Hanefî ve'l-Îmâmi's-Şâfi'î* adında bir nüshası bulunmaktadır. Sübkî bu eserin de kendi türünün ilki olduğunu, böyle bir kitabı ancak hem fikhî hem de hadisi iyi bilen birinin yazabileceğini söylemektedir.

5. Ahkâmü'l-Kur'an. *Mecmû'âtü kelâmi's-Şâfi'î fî ahkâmi'l-Kur'an* adıyla da anılmaktadır. İmam Şâfiî'nin ahkâm âyetlerinin tefsirine dair görüşlerini ihtiva eden eser Zâhid Kevserî'nin mukaddimesiyle birlikte Abdülganî Abdülhâlik tarafından neşredilmiştir (Kahire 1371/1952, Beyrut 1395).

Beyhakî'nin bunların dışında çeşitli kaynaklarda şu eserleri de zikredilmektedir: *et-Tergîb ve't-terhîb*, *el-Ma'ârif*(*Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*), *Fezâ'ilü's-şahâbe*, *Menâkıbü'l-Îmâm Ahmed*, *Şerhu'l-esmâ'i'l-hüsnâ*, *Kitâbü'r-Rü'ye*, *Câmi'u ebvâbi kırâ'ati'l-Kur'an*, *Kitâbü'l-Esrâ*, *Yenâbi'u'l-uşûl (el-Yenâbi' fî'l-uşûl)*, *el-Muḥîṭ (el-Muḥîṭ yete'alleku bi- 'ilmi'l-hadîs)*.

Tâceddîn Es-Sübkî, Tabakât-üş-Şâfiyye'sinde, ez-Zehebî, Tezkiret-ül-huffâz'ında ve Siyeru a'lâm-in-nübelâ'sında ve diğer âlimler Beyhekî'nin eserlerini çok medhmetmektedirler.

Ebû Bekr Muhammed bin Abdülazîz el-Mervezî buyurdu ki: “Rû'yâmda bir nûrun semâya doğru yükselttiği, tabut gibi bir şey gördüm. “Bu nedir?” diye sorduğumda “Beyhekî'nin yazdıklarıdır” buyuruldu.”

BEYHAKİ(R.A)HAZRETLERİNİN KİTAPLARINDA NAKLETTİĞİ HADİSLERDEN BİR DEMET

Beyhekî (radıyallahü anh), el-i'tikâd vel-hidâye ilâ sebîl-ir-reşâd kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki:

“İstediğini, istediği zaman, istediği gibi yaratan Allah'ı Teâlâya hamd ederim. O Allah ki (Celle Celaluhu), kendisine da'vet etmeleri, kendisini tanıtip, kendi itâatına çağırımları için mahlûklardan dilediğini (peygamber olarak) seçti. Dilediği âyetler ve ortaya koyduğu apaçık delillerle da'vetine uymaya ve günah diye bildirdiği şeylerden sakınmağa yol gösterdi. Kendisine itaat edenlere, Cennette hazırladığı ni'metleri va'detti. Kendisine isyan edenleri de Cehennemde hazırladığı

azaplarla tehdit etti. O'nun hükmünü değiştirecek yoktur.” Bu kitabında imânın ne olduğunu anlatırken buyuruyor ki, Peygamberimiz. (aleyhisselâm) “İmân; senin Allahü teâlâyâ, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölüme ve öldükten sonra dirilmeğe, hesaba, Cennet ve Cehenneme ve kadere, hepsine birden imân etmen, inanmandır” buyuruyor. Yahyâ bin Muhammed bin Abdullah, Muhammed bin İbrâhim bin Sa’îd, Umeyye bin Bustân, Muhammed bin İbrâhim bin Sa’îd bildiriyorlar ki; Ebû Hüreyre (radiyallahü anh), Resûlullahtan (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Peygamberimiz (aleyhisselâm) “İnsanlarla, Allahtan başka ilâh olmadığına şehâdet edip, bana ve getirdiğime (İslâmiyete) imân edinceye kadar, harbetmekle emrolundum. Bunu yaptıkları (imân ettikleri) zaman, mallarını ve canlarını benden kurtarırlar. Ancak İslâmın hakkı müstesna (ya’nî bir müslüman bir günâh işlemişse, ona İslâmiyetin takdîr buyurduğu ceza uygulanır). Onun hesabı da Allaha kalmıştır.” buyuruyor.

“Biz Allahü teâlânın Resûlüne indirdiği Kur’ân-ı kerîme imân ediyoruz. O'nun hayatında, Kur’ân-ı kerîm, bir araya toplanıp mushaf hâlinde yazılmadı. Ümmeti arasında ne bir noksanlık, ne de ziyâdelik olmaksızın hıfz edilerek, aynen Peygamberimizin bildirdiği şekilde kalmıştır. Bu, Allahü teâlânın va’didir ki, Hicr sûresinin dokuzuncu âyetinde meâlen “O Kur’ân-ı kerîmi biz indirdik, onu muhafaza edecek olan da biziz” ve Fussilet sûresinin 42. âyetinde meâlen, “Bâtıl, Kur’ân-ı kerîme ne önünden, ne arkasından(hiçbir cihetten) ona yol bulamaz. Çünkü, o, emrinde Hakim (hikmet sahibi), fiilinde Mahmûd olan Allahü teâlâ tarafından indirilmiştir” buyuruyor. Hasen-i Basrî (radiyallahü anh), “Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmi, şeytanın bâtlı bir yolla ziyâdelik yapmasından ve hak olan kelâmından da bir noksanlık yapmasından muhafaza etmiştir” buyurmuştur.”

Yine bu kitabında esmâ-i hüsnâyı (Allahü teâlânın isimlerini; gayet veciz bir şekilde anlatmaktadır. Bu bâbda buyuruyor ki:

ALLAH (Celle Celaluhu); Ulûhiyyet (ilâhlık) ancak O'na mahsûs, rubûbiyyet (rablık) da ancak O'nun sıfatıdır. Yaratmak ancak O'nun zâtına mahsûstur.

ER-RAHMÂN: Dünyâda bütün mahlûkların istediklerini ihsân edicidir.

ER-RAHÎM: Âhirette yalnız mü'minlere rahmet ve yardım edip, kimsenin düşünemeyeceği ni'metler ikram edecektir.

EL-MELÎK: O tam meliktir, hükümdârdır. Bütün mülkün tam sahibidir. Bu, yalnız Allahü teâlânın zâtına mahsûstur ki, Melik Ve mâlik olmanın asıl ma'nası dilediğini yaratmaya kadir olmaktır.

EL-KUDDÛS: Ayıb ve noksan sıfatlardan, evlât sahib olmaktan münezzehtir (uzaktır) ki, bu O'nun zâtına mahsûstur.

ES-SELÂM: Allahü teâlâ her türlü ayıb ve âfetlerden uzaktır.

EL-MÜ'MİN: Kendi vahdâniyyetine şâhid yahut mü'min kullarına İmânı karşılıksız vericidir.

EL-MÜHEYMİN: Mahlûkların amellerini ve işlerini görücüdür. Mahlûkların bütün hâllerinin (ecel, rızık, amel) koruyucusudur.

EL-AZÎZ: O herşeye gâlibdir. O hiç mağlûb olmaz.

EL-CEBBÂR: Onun işine hiçbir kimse karışamaz. O'nun mülkünde, O'nun dilediğinden başka birşey olmaz. Bu, Allahü teâlânın zâtına mahsûs bir sıfattır.

EL-MÜTEKEBBİR: Mahlûkluk (sonradan yaratılma) sıfatlarından münezzehtir. Kibriya ve azamet sıfatlarıyla her şeyden ayrılmış olup, her şeyden büyük ve yüksektir.

EL-BÂRÎ: Husûsi şekiller ve ayrı ayrı renklerde mahlûkâtı yaratıcıdır.

EL-GAFFÂR: Kullarından günah işleyenlerin günahlarını (fadl ve ihsân ile) tekrar tekrar örtücüdür.

EL-VEHHÂB: Karşılıksız olarak ihsân edicidir.

ER-REZZÂK: Her canlının rızkını vericidir. Verdiği rızklarla onları faydalandırır.

EL-ALÎM: Her şeyi, her haliyle, hakikat ve aslıyla bilicidir.

ES-SEMÎ: Hiçbirşeye muhtaç olmadan, gizli ve açık herşeyi işiticidir.

EL-KÂBID: Mahlûkların ecelleri geldiği zaman rûhlarını kabz edicidir.

EL-HALÎM: Cezâyı hak edenlerin cezasını te'hir edicidir. Sonra dilediğini affedicidir.

EŞ-ŞEKÛR: Amele karşılık büyük sevâblar, güzel ecirler vericidir. Kulluk edenleri övücüdür.

Beyhekî (radiyallahü anh) bildiriyor ki: Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Peygamberimizin (aleyhisselâm) vefâtından sonra îrâd buyurduğu hutbesinde: “Allahü teâlâ Peygamberini, dîni kuvvetlenip yayıluncaya ve vazîfesini tebliğ edip kendi uğruna mücâdelesini tamamlayıncaya kadar hayatta bırakmış, sonra onun rûhunu kabzetmiştir. Allah (Celle Celaluhu) size dosdoğru bir yol göstermiştir. Bundan sonra helak olanlar, O’nun kitabına ve Resûlünün sünnetine uymadıkları için helak olurlar. Kim Allahü teâlâyı Rab edinmişse, O Allah (Celle Celaluhu) diridir ve ölmez. Kim de Hazreti Muhammed’i ilâh olarak kabûl ediyorsa, bilsin ki o ölmüştür.

Ey müslümanlar! Allahtan korkunuz. O’nun dîninin emirlerine sıkı sarılınız ve O’na tevekkül ediniz. Çünkü O Allah hayydir (diridir), kitabı tamdır. Kim Allahü teâlânın dînine hizmet ve hürmet ederse, Allahü teâlâ da ona yardım eder. O’nun nûr ve şifâ olan kitabı elimizdedir. Allahü teâlâ onunla Peygamberini hidâyete erdirmiştir. Allahın kullarından (mürted olup) bize saldıranlara aldırmayınız. Çünkü Allahü teâlânın kılıcı kınından sıyrılmıştır. Onu tekrar kınına koyamayız. Resûlullah ile birlikte nasıl müşriklere karşı savaşmışsak, şimdi de dinden irtidâd edip, bize karşı çıkanlarla muhakkak öylece savaşaçağız” buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî, Selmân-ı Fârisî’nin (radiyallahü anh) vefâtını İmâmı Şa’bî’den rivâyetle şöyle anlatır: Selmân-ı Fârisî (radiyallahü anh) vefâtından önce hanımına saklaması için verdiği misk kesesini istedi. Hanımı getirince bir bardak da su istedi ve miskleri o suyla karıştırıp eliyle eritti ve hanımına, “Bunları etrâfıma serp. Çünkü Allahü teâlânın yarattıklarından (meleklerden), beni ziyârete gelecek olanlar var. Onlar güzel kokudan hoşlanırlar, yemezler, içmezler. Bu güzel kokuyu serptikten sonra çık ve kapıyı kapat” buyurdu. Bunun üzerine isteğini yerine getiren hanımı dışarı çıktı. Buyurdu ki: “Ba’zı fısıldaşmalar işittim. Yanına’girdiğimde, mübârek rûhunu teslim etmişti.”

Hazreti Âişe’den rivâyetle Üseyd bin Hudayr’ın (radiyallahü anh) şöyle buyurduğunu bildirdi: “Eğer şu üç, hâlden herhangi birinde bulunduğum gibi kalabilseydim, mutlaka Cennetlik olurdum. Bunda hiç şüphem olmazdı. Birincisi; Kur’ân-ı kerîm okurken veya okunurken dinlediğim andaki gibi olabilseydim. İkincisi; Resûlullahın (aleyhisselâm) hutbesini dinlediğim zamanki gibi

olabilseydim. Üçüncüsü; bir cenâzeye katıldığım zamanki gibi olabilseydim. Katıldığım her cenâzede kendi kendime, başıma gelecekleri ve akübetimi düşünürdüm.”

Beyhekî (radyallahü anh) Ubâde’nin (radyallahü anh) vefâtını şöyle anlattı: Ubâde (radyallahü anh) ölüm döşeğindeyken “Kölelerimi, hizmetçilerimi, komşularımı ve yanıma girip çıkanları çağırınız” buyurdu. Onlar yanına gelince: “Umarım ki bu günüm, dünyâdaki son günüm, gecem de âhiretteki ilk gecem olacaktır. Daha önce elimle veya dilimle sizi incitip incitmediğimi bilemiyorum. Kudret ve irâdesiyle yaşadığım Allahü teâlâyâ yemin ederim ki, kıyâmet günü kısas vardır. Eğer sizden herhangi birinize bir kötülük yapmışsam, ölmeden önce gelsin benden hakkını alsın” buyurdu. Etrâfındakiler “Doğrusu sen, iyi bir baba ve iyi bir mürebbi (terbiye eden) idin” dediler. Ubâde (radyallahü anh) hizmetçilerini ve kölelerini bile incitmezdi. Sonra, “Eğer böyle birşey olmuşsa, beni effeder, hakkınızı helâl eder misiniz?” diye sorunca, hepsi “Helâl ettik” dediler. Ubâde (radyallahü anh) “Ey Allahım! Sen şâhid ol. Eğer kalbinizden hayır diyorsanız, şu vasiyyetimi unutmayınız: Eğer arkamdan gözyaşı dökerseniz beni üzersiniz. Ben ölünce güzel bir abdest alın, sonra mescide gidin. Namaz kıldıktan sonra hem kendiniz, hem de Ubâde için Allahü teâlâdan af dileyiniz. Çünkü Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Ey îmân edenler! Allahtan sabır ve salât(namaz) ile yardım isteyiniz” buyuruyor. Sonra beni geciktirmeden kabrime koyun. Arkamdan, elinizde ateşle beni ta’kib etmeyin. Altıma (kabrime) çiçek de koymayın” buyurdu.

Beyhekî, mü’minlerin dünyâda çektikleri sıkıntıların günahlarına keffâret olduğunu şu hadîs-i şerîf ile bildiriyor Hazreti Ebû Bekr, “Kim bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır.” (Nisâ-123) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olunca, Peygamberimize (aleyhisselâm) “Yâ Resûlallah! Bundan sonra nasıl kurtulabiliriz? İşlediğimiz bütün kötülüklerin cezasını çekeceğiz” deyince, Peygamberimiz (aleyhisselâm): “Allah seni mağfiret etsin. Yâ Ebâ Bekr! Sen hastalanmıyor musun? Yorulmuyor musun? Üzülmüyor musun? Başına felâket gelmiyor mu? Bir musibete düşâr olmuyor musun?” diye sordu. Hazreti Ebû Bekr “Evet” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (aleyhisselâm) “İşte yaptığınız kötülüklerin

dünyâdaki cezası (karşılığı) bunlardır” buyurdu. Ya’nî insanın dünyâda çektiği sıkıntılar, günahlarına keffârettir.

Beyhekî (radiyallahü anh) bildiriyor ki; Peygamberimiz (aleyhisselâm) âhirete irtihâl etmeden önce, hasta yatağında hep “Namaza ve eliniz (emriniz) altında bulunanlara dikkat ediniz(haklarını gözetiniz)” diye tavsiyede bulunurlardı. Son nefesine kadar söylediği hep bu oldu.

Beyhekî, Peygamberimizin namaza verdiği ehemmiyeti ve Hazreti Ebû Bekr’i kendi yerine İmâm yaptığını şöyle bildiriyor: Ubeydullah bin Abdullah, Hazreti Âişe vâlidemize “Bana Resûlullahın hastalığından anlatır mısın?” diye sordu. Hazreti Âişe şöyle anlattı: Resûlullahın (aleyhisselâm) hastalığı ağırlaşmıştı. “Cemaat namazı kıldı mı?” diye sordu. “Hayır yâ Resûlallah, sizi bekliyorlar” dedik. Bana bir leğen ve su getirin” buyurdu. Getirdik. Abdest aldı, ayağa kalkmaya çalıştı fakat bayıldı. Kendine gelince, “Cemâat namazı kıldı mı?” diye sordu. “Hayır yâ Resûlallah seni bekliyorlar” dedik. Leğen ve su istedi. Getirdik abdest aldı, ayağa kalkmaya çalıştı, fakat baygın düştü. Kendine gelince yine “Cemâat namaz kıldı mı?” diye sordu. “Hayır yâ Resûlallah, seni bekliyorlar” dedik. Eshâb-ı Kirâm mescidde yatsı namazını kılmak için Resûlullahı (aleyhisselâm) bekliyorlardı. Peygamberimiz bundan sonra Hazreti Ebû Bekr’e (radiyallahü anh), cemâate İmâm olması için haber gönderdi. Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer’e İmâm olmasını teklif etti ise de o kabûl etmedi ve Hazreti Ebû Bekr İmâm oldu.”

İbn-i Ebî Şeybe’den rivâyetle bildiriyor: “Hazreti Ömer mescidde gürültü yapmayı yasaklar ve “Bu mescidimizde yüksek sesle konuşulmaz” buyururdu. Hazreti Ömer, namazda safların düzeltilmesini emrederdi. Hattâ safların düzeltildiği haberi verilinceye kadar tekbîr almazdı.”

Hazreti Âişe vâlidemiz: Meâlen “Allah yoluna da’vet eden, sâlih amel işleyen ve ben müslümanlardanım diyenden daha güzel söz söyleyen var mı?” (Fussilet sûresi) otuzüçüncü âyet-i kerîmesi müezzinler hakkında inmiştir. Çünkü müezzin “Hayye alessalâh” derken, müslümanları Allah yoluna da’vet ediyor, namaz kılarken sâlih amel işlemiş oluyor ve “Eşhedü enlâ ilahe illallah” dediği zaman da müslüman olduğunu söylüyor” diye buyurduğunu, İmâm-ı Beyhekî rivâyet etmiştir.

Beyhekî (radiyallahü anh) namazda kırâatin güzel olmasını anlatırken buyuruyor ki: Ubeyd bin Umeyr'den rivâyetle "Hac mevsiminde Mekke civarında bir yerde, bir cemâat toplanmıştı. Namaz vakti gelince, Mahzûmî kabilesinden Ebû Saîd oğullarından Kur'ân-ı kerîmi düzgün okuyamıyan birisi İmâm olmak için öne geçti. Misver bin Mahreme (radiyallahü anh) onu geri çekti. Bir başkasını İmâm yaptı. Hazreti Ömer bu hâdiseyi öğrendiği hâlde, Medine'ye dönünceye kadar birşey söylemedi. Medine'ye dönünce Misver'e (radiyallahü anh) yaptığıнын sebebini sordu. Misver (radiyallahü anh) "Ey emîr-el mü'minin! O kimsenin kırâati düzgün değildi. Ayrıca hac mevsimindeydik. Ba'zı hacıların, onun yanlış kırâatini dinleyerek Kur'ân-ı kerîmi yanlış öğrenmelerinden korktum" buyurunca, Hazreti Ömer "Bu maksatla mı yaptın?" diye sordu. Misver (radiyallahü anh) "Evet" dedi. Hazreti Ömer "İyi yapmışsın" buyurdu.

Ubey bin Kâ'b'dan rivâyet ediyor; Ubey bin Ka'b (radiyallahü anh) buyurdu: Resûlullah (aleyhisselâm) bana: "Sana Tevrat, İncîl, Zebur ve Kur'ân-ı kerîmde bir misli (benzeri) daha indirilmemiş bir sûre öğreteyim mi?" buyurdu. Ben de "Evet yâ Resûlallah" dedim. Bunun üzerine Resûlullah Onu öğreninceye kadar kapıdan çıkmamanı isterim?" buyurdu. Hemen ayağa kalktı, ben de kalktım. Mübârek eli ile elimi tutarak, bana ba'zı şeyler anlatmaya başladı. Bana o sûreyi söylemeden dışarı çıkmasından korkarak adımlarımı yavaşlattım. Kapıya varınca "Yâ Resûlallah! Bana bir şey öğreteceğinizi va'd buyurmuştunuz" dedim. O zaman Resûlullah "Namaza başladığın zaman ne okuyorsun?" buyurdu. Ben de "Fâtîha sûresini okuyorum" deyince, "Ha işte odur. O, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde (Hicr-87): Biz sana dâim tekrar olunan yedi âyeti (Fâtîha sûresi) ve Kur'ân-ı azîm verdik, buyurduğu yedi âyettir" buyurdu.

Abdullah İbni Mes'ûd'dan (radiyallahü anh) rivâyetle bildiriyor İbn-i Mes'ûd (radiyallahü anh) buyurdu: Cenâze kabre konduğu zaman azap melekleri ölünün ayak tarafından gelmek isteyince ayaklar, "Buradan gelemezsiniz çünkü sahibim mülk sûresini okurdu" derler. Melekler göğüs tarafından gelmek isteyince göğüs, "Buradan gelemezsiniz. Çünkü sahibim, üzerime Mülk sûresini okurdu" der. Melekler baş tarafından gelmek isterler fakat baş, "Buradan gelemezsiniz, çünkü sahibim, Mülk sûresini okurdu" der. Bu minval

üzere Mülk sûresi kabir azâbına mâni olur. Mülk sûresi, Tevrat'ta da vardır. Geceleri Mülk sûresi okuyanlar, büyük servete kavuşurlar ve gayet güzel bir amel yapmış olurlar.”

İmâm-ı Beyhekî rivâyet etti. Hazreti Ali buyurdu ki: “Peygamberimize (aleyhisselâm) salât-ü selâm getirilmeden yapılan bütün duâların önüne perde çekilir ve Allahü teâlâyâ ulaşamazlar.” “Kim Cum’a günü yüz defa salât-ü selâm getirirse, mahşer yerine yüzü nurlu olarak gelir. İnsanlar birbirlerine, bu dünyâda hangi amel işlemiştii diye sorarlar.”

Beyhekî (radiyallahü anh) bildiriyor ki, Ebû Ümâme’nin (radiyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerifte Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Yabancı bir kıızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur.”

Resûlullah (aleyhisselâm) “Tamam yapılmamış olan namaz, zekât ve başka farzlar, nafileler ile tamamlanacaktır” buyurdu. İmâmı Beyhekî: “Bu hadîs-i şerîf, yapılmış olan farzların içindeki sünnetler noksan kalırsa, nafilelerle bu noksanların tamamlanacağını göstermektedir. Yoksa yapılmamış farzların yerine nafilelerin geçeceğini bildirmiyor” buyurdu.

Sünen kitabında, Câbir bin Abdullah’dan (radiyallahü anh) rivâyetle bildirdiği hadîs-i şerifte, Peygamberimiz (aleyhisselâm): “*Allahü teâlâ benim ümmetime, Ramazân-ı şerifte beş şey ihsân eder ki, bunları hiçbir Peygambere vermemiştir:*

1. Ramazanın birinci gecesi, Allahü teâlâ mü’minlere rahmet eder. Rahmetle baktığı kuluna hiç azâb etmez.

2. İftar zamanında oruçlunun ağzının kokusu, Allahü teâlâyâ her kokudan daha güzel gelir.

3. Melekler, Ramazân’ın her geceve gündüzünde, oruç tutanların affolması için duâ ederler.

4. Allahü teâlâ oruç tutanlara, âhirette vermek için, Ramazân-ı şerifte Cennette yer ta’yin eder.

5. Ramazân-ı şerîfin son günü, oruçtutan mü’minlerin hepsini affeder” buyurdu.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Dünyâ sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır” buyurdu.

Hazreti Ali'nin, Resûlullahı "Ümmetimden ba'zı kimseler meydana çıkacak, Eshâbımı kötüleyeceklerdir. Bunlar, müslümanlıktan ayrılacaklardır" buyururken işittiğini rivâyet etti.

Beyhekî, Sa'îd bin Müseyyib'den haber veriyor; Saîd (radiyallahü anh) buyurdu: Hazreti Ali ile Medine kabristanına geldik. Hazreti Ali kabirde olanlara selâm verip "Hâlinizi bize bildirir misiniz? Yoksa biz mi hâlimizi haber verelim?" dedi. Bir ses işittik: "Ve aleykesselâm yâ Emîr-el mü'minîn! Bizden sonra olanları sen söyle" dedi. Hazreti Ali de olanları anlattı.

Ya'lâ bin Mürre'den rivâyetle haber veriyor "Ya'lâ, Resûlullah ile bir kabir yanına geldi. Kabirde azâb olduğunu işitip, Resûlullah'a haber verdi. Resûlullah "Ben de işittim. Söz taşıdığı ve üzerine idrar sıçratıldığı için azâb yapılmaktadır" buyurdu.

İmâmı Beyhekî "Delâil-ün-nübüvve" kitabında bildiriyor ki, Ebû Dücâne "radiyallahü anh" buyurdu ki: Yatıyordum. Değirmen sesi gibi ve ağaç yapraklarının sesi gibi, ses duydum ve şimşek gibi, parıltı gördüm. Başımı kaldırdım: Odanın ortasında, siyah bir şeyin yükseldiğini gördüm. Elimle yokladım. Kirpi derisi gibi idi. Yüzüme, kıvılcım gibi şeyler atmağa başladı. Hemen Resûlullah'a "sallallahü aleyhi ve sellem" gidip, anlattım. Buyurdu ki, "Yâ Ebâ Dücâne! Allahü teâlâ, evine hayır ve bereket versin!" Kalem ve kâğıt istedi. Ali'ye "radiyallahü anh" bir mektûp yazdırdı. Mektûbu alıp, eve götürdüm. Başımın altına koyup, uyudum. Feryâd eden bir ses, beni uyandırdı. Diyordu ki, "Yâ Ebâ Dücâne! Bu mektûpla, beni yaktın. Senin sahibin, bizden elbette çok yüksektir. Bu mektûbu, bizim karışımızdan kaldırmaktan başka, bizim için kurtuluş yoktur. Artık, senin ve komşularının evine gelemeyeceğiz. Bu mektûbun bulunduğu yerlere gelemeyiz." Ona dedim ki, sahibimden izin almadıkça bu mektûbu kaldırmam. Cin ağlamasından, feryadından, o gece, bana çok uzun geldi. Sabah namazını, mescidde kıldıkdan sonra, cinnin sözlerini anlattım. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki, "O mektûbu kaldır. Yoksa, mektûbun acısını, kıyâmete kadar çekerler." (Bu mektûp, Teshîl-ül-menâfi kitabının sonunda vardır.

Beyhekî (radiyallahü anh), Muhammed bin Vasî'nin şöyle buyurduğunu haber verdi:"Ölü, Cum'a günü kendini ziyâret edenleri bilir. Bir gün önceki ve bir gün sonraki günlerde ya'nî Perşembe ve Cumartesi günleri de ziyâret edenleri bilir."

Beyhekî (radiyallahü anh) anlatır: “Bize hafız Abdullah haber verdi ve dedi ki: Ebû Ya’lâ, Hamza bin Muhammed’den, o da Hâşim bin Muhammed’den rivâyet etti. Abdullah İbni Ömer (radiyallahü anh) buyurdu ki: Babam (Hazreti Ömer) beni, Cum’a günü sabahı fecir ile güneş doğması arasındaki vakitte, Medine şehidlerini ziyârete götürdü. Arkasından yürürdüm. Kabristana gelince, sesini yükseltti. “Selâmün aleyküm, bimâ sabertüm fe ni’me ukbeddâr” dedi. “Ve aleykesselâm yâ Abdellah” diye bir ses duyduk. Babam bana dönüp: “Sen mi cevap verdin?” dedi.

Ben, “Hayır birşey söylemedim” dedim. Babam elimi tutup beni sağ tarafına çekti. Sonra onlara selâm verdi, onlarla konuştu. Onlar da selâmına karşılık verdiler. Bu konuşma üç defa tekrarlandı. Sonra babam, Allahü teâlâyâ şükür secdesi yaptı.”

Beyheki (radiyallahü anh), Enes bin Mâlik’ten (radiyallahü anh) rivâyetle, Peygamberlerin kabirlerinde çürümediğini şöyle bildirdi: Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz, kırlarlar” buyurdular.

Beyhekî (radiyallahü anh), Ebû Hüreyre’den (radiyallahü anh) rivâyetle bildirdiği hadîs-i şerîfte; Mü’mînlerin okuduğu salevât-ı şerîfelerin Peygamberimize (aleyhisselâm) bildirildiğini şöyle haber verdi: “Her ayın ilk üç gecesi ve günü, bana çok salevât okuyunuz. Çünkü bu ikisi, sizden bana ulaştırılır. Toprak, elbette Peygamberlerin cesetlerini yemez” buyurdu.

Beyhekî (radiyallahü anh) Peygamberimizin (aleyhisselâm) duâsının ve öğrettiği duâ ile yapılan duânın hemen kabûl olduğunu şöyle bildiriyor Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına bir a’mâ geldi. Gözlerinin açılması için duâ etmesini diledi. Resûlullah (aleyhisselâm) ona: “İstersen duâ edeyim, istersen sabret. Sabretmek, senin için daha iyi olur” buyurdu. A’mâ: “Duâ etmeni istiyorum. Yardım edecek kimsem yoktur, çok sıkılıyorum” deyince, Resûlullah (aleyhisselâm): “İyi bir abdest al! Sonra şu duâyı oku” buyurdu: “Yâ Rabbî! İnsanlara rahmet olarak gönderdiğin sevgili Peygamberin ile sana teveccüh ediyor, yalvarıyorum. Senden istiyorum! Yâ Muhammed (aleyhisselâm)! Dileğimin’hâsıl olması için Rabbime senin ile teveccüh ediyorum. Allahım! O’nu bana şefaâtçi eyle!” A’mâ bu duâyı okudu. Kalktı ve gözü açılıp görerek gitti. Halife Osman (

radıyallahü anh), birinin bir dileğini kabûl buyurmuyordu. Bu kimse, Eshâbdan Osman bin Hanîf'e (radıyallahü anh) gelip, yardım etmesini istedikte, ona bu duâyı okumasını öğretti. Okuyup da, halifenin (radıyallahü anh) yanına gidince, dileğinin kabûl olunduğunu, yine Beyhekî (radıyallahü anh) bildiriyor.

Beyhekî (radıyallahü anh) bildiriyor “Bir köylü Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına gelip, yağmur yağması için duâ etmesini istedi ve “Senden başka sığınağımız yoktur. İnsanların koşacakları yer, ancak Peygamberleridir” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) buna karşı birşey söylemedi. Hattâ, Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyurdu ki: Resûlullah (aleyhisselâm) hemen kalkıp minbere çıktı. Yağmur yağması için duâ etti. Duâ bitmeden yağmur yağmaya başladı.”

Beyhekî (radıyallahü anh), Allahü teâlânın ümmet-i Muhammede (aleyhisselâm) ihsânlarından birisininde; her biri Benî İsrâîl'in Peygamberleri gibi olan âlimler ve bu âlimlerin içinden de, her yüz senede birini seçerek müceddid olarak gönderdiğini ve bu müceddidlerin, İslâmiyeti Peygamberimiz (aleyhisselâm) zamanındaki gibi tam ve doğru olarak insanlara bildirdiklerini haber vermiş ve Resûlullahın (aleyhisselâm): “Her yüz senede, bir müceddid hâsıl olacaktır” buyurduğunu bildirmiştir.

Peygamberimizin (aleyhisselâm) buyurduğu gibi, her yüzyılda bir müceddid hâsıl olup, dîni kuvvetlendirdiler. Birinci yüzyılda, Ömer bin Abdülaâz, Meliklerin zulümlerini kaldırıp, adâletin esaslarını korudu, ikinci yüzyılda, İmâm-ı Şafî (radıyallahü anh) imân bilgilerini açıkladı ve fıkıh bilgilerini ayırdı. Üçüncü yüzyılda, Ebü'l-Hasen Eş'arî (radıyallahü anh), Ehl-i sünnet bilgilerini şekillendirdi ve bid'at sahiplerini susturdu.

Dördüncü asırda, Hâkim ve Beyhekî ve benzerleri (r.aleyhim) hadîs ilminin temellerini kurdular. Ebû Hâmid ve benzerleri de fıkıh bilgilerini yaydılar. Beşinci asırda, İmâm-ı Gazâlî (radıyallahü anh) yeni bir çığır açıp fıkıh, tasavvuf ve kelâm bilgilerinin birbirlerinden ayrı şeyler olmadıklarını bildirdi. Altıncı asırda, İmâmı Fahrüddîn-i Râzî (radıyallahü anh), kelâm bilgilerini yaydı. İmâm-ı Nevevî de fıkıh bilgilerini yaydı. Böylece zamanımıza gelinceye kadar, her asırda bir müceddid gelerek dîni kuvvetlendirdi. Beyhekî (radıyallahü anh), İnsanların işleri bozulduğu zaman isyan ve feryâd etmenin uygun

olmayıp, tövbe ve istiğfar etmek lâzım olduğunu (Şua'b-ül-Îmân) kitabında bildirmiş ve Resûlullahın (aleyhisselâm) “Bozuk bir işi düzeltmediğiniz zaman, sabrediniz! Allahü teâlâ onu düzeltir” buyurduğunu haber vermiş ve fasıkları, açıkça günah işleyenleri sevmemek lâzım olduğunu, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği “Fâsık medh olunduğu zaman, Rabbimiz gadaba gelir” hadîs-i şerîfi ile bildirmiştir.

Beyhekî'nin (radıyallahü anh) rivâyetinde müslümanların Peygamberimizin (aleyhisselâm) kabri başında selâm verince, o selâmı işitip ona cevap verdiğini “Bir kimse bana selâm verince, Allahü teâlâ, rûhumu geri verir. Onun selâmına cevap veririm” hadîs-i şerîfi ile bildirmiş ve müslüman ölülerin de, böyle selâmı işitip selâm vereni tanıdıklarını, “Bir kimse tanıdığı bir kabir yanına gelip selâm verirse, meyyit onu tanır ve selâm verir. Tanımadığı kabrin başına gelip selâm verirse, selâmına, cevap verir.” hadîs-i şerîfi ile haber vermiştir.

Ashâb-ı Kirâmın büyüklüğünü bildirip, hepsini sevmemiz lâzım olduğunu; Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyete kavuşursunuz” hadîs-i şerîfi ile bildirmiştir.

Mahşerde çok büyük azâb olacak, güneş insanlara bir mızrak boyu yaklaşacak, insanların terleri tâ ağızlarına kadar çıkacaktır. Hattâ kâfirler bile Cennet ise Cennet, Cehennem ise Cehennem, yâ Rabbî bizi bu azâbtan kurtar diye yalvaracaklar. Beyhekî (radıyallahü anh) bunu şöyle haber veriyor. Peygamberimiz (aleyhisselâm) “İnsanlar haşrolunduklarında, kırk yıl gözleri semâya dikilmiş olarak dururlar. Kendilerine hiçbir kimse tek kelime söyleyemez. Bu esnada güneş başlarının ucunda kendilerini yakar ve iyi kötü herkes, ter deryası içinde kalır. Ter tâ boğazlarına çıkıncaya kadar hep bu hâlde kalırlar” buyurdu.

Beyhekî, Zilhicce ayının ilk on gününün çok kıymetli olup, bu gün ve gecelerde çok ibâdet etmek lâzım geldiğini, şu hadîs-i şerîfler ile haber verdi. Peygamberimiz (aleyhisselâm), “Bu günlerin her birindeki oruç, (Zilhiccenin ilk on günü) bir yıllık oruca bedeldir. Bu on günün her gecesini ihya, Kadr gecesini ihyâ ile beraberdir.”

“Ârife gününün orucu, bin gün oruca (nafile oruca) eşittir” buyurdular.

Şa'bân ayının onbeşinci (Berât) gecesinin çok kıymetli bir gece olduğunu da, Beyhekî (Şu'âb-ül-Îmân) kitabında şöyle bildiriyor Emîr-

ül-mü'minîn Hazreti Ali, Resûlullahtan (aleyhisselâm) bildirir. Buyurdu ki: “Şa'bân-ı şerîfin onbeşinci (Berât) gecesi olunca, o geceyi ihyâ ediniz ve gündüzünde oruç tutunuz. Muhakkak ki, Allahü teâlâ, mağfîret olunmak isteyen yok mudur, mağfîret edeyim, rızık isteyen yok mudur, rızık vereyim, isteyen yok mudur vereyim buyurur. Bu hâl sabaha kadar devam eder.”

Ebû Saîd-i Hudrî (radiyallahü anh) haber verdi. Hazreti Âişe buyurdu ki: Şa'bân ayının onbeşinci gecesi, Resûlullah (aleyhisselâm) odama girdi. Üst elbisesini çıkardı ve yatağa girdi. Daha başını yastığa koymadan kalktı, elbisesini giydi ve dışarı çıktı. Ben de gayrete geldim. Resûlullahın (aleyhisselâm), zevcelerinden birisinin odasına gittiğini düşündüm ve arkasından çıktım. Nereye gitmek istediğini öğrenmek istiyordum. Ta'kib ettim. Resûlullah (aleyhisselâm), Bakî' kabristanına gitti. Orada, mü'min erkek ve kadınlara ve şehîdlere mağfîret ile duâ etmeye başladı. “Anam ve babam sana feda olsun! Sen Allahü teâlâyâ tâattesin. Ben ise dünyâ arzuları peşindeyim” dedim. Döndüm odama geldim. Arkamdan Resûlullah da (aleyhisselâm) geldi ve: “Niçin böyle yaptın?” buyurdu. Ben “Anam ve babam sana feda olsun, bana geldin, elbiseni çıkardın, daha başını yastığa koymadan kalktın, elbiseni giydin. Bana gayret geldi, başka hanımlarının yanına gideceğini düşündüm. Ardından çıktım ve seni Bakî' kabristanında duâ eder hâlde buldum” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm): “Ey Âişe, Allahü teâlânın ve Resûlünün sana cevâb edeceklerinden mi korktun. Cebrâîl (aleyhisselâm) geldi ve bu gece Şa'bânın onbeşinci gecesidir; Allahü teâlâ bu gece senin ümmetinden, Benî Kelb kabilesinin koyunlarının tüyleri sayısınca insanı Cehennemden âzâd eder, ama bu gece kendine şîrk koşana, kâhinlere, akrabasını ziyâreti kesene, anne ve babasına isyan edene ve içki içmeye devam edene rahmet nazarı ile bakmaz” buyurdu. Sonra “Ey Âişe! Bu geceyi ibâdetle geçirmem için bana izin verir misin?” buyurdu. Ben: “Elbette yâ Resûlallah” dedim. Kalktı, mübârek yüzünü yere koydu. Uzun zaman secdede kaldı. Resûlullah (aleyhisselâm) dünyâdan göçtü, vefât etti zannettim. Kalktım, onu aradım. Elimi ayağının altına dokundum. Mübârek ayağını kımıldattı. Anladım ki sağdır, çok sevindim. Dinledim, secdede duâ ediyordu: Sabah olunca, bu duâlarını, Resûlullahın yanında okudum. Resûlullah (aleyhisselâm) “Ey Âişe! Bu kelimeleri ezberledin mi?” buyurdu. Ben: “Evet, ezberledim yâ Resûlallah” dedim.

Resûlullah (aleyhisselâm): “Kendin bil ve başkalarına da öğret. Bunları bana Cebrâîl (aleyhisselâm) öğretti ve secdede tekrar etmemiz haber verdi” buyurdular. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu: “Bu gece (Berât gecesi), göklerin kapıları açılır, melekler mü’minlere müjde verirler ve ibâdete teşvik ederler.”

“Şa’bân ayının onbeşinci gecesi gelince, gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiriniz”.

İmâm-ı Beyhekî, yurda düşman saldırdığında kadın-erkek, genç-ihtiyâr her müslûmana cihâdın farz olduğunu bildirmiş ve Enes bin Mâlik’in (radyallahü anh) şöyle buyurduğunu haber vermiştir Ebû Talha (radyallahü anh), Berâe (Tevbe) sûresini okuyordu. Meâlen “Hafif de, ağır da olsanız, cihâda koşunuz” âyet-i kerîmesine gelince: Genç de, ihtiyâr da olsak, Allahü teâlânın bizi cihâda çağırdığını görüyorum! Oğullarım! Çabuk beni hazır edin, beni, hazır edin” buyurdu. Çocukları kendisine, “Allahü teâlâ sana hayırlar versin ey babamız, sen Resûlullahın (aleyhisselâm), Ebû Bekr ve Ömer’in (r.anhümâ) sağlığında, onlarla birlikte savaştın. Bırak artık da, senin yerine biz savaşımlara katılalım” dediler. Ebû Talha (radyallahü anh) “Hayır, siz beni savaşa hazırlayın” buyurdu. Ve cihâda çıkıp bir deniz harbine katıldı, denizde şehîd oldu. Müslümanlar onu gömmek için aradıkları bir adayı, vefâtından yedi gün sonra buldular. Cesedi bozulmamış olduğu hâlde defnettiler.

İmâmı Beyheki, Ashâb-ı Kirâmın ve din büyüklerinin namaz kılarken dünyâyı, hattâ kendilerini dahi unutarak hakîkî namaz kıldıklarını ve bu namazların onları çok yüksek derecelere çıkardığını haber veriyor. Bu meyanda çok şeyler zikretmiştir. Bunlardan birisi de Câbir bin Abdullah’ın (radyallahü anh) haber verdiğidir ki, Câbir bin Abdullah’ın (radyallahü anh) şöyle anlattığını bildirdi: Resûlullahın (aleyhisselâm) beraberinde, Nahle mevkiinde bulunan Zât-ür-Rika’da savaşa katılmıştık. Bu savaşta, müslümanlardan birisi, düşman kadınlarından birini esîr aldı. Savaştan sonra, İslâm ordusu ayrıldığı vakit, kadının savaş sırasında orada olmayan kocası geldi. Ona durumu anlattılar. O, kadının intikamını alacağına yemîn ederek, iz ta’kibine çıktı. Resûlullah (aleyhisselâm) bir konaklama yerinde Eshâbına: “Bizi bu gece kim bekler” buyurdular. Hemen Muhacirin ve Ensârdan birer kişi ileri çıkarak: “Biz yâ Resûlallah” dediler: Resûlullah (aleyhisselâm): “Vadi yolunun ağzını

tutun” buyurdular. Yol ağzına geldiklerinde Abbâd bin Bişr (radiyallahü anh), Ammâr bin Yâsir’e (radiyallahü anh): “Gece yarısına kadar mı, yoksa gece yarısından sonra mı nöbet tutarsın?” buyurdu. O da: “Gece yarısından sonra” buyurdu ve yatıp uyudu. Abbâd bin Bişr (radiyallahü anh) kalkıp, namaza durdu. Bu sırada eşir edilen kadının kocası geldi. Uzaktan bir insan karartısı gördü. Çok geçmeden bu kimsenin bir cemâatin nöbetçisi olduğunu anladı. Hemen bir ok attı ve onu vurdu. Abbâd bin Bişr (radiyallahü anh) vücûduna saplanan oku çıkarıp yere koydu ve ayakta olduğu hâlde namazına devam etti. Sonra adam ikinci oku attı, yine isâbet ettirdi. Abbâd bin Bişr (radiyallahü anh) bu ikinci oku da çıkarıp, yere koydu ve yine ayakta namaza devam etti. Adam üçüncü bir ok daha attı ve isâbet ettirdi. Mübârek Sahâbi (radiyallahü anh) bu üçüncü oku da çıkarıp, rükû’ ve secde yaptı. Sonra arkadaşını uyandırdı. Ve ona: “Kalk ben yaralandım” buyurdu. Ammâr bin Yâsir (radiyallahü anh) hemen ayağa kalktı. Adam onların iki kişi olduklarını anlayıp, oradan kaçtı. Ammâr bin Yâsir, Abbâd bin Bişr’i (radiyallahü anh) kanlar içinde görünce “Sübânallah! Niçin birinci ok atıldığında beni uyandırmadın” diye sordu. Abbâd bin Bişr (radiyallahü anh): “Kur’ân-ı kerîmden bir sûre okuyordum”. Onu bitirmeden, yarıda bırakmak istemedim. Fakat birkaç yara alınca, rükû’ ettikten sonra seni uyandırdım. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) emrettiği önemli bir noktayı kaybetmek korkum olmasaydı, namazı ve sûreyi yarıda kesmemek için ölmeyi tercih ederdim” buyurdu. İmâmı Beyhekî, şehidlere Allahü teâlânın çok” büyük ni’metler ihsân ettiğini, Enes bin Mâlik’ten (radiyallahü anh) rivâyet ettiği şu vâkıa ile anlatmıştır: Birisi Resûlullahâ (aleyhisselâm) geldi ve “Yâ Resûlallah! Ben siyah, çirkin yüzlü ve fazla malı olmayan bir kimseyim. Savaşa katılıp şehîd olursam Cennete girer miyim?” dedi. Resûlullah“Evet, girersin” buyurdu. Savaşın başlamasıyla bu kimse en ön safa ilerledi ve şehîd oluncaya kadar çarpıştı. Şehîd olduğunda, Resûlullah (aleyhisselâm) başucuna geldi ve: “Allah yüzünü güzelleştirdi, kokunu hoş yaptı ve malını çoğalttı” ve devamla: “Bu şehidin cübbesi altına girmek için çekişen iki hûrî gördüm” buyurarak, onun kavuştuğu dereceleri haber verdi.

Peygamberimizin (aleyhisselâm) ümmetine olan şefkat ve merhameti, bir annenin çocuğuna olan şefkatinden daha ziyâde idi. O Server (aleyhisselâm), mi’râcda, en sevinçli ve en üzüntülü zamanlarda

da hep “Ümmetim, ümmetim” buyurmuştur. Beyhekî (radiyallahü anh) bunun bir misâlini Abbâs bin Mirdâs’dan (radiyallahü anh) rivâyetle şöyle bildirir “Arefe gününün akşamı, Resûlullah (aleyhisselâm) ümmetinin affedilmesi ve onlara merhamet edilmesi için duâ buyurdu. Resûlullah bu hâlde duâsını ziyâdeleştirtince, Allahü teâlâ, insanların birbirlerine zulmettiklerinden dolayı olan günahları, kul hakları haricindeki günahları affettiğini bildirdi. O zaman Resûlullah (aleyhisselâm): “Yâ Rabbî! Sen, zulmeden kullarına yaptıkları zulümden dolayı işlemiş oldukları günahların yerine sevâb vermeye kadirsın” diye duâ buyurdu. O günün akşamı Allahü teâlâ, Resûlüne (aleyhisselâm) birşey bildirmedi, vahy gelmedi. Ertesi gün Resûlullah Müzdelife’de tekrar duâ buyurdularında, Allahü teâlâ: “Onları da affettim” buyurdu. Resûlullah tebessüm etti. Ba’zı Sahâbe-i Kirâm: “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm), niçin gülümsediniz? dediklerinde, Resûlullah (aleyhisselâm), “Allahın düşmanı olan şeytana güldüm: O, azîz ve celil olan Allahın, ümmetim hakkındaki duâmı kabûl ettiğini öğrenince feryâdu figân edip, başını toprağa vurmaya başladı” buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî, Allah için atılan bir adımın dahi cenâb-ı Hak indinde kaybolmayıp, Allahü teâlânın mutlaka onun karşılığını vereceğini haber vermiştir. Bu mevzûda Yahyâ bin Saîd’in (radiyallahü anh) şöyle anlattığını bildirdi: Ebû Bekr (radiyallahü anh), Şam cihetine ordu göndermeye karar verdi. Hazreti Ebû Bekr, dört bölüm hâlindeki ordunun kumandanı Yezîd bin Ebî Süfyân’ın beraberinde, orduyu uğurlamak için uzun müddet yürüdü. Yezîd bin Ebî Süfyân, Ebû Bekr’e (radiyallahü anh): “Yâ Emîr-el-mü’minîn, ya sende hayvanına bin, veyahut müsâadenizle ben de ineyim” dedi. Ebû Bekr (radiyallahü anh) “Ne sen in, ne de ben bineyim. Ben, Allahü teâlânın rızası için attığım bu adımlarla, O’nun mükâfatına nail olmak istiyorum” buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî din büyüklerinin hak ve hukuka nasıl riâyet ettiklerini ve cömertliklerini uzun uzun anlatmıştır. Bu husûsta Zeyd bin Eslem’in (radiyallahü anh) rivâyeti şöyledir: Resûlullahın (aleyhisselâm) amcası Abbâs bin Abdülmuttalib’in (radiyallahü anh), Medine’de, Mescid-i Nebevî’nin yanında bir evi vardı. Hazreti Ömer, Abbâs’a (radiyallahü anh) hitaben: “Bu evi bana sat” dedi. Evi mescide katarak, mescidin biraz daha büyümesini istiyordu. Abbâs bin Abdülmuttalib (radiyallahü anh), evi Hazreti Ömer’e satmadı. Ömer (radiyallahü anh) bu sefer ona: “Hiç olmazsa onu bana hibe et” dedi.

Hazreti Abbâs yine kabûl etmeyince, bu sefer Hazreti Ömer “O hâlde, evini mescide ilâve edip, sen genişlet” dedi. Hazreti Abbâs bu teklifi de kabûl etmedi. Bu sefer Hazreti Ömer: “Bu tekliflerimden birini yapmaya mecbûrsun!” dedi. Hazreti Abbâs hiçbir teklifi, kabûl etmedi. Hazreti Ömer “O hâlde bu mes’eleği halletmek için kendimize bir hakem seçelim” dedi. Hakem olarak Übey bin Ka’b’ı (radiyallahü anh) seçtiler. Mes’eleği ona anlattılar. Übey (radiyallahü anh), Hazreti Ömer’e: “Abbâs’ın (radiyallahü anh) rızâsı olmadan, onu evinden çıkaramazsın” dedi. Ömer (radiyallahü anh): “Verdiğin bu hükmü Allahın kitabına mı, yoksa Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine mi uygun veriyorsun?” dedi. Übey (radiyallahü anh), Resûlullahın sünnetine uygun olarak dedi. Ömer (radiyallahü anh), “Nedir o sünnet” dedi. Hazreti Übey (radiyallahü anh) “Resûlullahın şöyle buyurduğunu işittim: “Hazreti Davud’un oğlu Süleymân (aleyhisselâm), Beyt-ül-makdis’i inşâ ederken, ördüğü duvarlar daha bitmeden yıkılıyordu. Allahü teâlâ kendisine, rızâsı olmayan kimsenin arazisinde, bina inşâ edilmemesini vahyetti.” Bunun üzerine Hazreti Ömer, da’vâyı bıraktı. Hazreti Abbâs da evini Mescidi. Nebevî’nin genişletilmesi için verdi.

Saîd bin Müseyyib’den (radiyallahü anh) gelen diğer bir rivâyette de şöyle anlatılır: Ömer (radiyallahü anh) ve Hazreti Abbâs mes’eleği Übey bin Ka’b’a (radiyallahü anh) anlattıklarında, Übey (radiyallahü anh) şöyle dedi: “Davud’un (aleyhisselâm) oğlu Süleymân’a (aleyhisselâm), Allahü teâlâ Beyt-ül-makdis’i inşâ etmesini vahyetti. Bir kimsenin arsasını satın aldı. Parasını verdiğinde arsa sahibi: “Bana verdiğin mi, yoksa benden aldığın mı daha değerli?” dedi. Süleymân (aleyhisselâm): “Senden aldığım daha değerli” buyurunca adam: “O hâlde arsayı vermiyorum” dedi. Süleymân (aleyhisselâm) eskisinden daha fazla para verdi. Adam aynı soruları üç defa tekrar etti. Nihâyet Hazreti Süleymân: “Ben senin kararına göre bu arsayı satın alacağım. Bana hangisinin daha kıymetli olduğunu sorma” buyurdu. Arsayı, adamın istediği onikibin kantar (bir ölçü) altına satın aldı. Satın almadan önce aklına, acaba bu kadar para fazla mı diye bir düşünce gelmişti ki, Allahü teâlâ kendisine: “Eğer kendi malından vereceksen sen bilirsin, şayet bizim rızık olarak ihsân ettiğimizden vereceksen, o ne demişse onu ver” diye vahyetti. Hazreti Süleymân öyle yaptı. Ben de Abbâs’ın (radiyallahü anh) rızâsı olmadan evinin alınamıyacağına

karar veriyorum” dedi. Bunun üzerine Hazreti Abbâs: “O hâlde ben de evimi, sadaka-i câriye olarak müslümanlara veriyorum” dedi.

İmâmı Beyhekî, istişârenin mühim bir sünnet olduğunu, akıllı ve dinini bilen bir kimse ile istişâre etmekte büyük bereket olduğunu bildirmiştir. Büyükler bu mühim sünneti hiç bir zaman terk etmemişlerdir, İbn-i Sîrîn anlatıyor: “Hazreti Ömer istişâresiz iş yapmaz, hattâ ba’zan uygun olan kadınlarla bile istişâre ederdi.”

Harise bin Mudarrib anlatıyor Ömer bin Hattâb (radiyallahü anh) bize şu mektûbu yazdı: “Size kumandan olarak Ammâr bin Yâsir’i, ona yardımcı ve aynı zamanda muallim olarak da Abdullah bin Mes’ûd’u gönderdim. Bunlar, Bedir’e iştirâk eden Muhammed’in (aleyhisselâm) Eshâbının en seçkinleridir. Bilmediklerinizi bunlardan öğrenin. Bunlara tâbi olun. Abdullah bana da lâzımken, onu size göndermeyi tercih ettim.”

İmâmı Beyhekî, müslümanların emirlerine, başlarında bulunan kimselere karşı gelmeyip, gayet edepli davranmaları lâzım geldiğini bildiriyor. Zeyd bin Vehb’den rivâyetle anlatıyor: Huzeyfetüb-n-ül-Yemânî (radiyallahü anh) hayatta iken bir zât, Huzeyfe’nin bulunduğu vilâyetin vâlisine, bir mes’eleden dolayı karşı çıktı. Bu karşı çıkan zât, câmiye geldi. Safları yararak Huzeyfe’nin oturduğu halkanın yanına vardı. Ve: “Ey Resûlullahın arkadaşı! Sen iyiyi emredip, kötüden (münkerden) sakındırmıyor musun dedi. Huzeyfe (radiyallahü anh) başını kaldırdı. Bu sözlerle neyi kastettiğini anladı. Kendisine: “İyiyi emredip, kötüyü yasaklamak güzeldir. Fakat, vâliye silâh çekmek (karşı gelmek), Resûlullahın sünnetinden değildir” dedi.

Ziyad bin Küseyb el-Adevî anlatıyor: Abdullah bin Âmir halka hitâb ederken ince kumaşlardan elbiseler giyer, saçlarını tarardı. Birgün yine namazı kıldırıldı ve evine gitti. Ebû Bekre de, minberin yanında oturuyordu. Bu sırada Mirdâs (Ebû Bilâl): “Vâliye, halkın efendisine bakın. İnce kumaşlardan elbiseler giyerek fâsıklara benziyor” dedi. Bunu duyan Ebû Bekre, oğlu Usaylea’ya “Bana Mirdâs’ı çağır” dedi. Usaylea, Mirdâs’ı çağırdı, Ebû Bekre, Mirdâs’a: Biraz önce vâli hakkında söylediklerini işittim. Resûlullahın da şu mübârek sözlerini işitmiştim: “Kim vâliye saygılı davranırsa, Allahü teâlâ ona lütufta bulunur. Kim de, âmirine saygı göstermezse, Allahın gazâbına uğrar” dedi.

Beyhekî (radiyallahü anh) bildiriyor Hazreti Ömer'in müslümanlara nasihati: “Başınıza, kulakları ve burnu kesik, Habeşli bir köle de emir ta'yin edilse, onu dinleyin ve itaat edin. Eziyet ederse, sabredin. Birşey emrederse, itaat edin. Sizi ba'zı şeylerden mahrûm ederse, size zulmederse yine sabredin. Şayet dinde bir takım tasarruflar yaparak, ba'zı şeylere mâni olursa, dinim uğruna canım feda olsun deyin ve cemâatten ayrılmayın” buyurdu.

Âsım bin Muhammed'in babası anlatıyor Birisi Abdullah bin Ömer'e; “Biz idârecilerimizin yanında hak ve hakîkatin hılâfına bir takım şeyler söylüyoruz. Yanlarından ayrılınca da tam aksini konuşuyoruz” dedi. Abdullah: “Biz, Resûlullah zamanında böyle davranışları, münâfıklık sayardık” dedi.

Beyhekî, Alkame bin Vakkâs'dan rivâyet etti. Alkame şahid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlattı: Boş dolaşan bir kimse, idârecilerin huzûruna giriyor, onları güldürüyordu. Dedem, bu zâta; “Yazıklar olsun sana! Niçin bunların yanına giriyor ve güldürüyorsun? Ben, Resûlullahın arkadaşı, Bilâl bin Hâris-il-Müzenî'nin, Resûlullahın şu sözlerini rivâyet ettiğini işittim: (Bir kul, Allahü teâlânın hoşuna giden şeyleri konuşursa, yarın Rabbine kavuştuğu günde, Allahü teâlâ kendisinden râzı olur. Bir kul da, Allahın hoşuna gitmeyen şeyler konuşursa, o kul, Rabbinin huzûruna geldiği günde, O'nun gazâbına uğrar)” dedi.

İmâm-ı Beyhekî, müslümanların başında bulunan kimselerin, müslümanların dertleriyle dertlenmesi lâzım geldiğini bildiriyor. Esved bin Yezîd'den rivâyetle anlatıyor Ömer bin Hattâb (radiyallahü anh) gelen heyetlere, vâlileri hakkında: “Hastaları ziyâret ediyor mu? Kölelerin ihtiyâcını görüyor mu? İcraatı nasıl? Kimlerle görüşüyor?” gibi sorular sorardı. Eğer bu hasletlerden bir tanesi husûsunda menfi bir şey söylerse, o vâliyi azlederdi. Yine Hazreti Ömer, vâlilerin, müslümanların başında olan kimselerin, çok şefkat ve merhametli olmasına dikkat ederdi.

Hazreti Ömer, Esed oğullarından birini bir işe memur etmek istedi. Bu zât, memuriyet belgesini almaya geldiğinde, Hazreti Ömer, yanına gelen çocuğunu öpüp seviyordu. Bu zât: “Çocuk da sevilir mi? Vallahi ben şimdiye kadar hiçbir çocuğu öpüp sevmedim” dedi. Hazreti Ömer “Senin insanlara karşı merhametin yok” buyurdu ve elinden belgesini alıp yırttı. Bir daha da o kimseye vazîfe vermedi.

İmâmı Beyhekî, Ashâb-ı Kirâmın kul hakkına çok dikkat ettiklerini, Abdullah bin Amr İbin Âs'dan rivâyetle şöyle anlatıyor: Hazreti Ebû Bekr Sıddîk, bir Cum'a günü ayağa kalktı: "Yarın sabah, zekât develerini getirin, taksim edeceğim. Kimse müsâade almadan yanımıza gelmesin" buyurdu. Bir kadın da kocasına: "Bu yuları al. Belki Allah, bugün bize bir deve verir" dedi. Bu adam geldiği zaman Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer develerin yanına gidiyordu. O da onlarla beraber develerin yanına vardı. Hazreti Ebû Bekr dönerek: "Niçin yanımıza geldin?" diye sordu. Elinden yuları aldı ve oradan gitmesini söyledi. Hazreti Ebû Bekr, develerin taksim işini bitirince, adamı çağırıp, aldığı yuları geri verdi. Oradan geri çevirdiği için de hakkını helâl etmesini istedi ve "Hakkını al" dedi. Hazreti Ömer: "Devlet reîsinin özür dilemesini âdet hâline getirme" dedi. Hazreti Ebû Bekr. "Yarın kıyâmette, Allahın huzûrunda kim beni kurtarabilir?" dedi. Hazreti Ömer de: "Onun gönlünü al" dedi. Hazreti Ebû Bekr kölesine, bir deve ve takımlarını, bir kadife kumaş parçası, bir de beş dinar getirmesini emretti. Bunlarla o zâtın gönlünü aldı ve helâllaştı!"

İmâmı Beyhekî, müslümanın her şeyden kıymetli olduğunu ve müslümana hüsn-i zan etmek lâzım geldiğini bildirirken, Zeyd bin Vehb'den (radiyallahü anh) rivâyetle şöyle anlatıyor: Birgün Hazreti Ömer halifeyken, elleri kulaklarında "İmdâdına hayır mı? imdâdına hayır mı?" diye bağırarak çıktı. Eshâb "Ne var, ne olmuş?" diye sorunca birisi: "Vâlilerinden birisinden bir posta geldi. İslâm ordusu bir nehirden geçememiş, sal da bulamamışlar. Kumandan, bana nehrin derinliğini bilen bir adam bulun, demiş. Kendisine bir ihtiyâr getirilmiş. Adam, mevsim soğuk olduğu için suya girmekten çekiniyorum demiş. Kumandan, adamı zorla suya itmiş. Soğuktan üşüyen adam da, neredesin Ömer? diye bağırmaya başlamış ve boğulmuş. Kumandan, durumu Hazreti Ömer'e yazmış" dedi. Daha sonra da kumandan geldi. Hazreti Ömer birkaç gün onunla konuşmadı. Hazreti Ömer gelen kumandana: "Kanına girdiğin müslümanın kabahati ne idi?" diye sordu. Kumandan: "Ey mü'minlerin emîri! Onu kasıtlı olarak öldürmedik. Nehri geçecek birşey bulamayınca, suyun derinliğini öğrenmek istedik. Çünkü şu, şu toprakları fethetmiştik, geçmemiz lâzımdı" deyince, Hazreti Ömer: "Bir müslüman, bence, getirdiğin her şeyden, fethettiğin topraklardan daha önemlidir. Eğer, âdet olacağından korkmasam seni en ağır ceza ile cezalandırırdım. Bu

zâtın ailesine git, diyetini ver. Haydi çık seni görmek istemiyorum” buyurdu.

Hazreti Ömer herkesin hakkını verir, zulme asla müsâade etmez, zengin-fâkir, nüfûzlu-garîb ayırd etmez, haklının hakkını mutlaka verirdi. Cerîr (radiyallahü anh) anlatıyor Ebû Mûsâ’nın kumandasındaki ordu, bir miktar ganîmet ele geçirdi. Ebû Mûsâ, herkese hakkını tam olarak verirken, bir tanesine payını eksik verdi. Adam da, payının tamamını almakta ısrar etti. Bunun üzerine Ebû Mûsâ ona, yirmi kırbaç vurdu ve saçını kesti. Adam da kesilen saçını toplayıp cebine koydu ve Hazreti Ömer’e gitti. Hazreti Ömer’in yanına varınca, saçlarını cebinden çıkararak, önüne bıraktı. Hazreti Ömer “Neyin var?” diye sordu. Adam da hâdiseyi olduğu gibi anlattı. Olanları dinleyen Hazreti Ömer, Ebû Mûsâ’ya şu mektûbu yazdı: “Selâmün aleyküm!... Falan oğlu falan bana bir hâdis e anlattı. Eğer bu işi halkın önünde yapmışsan, sen de halkın önüne otur, bu adam senden hakkını alsın (20 kırbaç vurup saçını kessin). Şayet, bunu تنها bir yerde yapmışsan, تنها bir yere otur, böy lece senden hakkını alsın.” Mektûp, Ebû Mûsâ’ya verildiği zaman, Ebû Mûsâ kısas için oturdu. Bunu gören adam: “Allah rızâsı için onu affettim” dedi.

Süveyd bin Gafele’den rivâyetle de şöyle anlatıyor: Hazreti Ömer Şam’a geldiğinde, yanına ehl-i kitaptan bir adam, bir Yahudi geldi ve: “Ey mü’minlerin emîri! Bir müslüman beni bu hâle getirdi” dedi. (Dövülmüş, yaralanmış ve başı yarılmış bir haldeydi.) Hazreti Ömer bu hâdiseye çok üzüldü. Suheyb’e (radiyallahü anh) “Git, onu bu hâle getireni bul, getir” dedi. Suheyb, bu adamı dövüp, başını yaralıyanın Avf bin Mâlik el-Eşceî olduğunu görünce, ona: Ömer (radiyallahü anh) bu hâdiseye çok üzüldü. Muâz bin Cebel’i (radiyallahü anh) yanına al, öyle git, senin nâmına o konuşsun. Çünkü, senin hâdiseyi tam anlatamamandan korkuyorum” dedi. Hazreti Ömer, namazı kıldırdıktan sonra: “Suheyb nerede? Adamı getirdi mi?” dedi. Suheyb: “Evet” diye cevap verdi. Avf bin Mâlik, Hazreti Muâz’ı getirmiş ve hâdiseyi de ona anlatmıştı. Muâz (radiyallahü anh): “Ey mü’minlerin emîri, istediğin adam Avf bin Mâlik’tir. Onu dinlemeden herhangi bir şey yapma!” dedi. Hazreti Ömer: “Onunla senin ne münâsebetin var?” dedi. Bunun üzerine Avf: “Ey mü’minlerin emîri, bu adamı, merkebinin üzerinde, işine gitmekte olan müslüman bir kadının peşini ta’kib ederken gördüm. Hayvanın kadını düşürmesi için, eşeğe bir şeyler dürtüyordu. Kadını

böyle düşüremeyince, itti. Kadın düşer düşmez de ona saldırdı. Bu adamı bu hâle getirmememin sebebi budur” dedi. Hazreti Ömer “O hâlde, o kadını getir. Bu sözlerini doğrulasın” dedi. Avf, o kadının evine gitti. Bu kadının babası ve kocası “Biz, yakınımızın ayıbının ortaya çıkmasını istemeyiz” dediler. Kadın ise: “Vallahi ben onunla gideceğim” dedi. Kadının babası ve kocası ise: “O hâlde biz gidip durumu anlatacağız” dediler. Hazreti Ömer’e gelip, Avf in anlattıklarının aynısını anlattılar. Hazreti Ömer, bu Yahudinin cezalandırılmasını emretti. “Bu, sizinle yaptığımız anlaşmanın icâbıdır” buyurdu.

Sonra da: “Ey insanlar! Muhammed (aleyhisselâm) ile yaptığınız, anlaşmayı bozmayın. Allahtan korkun. Kim bu anlaşmaya riayetsizlik ederse, onun dokunulmazlığı kaldırılır” dedi.

İmâmı Beyhekî’nin rivâyetinde;Kâsım bin Ebû Bezze şöyle anlatıyor Şam’da, bir müslüman, bir zimmîyi öldürdü. Hâdisе, Ebû Ubeyde bin Cerrâh’a aksedince, Ebû Ubeyde, durumu Hazreti Ömer’e bildirdi. Hazreti Ömer kendisine şu cevâbı verdi: “Eğer o müslüman, bunu itiyat (alışkanlık) hâline getirmişse, meydana çıkar, boynunu vur. Şayet kazaen olmuş bir hâdisе ise, maktulün ailesine dört bin dinar diyet vermesine hükmet.”

İnsanların üstünlüklerinin yalnız takvâ ile olduğunu bildiren Beyhekî (radiyallahü anh), Hazreti Ali’nin karşılaştığı şu hâdiseyi anlatıyor: Hazreti Ali’ye, kendisinden birşeyler isteyen iki kadın geldi. Birisi Arab, diğeri de câriyesi idi. Hazreti Ali, bunların her birine birer kür (ölçü birimi) yiyecek, kırkar dirhem de para verilmesini emretti. Önce câriyeninkiler verildi ve gitti. Arab kadın: “Ey mü’minlerin emîri, ben Arab, o köle olduğu hâlde, bana da, ona verdiğin kadar veriyorsun!” dedi. Hazreti Ali de: “Ben azîz ve celîl olan Allahın kitabını inceledim. Orada Hazreti İsmâil’in torunlarının, Hazreti İshâk torunlarına herhangi bir üstünlüğünün olduğunu görmedim” dedi.

İmâm-ı Beyhekî, bir kimsenin yaptığı kötülük sebebiyle, doğru hükümden vâz geçilemeyeceğini bildirerek, Abdullah İbni Ömer’den (radiyallahü anh) rivâyetle anlatıyor Abdullah bin Revâha her sene Hayber’e gelir, Hayber mahsûlünün takdîrini yaparak, onların verecekleri vergileri ve zekâtları (uşur) tesbit eder, sonra da, vergilerini onlardan alırdı. Hayberliler, Abdullah bin Revâha’ya, mallarına fazla vergi takdîr etmemesi için, rüşvet teklif ettiler. Bunu gören Abdullah bin Revâha (radiyallahü anh): “Ey Allahın düşmanları! Bana haram mı

yedireceksiniz? Vallahi ben, en çok sevdiğim insanın (Resûlullahın) yanından geldim. Maymunlar ve domuzlar, bana sizden daha sevimlidir. Size olan kinim ve Resûlullah'a olan sevgim, beni size adâletsizlik etmeye" sevketmiyecektir" dedi. Bu sözler üzerine onlar "Böylelerinin yüzü suyu hürmetine, gökler ve yer ayakta durmaktadır" dediler.

Allahü teâlânın insanlara çok büyük mes'ûliyet verdiğini bildiren İmâm-ı Beyhekî, Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr'in bir hâlini şöyle anlatır: Hazreti Ebû Bekr, bir ağaca konmuş bir kuş gördü. Kuşa: "Ne mutlu sana, ey kuş! Vallahi ben de senin gibi olmak isterdim. Ağaca konar, meyvesinden yer, sonra uçarsın. Ne hesaba çekileceksin, ne de cezaya çarptırılacaksın... Vallahi yolun kenarında bir ağaç olmak isterdim. Deve gelerek yapraklarımı toplar, ağzına götürür. Çiğner, yutar, sonra da dışarı çıkarırdı. Keşke insan olmasaydım! Vallahi koyun olmayı ne kadar isterdim. Sahibim beni besler, yeteri kadar gelişip semiz olduğum zaman beni keserler, bir parçamı kızartırlar, bir parçamı kuruturlar, sonra beni yerlerdi. Keşke insan olarak yaratılmasaydım" derdi.

İmâm-ı Beyhekî, Peygamberimizin (aleyhisselâm) yanında dünyalık birşey saklamayıp, varını yoğunu, her şeyini Allah yoluna harcadığını bildiriyor? Ali (radiyallahü anh) diyor ki: "Hazreti Ömer, bir gün ganîmet mallarını taksim ettikten sonra, bir miktar daha artınca, çevresindekilere: "Bu artan kısmı ne yapalım?" diye sordu. Onlarda: "Yâ Emîr-el-mü'minîn, biz seni meşgûl ettik. Ne aîlene bakabildin, ne san'atınla, ne de ticâretinle uğraşabildin. O artan kısım da senin olsun" dediler. O zaman Ömer bin Hattâb bana dönerek: "Sen ne diyorsun?" diye fikrimi sordu. Ben de: "Onlar söylediler ya" dedim. "Bir de sen söyle" dedi. Ben de: "Bu malın senin olmadığını biliyorsun. Öyleyken niye daha istişâre yapıyorsun. Hatırlıyor musun, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) seni zekât toplamak için göndermişti. Sen de Abbâs bin Abdülmuttalib'e gittin. O ise zekâtını sana vermedi. Sen de üzülmüştün. O zaman sen bana: "Haydi Peygamber efendimize (aleyhisselâm) gidelim de, Hazreti Abbâs'ın yaptığını anlatalım" dedin. Peygamber efendimizin yanına gittik, onu üzgün bulunca geri döndük. Ertesi gün tekrar gittik. Bu defa da sevinçli bulduk. Sen o zaman, Abbâs'ın sana yaptığını söyledin. Resûlullah da sana "Bilmiyor musun, kişinin amcası, babası gibidir" buyurmuştu, sonra Resûlullah'a ilk günkü üzüntüsü ve ikinci günkü neş'esinin sebebini sormuştuk da bize, "İlk gün siz

geldiğinizde, benim yanımda iki dinar sadaka vardı. Onları dağıtamamıştım. Gördüğünüz üzüntü bunun içindi. İkinci gün ise, onları yerlerine gönderdiğimde sevinçliydim”buyurmuştu. Hazreti Ömer “Evet doğru söyledin. Vallahi, dünyâda da, âhirette de sana müteşekkîr kalacağım” buyurdu.

Hazreti Ömer, en zayıf insanların hakkına dahi riâyet eder, kimsesiz ve fakirleri gözetir ve bir vazîfe verirken o işe en lâıyk kimseyi seçmeye çalışırdı. Beyheki şöyle bildiriyor:

Birgün öğle vakti, Hazreti Ömer bin Hattâb, bir ağaç gölgesinde otururken bir köylü kadını çıkageldi. Hazreti Ömer’in oradaki insanlar arasında olduğunu tahmin etti ve yanına gelerek: “Ben biçâre bir kadını, çocuklarım da var. Mü’minlerin emîri Ömer bin Hattâb, Muhammed bin Mesleme’yi zekât memuru ta’yin etmişti. Fakat o bize birşey vermedi. Ne olur ona söyle de, bize de versin” dedi. Hazreti Ömer kölesi Yerfe’i çağırarak, gidip Muhammed bin Mesleme’yi çağırmasını söyledi. Kadın, Hazreti Ömer’e: “Eğer sen de benimle gelirsen, o, ihtiyâcımızı görür” dedi. Hazreti Ömer ise: “Merak etme, o işini görür” diye cevap verdi. Az sonra Yerfe’, Muhammed bin Mesleme ile geldi. Muhammed bin Mesleme, mü’minlerin emîri Hazreti Ömer’in yanına gelince: “Esselâmü aleyküm yâ Emîr-el-mü’minîn” dedi. Kadın onu görünce utandı. Hazreti Ömer “Sizin en iyinizi seçme husûsunda bütün gücümü sarfettim. Allahü teâlâ, bu yaptığını sana sorarsa ne cevap vereceksin?” diye Muhammed bin Mesleme’ye sorunca, Muhammed bin Mesleme ağlamaya başladı. Hazreti Ömer devamla: “Allahü teâlâ bize Peygamberini gönderdi. Biz de O’nu tasdik ederek O’na uyduk. O, Allahın emrettiği şekilde hareket etti. Allahü teâlâ rûhunu alıncaya kadar, zekâtı, yoksullara verdi. Sonra Allahü teâlâ Ebû Bekr’i halîfe seçti. O da, rûhunu teslim edinceye kadar, Allahü teâlânın emrettiği şekilde çalıştı. Sonra Allahü teâlâ beni seçti. Ben de sizin en iyinizi seçmek için bütün gücümü sarfettim. Eğer seni tekrar gönderirsem, ona bu seneki ve geçen seneki alacağını ver. Bilmiyorum, belki de seni göndermem” dedi. Sonra kadına bir deve, ayrıca un ve yağ verilmesini emretti ve: “Bunu al. Biz Hayber’e gidiyoruz. Hayber’de bizimle karşılaşınca kadar, bu sana yeter” dedi.

Hayber’e gelince Hazreti Ömer o kadına iki deve daha verilmesini emretti ve “Bunu al, Muhammed bin Mesleme gelinceye

kadar bunlar senin ihtiyâcını giderir. Ben ona, bu seneki ve geçen seneki zekâtta sana düşeni vermesini emrettim” buyurdu.

Abdullah el-Hurî’nî’den: Haleb’de, Resûlullahın (aleyhisselâm) müezzini Bilâl’e rastladım. “Yâ Bilâl! Resûlullahın (aleyhisselâm) nasıl elindekini verdiğini, dağıttığını bana anlat” dedim. O şöyle dedi:

“Peygamber oluşundan vefâtına kadar, dağıtacağı herşeyini başkasına ben verirdim. Ona bir müslüman geldiğinde, Peygamber efendimiz onun yoksul olduğunu anlarsa, bana emreder, ben de gider, borç bulur, yiyecek ve giyecek birşeyler alır, o adama verirdim. Birgün bir müşrik bana: “Yâ Bilâl! Çok zenginim, başkasından borç alacağına benden al” dedi. Ben de ondan borç almaya başladım. Günlerden birgün, ben abdest alıp, ezan okumak için kalktığımda, bana borç para veren müşriğin, bir grup tüccârın arasında bana doğru geldiğini gördüm. Müşrik beni görünce: “Ey Habeşli” diye seslendi. Asık suratla karşıma dikildi ve bana çok ağır sözler söyledi. Sonra da: “Borcun müddetinin dolmasına ne kadar var?” dedi. “Az bir zaman kaldı” dedim. “Sadece dört gün kaldı. Vakti dolunca mutlaka alacağım. Ben bu parayı ne senin, ne de efendinin şerefi yükselsin diye verdim. Nasıl olsa, ödeyemezsin de bana köle olursun diye verdim. O zaman ben sana, daha önce yaptığın gibi koyunlarımı otlatırının” dedi.

Bunu duyunca, herkes gibi çok üzüldüm. Gidip ezanı okudum. Yatsı namazını kıldık. Resûlullah (aleyhisselâm) namazdan sonra ailelerinin yanına döndüler. Ben kendisiyle görüşmek için müsâade istedim. İzin verdiler.

İçeri girince:“Yâ Resûlallah! Anam-babam sana feda olsun! Kendisinden borç para aldığımı söylediğim o müşrik, bana şöyle, şöyle söyledi. Senin de, benim de yanımda ödeyecek paramız yok. O ise, beni rezil etti. İzin ver de, Allahü teâlâ, Resûlüne benim borcumu ödeyecek rızkı verinceye kadar, İslâmı kabûl eden kabilelerden birine gidip saklanayım. Yoksa o adam beni köle yapacak” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) izin verdi. Oradan çıktım. Evime geldim. Kılıcımı, mızrağımı ve harbemi aldım. Ayakkabılanı da omuzuma astım. Sonra evden çıkıp yürümeye başladım. Bir müddet bonra uyku bastırđı, uyumamak için kendimi zorladım. Ortalık iyice kararınca, uyudum. Sabahın ilk ışıklarıyla uyandım ve yoluma devam etmek için kalktığımda, birisinin bana seslendiğini duydum. O: “Ey Bilâl!

Resûlullah (aleyhisselâm) seni çağırıyor” dedi. Bunun üzerine döndüm. Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına geldim. Daha Resûlullahın yanına girmeden, üzerleri yüklü dört deve gördüm. Resûlullahın yanına girmek için izin istedim. İçeri girince Resûlullah (aleyhisselâm) “Müjde yâ Bilâl! Allahü teâlâ borcunu ödemen için rızık gönderdi” dedi. Bunu duyunca Allaha hamdettim. “Avludaki dört deveyi gördün mü?” buyurdu. “Evet” dedim. “Üzerindekilerle beraber onlar senindir. Yiyecek ve giyecek ne varsa, hepsini Fedek emîri göndermiş, Onları al ve borcunu öde” buyurdu. Dediği gibi yapıp yüklerini indirdim. Sonra develere yem verdim. Daha sonra sabah ezanını okumağa gittim. Namazı kılınca Bâki’ mevkiine çıktım. Elimi kulağıma koyup; “Kimin Resûlullahtan (aleyhisselâm) alacağı varsa gelsin” diye nidâ ettim. Resûlullahın (aleyhisselâm) ve benim aldığım bütün borçlar bitinceye kadar dağıttım. Bütün borçlar bitti. Üstelik birbuçuk veya iki dinar kaldı. Daha sonra mescide gittim. Gün hayli ilerlemişti. Baktım, Resûlullah (aleyhisselâm) mescidde yalnız başına oturuyor. Selâm verdim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana: “Ne yaptın?” diye sordu. “Allahın izniyle, Resûlullahın bütün borcunu ödedim. Hiçbir borç kalmadı” dedim. “Birşey arttı mı?” diye sordu. “Evet, iki dinar” dedim. “Haydi, beni onlardan da kurtar. Onları da vermedikçe, ailelerimden kimsenin yanına girmeyeceğim” buyurdu. İki dinarı verecek kimse gelmediğinden, Resûlullah (aleyhisselâm) sabaha kadar mescidde kaldı. İkinci gün de kimse gelmediğinden, Resûlullah (aleyhisselâm) yine mescidde kaldı. İkinci günün akşamına doğru iki adam geldi. Ben, bu iki dinarla hemen onlara yiyecek ve giyecek aldım. Yatsı namazını kılınca, Resûlullah (aleyhisselâm) beni çağırdı ve: “Ne yaptın?” dedi. “Allahü teâlâ seni onlardan kurtardı” dedim. Bunun üzerine. “Allahü ekber! Allahü ekber!” diye tekbîr getirdi. Onları infâk edemeden ölme korkusundan kurtulduğu için de Allahü teâlâyâ hamdetti. Beraberce mescidden dışarı çıktık. Zevcelerinin herbirinin yanına uğrayıp selâm verdi, hâl ve hatır sordu. Bilâl-i Habeşî (radiyallahü anh) “İşte bana sorduğun şeyin cevâbı” buyurdu. (Tabakât-üş-Şâfiyye cild-4, sh. 8. Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1132. El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 94. Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh. 75, 76. Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 304. Miiftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 143, 557. El-A’lâm cild-1, sh. 116. Mu’cem-ül-müellifin cild-1, sh. 206)

BİBLİYOGRAFYA

Beyhakî, Beyânü haşa'î men ahta'e 'ale's-Şâfi'î (nşr. Şerîf Nâyif), Beyrut 1402/1983, nâşirin mukaddimesi, s. 15-52.a.mlf., Delâ'ilü'n-nübüvve (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, nâşirin mukaddimesi, s. 92-119.a.mlf., el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebili'r-reşâd (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1405/1985, nâşirin girişi.el-Hâfız el-Beyhakî fî sûtûr, s. 7-13.Sem'ânî, el-Ensâb, II, 381.İbn Asâkir, Tebyînü kezîbi'l-müfterî, s. 265-267.İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, VIII, 242.İbn Hallikân, Vefeyât, I, 75-76.Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XVIII, 163-170.a.mlf., Tezkiretü'l-huffâz, III, 1132-1135.Sübki, Tabakât, IV, 8-16.İsnevi, Tabakâtü's-Şâfi'iyye, I, 198-200.İbn Tağriberdî, en-Nücûmü'z-zâhire, V, 77-78.Keşfü'z-zunûn, I, 9, 53, 261, 400, 574, 721, 760; II, 1007, 1047, 1391, 1393, 1455, 1581-1582, 1621, 1726, 1739, 1836, 1957, 2051.Dihlevî, Bustânü'l-muhaddisîn, s. 101-104.Serkîs, Mu'cem, I, 620-621.Brockelmann, GAL, I, 446-447; Suppl., I, 618-619.Kettânî, er-Risâletü'l-müstetrafe, s. 33-34.Kays Âl-i Kays, el-Îrâniyyûn, II/2, s. 513-523.M. Şerefeddin, "Selçuklular Devrinde Mezâhib", TM, I (1925), s. 104-105.

İMAM DEYLEMÎ (R.A)

(D.H. 445, M. 1053.Hemadan-V.H.509, M. 1115.Hemadan-İran)

Meşhur Hadis hâfızı ve târih âlimi.Şafîi fıkıh bilgini, muhaddis. Ehl-i Sünnet âlimi, veli.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Şücâ olup ismi, Şireveyh bin Şehredâr bin Şireveyh ed-Deylemî el-Hemedânî'dir. Abbasi Devleti zamanında Hicri 445,miladi 1053 senesinde Hemedan'İran'da doğdu. Hicri 509, m. 1115 senesinde vefat etti.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Muhaddis Şehredâr b. Şîrûye'nin babası olup yalancı peygamber Esved el-Ansî'yi öldüren sahâbî Fîrûz ed-Deylemî'nin soyundandır. İlkiyâ lakabıyla ün yapmıştır. Kur'an'ı ezberledikten sonra hadis tahsili için başta Hemedan olmak üzere Horasan bölgesinin belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Bağdat'a ve Kazvin'e giderek devrin tanınmış âlimlerinden hadis okudu.

Belli başlı hocaları arasında, *İbn Zîrek diye anılan Muhammed b. Osman el-Kümesânî, İbnü'l-Büsrî diye bilinen Ali b. Ahmed, Ebû Amr İbn Mende, Ebü'l-Feth Abdûs b. Abdullah, Ebû Muhammed ed-Dûnî ve Ebü'l-Ferec Ali b. Muhammed el-Cerîrî ,Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf el-Müstemlî, Ahmed bin İsâ bin Abbâd Dîneverî'den; Hemedan'da Ebû Mensûr Abdülbâkî bin Ali el-Attâr, Ebü'l-Kâsım bin el-Burî'den, İsfehân'da Ebû Amr bin Mende'den* ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Tahsilini tamamladıktan sonra Hemedan'a döndü ve buradaki medresede hadis müderrisliği görevini üstlendi. Medresenin idarî işlerini de yürüten Deylemî'nin bir hizmetli gibi çalıştığı rivayet edilir.

TALEBELERİ

Kendisinden oğlu *Şehredâr, Ebû Mûsâ el-Medînî ve İbnü'l-Mu'temid diye anılan devrin tanınmış vâizi Muhammed b. Fazl el-İsferâyînî ,Ebü'l-A'la Ahmed bin Muhammed bin Fadl el-Hâfız, Hâfız Ebû Mûsâ el-Medînî, Hâfız Ebü'l-A'lâ Ahmed bin Hasen bin Ahmed el-Attâr, Muhammed bin Ebi'l-Kâsım es-Sâvî, Ebü'l-Fütûh et-Tâî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.*

Fıkıhta Şâfiî mezhebine bağlı olup devrinde Hemedan ve çevresinde yaygın olan Şîa, Hâricîlik, Mu'tezile gibi fırkalara kapılmamış ve sünneti savunmuştur.

VEFATI

Yüzünün ve ahlâkının güzelliği ve az konuşmasıyla ün yapmış olan *Deylemî 9 Receb 509 (28 Kasım 1115) Pazar günü Hemedan'da vefat etti. Rabbim rahmetiyle muamele eylesin. Şefaathlerine mazhar kılsın.*

ESERLERİ

1. Firdevsü'l-ahbâr. Çoğu zaman sadece Deylemi diyerek ifade edilen eserin asıl adı "**Kitâbü'l-Firdevs bi-meşûri'l-hitâb**"dır. Ancak daha çok **Firdevsü'l-ahbâr** diye tanınmıştır.

Metinleri kısa, fakat çoğu zayıf, hatta mevzû olan 10.000 hadisi senedlerini almayarak bir araya getirdiği bu kitap oğlu Şehredâr tarafından yeniden düzenlenmiş, Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından son cildi fihrist olmak üzere altı cilt halinde yayımlanmıştır (Beirut 1406/1986).

Deylemî, devrindeki halkın, özellikle de hemşehrilerinin **hadislerden ve senedlerinden uzaklaşmaları sebebiyle sahih rivayetle sahih olmayanı birbirinden ayıramadıklarını**, bu yüzden hadis eserlerine değil kıssacı vâizlerin **uydurdukları, hurafelerin peşine düştüklerini** gördüğü için bu eseri kaleme aldığını söylemektedir. Kudâî'nin (ö. 454/1062) daha çok ahlâk hadislerinden meydana gelen "**Şihâbü'l-ahbâr**" adlı eseri onun bu çalışmasına esas olmuştur. Kitapta **sünnetlere, ahlâkî öğütlere, faziletli amellere, vaaz, mesel ve cezalar gibi konulara dair 9056 hadis alfabetik olarak** sıralanmış, halkın kolayca faydalanabilmesi için **hadislerin senedleri zikredilmeden sahâbî olan râvinin adı verilmeyle** yetinilmiştir.

Şehredâr, babasının **Kitâbü'l-Firdevs**'indeki **hadislerin isnadlarını bir araya toplamış ve kitabı daha kullanışlı hale** getirmiştir. **Müsnedü Firdevsi'l-ahbâr** (*Firdevsü'l-ahbâr bi-meşûri'l-hitâb*) adını verdiği bu çalışma babasının kitabından daha fazla rağbet görmüştür.

Firdevsü'l-ahbâr'da bulunan hadislerin **bir kısmı sahih, bir kısmı ferd ve garîb, çoğu zayıf, bir kısmı da asılsızdır.** Bunu,

Deylemî'nin başlıca kaynağı olup 1.200 hadis ihtiva eden "*Şihâbü'l-ahbâr*"ın güvenilir bir hadis kitabı olmamasıyla açıklamak mümkündür.

Bu nedenle, Deylemî'den aktarılan rivayetlerde, bunların **sıhhat derecelerinin belirtilmesi** önem arz etmektedir.

Diğer bazı hadis kaynaklarında bulunmayan pek çok ahlâk hadisinin yer aldığı Firdevsü'l-ahbâr, Saîd b. Besyûnî Zağlûl tarafından el-Firdevs bi-meşûri'l-hitâb adıyla son cildi fihrist olmak üzere altı cilt halinde yayımlanmıştır. (Beyrut 1406/1986)

2. Riyâzü'l-üns li- 'uḳalâ 'i'l-ins. Hz. Peygamber ile ondan sonra gelen halifelere dair bir eserdir (Brockelmann, GAL, I, 419).

3. Târîhu Hemedân. Hemedan'da yetişen âlimlerin hayatını ihtiva etmektedir (a.g.e., I, 420).

Deylemî'nin 558 (m. 1163) senesinde vefât eden oğlu Şehredâr da babası gibi hadîs âlimi idi. Şehredâr babasının yazmış olduğu Firdevs-ül-Ahyâr kitabının senetlerini tahrir etti. Bu kitabı güzel bir şekilde tertîb ederek, el-Firdevs-ül-kebîr adını verdi.

HAKKINDA SÖYLENENLER

İbn-i Salah, Ebû Şücâ Deylemî hakkında; "Deylemî muhaddis idi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için birçok beldeleri dolaştı. Ahlâkı güzel bir zât idi. Zekî ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnetini iyi bilirdi. Az konuşurdu" demektedir.

DEYLEMÎ(R.A)HAZRETLERİNİN FİRDEVS-ÜL AHYAR ADLI ESERİNDE RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERDEN BİR DEMET

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki:

"Nefsini tanıyan Rabbini tanır."

"Öldükten sonra da, hayatda olduğum gibi bilirim."

"Ümmetimin müctehidleri arasındaki ayrılık, rahmet-i ilâhîdir."

"Eshâbıma dil uzatanlardan başka, herkese şefaât edebilirim."

"Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaât edeceğim."

"Diğer peygamberlere altı şeyle üstün kıldım. Bana cevâmi-ul-kilem (az sözle çok şey ifâde etmek) verildi. (Uzak bir mesafede olan düşmanlarımın kalbine) korku verilmekle yardım olundum. Bana ganîmet malları helâl kılındı. Yeryüzü bana mescid ve temiz

kılındı. Bütün insanlara gönderildim ve benimle peygamberlik son buldu.”

“Meryem dünyâ kadınlarına üstün kılındığı gibi, Hadîce de peygamber hanımlarına üstün kılındı.”

“Kur’ân-ı kerîmin başka sözlere üstünlüğü, Allah’u Teâlâ’nın mahlûkata üstünlüğü gibidir.”

“Dîninizde en hayırlı şey vera’dır.”

“İlmin fazileti, ibâdetin faziletinden hayırlıdır.”

“Âlimin âbide üstünlüğü yetmiş mislidir. Gizli yapılan (nafile) ibâdetin, aşikâra yapılan (nafile) ibâdete üstünlüğü de yetmiş mislidir.”

“Ramazan ayındaki Cum’a günlerinin fazileti, Ramazan ayının diğer aylara üstünlüğü gibidir.”

“Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhiretin dünyâyâ üstünlüğü gibidir.”

“Misvâkda on haslet vardır. Ağzı temizler. Rabbinin rızâsını kazanmana sebep olur. Şeytanı üzer. Hafaza meleklerini sevindirir, diş etlerini kuvvetlendirir, ağızı tayyib eder (güzel kokutur). Balgamı keser, acılığı giderir, gözleri kuvvetlendirir, sünnete uyulur.”

“Zinâda altı âfet vardır. Bunun üçü dünyâda, üçü de âhırettedir. Dünyâda olanlar: Yüzünün nûru gider. Rızkı kesilir. Kötülüğe koşar. Âhrette olanlar ise: Allahü teâlâ gazâb eder. Hesabı zor olur. Ebedî olan Cehenneme girer.”

“Düğün yemeğinde, Cennet kokularından bir miskal vardır.”

“Fâtıma benden bir parçadır. Kim ona buğz ederse, bana buğz etmiş demektir.”

“Beş şey İslâmın fıtratındandır. Misvak kullanmak, sünnet olmak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, kasık traşı olmak. Zîrâ bu beş şey, mü’minlerin temizliğidir. Bunları yapana Allahü teâlâ, vücûdundan düşen her bir kıl için on sevâb yazar.”

“Cüzzam hastalığından kaçtığınız gibi, dünyâdaki fuzûlî işlerden kaçınınız. Leşten tiksindiğiniz gibi, nefeslerinizi dünyâdan tiksindiriniz. Kalblerinizi, âhireti tefekkür ile aydınlatınız. Fuzûlî dünyâ işlerinizden ve günahlarınızdan Allah’a tövbe ediniz ki, kıyâmet gününün şiddetinden korunasınız.”

“Tâ’ûndan (vebadan) kaçan kimse, (Allah yolunda) savaştan kaçan kimse gibidir. Tâ’ûna sabreden kimseye, şehid sevâbı verilir.”

“Lokman Hakim oğluna şöyle nasihat etti: Yavrucuğum, âlimlerin meclislerinde devamlı bulun. Hükemânın sözlerini dinle. Zîrâ Allahü teâlâ, yağmur suyu ile ölü toprağı ihyâ ettiği gibi, hikmet nûruyla da ölü kalbi diriltir. Yavrucuğum, ilimden bilmediğini öğren. Bildiğini bilmeyenlere öğret. Allahü teâlâyı zikreden bir kavim gördüğünde, onlarla beraber otur. Olur ki, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuşlardır. Sen de onlar sebebiyle rahmete kavuşursun.”

“İhlâs sûresi Kur’ân-ı kerîmin üçte birine muâdildir.”

“Kur’ân-ı kerîm okumak balgamı keser.”

“Ey Cebrâîl! Mikâîl’e ne oldu da hiç gülmüyor? Diye sorduğumda; “O, Cehennem yaratıldığından beri gülmüyor” dedi.”

“Hikmet ona bölündü. Dokuzu bana, biri de insanlara verildi.”

“Kabir, âhiretin ilk durağıdır.”

“Kabir, mü’minler için Cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler ve fâsıklar için ise, Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”

“Kabir, etleri ve yağları yer ama îmân ve ma’rifeti yiyemez.”

“Kanâat, bitmeyen bir mal ve tükenmeyen bir hazinedir.”

“Allah’u Teâlâ, ni’metinin eserini, kulunun üzerinde görmeyi sever.”

“Toplu olarak yemek yiyiniz. Ayrı ayrı yemeyiniz. Zîrâ toplulukta bereket vardır.”

“Her iyilik bir sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılayan ve kendi kovandan onun kovasına su boşaltman bir sadakadır.”

“Herşeyin bir menbaı vardır. Takvânın menbaı da, âriflerin kalbleridir.”

“Herşeyin bir yolu vardır. Cennetin yolu da ilimdir.”

“Herşeyin bir anahtarı vardır.

Göklerin anahtarı da, Lâ ilahe illallah sözüdür.”

“Herşeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur.”

“Herşeyin bir şifâsı vardır. Kalbin şifâsı da Allah’u Teâlâ’yı zikretmektir.”

“Herşeyin bir zekâtı vardır. Evin zekâtı da ziyâfettir.”

“Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde bin Cerrâh’tır.”

“Her peygamberin bir refîki (arkadaşı) vardır. Benim de Cennette refîkim Ebû Bekr’dır.”

“Peygamberlerin ümmetinde bir halîli (dostu) vardır. Benim de halîlim Osman bin Affân’dır.”

“Her ümmetin bir hâkimi vardır. Bu ümmetin hâkimi Ebû Hüreyre’dır.”

“Her ümmetin bir fitnesi vardır. Ümmetimin fitnesi de maldır.”

“Şayet ümmetim, Ramazan’da olan şeyi bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi.”

“Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız.”

“Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz vakti misvak kullanmalarını emrederdim.”

“Şayet Ebû Bekr’in îmânı bir kefeye, bütün bu ümmetin îmânı öbür kefeye konsa, Ebû Bekr’in îmânı daha ağır gelirdi.”

“Hiçbir gün yoktur ki, kabir ehline Cennetteki veya Cehennemdeki yeri gösterilmesin.”

“Yanı başındaki komşusu aç yatarken, kendisi tok yatan mü’min değildir.”

“İnsanlara galip gelen kuvvetli değildir. Esas kuvvetli, nefesine galip gelendir.”

“Oruç, sâdece yemekten ve içmekten el çekmek değildir. Oruç, boş şeylerden ve kötü sözlerden el çekmektir.”

“Kul ile küfür veya şirk arasında, ancak namazı terk etmek vardır.”

“Büyüklerimize hürmet etmeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen, âlimlerimizin hakkını tanımayan bizden değildir.”

“Mi’râc’da Rabbimden, benden sonra Ali bin Ebû Tâlib’i halîfe yapmasını istedim. Melekler dedi ki: Yâ Muhammed! Allah’u Teâlâ dilediğini yapar. Senden sonra halîfe Ebû Bekr’dır.”

“Kavmi, Nûh’u bayılıncaya kadar dövüyorlardı. O ayılınca, “Allah’ım! Kavmime hidâyet ver (doğru yola ilet). Çünkü onlar bilmiyorlar” derdi.”

“Ölmek üzere olan kimselere Kelime-i tevhîdi, telkin ediniz. Çünkü bu, dile söylemesi kolay gelir, fakat mizanda ağır gelir. Eğer Lâ ilahe illallah bir kefeye, gökler ve yer diğer kefeye konsa idi; Lâ ilahe illallah, gökler ve yerden ağır gelirdi.”

“Bütün çocuklar, Müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyaya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları, Hristiyan, Yahudi ve dinsiz yapar.”

“Cum’a günlerinde bir an vardır ki, mü’minin o anda ettiği duâ red olunmaz.”

“Kim Cum’a günü Kehf sûresini okursa, onun için ayağını bastığı yerden göğe kadar bir nûr fışkırır. Bu nûr, kıyâmet günü onun yolunu aydınlatır. O kişi, iki Cum’a arasında işlemiş olduğu günahlarından mağfiret olunur. Bu iki Cum’a arası Deccâl çıksa ona uymaz.”

“Kim her gece Yâsîn-i şerîf sûresini okursa, sanki Kur’ân-ı kerîmi yedi kere okumuş gibi olur.”

“Kim Cum’a gecesini Yasin ve Saffât sûrelerini okuduktan sonra, Allahü teâlâdan bir dilekte bulunursa, Allahü teâlâ onun dileğini verir.”

“Kim A’râf sûresini okursa, Allahü teâlâ onun ile İblîs arasına bir perde koyar. Kıyâmet günü Âdem aleyhisselâm ona şefaâtçi olur.”

“Her kim abdest aldıktan sonra “İnnâ enzelnâhü” sûresini (Kadr sûresini) bir kere okursa, Hak teâlâ hazretleri, o kimseyi sıddıklardan yazar, iki kere okursa, şehidlerden yazar. Üç kere okursa, Peygamberlerle haşır eder.”

“Herşeyin dayandığı bir direk vardır. Dînin temel direği fıkıh bilgisidir.”

“Kim sıkıntı zamanında Ayet-el-kürsî’yi ve Bakâra sûresinin son âyetlerini okursa, Allah’u Teâlâ ona yardım eder.”

“Kim farz namazlarının ardından Âyet-el-kürsî okursa, onun Cennete girmesine ölümden başka mâni yoktur.”

“Kim Bismillâhirrahmânirrahîm’i okursa, Allah’u Teâlâ her harfine karşılık dörtbin iyilik yazar, dörtbin günahını siler ve onu dörtbin derece yükseltir.”

“Kim her gece Vâkıa sûresini okursa, ona asla fakirlik isâbet etmez.”

“Kim Ramazân-ı şerîf ayında, Cum’a günü yüz kere İhlâs sûresini okursa, onun için kıyâmet gününde bir nûr mevcûd olur ki, o, o nurla Cennete koşar.”

“Kim kabristana uğrar, onbir kere İhlâs sûresini okur, sonra sevâbını orada yatan mevtalara verirse, kendisine orada yatan ölümlerin sayısınca sevâb verilir.”

“Kim Allah’u Teâlâ’nın kitabından bir âyet-i kerîme öğretirse, o âyet-i kerîme okunduğu müddetçe ona sevâb yazılır.”

“Kim güzelce abdest alır, sonra üç defa “Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlünü” derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar. O kimse istediğinden Cennete girer.”

“Kim güzelce abdest alır, sonra namaz kılmaya kalkınca, onun kulağından gözünden, ellerinden ve ayaklarından günahları çıkar.”

“Abdestli iken kim abdest alırsa, Allah’u Teâlâ onun için on hasenat yazar.”

“Kim her Cum’a bana kırk salevât okursa, Allah’u Teâlâ onun kırk senelik günahını siler.”

“Kim Ramazân-ı şerîf orucunu tutar, peşinden de Şevval ayından altı gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur ve anasından doğduğu gibi günahlarından temizlenir.”

“Vefâtımdan sonra hac edip kabrimi ziyâret eden, hayatda iken beni ziyâret eden kimse gibidir.”

“Kim çok yemeği ve içmeği adet edinirse, kalbi katı olur.”

“Kim Allah için tevâzu gösterirse, Allah’u Teâlâ onu yükseltir. Kim kibirli olursa, Allah’u Teâlâ onu alçaltır. Kim kanâat ederse, Allah’u Teâlâ onu zengin kılar. Kim Allah’u Teâlâ’yı çok zikrederse, Allah’u Teâlâ onu sever.”

“Kim haram olan bir dirhemi bırakırsa, Allah’u Teâlâ ona karşılık Cenneti verir. Kim şüpheli olan bir dirhemi bırakırsa, Allah’u Teâlâ ona peygamberlerden bir peygamberin sevâbını verir.”

“Kim kesin olarak, Allah’u Teâlâ’yı kendisinin Rabbi, benim de O’nun nebisi olduğumu kalbinden sâdık olarak bilirse (ve inanırsa), Allah’u Teâlâ onun etini, Cehennem ateşine haram kılar.”

“Kim az bir rızka râzı olursa, Allah’u Teâlâ da onun az amelinden râzı olur. Allah’u Teâlâ’dan ferahlık beklemek ibâdetidir.”

“Kim bir namazı unuttur veya namaz vaktinde uyuyakalırsa, uyanınca ve o namazı hatırlayınca hemen kılsın.”

“Kim bir kötülüğü duyar ve onu yayarsa, onu yapan gibidir. Kim de bir iyiliği işitir ve onu yayarsa, onu yapan gibidir.”

“Komşusunun aç olduğunu bildiği hâlde kendisi tok olan kimse için, kıyâmet gününde Allah’u Teâlâ, “Ona zakkumdan yediriniz...” buyurur.”

“Kim Müslüman kardeşine gıyabında yardım ederse, Allah’u Teâlâ da ona, dünyâda ve âhirette yardım eder.”

“Kimin yanında bir Cemâat gelip otursa, o onlardan izin almadan kalkmasın. Kim oturan iki kişi görürse, izin almadıkça onların yanına oturmasın. Bir kimse izin almadıkça, iki kişinin arasına oturup, aralarını ayırmasın.”

“Kim bir zayıfın sultâna arz edemediği ihtiyâcını sultâna arzederse, Allah’u Teâlâ, sıratı geçerken onun ayaklarını sabit kılar.”

“Kim sâlih bir kul ile müsâfefa eder veya kucaklaşırsa, Allah’u Teâlâ ona Cenneti vâcib kılar. Kim bir âlimle müsâfefa ederse, sanki o, Arşın direkleri (rûknleri) ile müsâfefa yapmış gibidir. Kim onunla kucaklaşırsa, günahları af ve mağfiret olur ve hesâbsız Cennete girer.”

“Allah’u Teâlâ’ya ve âhiret gününe îmân eden, komşusuna eziyet etmesin.”

“Ümmetimden bir kardeşinin ihtiyâcını giderip onu sevindiren kimse, beni sevindirmiş olur. Kim beni sevindirir se, Allahü teâlâyı sevindirmiş olur. Kim Allah’u Teâlâ’yı sevindirirse, Allah’u Teâlâ onu Cennete koyar.”

“Bir hastanın ihtiyâcını giderinceye kadar gayret sarfeden kimsenin, günahlarını Allah’u Teâlâ affeder. Anasından doğduğu gibi temiz olur.”

“Kim Cennet için ağlarsa, Cennete girer. Kim dünyâ için ağlarsa, Cehenneme girer. İnsanlar onun âhiret için ağladığını sanırlar. Hâlbuki dünyâ için ağlamaktadır.”

“Allah’u Teâlâ’nın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allah’u Teâlâ Cennette bir ev yaptırır.”

“Allah’u Teâlâ’nın kendisini ni’metle bürüdüğü kimse, Allah’u Teâlâ’ya çok hamd etsin. Günahı çok olan, Allah’u Teâlâ’dan af ve mağfiret istesin. Rızkında yavaşlık, gecikme olan, “La havle ve lâ-kuvvete illâ billah”ı çok söylesin. Bir topluluğun bulunduğu eve giren kimse, onların emrettiği yere otursun. Çünkü onlar, evlerinin durumunu daha iyi bilirler. Kim bir topluluğun yanında kalırsa, onların izni olmadan oruç tutmasın.”

“Allah’u Teâlâ’yı çok zikreden kimse, nifaktan uzaktır.”

“Kim mü’min kardeşine ikram ederse, Allah’u Teâlâ da ona ikram eder.”

“Kim güzelce abdest alır, namazını kılar, malının zekâtını verirse, Allah’u Teâlâ’nın gadabına mâni olur. Dilini hapseden, iyilikte bulunan, günahı için Allah’u Teâlâ’dan af ve mağfiret dileyen, aile efradına nasihatla bulunan kimse, îmânının hakikatlarını tamamlamış olur. Cennet kapıları ona açılır.”

“Kişinin, mü’min kardeşinin artığından içmesi tevâzudandır. Bir kimse mü’min kardeşinin artığından içince, ona yetmiş sevâb yazılır. Ondan yetmiş günah silinir ve yetmiş derece yükseltilir.”

“Arş’in üzerinde; Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, Ebû Bekr-is-Siddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osman-üş-şehîd ve Aliyy-ül-Mürtezâ yazılıdır.”

“Namaz kılanın hâli, tacirin hâline benzer ki, tüccâr sermâyesini elde etmedikçe kazancı onun için hâlis olmaz. Aynı şekilde, namaz kılan kimse farzı eda etmedikçe, nafîle namazları kabûl olmaz.”

“Kendisinde Allah’u Teâlâ anılan ev ile anılmayan evin hâli, diri ile ölünün hâline benzer.”

“Kişinin, misâfiri ile birlikte evinin kapısına kadar çıkması sünnettir.”

“Allah’u Teâlâ ipek giyene ve altın yüzük takan erkeklere la’net etsin.”

“Zengine, malından dolayı tevâzu eden fakire, Allah’u Teâlâ la’net eylesin. Fakirden kim bunu yaparsa, dîninin üçte ikisi gider.”

“Dünyâda rezîl olmak âhirette rezîl olmaktan daha ehvendir.”

“Âhır zamanda, helâl bir dirhem ve i’timâd edilecek bir kardeş bulunmayacaktır.”

“Mi’râc gecesinde bir kavme uğradım. Bunların bakırdan turnakları olup, yüzlerini ve etlerini tırmalıyorlardı. “Ey Cebrâîl! Bunlar kimlerdir?” diye sordum. “Onlar, insanları gıybet edenler ve onların namuslarına ve ırzlarına düşman olanlardır” dedi.”

“Allah’u Teâlâ, kıyâmet günü olunca mahlûkâtını bir alana toplar. Sonra kullarından birisine: “Ey kulum! Benim kendisinin eliyle ni’met gönderdiğim falancaya teşekkür ettin mi?” buyurur. Kul “Hayır, yâ Rabbi! Ben, o ni’metin senin indinden (tarafından) olduğunu bildiğim için, o ni’mete karşı sana şükürde bulundum” der. Bunun üzerine Allah’u Teâlâ: “Kendisi

eliyle (vâsıtasıyla) ni'met gönderdiğim kimseye teşekkür etmeyince, bana şükretmiş olmazsın" buyurur."

"İnsanoğlunun, oruç müstesna her ameli kendisi içindir. Çünkü oruç, benim içindir. Onun mükâfatını (bizzat) ben vereceğim. Oruç bir kalkandır. Biriniz oruçlu olduğunuz zaman çirkin işler yapmasın, bağırıp çağırmasın. Biri ona söver veya tecâvüzde bulunursa şöyle desin: "Ben oruçlu bir kişiyim!"

"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana yemîn ederim ki, oruçlunun Allah indindeki ağız kokusu, misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlunun sevineceği iki hâli vardır. Biri, iftar ettiği zaman iftarı ile sevinir. Diğerisi ise, Rabbine mülâki olduğu zaman, tuttuğu oruçtan dolayı memnurluk duyar."

BİBLİYOGRAFYA

(*Tabakât-üş-Şâfiyye (Sübkî) cild-7, sh. 111.Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1259.Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 24.Mu'cem-ül-müellifin cild-4, sh. 315.Tabakât-üş-Şâfiyye (Esnevî) cild-2, sh. 104.İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599.Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1254.Brockelmann Gal-2, sh. 344.Tabakât-ül-huffâz sh. 457*

Zehebî, el-İber, II, 393.A'lâmü'n-nübelâ', XIX, 294-295.Sübkî, Tabakât, IV, 111-112.İsnevî, Tabakâtü's-Şâfiyye, II, 104-105.Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz (Ömer), s. 457.Brockelmann, GAL, I, 419-420; Suppl., I, 586.Kettânî, er-Risâletü'l-müstetrafe, s. 75.Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, IV, 313.Zirikî, el-A'lâm (Fethullah), III, 183.

İMAM DÂREKUTNÎ (R.A)
(D.H. 306.M. 918 Bağdât. V.H. 8 Zilka'de 385.M. 995. Bağdat)

Meşhur Hadis hâfızı ve kıraat âlimi.Şafîi fıkıh bilgini, muhaddis. Ehl-i Sünnet âlimi, veli.

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

Onuncu yüzyılda yetişmiş büyük hadis âlimi. İsmi, Ali bin Ömer bin Ahmed bin Mehdî bin Mes'ûd bin Nu'man bin Dinar bin Abdullah el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Dâre Kutnî diye meşhûr olmuştur. M.918 (H. 306) senesinde Bağdât'ın Dâre Kutn Mahallesinde doğdu. M.995 (H. 385) senesinde Bağdat'ta vefât etti.

Büyük hadîs âlimi, her türlü ilimde zamanının bir tanesi olup, asrının en meşhurlarındandır. Babası da bir muhaddis olduğu için daha çocukken ilim meclislerinde bulunmaya başladı ve hıfzını tamamladı.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

Hayatı Bağdat'ın bir semti olan Dâru'l-kutn'da başladı. Büyük hadîs âlimi, her türlü ilimde zamanının bir tanesi olup, asrının en meşhurlarındandır. Babası da bir muhaddis olduğu için daha çocukken ilim meclislerinde bulunmaya başladı ve hıfzını tamamladı.

Ebu'l-Kâsım el- Beğavî, İbn Ebû Dâvûd, Mehâmilî gibi meşhur muhaddislerden ders alan ed-Dârekutnî, devrin önemli ilim merkezlerinden Bağdat, Basra, Küfe, Şam, Mısır ve Vâsıt'ı dolaşmıştır.

Bağdat'ta, Ebû Saîd el-İstahrî'den Şâfîi fikhını, Ebû Bekir en-Nakkâş ve İbn Mücâhid'den kıraat ilmini okudu. Çok küçük yaşta başladığı tahsil hayatını bir ömür boyu sürdürdü. 357'de (968) Şam ve Mısır'a giderek oralarda hem hadis okuttu, hem de buralardaki âlimlerden faydalandı.

TALEBELERİ

Aynı zamanda Edebiyât ve şiirle de meşgul olan ed-Dârekutnî, bazı divanları da ezberlemiştir. Dârekutnî'nin tanınmış talebeleri arasında *Bâkılânî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Ebû Zer el-Herevî, Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Bekir el-Berkânî, Abdülganî el-Ezdî, Ebû Nuaym el-İsfahânî ; Ebû'l-Abdullah Hakim, Abdülganî İbni Sa'îd el-Mısrî, Temmam-ür-Razî, Ebû Bekr el-Berkânî, Ebû Zer Abd İbni Ahmed, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Muhammed bin Hallal, Ebû Kasım et-Tenuhî, Ebû Tahir bin Abdürrahîm el-Kâtib, Kâdî Ebû'l-Tayyib Taberî, Ebû'l-Hasen el-A'tikî, Hamza es-Sehmî, Ebû*

Muhammed el-Cevherî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş, rivâyetlerde bulunmuştur.

Seyyid Himyerî'nin divanını ezbere bildiği için kendisini Şîlik'le itham edenler oldu. Hâlbuki Bağdatlılar'ın Hz. Osman ile Hz. Ali'den hangisinin daha faziletli olduğuna dair kendisine yönelttikleri soruya Hz. Osman'ın daha faziletli olduğunu söyleyerek cevap vermesi bile onun Sünnî bir âlim olduğunu göstermeye yeterlidir. (*Zehebî, XVI, 457*)

Nitekim İbn Hacer el-Askalânî de Şîî olduğu iddiasını reddetmiştir. (*Lisânü'l-Mizân, VI, 249*).

Fakat içlerinde en meşhûr olanları; Hâkim Nişâbü'rî (vefâtı 405), Ebû Hamîd İsfehânî (vefâtı 406), Ebü't-Tayyib Taberî (vefâtı 450) ve meşhûr, Hilyet-ül-evliyâ kitabının sahibi Ebû Nuaym el-İsfehânî'dir.

Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, hadîs ilminde hafız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilirdi. Çok meşhûr bir âlim, faziletler sahibi, muhaddis-i kâmil ve ilmiyle de amel eden bir zât idi. Hadîs ilminde, hadîsin illetlerini bilmede, zamanının bir tanesiydi. Rivâyet ettiği hadîsler doğru ve sağlamdı. Allah'ı Teâlâ'nın dînine uymakta çok gayretliydi. Ondan sonra hadîs ilminde illetler mevzû'unda onun gibi bir âlim gelmedi ve bu ilim onunla tamam oldu ve mühürlendi, denilmiştir. Zamanında hadîs, fıkıh, kırâat ve nahiv ilminde parmakla gösterilecek şekilde tanınır, ilminden istifâde edilirdi.

Güçlü hâfızası ve zekâsı, derin anlayışı ve takvâsıyla devrinin en önde gelen simalarından biri olan Dâre Kutnî'ye pek az kişiye nasip olan **“emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs”** pâyesi verilmiştir.

Ancak Dâre Kutnî, yaşadığı yüzyılda kendisi gibi başka bir muhaddisin bulunup bulunmadığını soran birine, **“Kendinizi beğenip temize çıkarmayın”** (en-Necm Suresi,32) **meâlindeki âyeti okuyarak cevap vermiştir.**

Abdülganî el-Ezdî ondan hocam diye söz eder; Ali b. Medînî ve Mûsâ b. Hârûn kendi devirlerinde nasıl birer hadis otoritesi iseler Dâre Kutnî de kendi zamanında öyledir, derdi.

Dâre Kutnî kıraat ve nahiv ilimlerinde de üstat kabul edilmiş, fıkıhta Şâfiî mezhebinı benimsemiş görünmekle beraber fıkhnı inceliklerini bütünüyle kavrayan bir âlim olarak taklit yoluna gitmemiştir. Onun muhaddisler hakkındaki değerlendirmeleri daha sonraki âlimler tarafından kesin hüküm olarak benimsenmiş, Hatîb el-

Bağdâdî'ye göre ilelû'l-hadîs, esmâü'r-ricâl gibi ilimler Dârekutnî ile sona ermiştir. Dârekutnî, devrine göre en kısa sened kabul edilen ve dört râvisi olan (rubâî) rivayetlere de sahipti. Aynî onun zayıf sayılması gerektiğini ileri sürmüştü de ne Dârekutnî'nin çağdaşı olan âlimler ne de daha sonrakiler böyle bir görüş belirtmemiş, herkes onu güvenilir bir muhaddis olarak kabul etmiştir. Dârekutnî Selef akâidesini benimsediği için kelâm konuları üzerinde durmamış ve bu hususta münakaşa etmekten kaçınmıştır. Ehl-i Sünnet vel-Cemaatten ayrılmamıştır.

VEFATI

Ömrünün sonlarına doğru hacca gitmiş, Hicri 8 Zilka'de 385.Miladi 995 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiş ve Bâbu'd-deyr Kabristanı'nda Ma'rûf-i Kerhî(r.a)Hazretlerinin (ö. 200/815) yanına defnedilmiştir. Rabbim rahmetiyle muamele eylesin.Şefaatlerine mazhar kılsın.Amin.

ESERLERİ

Dâre Kutnî'nin eserlerine gelince: Bunların en meşhûru, "Sünen" hadîs kitabıdır. Bu eserinde, diğer sünen kitaplarının belli şekline uymayarak yahut mühim fıkıh mes'elelerine dâir hadisleri ve bunların muhtelif rivâyetlerini (senetlerini) verir. Bu eseri, onu fıkıh ilmindeki yüksek derecesini göstermeye kâfidir. "**İlel-ül-hadîs**" kitabı, hafızasından talebelerine yazdırdıklarından meydana gelmiş olup neşredilmiştir. "**İlzâmât ale's-Sahihayn**" adlı eserinde, Buhârî ve Müslim'in hadîs alma şartlarına uyduğu hâlde, eserlerine almadıkları Sahih hadîsleri toplamıştır.

Kitâb-ul-istidrâkât ve't-tetebbu': Buhârî ve Müslim'deki ba'zı hadîsler hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Kitâb-ül-erba'ın, Kitâb-ül-ifrâd, Kitâb-ül-emâlî, Kitâb-ül-müstacâd, Kitâb-ur-rü'yâ, Kitâb-üt-tashîf, Kitâb-ül-kırâat gibi çok kıymetli kitapları vardır. Dârekutnî'nin, büyük kısmı hadis ilimlerine ait olmak üzere otuzdan fazla eser ve risâlesi günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. es-Sünen. Fıkıh konularına dair hadislerin muhtelif rivayetlerini bir araya toplayan eser *Kütüb-i Sitte*'den farklı bir yapıya sahiptir. Meselâ *es-Sünen*'in ilk bahsi olup "Kulleteyn" hadisi diye bilinen rivayetin beş değişik şekline dair elli dört farklı senedi zikretmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, bunun müellifin fikhî ihtilâflara olan derin vukufunu gösterdiğini söylemektedir. Dârekutnî *es-Sünen*'de

ayrıca ricâlle ilgili değerlendirmelere fazlaca yer vermiş, onun bu tenkitleri İbn Züreyk el-Hanbelî (ö. 803/1401) tarafından *Men tekelleme fihi 'd-Dârekuṭnî fi Kitâbi's-Sünen mine 'd-ḡu 'afâ'i ve 'l-metrûkîn ve 'l-mecrûhîn* (Zâhiriyye, Mecmûa, nr. 33, 22 varak) adıyla bir araya getirilmiştir (Sezgin, I, 207). Ancak râvileri çok iyi tanınmasına rağmen eser sünenlere nisbetle daha fazla zayıf, münker hatta mevzû hadis ihtiva etmektedir. *es-Sünen* Delhi'de (1306), Ebû't-Tayyib Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî'nin *et-Ta'liku 'l-muḡnî 'alâ Süneni 'd-Dârekuṭnî* adlı kitabıyla birlikte dört cilt olarak basılmıştır. Ebû Muhammed Abdullah b. Yahyâ el-Cezâirî'nin (ö. 682/1283) *Tahrîcû 'l-eḡâdisi 'd-ḡi 'âf min Süneni 'd-Dârekuṭnî* adlı elli altı varaklık eseri Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 464).

2. Kitâbü 'd-ḡu 'afâ' ve 'l-metrûkîn. 632 zayıf ve metrûk râviyi alfabetik olarak kısa notlarla tanıtan eser Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî tarafından yayımlanmıştır. (*Beyrut 1406/1986*).

3. Su 'âlât. Bu adla başlayan ve cerh ve ta'dîle dair Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Hamza b. Yûsuf es-Sehmî, Ebû Bekir el-Berkânî, Ebû Zer el-Herevî, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Abdülganî el-Ezdî tarafından Dârekuṭnî'ye sorulan soruları ve cevaplarını ihtiva eden eserler vardır. Bunlardan Hâkim ile Hamza b. Yûsuf es-Sehmî'nin sorularına dair olanı Muvaffâk b. Abdullah b. Abdülkâdir tarafından Riyad'da, Berkânî'nin sorularını ihtiva edeni ise Abdürrahîm Muhammed el-Kâşgarî tarafından İslâmâbâd'da 1404'te (1984) yayımlanmış, Sülemî'ye dair olanı üzerinde de Halîl Hasan Hammâde yüksek lisans tezi hazırlamıştır. (*el-Mü'telif ve 'l-muḡtelif, nâşirin girişi, I, 47-48*).

4. İlelü 'l-ḡadîs. Dârekuṭnî'nin talebesi Ebû Bekir el-Berkânî'ye ezberinden yazdırdığı, onun da müsned tertibine koyduğu eser beş cilt hacminde olup yazmaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. (*Sezgin, I, 207*). Eser *el-İlelü 'l-vârîde fi 'l-eḡâdisi 'n-nebeviyye* adıyla Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi tarafından yayımlanmaya başlamıştır. (*I, Riyad 1405*).

5. Ğarîbü 'l-ḡadîs. Hindistan'da (Râmpûr 511/1 lugat, 316) bir nüshası bulunan eseri Kâtib Çelebi Ğarîbü 'l-luġa adıyla vermekte (*Keşfü 'z-zunûn, II, 1208*) ve İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) burada mevcut hadisleri bir araya getirerek kitap üzerinde bir etrâf çalışması yaptığını söylemektedir. Ancak bu eser, Dârekuṭnî'nin *el-Fevâ'idü 'l-*

efrâd'ı üzerine yazılmış olan *el-Etrâf li'l-efrâd li'd-Dârekutnî* olmalıdır.

6. *el-İlzâmât 'ale's-Şahîhayn ('alû şahîhayi'l-Buhârî ve Müslim).* Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek*'i gibi, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde *Şahîhayn*'da yer almayan yetmiş hadisi toplayan müsned tertibinde bir eserdir. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdîî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1405/1985, 2. bs.). Dârekutnî'nin çağdaşı Ebû Mes'ûd ed-Dîmâşkî bu eserde *Şahîh-i Müslim*'e yöneltilen iddiaları cevaplandırmak üzere bir reddiye yazmıştır. (Sezgin, I, 208).

7. *Kitâbü't-Tettebbu'*. Buhârî ve Müslim'in sahîhlerinde yer alıp da Dârekutnî'nin illethi olduğunu söylediği 218 hadisi ihtiva eden bir cüzdür. İbn Hacer el-Askalânî *Hedyü's-sârî*'de (I, 100-137), bunlardan Buhârî ile ilgili olan 110 hadisi tek tek ele alarak Dârekutnî'nin iddialarına cevap vermiştir. Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî de Dârekutnî'nin Müslim'e yönelttiği tenkitleri *Beyne'l-imâmeyn Müslim ve'd-Dârekutnî* adlı yüksek lisans tezinde incelemiştir (Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, 1396/1976). *Kitâbü't-Tettebbu'*, *el-İlzâmât* ile birlikte Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdîî tarafından yayımlanmıştır. (*el-İlzâmât ve't-Tettebbu'*, Beyrut 1405/1985, 2. bs.).

8. *Zikru esmâ'i't-tâbi'in ve men ba'dehüm mimmen şahhat rivâyetühû inde'l-Buhârî ve Müslim.* Râvilerin sadece ismen zikredildiği bu eser Bûrân ed-Denâvî ve Kemal Yûsuf el-Hût tarafından yayımlanmıştır. (I-II, Beyrut 1406/1985).

9. *Ricâlû'l-Buhârî ve Müslim.* Haydarâbâd'da (Âsafîye, Ricâl, nr. 172, 40 varak) bulunan bu eserin *Zikru esmâ'i't-tâbi'in* ile *Esmâ'ü's-şahâbeti'lletî ittefeka fihe'l-Buhârî ve Müslim ve mâ inferede bihî küllün minhümâ* adlı risâleyi de ihtiva ettiği söylenmektedir (*el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, nâşirin girişi, I, 43, dipnot 2). Sezgin *Esmâ'ü's-şahâbe*'nin 103 varak olduğunu kaydetmektedir. (GAS, I, 208).

10. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif.* İsim, künye, lakap ve nisbeleri yazılıştta aynı veya birbirine yakın olup okunuştta farklılık gösteren kimselere dair bu eser Muvaffâk b. Abdullah b. Abdülkâdir tarafından biri fihrist olmak üzere beş cilt halinde yayımlanmıştır. (Beyrut 1406/1986).

11. *Ehâdisü'l-Muvaftta' ve'ttifâku'r-ruvât'an Mâlik ve'htilâfuhüm ziyâdeten ve nakşan.* Risâle Zâhid Kevserî'nin yazdığı

bir mukaddimeyle birlikte İzzet Attâr el-Hüseynî tarafından yayımlanmıştır. (*Kahire 1365/1946*).

12. el-Fevâ'id. Dârekutnî'nin *el-Fevâ'idü'l-efrâd*, *el-Fevâ'idü'l-müntekâti'l-garâ'ibi'l-hisân*, *el-Fevâ'idü'l-müntekâti'l-hisân li'bni Ma'rûf*, *el-Fevâ'idü'l-müntehabeti'l-(el-müntekâti'l) garâ'ibi'l-'avâlî* gibi her biri beş on varak hacminde on altı kadar *fevâidi* bulunmaktadır. (*bk. Sezgin, I, 208; el-Mü'telif ve'l-muhtelif, nâşirin girişi, I, 50-53*).

13. Kitâbü's-Şıfât. *Ehâdîşü's-şıfât* olarak da bilinen eser, Dârekutnî'nin *Kitâbü'n-Nüzûl*'ü (*Ehâdîşü'n-nüzûl*) ile birlikte Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fukayhî tarafından "Silsiletü akâidi's-Selef" serisinde yayımlanmıştır. (*Beyrut 1983*).

14. Kitâb fîhi mâ verede mine'n-nuşûşi'l-vâride fî kitâbi'llâh ve'l-ehâdîşi'l-müte'allika bi-rü'yeti'l-bârî. Bir nüshası İspanya'da Escorial Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1445, 154 varak).

15. Fezâ'ilü's-şahâbe ve menâkıbühüm. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in faziletlerine dair olan bu risâlenin yazma bir nüshası Zâhiriye Kütüphanesi'ndedir (Mecmû, nr. 47/2, vr. 14^a-24^b).

16. Kitâb fîhi erbe'üne hadîşen min Müsnedi Büreyd b. 'Abdillâh b. Ebî Bürde. Eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa, nr. 541, vr. 136^a-174^b).

17. Kitâbü'l-Kırâ'ât. Ömrünün sonlarına doğru kıraat okutan müellif, sahasında ilk defa kıraat esaslarını belli bablara ayırarak açıklayan bu eseri yazmış, kendisinden sonraki kıraat âlimleri kitap telifinde Dârekutnî'nin bu eserindeki metodunu benimsemişlerdir (*Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1449).

18. Kitâbü'l-Eşîyâ' ve'l-ecvâd. Kaybolduğu sanılan eserin Bankipûr nüshası S. Vecâhet Hüseyin tarafından Kalkûta'da yayımlanmıştır (JASB, New serie 30 [1934], s. 39-149).

19. Aḥbâru 'Amr b. 'Ubeyd. Mu'tezile'nin ileri gelenlerinden biri olan ve zâhidliğiyle tanınan Amr b. Ubeyd ve görüşlerine dair bu risâle basılmıştır (Beyrut 1967).

Dârekutnî'nin bunlardan başka *Kitâb fî beyâni nüzûli'l-cebbâr külle leyletin min ramazân*, *Kitâbü'l-İhve ve'l-uḥuvve (el-eḥavât)*, *el-Ehâdîşü'r-rubâ' iyyât* gibi eserleri vardır (*bk. Sezgin, I, 209*). Bu sonuncu kitap, *Ḥumâsiyyâtü'd-Dârekutnî* diye anılan ve onun *es-Sünen*'indeki

kırk kadar humâsî rivayeti ihtiva eden eser olmalıdır. (*Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, I, 333*).

Muhtelif kaynaklarda belirtildiğine göre Dârekutnî'nin seksen kadar eseri olup (bk. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, nâşirin girişi, I, 41-56) bunlar arasında *Esmâ'ü'l-müdeellisîn, Taşhîfü'l-muhaddisîn, Şüyûhu'l-Buhârî, Kitâbü'l-İlel, Garâ'ibü Mâlik (Ehâdisü Mâlik elletî leyse fi'l-Muvaţta')*, *el-Müdebbec, Müsnedü Ebî Hanîfe* de yer almaktadır.

HAKKINDA SÖYLENENLER

Ebü't-Tayyib: “Dâre Kutnî, hadîste emîr-ül-mü'minîn idi” buyurmuştur.

Hakim: “Dâre Kutnî, hadîs ilminde hafız, kuvvetli fehîm sahibi, şüphelilerden uzaklaşan, kırâat ilminde ve nahivde imam olan, asrının bir tanesi bir zât idi. 367 senesinde dört ay Bağdâd'da kalıp, gece ve gündüz onunla beraber bulundum ve onun, bana anlatılanların çok fevkinde (üstünde) bir âlim olduğunu anladım.”

Hatîb-i Bağdadî ise: “Dâre Kutnî, asrının bir tanesi, zamanının imâmı ve müracaat kapısı idi. Hadîs ilmi onunla son bulmuştur. Hadîsin illetlerini, hadîs âlimlerini ve hadîs râvilerinin hallerini bilme, onunla mühürlenmiştir. Doğruluk ve emanet sahibi bir zat olup, sika (sağlam, güvenilir) idi. Hadîs ilmi dışındaki diğer ilimlerde de üstadıdır. Mesela; kırâat ilmi. Bu ilimde muhtasar (kısa) bir kitabı olup, bu kitabın başında kırâat ilminin kısımları üzerinde ma'lûmat vermek sûretiyle, yeni bir usul ortaya koymuş ve bu usulü sonra gelen âlimler tarafından takib edilmiştir. Dâre Kutnî, fıkıh ilminde de büyük âlimdir ki, onun yazmış olduğu Sünen hadîs kitabı buna delalet eder. O, Ebû Sa'îd el-İstahrî'den Şafîî fikhını öğrenmiştir.”

Reca bin Muhammed, Dâre Kutnî'ye; “Kendin gibi bir âlim gördün mü?” diye sordu. Dâre Kutnî, Necm sûresi 32. âyetindeki, nefslerin temize çıkarılmamasını beyân eden kısmı okudu. Reca bin Muhammed bunda çok ısrar edince, “Benim topladığım şekilde (hadîs-i şerîfi yazdıktan sonra onunla ilgili fikhî hükümleri beyân ederek) toplayan görmedim” buyurdu.

Ebü Zer Abd bin Ahmed, Hatim bin Beyyî'e, “Dâre Kutnî gibisini gördün mü?” diye sordu. Hatim, “O, kendi gibisini görmedi. Nasıl olur da ben onun gibisini görürüm” cevâbını verdi. Ezherî ise şöyle buyurdu: “Dâre Kutnî, çok zekî idi. Hangi ilimden olursa olsun

onun yanında bir şeyden bahsedildiği zaman, onun o ilimde mutlaka bir ma'lûmâtı olduğu görülürdü.

Muhammed bin Talha, Dâre Kutnî ile beraber bir yemek da'vetinde bulundu. Söz yemekten açıldı. Konuşma Dâre Kutnî'ye gelince, yemek yeme âdabının en ince bilgilerine varıncaya kadar anlattı. Gecenin çoğu bununla geçti."

Yine Ezherî şöyle anlatır: Dâre Kutnî'yi, İbn-i Ebîl-Fevaris'e hadîs ilminin illetleri husûsundaki bir sorusuna cevap verirken gördüm. Sonra şöyle dedi: "Yâ Ebû'l-Feth, şark ve garb arasında, bu ilmi benden daha iyi bilen yoktur."

İmâm-ı Zehebî ise, "Bu müthiş bir şeydir. Kim bu sözün kıymetini anlamak isterse, Dâre Kutnî'nin "el-İlel" kitabını mütâlâa etsin" buyurmuştur.

Hâfız Abdülganî bin Saîd: "Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîslerini bilme husûsunda insanların en iyisi Dâre Kutnî'dir; Ali bin el-Medînî kendi vaktinin, Mûsâ bin Hârûn kendi vaktinin, İbn-i Ömer Dâre Kutnî de kendi vaktinin en iyisi, en âlimidir."

İmâm-ı Buhârî'nin Sahîh'i ve daha başka hadîs kitaplarında, ba'zı hadîs-i şerîfler senedinin (hadîs-i şerîfin rivâyet edenler kısmının) başından bir veya birkaç kişi atlanarak, sadece, falan söyledi, falandan bildirildiği gibi ifadeler kullanılıyor, rivâyet edenlerin isimleri söylenmiyordu. Dâre Kutnî, falan falandan kelimelerini kaldırarak, onların yerine, rivâyet edenlerin bizzat ismini yazdı. Dâre Kutnî buna, hadîs ilminde ilk olarak ta'lik ismini verdi.

Yine kendisinin metin ve isnadında, ba'zı râviler tarafından yapılan, ba'zı râvilerin atlanılmasına (musahhaf), böyle hadîslere de (musahhaf hadîsler) denmiştir. Metin ve isnadlara tam ma'nasıyla vâkıf hadîs imamlarının bilebileceği bu çeşit illet, hadîs ilminin en mühim konularından biridir. İşte, Dâre Kutnî bu mevzû'daki ilmi ve tasnîf ettiği kitabıyla çok büyük şöhrete kavuşmuştur. Böylece Dâre Kutnî, kendisinden sonra gelen her âlime ışık tutmuş, rehberlik yapmış büyük bir âlim, ilmiyle amel eden büyük abid olmuştur.

Buyurduğu şu söz, onun ilminin en açık alametlerindendir:
"Ey Bağdadlılar, ben sağ iken, hiçbir kimse Resûlullah'a (aleyhisselâm) yalandan söz isnâd edebilir zannetmeyiniz" buyurmuştur. Zamanındaki bid'at ehli, bozuk inanç ve amel sahibi kimseler ile büyük mücâdeleler yapmış, onlarda söz söyleyecek

herhangi bir hal bırakmayıp, böylece Ehl-i sünnet vel-cemâate, i'tikâd ve amel bakımından büyük hizmeti olmuştur.

Ebû Nasr bin Mâkul: “Rû'yâmda âhiret bana gösterildi. Dâre Kutnî'nin halinden sordum. Bana, “Şu Cennette imam diye çağırılan zât mı?” denildi.

İMAM DAREKUTNİNİN RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERDEN BİR DEMET

Peygamberimiz (aleyhisselâm): *“Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız. Bu ilmi gençlere öğretiniz. Ferâiz ilmi din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı şey, bu ilim olacaktır”* buyurdu.

Enes bin Mâlik(r.a)'in şöyle dediğini rivâyet etti:

“Allah’u Teâlâ’nın gönderdiği hiçbir Peygamber yoktur ki, yüzü ve sesi güzel olmasın! Peygamberimize (aleyhisselâm) gelince; O yüz ve ses bakımından bütün peygamberlerin en güzeldir.”

Hazreti Aişe(r.anha) vâlidemizden rivâyetle haber veriyor; Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu: *“Benim üzerime salât-ü selâm getirmeyenin namazını Allah’u Teâlâ kabûl etmez.”*

“Bütün hastalıkların başı fazla yemekdir.”

“Vefâtından sonra kim beni ziyâret ederse, beni hayatımda ziyâret etmiş gibi olur.”

“Benim evimle (bir rivâyette ise kabrimle) minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Benim minberim, Cennet bahçelerinden bir bahçenin üzerindedir.”

“Kim ki, Mekke’de veya Medîne’de hac veya umreyi yaparken ölürse, Allah o kimseyi kıyâmet günü öyle diriltir ki, kendisinden hesap sorulmaz, hiç bir azâb da görmez.”

“Hac edip kabrimi ziyâret eden kimse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur.”

“Hac edip de, beni ziyâret etmiyen kimse, beni incitmiş olur.”

“Kabrimi ziyâret edene, şefaati vâcib oldu.”

“Mü'min, mü'minin aynasıdır.”

“Benden sonra ba'zı kimseler çıkacak. Onlara rastlarsanız, öldürünüz! Çünkü onlar, müşriktir.” Ali (radiyallahü anh) bunun alâmeti nedir? diye sordu: “Onlar sana aşırı bağlılık gösterecek, sende bulunmayacak şeyleri, sana söyleyeceklerdir. Bunlar, Ebû

Bekr’le, Ömer’i kötülerler. Bunlara söğerler. Ashâbıma söğenlere, Allah’u Teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la’net etsin.”

Resûlullah (aleyhisselâm): “Allah’u Teâlâ’nın, meleklerin ve bütün insanların la’neti, ümmetimi gaşyeden kimsenin üzerine olsun” buyurdu. “Ümmetinizin gaşyi nedir?” diye Ashâb-ı kiram sordular. Peygamberimiz cevâbında “Dinde olmayan bir şeyi (bid’at) çıkarıp, insanları onu yapmaya sürüklemektir” buyurdu.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Abdest alırken Allah’u Teâlâ’nın ismini zikreden, Besmele-i şerîf ile başlayan kimsenin bütün bedeni, Besmele-i şerîf söylemiyenin ise, yalnız yıkadığı (abdest) a’zâları (küçük günahlardan) temizlenir.”

Peygamberimiz (aleyhisselâm), Hazreti Bilal’e “Yâ Bilâl (ezan ve namaz ile) bizi rahatlandır” buyurdu.

Yine Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Namazınızın tamamlanmasını (kamil olmasını) isterseniz, imamete en hayırlınızı geçiriniz” buyurdu.

Ebû Hureyre’den (radiyallahü anh) rivâyetle Peygamberimiz (aleyhisselâm) “Namazını vaktin sonunda kılan kimse; namazını kaçırmış olmamakla beraber, ilk vakitte kılmadığından dolayı kaybettiği fazîlet, bütün dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır” buyurdu.

Yine Peygamberimiz (aleyhisselâm), “Cum’a günü benim üzerime seksen salevât-i şerîfe getiren kimsenin, Allahü teâlâ seksen yıllık günahını mağfiret eder” buyurdu.

“Sizden biriniz bir arkadaşının bir iyiliğini bilirse, onu duyursun. Zîrâ, bu o kimseyi iyiliğe teşvîk eder ve iyiliğe olan hevesini artırır.”

“Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı da fakîr ve miskînleri sevmekdir. Fakîr ve miskînler, sabırları sebebiyle kıyâmet günü Allahü teâlâyâ yakîn bulunacaklardır.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Kul, birçok iyi ameller işler. Bu ameller mühürlü bir zarfla melekler tarafından Allah’a yükseltilir ve bu zarf Allah’ın huzûruna konur. Allah’u Teâlâ: “Bu zarfı atınız, zîrâ bunun içindeki amel, benim rızâm için yapılmamıştır” buyurur. Sonra Allah’u Teâlâ melekleri çağırır ve “Şu şu amelleri ona yazınız” buyurur Melekler, “Yâ Rabbi, o bunların hiçbirini yapmadı” derler. Allah’u Teâlâ “Yapmadı amma, yapmaya niyet etti” buyurur.”

Peygamberimiz (s.a.v.) “Allah’u Teâlâ’nın indinde bir dirhem faiz, otuz zinâdan daha büyük günahdır”

Yine Peygamberimiz, “Bir mü’minin, din kardeşi hakkında gıyaben yaptığı duâ reddolmaz” buyurdu.

“Allah’u Teâlâ bu dîni kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dininize cömertlik ve güzel huydan başkası yakışmaz. Dikkat ediniz, dininizi bu iki hasletle süsleyiniz.”

“Allah’u Teâlâ bütün vefîlerini (dostlarını), cömert ve güzel ahlâklı kılmıştır.”

“Cömertlik Cennette bir ağaçtır. Cömerd olan kimse, onun bir dalını yakalamıştır. O dal, onu Cennete götürmeden bırakmaz. Cimrilik de Cehennemde bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın bir dalına yapışmıştır. O dal, o kimseyi Cehenneme götürmeden bırakmaz.”

“Cömerdin (ikram ettiği) yemeği şifâ, cimrinin (ikram ettiği) yemeği ise hastalıktır.”

Peygamberimiz (aleyhisselâm): “Ümmetimin sâlihlerinin Cennete girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömerdlik, Müslümanlara karşı kalplerinde kötülük beslememeleri ve Müslümanlara nasihatleri sayesinde” buyurdular. (*Tabakât-üş-şafiyye* cild-3, sh. 462. *Târih-i Bağdâd* cild-12, sh. 34. *Tezkiret-ül-huffâz* cild-3, sh. 991. *Miftâh-üs-se’âde* cild-1, sh. 166, 167, cild-2, sh. 82, 129, 140, 141, 297. *Vefeyât-ül-a’yân* cild-3, sh. 297. *Şezerât-üz-zeheb* cild-3, sh. 116)

BİBLİYOGRAFYA

Dârekutnî, es-Sünen, Kahire, ts. (Dârü'l-Mehâsin).el-Mü'telif ve'l-muhtelif (nşr. Muvaḥḥak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1406/1986, nâşirin girişi, I, 9-56, ayrıca bk. s. 43, dipnot 2. Hatîb, Târiḥu Bağdâd, XII, 34-40. Sem'ânî, el-Ensâb, V, 245-247. İbn Hallikân, Vefeyât, I, 331. Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ', XVI, 449-461. Tezkiret-ül-huffâz, III, 991-995. Sübkî, Ṭabaḳât, III, 462-466. İbn Kesîr, el-Bidâye, XI, 317-318. İbnü'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 558. İbn Hacer, Lisânü'l-Mizân, VI, 249. Hedyü's-sâri (Hatîb), I, 100-137. Keşfü'z-zunûn, I, 55, 87, 149, 832; II, 1208, 1394, 1403-1404, 1421, 1440, 1449, 1458, 1637, 1739. Hediyyetü'l-'ârifîn, I, 683. Kettânî, er-Risâletü'l-müsteṭrafe, s. 23. Sezgin, GAS, I, 206-209. Ziriklî, el-A'lâm, V, 130. Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, İbn Hacer el-'Asḳalânî, Bağdad 1978, I, 333. Heffening, “Dârekutnî”, İA, III, 481-482. J. Robson, “al-Dâraḳuṭnî”, EI² (İng.), II, 136.

HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ (R.A)
(D.H. 3 Rebûlevvel 321.-M.3 Mart 933. Nîşâbur V.H.405 -
M.1014.Nîşabur)

*Meşhur Hadîs, fıkıh ve tefsir, tarih, Ehl-i Sünnet âlimi, veli.
el-Müstedrek adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı.*

DOĞDUĞU YER VE KÜNYESİ

İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Hamdeveyh bin Nu'aym en-Nîşâbûrî et-Tahmânî'dir. Hâkim denmekle meşhûrdur. Künyesi Ebû Abdullah olup, ibn-ül-Beyyi' diye de tanınır.

3 Rebûlevvel 321 (3 Mart 933) tarihinde Nîşâbur'da doğdu.

Babası veya atalarından biri alım satımda aracılık yaptığı yahut iyi pazarlık ettiği için "İbnü'l-Beyyi'" künyesiyle (*Kâmus Tercümesi, III, 196*), Nîşâbur kadılığı yapması sebebiyle de "Hâkim" lakabıyla tanınır. Anne tarafından soyu muhaddis, fakih ve zâhid İbrâhim b. Tahmân'a (ö. 163/780) dayanan İsâ b. Abdurrahman b. Süleyman ed-Dabbî'nin neslinden geldiği için Dabbî ve Tahmânî nisbeleriyle de anılır.

Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah en-Nîşâbûrî tasnif devrinin (hadisleri sınıflandırıp düzenleme döneminin) ünlü hadisçilerindendir. Hadis ilmindeki şöhretinden dolayı kendisine "Hâkim" ünvânı verilmiştir. Hadîs, fıkıh ve tefsir âlimidir. Yüzlerce eser bırakmıştır. Miladi 1014.Hicri 405'deNîşaburda vefat etti.

EĞİTİMİ VE HOCALARI

İmam-ı Hâkim, babasının ve dayısının yakın ilgisiyle Dokuz yaşında iken hadis öğrenmeye başladı ve on üç yaşında İbn Hibbân'dan hadis imlâ etti. Yirmi yaşlarında memleketi dışındaki hadis merkezlerine Âlimlerle görüşmek üzere 341'de (952-53) Irak, 343'te (954-55) Horasan taraflarına seyahatler yaptı. Bu ilim merkezlerinde ve Mâverâünnehir'de tanınmış muhaddislerle görüşerek âlî isnadlar elde etti.

İlim öğrenmek için, Hicaz'a ve iki defa Irak'a gitti. *İbn-üs-Semmâk, Da'lec bin Ahmed, Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Sehl bin Ziyâd, Muhammed bin Salih bin Hânî gibi büyüklerden (r. aleyhim) ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebû'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Bekr Beyhekî ve başka bir çok büyük zâtlar (rahmetullahi aleyhim) ilim öğrenip, pek çok hadîs-i şerîf rivayet etmişlerdir.*

Sadece Nîşâbur'da 1000 hocadan hadis dinlediği rivayet edilen Hâkim'in hocalarının sayısı 2000'i bulmaktadır. Bu hocalarını Mu'cemü's-Şüyûh adlı eserinde anlattı.

İlk hocası, Müslim'i görmüş olan babasıdır. **Hadis ve hadis ilimleri öğrendiği diğer hocaları arasında el-Müsned ve Tefsîrû'l-Kur'an adlı eserleri bulunduğunu söylediği hâfız Ali b. Hamşâz, zâhid Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Saffâr, hadis hâfızı İbnü'l-Ahrem, Ebû'l-Abbas el-Esam, Ebû Alî en-Nîsâbûrî ve Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr bulunmaktadır.**

Kıraat ilmini Ebû Ali Hasan b. Dâvûd en-Nakkâr el-Kûfî ve İbnü'l-İmâm diye tanınan Ebû Bekir Ahmed b. Abbas el-Bağdâdî gibi âlimlerden, fıkıhı Ebû Ali b. Ebû Hüreyre el-Bağdâdî, Ebû'l-Velîd el-Ümevî ve Su'lûkî gibi fakihlerden öğrendi.

Hadis hâfızları İbnü'l-Ciâbî ve Hüseyin b. Muhammed el-Mâsercisî ile hadis müzakere etti. Devrin tanınmış mutasavvıflarından Ca'fer el-Huldî, İbn Nüceyd ve Ebû Osman el-Mağribî'nin sohbetlerinde bulundu. 355'te (966) Mâverâünnehir'de, 367'de (977-78)

Hadîs âlimlerinin en üstünlerinden, sika yâni güvenilir bir zât idi. Hadîs ilminde **hâkim** idi. Yâni râvîlerinin hâl tercümeleri ile beraber, sekiz yüz binden ziyâde hadîs-i şerîfî ezbere bilirdi. Bu ve diğer ilimlerde çok kitap yazdı. İlimde, fazîlette, Allah'ı Teâlâ'yı tanımakta ve hafızasının kuvvetliliğinde çok yüksek idi. Hadîs âlimlerinin reîsî durumunda idi.

İmam-ı Hâkim'in, tarih ve hadis ilmine dair birçok eseri vardır. Kendi memleketinin tarihini Tarih-u Nisâbûr adıyla ilk defa kendisi yazdı. Bilhassa, hadis ilmine dair olan Ma'rifetü Ulûmî'l-Hadis adlı eseri, sahasının en değerli kaynaklarından biridir. İmam-ı Hâkim, Sâmanoğulları devrinde Nîşabur (970) ve Nesâ kadılığı da yaptı.

TALEBELERİ

Irak'ta, ayrıca Bağdat ve Rey'de imlâ meclislerinde hadis okuttuğu bilinen Hâkim'in tanınmış talebeleri arasında **Ebû Zer el-Herevî, Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî ve Ebû Sâlih el-Müezzîn gibi âlimler vardır.**

Hocalarından Ahmed b. Ebû Osman el-Hîrî, Ebû İshak el-Müzekkî ve Dârekutnî başta olmak üzere pek çok âlim kendisinden

hadis rivayet etmiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî 337 (948) yılından itibaren eser telifine başlamış, eserleri Ebû Ya‘lâ el-Halîlî’nin söylediğine göre 500, bazı kaynaklara göre 1000, hatta 1500 (İbn Asâkir, s. 228) cüz tutacak hacme ulaşmıştır. Hâkim’i devrin dört tanınmış hâfızı ile mukayese eden Ebû’l-Kâsım Sa‘d b. Ali ez-Zencânî onun güzel eserleriyle diğerlerine üstün olduğunu söylemiştir.

Kaynaklarda Hâkim’in güçlü bir hadis hâfızı olduğu belirtilmektedir. Hocalarından hadis hâfızı ve münekkidi Ebû’l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed el-Haccâcî onun kendisinden daha kuvvetli bir hâfız olduğunu söylemekte, devrin tanınmış muhaddisi Hâkim el-Kebîr de yerini ancak talebesi Hâkim’in doldurabileceğini ifade etmektedir. Çağdaşı ve hemşerisi hadis hâfızı Ebû Hâzim el-Abdûyî, hadisleri ezberleme ve kusurlarını bilme hususunda Nîşâbur’da İmam Müslim’den sonra yetişen sayılı hâfızlar arasında Hâkim’in adını da zikretmekte, İslâm dünyasında her dönemde birbirinin dengi âlimler bulunduğu halde onun zamanında bir denginin bulunmadığını söylemektedir. (*İbn Asâkir*, s. 230; *Sübkî*, IV, 159).

Dârekutnî de Hâkim’in hıfzının Ebû Abdullah İbn Mende’ninkinden daha sağlam olduğunu belirtmiştir. Devrin hadis âlimlerinin müşküllerini ona sorup hallettikleri, geniş hadis bilgisinden ve rivayetlerinden faydalanmak isteyen talebelerin İslâm dünyasının dört bir yanından kendisine geldikleri bilinmektedir.

Talebesi Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, hocasına sorulan her soruya onun doyurucu cevaplar verdiğini söylemektedir. Hâkim’in hadis ilimleri sahasında kendini iyi yetiştirdiği, hadislerin sağlamını ve zayıfını bilme, râvileri cerh ve ta‘dîl etme konularında devrinin en tanınmış âlimleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir. İbn Hacer, onun büyük bir âlim olduğunu söyledikten sonra hayatının son dönemlerinde hâfızasının zayıflamaya başladığına dair rivayetler bulunduğunu, eđ-Đu‘afâ’ adlı eserinde kendilerinden kesinlikle hadis alınmaması gerektiğini kaydettiği bazı kimselerin rivayetlerine el-Müstedrek’te yer vermesinin de bunu gösterdiğini belirtmektedir. el-Müstedrek’i hayatının son döneminde yazdığı için onu yeniden gözden geçirmeye fırsat bulamaması, hadisleri ve râvileri iyi tanımasına rağmen tenkit edilmesine sebep olmuştur. Hâkim, Sâ mânîler devrinde 359 (969-70) yılında Nesâ kadılığına getirilmiş, daha sonra kendisine teklif edilen Cürcân kadılığını ise kabul etmemiştir. Onun Sâ mânîler’in temsilcisi

olarak Bûveyhîler'e elçi sıfatıyla gittiği ve görevini başarıyla yaptığı belirtilmektedir.

VEFATI

Hâkim en-Nîsâbü'rî 3 Safer 405 (3 Ağustos 1014) tarihinde vefat etti.

Ehl-i Sünnet olan Hâkim Hazretleri bazı şii ve Rafizilerin iftirasına uğramış, Hâkim'in Şîlik'le itham edilmesinin başlıca sebebi, el-Müstedrek'te Hz. Ali(r.a)'nin faziletine dair yer alan rivayetlerdir. Bunların içinde en çok tenkide uğrayan rivayet ise "hadîsü't-tayr" diye meşhur olanıdır. Buna göre Hz. Peygamber'in sofrasına kızartılmış bir kuşun getirildiği bir gün Resûl-i Ekrem(s.a.v), "Yâ Rabbi! En sevdiğin kulunu gönder de bu kuşu onunla beraber yiyelim" diye dua etmiş, bunun üzerine Hz. Ali çıkagelmıştır. (*el-Müstedrek, III, 142*).

Bazı âlimlerin uydurma kabul ettiği bu hadis Zehebî, Alâî ve Tâceddin es-Sübki gibi muhaddisler tarafından zayıf olmakla birlikte bir dayanağının bulunduğu gerekçesiyle savunulmuş, ayrıca Tirmizî'nin Sünen'i ile ("Menâkıb", 20) Nesâî'nin Haşâ'îşu Emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib (s. 29) adlı eserinde de yer almıştır.

Hâkim ve diğer bazı âlimler hakkında ileri sürülen Şîlik iddiası Ehl-i beyt'i biraz daha fazla sevmekten ibaret olup Şîa mezhebini benimsemekle ilgisi yoktur. Hâkim'in de Hz. Ali(r.a)'yi diğer halifelerden fazla sevdiği anlaşılmaktadır. Fakat onu diğer üç halifeden üstün tutmadığı el-Müstedrek'te onları Hz. Ali(r.a)'den önce zikretmesinden (III, 61-147), Tâceddin es-Sübki'nin bizzat görüp okuduğunu söylediği Kitâbü'l-Erba'în adlı eserinde ilk üç halifenin Hz. Ali'den üstün olduğuna dair bir bölümün varlığından anlaşılmaktadır. (*Tabakât, IV, 167*).

Allah'ı cisme benzeten Kerrâmiyye mezhebi taraftarlarının Hâkim'e cephe alarak onu evinden dışarı çıktığı takdirde öldüreceklerini söylemeleri üzerine Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî Hâkim'e bu mezhebin kurucusu Muhammed b. Kerrâm'ın faziletlerine, İbn Kesîr'e göre ise (el-Bidâye, XI, 355) Muâviye'nin faziletine dair birkaç hadis yazdırmayı ve böylece sıkıntıdan kurtulmayı tavsiye ettiği zaman Hâkim buna yanaşmamıştır. Onun bu tutumu, bazılarının söylediği gibi Şîliği'ni değil hayatı pahasına da olsa hadis konusunda tâviz vermediğini göstermektedir.

ŞAHSİYETİ

Hâkim Nişâbü'rî'nin (rahmetullahi aleyh), Allah'ı Teâlâ'nın emir ve yasaklarının muhafazası ve yayılması için yaptığı hizmetler, âlimler tarafından iftiharla bildirilmektedir. Rivayet olunan hadîs-i şerîflerin metin ve senetlerindeki incelikleri, sahîh olup olmadıklarını, râvîlerinin durumlarını, zamanında ondan daha iyi bilen yoktu ve devrinin bir tânesi id. İlim ve irfan âşıkları, hadîs-i şerîf öğrenmek için her taraftan yanına gelirlerdi. Konuşması tatlı, hoş sohbet bir zât idi. Güzel ve te'sirli sözleri, dinleyenlerin kalblerini ferahlandırır, ruhlarını cezbederdi. Ehl-i sünnet büyüklerine olan hürmet ve ta'ziminin çokluğu, eserlerinde görülmektedir.

Hâkim Nişâbü'rî'nin bin civarında eserinin bulunduğu, kaynaklarda kaydedilmektedir.

ESERLERİ

1. el-Müstedrek* 'ale's-Şahîhayn (el-Müstedrek 'ale's-Şeyhayn). Müellif bu eserinde, Buhârî ile Müslim'in veya onlardan birinin el-Câmi'u's-şahîh'lerini tasnif ederken gözettikleri şartlara uyduğu halde kitaplarına almadıkları rivayetleri derlemek istemiş, fakat eserde bazı zayıf, hatta mevzû rivayetler yer almıştır. 8803 rivayeti ihtiva eden eser Haydarâbâd'da (I-IV, 1334-1342) ve Mustafa Abdülkâdir Atâ tarafından Beyrut'ta (I-IV, 1411/1990) yayımlanmıştır. Zehebî kitabı Telhîşü'l-Müstedrek adıyla ihtisar etmiş, bu çalışmadaki 1181 rivayet İbnü'l-Mülakkın tarafından Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim adıyla ve yeni bilgiler eklenerek ihtisar edilmiştir (bk. bibl.).

İmam-ı Hâkim'in kuşkusuz hadis sahasında yazdığı en ünlü eseri el-Müstedrek ale's-Sahîhayn'dır. Hadis ilminde **müstedrek** kelimesi, **“Bir hadis âliminin, kendi şartlarına göre sahih olduğu hâlde, eserine koymadığı sahih hadisleri toplamak ve bunları müstakil bir kitapta sınıflandırmaya tabi tutmak”** mânâsına geliyor. Bu tariften de anlaşıldığı üzere, Müstedrek kitapları sahih hadis kitapları üzerine yapılırlar.

İmam-ı Hâkim'in Müstedrek'i, Buhârî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'lerinin bir çeşit zeyli, yani tamamlayıcı eki gibidir ve o sahihlerin plânını takip etmiştir. Hacim bakımından Buhârî ve Müslim'in naklettiği hadislerin toplamına yakın olduğu söylenebilir. Müstedrek,

daha sonra kaleme alınan pek çok kitaba kaynaklık etmiştir. Pek çok kitapta bulunmayan hadisler burada bulunabilmektedir.

Müstedrek'te, doğruluk ve güven açısından hadisler dört grupta toplanmıştır:

1-Buhârî'nin şartına göre sahih olup da, onun Câmi'us-Sahîh'inde bulunmayan hadisler.

2- Müslim'in şartına göre sahih olup da onun Câmi'us-Sahîh'inde bulunmayan hadisler.

3- Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu hâlde, her ikisinin de beraberce Câmi'us-Sahîh'lerinde bulunmayan hadisler.

4- Buhârî ve Müslim'in şartlarına uymayan, fakat kendisinin sahih olduğuna kanaat getirdiği hadisler.

2. Ma'rifetü 'ulûmi'l-(uşûli'l-) hadîş*. Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) el-Muhaddişü'l-fâsıl'ından sonra bu sahada kaleme alınmış ikinci eser olduğu tahmin edilen kitapta usûl-i hadîs meseleleri elli iki bölüm halinde ele alınmış, verilen her bilgi senedleriyle birlikte zikredilmiştir. Kitap Seyyid Muazzam Hüseyin tarafından yayımlanmıştır. (*Kahire 1937; Medine 1397/1977 ofset baskı*).

Hâkim en-Neysâbü'rî, hadis usulüne dair telif ettiği Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîş adlı kitabıyla hadis usulü ilmine büyük katkılarda bulunmuş ve hadis usulü tarihini etkilemiştir. Bu katkı ve etkilerden bazıları şunlardır:

a-Hâkim, hadis usulüne dair konuları “‘ulûmü'l-hadîş” tabiriyle ifade eden ve kitabının isminde bu tabiri kullanan ilk muhaddistir. (*HATİBOĞLU, İbrahim, “Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîş”, DİA, XXVIII, 62.*)Daha sonraki muhaddisler bu konuda onu örnek almışlardır.

b-Hâkim, Ma'rifetü'nin telifinde gösterdiği ustalık ile kendisinden sonra gelen hadis usulü yazarlarını etkilemiştir. Hadis usulü tarihinin en önemli kitaplarından birinin yazarı olan İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), eserini telif ederken Ma'rifetü'den çokça faydalanmıştır. İbnü's-Salâh'ın, Hâkim'in kitabını beğendiği ve ona önem verdiği, onun kitabına Şerhu Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîş isimli bir şerh yazmaya başlamasından da anlaşılabilir. (*KANDEMİR, Yaşar, “İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî”, DİA, XXI, 199.*)

c-Hâkim, kendisinden sonra neredeyse hiçbir hadis usulü müellifinin yapmayacağı bir şey yaparak, kitabında fıkhu'l-hadîs (hadislerin anlaşılması) hakkında ayrı bir başlık açmış ve onu hadis

ilimlerinden biri olarak zikretmiştir. Bunu, hadis ilminde uzmanlaşanların, hadislerin fıkıh konusunda da cahil olmadığı anlaşılsın diye yapmıştır. (*NEYSÂBÛRÎ, Hâkim, Ma‘rifetü ulûmi’l-hadîs ve kemmiyyetü ecnâsihi, haz. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Riyâd: Mektebetü’l-Me‘ârif, s. 257.*)

Birbirlerine çok yakın zaman dilimlerinde yaşadıkları düşünüldüğünde, Râmeihürmüzî zamanında ehl-i hadise yöneltilen tenkitlerin Hâkim zamanında da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bundan dolayı Hâkim’in, kitabında fıkhu’l-hadîs hakkında müstakil bir başlık açması, bir ehl-i hadis savunusu olarak okunabilir. O, ehl-i hadisin, ehl-i rey karşısında küçük düşmemesi için ehl-i hadisin de hadislerin fıkıh konusunda bilgi sahibi olduğunu örnekleriyle ortaya koymuş, böylece genç muhaddisleri de fıkıh öğrenmeye teşvik etmiştir.

3. Kitâbü’l-İklîl. Sâ mânîler’in Horasan valisi Ebû Ali İbn Sîmcûr’un isteği üzerine kaleme aldığı ve Hz. Peygamber(s.a.v) ile aile fertlerinin hayatıyla ilgili bilgileri ve hadisleri toplayarak daha önce benzeri görülmeyen bir şekilde tertip ettiği eserin (*Hâkim, el-Medhal ilâ Kitâbi’l-İklîl, s. 30; Zehebî, A‘lâmü’n-nübelâ’, XVII, 167-168*) günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.

4. el-Medhal ilâ (ma‘rifeti) Kitâbi’l-İklîl (el-Medhal ilâ ma‘rifeti’s-şâhih ve’s-saķîm mine’l-aķbârî’l-mervîyye). Kitâbü’l-İklîl’in telifinden sonra Ebû Ali İbn Sîmcûr’un, bu eserdeki sahih olan ve olmayan hadislerin tesbit edilmesi ihtiyacına işaret etmesi üzerine adı geçen esere giriş mahiyetinde yazılmıştır. Hadis usulüne dair önemli bilgileri topladığı bu eserinde güvenilir rivayetleri on gruba ayıran Hâkim bunların ilk beşinin ittifakla kabul edilenler, ikinci beşinin de hakkında farklı görüş ileri sürülenler olduğunu, sahih hadislerin ilk derecesi olan, Buhârî ile Müslim’in üzerinde ittifak edebilecekleri hadislerin 10.000’i bulmayacağını belirtmekte, daha sonra cerh türlerini ve mecrûh râvileri on tabakaya ayırarak tanıtmaktadır.

Müellifin iki talebesi Ebû Bekir el-Beyhakî ve Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-Kâyinî tarafından rivayet edilerek günümüze ulaşan eserin Kâyinî rivayetine dayanan ve 573 (1177) yılı civarında istinsah edilen bir nüshası Murad Molla Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (nr. 307/8, vr. 245^a- 260^b). Kitabı el-Medhal fî ‘ilmi’l-hadîs adıyla önce Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Halep 1352/1932), ardından bu neşri dikkate alarak bir başka nüshanın da yardımıyla J.

Robson (London 1953), daha sonra da el-Medḥal ilâ Kitâbi'l-İklîl adıyla Fuâd Abdülmün'im Ahmed (İskenderiye 1983) yayımlamıştır.

5. el-Medḥal ilâ ma'rifeti's-Şaḥîḥayn. İbn Hayr, üç cüz olduğunu söylediği bu eseri Kitâbü'l-Medḥal ilâ ma'rifeti's-şahîḥ mine's-sakîm ve tebyîni mâ eşkele min esmâ'î'r-ricâl fi's-Şaḥîḥayn (Fehrese, s. 223-224), Zehebî ise el-Medḥal ilâ 'ilmi's-şahîḥ (Tezkiretü'l-ḥuffâz, III, 1043; A'lâmü'n-nübelâ', XVII, 170) adıyla zikretmektedir. Bu adlandırma daha çok el-Medḥal ilâ Kitâbi'l-İklîl'in muhtevasını hatırlattığı için iki eserin isimlerinin karıştırıldığı söylenebilir. Eserin günümüze ulaşan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (*Şehid Ali Paşa, nr. 346/2*).

Hâkim, Şaḥîḥ-i Buhârî ve Şaḥîḥ-i Müslim'i tanıtmak amacıyla yazdığı bu eserinde önce Resûlullah'ın söylemediği sözleri ona nisbet etmeyi yasaklayan rivayetleri bir araya getirmekte, kendilerinden ancak durumları açıklanarak rivayet edilebilecek 234 kadar mecrûh râviyi kaydetmektedir. Müellifin eḍ-Ḍu'afâ' adıyla anılan eserinin, bu bölümün müstakil olarak istinsah edilmesinden meydana gelmiş bir cüz olması muhtemeldir. Ashap, tâbiîn ve sonraki râvilerin adlarını üç kısımda alfabetik olarak önce her iki eserde bulunanları, daha sonra da birinde olup diğerinde bulunmayan râvileri yine üç kısımda ele aldığı bölüm, Zâhiriyye Kütüphanesi'ndeki nüshasına dayanılarak Kemâl Yûsuf el-Hût tarafından Tesmiyetü men aḥrecephümü'l-Buhârî ve Müslim adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987). Ardından Buhârî'nin güvenmediği râviler, Şaḥîḥayn'da künyeleriyle meşhur râviler, Müslim'in kendilerinden rivayet etmesi sebebiyle tenkide uğradığı râviler, Buhârî'nin nisbelerini zikretmediği şeyhleri, Buhârî'nin görüştüğü ve kendilerinden hadis duyduğu halde rivayetlerini el-Câmi'u's-şahîḥ'ine almayıp sadece istiṣhâd ettiği hocalarının adları ve Buhârî ile Müslim'in Şaḥîḥayn'daki hocalarının adları zikredilmektedir. Eseri Rebî' b. Hâdî Ömer el-Medhalî el-Medḥal ile's-şahîḥ adıyla neşretmiştir (Beyrut 1984). Abdülganî el-Ezdî, el-Medḥal'de gördüğü bazı yanlışları düzeltmek maksadıyla Taṣḥîḥu'l-(Keşfü'l-) evhâm elletî fi Medḥali Ebî 'Abdillâh el-Hâkim adıyla bir eser kaleme almış, eserini tamamladıktan sonra Hâkim'e göndermiş, Hâkim de tenkitleri sebebiyle kendisine teşekkür etmiştir. Bu eser Kitâbü'l-Evhâm elletî fi'l-Medḥal adıyla Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân tarafından yayımlanmıştır. (*Zerkâ/Ürdün 1987*).

6. Târîhu Nîsâbûr. Hâkim eserinde önce İslâmiyet'in başlangıcından kendi zamanına kadar olan Nîşâbur tarihini ele almış, bu şehre gelen sahâbe, tâbiîn ve diğer İslâm büyükleriyle Nîşâbur'da yetişen âlim ve önemli şahsiyetlerin, burada ilmî faaliyette bulunan ve bu şehirde ölen kimselerin, ayrıca kendi hocalarının biyografisini altı tabaka halinde kronolojik olarak yazmıştır.

Müellif, 2500'den fazla kişi hakkında bilgi ihtiva ettiği söylenen eserde (Elr., I, 250) Nîşâbur'un mescidlerini, kalelerini, mahallelerini, kabristanlarını da tanıtmıştır. Ali b. Zeyd el-Beyhakî'nin on iki cilt olduğunu kaydettiği kitabın (Târîh, s. 33; Sezgin, I, 222'de 12 cüz) günümüze gelip gelmediği bilinmemekte, Hatîb el-Bağdâdî'nin Târîhu Bağdâd'da, Sem'ânî'nin el-Ensâb'da ve İbn Hallikân'ın Vefeyât'ta eserden iktibaslarda bulunduğu görülmektedir. Kitabın Arapça bir müntehabından, adının Ahmed b. Muhammed b. Hasan olduğu sanılan Halîfe en-Nîsâbûrî'nin Terceme-i Târîh-i Nîşâbûrî adıyla yaptığı Farsça tercümesi günümüze ulaşmış, Bursa Hüseyin Çelebi Kütüphanesi'nde bulunan nüshası (nr. 778) Behmen Kerîmî tarafından Târîh-i Nîşâbûr adıyla yayımlanmıştır (Tahran, ts.). Richard N. Frye'nin Târîhu 'ulemâ'i ehli Nîsâbûr adıyla neşrettiği eser (The Hague 1965) (Elr., I, 250) muhtemelen Târîhu Nîsâbûr'un muhtasarıdır. Abdülgâfir el-Fârisî, Târîhu Nîsâbûr'a Kitâbü's-Siyâk li-Târîhi Nîsâbûr adıyla 510 (1116) yılına kadar gelen bir zeyil yazmış, İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfînî bu eseri el-Müntehab min Kitâbi's-Siyâk li-Târîhi Nîsâbûr adıyla hulâsa etmiştir. Kâtib Çelebi Zehebî'nin Târîhu Nîsâbûr'u ihtisar ettiğini söylemektedir. (*Keşfü'z-zunûn*, I, 308).

7. Su'âlâtü'l-Hâkim en-Nîsâbûrî li'd-Dârekuṭnî fi'l-cerh ve't-ta'dîl. Mükerrerleriyle birlikte 531 râvinin ne ölçüde güvenilir olduğu hususunda kısa bilgiler ihtiva eden eserden Hatîb el-Bağdâdî, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî başta olmak üzere birçok müellif faydalanmıştır. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eser (III. Ahmed, nr. 624/23) Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir tarafından yayımlanmıştır. (*Riyad 1404/1984*).

8. Su'âlâtü Mes'ûd b. 'Alî es-Siczî ma'a es'ileti'l-Bağdâdiyyîn 'an aḥvâlî'r-ruvât. Râvilerin cerh ve ta'dîline, ayrıca hadisle ilgili bazı konulara dair sorulan 342 meselenin cevaplarını ihtiva eden eseri Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir neşretmiştir. (*Beyrut 1408/1988*).

9. el-Fevâ'id (Fevâ'idü's-şüyûh). Eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 55/6, vr. 58^a-72^b).

10. Cüz' (Chester Beatty Library, nr. 3904, vr. 1-11).

Fuat Sezgin, müellifin Şi'ru aşhâbi'l-hadîs adlı bir eserinden söz etmekteyse de (GAS, I, 222) Hâkim el-Kebîr'e ait Şi'âru aşhâbi'l-hadîs'in (M. Nâsirüddin el-Elbânî, s. 252, nr. 892) adı değiştirilmek suretiyle ona nisbet edildiği kütüphane kayıtlarının aynı olmasından da anlaşılmaktadır.

Kaynakların belirttiğine ve kendisinin el-Müstedrek'te verdiği bilgilere göre Hâkim'in ayrıca şu eserleri bulunmaktadır: *ed-Du'afâ', el-Emâlî (el-Emâlî'l-aşîyyât), Fezâ'ilü Fâtıma, Fezâ'ilü's-Şâfi'î, Haşâ'îşü'l-aşere, el-İlel (İlelü'l-hadîs), Kitâbü'd-Du'â', Kitâbü'l-Erba'în (Tâceddin es-Sübkî bu eserde, ilk üç halifeyi Hz. Ali'den üstün tuttuğuna dair bir bab bulunduğunu bizzat gördüğünü söylemektedir), Kitâbü'l-Künâ (ve'l-elkâb), Maqtelü'l-Hüseyn (bu eserinden kendisi söz etmektedir: el-Müstedrek, III, 177), el-Ma'rife fî zikri'l-muhadramîn (el-Müstedrek, I, 24), Mu'cemü şüyûhi'l-Hâkim (Terâcimü's-şüyûh), Müzekki'l-aşbâr, Şalâtü'd-duhâ, Terâcimü'l-müsned 'alâ şarhi's-Şahîhayn, et-Tabakât. Kettânî'nin ona nisbet ettiği 'Avâlî Mâlik ise (er-Risâletü'l-müstetrafe, s. 356) Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr'e aittir (İbn Hacer, el-Mecma'u'l-mü'esses, I, 329-330).*

Buhârî'de ve Müslim'de bulunmayan sahîh hadîsleri toplayarak meydana getirdiği (Müstedrek) kitabı çok kıymetlidir.

MÜSTEDREKTE BULUNAN HADİS-İ ŞERİFLERDEN BİR DEMET

“Nimete kavuşunca şükreden, belaya uğrayınca sabreden, haksızlık yapınca af diler, zulme uğrayınca bağışlarsa, onlar emniyet ve hidayettedir.”

“Hoşlanılmayan şeye sabretmekte büyük hayır vardır.”

“Bir gece başı ağrıyan, Allah'ı Teâlâ'dan geldiği için buna razı olup sabrederse, yeni doğmuş gibi günahlardan temizlenmiş olur.”

“Sevmediklerinize sabretmedikçe, sevdiklerinize kavuşamazsınız.”

“Doğru olun, doğruluk iyiliğe, iyilik ise, Cennete çeker. Yalandan sakının, yalan fücra, fücür ise Cehenneme götürür.”

“Sözle çıkarılan fitne, kılıçla çıkarılan fitne gibidir. Yalan söylemek, iftira etmek ile çıkarılan fitne, kılıçla çıkarılan fitneden de kötüdür.”

“Pazarcıların çoğu facirdir! Çok yemin ederek günaha girerler ve yalan söyleyerek alışveriş yaparlar.”

“Kıyamette bir kimse, sevap defterinde, yapmadığı ibadetleri görür. “Bunlar seni giybet edenlerin sevaplarıdır” denir.

“Bir cemaat içinde bulunurken, bir kimse hakkında giybet edildiğini görürsen, o kimse için yardımcı ol. Ve cemaati de ondan menetmeye çalış veya oradan kalk git.”

“Din kardeşinin yüzüne söylemekten hoşlanmayacağın şey giybettir.”

“Bir kimsenin yanında din kardeşi giybet edilir de, yardıma muktedirken ona yardım etmezse, Allah’u Teâlâ o kimseyi dünya ve ahirette rezil eder.”

“Bir kimsenin malı az, çoluk çocuğu çok, namazı güzel olursa ve Müslümanları giybet etmezse, kıyamette onunla yan yana oluruz.”

“İnsanların amelleri, pazartesi ve perşembe günleri Hak Teâlâ’ya arz olunur. Hak Teâlâ da, kendisine şirk koşmayan herkesi affeder. Ancak bu mağfiretten birbirine kin tutan iki kişi istifade edemez. Cenab-ı Hak, “O iki kişi barışincaya kadar amellerini getirmeyin” buyurur.

“Birbirine dargın iki kimseden, hangisi önce selam verirse, günahları aff olur. Verilen selamı öteki almazsa, bu selamı melekler alır. Selam almayan kimseye de şeytan, sevinerek iltifatta bulunur.”

BİBLİYOGRAFYA

Kâmus Tercümesi, III, 196; Hâkim, el-Müstedrek (Atâ), I, 24; III, 61-147, 177, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, I, 7-17; a.mlf., Su ‘âlâtü Mes ‘ûd b. ‘Ali es-Siczî ma ‘a es ‘ileti’l-Bağdâdiyyîn ‘an ahyâli’r-ruvât (nşr. Muvaḥḥak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1408/1988, nâşirin mukaddimesi, s. 9-26; a.mlf., el-Medḥal ilâ ma ‘rifeti’ş-Şaḥîḥayn, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 346/2; a.mlf., el-Medḥal ilâ Kitâbi’l-İklîl (nşr. Fuâd Abdülmün‘im Ahmed), İskenderiye 1983, nâşirin mukaddimesi, s. 5-16; Tirmizî, “Menâkıb”, 20; Nesâî, Ḥaṣâ ‘işu emiri’l-mü‘minin ‘Ali b. Ebî Tâlib (nşr. Ahmed Mîrîn el-Belûşî), Küveyt 1406/1986, s. 29-36; Hafîb, Târîḥu Bağdâd, V, 473-474; Sem ‘ânî, el-Ensâb, II, 370-372; Beyhakî, Târîḥ (Hüseynî), s. 33, 41, 45, 79, 98, 186, 262, 317, 440; İbn Asâkir, Tebyînü kezîbi’l-müfterî, s. 227-231; İbn Hayr, Fehrese, s. 223-224; İbnü’l-Cevzî, el-Muntaẓam, VII, 274-275; İbrâhim b.

Muhammed es-Sarîfinî, *el-Müntehâb mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1403/1362 hş., s. 5-6, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. yâkâf; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 280-281; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1039-1045; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 162-177; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 608; a.mlf., *Ma'rîfetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), II, 600-601; Safedî, *el-Vâfi*, III, 320-321; Sübki, *Tabakât*, IV, 155-171; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 355; İbnü'l-Mülakkın, *Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehabî 'alâ Müstedreki Ebî Abdillâh el-Hâkim* (nşr. Abdullah b. Hamed el-Lahaydân - Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid), Riyad 1411; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 232-233; a.mlf., *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1413/1992, I, 329-330; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 238; Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1402/1982, s. 123-125, 222; *Keşfü'z-zunûn*, I, 55, 87, 144, 165, 308, 394, 430, 582; II, 1011, 1160, 1277, 1298, 1642, 1839, 1840; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 176-177; Brockelmann, *GAL*, I, 175; Suppl., I, 276-277; Richard N. Frye, "City Chronicles of Central Asia and Khurasan", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 405-420; Sezgin, *GAS*, I, 221-222; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Fihrisü mahfûfâtî Dâri'l-Kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 252, nr. 892; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1980, s. 118-119; Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 294-295; Ziriklî, *el-A'lâm (Fethullah)*, VI, 227; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 474-481; Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985, s. 192; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 130-132; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 14, 47, 194, 244, 283, 314, 319, 323, 340, 356, 419, 425; H. Ritter, "Philologika XIII", *Oriens*, III (1950), s. 72-73; E. Honigmann, "Nişâpûr", *IA*, IX, 304; J. Robson, "al-Hâkim al-Naysâbürt", *EP* (Fr.), III, 84; R. W. Bulliet, "Abû Abdallâh b. al-Bayye", *EIr.*, I, 250.